

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Aurimas Brazdeikis

PIKTNAUDŽIAVIMAS PROCESINĖMIS TEISĖMIS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01S)

Vilnius, 2011

Disertacija rengta 2006–2010 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. Valentinas Mikelėnas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01S)

TURINYS

ĮVADAS, TYRIMŲ APŽVALGA IR METODOLOGIJA	6
I. TEORINIAI PIKTNAUDŽIAVIMO TEISE ASPEKTAI	25
I.1. Teorinės piktnaudžiavimo teise analizės prielaidos	25
I.2. Subjektinė teisė ir jos įgyvendinimas	28
I.3. Piktnaudžiavimo teise sampratos pagrindai	31
I.3.1. Semantinė problema	31
I.3.2. Požiūrių į piktnaudžiavimą teise įvairovė	32
I.3.3. Piktnaudžiavimas teise – netinkamas subjektinės teisės įgyvendinimas	46
II. PROCESINĖS TEISĖS IR JŲ ĮGYVENDINIMO SPECIFIKA	66
II.1. Procesinės teisės ir santykiai tarp proceso dalyvių	66
II.2. Teisės normų formalizmas ir procesinių teisių įgyvendinimas	73
II.3. Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos	83
II.3.1. Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų samprata ir požymiai	83
II.3.2. Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos ir kitos procesinės pareigos ...	88
II.3.3. Pareiga naudotis procesinėmis teisėmis pagal paskirtį	90
II.3.4. Kitos procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos	107
II.4. Teismo vaidmuo įgyvendinant ir ginant procesines teises	113
III. PIKTNAUDŽIAVIMAS PROCESINĖMIS TEISĖMIS KAIP TEISĖS PAŽEIDIMAS	120
III.1. Piktnaudžiavimas ir pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis pažeidimas: santykio paieška	120
III.2. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymiai	129
III.2.1. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektas	129
III.2.2. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektyvioji pusė	131
III.2.3. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektai	150
III.2.4. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektyvioji pusė	158
III.3. Piktnaudžiavimas ir teismo diskrecija	184

IV. PIKTNAUDŽIAVIMO PROCESINĖMIS TEISĖMIS SĄVOKOS	
DAUGIAREIKŠMIŠKUMAS.....	194
IV.1. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis koncepcijos ribos	194
IV.2. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokos pliuralizmas.....	196
IV.3. Piktnaudžiavimas civiliniu procesu ir piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis	200
IV.4. Draudimas piktnaudžiauti procesu kaip proceso teisės principas.....	206
V. PIKTNAUDŽIAVIMO PROCESU PADARINIAI.....	209
V.1. Bendrosios pastabos	209
V.2. Bauda	220
V.2.1. Baudos už piktnaudžiavimą procesu prielaidos ir paskirtis.....	220
V.2.2. Teisė į kreiptis į teismą ir bauda už piktnaudžiavimą procesu	224
V.2.3. Baudos skyrimas <i>ex officio</i>	230
V.2.4. Prašymas skirti baudą	234
V.2.5. Baudos skyrimas ne pirmosios instancijos teisme.....	241
V.2.6. Subjektai, kuriems gali būti skirta bauda.....	247
V.2.7. Tinkamas teismo procesas ir sprendimas skirti baudą.....	258
V.2.8. Apskundimas	267
V.2.9. Kiti su bauda už piktnaudžiavimą procesu susiję klausimai	279
V.3. Nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu atlyginimas	290
V.3.1. Nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu atlyginimo prielaidos ir paskirtis.....	290
V.3.2. Reikalavimo atlyginti nuostolius (CPK 95 str. 1 d.) prigimtis	291
V.3.3. Civilinės atsakomybės taikymas ir CPK 95 straipsnis	300
V.3.4. Procesiniai reikalavimo atlyginti nuostolius nagrinėjimo aspektai	305
V.3.5. Piktnaudžiavimas procesu ir nuostolių dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo atlyginimas	320
V.3.6. Kiti nuostolių atlyginimo būdai	323
VI. PASIŪLYMAI DĖL TEISINIO REGULIAVIMO TOBULINIMO	338
IŠVADOS	343
LITERATŪROS SĄRAŠAS	352

AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA	
SARAŠAS.....	403

IVADAS, TYRIMŲ APŽVALGA IR METODOLOGIJA

„Piktnaudžiavimas procesu“ teisės mokslininkui suteikia beveik neišsemiamą šaltinį tyrimams. Nesvarbu, kiek kartų jis papurtino medį, ant šakos vis tiek lieka vaisių tolimesniam nagrinėjimui.“¹

Neil Andrews

„Vargu ar įmanoma nurodyti kokį nors kitą teisinį reiškinių, kuris būtų taip įnirtingai neigiamas ir tuo pat metu sukeltų tokį mokslinį susidomėjimą, kaip piktnaudžiavimas teise.“²

Olga Aleksandrovna Porotikova

1. Darbo aktualumas, mokslinis naujumas, teorinė ir praktinė reikšmė

Lietuvos Respublikos Konstitucijos³ 30 straipsnio 1 dalis įtvirtina, kad kiekvienas asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Pažvelgę į šį konstitucinį principą iš istorinės perspektyvos, galime pamatyti, kiek daug jėgų, mokslo darbų buvo ir vis dar yra skiriama tam, kad ši fundamentali teisė būtų (taptų) reali žmogaus teisių gynybos garantija, o ne vien tik tuščia deklaracija. Ir iš tiesų juk valstybė, daugeliu atvejų uždrausdama savigyną ir savo rankose sutelkdama teisingumo vykdymo monopolį, kartu privalo garantuoti, kad pažeistos subjektinės teisės bei įstatymų saugomi interesai bus apginti ne tik veiksmingai, bet ir greitai.

¹ ANDREWS, N. Abuse of Process in English Civil Litigation. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 98.

² Cituota iš АБОЛЮНИН, В. О. Действительно ли злоупотребление правом – это употребление права во «зло»? *Арбитражный и гражданский процесс*, 2009, nr. 2, p. 2.

³ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

Priešingu atveju valstybė rizikuoja šį teisingumo vykdymo monopolį prarasti ir užleisti vietą alternatyviems, dažnai neteisėtiems tikrų ar tariamų teisių gynybos būdams⁴.

Tačiau žmogaus teisių, taip pat ir teisės į tinkamą ir veiksmingą teisminę gynybą, plėtra, iš esmės pozityvus ir skatintinas reiškinys, paprastai neišvengia neigiamo šleifo – fundamentalios teisės turi ir savo tamsiąją pusę⁵. Kiekvieną gerą dalyką galima paversti blogio įrankiu, jei jis naudojamas ne tais tikslais, kuriems jis egzistuoja, bet pykčiui ar kerštui, savivalei ar savanaudiškiems poreikiams patenkinti. Ne išimtis ir civilinis procesas. Sunku būtų nesutikti su M. Stormu (*M. Storme*), ilgus metus buvusiu Tarptautinės proceso teisės asociacijos prezidentu, kad staigi civilinio proceso teisės raida lėmė ne tik teismų perkrautumą ir nepateisinamus bylų „kamščius“ juose, bet inspiravo ir piktnaudžiavimą proceso teise.

Teisingumo vykdymas yra paslauga, kurią teikia valstybė visų jos gyventojų labui ir šia paslauga neturi būti naudojama nerūpestingai ir netinkamai. Procesas turi vykti atsižvelgiant į jo etimologinę ir teleologinę reikšmę; procesas reiškia progresą ir turi judėti šia kryptimi⁶. Tačiau ne visada taip nutinka. Procesinėmis teisėmis gali būti piktnaudžiuojama, tokiu būdu iškreipiant civilinio proceso esmę, paneigiant jo paskirtį. Veiksmingas teisingumo vykdymas šiuo atveju, jei netampa apskritai neįmanomas, tai pasidaro mažų mažiausiai pernelyg sudėtingas ir komplikotas, neatitinkantis nei proceso dalyvių, nei visos visuomenės lūkesčių, kurių išpildymo ji pagrįstai gali reikalauti iš valstybės ir jos sudėtinės dalies – valstybės teismų. Todėl ne be pagrindo galima teigti, kad piktnaudžiavimas yra viena iš didžiausių civilinio proceso problemų, XX a. *fin-de-siecle*⁷. Praėjusio amžiaus

⁴ NORKUS, R. *Sumarinis civilinių bylų nagrinėjimas: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 3.

⁵ SAJO, A. Preface. In *Abuse: The Dark Side of Fundamental Rights*. Edited by Andre Sajo. Utrecht: Eleven International Publishing, 2006, p. 1.

⁶ STORME, M. Foreword. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. ix.

⁷ Prancūzų kalboje ši sąvoka turi daug reikšmių. Šiame kontekste ji vartotina kaip išreiškianti visuomenės dekadanso XX amžiuje neigiamą rezultatą, kartu viltingai žvelgiant į naująjį šimtmetį. Žr. STORME, M. Foreword. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. ix.

aštuntajame dešimtmetyje seras J. Jacobsas (*J. Jacobs*) gaišatį, kaštus ir piktnaudžiavimą pavadino trigalve hidra, kuri kankina teisingumo vykdymo sistemą (angl. – *three-headed hydra: delay, costs and vexation*)⁸. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacijoje pabrėžiama, kad kai kurių valstybių narių civilinio proceso taisyklės gali tapti kliūtimi vykdyti teisingumą, nes jomis gali būti piktnaudžiaujama arba manipuluojama norint vilkinti procesą; turi būti imtasi priemonių apginti šalis nuo piktnaudžiavimo bei vilkinimo taktikos⁹. Nagrinėjamos problemos aktualumą atspindi ir faktas, kad 1999 m. Naujajame Orleane įvyko Tarptautinės proceso teisės asociacijos organizuotas kolokviumas, skirtas būtent piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis.

Aptariamasis reiškinys neliko nepastebėtas ir reformuojant Lietuvos civilinio proceso teisę. 1964 m. Civilinio proceso kodekse¹⁰ tiesiogiai piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis problema nebuvo minima, todėl didelis vaidmuo šioje srityje teko teismų praktikai. Būtent joje pirmą kartą ir buvo atskleisti pagrindiniai piktnaudžiavimo požymiai, įvardintas teismo vaidmuo kovoje su šiuo negatyviu elgesio tipu, nurodyti bendrieji jo padariniai¹¹. Savo ruožtu naujame 2002 m. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse¹² (toliau – ir CPK) draudimas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis jau eksplicitiškai įtvirtintas skyriuje, skirtame civilinio proceso principams. Kodekso 95 straipsnyje nustatytos piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės. Socialinio civilinio proceso idėjomis pagrįstame naujajame civilinio proceso įstatyme taip pat randame nemažai kitų nuostatų, kurios leidžia užkirsti kelią procesiniams piktnaudžiavimams ir neigiamiems jo padariniams,

⁸ VAN RHEE, C. H. Introductory Adress. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C.H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004, p. iv.

⁹ *Recommendation No. R 84(5) of the Committee of Ministers to Member States on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 28 February 1984 at the 367th meeting of the Ministers' Deputies) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-29].
Prieiga per internetą:
<<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603496&SecMode=1&DocId=682030&Usage=2>>.

¹⁰ Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-139.

¹¹ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. spalio 24 d. nutartis c. b. *G. K. v. akcinė bendrovė „Turto bankas“*, Nr. 3K-3-999/2001, kat. 84; 87.1; 115; 117.

¹² Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.

užtikrinti normalią proceso eigą net ir tais atvejais, kai proceso dalyvis elgiasi nesąžiningai. Kad naujojo Civilinio proceso kodekso priėmimas turėtų sudaryti sąlygas neleisti piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, buvo pabrėžiama ir šio įstatymo aiškinamuosiuose raštuose¹³.

Nors priimdamas naują Civilinio proceso kodeksą įstatymų leidėjas skyrė kur kas daugiau dėmesio ir parodė susirūpinimą aptariama problema, mūsų manymu, pačiame proceso įstatyme nurodomi esminiai piktnaudžiavimo požymiai (CPK 95 str. 1 d.), kitas su CPK 95 straipsnyje numatytą atsakomybės priemonių taikymu susijęs teisinis reguliavimas, taip pat jį aiškinanti teismų praktika, neleidžia susidaryti aiškaus vaizdo, kas yra laikytina piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis, kokių principų ir taisyklių turi būti laikomasi taikant proceso įstatyme numatytas piktnaudžiavimo pasekmes. Visa tai sudaro prielaidas ne tik vystytis prieštaringai teismų praktikai. Netinkamas įstatymo normų taikymas, jų netobulumas ir neaiškumas gali nulemti proceso dalyvių teisių pažeidimą ir (arba) priimant naująjį Civilinio proceso kodeksą išreikšto siekio kovoti su piktnaudžiavimu neveiksmingumą ir faktinį neįgyvendinimą.

Nepaisant to, kad piktnaudžiavimas yra vienas reikšmingiausių šiuolaikinio civilinio proceso iššūkių, į kurį dėmesį atkreipė ir Lietuvos įstatymų leidėjas, kas rodo šio reiškinio tyrimo aktualumą, išsamių mokslinių darbų šioje srityje Lietuvoje dar nėra atlikta. Pirmiausia trūksta piktnaudžiavimo teise klausimo analizės teoriniame lygmenyje, kas neišvengiamai lemia tai, kad į šią sąvoką dažnai žiūrima labai liberaliai, vartojant ją ir visiškai netinkamose situacijose. Ir tai nenuostabu, nes be bendro teorinio pagrindo užtikrinti vidinį teisės ir jos taikymo bei aiškinimo nuoseklumą ir neprieštaringumą yra iš esmės neįmanoma. Nors teismų praktikoje jau galime rasti teisinės atsakomybės priemonių už piktnaudžiavimą

¹³ *Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso I-III dalių projekto* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-07-06]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=147584&p_query=&p_tr2=>>; *Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso IV-VII dalių projekto* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-07-06]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=152966&p_query=&p_tr2=>>.

procesu taikymo pavyzdžių, tačiau jie dažniausiai būna susiję su specifine situacija konkrečioje byloje. Be to, teismai vengia formuluoti konkrečias taisykles šioje, be jokios abejonės, sudėtingoje teisinės realybės srityje. Jei teismai ir mėgina tai daryti, dažniausiai apsiribojama bendromis frazėmis, kurios neduoda didesnės naudos vieningos teismų praktikos formavimui ir kartais įneša net daugiau neaiškumų. Apskritai pasitaiko, kai pateikiami tokie išaiškinimai, kurie, mūsų nuomone, moksliniu požiūriu gali būti kritikuojami. Viena iš to priežasčių gali būti ir mokslo darbų trūkumas. Teisės doktrina turėtų aprūpinti praktikus fundamentalaus pobūdžio idėjomis ir problemų sprendimo variantais. Visa tai rodo, kad šioje srityje kyla sudėtingų klausimų, reikalaujančių itin apgalvotų atsakymų.

Žinoma, negalima teigti, kad piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis problema Lietuvos teisinėje literatūroje apskritai nepaliesta. Apie ją užsimenama civilinio proceso vadovėliuose, pavienėse monografijose, proceso įstatymo komentaruose ar kai kuriuose mokslinio pobūdžio straipsniuose. Tačiau procesinio piktnaudžiavimo klausimai šiuose darbuose aptariami fragmentiškai arba glaustai. Be to, dėl nuoseklios ir išsamios nagrinėjamos temos mokslinės analizės stokos neužtikrinama, kad minėtuose darbuose dėstomos idėjos yra visiškai teisingos ir nekvestionuotinos. Turint omenyje, kad civilinio proceso teisė ilgus metus buvo laikoma išskirtinai nacionalinio pobūdžio teisės šaka, o jos harmonizavimas ir vienodinimas tarptautiniu ar regioniniu mastu ir šiuo metu neretai susiduria su neįveikiamomis kliūtimis, užsienio valstybių pasiekimai šioje srityje nors ir yra labai naudinga medžiaga tyrimui, tačiau negali paneigti ar sumenkinti nagrinėjamos temos mokslinio aktualumo ir naujumo Lietuvoje. Net atskirose užsienio valstybėse nėra vieningo sutarimo, kas laikytina piktnaudžiavimu, be to, būtų nepateisinama kitų valstybių patirtį automatiškai perkelti į Lietuvos teisinę sistemą.

Šiuo darbu iš dalies užpildomos anksčiau paminėtos spragos. Disertacijoje taip pat bandoma argumentuotai atsakyti į tokius klausimus, dėl kurių nėra sutarimo užsienio valstybių teisės moksle arba kurie apskritai iki šiol nėra analizuoti, yra pateikiamos moksliniu požiūriu originalios, atliktu

tyrimu paremtos autoriaus idėjos, pastebėjimai, išvados ir pasiūlymai, vystoma vieninga piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sampratos ir teorinių pagrindų koncepcija. Manome, kad ši disertacija turėtų pasitarnauti tiek teorijai, tiek praktikai, kadangi joje nagrinėjami iki šiol plačiau neanalizuoti klausimai, nustatomi teisinio reguliavimo trūkumai ir pateikiami siūlymai dėl konkrečių teisės normų ir jų aiškinimo bei taikymo praktikos tobulinimo. Darbe suformuluotos išvados ir pasiūlymai galėtų padėti Lietuvos įstatymų leidėjui tobulinant teisinį reguliavimą, teismams aiškinant ir taikant teisę, taip pat pedagoginėje, teisės mokslo sklaidos veikloje. Darbo autorius tikisi, kad atliktas tyrimas taip pat sudarys reikiamas prielaidas ir paskatins platesnes diskusijas, naujus ar gilesnius mokslinius tyrinėjimus piktnaudžiavimo srityje ne tik civilinio proceso teisėje, bet ir teisės filosofijoje bei teorijoje, kitose proceso teisės šakose (baudžiamajame, administraciniame procesuose).

Kai kurie atlikto tyrimo rezultatai buvo panaudoti teikiant pastabas bei pasiūlymus dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo¹⁴ pakeitimų.

2. Tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai

Šio disertacinio tyrimo objektas – piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis ir jo padariniai civilinėje teisenoje. Nors teisės doktrinoje ir teismų praktikoje dažnai vartojama piktnaudžiavimo (civiliniu) procesu sąvoka, tačiau autoriaus pasirinkimą nagrinėti būtent piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis nulėmė naujojo Civilinio proceso kodekso nuostatos. Jose randame kalbant tik apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Vis dėlto, kaip matysime, šio darbo autoriaus manymu, minėtos sąvokos yra labai glaudžiai tarpusavyje susijusios, todėl tam tikrais atvejais tyrimas apima tiek piktnaudžiavimui procesu, tiek

¹⁴ Žr. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 11, 22, 23, 24, 34, 37, 39, 50, 51, 53, 57, 61, 66, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 87, 93, 106, 107, 110, 118, 119, 121, 125, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 139, 150, 153, 154, 155 ir 157 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 83(1) straipsniu įstatymo projektas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-07-08]. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18635&p_org=&p_fix=y&p_gov=n>.

piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis bendrus ir iš esmės neatskiriamus tyrimo aspektus. Kalbiniu ir moksliniu požiūriu ši aplinkybė tam tikrais atvejais pateisina būtent piktnaudžiavimo procesu sąvokos vartojimą.

Atsižvelgiant į vykdymo proceso specifiką ir aplinkybę, kad autorius pritaria tiems teisės mokslo atstovams, kurie vykdymo teisę laiko savarankiška teisės šaka, o ne civilinio proceso teisės dalimi¹⁵, šis darbas iš esmės neapima piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis vykdymo procese. Ši problema galėtų būti atskiro tyrimo dalyku. Be to, tyrimo objektas nagrinėjamas atsižvelgiant į teisinį reguliavimą Lietuvoje. Lyginamoji šio instituto analizė nėra šio darbo tikslas.

Pabrėžtina, kad šis darbas nepretenduoja į visa apimančią piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis tyrimą. Kaip teisingai pastebi vienas žymiausių Anglijos civilinio proceso doktrinos atstovų N. Andrews, piktnaudžiavimo problema vargu ar apskritai kada nors iki galo gali būti išsemta ir išnagrinėta. Ji yra nepaprastai plati, sudėtinga ir įvairiapusė, apima daugybę aspektų, reikalaujančių aptarimo ir nuodugnios mokslinės analizės. Jų gausa šiuo atveju verčia pasirinkti keletą atskirų klausimų ir sukoncentruoti dėmesį būtent į juos. Todėl šią disertaciją santykinai galima padalinti į dvi tarpusavyje glaudžiai susijusias, bet sykiu ir skirtingas dalis. Pirmoji yra labiau teorinio, o antroji praktinio pobūdžio. Darbe pirmiausia atskleidžiama piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis samprata, santykis su įvairiais civilinio proceso principais ir sąvokomis, šio reiškimo požymiai (I–IV disertacijos skyriai), o vėliau pereinama prie tų teisinių padarinių, kurie CPK 95 straipsnyje yra siejami su piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis, taikymo procesinio pobūdžio klausimų analizės (V disertacijos skyrius). Tokį autoriaus pasirinkimą nulėmė būtent teorinio pobūdžio tyrinėjimų piktnaudžiavimo

¹⁵ Pvz., S. Vėlyvis nurodo, kad teismo sprendimų vykdymą perdavus privatiems antstoliams, apie vykdymą, kaip apie civilinio proceso dalį (stadiją), nebėra pagrindo kalbėti, nes teismas nėra šių santykių pagrindinis subjektas. Žr. VĖLYVIS, S. Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso doktrinoje. In *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius: Visus plenus, 2006, p. 209. Plačiau šiuo klausimu žr., pvz., ŽOLYNAS, M. Vykdymo procesas – civilinio proceso stadija ar savarankiškas procesas? *Teisė*, 2006, Nr. 62; ГУРЕЕВ, В. А.; ГУЩИН, В. В. *Исполнительное производство*. Москва: Ексмо, 2009, p. 11–15; STAUSKIENĖ, E. *Teismo vaidmuo vykdyto procese: daktaro disertacija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 55–86.

srityje trūkumas Lietuvos teisės doktrinoje, taip pat aplinkybė, kad be teisinės atsakomybės priemonių, numatytų CPK 95 straipsnyje, tinkamo taikymo praktikoje būtų sunku užtikrinti sąžiningą proceso dalyvių elgesį bylose. Be to, tyrimo metu buvo pastebėta, kad pastarojoje srityje išties nemažai aktualių ir praktines problemas keliančių ar galinčių sukelti klausimų. Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, už tyrimo ribų lieka nemažai procesinių priemonių ir normų, kurios nors ir nėra tiesiogiai nukreiptos prieš piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, tačiau tam tikrais atvejais gali tapti įrankiu „nubausti“ piktnaudžiaujančią šalį, užkirsti kelią nesąžiningam procesiniam elgesiui ar užtikrinti sklandžią proceso eigą, nepaisant netinkamų proceso dalyvių veiksmų.

Šiame darbe analizuojami tik iš esmės procesinio teisinio pobūdžio klausimai. Materialinių teisės normų (pvz., deliktinės, baudžiamosios atsakomybės) taikymo problemos, kurios gali kilti dėl piktnaudžiavimo procesu, autoriaus manymu, galėtų būti atskiro tyrimo objektas, todėl paliečiamos fragmentiškai, kiek tai būtina šio darbo tikslams pasiekti ir iškeltiems uždaviniams įgyvendinti.

Taigi šio tyrimo tikslas – atskleisti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sampratą ir požymius nacionalinėje civilinio proceso teisėje, visapusiškai išanalizuoti procesinius baudos ir nuostolių atlyginimo už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis (CPK 95 str.) taikymo aspektus, nustatyti esamus teisės normų, jų taikymo ir aiškinimo minėtais klausimais trūkumus, taip pat pateikti rekomendacijas dėl kylančių teorinių ir praktinių problemų racionalaus ir visapusiškai teisiškai pagrįsto sprendimo, atsakymus į kai kuriuos diskutuotinus klausimus, tokiu būdu padedant mokslinius pagrindus Lietuvoje šioje srityje ne tik civilinio proceso, bet teisės mokslo apskritai požiūriu.

Siekiant šio tikslo, tyrimui buvo iškelti šie uždaviniai:

1. išanalizuoti teorinius piktnaudžiavimo teise pagrindus ir atskleisti bendruosius šio reiškinių požymius;

2. apžvelgti procesinių teisių ir jų įgyvendinimo specifiką kaip pagrindinius piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis suvokimo elementus;
3. atskleisti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sampratos esmę Lietuvos civiliniame procese;
4. ištirti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymius;
5. aptarti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokos pliuralizmą;
6. apžvelgti piktnaudžiavimo procesu padarinius ir įvertinti teisinės atsakomybės priemonių (baudos ir nuostolių atlyginimo) už jį taikymo procesinius teisinius aspektus;
7. pateikti konkrečius ir konstruktyvius pasiūlymus dėl galiojančio teisinio reguliavimo tobulinimo, teisės normų aiškinimo ir praktinio taikymo, probleminių klausimų, susijusių su apibrėžtu tyrimo objektu, sprendimo.

3. Darbo struktūra

Disertacijos struktūrą nulėmė tiek Lietuvos mokslo tarybos patvirtinti formos ir turinio reikalavimai Lietuvoje ginamoms disertacijoms¹⁶, tiek pasirinktas tyrimo objektas, jo tikslas ir uždaviniai. Disertaciją sudaro keturios dalys: 1) įvadas, tyrimų apžvalga ir metodologija; 2) dėstomoji-tiriamoji dalis; 3) išvados, atspindinčios atlikto tyrimo rezultatus; 4) disertacijai rengti naudotos literatūros ir kitų šaltinių sąrašas. Disertacijos pabaigoje taip pat pateikiamas mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas. Antroji disertacijos dalis susideda iš šešių skyrių, kai kurie iš jų skirstomi į kelių lygių poskyrius, juose apžvelgiant ir nagrinėjant skirtingus to paties klausimo aspektus.

Pirmajame skyriuje analizuojami piktnaudžiavimo teise teoriniai pagrindai, nustatomos bendrosios šio reiškinio charakteristikos. Skyrius pradedamas nuo pagrindinių piktnaudžiavimo teise sampratos elementų – subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo – kategorijų aptarimo. Toliau

¹⁶ Lietuvos mokslo tarybos 2003 m. lapkričio 19 d. nutarimas Nr. VI-4 „Dėl Doktorantūros nuostatų 32, 38, 40, 53 ir 54 punktų reikalavimų“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 113-5110.

atskleidžiama ir nagrinėjama semantinė piktnaudžiavimo teisėmis sąvokos prieštaravimo problema, apžvelgiama teisės moksle egzistuojančių tiek diametraliai priešingų, tiek gana panašių ir iš esmės bendromis idėjomis grindžiamų požiūrių į piktnaudžiavimą įvairovė. Skyrius užbaigiamas paties autoriaus idėjomis pagrindžiama pozicija dėl bendrosios piktnaudžiavimo teise sampratos, jo esminių požymių.

Antrajame skyriuje apžvelgiama procesinių teisių ir jų įgyvendinimo specifika. Jų pažinimas yra būtinas siekiant suvokti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis esmę, pagrindinius bruožus, pasireiškimo formas ir būdus. Skyrius pradedamas nuo procesinės teisės sąvokos, santykių tarp proceso dalyvių, per didelio proceso teisės normų formalizmo sukeltų problemų aptarimo ir baigiamas procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų, su kurių pažeidimu ir sietinas piktnaudžiavimas procesine teise, analize, teismo vaidmens, įgyvendinant procesines teises, aptarimu.

Trečiajame skyriuje, išanalizavęs piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir procesinio nesąžiningumo santykio klausimą, autorius daro išvadą, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis visų pirma turėtų būti suvokiamas ir tiriamas kaip specifinis procesinis teisės pažeidimas, kuris turi savitų bruožų. Todėl toliau šiame skyriuje analizuojami konkretūs šio teisės pažeidimo požymiai ir atlikto tyrimo pagrindu suformuluojamas originalus piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis apibrėžimas. Atsižvelgiant į piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymių abstraktumą ir vertinamąjį pobūdį, aptariama teismo diskrecijos šiuo aspektu problema.

Ketvirtajame skyriuje atskleidžiamas ir kritikuojamas piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokos pliuralizmas, argumentuotai pateikiamas originalus požiūris į piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir piktnaudžiavimo procesu santykį, Lietuvos teisės doktrinoje dėstomą nuomonę, kad draudimas piktnaudžiauti procesu yra civilinio proceso teisės principas.

Penktasis darbo dėstomosios-tiriamosios dalies *skyrius* prasideda nuo bendrųjų pastabų dėl piktnaudžiavimo procesu padarinių. Toliau, atsižvelgiant

į apsibrėžtą tyrimo objektą, tikslus ir uždavinius, analizuojami įvairūs baudos ir nuostolių atlyginimo už piktnaudžiavimą procesu taikymo klausimai, su tuo susijusi teismų praktika ir kylančios teisės aiškinimo ir taikymo problemos.

Šeštajame skyriuje iš dalies apibendrinami pirmieji darbo skyriai. Jame, remiantis atlikto tyrimo rezultatais, koncentruotai pateikiami konkretūs pasiūlymai dėl teisinio reguliavimo tobulinimo.

4. Ginamieji disertacijos teiginiai

Disertacijos ginamieji teiginiai yra šie:

1. Piktnaudžiavimas teise – iš pirmo žvilgsnio (tariamai) teisėtas elgesys, kuriuo teisės subjektas realiai įgyvendina subjektinės teisės turinyje užfiksuotą abstrakčiai leistino elgesio modelį, tačiau tuo pačiu metu pažeidžia subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygomis apibrėžiamas jos realizavimo ribas. Taigi piktnaudžiavimas teise: (i) visada yra susijęs su realiu atitinkamos subjektinės teisės įgyvendinimu; (ii) iš pirmo žvilgsnio (tariamai) teisėtas elgesys, kuris atitinka tam tikros subjektinės teisės abstrakčiai leidžiamą bendro pobūdžio elgesio modelį; (iii) pažeidžia objektyviosios teisės nustatytas konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygas ir tokiu būdu peržengia jomis apibrėžiamas teisėto elgesio ribas. Teisės moksle iškelta problema, jog piktnaudžiavimas teise yra logiškai ydinga sąvoka, nes tas, kas įgyvendina savo subjektinę teisę – visada veikia teisėtai, išsprendžiama, atibojant subjektinės teisės ribas nuo jos įgyvendinimo ribų. Įgyvendindamas subjektinę teisę asmuo gali pažeisti vienas (subjektinės teisės įgyvendinimo) ribas, kartu likdamas kitų (subjektinės teisės) ribų rėmuose.

2. Piktnaudžiavimu procesine teise laikytinas specifinis procesinis teisės pažeidimas, kuriuo, realizuojant procesinę teisę, tyčia arba dėl didelio neatsargumo, siekiant, objektyviai vertinant, su jos paskirtimi nesuderinamų tikslų, yra pažeidžiamos procesinės teisės įgyvendinimo sąlygomis apibrėžiamos teisėto elgesio ribos, tokiu būdu padarant nepateisinamą žalą viešiesiems efektyvios teisingumo sistemos interesams ir (arba) kitiems

proceso dalyviams. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir bendrojo sąžiningumo imperatyvo pažeidimo santykis yra kaip dalies ir visumos. Kiekvienas piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis pažeidimas, tačiau ne kiekvienas nesąžiningas poelgis procese jau pats savaime yra ir piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis – teisės pažeidimas, už kurį gali būti taikomos teisinės atsakomybės priemonės.

3. Reikalavimas atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu (CPK 95 str. 1 d.), pirmiausia yra materialinės teisinės prigimties. Iš esmės tai reikalavimas taikyti deliktinę civilinę atsakomybę. Kaip savarankiškas ieškinys jis gali būti pareiškiamas ir naujoje byloje. Šios aplinkybės negali būti ignoruojamos teismui nagrinėjant įvairius su šio reikalavimo nagrinėjimu teisme susijusius klausimus.

4. Lietuvos civilinio proceso teisėje įtvirtintinas privačios baudos, kuri būtų skiriama dėl piktnaudžiavimo nukentėjusio asmens naudai, institutas. Tokia priemonė būtų veiksmingesnis ir ekonomiškesnis pažeistų teisių gynimo, patirtos turtinės ar neturtinės žalos atlyginimo ir atgrasymo nuo piktnaudžiavimo procesu būdas nei nuostolių atlyginimas pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės.

5. Tyrimo šaltiniai ir disertacijos tema atliktų tyrimų apžvalga

Draudimas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis ir su tuo susiję konkretūs teisiniai padariniai naujame Civilinio proceso kodekse įtvirtinti jau daugiau kaip aštuonerius metus. Tačiau nacionalinėje teisės doktrinoje šiais klausimais nerasime rimtų mokslinių diskusijų, yra publikuota vos keletas darbų, kuriuose ši tematika yra paliečiama. Šiuo aspektu galime paminėti nebent R. Simaičio monografiją¹⁷, kurioje aptariama bylinėjimosi išlaidų atlyginimo dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis problema. Žinoma, tam tikras dėmesys

¹⁷ SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007.

šio darbo tyrimo objektui skiriamas ir civilinio proceso vadovėliuose¹⁸, Civilinio proceso kodekso komentare¹⁹. Be to, nagrinėjama tema nėra izoliuota. Ji glaudžiai persipina su kitomis civilinio proceso teisės problemomis ir klausimais. Todėl šiam darbui aktualių idėjų, konceptualių apmąstymų aptinkame ir gausiuose V. Nekrošiaus, V. Valančiaus darbuose²⁰. Tačiau dėl pastarųjų veikalų specifikos, mūsų tyrimo objekto mokslinės analizės juose rasime nedaug.

Paminėtos aplinkybės nulėmė, kad pagrindinę dalį doktrininį šio tyrimo šaltinių sudaro užsienio autorių darbai. Užsienio valstybėse yra atlikta daug vertingų piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, taip pat kitų su jais glaudžiai susijusių tyrimų ir darbų. Išskirtinę vietą šioje srityje užima Rusijos teisinė mintis. Šiuo aspektu atkreiptinas dėmesys į dvi A. V. Judino monografijas, taip pat kitus jo darbus, J. V. Greljo disertaciją, skirtus išimtinai arba didžiąja dalimi būtent piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis. Paminėtinas ir V. O. Abolonino, E. V. Vaskovskio, M. A. Gurvičiaus, S. Radčenkos, M. A. Fokinos, N. A. Šebanovos, L. L. Šamšurino indėlis į įvairaus pobūdžio ir apimties (tiek „gilumu“, tiek „pločiu“) tyrinėjimus šioje srityje. Iš kitų valstybių mokslininkų nemažą dėmesį piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis yra skyrę M. Storme, P. Taelman, X. Taton (Belgija), L. Cadet, P. le Tourneau, G. Courtieu, N. Cayrol (Prancūzija), N. Andrews, A. Zuckerman (Jungtinė Karalystė). Minėtų autorių darbai visų pirma orientuoti į nacionalinį teisinį reguliavimą ir praktiką, konkrečioje valstybėje iškylančias problemas, jų sprendimo būdus. Tačiau jų pažinimas sudaro mokslinį pagrindą teikti pasiūlymus dėl Lietuvoje galiojančio teisinio reguliavimo tobulinimo, jo

¹⁸ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas; DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, I tomas.

¹⁹ DRIUKAS, A.; *et al.* *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2004.

²⁰ NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002; NEKROŠIUS, V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. *Teisė*, 1999, nr. 33(1); VALANČIUS, V. 2002 metų Civilinio proceso kodekso empirinės patikros testas. In *Lietuvos CPK įgyvendinimo problemos: nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*: kolektyvinė monografija. Mokslinis redaktorius V. Nekrošius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007; ir kt.

aiškinimo ir taikymo, Lietuvos teisinį kontekstą atitinkančio piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis suvokimo.

Lyginamuoju piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis tyrimo požiūriu ypač vertinga Tarptautinės proceso teisės asociacijos 1999 m. Naujajame Orleane surengto kolokviumo medžiaga²¹. Šiai konferencijai buvo paruošti pranešimai iš JAV, Anglijos, Australijos, Prancūzijos ir Italijos, Belgijos ir Nyderlandų, Vokietijos ir Austrijos, Ispanijos ir Portugalijos, Lotynų Amerikos, Japonijos, trumpai aptartas Europos Sąjungos teismų požiūris į nagrinėjamą problemą. Šią medžiagą ruošė tokie mokslininkai kaip G. Hazard, B. Hess, A. Dondi, jau minėtas N. Andrews, F. R. Mendez, E. D. Oteiza, J. Taniguchi ir kt. Konferencijos metu taip pat buvo parengti du fundamentalūs ir itin reikšmingi bendrieji pranešimai (M. Taruffo ir J. Normand), kuriais buvo apibendrinta nacionalinių teisinių sistemų patirtis, praktika ir teisinis reguliavimas, atskleistos pagrindinės problemos, bendri požiūrio į piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis taškai ir idėjos, taip pat jų skirtumai.

Vienas iš šio tyrimo uždavinių buvo išanalizuoti teorinius piktnaudžiavimo teise pagrindus ir atskleisti bendruosius šio reiškimo požymius. Visapusiškas piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pažinimas be to būtų paprasčiausiai neįmanomas. Nors piktnaudžiavimo teise ištakos siekia dar senovės Romos laikus²², tačiau kaip savarankiška, visapusiška ir moderni koncepcija ji iš esmės užgimė tik XIX a. Prancūzijoje, nuosavybės teisiniuose santykiuose. Todėl iš esmės civilinės teisės srityje atlikti tyrimai ir pasiekti laimėjimai taip pat negalėjo likti šio tyrimo nuošalyje. Jie tapo vertinga medžiaga nagrinėjant piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis teoriniame lygmenyje, leido pažvelgti į jį platesniame kontekste, skirtingais piktnaudžiavimo teise problemos pjūviais.

Lietuvos teisės doktrinoje ir ką tik minėtu požiūriu reikšmingų darbų nėra. Paminėti galime tik V. Mikelėno prieš beveik 15 metų publikuotą

²¹ *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.

²² Žr., pvz., JOVANOVIČ, M. *Aequitas and Bona Fides in the Legal Practice of Ancient Rome and the Prohibition of the Abuse of Rights*. *Law and Politics*, 2003, t. 1, nr. 7, p. 763–789.

straipsnį²³, keletą užuominų S. Drazdausko disertacijoje²⁴, glaustą aptarimą civilinės teisės vadovėliuose ir komentaruose. Todėl ir šioje srityje buvo tiriami ir analizuojami, darbe remiamasi užsienio autorių darbais – disertacijomis, monografijomis, moksliniais straipsniais.

Tarp išsamių, labiau teorinio pobūdžio piktnaudžiavimo teise tyrinėjimų išskirtini A. A. Malinovskio, paminėtini M. V. Grybanovo, J. Ghestin ir G. Goubeaux, G. Palombella darbai, 1989 m. vykusio 19-ojo Europos teisės kolokviumo, skirto piktnaudžiavimui teise ir ekvivalentiškoms koncepcijoms, medžiaga²⁵. V. Bolgar, L. Cadiet ir P. le Tourneau, P. Catala ir A. T. Weiro (*A. T. Weir*), J. Cueta-Rua, P-A. Crepeau, G. Courtieu, A. N. Yiannopoulos, A. V. Volkovo, O. A. Porotikovos, S. Radčenkos ir kt. mokslininkų atlikta piktnaudžiavimo teisėmis analizė civilinės teisės, lyginamosios teisėtyros ar kitose teisės mokslo šakų rėmuose, išdėstyta įvairiose publikacijose (monografijose ir moksliniuose straipsniuose), taip pat buvo reikšmingi šio tyrimo šaltiniai. Jie leido užtikrinti kompleksinį darbo pobūdį, platų analizės spektrą bei tokiu būdu prisidėjo prie nagrinėjimo ir rezultatų turiningumo.

Pabrėžtina, kad atliekant tyrimą visų pirma nagrinėti galiojantys Lietuvos teisės norminiai aktai. Kiek tai būtina tyrimo uždaviniams pasiekti, vadovautasi ir tarptautinėmis sutartimis, Europos Sąjungos teisės aktais, tarptautinių organizacijų rekomendacijomis, apžvelgti siūlomų Civilinio proceso kodekso pakeitimų projektai, patyrinėti kitų valstybių civilinio proceso įstatymai.

Pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo²⁶ 33 straipsnio 4 dalį, teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Atsižvelgiant į tai, darbe plačiai analizuojama bei remiamasi

²³ MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (2). *Justitia*, 1996, nr. 2; MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, nr. 1.

²⁴ DRAZDAUSKAS, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.

²⁵ *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991.

²⁶ Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851, 2002, Nr. 17-649.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, taip pat apygardos teismų praktika. Poreikį patyrinti ir pastarųjų (apygardos) teismų praktiką nulėmė ne tik tai, kad aukštesniųjų instancijų teismų sprendimų nagrinėjama tema nėra daug, bet ir aplinkybė, jog bylininkai ne taip dažnai susiduria su šiais teismais. Labai didelė dalis bylų nepasiekia nei Lietuvos Aukščiausiojo, nei apeliacinio teismo. Tad didžioji dalis realios teisės taikymo praktikos glūdi būtent žemesniųjų grandžių teismų veikloje. Pastebėtina, kad tam tikrais aspektais reikšmingas tyrimo šaltinis ir nagrinėjimo dalykas buvo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojama konstitucinė jurisprudencija.

Aptariant specifinius klausimus, šiam tyrimui buvo aktualūs ir tarptautinių, Europos Sąjungos bei užsienio valstybių teismų, pirmiausia – Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ir ESTT), sprendimai.

Autoriaus tyrimai buvo atliekami ne tik Vilniaus universitete, bet ir stažuotės Gento universitete metu, kas iš dalies nulėmė ir atlikto tyrimo šaltinių kilmę – išanalizuota nemažai Belgijos ir Prancūzijos mokslininkų darbų. Ši aplinkybė, taip pat išsamus susipažinimas su Rusijos teisine mintimi šioje srityje, iš dalies formavo autoriaus požiūrį į nagrinėjamus klausimus.

6. Tyrimo rezultatų apibavimas

Disertacijos autorius yra paskelbęs keletą mokslinių publikacijų su disertacijos tema susijusiais klausimais. Jų sąrašas pateiktas disertacijos pabaigoje. Tyrimų rezultatai buvo panaudoti vedant civilinio proceso teisės praktinius užsiėmimus Vilniaus universiteto Teisės fakultete. Autoriaus darbo Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme metu tenka tiesiogiai dalyvauti nagrinėjant administracines bylas, teikiant pasiūlymus ir pastabas dėl teisinio reguliavimo tobulinimo, taip pat formuojant teismų praktiką šioje srityje. Nors Administracinių bylų teiseną yra atskirta nuo civilinio proceso, tačiau glaudūs jų ryšiai nekvestionuoti, todėl atlikto tyrimo rezultatai gali būti sėkmingai

panaudoti tobulinant administracinio proceso normas, jų taikymo ir aiškinimo praktiką.

7. Tyrimų metodologija

Šio tyrimo rezultatai buvo pasiekti kompleksiskai naudojant teorinius ir empirinius mokslinio tyrimo metodus. Didžiausią reikšmę tyrimo tikslui pasiekti ir nustatytiems uždaviniams įgyvendinti turėjo lingvistinio, loginio, sisteminės analizės, teleologinio (teisės akto leidėjo ketinimo) ir lyginamojo metodų taikymas.

Lingvistinė (gramatinė) analizė plačiausiai naudota tyrinėjant piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvoką ir šio reiškinių sampratą, galiojančias Civilinio proceso kodekso normas, teismų praktikoje pateiktas jų interpretacijas, taip pat atribojant piktnaudžiavimą procesu nuo piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, kritikuoju pastarosios sąvokos pliuralizmą, interpretuoju ir gilinantis į kitų teisinių sąvokų, normų ir konstrukcijų prasmę bei turinį.

Loginės analizės (indukcijos, dedukcijos, sintezės) metodas yra būtinas atskleidžiant bet kokio mokslinio darbo tikslus, pateikiant išvadas ir apibendrinimus. Šis metodas naudotas aiškinantis teisės normų turinį, vertinant įvairių mokslininkų nuomones konkrečių teisės normų aiškinimo ir praktinio taikymo klausimais, formuluojant tyrimo išvadas ir rekomendacijas. Taikant loginį metodą, pažvelgta į teisės normų bei jų išreiškimo formų vidinę logiką, prasmę, padaryti motyvuoti apibendrinimai, nuoseklios išvados.

Sisteminės analizės metodas leido nagrinėti problemas, kurių negalima nagrinėti atsietai nuo kitų glaudžiai su jomis susijusių klausimų. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis tyrimas buvo pradėtas nuo bendrųjų teorinių pagrindų nagrinėjimo, tyrimo metu, siekiant suformuoti platesnį požiūrį į tiriamas problemas, analizuoti su piktnaudžiavimu civilinės teisės srityje susiję šaltiniai, sistemiškai su proceso teise vertinti ir naudoti jų rezultatai ir kita medžiaga. Be to, Civilinio proceso kodeksas – sisteminio

pobūdžio teisės aktas. Todėl jo normų analizė, aiškinimas, spragų užpildymas, prieštaravimų ir nenuoseklumo, neaiškumo ir kitų ydų identifikavimas bei nustatytų trūkumų sprendimas tiesiog neįmanomas be plataus ir visapusiško šio metodo naudojimo.

Teleologinės analizės metodas buvo naudojamas siekiant identifikuoti tikslą, kurio buvo siekiama vienokio ar kitokio teisinio reguliavimo įtvirtinimu, turinį, kurį buvo ketinama suteikti atitinkamoms teisės normoms jas priimant, taip pat atskleidžiant pačių procesinių teisių, teisinės atsakomybės priemonių, taikomų už procesinius piktnaudžiavimus, paskirtį, piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis esmę ir prigimtį, pagrindžiant teisės normų tobulinimo poreikį.

Lyginamuoju metodu buvo pažvelgta į Rusijos, Prancūzijos, Belgijos, Italijos, Austrijos, JAV, Anglijos, kitų valstybių civilinio proceso nuostatas, teisės taikymo praktiką ir doktrininę požiūrį. Naudojant šį metodą gautų duomenų pagrindu pažvelgta į Lietuvos teisinę sistemą, jos aktualijas, teisės moksle pateikiamas idėjas. Atsižvelgiant į tai, padarytos atitinkamos išvados bei pastebėjimai dėl teisinio reguliavimo, teisės normų aiškinimo ir taikymo Lietuvoje, pateikti tam tikri teisinio reguliavimo tobulinimo siūlymai. Nepaisant civilinio proceso, kaip visų pirma nacionalinės teisinės prigimties šakos, pobūdžio, platų šio metodo naudojimą nulėmė lietuviškų tyrimo šaltinių nagrinėjama tema stoka.

Pastebėtina, kad šio darbo dėstomojoje-tiriamajoje dalyje gana ribotai atsispindi *istorinio metodo* naudojimas. Turint omenyje, kokia nevienareikšmė yra piktnaudžiavimo teise problema šiandien, gauti apčiuopiamai reikšmingų rezultatų iš išsamaus istorinio tyrinėjimo vargu ar būtų galima tikėtis. Vis dėlto autorius analizavo ir istorines piktnaudžiavimo (procesinėmis) teisėmis raidos tendencijas, nors tai, išorinio vertintojo požiūriu, galbūt beveik ir neatsispindi pačiame disertacijos tekste.

Disertacija buvo parengta taip pat naudojant empirinius tyrimo metodus. *Dokumentinės analizės metodas* naudotas nagrinėjant įvairius teisės aktus, teismų sprendimus konkrečiose bylose, kitus dokumentinius tyrimo šaltinius.

Pokalbio metodas panaudotas pokalbių su Lietuvos ir užsienio mokslininkais bei praktikais metu, siekiant sužinoti jų nuomonę teisinio reguliavimo efektyvumo, konkrečių teisės normų aiškinimo ir taikymo klausimais.

Paminėtų metodų naudojimas leido pasiekti visapusišką šio tyrimo tikslų ir jam iškeltų uždavinių įgyvendinimą, dėstymo vidinį nuoseklumą ir neprieštaringumą, darbo ir jo išvadų turiningumą.

I. TEORINIAI PIKTNAUDŽIAVIMO TEISE ASPEKTAI

I.1. Teorinės piktnaudžiavimo teise analizės prielaidos

Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis nėra visiškai izoliuota ir absoliučiai savarankiška teisinė sąvoka. Jos samprata neatsiejama nuo piktnaudžiavimo teise problemos, kuri gimė prieštaravimų tarp formaliai apibrėžtų teisinių nurodymų ir individualaus teisingumo sankirtoje²⁷ kaip neigiama reakcija į perdėtą absoliutizmą asmens teisių srityje²⁸. Todėl kalbėti apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis būtina nuo pačių teisės pradmenų, bendro pobūdžio, teorinių piktnaudžiavimo teise aspektų aptarimo. Priešingu atveju mūsų pažinimas ir tyrimas neišvengs spragų, nesusipratimų ir galiausiai nesusikalbėjimo, kurį taip dažnai lemia būtent bendro išėities ir argumentavimo taško neturėjimas.

Vargu ar suklysimė pasakydami, kad piktnaudžiavimo teise esmės atskleidimas – fundamentali tarpšakinė teisės mokslo problema²⁹. Taigi ir piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis koncepcija yra tiesiogiai ir visapusiškai susipynusi su daugeliu teorinio pobūdžio klausimų, kurie iki šiol nėra galutinai išspręsti³⁰. Tokia aplinkybė lemia, kad tyrinėdami šį aspektą negalime apsiriboti vien tik keliais trumpais pastebėjimais. Būtina kur kas detalesnė analizė. Jau trumpas žvilgsnis į istoriją rodo, kad piktnaudžiavimo teisėmis suvokimo klausimas bendrųjų teisės kategorijų sistemos kontekste yra itin sudėtingas.

Senovės Romos teisininkas Gajus teigė, kad niekas negali būti laikomas kaltu, jei įgyvendina savo teisę (lot. – *nullus videtur dolo facere, qui jure suo utitur*). Taigi atrodytų, kad turimos teisės įgyvendinimas niekam negali

²⁷ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 14.

²⁸ РАДЧЕНКО, С. Д. *Злоупотребление правом в гражданском праве России*. Москва: Волтерс Клувер, 2010, p. 27.

²⁹ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 505.

³⁰ АБОЛОНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 1.

padaryti žalos ir sukelti negatyvių teisinių padarinių. Tačiau kitas Romos teisininkas Celsijus nurodė, kad piktaivališkumas niekada nebus leidžiamas (lot. – *neque malitis indulgendum est*)³¹. Jau minėto Gajaus darbuose taip pat randame teiginį, kad mes neturėtume piktnaudžiauti savo teise (lot. – *male enim nostro jure uti non debemus*)³².

XX a. pradžioje vienas žymiausių Prancūzijos teisės mokslininkų G. Ripertas nurodė, kad piktnaudžiavimo teise teorija neturi jokios prasmės³³. Kitas Prancūzijos teisinės minties atstovas M. F. Planiolis teigė, kad piktnaudžiavimo teise doktrina yra paremta vien tik netinkamai išstudijuota kalba³⁴. A. Mayrandas manė, kad piktnaudžiavimo teise sąvoka galbūt yra tiesiog piktnaudžiavimas kalba³⁵. S. Hermanas, analizavęs piktnaudžiavimo teisėmis sampratą įvairių socialinių teorijų kontekste, padarė išvadą, kad apibrėžti šios doktrinos teorinius pagrindus yra tiesiog neįmanoma³⁶. Net ir Prancūzijos teisės doktrinoje, kurioje piktnaudžiavimas teisėmis buvo itin karštų debatų ir ginčų objektas jau nuo pat XX a. pradžios³⁷, pripažįstama, kad atlikti dogmatinę piktnaudžiavimo teisėmis analizę nėra jokių galimybių. Kita vertus, pastebima, kad jei tam tikro reiškinių sampratą suprasime kaip

³¹ Žr. Kanados Aukščiausiojo Teismo 1990 m. lapkričio 22 d. sprendimą byloje *Houle v. Canadian National Bank* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-04-08]. Prieiga per internetą: <<http://www.westlaw.com>>.

³² YIANNPOULOS, A. N. Civil Liability for Abuse of Rights: Something Old, Something New... In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1994, nr. 54 [Žiūrėta 2007-08-20], p. 1179. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>.

³³ RIPERT, G. *La règle morale dans les obligations civiles*. 4e éd. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1949, par. 89.

³⁴ CUETO-RUA, J. Abuse of rights. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974–1975, nr. 35 [žiūrėta 2007-08-20], p. 974–975. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>.

³⁵ MAYRAND, A. Abuse of rights in France and Quebec. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974, nr. 34 [žiūrėta 2009-05-11], p. 994. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

³⁶ HERMAN, S. Classical Social Theories and the Doctrine of “Abuse of Right”. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1976–1977, nr. 37 [žiūrėta 2009-05-11], p. 760. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

³⁷ Piktnaudžiavimo teise koncepcijos moksliniu pradininku paprastai nurodomas Prancūzijos mokslininkas Raymondas Saleillelis (*Raymond Saleille*), kuris 1905 m. publikavo su tuo susijusį straipsnį-pasiūlymą („*De l’abus des droit. Rapport présenté à la première sous-commission de la commission de révision du Code Civil*“) Prancūzijos civilinio kodekso reformos darbo grupei. Žr., pvz., WHITTAKER, S; ZIMMERMAN, R. Good faith in European contract law: surveying the legal landscape. In *Good faith in European contract law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 34. Tačiau didžiausias jos propaguotojas XX a. pradžioje buvo kitas Prancūzijos mokslininkas L. Josserandas. Jo bibliografiją šiuo klausimu žr., pvz., BOLGAR, V. Abuse of Rights in France, Germany, and Switzerland: a Survey of a Recent Chapter in Legal Doctrine. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974–1975, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-06], p. 1015. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

principinių idėjų atskleidimą ir jų racionalų paaiškinimą, tai kalbėti apie bendrąją piktnaudžiavimo teisėmis teoriją galima³⁸. Pasak J. Cueto-Rua, jei piktnaudžiavimo teisėmis teorija padarė pažangą, tai tik dėl moralinių priežasčių. Visi garsių mokslininkų mokymai apie teorijos nepriimtinumą yra tiesiog neefektyvūs, nes visada gyvas teisingumo jausmas, kurį savo širdyje nešioja kiekvienas žmogus ir kuris negali toleruoti bandymų prisidengiant teise pateisinti tai, kas yra savavališka, amoralu ir žalinga³⁹.

Prie nagrinėjamo klausimo sudėtingumo, be kita ko, neabejotinai prisideda ir tai, kad Europos valstybės turi mažai ką bendrą apibrėžiant piktnaudžiavimo teisėmis sąvoką, šios doktrinos įgyvendinimo sąlygas, taikymo sferą ir galų gale piktnaudžiavimo teise teisinius padarinius. Juolab kad pačių valstybių viduje taip pat nėra vieningo sutarimo dėl piktnaudžiavimo teisėmis koncepcijos; doktrininiai ginčai ir prieštaringi sprendimai šiuo klausimu yra įprasta praktika⁴⁰. Tai akivaizdžiai patvirtina Lietuvos teisei sistemai netolimos (tiek atstumo, tiek bendrųjų teisės kategorijų ir mąstymo tipų bei stereotipų prasme) Rusijos pavyzdys. Šios valstybės teisės moksle galime aptikti tiek visišką šios doktrinos neigimą, tiek gausybę skirtingų jos interpretacijų.

Tačiau visos šios problemos jokių būdu neatleidžia mūsų nuo pareigos pamėginti pažvelgti į piktnaudžiavimą teisėmis per teisės teorijos, bendrųjų teisės kategorijų prizmę. Piktnaudžiavimo teisėmis sąvoka yra įtvirtinta tiek pagrindiniame civilinės teisės šaltinyje Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse⁴¹ (toliau – ir CK), tiek Civilinio proceso kodekse, be to, dažnai vartojama tiek teisinėje terminijoje, tiek teismų praktikoje. Todėl jokių teorinių šios doktrinos pagrindų nepateikimas negalėtų būti pateisinamas, turint omenyje išskirtinę teisės teorijos reikšmę teisinio tyrimo ir mąstymo srityje. Be

³⁸ CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 7. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

³⁹ CUETO-RUA, J. Abuse of rights. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974–1975, nr. 35 [žiūrėta 2007-08-20], p. 999. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>.

⁴⁰ VOYAME, J.; COTTIER, B.; ROCHA, B. Abuse of rights in comparative law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1991, p. 23.

⁴¹ Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

to, netinkamas piktnaudžiavimo teise esmės suvokimas gali lemti ir netinkamą teisės normų taikymą, klaidų kuriant teisės normas atsiradimą.

Visai tai, kas buvo paminėta, lemia, kad šiame darbe bandydami pateikti bendrąją piktnaudžiavimo teisėmis analizę nepretenduojame į vienintelės ir neginčijamos tiesos nustatymą. Piktnaudžiavimo teisėmis doktrinos raida patvirtino, kad tokia tiesa sunkiai atrandama. Šiame darbe mūsų pateikiama pozicija veikia galėtų tapti pagrindu diskusijoms ir tolimesniems teisės teorijos atstovų šio sudėtingo klausimo tyrimams, o ne neginčijama aksioma.

I.2. Subjektinė teisė ir jos įgyvendinimas

Teisės aiškinimo ir interpretavimo teorijoje pripažįstama, kad tam tikro teisinio reiškimo turinio pažinimas turėtų prasidėti nuo jo lingvistinės analizės⁴². Tad ir piktnaudžiavimo teisėmis analizę tikslinga pradėti taikant būtent šį metodą.

Civilinio proceso kodekso 7 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai *naudotis* ir *nepiktnaudžiauti* jiems priklausančiomis procesinėmis *teisėmis*. Civilinio kodekso 1.137 straipsnio 3 dalis draudžia piktnaudžiauti savo teise, t. y. draudžia *įgyvendinti* civilines *teises* tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Paminėtos teisės normos mus aiškiai orientuoja, kad piktnaudžiavimas teise yra neatsiejamas nuo subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo (kitai dar – naudojimosi ja). Šią išvadą, be kita ko, patvirtina ir paties žodžių junginio „piktnaudžiavimas teise“ semantinė analizė. Lietuvių kalbos žodyne⁴³ žodis „piktnaudžiauti“ apibūdinamas kaip naudojimas kuo

⁴² MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S. *Interpreting statutes: a comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 1995, p. 512–513.

⁴³ *Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas* [interaktyvus]. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.

piktam. Tad lingvistiniu požiūriu piktnaudžiauti teise reiškia naudotis teise piktam.

Subjektinė teisė Lietuvos teisės doktrinoje apibrėžiama kaip konkrečiam asmeniui įstatymo leisto ar neuždrausto elgesio, ginamo valstybės prievarta, rūšis ir mastas⁴⁴; teisės normos nustatytas teisinio santykio dalyvio galimo elgesio matas⁴⁵. F. M. Kammas [subjektinę] teisę (angl. – *right*) apibrėžia kaip [objektyviosios] teisės (angl. – *law*) saugomą galimybę veikti⁴⁶, S. S. Aleksejevas – kaip įgaliotam asmeniui priklausantį leistino elgesio, skirto jo interesams patenkinti ir garantuoto kitų asmenų teisinėmis pareigomis, matą⁴⁷.

Minėti subjektinės teisės apibrėžimai nėra identiški, tačiau visuose juose glūdi tam tikri bendri pradai, kurie atspindi pagrindinius subjektinės teisės požymius. A. A. Malinovskis išskiria šiuos bendruosius subjektinės teisės požymius:

1. subjektinė teisė nurodo elgesio *matą*, o tai reiškia, kad subjektinė teisė turi ribas, kuriose ji ir gali būti įgyvendinama;
2. subjektinė teisė – tai *galimo* elgesio matas, todėl vieno ar kito veiksmo atlikimas įgyvendinant savo teisę visiškai priklauso nuo įgalioto asmens valios, jo subjektyvios nuožiūros;
3. subjektinę teisę suteikia objektyvioji teisė. Kitaip tariant, teisę turinčio asmens įgalinimai arba aiškiai apibrėžiami teisės aktuose, arba nustatomi paties asmens, vadovaujantis principu „leistina viskas, kas nėra draudžiama“;
4. subjektinė teisė įgalina asmenį veikti tam tikru būdu, t. y. užpildo konkrečiu turiniu jo įgalinimus, kurie jam suteikiami kaip teisniam ir veiksniam asmeniui;

⁴⁴ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 420.

⁴⁵ VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 214.

⁴⁶ KAMM, F. M. Rights. In *The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law*. Ed. by Jules Coleman e. a. Oxford: Oxford university press, 2002, p. 476.

⁴⁷ АЛЕКСЕЕВ, С.С. *Общая теория права*: курс в 2-х т. Москва: Юрид. лит., 1981–1982, т. 2, p. 114.

5. subjektinės teisės paskirtis – patenkinti teisės turėtojo poreikius. Šis požymis charakterizuoja subjektinės teisės įgyvendinimą kaip tikslingą procesą⁴⁸.

V. I. Leušinas papildomai nurodo, kad subjektinės teisės įgyvendinimą garantuoja kito asmens pareigos, o kartu ir valstybė⁴⁹.

Taigi, kaip matome, subjektinė teisė – tai asmens išorinės laisvės veikti arba neveikti sfera, kurią apibrėžia objektyvioji teisė. Ji visada susijusi su asmens galimybe elgtis savo nuožiūra, nepriklausomai nuo kitų asmenų valios. Subjektinė teisė įtvirtina asmens laisvę, savarankiškumą ir iniciatyvą⁵⁰. Ji visada suponuoja asmens galimybę pasirinkti bent jau iš dviejų alternatyvų: įgyvendinti arba neįgyvendinti teisę. Iš pačios subjektinės teisės prasmės ir esmės išplaukia, kad ji visada nurodo tokį asmens elgesį, kurį objektyvioji teisė mažų mažiausiai turėtų toleruoti ir ginti. Tam tikrais atvejais toks elgesys gali būti net skatinamas.

Tačiau subjektinė teisė – tai tik abstraktus leistino elgesio modelis. Subjektinės teisės nurodoma bendro pobūdžio galimybė veikti transformuojasi į konkretų ir realų asmens elgesį per vieną iš teisės realizavimo formų – naudojimąsi teise (subjektinės teisės įgyvendinimą). Teisės teorijoje subjektinės teisės įgyvendinimas apibrėžiamas kaip įgalinto asmens (arba jo atstovo) valios išraiška sąlygotas ir garantijų sistema užtikrintas konkrečios galimybės, sudarančios subjektinės teisės turinį, virtimas į realų (faktinį) asmens elgesį⁵¹. Taigi subjektinės teisės įgyvendinimas – tai toks faktinis teisės subjekto elgesys, kuriuo realizuojamas konkrečios subjektinės teisės turinys. Sujungę teisės įgyvendinimo ir subjektinės teisės reikšmes gauname, kad

⁴⁸ МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен*. диссертация доктора юридических наук. Москва, 2009, p. 112.

⁴⁹ АЛЕКСЕЕВ, С. С., *et al.* *Теория государства и права*. Под ред. С. С. Алексеева. Москва: Юрид. лит., 1985, p. 354.

⁵⁰ АЛЕКСЕЕВ, С.С. *Общая теория права: курс в 2-х т.* Москва: Юрид. лит., 1981–1982, т. 2, p. 115.

⁵¹ ПОРОТИКОВА, О. А. *Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом*. Москва: Волтерс Клувер, 2006, p. 26. A. Vaišvila pažymi, kad įgyvendinti subjektinę teisę – tai naudotis įgyta teise į susikurtą konkretų gėrį, legalizuojant šį naudojimąsi atitinkamu pozityvių ir negatyvių pareigų vykdymu. Žr. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 380.

piktnaudžiavimas teise pirmiausia yra toks elgesys, kuris atitinka subjektinės teisės turinyje užfiksuotą bendro pobūdžio galimybę elgtis tam tikru būdu.

I.3. Piktnaudžiavimo teise sampratos pagrindai

I.3.1. Semantinė problema

CPK 7 straipsnio 2 dalis, CK 1.137 straipsnio 3 dalis draudžia piktnaudžiauti teise. Todėl akivaizdu, kad piktnaudžiavimas teise – tai visada neteisėtas elgesys. Šią išvadą vienareikšmiškai patvirtina ir Lietuvos teismų praktika⁵². Tokios nuomonės laikomasi ir Lietuvos teisės doktrinoje⁵³.

Pastebėtina, kad teisinėje literatūroje galime aptikti teigiant, jog galimas ir teisėtas piktnaudžiavimas teise⁵⁴. Tačiau, mūsų manymu, tokia pozicija sietina su konkrečių normų, kurios draustų piktnaudžiavimą teise, nebuvimu tam tikros valstybės teisinėje sistemoje. Lietuvoje tokia problema iš esmės nekyla, kadangi mūsų tyrimui aktualūs įstatymai aiškiai įtvirtina draudimą piktnaudžiauti teise, be to, piktnaudžiavimo neteisėtumas gali būti siejamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu, taip pat Konstitucijos⁵⁵ 28 straipsniu⁵⁶, numatančiu, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Todėl diskusiją, ar galimas teisėtas piktnaudžiavimas teise, paliksime nuošalyje. Mes laikysimės pozicijos, kad piktnaudžiavimas teise – tai visada neteisėtas elgesys. Pastebėtina, kad lingvistinėje piktnaudžiavimo teise sąvokos analizėje šią išvadą patvirtina tai,

⁵² Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. spalio 2 d. nutartis c. b. *UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“ ir kt.*, Nr. 3K-3-905/2000, kat. 42; 2002 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti UAB „Magvė“ v. UAB „Zignė“*, Nr. 3K-3-1317/2002, kat. 84.

⁵³ MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (2). *Justitia*, 1996, nr. 2, p. 13.

⁵⁴ МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: диссертация доктора юридических наук*. Москва, 2009, p. 253–263.

⁵⁵ Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

⁵⁶ MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (2). *Justitia*, 1996, nr. 2, p. 12.

kad mūsų nagrinėjama sąvoka referuoja į teisės naudojimą „piktam“, kas įneša į nagrinėjamą žodžių junginį negatyvų reikšminį krūvį ir atspalvį.

Jei piktnaudžiavimas teise, kaip minėjome, yra toks elgesys, kuris atitinka subjektinės teisės turinį, bet tuo pačiu metu, kaip ką tik pastebėjome, yra neteisėtas, natūraliai iškyla klausimas, kaip taip gali būti. Juk subjektinė teisė – tai mažų mažiausiai objektyviosios teisės leistino, saugomo ir ginamo elgesio tipas. Tad gali atrodyti, kad niekas, kas atitinka subjektinės teisės turinį, negalėtų būti laikoma neteisėtu ir objektyviosios teisės netoleruojamu.

1.3.2. Požiūrių į piktnaudžiavimą teise įvairovė

Minėta piktnaudžiavimo teisėmis sąvokos problema teisės doktrinoje neliko nepastebėta. Būtent dėl šios priežasties kai kurie mokslininkai pačią piktnaudžiavimo teise sąvoką laiko logiškai ir semantiškai klaidinga bei ydinga⁵⁷ – *contradictio in terminis*⁵⁸. Ypač daug kritikos šiai sąvokai pažėrė M. F. Planiolis.

Jo nuomone, piktnaudžiavimo teise doktrina yra paremta vien tik netinkamai išstudijuota kalba. Jos formulė – „piktavališkas teisės įgyvendinimas“ – yra tik tuščias ginčas dėl žodžių, nes jei aš įgyvendinu savo teisę, tai mano veiksmas yra teisėtas; kai aš tai darau neteisėtai, tai aš peržengiu savo teisės ribas ir veikiu be teisės tai daryti. M. F. Planiolis teigė, kad piktnaudžiavimas teise nėra išskirtinė neteisėtų veiksmų (teisės pažeidimų) kategorija, todėl nereikia klaidintis dėl netinkamo žodžių vartojimo: teisė baigiasi ten, kur prasideda piktnaudžiavimas. Jis tvirtino, kad negali būti jokio piktavališko teisės įgyvendinimo dėl nepaneigiamo argumento, kad tas pats aktas tuo pačiu metu negali būti ir teisėtas, ir neteisėtas⁵⁹. Šiai pozicijai pritarė Rusijos mokslininkas M. M. Agarkovas, kuris teigė, kad tie veiksmai, kuriuos

⁵⁷ VENABLES, R. Abuse of Rights in EC Law. *The EC Tax Journal*, 2002, t. 6, nr. 2, p. 122.

⁵⁸ BRUNNER, C. J. H. Abuse of Rights in Dutch Law. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1976-1977, nr. 37 [žiūrėta 2009-05-11], p. 729. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁵⁹ CUETO-RUA, J. Abuse of rights. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974-1975, nr. 35 [žiūrėta 2007-08-20], p. 974-975. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>.

kiti vadina piktnaudžiavimu teise, iš tikrųjų yra atlikti už teisės ribų. Atlikdamas šiuos veiksmus, asmuo peržengia savo teisės ribas⁶⁰.

M. V. Samoilova, iš esmės pritardama M. F. Planiolio mintims, taip pat manė, kad teisėto ir neteisėto elgesio sujungimas piktnaudžiavimo teise doktrinoje yra negalimas: pirma, dėl loginių priešasčių; antra, dėl to, kad toks „lydinys“ negali būti pavadintas nei teisės įgyvendinimu (dėl neteisėtumo požymio egzistavimo šioje sampratoje), nei neteisėtu poelgiu (dėl teisėtumo požymio egzistavimo šioje sampratoje); trečia, teisinės atsakomybės priemonės yra taikomos už neteisėtus veiksmus, o ne už teisės įgyvendinimą, tačiau piktnaudžiavimo teise doktrinoje neigiamų teisinių padarinių kyla, nors atliekamas teisėtas veiksmas⁶¹.

I. N. Maleino teigimu, teisė kaip visuomeninių santykių regulatorius, įtvirtinantis vienodą laisvės matą visiems, neleidžia subjektams naudoti ją piktam. Kadangi teise negalima piktnaudžiauti, vadinasi, ir pats terminas „piktnaudžiavimas teise“ yra nelogiškas, nes savyje jungia dvi viena kitai prieštaraujančias sąvokas⁶². Galimas tik vienas iš dviejų: arba subjektas veikia turimos teisės rėmuose – tada jis nepiktnaudžiauja teise, arba jis peržengia įstatymu nustatytas ribas ir kartu jas pažeidžia – šiuo atveju susiduriame su paprasčiausiu teisės pažeidimu, už kurį turi būti pritaikyta teisinė atsakomybė⁶³. Abiem atvejais nėra vietos idėjai ir bendrai piktnaudžiavimo teise normai⁶⁴.

Anksčiau paminėti postulatai iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti sunkiai pajudinami ir paneigiami. Tačiau, mūsų manymu, kur kas įtikinamesnė yra autorių, kritikavusių minėtus teiginius, pozicija. Kaip matysime vėliau, suradus

⁶⁰ ВОЛКОВ, А. В. *Злоупотребления гражданскими правами: проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, р. 58.

⁶¹ ГРИБАНОВ, В. П. *Осуществление и защита гражданских прав* [interaktyvus]. Р. 6 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/page_6.html>.

⁶² МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: диссертация доктора юридических наук*. Москва, 2009, р. 52.

⁶³ РАДЧЕНКО, С. Д. *Злоупотребление правом в гражданском праве России*. Москва: Волтерс Клувер, 2010, р. 4–5.

⁶⁴ МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: диссертация доктора юридических наук*. Москва, 2009, р. 60.

bendrą vardiklį esminėms piktnaudžiavimo teise sąvokoms, jokie loginio prieštaravimo nebelieka.

Šiuo aspektu visų pirma pastebėtina, kad S. N. Bratusis, kritikuodamas M. M. Agarkovo poziciją, nurodė, kad su oponento (M. M. Agarkovo) nuomone būtų galima sutikti tik tuo atveju, jei subjektinės teisės turinys teisės normų pagalba būtų konkretizuotas nurodant leistinus veiksmus tiek, kad jokių galimybių pasireikšti asmens iniciatyvai atlikti kitus veiksmus nebeliktų vietos. Tačiau realybė yra kitokia. Kad ir koks būtų veiksmų, įeinančių į subjektinės teisės turinį, konkretizavimo lygis, jis negali išsemti visų įmanomų jų pasireiškimų, nes atitinkama teisės norma išlieka *bendra* elgesio taisyklė. Šio mokslininko teigimu, įstatymas nėra sąrašas galimų ir jo numatytų elgesio apraiškų. Todėl iškyla poreikis nustatyti subjektinės teisės įgyvendinimo ribas, t. y. kriterijus, kuriais reikia remtis vertinant vienų ar kitų teisės turėtojo veiksmų teisėtumą⁶⁵.

A. V. Judinas, pritardamas, kad egzistuoja piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis problema, kaip ir S. N. Bratusis, visų pirma atkreipia dėmesį į tai, kad valstybė, nustatydama subjektinių teisių sistemą, negali numatyti visų jų įgyvendinimo variantų. Neatmestina tikimybė, kad atskirais atvejais teisės gali būti panaudotos prieš piliečio ar visuomenės interesus. Tam tikra teisės suteikiama galimybė gali būti įgyvendinta pačiais įvairiausiais būdais ir priemonėmis, tiek nepadarant jokios žalos kitiems asmenims, tiek ją padarant. Leidimas veikti turi būti apribotas, kad nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės. Jeigu tokios ribos neegzistuoja arba išreikštos nepakankamai tiksliai, tai teisės suteikiamos laisvės matas gali peraugti į piktnaudžiavimą. Piktnaudžiavimas teise yra tas balastas, tas neigiamas aspektas, ta kaina už laisvę, kuri lydi kiekvieną teisės suteikimą ir jos įgyvendinimą⁶⁶. Objektyvioji teisė, reguliuodama platų visuomeninių santykių ratą, daro objektyviai įmanomą nesąžiningo asmens interesų gynimą, kadangi egzistuojant aukštam

⁶⁵ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 522-523.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 89.

teisės normų abstraktumo lygiui, jos gali palaikyti ne tik socialiai naudingus interesus, bet ir tuos, kuriems jokia teisinė ir valstybės parama negali būti teikiama⁶⁷.

Taigi, A. V. Judino teigimu, piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis kaip specifinis teisės pažeidimas atsiranda dėl atotrūkio tarp teisės normos turinio kaip bendro elgesio modelio ir jos realizavimo konkrečiuose visuomeniniuose santykiuose⁶⁸. Šis mokslininkas mano, kad į konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimą ir reikalavimus, įtvirtintus objektyviojoje teisėje, galima žiūrėti kaip į santykį tarp konkretaus ir abstraktaus. Teisės realizavimas daugiau ar mažiau atspindi teisę realizuojančio subjekto individualius bruožus ir asmenines savybes. Todėl A. V. Judinas nesutinka su nuomone, kad tarp subjektinės teisės kaip tokios ir jos realizacijos nėra jokio atotrūkio. Subjektinės teisės realizavimas gali stipriai skirtis nuo tikrojo objektyviosios teisės normų turinio ir apimties⁶⁹.

Šis mokslininkas išskiria subjektinės teisės įgyvendinimo ribas ir jos įgyvendinimo sąlygas. Aptardamas subjektinės teisės įgyvendinimo ribas A. V. Judinas pažymi, kad: 1) į „ribų“ turinį neįeina paties teisės realizavimo proceso charakteristikos; 2) „ribos“ fiksuoja teisės realizavimo procesą jo galutiniame taške; 3) ribos charakterizuoja elgesį negatyviais terminais, labiau susijusiais su neteisėtu nei teisėtu elgesiu. Todėl mokslininkas mano, kad „ribų“ sąvokos vartojimas subjektinės teisės realizavimo procesui yra netikslingas. Tačiau tai nepaneigia galimybės ją vartoti apibrėžiant kulminacinę, paskutinę teisėtą konkrečios subjektinės teisės būseną. Subjektinių procesinių teisių įgyvendinimo sąlygas šis autorius apibrėžia kaip bendrus, įtvirtintus civilinio proceso teisės normose apribojimus, t. y. teises pareigas, atspindinčias reikalavimus, taikomus procesinių teisių įgyvendinimui⁷⁰.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 95.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 95.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 97-98.

⁷⁰ *Ibid.*, p. 125-127.

Piktnaudžiavimą teise A. V. Judinas sieja būtent su subjektinių teisių įgyvendinimo sąlygų, o ne jų ribų pažeidimu⁷¹. Pasak šio autoriaus, veikimas už subjektinės teisės ribų yra paprasčiausias neteisėtas elgesys ir todėl negali būti kvalifikuojamas kaip piktnaudžiavimas teise, nes tokie veiksmai nesukuria teisėto elgesio įspūdžio, tokių pažeidimų objektyvioji pusė yra charakterizuojama aiškiai neteisėtais veiksmais (neveikimu). Savo ruožtu piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis – tai išoriškai teisėtas, juridiskai pagrįstas veiksmas. Pagrindinis šio teisės pažeidimo objektyviosios pusės požymis yra asmeniui priklausančios subjektinės procesinės teisės realizavimas, kuris konkrečiu atveju yra atliekamas netinkamai, pažeidžiant subjektinių teisių įgyvendinimo ribas⁷². Būtent ši aplinkybė, t. y. asmeniui suteiktos subjektinės teisės įgyvendinimas, ir sukuria formalią (išorinę) piktnaudžiavimo teise kaip teisėto elgesio regimybę.

Kitos Rusijos teisinės minties atstovės O. A. Porotikovos teigimu, kalbinės logikos atžvilgiu „piktnaudžiavimas teise“ nėra prieštaringa sąvoka. Naudoti ką nors žalos darymui sau ar kitam reiškia naudoti gerą priemonę blogam tikslui⁷³. Jos manymu, subjektinė teisė yra priemonė atitinkamiems tikslams pasiekti, ji tarsi jungia įgalintą asmenį ir jo veiksmų objektą, todėl piktnaudžiauti teise, kaip ir bet kuria kita priemone, yra įmanoma⁷⁴.

O. A. Porotikova piktnaudžiavimo teise doktriną grindžia pačios subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo ribų atskyrimu ir netapatumu. Skirtumą tarp subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo mechanizmo (kitais tariant, tarp subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo ribų) ji mato tą, kad pirmuoju atveju kalbama apie tipinį ir statišką elgesį, nes kiekviena subjektinė teisė išreiškia tam tikrą elgesio modelį ir pasižymi abstraktumu. O teisės įgyvendinimas visada yra realūs subjekto veiksmai, išplaukiantys iš konkrečios situacijos.

Mokslininkė nurodo, kad pati subjektinė teisė ir laisvė, kurią ji garantuoja, negali būti begalinė. Bet kuri teisė, būdama galimo (leistino)

⁷¹ *Ibid.*, p. 525, 540.

⁷² *Ibid.*, p. 526.

⁷³ ПОРОТИКОВА, О. А. *Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом*. Москва: Волтерс Клувер, 2006, p. 127.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 22–23.

elgesio matas, turi apibrėžtas ribas tiek pagal savo apimtį, tiek pagal įgyvendinimo pobūdį. Pirmoji riba yra neatsiejama nuo pačios subjektinės teisės, t. y. subjektui išėjus už subjektinės teisės turinio ribų, subjektinė teisė nustoja būti teise ir pavirsta arba faktinę galimybę, kurios neužtikrina valstybė, arba savivale⁷⁵. Tinkamu teisės įgyvendinimu gali būti laikomi tik tokie asmens veiksmai, kurie grindžiami subjektinės teisės turiniu, be to, yra atliekami paisant nustatytų ribų⁷⁶.

Aptardama subjektinės teisės įgyvendinimo ribas, autorė išskiria tokius šių ribų tikslus:

1. šios ribos protingai apriboja galimybių, įtvirtintų subjektinės teisės turinyje, realizacijos procesą dėl to, kad būtų efektyviai patenkinti visų teisinių santykių subjektų poreikiai;
2. jos tarnauja kaip priemonė, užtikrinanti įgyvendinimo galimybę, nes sulaiko nuo negatyvių teisės įgyvendinimo apraiškų;
3. jos stimuliuoja aktyvius įgalinto asmens veiksmus, nukreipdamos jį į teisėtumą;
4. per įpareigojimą savo elgesį derinti su normose nustatytais ribomis ir orientyrais jos veikia kaip teisės subjekto pozityviosios atsakomybės elementas⁷⁷.

O. A. Porotikova daro išvadą, kad subjektinės teisės apibūdinimas kaip bendro elgesio tipo, o subjektinės teisės įgyvendinimo proceso – kaip konkrečių teisinės galimybės formų pasireiškimo atskirame teisiniame santykiyje, yra svarstymų apie piktnaudžiavimą teise pagrindas⁷⁸. Subjektinės teisės įgyvendinimo ribų kategorija turi savo aiškią reikšmę – jų pažeidimo atveju būti tokio neteisėto elgesio kaip piktnaudžiavimas teise objektyviu požiūriu⁷⁹.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 55.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 28.

⁷⁷ *Ibid.*, p. 51–52.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 55.

⁷⁹ *Ibid.*, p. 41.

Reaguodamas į M. F. Planiolio kritiką, L. Josserandas anksčiau minėtus jo svarstymus įvardijo kaip „teisinį pokštą“⁸⁰ (pranc. – *facétie juridique*) ir kalbos nesupratimą⁸¹. Jo nuomone, teiginiai, jog tas pats aktas tuo pačiu metu yra ir teisėtas, ir neteisėtas, yra paremti žaidimu dvejomis žodžio „teisė“ prasmėmis, kurios gali žymėti tiek objektyviają, tiek subjektyvą teisę. Asmens elgesys gali atitikti subjektyvą teisės turinį, tačiau tuo pat metu gali būti nesuderinamas su teisinės sistemos kaip visumos principais. L. Josserando teigimu, egzistuoja subjektyvi teisė ir objektyvioji teisė; piktnaudžiavimas teise yra toks aktas, kuris, nors ir yra atliekamas subjektyvą teisės rėmuose, prieštarauja teisei kaip visumai, kitaip tariant, privalomų socialinių normų sistemai⁸². Prancūzijos civilinės teisės doktrinoje L. Josserando argumentai sulaukė pritarimo⁸³.

Vis dėlto minėta pozicija neišvengė ir kritikos. J. Ghestinas ir G. Goubeaux atkreipia dėmesį, kad L. Josserandas tarsi atskiria subjektyvą teisę nuo objektyviosios teisės. Tačiau, jų teigimu, subjektyvą teisės egzistuoja tik tiek, kiek tai numato objektyviosios teisės normos. Negali būti subjektyvą teisės, jei objektyviojoje teisėje mes nerandame jai jokio teisinio pagrindo. Todėl, jų nuomone, ši teorija sugražina mus prie to trūkumo, kurį taip aštriai

⁸⁰ CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 19. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

⁸¹ GHESTIN, J.; GOUBEAUX, G.; FABRE-MAGNAN, M. *Traité de droit civile. Introduction générale*. 4e édition. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1994, p. 750.

⁸² *Ibid.*

⁸³ Brolių Mazeaudų ir A. Tunco manymu, piktnaudžiavimas teise egzistuoja tik ten, kur teisės turėtojas išlieka jam suteiktų prerogatyvų ribose. Jei, pavyzdžiui, ūkininkas išaria kaimyno žemę, susiduriame su paprasčiausiu teisės pažeidimu (pranc. – *défait de droit*) ir jokios kalbos apie piktnaudžiavimą negali būti. Asmens nusižengimas šiuo atveju yra aiškus ir nekelia abejonių. Tačiau kai savininkas savo sklype pastato tvorą, kuri užgožia šviesą kaimyno namui, arba kai bylininkas, naudodamasis įvairiomis proceso vengimo priemonėmis, užvilkina procesą, susiduriame su situacija, kurioje asmens atsakomybės klausimas nėra toks vienareikšmis. Iš pirmo žvilgsnio žalą padaręs asmuo šiuo atveju veikia jam suteiktos teisės (nuosavybės, teisės skųsti teismo sprendimą ar pan.) ribose. Jei mes ir galime pasakyti, kad jis viršijo savo teises, tai tik ta prasme, kad jo teisė yra apribota jos įtraukimo į socialinių santykių visumą. Tačiau tai nepaneigia pačios subjektyvą teisės egzistavimo. Taigi, pritardami L. Josserando minčiai, kad egzistuoja dvi žodžio „teisė“ reikšmės: viena išreiškia teisę kaip socialinių normų visumą, o kita – nustatytą prerogatyvą, minėti autoriai pripažįsta, kad tas pats veiksmas negali ir prieštarauti teisei, ir ją atitikti. Bet nėra jokio prieštaravimo tame teiginyje, kad veiksmas atitinka tam tikrą teisę, pavyzdžiui, nuosavybės teisę, tačiau prieštarauja teisei kaip visumai. Savininkas, kuris atlieka veiksmus savo žemėje, veikia savo nuosavybės teisės rėmuose, tačiau jis gali būti patrauktas atsakomybėn, jei jo veiksmai prieštarauja teisei kaip visumai, pavyzdžiui, jis atlieka tam tikrus veiksmus turėdamas vienintelį – tikslą pakenkti kaimynui. Žr. MAZEAUD, H.; MAZEAUD, L.; TUNC, A. *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle*. 6e éd. Paris: Montchrestien, 1965, p. 643–644.

kritikavo M. F. Planiolis. Objektyvioji teisė negali tuo pat metu ir leisti, ir drausti⁸⁴.

Patys J. Ghestinas ir G. Goubeaux pažymi, kad asmeniui suteikti įgalinimai gali būti analizuojami dviem aspektais. Visų pirma, egzistuoja išorinės subjektinės teisės ribos – tam tikri įgalinimai, apibrėžiant juos objektyviai pagal jų prigimtį ir objektą, yra suteikti arba ne. Pavyzdžiui, savininkas gali pasistatyti namą savo žemėje, tačiau negali to daryti kaimyno žemėje, uzufrukto gavėjas gali gyventi name, kuriuo jis naudojasi kaip uzufrukto objektu, bet negali jo nugriauti. Antra, egzistuoja ir vidinės subjektinės teisės ribos. Asmeniui suteikti įgalinimai nėra absoliutūs. Juos įgyvendinant turi būti laikomasi tam tikrų reikalavimų. Pavyzdžiui, tai, kad asmuo gali pasistatyti savo sklype namą dar nereiškia, jog jis tai gali padaryti bet kaip. Teisė gali kuo puikniausiai suteikti asmeniui tam tikrų galių, bet kartu ir apriboti jų įgyvendinimą. Piktnaudžiavimas teise nėra aktas, kuris atitinka subjektinę teisę, bet neatitinka objektyviosios. Kiekvienas piktnaudžiavimas teise yra priešingas teisei. Taigi piktnaudžiavimo teise doktrinos originalumas yra tas, kad subjektinės teisės ribų peržengimas šiuo atveju glūdi asmeniui suteiktų įgalinimų rėmuose⁸⁵, o jos esmę sudaro subjektinės teisės „vidinių“ ribų nustatymas⁸⁶. Piktnaudžiavimas teise pasireiškia plačiose asmeniui suteiktose prerogatyvose, kurių išorinės ribos pakankamai aiškiai apibrėžtos, todėl jų įgyvendinimas atrodo *a priori* teisėtas⁸⁷.

Kiti Prancūzijos teisinės minties atstovai L. Cadet ir P. la Tourneau, iš esmės pritardami J. Ghestino ir G. Goubeaux mintims, pažymi, kad teisinė tvarka (objektyviosios teisės normos) subjektines teises riboja dvejopai. Visų pirma, tai yra daroma per jų turinio, jų egzistavimo nustatymą, t. y. per tai, ką teisės subjektas gali daryti ir ko negali (išorinės subjektinės teisės ribos). Tačiau teisės yra ribojamos ir jų įgyvendinimo aspektu. Tai, kad teisės turėtojas turi galią veikti, dar nereiškia, kad jis gali daryti tai bet kaip. Taip

⁸⁴ GHESTIN, J.; GOUBEAUX, G.; FABRE-MAGNAN, M. *Traité de droit civile. Introduction générale*. 4e édition. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1994, p. 750.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 751–752.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 756.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 755.

nustatomos vidinės teisės ribos. Minėtų autorių teigimu, išorinių subjektinės teisės ribų peržengimas preziūuoja paprastą asmens veikimą neturint tam teisės, o vidinių ribų peržengimas gali būti kvalifikuojamas kaip piktnaudžiavimas teise⁸⁸. Piktnaudžiavimas teise pats savaime reikalauja tam tikros teisės egzistavimo⁸⁹.

Panašiai piktnaudžiavimo teise doktrinos esmę aiškina ir italų mokslininkas G. Palombella. Piktnaudžiavimo teisėmis idėja, jo teigimu, yra susijusi su ribomis, kurios apima ir suvaržo konkretų teisės įgyvendinimą, galintį padaryti žalos kitiems interesams, tokioje sferoje, kurioje (a) teisės įgyvendinimas *prima facie* atrodo leistinas bei (b) neuždraustas kitomis normomis.

Teorinę piktnaudžiavimo teisėmis analizę G. Palombella pradeda nuo prielaidos, jog piktnaudžiavimas teise nėra teisinių ribų, nustatytų pačios subjektinės teisės įgyvendinimui, peržengimas, nes pastarasis atvejis reiškia paprasčiausią ekscesą, kitaip tariant, veikimą, neturint teisės, veikimą, nepagrįstą jokia subjektine teise. Piktnaudžiavimo atveju mes susiduriame su teisės turėtojo elgesiu, kuris tariamai atitinka jo turimą subjektinę teisę. Teisės normos suteiktos individualios teisės įgyvendinimas yra būtina piktnaudžiavimo prielaida. Todėl piktnaudžiavimas teise reiškia paslėpimą po išorine teisėtumo skraiste tokio akto, kurio asmuo turėtų pareigą neatlikti. Tokiu būdu esminis skirtumas tarp paprasto eksceso ir piktnaudžiavimo teise yra tas, jog piktnaudžiavimas yra tariamai legitimus ir teisėtas elgesys, kas turėtų užtikrinti tokio elgesio teisinį nepriekaištingumą ir saugumą. Pagrįsdamas šią savo poziciją G. Palombella nurodo Ispanijos Aukščiausiojo Teismo 1944 m. vasario 14 d. sprendimą. Šiuo sprendimu Ispanijos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad be teisinių subjektinės teisės ribų, jos dar turi moralinio, teleologinio ir socialinio pobūdžio ribas⁹⁰.

⁸⁸ CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 31. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

⁸⁹ *Ibid.*, par. 19.

⁹⁰ PALOMBELLA, G. The Abuse of Rights and the Rule of Law. In *Abuse: The Dark Side of Fundamental Rights*. Edited by Andre Sajo. Utrecht: Eleven International Publishing, 2006, p. 8–10.

Tęsdamas piktnaudžiavimo teisėmis teorinę analizę, G. Palombella pažymi, kad piktnaudžiavimas teise yra tarsi vidinių teisės įgyvendinimo ribų peržengimas. Tokių vidinių teisės įgyvendinimo ribų identifikacija yra susijusi su konkrečiu teisės įgyvendinimu ir yra priklausoma nuo pozityviosios teisės šaltinių. Teisės ribų peržengimas (tradiciskai suprantamas neteisėtas veiksmas) suponuoja, kad yra pažeistos tos teisės ribos, kurios *a priori* abstrakčiai apibrėžiamos atitinkamose teisės normose. Piktnaudžiavimas teise, savo ruožtu, susijęs su tokia normų rūšimi, kuri leidžia tam tikrą veiksmą teisiškai įvertinti *a posteriori*, t. y. po to, kai jis jau yra atliktas, kai galima vertinti išoriškai pasireiškusio elgesio motyvus, tikslus, teisės įgyvendinimu patenkintą interesą, kitam asmeniui padarytos žalos dydį. Taigi, jo nuomone, piktnaudžiavimo nustatymas priklauso nuo skirtingo lygmens teisės šaltinių (normų) egzistavimo⁹¹.

G. Palombellos manymu, raktas identifikuoti piktnaudžiavimą teise yra atitinkamų teisės normų, įtvirtinančių tam tikrą teisę, ryšys su teisės principais, kurių realizacija ir yra tos normos. Piktnaudžiavimas teise yra tai, kas padaro neteisėtu elgesį, kuris kitu atveju galėtų būti leistinas, tais atvejais, kai normos pasirodo „per daug apimančios“. Priežastys, dėl kurių piktnaudžiavimas teise pripažįstamas neteisėtu, ir kriterijai, kurie taikomai sprendžiant, ar tam tikrą veiksmą galima laikyti piktnaudžiavimu teise, gali būti rasti teisės principuose, kurie ir yra tas pagrindas, kuris pateisina tam tikras teisės normas ir apibrėžia jų įgyvendinimo ribas, saugodami privatų ar kolektyvinį interesą⁹². Tad piktnaudžiavimas teise, pasak šio mokslininko, paprastai pasireiškia kaip išėjimas už tų teisės normos ribų, kurias pateisina jos pagrindu esantis (-ys) principas (-ai). Ar teisės įgyvendinimas yra teisėtas, vertinama remiantis teisės principais, jų santykio, balansavimo ir pasvėrimo konkrečioje situacijoje pagrindu. Taip aiškinant nėra paneigiama teisės normos, esančios tam tikros teisės pagrindu, galia, nes tai, kas apsprendžia piktnaudžiavimą teise, glūdi teisės principų lygmenyje. Savo ruožtu, teisės

⁹¹ *Ibid.*, p. 10

⁹² *Ibid.*, p. 11.

principai, skirtingai nei teisės normos, nereikalauja „visko arba nieko“. Tai, kad vienas principas tam tikru atveju nusveria kitą ir nulemia tam tikrą teisinį įvertinimą, ginčo išsprendimą, dar nereiškia, kad tam tikras principas yra negaliojantis, kaip tai būtų, jei teisės norma pralaimėtų konfliktą su kita teisės norma. Pastaruoju atveju ji nebeturėtų teisinės galios, t. y. faktiškai nebegaliotų. Taigi piktnaudžiavimo atveju mes kalbame apie normos autorizuoto veikimo sferos susiaurinimą principais⁹³.

Vienas žymiausių Rusijos teisinės minties atstovų M. V. Grybanovas draudimo piktnaudžiauti teisėmis reglamentavimą visų pirma grindė pačia subjektinės teisės socialine prigimtimi. Bet kuri subjektinė teisė yra socialiai vertinga tik tiek, kiek ją galima realizuoti, t. y. pasinaudoti jos suteikiamomis galimybėmis, siekiant atitinkamų tikslų. Tačiau kaip ir subjektinė teisė pagal savo turinį, taip ir ta laisvė, kurią garantuoja įstatymas subjektinėms teisėms realiai įgyvendinti, negali būti neribota. Kiekviena subjektinė teisė, būdama leistino elgesio matas, turi tam tikras ribas, kaip pagal savo turinį, taip ir pagal jos įgyvendinimo charakteristiką. Šios ribos gali būti platesnės ar siauresnės, tačiau jos yra visada. Ribos yra neatskiriama kiekvienos subjektinės teisės ypatybė, nes beribė subjektinė teisė pavirstų savo priešingybe – savivale – ir tada apskritai nebebūtų teisė⁹⁴.

M. V. Grybanovas piktnaudžiavimą teise išimtinai siejo su subjektinės teisės įgyvendinimo ribų peržengimu ir skyrė jas nuo pačios subjektinės teisės ribų peržengimo ar veikimo apskritai neturint teisės. Šis mokslininkas pabrėžė, kad jau pats terminas „piktnaudžiavimas teise“ rodo, kad jis gali būti naudojamas tik tuo atveju, kada asmuo disponuoja tam tikra subjektine teise. Kada asmuo atlieka veiksmus, nepagrįstus jokia subjektine teise, kalbėti apie piktnaudžiavimą nevalia. Tokio pobūdžio veiksmai gali būti neteisėti, jei jie prieštarauja teisės normoms. Tačiau pastaruoju atveju jie gali būti neteisėti ne dėl piktnaudžiavimo teise, o dėl to, kad asmuo, neturėdamas tam teisės, atliko veiksmus, kuriuos objektyvioji teisė draudžia. Pats terminas „piktnaudžiavimas

⁹³ *Ibid.*, p. 12–15.

⁹⁴ ГРИБАНОВ, В. П. *Осуществление и защита гражданских прав* [interaktyvus]. P. 2 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/page_2.html>.

teise“ rodo, kad jis susijęs tik su naudojimu teise, su jos įgyvendinimu. Tai reiškia, kad piktnaudžiavimo teise problema susijusi ne apskritai su subjektine teise ar jos turiniu, bet su jos realizavimo procesu. Todėl būtina atskirti subjektinės teisės turinį ir jos ribas nuo subjektinės teisės įgyvendinimo ir jo ribų. Tačiau tai nėra lengva, nes ir viena, ir kita žymi tam tikrą asmens elgesį.

Bet kuri subjektinė teisė, M. V. Grybanovo teigimu, išreiškia galimo elgesio matą. O subjektinės teisės įgyvendinimas – tai šios galimybės realizavimas. Taigi skirtumas tarp subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo visų pirma pasireiškia tuo, kad subjektinės teisės turinys įkūnija tik elgesio galimybę, o teisės įgyvendinimas yra realių, konkrečių veiksmų, susijusių su tos galimybės virtimu tikrove, atlikimas.

Be to, pasak M. Grybanovo, subjektinė teisė – tai *leistino* elgesio matas. Nepriklausomai nuo to, ar subjektinė teisė atsiranda be subjekto valios ar su jo pastangomis, jos turinį visada determinuoja įstatymas, kuris arba tiesiogiai nurodo tam tikrą elgesį, arba jį sankcionuoja. O subjektinės teisės realizavimas, jos įgyvendinimas visada yra valingo pobūdžio, priklauso nuo paties subjekto pasirinkimo.

M. V. Grybanovas taip pat atkreipia dėmesį, kad teisė, kaip elgesio taisyklių visuma, suponuoja vienodo mastelio, mato taikymą panašioms savo esme, bet skirtingoms konkrečiu turiniu situacijoms. Bet kuri elgesio taisyklė visada pasižymi tam tikru bendrumu, abstraktumu, nes ji negali iš anksto numatyti visų vienos ar kitos situacijos aplinkybių. Iš to išplaukia, kad apibrėždamas subjektinės teisės turinį, įstatymas paprastai jį aprašo kaip tam tikrą bendro pobūdžio elgesio tipą. Pavyzdžiui, nuosavybės teisė apibrėžiama kaip teisė įstatymų nustatytose ribose valdyti, naudotis ir disponuoti daiktu. Skirtingai nuo paminėto, elgesys, sudarantis teisės įgyvendinimo procesą, visada yra aiškiai apibrėžiamas, konkretus realių veiksmų būdas, išplaukiantis iš atitinkamos situacijos aplinkybių.

Taigi, M. V. Grybanovo teigimu, santykis tarp subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo gali būti apibūdintas kaip santykis tarp galimybės ir realybės, tarp objektyvaus ir subjektyvaus, tarp bendro ir konkretaus (bendro

(abstraktaus) elgesio modelio ir konkrečių jo pasireiškimo tikrovėje formų). Subjektinės teisės turinys charakterizuoja teisę jos statinėje būsenoje, o jos įgyvendinimas yra dinamiškas jos realizacijos procesas⁹⁵.

M. V. Grybanovo nuomone, piktnaudžiavimo teise specifiskumas yra tas, kad jis atsiranda subjektinės teisės, t. y. objektyviosios teisės leidžiamo elgesio tipo, įgyvendinimo pagrindu. Apie piktnaudžiavimą teise galima kalbėti tik tokiu atveju, kai įgalintas asmuo, veikdamas jam suteiktos subjektinės teisės kaip teisinės abstrakcijos ribose, naudoja tokias jos realizavimo formas, kurios išeina už įstatymo nustatytų subjektinės teisės įgyvendinimo ribų. Taigi šiuo atveju mes susiduriame su tokia situacija, kai subjektinės teisės organiškai susijungia su įgalinto asmens pareiga naudotis šia teise tinkamu būdu. Įgyvendindamas savo subjektinę teisę, įgalintas asmuo turi pareigą nepažeisti teisės įgyvendinimo ribų. Todėl piktnaudžiavimo teisėmis neteisėtumas pasireiškia tuo, kad šiuo atveju įgalintas asmuo įgyvendina savo subjektinę teisę neleistinomis konkrečiaus elgesio formomis, objektyviosios teisės leistino bendrojo elgesio tipo rėmuose, t. y. pažeidžia iš objektyviosios teisės normų išplaukiančią pareigą įgyvendinti jam suteiktą teisę laikantis įstatymuose nustatytų reikalavimų⁹⁶.

A. A. Malinovskis, iš esmės pritardamas anksčiau išdėstytoms M. V. Grybanovo nuostatoms, pabrėžia, kad piktnaudžiavimo teise esmei pažinti būtina skirti subjektinės teisės ribas ir subjektinės teisės įgyvendinimo ribas. Pasak šio mokslininko, subjektinės teisės ribos – tai teisės aktais nustatyti absoliučiai apibrėžti (imperatyvūs) nurodymai, aiškiai reglamentuojantys įgalinto asmens laisvės matą⁹⁷. Įstatymas turi aiškiai nustatyti subjektinės teisės ribas, t. y. tas sąlygas, kurioms esant subjektui suteikiama tam tikra teisė, tuos rėmus, kuriuose subjektas šią teisę įgyvendins savo nuožiūra. Šios ribos visų pirma susijusios su asmens veiksniumu ir

⁹⁵ ГРИБАНОВ, В. П. *Осуществление и защита гражданских прав* [interaktyvus]. P. 5 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/page_5.html>.

⁹⁶ ГРИБАНОВ, В. П. *Осуществление и защита гражданских прав* [interaktyvus]. P. 6 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/page_6.html>.

⁹⁷ МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: диссертация доктора юридических наук*. Москва, 2009, p. 11.

atitinkamo amžiaus sulaukimu⁹⁸. Subjektinės teisės ribos – tai teisiam ir veiksniam asmeniui suteiktų konkrečių įgalinimų visuma, už kurių apibrėžiamų rėmų asmuo negali įgyvendinti savo teisės⁹⁹.

Subjektinės teisės įgyvendinimo ribos, pasak A. A. Malinovskio, pasireiškia santykinai apibrėžtais nurodymais, suteikiančiais įgalintam asmeniui galimybę įgyvendinti teisę savo nuožiūra¹⁰⁰, atsižvelgiant tik į pakankamai neapibrėžtus („išplaukusius“) orientyrus¹⁰¹. Subjektinė teisė tik atveria tam tikros veiklos galimybes, bet ne visada apibrėžia jos tikslą, motyvus, pobūdį. Labai svarbu, kad subjektas teisingai suvoktų ir vertintų jam suteiktas galimybes, nenaudotų jų taip, kad būtų daroma žala visuomenei. Praktiškai realizuojant laisvę būtinas tam tikras savęs ribojimas kitų laisvės labui. Būtina suvokti, kad vieno laisvė visada yra kitų laisvės apribojimo mastelis, pareigų jiems nustatymo pasekmė¹⁰². Šis autorius iš esmės sutinka su O. A. Porotikovo pateiktu subjektinės teisės įgyvendinimo ribų apibrėžimu, kurio esmė yra ta, kad šios ribos – tai asmens elgesį sulaikantys stimulai, skirti padaryti poveikį subjektinės teisės turinyje įtvirtintos galimybės įgyvendinimo motyvacijai, būdams, priemonėms ir pobūdžiui¹⁰³.

Apibūdindamas skirtumus tarp subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo ribų mokslininkas nurodo, kad subjektinės teisės ribos orientuoja teisės subjektus į griežtas (nelanksčias, tikslias, statiškas) elgesio ribas, kurių savo nuožiūra negalima išplėsti (pvz., teisė vairuoti automobilį atsiranda nuo 18 m., o teisė eiti tam tikras pareigas baigiasi sulaukus 70 m.). Subjektinės teisės įgyvendinimo ribos apibrėžia „minkštas“ (lanksčias, apytiksles, dinamiškas) ribas, kuriose subjektas, įgyvendinantis subjektinę teisę savo nuožiūra, priklausomai nuo konkrečios situacijos, privalo būti sąžiningas, protingas ir moralus¹⁰⁴. Subjektinės teisės ribos gali būti apibrėžtos, vadovaujantis principu „leistina viskas, kas nėra uždrausta įstatymo raide“, o įgyvendinimo ribos –

⁹⁸ *Ibid.*, p. 129.

⁹⁹ *Ibid.*, p. 133.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 11.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 148

¹⁰² *Ibid.*, p. 136.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 140.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 139.

vadovaujantis principu – „leistina viskas, kas neprieštarauja teisės dvasiai“; teisės subjektai, be kita ko, privalo vadovautis bendraisiais teisės principais ir nuostatomis, būdingais tiek atskirai teisės šakai, tiek teisei apskritai¹⁰⁵. Pagal formą subjektinės teisės įgyvendinimo ribos turi egzistuoti kaip tiesioginės pareigos, o ne sekti iš bendrojo draudimo piktnaudžiauti teise¹⁰⁶. Piktnaudžiavimą teise šis autorius sieja tik su subjektinės teisės įgyvendinimo ribų nepaisymu, t. y. su tokiu elgesiu, kuris lieka subjektinės teisės rėmuose¹⁰⁷.

I.3.3. Piktnaudžiavimas teise – netinkamas subjektinės teisės įgyvendinimas

Apibendrinant anksčiau išdėstytas teisės mokslininkų mintis, galime pastebėti, kad visi autoriai, kurie palaiko savarankišką piktnaudžiavimo teisėmis koncepcijos egzistavimą ir reikšmę, ją sieja su tokiu teisės subjekto veikimu, kuris tariamai atrodo teisėtas, nes yra asmeniui priklausančios subjektinės teisės įgyvendinimas, t. y. atitinka formaliai ir abstrakčiai apibrėžtą įgalinto asmens subjektinės teisės turinį, kurį kai kurie autoriai (J. Ghestinas ir G. Goubeaux, L. Cadet ir P. la Tourneau) vadina išorinėmis subjektyvių teisių ribomis. Tačiau visi šie autoriai iš esmės pripažįsta, kad iš tikrųjų piktnaudžiavimas teise nėra teisės pripažįstamas, saugomas ir ginamas, t. y. yra objektyviai neteisėtas elgesys (plačiąja prasme): teisės subjektas pažeidžia objektyviosios teisės reikalavimus, susijusius su subjektinės teisės įgyvendinimu. Bet kuriuo atveju piktnaudžiavimas teise galimas tik tada, kai asmuo turi tam tikrą subjektyvią teisę ir ją imasi įgyvendinti.

Išties, analizuodami teisės normas, mes galime išskirti nuostatas, susijusias su pačia subjektyvia teise kaip abstrakčiai leistinu elgesio modeliu, ir nuostatas, kurios yra susijusios su jos įgyvendinimu. Objektyviosios teisės nuostatos, susijusios su pačia subjektyvia teise, mums parodo, ar konkrečioje situacijoje atitinkamas asmuo turi tam tikrą subjektyvią teisę, ar ne, ir koks yra

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 120, 148.

¹⁰⁶ МАЛИНОВСКИЙ, А. А. Пределы субъективного права [interaktyvus]. In *Журнал российского права*, 2005, nr. 11 [Žiūrėta 2010-02-20]. Prieiga per internetą: < <http://www.lawmix.ru/comm/138/>>.

¹⁰⁷ МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: диссертация доктора юридических наук*. Москва, 2009, p. 145.

abstraktus, formaliai aiškiai apibrėžtas jos turinys. Šios nuostatos, jei pasitelktume M. V. Grybanovo vartojamą terminiją, apibrėžia pačios subjektinės teisės ribas.

Tačiau net jei konkretus asmuo turi tam tikrą subjektinę teisę, paprastai jis negali jos įgyvendinti bet kaip, bet kada, bet koku būdu ar vedamas bet kokių tikslų ir motyvų. Kiekviena subjektinė teisė ar laisvė turi savo realizavimo ribas, kurios nustatytos įstatyme ir apibrėžtos kito asmens subjektinės teisės ar įstatymo saugomo intereso¹⁰⁸. Minėta, jog Konstitucijos 28 straipsnis nustato, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Taigi objektyvioji teisė, abstrakčiai leisdama tam tikrą elgesį ir tokiu būdu tiesiogiai ar netiesiogiai įtvirtindama tam tikrą subjektinę teisę, gali nustatyti ir atitinkamus reikalavimus bei apribojimus jos įgyvendinimui, kitaip tariant, nustatyti šios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygas ir tokiu būdu apibrėžti jos įgyvendinimo ribas. Realizuojant subjektinę teisę jų privalu laikytis. Jei taip nėra, asmens elgesys negali būti laikomas visapusiškai teisėtu ir sukelti siekiamų teisinių padarinių – jis peržengia nustatytas teisės realizavimo ribas. Tačiau šioje vietoje, mūsų nuomone, reikia stabtelėti ir pastebėti labai svarbų dalyką.

Teigdami, kad asmuo negali įgyvendinti jam priklausančios subjektinės teisės bet kaip ir turi laikytis reikalavimų, reglamentuojančių jos įgyvendinimą, subjektinę teisę mes privalome suvokti tik kaip abstrahuotą elgesio modelį (tipą), paties bendriausio pobūdžio galimybę veikti tam tikru būdu. Kitaip tariant, šioje subjektinės teisės sampratoje gali atsispindėti tik pati abstrakčiausia ir statinė subjektinės teisės būtis, kurią mes pažįstame iš pozityviosios teisės normų. Tik suteikdami subjektinei teisei tokią prasmę mes galime kalbėti, pavyzdžiui, apie asmens teisę kreiptis į teismą kaip savarankišką, individualią subjektinę teisę.

¹⁰⁸ MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, nr. 1, p. 10.

Tačiau subjektinę teisę kreiptis į teismą ir jos turinį mes galime pamėginti įsivaizduoti ir kitaip. Apie ją galime kalbėti kaip apie suinteresuoto asmens, manančio, kad jo teisės ar įstatymo saugomi interesai buvo pažeisti, teisę kompetentingam teismui, nustatomam pagal Civilinio proceso kodekse įtvirtintas teisingumo taisykles, paduoti, išsiunčiant paštu teismo adresu ar pristatant tiesiogiai į teismo raštinę, įstatymo reikalavimus atitinkančios formos ir turinio dokumentą – ieškinio pareiškimą – dėl tokio ginčo, dėl kurio tarp tų pačių šalių, tuo pačiu pagrindu ir dėl to paties dalyko nėra priimtas ir įsiteisėjęs teismo sprendimas ir t. t.¹⁰⁹ Kaip matyti, subjektinę teisę ir jos turinį mes galime suvokti ir kaip itin ilgą grandinę sąlygų bei taisyklių, kurios absoliučiai aiškiai ir konkrečiai apibrėžia galimą asmens elgesį bet kurioje situacijoje, bet kokiomis aplinkybėmis. Šioje sampratoje nėra ir negali būti tokios sąvokos ir tokio dalyko kaip subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygos ar ribos. Subjektinė teisė, jos turinys tokiu atveju nurodo viską ir visa tai, ką, kaip, koku būdu, kada, kokių motyvų vedamas ir pan. asmuo gali atlikti. Subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygos tokiu atveju tarsi „pradingsta“, „ištirpsta“ pačiame subjektinės teisės turinyje.

Būtent tokia subjektinės teisės samprata, mūsų nuomone, visų pirma ir yra paremta M. F. Planiolio, M. V. Samoilovos bei kitų autorių kritika piktnaudžiavimo teise sąvokai. Jie teigia, kad naudojimasis teise negali būti neteisėtas. Tokiu būdu į subjektinės teisės turinį jie iš karto inkorporuoja visas asmeniui leistino elgesio ribas, visus objektyviosios teisės reikalavimus ir nuostatas, ribojančias konkretų žmogaus elgesį. Subjektinės teisės turinyje jie mato absoliučiai save determinuojantį, visiems gyvenimo atvejams iš anksto pritaikytą žmogaus elgesio standartą, galintį bet kuriuo atveju duoti atsakymą, ar žmogus elgėsi taip, kaip jam leidžia objektyvioji teisė¹¹⁰. Jei subjektinę teisę suprasime paminėtu būdu, bet koks elgesys, kurį mes norėtume kvalifikuoti kaip neteisėtą, atliktą neturint tam teisės, turėtų išeiti už taip apibrėžiamos

¹⁰⁹ Tokį šios teisės apibrėžimą dar būtų galima ilgai tęsti, tačiau tam nėra jokio racionalaus pagrindo.

¹¹⁰ Pvz., R. Venables pažymi, kad pagal Anglijos teisę, asmuo turi teisę arba jos neturi. Teisės atsiradimas gali būti nulemtas tam tikrų aplinkybių, bet tai susiję su teisės turiniu. Kada tikroji teisės apimtis nustatyta, ji gali būti naudojama bet koku tikslu. Žr. VENABLES, R. Abuse of Rights in EC Law. *The EC Tax Journal*, 2002, t. 6, nr. 2, p. 124.

subjektinės teisės ir jos turinio ribų. Ir priešingai, bet koks elgesys, atitinkantis taip suvokiamos subjektinės teisės turinį, neišvengiamai turėtų būti laikomas teisėtu. Kitaip tariant, arba aš įgyvendinu man priklausančią teisę ir todėl visada veikiu teisėtai, arba aš išeinu už savo teisės ribų, veikiu neturėdamas tam teisės ir todėl galiu susilaukti neigiamų teisinių padarinių.

Akivaizdu, kad taip plačiai suprantant subjektinę teisę ir jos turinį negali būti jokios kalbos apie piktnaudžiavimą teise. Kiekvienas „piktnaudžiavimas“ tokiu atveju būtų paprasčiausias subjektinės teisės ribų peržengimas, neteisėtas (ta prasme, kad nepagrįstas jokia teise) veiksmas. Apie jokią tariamą asmens veiksmų teisėtumą, veikimą jam suteiktų įgalinimų ribose, netinkamą subjektinės teisės įgyvendinimą šiuo atveju negalėtų būti nė kalbos. Visiškai pagrįstai ir įtikinamai tokiu atveju skambėtų M. F. Planiolio žodžiai: „*le droit cesse ou l'abus commence*“¹¹¹ (iš pranc. – „subjektinė¹¹² teisė baigiasi ten, kur prasideda piktnaudžiavimas“).

Tačiau vargu ar minėta subjektinės teisės samprata kuo nors galėtų pasitarnauti teisiniui aiškumui, teisinei logikai ar teisinio diskurso racionalumui. Asmens elgesys realiame gyvenime gali pasireikšti tokia formų įvairove, kad konkrečiomis taisyklėmis („ilga sąlygų grandinė“) *ex ante* apibrėžti kiekvieną galimo žmogaus elgesio aspektą teisės aktuose yra tiesiog neįmanoma. Gyvenimas yra per daug sudėtingas ir įvairus, kad iš anksto būtų galima išvelgti ir į atitinkamus teisinius rėmus preciziškai, su matematiniu tikslumu įvilkti visas gyvenimiškas situacijas. Todėl kalbėti apie kiekvieną subjektinę teisę kaip *a priori* absoliučiai apibrėžtą ir visiems gyvenimo atvejams pritaikytą asmens elgesio standartą, mūsų manymu, yra netikslinga. Kad ir kiek įstatymų leidėjas besistengtų sukurti tokią teisinę struktūrą, kuri

¹¹¹ RAIMON, M. L'abus du droit d'action dans les litiges internationaux [interaktyvus]. In *La Semaine Juridique – Edition Générale*, 2000, nr. 74(38) [žiūrėta 2009-05-03], par. 22. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>.

¹¹² Pastebėtina, kad prancūzų kalbos žodis *droit* gali reikšti tiek subjektinę teisę (anglų kalboje tai atitiktų žodis „*right*“) ir objektyviąją teisę (anglų kalboje tai atitiktų žodis *law*), taigi teisingai išversti minėtą posakį nėra taip paprasta. Tačiau subjektinės teisės reikšmė šiuo atveju buvo pasirinkta dėl to konteksto, kuriame M. F. Planiolis jį pavartojo. Kita vertus, matyt, ne be reikalo L. Josserandas, atsikirdamas į M. F. Planiolio kritiką, kaltino jį žaidimu būtent dvejopa žodžio *droit* reikšme. Jei minėtą M. F. Planiolio pasisakymą išverstume taip, kad „objektyvioji teisė baigiasi ten, kur prasideda piktnaudžiavimas“, tai toks teiginys iš esmės atitiktų ir paties L. Josserando idėjas: piktnaudžiavimas teise – tai neteisėtas elgesys.

neturėtų jokių spragų, visada atsiras tokių išskirtinių atvejų, kuriuose griežtas teisinių nurodymų paisymas gali suponuoti neteisingumą ir teisėjas su tuo negalės taikstyti¹¹³. Taigi šiuolaikinėje teisėje įstatymų leidėjas vis dažniau riboja asmens elgesį tokiais vertinamojo pobūdžio kriterijais kaip (ne)sąžiningumas, teisingumas, protingumas, proporcingumas ir kt. Šių sąvokų turinio apibrėžimas *a priori* yra tiesiog neįveikiama užduotis dėl jų inherentinės savybės įgyti skirtingą reikšmę skirtingų aplinkybių kontekste. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad teisiniai padariniai, kuriuos gali sukelti tam tikras veiksmas, „neturi būti numatomi absoliučiai tikrai; patirtis rodo, kad tai yra nepasiekiamo. Antra vertus, nors tikrumas yra pageidaujamas, jis gali suponuoti perdėtą nelankstumą, o teisė turi turėti galimybę žingsniuoti kartu su besikeičiančiomis aplinkybėmis. Tokiu būdu daugelis įstatymų yra neišvengiamai formuluojami vartojant tokias sąvokas, kurios daugiau ar mažiau yra neaiškios ir kurių aiškinimas bei taikymas yra praktikos dalykas“¹¹⁴. Vieno žinomiausių XX a. teisės teoretikų Ronaldo Dworkino teigimu, sunkios bylos paprastai sprendžiamos ne teisės normų, bet principų pagalba.

Žinoma, istorijoje būta itin detalaus teisinio reguliavimo bandymų¹¹⁵, tačiau tokios pretenzijos modernus įstatymų leidėjas jau seniai atsisakė. Net ir tokios teisės sritys, kurios buvo ir yra laikomos reikalaujančiomis itin didelio konkretumo (pvz., mokesčių teisė), tikrovėje palaipsniui įsileidžia į savo sferą ir vertinamojo pobūdžio kategorijas¹¹⁶. Modernus įstatymų leidėjas net

¹¹³ BOLGAR, V. Abuse of Rights in France, Germany, and Switzerland: a Survey of a Recent Chapter in Legal Doctrine. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974–1975, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-06], p. 1034. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

¹¹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje *Sunday Times v. Jungtinė Karalystė*, pareiškimo Nr. 6538/74, par. 49.

¹¹⁵ Kaip nepavykęs tokio bandymo pavyzdys dažnai nurodomas Prūsijos žemės teisynas (1794 m.). Žr. PERILLO, J. M. Abuse of Rights: A Pervasive Legal Concept [interaktyvus]. In *Pacific Law Journal*, 1995, t. 27, nr. 1 [žiūrėta 2008-07-16], p. 49. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

¹¹⁶ Pvz., po Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ir ESTT; Teisingumo Teismas) 2006 m. vasario 21 d. sprendimo byloje C-225/02 *Halifax plc ir kt. v. Commissioners of Customs & Excise* pakankamai drąsiai galime kalbėti apie tai, kad bendrojoje Europos Sąjungos pridėtinės vertės mokesčio sistemoje egzistuoja draudimo piktnaudžiauti teise principas (daugiau apie tai, pvz., DOUMA, S; ENGELN, F. *Halifax Plc v. Customs and Excise Commissioners: the ECJ applies the abuse of rights doctrine in VAT cases*. *British Tax Review*. 2006, nr. 4, p. 429–440; MCCARTHY, H. L. Abuse of Rights: The Effect of the Doctrine on VAT Planning. *British Tax Review*. 2007, nr. 2, p. 160–174). Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo (Valstybės žinios, 2004, Nr. 63-

nemėgina kurti tokius teisės aktus, kuriuose kiekvieną subjekcinę teisę bandytų apibrėžti absoliučiai tiksliai ir preciziškai. Net ir iš pirmo žvilgsnio detaliuose teisės aktų straipsniuose, įtvirtinančiuose leistiną asmens elgesį, paprastai nurodomas tik abstraktus asmens elgesio tipas ir neišvardinamos visos kitos su juo susijusios sąlygos. Jų atradimas gali pareikalauti sisteminės teisės aktų analizės, teleologinio teisės aiškinimo ar pačių bendriausių teisės principų taikymo. Negalime nepripažinti, kad „nė viena teisinė sistema nėra sudaryta vien tik iš rašytinių taisyklių; visose teisinėse tvarkose tokios taisyklės yra papildomos bendraisiais teisės principais, kuriuos akceptuoja teismai“¹¹⁷. Tai, savo ruožtu, lemia, kad *a priori* preciziškai tiksliai apibrėžti teisėto elgesio ribas yra neįmanoma.

Dar daugiau, akivaizdu, kad įstatymuose vartojama terminija taip pat aiškiai preziumuoja subjekcinės teisės kaip teisinės abstrakcijos, abstrahuoto elgesio modelio, neapimančio visų jos realaus įgyvendinimo sąlygų ir ribų, sampratos galimumą. Pavyzdžiui, Civilinio proceso kodekso 42 straipsnio 5 dalis nustato, kad šalys privalo sąžiningai naudotis joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis. Tačiau jei subjekcinė procesinė teisė išreikštų absoliučiai determinuotą elgesio modelį, apimantį ir numatantį visas galimas žmogaus elgesio pasireiškimo formas ir atvejus, tai nustatyti pareigą sąžiningai ja naudotis būtų perteklinis dalykas. Pareiga elgtis sąžiningai tokiu atveju būtų inherentiškai užfiksuota ir išreikšta pačios subjekcinės teisės turinyje ir nebebūtų jokios būtinybės nustatyti šalims papildomo įpareigojimo taip elgtis. Tačiau, kaip matome, įstatymų leidėjas santykinai atskiria subjekcinę procesinę teisę ir jos įgyvendinimą bei nustato papildomą procesinės teisės įgyvendinimo (realizavimo) sąlygą – pareigą elgtis sąžiningai. Šio reikalavimo (sąlygos) nesilaikymas gali sukelti neigiamų teisinių pasekmių, nes jei tam tikra procesine teise bus naudojama nesąžiningai, bus pažeista CPK 42 straipsnio 5 dalis ir toks jos įgyvendinimas bus pripažįstamas netinkamu, t. y. neteisėtu

2243) 69 straipsnyje įtvirtinta turinio viršenybės prieš formą taisyklė taip pat iš esmės išreiškia draudimo piktnaudžiauti mokesčių teisės aktais principą.

¹¹⁷ Žr., BROWN, L. N. Is there a General Principle of Abuse of Rights in European Community Law? In *Institutional Dynamics of European Integration*. Essays in Honour of Henry G. Schermers. Volume II. Edited by Deidre Curtin and Ton Heukels. Dordrecht: Nijhoff, 1994, p. 511.

(neteisėtumą suprantant pačia plačiaja prasme – *sensu latissimo* (lot.). Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas taip pat išskiria ir atskirai aptaria civilinių teisių įgyvendinimą, nurodo konkrečius principus, kuriais turi būti vadovojamasi įgyvendinant civilines teises (CK 1.137 str.). Tokia įstatymų leidėjo pozicija dar kartą patvirtina, kad negali būti tapatinamos subjektinės teisės ribos ir jos įgyvendinimo sąlygos bei jomis apibrėžiamos teisės realizavimo ribos.

Pastebėtina, kad ir Lietuvos teismų praktikoje einama šiuo keliu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse yra pažymėta, kad civilinio proceso normos *nustato reikalavimus* dalyvaujančių byloje asmenų *procesinių teisių įgyvendinimui*¹¹⁸, kad asmuo, kuriam įstatymo suteikiamos tam tikros teisės, kartu privalo vykdyti ir įstatymo jam nustatytus įpareigojimus, kurių būtina laikytis, kad, įgyvendinant šias teises, nebūtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai¹¹⁹. Taigi procesinės teisės įgyvendinimo reikalavimai tokiu būdu „išskiriami“ iš pačios procesinės teisės, jos sampratos, nekeičia jos turinio (teisė pareikšti priešieškinį, skųsti teismų sprendimus ar pan.), bet kartu visada lieka neatsiejami nuo jos. Ne pats veiksmas, bet galimo elgesio matas slypi subjektinėje teisėje¹²⁰. Subjektinė teisė nėra suprantama kaip pats save visiškai išbaigta determinuojantis ir pats sau pakankamas teisinis instrumentas. Be subjektinės teisės ribomis apibrėžiamų reikalavimų, reikia laikytis ir kitų imperatyvų, susijusių su jos įgyvendinimu.

Lietuvos civilinio proceso teisės vadovėliuose, aptariant asmens teisę kreiptis į teismą, taip pat jau keletą dešimtmečių šmėžuoja teisės kreiptis į teismą prielaidų ir jos įgyvendinimo sąlygų sąvokos. Tiek vienos (prielaidos), tiek kitos (sąlygos) neabejotinai išplaukia iš objektyviosios teisės ir yra jos determinuojamos. Pirmosios lemia, kad asmuo apskritai neturi teisės kreiptis į teismą. Antrosios gi rodo, kad nors asmuo apskritai šią teisę kaip tokią turi, tačiau ją įgyvendina netinkamai. Taigi ir šiuo atveju teisė kreiptis į teismą suvokiama tik kaip maksimaliai abstrahuotas elgesio modelis. Šios teisės

¹¹⁸ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 25 d. nutartis c. b. R. K. ir kt. v. *uždaroji akcinė bendrovė „Stilsena“*, Nr. 3K-3-1417/2002, kat. 95.2; 87.1.

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. balandžio 1 d. nutartis c. b. A. N. v. R. R., Nr. 3K-3-203/2008, kat. 63.1; 114.11.

¹²⁰ ŽERUOLIS, J. Сущность советского гражданского процесса. *Teisė*, 1969, p. 35.

egzistavimas priklauso nuo vadinamųjų teisės kreiptis į teismą prielaidų egzistavimo. Joms egzistuojant, asmuo laikomas turinčiu teisę kreiptis į teismą, nors faktiškai jo kreipimasis (ieškinio pareiškimas) teismo gali būti jam gražintas, jei realizuodamas šią savo teisę, jis nesilaikys jos įgyvendinimo sąlygų.

Pastebėtina, kad subjektinės teisės kaip teisinės abstrakcijos, nurodančios pačią bendriausią galimybę veikti tam tikru būdu, samprata gana ryškiai atsispindi ir anksčiau paminėtuose L. Josserando, A. V. Judino, A. A. Malinovskio, O. A. Porotikovos, M. V. Grybanovo ir kitų mokslininkų svarstymuose apie piktnaudžiavimą teise.

G. Palombella, teigdamas, kad teisės normos suteiktos individualios teisės įgyvendinimas yra būtina piktnaudžiavimo prielaida, J. Ghestinas ir G. Goubeaux, L. Cadiet ir P. la Tourneau, kalbėdami apie išorines subjektinės teisės ribas, subjektinę teisę taip pat neabejotinai suvokia kaip maksimaliai abstrahuotą elgesio modelį, kuris neapima jos realaus įgyvendinimo ribų. Tačiau šie autoriai nurodo, kad subjektinė teisė dar turi vidines savo ribas, kurių peržengimas gali būti traktuojamas kaip piktnaudžiavimas teise. Taigi jie tvirtina, kad subjektinė teisė turi dvi ribas, turi du turinius ir nurodo du galimo elgesio modelius. Tačiau tai, mūsų nuomone, loginiu požiūriu yra klaidinga.

Subjektinė teisė gali nurodyti ir nurodo tik vieną leistiną elgesio modelį. Tuo pačiu metu ji negali ir nurodyti tam tikrą elgesį kaip leistiną, ir riboti jį, t. y. daryti jį išeinantį už jos ribų. Manome, kad piktnaudžiavimo teise suvokimo prasme teisingiau yra kalbėti apie tai, kad subjektinė teisė nurodo tik bendro pobūdžio galimybę veikti tam tikru būdu ir neapima visų tų reikalavimų ir sąlygų, kurie yra taikytini jos įgyvendinimui. Būtent į tokią subjektinės teisės sampratą piktnaudžiavimo teise sąvokoje ir referuoja žodis „teisė“. Piktnaudžiaujant netinkamai („piktam“) yra naudojama tuo, kas abstrakčiai yra leidžiama. Tokiu būdu subjektinė teisė turi ne dvejopas ribas, kurias apima ta pati subjektinės teisės sąvoka. *Piktnaudžiavimo teisėmis koncepcijos požiūriu išskirtini ir analizuotini du skirtingi realaus ir konkretaus asmens elgesio matai – subjektinės teisės ir subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygomis*

apibrėžiamos jos realizavimo ribos, kurios nėra tapačios ir kurių neapima viena ir ta pati subjektinės teisės sąvoka. Tokiu būdu įgyvendindamas subjekcinę teisę asmuo gali pažeisti vienas (subjekcinės teisės įgyvendinimo) ribas, kartu likdamas kitų (subjekcinės teisės) ribų rėmuose¹²¹. Piktnaudžiaudamas teise įgalintas subjektas netinkamai naudojasi savo teise, kartu išoriškai remdamasis subjektine teise¹²². Būtent tai, autoriaus nuomone, ir atskleidžia piktnaudžiavimo teise loginę-semantinę konstrukciją¹²³.

Minėta mąstymo ir analizės konstrukcija, mūsų manymu, iš esmės negriauna minėtų mokslininkų minčių. Kaip minėjome, jie taip pat išskiria du tikrovėje vykstančio asmens elgesio vertinimo kriterijus: subjekcinės teisės išorines ir vidines ribas. Kita vertus, mes nesutinkame su tuo, kad du atskiri ir savarankiškai analizuotini kriterijai būtų sujungti tuo pačiu „subjekcinės teisės“ terminu, tokiu būdu sukuriant subjekcinės teisės sąvokoje vidinį prieštaravimą. Bet kuriuo atveju, mūsų manymu, yra teisūs tie mokslininkai, kurie nurodo, jog piktnaudžiavimo koncepcijos poreikis atsiranda ten, kur teisės yra apibrėžiamos (suvokiamos) pernelyg dosniai. Jei šių teisių turinys yra nuo pat pradžių priklausomas nuo atitinkamų išlygų ir patikslinimų, tai piktnaudžiavimo idėja gali būti perteklinė¹²⁴.

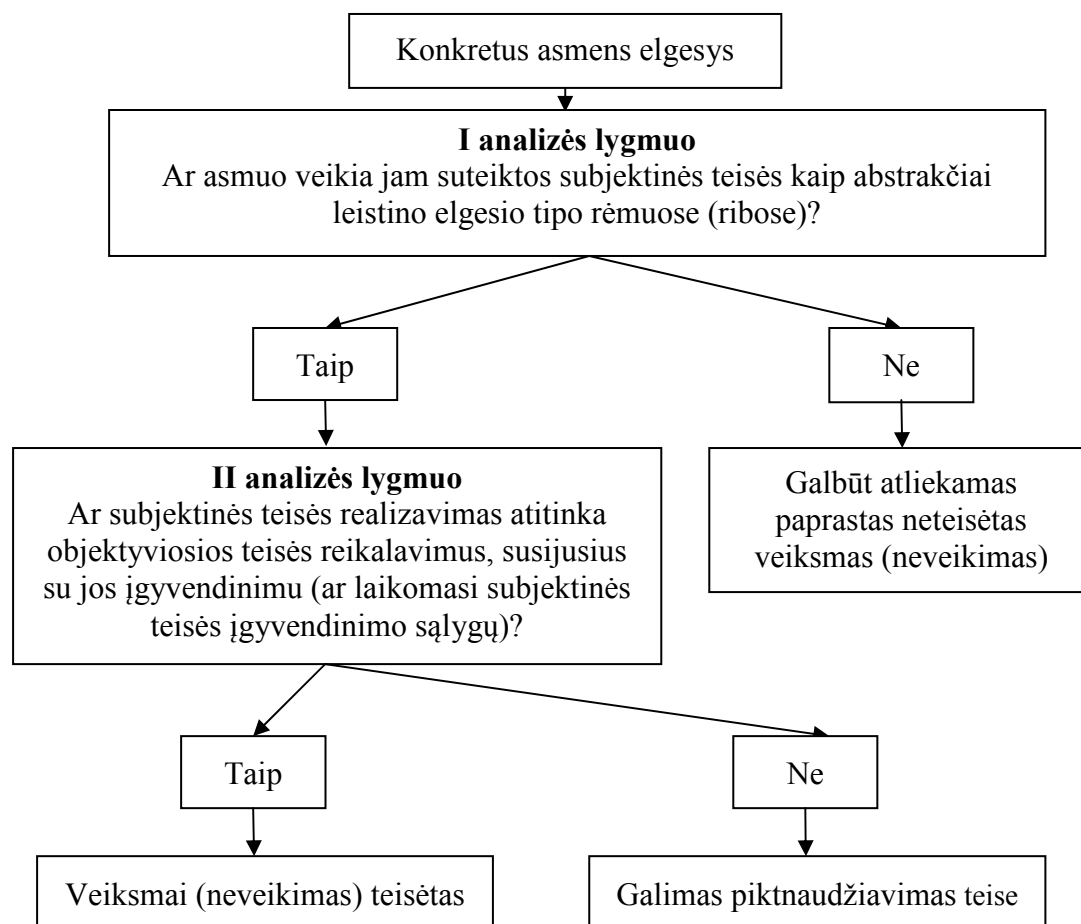
¹²¹ ДУРНОВО, Н. А. *Злоупотребление правом как особый вид правового поведения: теоретико-правовой анализ*. Автореферат дис. кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2006, p. 19. Ši autorė taip pat nurodo, kad egzistuoja vienoks leistino elgesio matas abstrakčiai, potencialiai subjektinei teisei ir visiškai kitoks matas įgyvendinamai teisei.

¹²² БЕЛЫХ, В. С.; ИЗБРЕХТ, П. А. *Злоупотребление субъективными гражданскими правами в предпринимательских отношениях* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.kadis.ru/daily/?id=65956>>.

¹²³ Tokiu būdu mes stojame piktnaudžiavimo teise *Aussentheorie* (iš vok. – „išorės“ teorijos) koncepcijos šalininkų pusėn. Šios teorijos esmė ta, kad tam tikri apribojimai yra nukreipti tik į teisės įgyvendinimą ir palieka pačią teisės esmę nepaliesant, t. y. veikia tarsi iš išorės. *Innentheorie* (iš vok. – „vidaus“ teorijos) apologetai teigia, kad jau pati subjekcinė teisė, jos imanentinė prigimtis, kontroliuoja kiekvieną teisės įgyvendinimą. Žr. BOLGAR, V. Abuse of Rights in France, Germany, and Switzerland: a Survey of a Recent Chapter in Legal Doctrine. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974–1975, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-06], p. 1026. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>; АБОЛОНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 63–68.

¹²⁴ DE VITA, A. Abuse of rights in housing law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991, p. 131; CATALA, P.; WEIR, A. T. Delict and Tort: a Study in Parallel. Part II. In *Tulane Law Review* [interaktyvus]. 1964, t. 38, nr. 2 [žiūrėta 2009-05-15], p. 237. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>; REID, E. The Doctrine of Abuse of Rights: Perspective from a Mixed Jurisdiction. In *Electronic Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. 2004, t. 8.3 [žiūrėta 2010-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejcl.org/83/art83-2.html>>.

Jau minėjome, kad piktnaudžiavimas teise yra visada tariamai teisėtas elgesys, turimos subjektinės teisės įgyvendinimas. Mūsų nuomone, būtent dėl subjektinės teisės kaip abstraktaus elgesio modelio suvokimo mes ir galime kalbėti apie piktnaudžiavimą teise kaip tariamai teisėtą elgesį, kaip turimos subjektinės teisės įgyvendinimą. Objektivosios teisės nuostatų sąlyginis išsiskaidymas į susijusias su pačia subjektine teise (jos ribomis) ir susijusias su jos įgyvendinimu (įgyvendinimo sąlygomis) mus įgalina konkretaus asmens elgesio atitiktį objektivosios teisės reikalavimams analizuoti skirtingais lygmenimis, vertinant juos santykinai atskirų objektivosios teisės reikalavimų ir jų determinuojamų skirtingų leistino asmens elgesio matų (ribų) kontekste:

(1 pav.)

Kai analizuojame tam tikrus asmens veiksmus ar neveikimą pirmajame anksčiau pateiktos analizės struktūros lygmenyje ir nustatome, kad asmuo veikia jam suteiktos subjektinės teisės kaip abstrakčiai leistino elgesio tipo

rėmuose (ribose), t. y. yra laikomasi objektyviosios teisės nuostatų, susijusių su pačia subjektine teise, asmenį mes laikome turinčiu ir įgyvendinančiu tam tikrą subjektinę teisę. Todėl jo veiksmai, kuriais jis įgyvendina šią teisę (galimybę), šių ribų (nuostatų) kontekste (ir todėl tik sąlyginai; pirmajame analizės lygmenyje) gali būti laikomi teisėtais, t. y. tokiais, kuriuos objektyvioji teisės iš pirmo žvilgsnio turėtų saugoti ir ginti, pripažinti jiems atitinkamą teisinę reikšmę. Tačiau jei perėję prie antrojo analizės lygmens mes nustatome, kad asmuo jam priklausančią subjektinę teisę realiai įgyvendina nesilaikydamas reikalavimų, susijusių su jos įgyvendinimu, mes darome galutinę išvadą, kad asmens elgesys negali būti laikomas teisėtu ir negali sukelti juo siekiamų teisinių padarinių – objektyvioji teisė kaip visuma tokio elgesio nepripažįsta, nesaugo ir negina. Piktnaudžiavimo teise atveju būtent šis mąstymo mechanizmas sukuria asmens elgesio teisėtumo tariamybę. Konkreti situacija iš pirmo žvilgsnio (pirmajame analizės lygmenyje) atrodo taip tarsi asmuo atliktų tai, ką objektyvioji teisė jam leidžia ir kam ji suteikia teisinę reikšmę ir apsaugą, nes yra daroma tai, ką subjektinė teisė kaip abstrakčiai leistino elgesio modelis leidžia. Tai, kad realus asmens elgesys iš tikro neatitinka objektyviosios teisės reikalavimų, apibrėžiančių subjektinės teisės įgyvendinimo ribas, tokiu atveju yra nustatoma tik antrajame (gilesnės) analizės lygmenyje, vertinant konkrečią situaciją reikalavimų, susijusių su subjektinės teisės įgyvendinimu, kontekste.

Apibendrinant tai, kas anksčiau paminėta, darytina išvada, kad piktnaudžiavimas teise nėra ir negali būti grindžiamas subjektinės teisės ribų nesilaikymu¹²⁵. Jei šios ribos yra peržengtos, asmuo veikia už subjektinės teisės ribų, neturėdamas tokios teisės ir todėl paprasčiausiai negali ja piktnaudžiauti. Piktnaudžiavimas galimas tik tuo atveju jei asmens elgesys pasireiškia kaip tam tikros subjektinės teisės įgyvendinimas, kai tam tikros subjektinės teisės turėjimas ir jos įgyvendinimas konkrečiais veiksmais sukuria

¹²⁵ T. S. Jacenko taip pat pažymi, kad asmuo, kuris veikia neturėdamas tam teisės arba išeidamas už jos turinio ribų, nepiktnaudžiauja teise. Pastaruoju negali būti pripažintas veikimas be teisės. Žr. ЯЦЕНКО, Т. С. Проблемы ответственности за злоупотребление правом по российскому гражданскому законодательству [interaktyvus]. In *Юрист*, 2002, nr. 8 [Žiūrėta 2010-04-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.lawmix.ru/comm/4750/>>.

išorinę regimybę (tariamybę), kad asmuo veikia teisėtai, teisės saugomo ir ginamo elgesio rėmuose. Taigi piktnaudžiavimo teisėmis problema gali egzistuoti ir tarpti tik objektyviosios teisės reikalavimų, susijusių su konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygomis, lygmenyje. Todėl *bet kokio piktnaudžiavimo teisėmis, taip pat ir procesinėmis teisėmis, tyrimo objektu visų pirma turi tapti atitinkamų teisių įgyvendinimo sąlygos ir jomis apibrėžiamos elgesio ribos, kurias nustato objektyvioji teisė*. Tik jų nesilaikymas gali sudaryti pagrindą konstatuoti, kad yra piktnaudžiaujama turima subjektine teise. Kitais atvejais apie piktnaudžiavimą teise kalbėti nederėtų.

Anksčiau pateiktas teorinis modelis kai kam gali atrodyti ir nesudėtingas. Pagal šį modelį, piktnaudžiavimas yra tik tada, kai mes pripažįstame, kad asmuo turi tam tikrą subjektinę teisę, tačiau ją netinkamai įgyvendina. Tariamasis jo elgesio teisėtumas tokiu atveju yra nulemtas to fakto, kad mes laikome, jog jis disponuoja tam tikra subjektine teise ir atlieka tai, ką ji, kaip teisinė abstrakcija, jam leidžia. Tačiau tai darydamas jis realiai nesilaiko tų objektyviosios teisės reikalavimų, kurie reglamentuoja šios subjektinės teisės įgyvendinimą, todėl jo elgesys negali sukelti siekiamų teisinių padarinių (nėra teisėtas). Bet šis paprastumas tik santykinis.

Visų pirma, verta prisiminti J. Ghestino ir G. Goubeaux žodžius. Objektyvioji teisė negali tuo pačiu metu *to paties* ir drausti, ir leisti. Savo ruožtu objektyvioji teisė draudžia piktnaudžiavimą teise, bet kartu turi saugoti ir ginti subjektines teises. Tačiau, mūsų manymu, jokio prieštaravimo čia nėra. Šiuo atveju svarbu yra tai, kad kai mes kalbame apie subjektinę teisę kaip leidžiamą elgesį, turime omenyje tam tikrą teisinę abstrakciją, abstrahuotą žmogaus elgesio modelį. Šį elgesį objektyvioji teisė, be jokios abejonės, privalo ginti ir saugoti. Juk vargu ar kas nors galėtų ginčyti, kad jei egzistuoja visos tam būtinos ir proceso įstatyme įtvirtintos prielaidos, objektyvioji teisė suteikia asmeniui teisę kreiptis į teismą. Tačiau kai mes kalbame apie konkretų asmens kreipimąsi į teismą, mes kalbame apie visai ką kita ir vertiname visai ką kita. Skirtingai nei pirmuoju atveju, mūsų vertinimo objektyviosios teisės kontekste yra ne abstraktus elgesio modelis (tipas), bet konkretus asmens

poelgis realiame pasaulyje konkrečių aplinkybių kontekste. Šiam realios tikrovės faktui, kad jis būtų pripažintas teisiškai reikšmingu, sukeltų siekiamus teisinius padarinius, objektyvioji teisė gali būti nustačiusi specifinius ir savitus reikalavimus. Todėl negalime teigti, kad tuo pačiu metu objektyvioji teisė *ta patį* ir draudžia, ir leidžia, kadangi kalbėdami apie subjektinę teisę, kaip abstrakčiai leistino elgesio modelį, ir konkretų asmens elgesį, kuriuo ši teisė realizuojama, *mes kalbame apie du skirtingus dalykus*: pirmuoju atveju mes turime omenyje bendrą elgesio modelį, kurį objektyvioji teisė leidžia, o antruoju atveju konkretų asmens elgesį, tik pačiais bendriausiais bruožais atitinkantį šį modelį (ir todėl sukuriantį teisėtumo tariamybę), tačiau *besiskiriantį* nuo jo tuo, kad tai realaus gyvenimo faktas (o ne teisinė abstrakcija), kuris tikrovėje pasireiškia tam tikru laiku, tam tikroje vietoje, tam tikru būdu ir forma, tam tikrų konkrečių kitų aplinkybių, kurioms objektyvioji teisė gali suteikti teisinę reikšmę, kontekste. Objektyvioji teisė gali nurodyti kaip leistiną tam tikrą abstraktų elgesio tipą, bet kartu gali riboti realų jo pasireiškimą. Tai reiškia, kad tas pats nėra ir leidžiama, ir draudžiama. Subjektinės teisės turinys – tai galimybė, teisė statikoje, o jos įgyvendinimo turinys – tai teisė dinamikoje, jos realizavimo procesas¹²⁶.

Mes be jokių dvejonų sakome, kad jei egzistuoja visos būtinos prielaidos, žmogus turi teisę kreiptis į teismą ir objektyvioji teisė šią jo teisę saugo. Tačiau kai mes analizuojame konkretų asmens kreipimąsi į teismą su ieškinio pareiškimu, neatitinkančiu turinio ir formos reikalavimų, mes galime sakyti, kad nors žmogus turi teisę kreiptis į teismą, tačiau šiuo konkrečiu atveju elgiasi neteisėtai ta prasme, kad nevykdo visų teisės reikalavimų, susijusių su šios teisės įgyvendinimu. Taigi per objektyviosios teisės prizmę minėtais atvejais mes vertiname du skirtingus dalykus: galimybę ir realybę, abstrakciją ir konkretumą, objektyvų reiškinių ir subjektyvų jo pasireiškimą. Įspūdi, kad objektyvioji teisė šiuo atveju ir leidžia, ir riboja, mes susidarome tik todėl, kad šiuo atveju asmens elgesio vertinimas santykinai ir tam tikra prasme dirbtinai

¹²⁶ ДУРНОВО, Н. А. *Злоупотребление правом как особый вид правового поведения: теоретико-правовой анализ*. Автореферат дис. кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2006, p. 18–19.

išsiskaido į du lygmenis (1 pav.), kurių metu konkretus asmens elgesys visų pirma įvertinamas subjektinės teisės ribų aspektu ir todėl gali atrodyti teisėtas. Galutinis atsakymas dėl realaus asmens elgesio teisėtumo yra vienas: veiksmas (neveikimas) yra teisėtas arba ne. Kiekvienu konkrečiu realaus asmens elgesio atveju objektyvioji teisė arba ją pripažįsta, gina bei saugo, arba ne.

Reikia pripažinti, kad surasti aiškią skiriamąją ribą tarp nuostatų, apibrėžiančių subjektinės teisės ribas, ir nuostatų, nustatančių jos įgyvendinimo sąlygas, nėra lengva. Ir viena, ir kita tam tikru būdu ir mastu yra susiję su teisiškai reikšmingu asmens elgesiu.

Jau minėjome, kad objektyviosios teisės nuostatos, apibrėžiančios subjektinės teisės ribas, mums parodo, ar tam tikroje situacijoje konkretus asmuo turi atitinkamą subjektinę teisę, ar ne, ir koks yra jos turinys kaip abstrakčiai leistino elgesio modelis. Taigi mes sutinkame su M. V. Grybanovo pozicija, kad santykis tarp subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo gali būti apibūdintas kaip santykis tarp galimybės ir realybės, tarp objektyvaus ir subjektyvaus, tarp bendro ir konkretaus (bendro (abstraktaus) elgesio modelio ir konkrečių jo pasireiškimo tikrovėje formų). Subjektinės teisės turinys charakterizuoja teisę jos statinėje būsenoje, o jos įgyvendinimas yra dinamiškas jos realizacijos procesas.

Mūsų manymu, iš esmės teisingas ir A. A. Malinovskis, teigdamas, kad subjektinės teisės ribos – tai teisės aktais nustatyti absoliučiai apibrėžti (imperatyvūs) nurodymai, aiškiai reglamentuojantys įgalinto asmens laisvės matą. Subjektinės teisės ribos orientuoja teisės subjektus į griežtas (nelanksčias, tikslias, statiškas) elgesio ribas, kurių savo nuožiūra negalima išplėsti. Tuo tarpu subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygos paprastai pasireiškia santykinai apibrėžtais nurodymais, suteikiančiais įgalintam asmeniui galimybę įgyvendinti teisę savo nuožiūra, atsižvelgiant tik į pakankamai neapibrėžtus („išplaukusius“) orientyrus. Subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygos dažniausiai apibrėžia „minkštas“ (lanksčias, apytikslas, dinamiškas) ribas, kuriose subjektas, įgyvendinantis subjektinę teisę, savo

nuožiūra, priklausomai nuo konkrečios situacijos, vis dėlto yra varžomas tam tikrų papildomų imperatyvų (pvz., sąžiningo teisių įgyvendinimo reikalavimo).

Be to, mūsų nuomone, subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygos kaip atitinkami reikalavimai realiam asmens elgesiui, kuriuo įgyvendinama tam tikra teisė, yra priklausomi nuo pačios subjektinės teisės, jos turinio kaip abstrakčiai leistino elgesio tipo, taip pat jo realizavimo aplinkybių. Šie reikalavimai nėra visiškai savarankiški, jie neatsiejami nuo tam tikros subjektinės teisės, jos įgyvendinimo, tarsi išplaukia, logiškai kyla iš jos ir visumos šią situaciją supančių aplinkybių, kai atitinkama teisė yra pradedama realizuoti. Kol nesinaudojama subjektine teise, šie reikalavimai tarsi „miega“, nėra aktualūs, negali būti pritaikyti, nes dar nėra realaus elgesio, kurio tinkamumo matu jie gali būti, pasireiškimo tikrovėje. Tačiau kai asmuo pradeda realizuoti savo teisę, šie reikalavimai „aktyvuojasi“ ir nurodo, kaip reikia elgtis, kad teisės įgyvendinimas būtų tinkamas.

Siekdami aiškiau suvokti paminėtas nuostatas, paanalizuokime teisę skusti teismo sprendimą apeliacine tvarka.

Visų pirma, objektyviosios teisės normos gali nustatyti, kad tam tikras teisės gali įgyti tik konkrečiai apibrėžtas asmenų ratas. CPK 305 straipsnyje nustatyta, kad apeliacinį skundą gali paduoti tik byloje dalyvaujantys asmenys. Tad niekas kitas, išskyrus byloje dalyvaujančius asmenis, procesinės teisės į apeliaciją turėti negali.

Antra, analizuodami objektyviąją teisę visada galime išskirti tam tikrą juridinį faktą ar keletą juridinių faktų, su kuriuo (kuriais) siejamas atitinkamas subjektinės teisės atsiradimas, o dažnai ir tam tikrą juridinį faktą (pvz., terminą) ar keletą juridinių faktų, kuris (kurie) nulemia šios teisės pasibaigimą. Teisė į apeliaciją, pagal CPK, atsiranda tik tada, kai pirmosios instancijos teismas priima sprendimą. Iki šio momento net ir byloje dalyvaujantis asmuo teise į apeliaciją realiai nedisponuoja. Tačiau įstatymas nustato ir teisės į apeliaciją egzistavimo laike terminą. Apeliacinis skundas gali būti paduotas per trisdešimt dienų nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo dienos; jeigu apelianto gyvenamoji ar buveinės vieta yra užsienio valstybėje,

apeliacinis skundas gali būti paduotas per keturiasdešimt dienų nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo dienos (CPK 307 str. 1 d.). Pasibaigus įstatyme nustatytam terminui, teisė į apeliaciją pasibaigia. Žinoma, trisdešimties (keturiasdešimties) dienų terminas apeliaciniam skundui paduoti gali būti atnaujinamas, jei jis buvo praleistas dėl svarbių priežasčių, nes šis terminas nėra naikinamasis. Tačiau kol terminas nėra atnaujintas, teigti, kad asmuo turi teisę į apeliaciją, mūsų nuomone, negalima. Tuo metu asmuo formaliai turi teisę tik prašyti atnaujinti terminą skundui paduoti. Jis negali iš karto prašyti, kad būtų priimtas ir apeliacine tvarka išnagrinėtas jo skundas, kuris paduotas pasibaigus nustatytam terminui. Jei jis vis dėlto bandytų tai daryti, toks jo elgesys jokių teisinių padarinių neturėtų sukelti – teismas apeliacinį skundą privalėtų grąžinti jam kaip paduotą pasibaigus terminui, nustatytam jam paduoti (CPK 315 str. 2 d. 1 p). Todėl teigti, kad asmuo turi teisę paduoti apeliacinį skundą, kai yra pasibaigęs terminas tai daryti, negalima. Priešingu atveju būtų paneigta teisinė termino reikšmė (CPK 75 str. 1 d.). Tik kai terminas apeliaciniam skundui paduoti yra atnaujinamas, asmuo vėl įgyja teisę apeliuoti dėl pirmosios instancijos teismo sprendimo ir jei kartu su prašymu atnaujinti terminą skundui paduoti pateiktas apeliacinis skundas atitinka kitus įstatymo reikalavimus, jis privalo būti priimamas ir pradedamas apeliacinis procesas¹²⁷.

Trečia, analizuodami objektyviosios teisės normas, kiekvienai subjektinei teisei mes priskiriame tam tikrą turinį – abstrahuotą elgesio modelį, bendro pobūdžio galimybę veikti tam tikru būdu, atspindinčią statinę teisės saugomo veikimo ar neveikimo būseną. Štai remdamiesi CPK XVI skyriaus „Bylų procesas apeliacinės instancijos teisme“ pirmojo skirsnio „Neįsiteisėjusių teismo sprendimų apskundimas“ normomis, galime kalbėti apie teisę paduoti apeliacinį skundą (teisę į apeliaciją).

¹²⁷ Pastebėtina, kad Lietuvos civilinio proceso teisėje egzistuoja ir kitokių nuomonių. Pvz., G. Ambrasaitė terminą apeliaciniam skundui paduoti priskiria prie apeliacijos teisės tinkamo realizavimo sąlygų, nors kartu pripažįsta, kad pasibaigus terminui, apeliaciniam skundui paduoti, baigiasi (prarandama) ir teisė į apeliaciją (žr. AMBRASAITĖ, G. Apeliacinio proceso prielaidos. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 1(79), p. 8). Tačiau, mūsų nuomone, jei apeliacijos teisė yra pasibaigusi (prarasta), tai nėra jokios prasmės ir logikos kalbėti apie jos realizavimo sąlygas – jei apeliacijos teisės nebėra, nėra ir ko realizuoti.

Ketvirta, objektyviosios teisės normos gali nustatyti ir tam tikrą objektą (dalyką), kurio atžvilgiu gali būti realizuojamas subjektinės teisės, kaip abstrahuoto elgesio tipo, turinys. Pavyzdžiui, apeliacinis skundas civilinėse bylose gali būti paduodamas tik dėl pirmosios instancijos teismo sprendimų tokiose bylose, kuriose ginčijama suma yra ne mažesnė kaip du šimtai penkiasdešimt litų, išskyrus bylas dėl darbo užmokesčio ir kitų išmokų, susijusių su darbo santykiais, išlaikymo priteisimo, žalos, susijusios su fizinio asmens sveikatos sužalojimu, gyvybės atėmimu ar susirgimais profesine liga, atlyginimo (CPK 301 str. 1 d., 303 str. 1 d.).

Taigi, kaip matyti iš to, kas paminėta, objektyviosios teisės nuostatos, įtvirtinančios subjektinės teisės ribas, apibrėžia abstraktų jos turinį, gali nustatyti subjektus, kurie gali įgyti ją, juridinius faktus, kurių pagrindu ji atsiranda ir (arba) pasibaigia, dalykines (objektines) jos ribas. Tačiau visi šie reikalavimai yra bendro pobūdžio, jų turinys gali būti be didesnio vargo nustatomas iš anksto, jie yra objektyvūs ta prasme, kad yra indiferentiški tam, kaip konkrečiai įgyvendinama subjektinė teisė, yra susiję su statine subjektinės teisės būtimi.

Objektyviosios teisės reikalavimai, apibrėžiantys jos įgyvendinimo sąlygas, iš esmės parodo, kaip, koku būdu, priemonėmis ar forma, kokiomis aplinkybėmis, kokių kitų sąlygų laikantis gali būti įgyvendinama asmeniui priklausanti subjektinė teisė. Pavyzdžiui, asmens teisė į apeliaciją gali būti įgyvendinama paduodant apeliacinės instancijos teismui rašytinės formos dokumentą – apeliacinį skundą, atitinkantį įstatymo nustatytus turinio ir formos reikalavimus, sumokėjus reikiamo dydžio žyminį mokestį. Be to, šia teise besinaudojančius asmenis saisto bendroji pareiga naudotis procesinėmis teisėmis sąžiningai (CPK 42 str. 5 d.). Tad šie reikalavimai yra konkretūs ta prasme, kad jie reguliuoja ir riboja konkretų, realiame gyvenime pasireiškiantį asmens elgesį, jų turinys iš anksto ne visada gali būti aiškiai apibrėžtas, jie yra subjektyvūs ta prasme, kad taikomi konkretaus asmens savo nuožiūra (laisva valia) pasirinktam subjektinės teisės įgyvendinimo būdai ir atspindi bei reguliuoja dinaminę subjektinės teisės būtį – subjektinės teisės realizavimą.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, labai apibendrintai skirtumas tarp subjektinės teisės ribų ir jos įgyvendinimo sąlygų gali būti apibūdintas taip: subjektinės teisės turinys atsako į klausimus, kokių galimybių turi teisės subjektas, kokius veiksmus jis gali atlikti, o teisės įgyvendinimas atsako į klausimus, koku būdu šios galimybės įgyvendinamos, kaip, kokia tvarka ir kokiomis sąlygomis tie veiksmai gali būti atlikti¹²⁸. Todėl, mūsų manymu, piktnaudžiavimu teise į apeliaciją nelaikytinas skundo dėl teismo sprendimo, kuris yra neskundžiamas, padavimas – asmuo neturi subjektinės teisės skųsti tokį sprendimą. Kita vertus, jei byloje dalyvaujantis asmuo apeliacinį skundą paduoda laiku ir dėl teismo sprendimo, kuris gali būti skundžiamas apeliacine tvarka, tačiau sąmoningai nesilaikydamas apeliacinio skundo turiniui ir formai nustatytų reikalavimų, tokiu būdu siekdamas užvilkti pirmosios instancijos teismo sprendimo įsiteisėjimą, atsiranda pagrindas kalbėti apie minėto asmens piktnaudžiavimą aptariama teise¹²⁹.

Anksčiau atliktas tyrimas mums leido pažvelgti į pačius bendriausius piktnaudžiavimo teise sampratos pagrindus, požymius. Šiuo požiūriu, apibendrinami tai, kas išdėstyta, *piktnaudžiavimą teise galime apibūdinti kaip iš pirmo žvilgsnio (tariamai) teisėtą elgesį, kuriuo teisės subjektas realiai įgyvendina subjektinės teisės turinyje užfiksuotą abstrakčiai leistino elgesio modelį, tačiau tuo pačiu metu pažeidžia subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygomis apibrėžiamas jos realizavimo ribas*. Šiuo aspektu verta pažymėti, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas piktnaudžiavimą teise taip pat yra apibrėžęs kaip asmens elgesį, kuris peržengia subjektinės teisės realizavimo ribas¹³⁰, kaip suteiktos teisės įgyvendinimą naudojant tokius šios teisės įgyvendinimo būdus, kurie išeina už įstatyme ar sutartyje nustatytų teisės

¹²⁸ VITKEVIČIUS, P; *et al. Civilinė teisė*: vadovėlis. Ats. red. V. Staskonis. Kaunas: Vijusta, 1997, p. 65.

¹²⁹ Pvz., Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2010 m. gegužės 28 d. nutartyje (c. b. G. G. v. V. M., Nr. 2SA-94-492/2010, kat. 99.7.; 122.2; 122.4) pažymėjo, kad pasikartojus tokiems pareiškėjos veiksams, kai ji pateikia teismui procesinius dokumentus, kurių forma ir turinys visiškai neatitinka procesiniams dokumentams keliamų reikalavimų, bus pagrindas spręsti dėl pareiškėjos atsakomybės už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis.

¹³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. sausio 13 d. nutartis c. b. Ž. B. individuali įmonė v. AB „Lietuvos telekomas“ ir kt., Nr. 3K-3-35/2003, kat. 37.7.

įgyvendinimo ribų¹³¹. Lietuvos teisės doktrinoje taip pat nurodoma, kad piktnaudžiavimas teise pasireiškia tuo, jog asmuo atlieka veiksmus įgyvendindamas savo teisę, tačiau atliekant tuos veiksmus neleistinai viršijamos teisės įgyvendinimo ribos ir pažeidžiamos kitų asmenų teisės¹³². Panašiai piktnaudžiavimo teisėmis esmę apibrėžia ir Belgijos civilinio proceso doktrina. R. De Corte nurodo, kad piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis doktrinoje formaliai korektiškas procesinis elgesys yra vertinamas kriterijū, kaip teisė galėjo būti įgyvendinama, atžvilgiu¹³³.

Taigi piktnaudžiavimas teise:

1. *visada yra susijęs su realiu atitinkamos subjektinės teisės įgyvendinimu. Negali piktnaudžiauti teise tas asmuo, kuris neturi jokios (atitinkamos) subjektinės teisės ir nesiima jos realizuoti;*
2. *iš pirmo žvilgsnio (tariamai) teisėtas elgesys, kuris atitinka tam tikros subjektinės teisės abstrakčiai leidžiamą bendro pobūdžio elgesio modelį;*
3. *pažeidžia objektyviosios teisės nustatytas konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygas ir tokiu būdu peržengia jomis apibrėžiamas teisėto elgesio ribas.*

Matome, kad suvokti, kas yra piktnaudžiavimas teise nėra lengva net bendrųjų teisės mokslo kategorijų kontekste. Šiuo aspektu visiškai teisi I. Petrova, kuri pastebėjo, kad tiksliai apibrėžti, kokie veiksmai sudaro piktnaudžiavimą teise, yra labai sunku, nors fundamentaliąja prasme ši doktrina yra paprastos idėjos, kad gali būti tokių situacijų, kuriose teisės saugomos subjektinės teisės įgyvendinimas gali padaryti žalos kitiems asmenims arba platesnio masto socialiniams interesams, išraiška¹³⁴.

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga [interaktyvus]. Teismų praktika, 2009, nr. 29 [žiūrėta 2010-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/tp/91331>>.

¹³² MIZARAS, V. Civilinių teisių įgyvendinimas ir gynimas. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis. Moksl. red. Vytautas Mizaras. Vilnius: Justitia, 2009, p. 543.

¹³³ DE CORTE, R. *Beslag en rechtsmisbruik*. In *Het zakenrecht: absoluut niet een rustig bezit* [interaktyvus]. Edited by Eric Dirix, Helene Casman and Rogier De Corte. Antwerpen: Kluwer rechtswetenschappen, 1992 [žiūrėta 2009-05-07], par. 3. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

¹³⁴ PETROVA, I. „Stepping on the Shoulders of a Drowning Man“ the Doctrine of Abuse of Right as a Tool for Reducing Damages for Lost Profits: Troubling Lessons from the Patuha and Himpurna

Anksčiau atskleisti bendrieji piktnaudžiavimo teise požymiai, mūsų manymu, taikytini ir piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis. Procesinės teisės ir jų įgyvendinimas pasižymi tomis pačiomis pagrindinėmis charakteristikomis kaip ir kitos teisės bei jų įgyvendinimas. Procesinės teisės yra vienos iš daugelio teisių, kurias numato objektyvioji teisė. Subjektinės teisės kategorija yra viena iš pačių bendriausių teisės mokslo sąvokų, kuri persmelkia visą teisinę materiją, taip pat ir civilinį procesą. Kita vertus, piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasireiškimo sfera yra savita. Piktnaudžiaujama šiomis teisėmis yra civiliniame procese. Todėl piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis negali nepasižymėti tam tikrais specifiniais bruožais. Jiems pažinti visų pirma būtina apžvelgti subjektinių civilinių procesinių teisių (toliau – ir procesinė teisė) ir jų įgyvendinimo specifiką.

Arbitrations. In *Georgetown Journal of International Law* [interaktyvus]. 2004, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-10], p. 463. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

II. PROCESINĖS TEISĖS IR JŲ ĮGYVENDINIMO SPECIFIKA

II.1. Procesinės teisės ir santykiai tarp proceso dalyvių

Civilinis procesas, kuris grindžiamas dispozityvumo ir rungimosi principais, neįsivaizduojamas be procesinių teisių. Civilinio proceso teisės doktrinoje būta tvirtinimų, kad šalys turi tik procesines teises ir neturi jokių procesinių pareigų¹³⁵. Žvelgiant į Lietuvos civilinį procesą, pagrįstą socialinio civilinio proceso idėjomis, su tuo negalima sutikti. Vis dėlto tik turėdamas atitinkamas procesines teises ir jas aktyviai realizuodamas byloje dalyvaujantis asmuo gali pasiekti jam palankų rezultatą.

Teisės doktrinoje galime sutikti įvairių procesinės teisės apibrėžimų. A. V. Judinas apibrėžia ją kaip nustatytą įstatymu ir valstybinės prievartos priemonėmis garantuojamą bei sustiprinamą, tam tikromis sąlygomis, savo valia ir interesu įgalinto asmens realizuojamą civilinio proceso dalyvio galimybę elgtis tam tikru būdu, taip pat galimybę reikalauti, kad teismas sankcionuotų jo veiksmus bei kreiptis dėl gynybos į aukštesnę teismo instanciją¹³⁶. M. A. Vikut subjektinę civilinę procesinę teisę apibrėžia kaip civilinio proceso įstatymais nustatytą ir garantuotą vienos iš civilinio proceso teisinio santykio šalies galimybę veikti asmeniniais, valstybės, visuomenės ar kitų asmenų interesais ir reikalauti atitinkamo elgesio iš kitos teisinio santykio šalies¹³⁷.

Pastarasis Rusijos mokslininkės apibrėžimas iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti visiškai neutralus, o kartu ir nepriekaištingas. Tačiau iš tikrųjų yra ne visai taip. Tiek A. V. Judino, tiek šios autorės pateikiamo procesinės teisės apibrėžimo pagrindas yra tezė, kad jokie civiliniai procesiniai teisiniai

¹³⁵ ВАСЬКОВСКИЙ, Е. В. *Учебник гражданского процесса* [interaktyvus]. Москва, 1917 [žiūrėta 2010-02-20], § 56. Prieiga per internetą: <<http://www.allpravo.ru/library/doc2472p0/instrum4301/item4357.html>>.

¹³⁶ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 87.

¹³⁷ ВИКУТ, М. А. Субъективные гражданские процессуальные прав (понятие и виды). In *Вопросы теории и практики гражданского процесса: гражданское судопроизводство и арбитраж*. Межвузовский научный сборник. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1984, p. 12.

santykiai (toliau – ir procesiniai teisiniai santykiai) tarp proceso dalyvių negali egzistuoti. Atitinkamai negali egzistuoti ir proceso dalyvių tarpusavio teisės ir pareigos. M. A. Vikut mano, kad procesiniai teisiniai santykiai atsiranda ir egzistuoja tik tarp teismo ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų¹³⁸. Pastebėtina, kad Rusijos civilinio proceso teisės doktrinoje ši pozicija dominuoja¹³⁹.

Išties procesinių teisių realizavimas nesukelia siekiamų teisinių padarinių, jei teismas nesankcionuoja (neleidžia) šių veiksmų¹⁴⁰. Procesiniai teisiniai santykiai atsiranda tik dalyvaujant teismui, nes per teismą arba jo leidimu yra įgyvendinamos šalių teisės ir vykdomos pareigos¹⁴¹. Procesinių teisių realizavimas yra neįsivaizduojamas be proceso teisės normų taikymo akto, kurį atlieka teismas. Šis taikymo aktas neprivalo būti aktyvus ir pasireikšti konkrečiu, į procesinių teisių realizavimą ir šių veiksmų subjektą nukreiptu teismo veiksmu (pvz., pateikto prašymo patenkinimu arba atmetimu nutartimi). Procesinių teisių įgyvendinimas gali būti sankcionuojamas (leidžiamas) ir pasyviu teismo elgesiu (pvz., kai teismo posėdžio metu teismas leidžia (netrukdo) ieškovui užduoti klausimus liudytojui ar atsakovui)¹⁴². Teismo atliekamos procesinių veiksmų kontrolės mastas skiriasi priklausomai nuo realizuojamų procesinių teisių rūšies¹⁴³.

Su ką tik paminėtais teiginiais sunku nesutikti. Kartu jie atskleidžia kelis svarbius piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis bruožus.

Pirma, piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra aktyvaus arba pasyvaus teismo leidimo (sankcionavimo) atlikti tam tikrus procesinius

¹³⁸ *Ibidem*, p. 5–7.

¹³⁹ ТРЕУШНИКОВ, М. К., *et al.* *Гражданский процесс*: Учебник. 3-е изд. Под ред. М. К. Треушникова. Москва: Издательский Дом «Городец», 2010, p. 82; ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 35.

¹⁴⁰ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 36.

¹⁴¹ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas, p. 223.

¹⁴² ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 101–103.

¹⁴³ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 39.

veiksmus padarinys¹⁴⁴. Į šią aplinkybę ne kartą dėmesį yra atkreipę Lietuvos teismai, kritikuodami žemesnių instancijų teismų sprendimus ir akcentuodami, kad teismai patys sudarė prielaidas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis¹⁴⁵.

Antra, piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis visada ir iš esmės tiesiogiai paliečia visos visuomenės (valstybės) interesus. Visuomenė per savo organizacinę formą – valstybę – pavedė teismui vykdyti labai svarbią teisingumo (civilizuoto ginčų sprendimo) funkciją ir ją iš esmės išlaiko, todėl turi teisę reikalauti, kad ši funkcija būtų veiksmingai vykdoma, atitiktų jos lūkesčius ir interesus. Teisė kreiptis į teismą, kuri išreiškia civilinio proceso esmę, tuo pačiu metu yra ir privati subjektinė teisė, ir viešo (visuomeninio) pobūdžio laisvė, kuria įgyvendinami privatūs interesai, bet viešosios paslaugos rėmuose¹⁴⁶. Piktnaudžiavimas, kaip netinkamas naudojimasis procesinėmis teisėmis, nustatytų jos realizavimo sąlygų nesilaikymas, reiškia nederamą naudojimąsi šia paslauga, o tai pažeidžia bendrąjį (visuomeninį) interesą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad egzistuoja viešasis interesas, kad procesu nebūtų piktnaudžiaujama¹⁴⁷.

Trečia, piktnaudžiavimu kėsiamasi į vienos iš valstybės valdžių (teismo) galias tinkamai vykdyti jai pavestas funkcijas – nagrinėti ir spręsti civilines bylas¹⁴⁸.

Vis dėlto būtina pastebėti, kad Lietuvos civilinio proceso moksle teiginiai, kad civilinio procesinio teisinio santykio šalys neturi tarpusavio teisių ir pareigų, kad jų nesieja procesiniai teisiniai santykiai, neįsitvirtino. Dar

¹⁴⁴ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 105.

¹⁴⁵ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. kovo 14 d. nutartis c. b. *Kauno miesto apylinkės vyriausiasis prokuroras v. AB „Kauno šiltnamiai“*, Nr. 3K-3-308/2001, kat. 84, 102; 2002 m. spalio 9 d. nutartis c. b. *K. Š. komercinė firma v. E. Š.*, Nr. 3K-3-1172/2002, kat. 98; 115.

¹⁴⁶ CADIET, L. Le sanction et le procès civil. In *Mélanges dédiés à la mémoire du doyen Jacques Héron: liber amicorum*. Paris: LGDJ, 2008, par. 135.

¹⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 27 d. nutartis c. b. *V. K. v. D. K. ir kt.*, Nr. 3K-3-181/2009, kat. 106.3, 106.4, 119.11.

¹⁴⁸ Pastebėtina, kad nagrinėjama ypatybė piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis skiriasi nuo piktnaudžiavimo materialinėmis civilinėmis teisėmis. Pastarasis retai tiesiogiai paliečia valstybės valdžios interesus. Piktnaudžiavimu materialinėmis civilinėmis teisėmis visų pirma pažeidžiamos kito civilinių teisinių santykių subjekto teisės, tiesiogiai niekaip nepaveikiant valstybės teisių ar teisėtų interesų. Valstybė tik netiesiogiai, kaip teisinės tvarkos garantas, o ne konkrečių teisinių santykių subjektas, yra suinteresuota, jog privatiniuose teisiniuose santykiuose nebūtų piktnaudžiavimų.

Sovietų okupacijos laikotarpiu J. Žeruolis gynė procesinių teisinių santykių tarp proceso dalyvių egzistavimo galimybę¹⁴⁹. Vilniaus universiteto mokslininkų parengtame vadovėlyje kaip priimtinausia nurodoma pozicija, jog procesinis teisinis santykis – tai teismo ir šalies bei šalies, priešingos šalies ir teismo teisinis santykis¹⁵⁰. Mykolo Romerio universiteto mokslininkų paruoštame vadovėlyje teigiama, kad, atsiradus civiliniam procesiniam teisiniam santykiui, teismą, ieškovą ir atsakovą sieja tarpusavio ryšiai, t. y. tarpusavio teisės ir pareigos sieja visus tris civilinių teisinių santykių subjektus: tai ryšiai tarp ieškovo ir atsakovo, tarp ieškovo ir teismo bei tarp atsakovo ir teismo¹⁵¹.

Paliekant iš esmės nuošalyje sudėtingą teorinio pobūdžio diskusiją, ar tarp šalių egzistuoja procesiniai santykiai, mums tik norėtųsi atkreipti dėmesį į tai, kad procesinės teisės, kaip ir kitos teisės, negali būti įgyvendinamos bet kaip. Proceso dalyvius saisto bendrasis sąžiningumo imperatyvas¹⁵². Tai aiškiai matoma iš CPK 3 straipsnio 6, 7 dalių, CPK 7 straipsnio 2 dalies, 42 straipsnio 5 dalies ir kitų civilinio proceso normų, kurios vienaip ar kitaip reikalauja sąžiningo procesinio elgesio. Pripažintina, kad sąžiningumas yra viena iš fundamentalių šiuolaikinio civilinio proceso vertybių¹⁵³. Proceso šalys viena kitos atžvilgiu turi elgtis tinkamai¹⁵⁴, gerbti viena kitą, paisyti viena kitos interesų, tarp kurių, beje, paprastai yra ir vienas bendras – procesas turi vykti

¹⁴⁹ ŽERUOLIS, J. Сущность советского гражданского процесса. *Teisė*, 1969, p. 60–65.

¹⁵⁰ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas, p. 222.

¹⁵¹ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, I tomas, p. 446.

¹⁵² 2008 m. kovo 15 d. nutarime Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas sąžiningumą yra įvardijęs kaip vieną iš konstitucinių principų (Valstybės žinios, 2008, Nr. 32-1114). Tačiau apskritai pastebėtina, kad šį principą savo jurisprudencijoje Konstitucinis Teismas mini gana retai.

¹⁵³ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 6.

¹⁵⁴ HAMMERSTEIN, A. Te goeder trouw procederen. *Tijdschrift voor privaatrecht*, 1989; TAEMLAN, P. Abuse of Procedural Rights. Regional Report: Belgium-The Netherlands. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 124; HESS, B. Abuse of Procedure in Germany and Austria. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 179.

ekonomiškai¹⁵⁵. Teisę į tinkamą (sąžiningą) teismo procesą turi kiekvienas proceso dalyvis¹⁵⁶. Sąžiningumas saisto ne tik šalis, bet ir teismą¹⁵⁷.

Pareiga elgtis sąžiningai, lydinti kiekvieną byloje dalyvaujančio asmens procesinės teisės įgyvendinimą, kaip ir kitos procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos, mūsų manymu, koreliuoja ne tik su teismo, bet ir su kitų proceso dalyvių teise reikalauti sąžiningo ir tinkamo procesinių teisių įgyvendinimo. Taigi tarp proceso dalyvių taip pat egzistuoja tam tikri ryšiai. Civilinis procesas nėra vien tik teismo ir atskirų proceso dalyvių izoliuotų santykių visuma ar savitiksliis dalykas. Nors ir būdamas savarankiška teisės šaka, jis yra tik priemonė tam tikriems tikslams pasiekti, tarp kurių turbūt pats svarbiausias – ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus. Šiam tikslui pasiekti yra svarbu tinkamai taikyti proceso teisės normas. Atmesdami proceso dalyvio pareigos laikytis proceso teisės normų ne tik teismo, bet ir kito proceso dalyvio atžvilgiu egzistavimo idėją, mūsų manymu, mes iš esmės sumenkiname tinkamo ir sąžiningo proceso teisės normų laikymosi reikšmę. Susikoncentruodami tik į teismą, kaip vienintelį subjektą, kuris gali reikalauti tinkamo (sąžiningo) procesinio elgesio iš konkretaus asmens, teisingumo vykdymo procesą mes paverčiame tik paties teismo reikalu. Tačiau tokia pozicija, kurią, be kita ko, teisinėje literatūroje galima sutikti¹⁵⁸, mums nepriimtina. Proceso teisės normos skirtos ne tik teismui, bet ir proceso dalyviams, kad jie žinotų, ką ir kaip jie, teismas ir kiti proceso dalyviai gali daryti. Todėl teisė reikalauti, kad kita šalis laikytųsi proceso teisės normų, elgtųsi sąžiningai, šiam tikslui, esant reikalui, pasitelkiant ir teismą, neturėtų būti neigiama. Vien tik ta aplinkybė,

¹⁵⁵ STORME, M. E. De goede trouw in het geding? De invloed van de goede trouw in het proces- en bewijsrecht. *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1990, par. 9.

¹⁵⁶ ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, par. 10.199.

¹⁵⁷ TANIGUCHI, J. Abuse of Procedural Rights: A Japanese Perspective. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 219–220.

¹⁵⁸ АНОХИН, В. С. *Злоупотребление процессуальными правами* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.voronej.arbitr.ru/about/stati/1998.html>>.

kad tokia teisė gali būti užtikrinama tik su teismo pagalba¹⁵⁹, nereiškia, jog turime kategoriškai atmesti šalių tarpusavio teisių ir pareigų egzistavimą. Teismas, reikalaujamas tinkamo elgesio procese, ne tik vykdo jam pavestą konstitucinę teisingumo funkciją, bet ir garantuoja tinkamą proceso dalyvių tarpusavio teisių ir pareigų įgyvendinimą.

Pabrėžtina, kad net autoriai, kurie neigia procesinių teisinių santykių ir tarpusavio teisių ir pareigų tarp proceso dalyvių egzistavimą, vis dėlto pripažįsta, kad procesiniai teisiniai santykiai nereiškia autonominio ir vienas nuo kito nepriklausomo šalių ir kitų asmenų, dalyvaujančių byloje, egzistavimo. Procesinių teisių įgyvendinimas ir jo rezultatai neišvengiamai veikia kitą ginčo šalį. Pripažįstama, kad nesąžiningas procesinių teisių įgyvendinimas gali padaryti žalą kitam bylos dalyviui¹⁶⁰.

Atsakymas į klausimą, ar minėti ir objektyviai tarp proceso dalyvių egzistuojantys ir sąžiningumo principu grįstini ryšiai gali būti vertinami kaip procesinių teisinių santykių ir abipusių procesinių teisių bei pareigų tarp šalių egzistavimo įrodymas, nėra paprastas ir diskusija šiuo klausimu, mūsų nuomone, vargu ar kada nors baigsis vienos ar kitos pozicijos šalininkų visiška pergale. Tačiau mes palaikome V. O. Abolonino nuomonę, kurią jis grindžia

¹⁵⁹ Teisė reikalauti iš kito proceso dalyvio sąžiningo elgesio glaudžiai susijusi su kitomis, „tradicinėmis“ procesinėmis teisėmis (pvz., teise prieštarauti kitų dalyvaujančių byloje asmenų prašymams, argumentams ir samprotavimams ir pan.). Įgyvendindama jas šalis faktiškai ir turi galimybių (per teismą) pareikalauti iš kitos šalies atitinkamo elgesio. Pvz., galima prašyti teismo atmesti kitos šalies prašymą atidėti teismo posėdį, be kita ko, remiantis pareiga elgtis sąžiningai, rūpintis greitai bylos išnagrinėjimu (CPK 7 str. 2 d.). Nors toks prašymas iš pirmo žvilgsnio gali būti traktuojamas vien tik kaip procesinės teisės reikšti prieštaravimus dėl kitos šalies prašymų įgyvendinimas, tačiau toks suvokimas, mūsų manymu, gali būti laikomas pernelyg paviršutinišku. Gilesnė šios situacijos analizė, kurioje mes leistume sau neapsiriboti vien tik mums įprastomis procesinių teisių kategorijomis, leidžia kalbėti apie tai, kad šiuo atveju yra įgyvendinama procesinė teisė į tinkamą (sąžiningą) teismo procesą, t. y. iš kitos šalies per teismą, taip pat ir iš paties teismo yra reikalaujama tokio elgesio, kuris be pateisinamo pagrindo neužtęstų bylos nagrinėjimo.

¹⁶⁰ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 110. Šiuo aspektu pastebėtina, kad žalą padarymas teisinę reikšmę paprastai įgyja tik tada, kai jis yra neteisėtų veiksmų pasekmė. Jei darysime prielaidą, kad asmuo sąžiningo kito proceso dalyvio elgesio gali reikalauti tik iš teismo, nes tik teismas ir kiekvienas proceso dalyvis atskirai esti atitinkamuose procesiniuose santykiuose ir todėl tik jie turi tam tikras tarpusavio teises ir pareigas, tai logiškai sektų išvada, kad ir atsakomybę už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis visada turėtų prisiimti valstybė (teismas), nes asmuo, realiai piktnaudžiaujantis procesinėmis teisėmis, jokių neteisėtų veiksmų nukentėjusiojo asmens atžvilgiu, kaip neturintis jokių procesinių pareigų jo atžvilgiu, nebūtų padaręs. Tačiau CPK 95 str. 1 d. tokią išvadą vienareikšmiškai paneigia. Šalis nuostolių atlyginimo gali reikalauti tiesiogiai iš kitos šalies, kuri piktnaudžiavo savo procesinėmis teisėmis.

Vokietijos civilinio proceso doktrina, kad pareiga įgyvendinti savo procesines teises sąžiningai lemia procesinių teisinių santykių tarp šalių atsiradimą, nes šalis yra įpareigota būti sąžininga ne tik valdžios institucijai – teismui, bet ir priešingai šaliai. Visi proceso dalyviai turi tarpusavio teises ir pareigas, susijusias su tinkamu procesinių teisių įgyvendinimu. Pareigos elgtis sąžiningai pagrindu atsirandantys procesiniai teisiniai santykiai apima visus proceso dalyvius¹⁶¹.

Visa tai suponuoja, kad netinkamu (nesąžiningu) procesinių teisių įgyvendinimu, taip pat ir piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis kaip viena iš jo formų, gali būti pažeistos ne tik teismo (valstybės ir visos visuomenės), bet ir kitų proceso dalyvių teisės ir teisėti interesai. To svarbu nepamiršti. Procesiniu požiūriu teismas gina ne tik valstybės (visuomenės) interesus, kuriuos privalo išreikšti ir atspindėti civilinis procesas, bet ir kitų proceso dalyvių teises. Atitinkamai, kovos su piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis būdai ir teisiniai šio negatyvaus reiškinių padariniai taip pat turėtų būti tokie, kad būtų apgintas tiek viešasis, tiek privatus interesas, arba bent jau kompensuoti dėl jų pažeidimo patirti praradimai.

Apibendrinant tai, kas anksčiau išdėstyta, nei A. V. Judino, nei M. A. Vikut pateikti procesinės teisės apibrėžimai mums nėra visapusiškai tinkami. Kur kas priimtinesnis mums atrodo kito Rusijos mokslininko A. A. Melnikovo pateiktas apibrėžimas: procesinė teisė – tai civilinio proceso teisės normomis nustatyta ir užtikrinama proceso dalyvio galimybė veikti tam tikru būdu arba reikalauti atitinkamų veiksmų iš teismo ir per teismą iš kitų proceso dalyvių savo asmeniniais, visuomeniniais, valstybės arba kitų asmenų interesais¹⁶². Pastebėtina, kad šio mokslininko darbuose neatmetama idėja, kad proceso

¹⁶¹ АБОЛЮНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 169-171. Pastebėtina, kad apie teisinius santykius tarp proceso šalių užsimena ir M. E. Stormas. Žr. STORME, M. E., *L'obligation de procéder de manière diligente et raisonnable: une obligation indépendante du fond de l'affaire. Revue de jurisprudence Liège Mons Bruxelles*, 1991, p. 457-460.

¹⁶² РАДЧЕНКО, С. Злоупотребление процессуальными правами [interaktyvus]. In *Арбитражная практика*, 2005, Nr. 5 [Žiūrėta 2010-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.vegalex.ru/db/msg/3235>>.

šalies subjektinei teisei gali koresponduoti ne tik teismo, bet ir kito proceso dalyvio pareiga¹⁶³.

CPK 42 straipsnio 1 dalyje *expressis verbis* išvardijamos šios šalies teisės: susipažinti su bylos medžiaga, daryti išrašus ir nuorašus, pareikšti nušalinimus, teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, užduoti klausimus kitiems dalyvaujantiems byloje asmenims, liudytojams ir ekspertams, pateikti prašymus, duoti teismui paaiškinimus žodžiu ir raštu, teikti savo argumentus ir samprotavimus visais bylos nagrinėjimo metu kylančiais klausimais, prieštarauti kitų dalyvaujančių byloje asmenų prašymams, argumentams ir samprotavimams, gauti teismo sprendimų, nutarčių ar nutarimų, kuriais išsprendžiama byla, nuorašus, apskūsti teismo sprendimus bei nutartis ar nutarimus ir naudotis kitomis procesinėmis teisėmis, kurias šalims suteikia šis Kodeksas. Ieškovas taip pat turi teisę pakeisti ieškinio pagrindą arba dalyką, padidinti ar sumažinti ieškinio reikalavimus šio Kodekso nustatyta tvarka arba atsisakyti ieškinio. Atsakovas turi teisę pripažinti ieškinį. Šalys gali užbaigti bylą taikos sutartimi.

Kaip matyti, procesinės teisės apibrėžiamos kaip iš esmės niekaip nevaržomos teisės turėtojo galimybės, t. y. labai plačiai ir „dosniai“. Viena vertus, toks formulavimas turi pozityvų aspektą, nes įgalina ir skatina byloje dalyvaujančius asmenis naudotis savo procesinėmis teisėmis ir tokiu būdu pasiekti savo procesinius tikslus. Kita vertus, tokios plačios galimybės atveria erdvę ir sudaro prielaidas įvairiausiems netinkamo elgesio pasireiškimams, kai procesinės teisės, kaip abstraktūs leistino elgesio tipai, tampa tik priedanga ir įrankiu, siekiant su civilinio proceso tikslais nesuderinamų dalykų ir teisinių padarinių. Taigi procesinė teisė, būdama abstraktus civiliniame procese leistino elgesio matas, yra tas instrumentas, kuriuo proceso dalyvis gali piktnaudžiauti.

II.2. Teisės normų formalizmas ir procesinių teisių įgyvendinimas

¹⁶³ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 86, 108.

Civiliniame procese tradiciškai itin didelė reikšmė suteikiama procesinių teisių įgyvendinimo formai. Lemiamą reikšmę dažnai turi ne tai, kokią procesinę teisę, bet tai, kaip asmuo ją įgyvendina¹⁶⁴. Procesinio elgesio turinys, forma, veiksmų seka, taip pat procesinių veiksmų laikas ir vieta civiliniame procese pakankamai griežtai sureglamentuoti. Formalios civilinio proceso taisyklės vartoja griežtus, konkrečiai apibrėžtus terminus, nustato aiškius teisinius padarinius, o jų taikymas nepriklauso nuo atitinkamų interesų pasvėrimo ar situacijos aplinkybių įvertinimo¹⁶⁵.

Tam tikrus formalumus įtvirtinančios civilinio proceso taisyklės negali būti vienareikšmiškai traktuojamos kaip papildoma našta proceso dalyviams, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio ir kaip mėgsta teigti nerūpestingi advokatai ar kiti proceso dalyviai, neatidžiai besielgiantys byloje. Paprastai jos yra skirtos garantuoti pageidaujamą proceso kokybės lygį ir palaikyti tokias vertybes kaip *lites finiri oportet* (iš lot. – bylinėjimasis kažkada turi baigtis), teisinis saugumas, lygybė prieš įstatymą, bylos išnagrinėjimas per protingą laiko tarpą ir pan. Taikyti šias taisykles yra prasminga. Civilinis procesas negalėtų egzistuoti be normų, nurodančių, kokiomis sąlygomis byla gali būti iškelta teisme ir kokių nurodymų turi būti laikomasi atliekant tam tikrą veiksmą¹⁶⁶. Tokiu būdu formalizmas – tai poreikio griežtai ir tvarkingai reglamentuoti procesinę elgseną nulemta objektyvi procesinių teisės normų ypatybė¹⁶⁷. Šis civilinio proceso bruožas gali būti traktuojamas kaip viena iš civilinio proceso vertybių, nes leidžia užtikrinti, kad teisingumas bus vykdomas teisinio aiškumo rėmuose, kas neabejotinai prisideda prie tinkamos pažeistų teisių teisminės gynybos. Procesinės formos laikymasis yra svarbi teisingo ir savalaikio ginčo išnagrinėjimo garantija. Procesiniai formalumai, be

¹⁶⁴ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 123.

¹⁶⁵ FERNHOUT, F. Formal rules in civil procedure and access to justice: striking a balance between excessive formalism and “anything goes”. In *Civil justice between efficiency and quality: from ius commune to the CEPEJ*. Editors C. H. van Rhee, A. Uzelac. Antwerpen: Intersentia, 2008, p. 208.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 207–208.

¹⁶⁷ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 60.

kita ko, gali būti ir barjeras, saugantis bylos nagrinėjimo eigą nuo procesinių piktnaudžiavimų¹⁶⁸.

Minėti civilinio proceso bruožai kai kurių autorių manymu iš esmės paneigia piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis problemą civiliniame procese. J. Engleberto manymu, šios doktrinos taikymas civiliniame procese gali lemti nepateisinamą rungimosi principo arba asmens teisės į gynybą suvaržymą ir užginčyti tas garantijas, kurias proceso teisė suteikė šalims¹⁶⁹. Jam iš esmės antrina D. A. Fursovas, teigiantis, kad galimybė piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis neturi jokio pagrindo, nes visi procesiniai veiksmai, taip pat jų įgyvendinimo sąlygos ir tvarka privalo būti nurodyti įstatymų leidėjo. Su negatyviais padariniais, kurie atsiranda proceso metu, šis autorius siūlo kovoti tobulinant proceso įstatymą¹⁷⁰. Anglijos civiliniame procese ilgai buvo laikomasi pozicijos, kad civilinis procesas egzistuoja ne disciplinos labui, bet tam, kad būtų išspręsti ginčijami klausimai¹⁷¹. I. A. Pokrovskio teigimu, individas, susidūręs su visuomene ir valstybe, turi teisę reikalauti, kad jam būtų aiškiai nurodyta, ko iš jo norima ir kokios ribos jam nustatytos¹⁷². R. De Corte atkreipia dėmesį, kad būtinybę studijuoti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis doktriną suponuoja visų pirma tai, kokią poveikį ji daro teisės įgyvendinimui. Jis pastebi, kad civilinis procesas pasižymi formalumu, nes žaidimo taisyklės yra formaliai apibrėžtos prieš atsirandant ginčui. Tai savo ruožtu garantuoja, kad proceso dalyvis, atlikęs formaliai apibrėžtus veiksmus, turėtų būti tikras ir dėl teisinio rezultato, kuris bus pasiektas. Tačiau taikant draudimą piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, proceso dalyvis šį saugumo jausmą praranda – net ir besilaikantis proceso įstatymo nustatytų formų asmuo

¹⁶⁸ *Ibidem*.

¹⁶⁹ ENGLEBERT, J. Abus du droit de la procedure – L'argument de procedure est-il juridiquement correct? In *Tien jaar toepassing Wet 3 augustus 1992 en haar reparatiewetgeving: evaluatie en toekomstperspectieven*. Eds.: P. Taelman en M. Storme; E. Brewaeys, G. Closset-Marchal, G. De Leval e. a. Brugge: Die Keure, 2004, p. 155.

¹⁷⁰ Жг. ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 522.

¹⁷¹ VAN RHEE, C. H. The Development of Civil Procedure Law in Twentieth Century Europe: From Party Autonomy to Judicial Case Management and Efficiency. In *Judicial case management and efficiency in civil litigation*. Editor van Rhee, C. H. Antwerp: Intersentia, 2008, p. 21.

¹⁷² ПОКРОВСКИЙ, И. А. *Основные проблемы гражданского права* [interaktyvus]. P. 10 [žiūrėta 2010-04-16]. Prieiga per internetą: <http://civil.consultant.ru/elib/books/23/page_10.html#8>.

negali būti tikras dėl to rezultato, kuris tam tikru procesiniu veiksmu bus pasiektas. Tai, savo ruožtu, įneša teisinio neapibrėžtumo ten, kur jis yra būtinybė¹⁷³.

Į nagrinėjamą aspektą buvo atkreiptas dėmesys ir Tarptautinės proceso teisės asociacijos konferencijoje, skirtoje piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis. Italijos mokslininko M. Taruffo parengtame bendrajame konferencijos pranešime pažymima, kad konceptualios „piktnaudžiavimo“ kategorijos reikšmė teisingumo administravime vis dėlto nėra tokia akivaizdi. Gali būti teigiama, kad proceso teisės normos yra analitinės, detalios ir reikalauja griežto jų laikymosi iš tų, kuriems yra adresuotos. Griežta proceso taisyklė gali būti taikoma arba netaikoma ir nėra jokio lojalumo, geros valios ar sąžiningumo aspekto jų taikyme arba netinkamame taikyme. Kada procesinė norma yra nustatyta, ji savyje talpina viską, ko reikia jai tinkamai realizuoti, numato galimą jos pažeidimą ir nurodo atitinkamą sankciją už tai. Taigi čia nėra vietos metateisiniams ar etiniams svarstymams: procesas yra laisvas nuo moralės.

Tačiau, mūsų manymu, neabejotinai teisybė tas pats M. Taruffo, kad tokia civilinio proceso reguliavimo vizija mus nubloškia į XIX a., idealaus Europos civilinio proceso kodekso paveikslo, paremto liberaliomis idėjomis, laiką. Toks teisinio reguliavimo modelis netinka moderniam civiliniam procesui. Civilinio proceso kodekso, kaip puikiai suorganizuoto mechanizmo, kuris veikia pats savaime, arba tobulo automato, nepaliekančio pasirinkimo laisvės byloje dalyvaujantiems asmenims, vizija yra visiškai pasenusi. Juolab kad toks civilinio proceso kodekso paveikslas niekada nebuvo sąžiningas egzistuojančios realybės atspindys¹⁷⁴.

Formalizmo civiliniame procese neturi būti pernelyg daug, jis negali būti pervertinamas. Neįmanoma numatyti kiekvieną klausimą, kuris gali iškilti, ir jį atitinkamai sureguliuoti, atsižvelgiant į konkrečios situacijos aplinkybes.

¹⁷³ DE CORTE, R. Beslag en rechtsmisbruik. In *Het zakenrecht: absoluut niet een rustig bezit* [interaktyvus]. Edited by Eric Dirix, Helene Casman and Rogier De Corte. Antwerpen: Kluwer rechtswetenschappen, 1992 [žiūrėta 2009-05-07], par. 4. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

¹⁷⁴ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 9.

Be to, griežtų ir detalių taisyklių rinkinys, nepaisant to, kaip kruopščiai jos suformuluotos, gali suponuoti nepageidautiną strateginę elgesį¹⁷⁵. Nors griežtai laikantis formalių taisyklių teisėjas gali lengviau pateisinti savo sprendimą arba išvengti kažkam (pvz., valstybei) nepatogaus sprendimo priėmimo, tačiau perdėtas formalizmas gali užgožti civilinio proceso tikslus, pačią civilinio proceso esmę, taip pat pažeisti asmens teisę į teismą, kurią garantuoja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir EŽTK) 6 straipsnio 1 dalis. Teisinio reguliavimo detalizavimas gali sudaryti kliūtis piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis, tačiau iš kitos pusės šis procesas taip pat didina jo tikimybę, nes suteikia platesnių pasirinkimo galimybių¹⁷⁶. Nors teigiama, kad tokie vertinamojo pobūdžio kriterijai kaip sąžiningumas talpina savyje teisėjo savavališkumo ir tendencingumo pavojų, tačiau griežtos taisyklės taip pat turi vieną svarbų trūkumą. Jų atsiribojimas nuo potencialiai reikšmingų konkrečios situacijos ypatumų, lemia kitos rūšies savavališkumą, t. y. aklą ir mechaninį teisės taikymą, nesuteikiant reikiamo dėmesio teisingumui konkrečioje byloje. Formalios taisyklės yra per plataus arba per siauro turinio ta prasme, kad jų aiškiai apibrėžta taikymo sritis niekada nėra puikiai suderinta su jų tikslu¹⁷⁷. Be to, įstatymų leidėjas gali nesugebėti *a priori* sureglamentuoti kiekvieną individualų atvejį, todėl gali palikti teisėjui surasti priimtinausią sprendimą konkrečioje situacijoje. Juolab kad teismo lankstumas gali prisidėti prie teisingumo užtikrinimo, pritaikant teisę prie specifinių bylos aplinkybių, o teismo diskrecija procesiniais klausimais nėra tokia pavojinga kaip diskrecija dėl materialinių teisinių dalykų, nes procesinės diskrecijos poveikis materialiniam bylos rezultatui yra ribotas¹⁷⁸. Teisinis tikrumas turėtų tarnauti teisingumui, o ne pakirsti jį. Taisyklės gali duoti tikrumo, bet yra kur kas

¹⁷⁵ VERKERK, R. R. What is Judicial Case Management? A Transnational and European Perspective. In *Judicial case management and efficiency in civil litigation*. Editor van Rhee, C. H. Antwerp: Intersentia, 2008, p. 44–46.

¹⁷⁶ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 122.

¹⁷⁷ AUER, M. Good Faith: A Semiotic Approach. *European Review of Private Law*, 2002, nr. 2, p. 294.

¹⁷⁸ HESS, B. Judicial Discretion. In *Discretionary power of the judge: limits and control*. Ed. Marcel Storme, Burkhard Hess. Mechelen: Kluwer, 2003, p. 48, 53.

paprasciau sukurti neteisingą taisyklę nei teisingą¹⁷⁹. Taigi šiuolaikinėje teisėje pripažįstama, kad svarstyti ne teismo diskrecijos egzistavimo, bet jos ribų problema¹⁸⁰. Civilinis procesas visame pasaulyje, taip pat ir Lietuvoje, pastaraisiais dešimtmečiais judėjo prie didesnio lankstumo ir teismo diskrecijos.

Žinoma, visa tai nereiškia, kad civilinis procesas turi būti visiškai deformalizuotas. Teisės į teisminę gynybą prigimtis reikalauja, kad jos įgyvendinimas būtų teisiškai reglamentuotas. Individas turi turėti tam tikrą numanymą apie įgyvendinamos teisės turinį ir teismo reakciją į atitinkamus procesinius veiksmus. Tačiau socialinio civilinio proceso modeliu grįstame civiliniame procese, kurio viena iš fundamentalių idėjų yra aktyvus teisėjo (teismo) vaidmuo, teismas negali būti išpraustas į griežtus ir nepajudinamus rėmus. Sunku įsivaizduoti aktyvų teismą ta prasme, kuri suteikiama jam šiuolaikiniame civiliniame procese, jei jis visiškai neturėtų galimybių orientuoti bylos eigą pagal konkrečios situacijos aplinkybes. Teismo aktyvumas moderniam civiliniame procese pasižymi tuo, kad specifinis konkrečios bylos pobūdis determinuoja taisykles ir nurodymus, kurie reglamentuoja procesą. Teismo aktyvumas suponuoja, kad tinkama procedūra bus pasirinkta kiekvienai konkrečiai bylai. Pati byla apibrėžia, kas jai yra tinkamiausia, kitaip tariant, turinys nulemia formą, o ne atvirkščiai¹⁸¹. Pripažįstama, jog teisėjas turi palankesnes galimybes nei šalys užtikrinti, kad procesas bus vedamas tokiu būdu, jog teisingumas bus įvykdytas per protingą laiko tarpą ir už protingą kainą. Teisėjas nėra asmeniškai suinteresuotas bylos baigtimi ir todėl tikima, kad jis gali geriau apsaugoti visus su byla susijusius interesus¹⁸². Tai, be jokios abejonės, nereiškia, kad visos proceso taisyklės turi

¹⁷⁹ DICKINSON, A. Legal Certainty and the Brussels Convention – Too Much of a Good Thing? In *Forum shopping in the European Judicial Area*. Edited by Pascal de Vareilles-Sommieres. Oxford: Hart Publishing, 2007, p. 122.

¹⁸⁰ GADZHIEV, G. A. The Constitutional Principles of *Bona Fides* and Impermissibility of the Abuse of Subjective Rights. In *Human rights in Russia and Eastern Europe: Essays in honour of Ger P. van den Berg*. Ed. by Ferdinand Feldbrugge and William B. Simons. The Hague: Nijhoff, 2002, p. 96.

¹⁸¹ VERKERK, R. R. What is Judicial Case Management? A Transnational and European Perspective. In *Judicial case management and efficiency in civil litigation*. Editor van Rhee, C. H. Antwerp: Intersentia, 2008, p. 43.

¹⁸² *Ibidem*, p. 47.

priklausyti nuo konkrečios bylos specifikos, nes tai reikštų, jog procese apskritai nebelineka bendrų normų¹⁸³. Bet kuriuo atveju, pasak B. Oppetito, teisėjo galių praplėtimas nesumenkina bylininkų garantijų. Priešingai, tai padidina proceso sąžiningumą bei sprendimo tikslumą¹⁸⁴.

Minėta, kad procesinės teisės civiliniame procese paprastai apibrėžiamos labai plačiai (CPK 42 str. 1 d.). Tad jei į šį reikalą žiūrėsime pernelyg formaliai, gali būti teigiama, kad jos tam tikra apimtimi suteikia absoliučią ir nevaržomą diskreciją. Tačiau nevaržomos laisvės negali būti, nes tai veda prie jos priešybės – savivalės, gali visiškai paneigti kito asmens laisvę ir privesti prie aiškiai neteisingo rezultato. Kuo daugiau yra suteikiama laisvės, tuo aukštesnis turėtų būti ir atsakomybės realizuojant savo pasirinkimą lygmuo¹⁸⁵. Civilinis procesas turi aiškiai apibrėžtus tikslus, tarp kurių svarbiausią vietą užima tikslas operatyviai ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus (CPK 2 str.). Visa visuomenė yra suinteresuota proceso baigtimi, ir jeigu šalys kreipėsi dėl teisminės gynybos, jos privalo laikytis nustatytų „žaidimo taisyklių“ bei atsižvelgti ne tik į savo privačius, bet ir viešuosius šios srities interesus. Procesas yra kartu ir tam tikras socialinis institutas, padedantis įgyvendinti ne tik privačių šalių interesus¹⁸⁶. Civilinių ginčų sprendimas yra viešoji paslauga, kuri yra nustatyta visos visuomenės naudai, todėl šių ginčų sprendimo procesas turi būti tvarkomas bendram visuomenės labui¹⁸⁷. Valstybė stengiasi suvaržyti savigynos savivalę ir suteikia piliečiams civilizuotą privačių ginčų sprendimo būdą teismo nagrinėjimo keliu. Lygiai taip pat valstybė negali leisti asmeninės savivalės šalių elgesyje, ypač jei jis grindžiamas

¹⁸³ *Ibidem*, p. 43.

¹⁸⁴ CAPPELLETTI, M. General Report. In *Fundamental guarantees of the parties in civil litigation: studies in national, international and comparative law*. Ed. by Mauro Cappelletti and Denis Tallon. Milano: Giuffrè, 1973, p. 751.

¹⁸⁵ СТРЕЛЬЦОВА, Е. Г. Свобода защиты права и ответственность в ее реализации. In *Концепция развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского Суда по правам человека: сборник научных статей*. Редколлегия: Т. Е. Абова и др. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007, p. 340

¹⁸⁶ NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 28, 45.

¹⁸⁷ ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, par. 10.46.

procesinės teisės įgyvendinimu¹⁸⁸. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, kad šalių rungimosi principas negali pateisinti valstybės pareigos, išplaukiančios iš EŽTK 6 straipsnio 1 dalies – užtikrinti asmens teisę į protingą bylos išnagrinėjimo trukmę, nevykdymo¹⁸⁹. Sistema, kurioje šalims leidžiamas nevaržomas pasirinkimas, yra taip pat priversta leisti šalims komplikuoti ar užvilinti procesą tiek, kad teismas daugiau nebegali įvykdyti bent kiek praktiškai prasmingą teisingumą¹⁹⁰.

Pabrėžtina, kad perdėtas formalizmas gali nepateisinamai suvaržyti ir apriboti byloje dalyvaujančių asmenų teises, versti, siekiant savo tikslų procese, ieškoti būdų, kaip apeiti teisinį reguliavimą, išvengti formalių taisyklių taikymo. Sunku nesutikti su A. Kjellgrenu, kad suktybėms daugeliu atveju patinka detalios normos, nes jos leidžia naudotis tekstine taikytinų teisės normų interpretacija, dažnai nuošalyje paliekant teleologinį aiškinimą¹⁹¹. Taigi turi būti surastas teisingas balansas tarp perdėto formalizmo ir pernelyg didelio lankstumo, kuris veda prie procesinių sąlygų, įtvirtintų įstatyme, panaikinimo¹⁹². Perfrazuojant F. Carpi, dogmatizmas ir abstraktumas privedė prie proceso teisės mokslo ir teisingumo, kaip organizacinės institucijos, kurios pagrindinė užduotis yra patenkinti žmonijos poreikius, išsiskyrimo. Pastarieji poreikiai, pasak J. W. Peyrano, tuo pačiu metu reikalauja realizmo, pragmatizmo ir nuoširdumo¹⁹³. Teisinis tikrumas turi būti derinamas su kitomis teisės sistemos vertybėmis. Civilinis procesas neturi tapti „laukiniais vakarais“,

¹⁸⁸ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 51.

¹⁸⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Unión Alimentaria Sanders SA v. Ispanija*, Nr. 11681/85, par. 35, Series A no 157; 1993 m. lapkričio 23 d. sprendimas byloje *Scopelliti v. Italija*, Nr. 15511/89, par. 25, Series A no. 278.

¹⁹⁰ ZUCKERMAN, A. From Formalism to Court Control of Litigation. In *1806 - 1976 - 2006: de la commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France*. Loïc Cadiet et Guy Canivet (sous la dir. de). Paris: Litec, 2006, p. 353.

¹⁹¹ KJELLGREN, A. On the Border of Abuse – The Jurisprudence of the European Court of Justice on Circumvention, Fraud and Other Misuses of Community Law. In *European Business Law Review* [interaktyvus]. 2000, nr. 11 [žiūrėta 2009-04-13], p. 179. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

¹⁹² CADIET, L. Le sanction et le procès civil. In *Mélanges dédiés à la mémoire du doyen Jacques Héron: liber amicorum*. Paris: LGDJ, 2008, par. 152.

¹⁹³ PEYRANO, J. W. The Evidence between Orality and Writing (Abridged Version). In *Oralidad y escritura en un proceso civil eficiente/Oral and written proceedings: efficiency in civil procedure*. Editors Federico Carpi, Manuel Ortells Ramos. València: Univ. de València, 2008, I. Ponencias generales e informes nacionales/General reports and national reports, p. 184.

kuriuose faktiškai kiekvienas oportunistiškas poelgis turi būti toleruojamas, jei tik jis atitinka griežtą ir formalią atitinkamos proceso teisės normos interpretaciją ir įstatymų leidėjas nesiėmė konkrečių priemonių tokiam elgesiui užkardyti¹⁹⁴. Civiliniame procese negali viešpatauti tik beribė šalių valia, tačiau lygiai taip pat neturėtų būti ir visagalio teismo, kurio egzistavimas ginčo šalis paverčia tik nieko negalinčiais proceso objektais¹⁹⁵.

Apibendrinant tai, kas paminėta, matyti, kad pakankamai plačiai apibrėžiamų procesinių teisių įgyvendinimas civiliniame procese gali ir turi būti ribojamas. Modernaus ir socialinio civilinio proceso idėjomis grįsto privataus pobūdžio ginčų sprendimo mechanizme šis proceso dalyvių laisvės suvaržymas galimas ir atliktinas ne tik formaliomis, detaliomis proceso taisyklėmis. Į teisinio reguliavimo mechanizmą turėtų būti įdiegti ir bendresnio pobūdžio kriterijai (standartai, principai), kurie orientuotų proceso dalyvius į greitą, ekonomišką ir teisingą ginčo išsprendimą, o teismui suteiktų pakankamai galių ir galimybių, atsižvelgiant į konkrečios bylos ir situacijos aplinkybes, tai užtikrinti. Ši tendencija neabejotinai susijusi su mūsų nagrinėjama piktnaudžiavimo problema. Civiliniame procese, kuriame ginčo išsprendimas buvo suprantamas kaip šalių reikalas, teisėjas tik pašalinis stebėtojas, o visuomenės suinteresuotumas tinkamu privatinų ginčų sprendimu buvo ignoruojamas, iš esmės negalėjo būti jokios kalbos apie piktnaudžiavimą. Šalys galėjo daryti ką tik įsigėdžia, su sąlyga, kad neperžengiami griežtai apibrėžti rėmai, o kai jie buvo peržengiami, tai buvo traktuojama kaip paprasčiausias teisės pažeidimas ir savarankiško poreikio vertybinei piktnaudžiavimo koncepcijai nebuvo vietos. Būtent teismo aktyvumo vaidmens civiliniame procese didėjimas, neatsiejamas nuo šalių elgesio procese suvaržymo vertinamaisiais kriterijais, ir lėmė piktnaudžiavimo civiliniame

¹⁹⁴ Šių žodžių autorystė iš esmės priklauso Europos Sąjungos Teisingumo Teismo Generaliniam advokatui P. Maduro. Tačiau taip jis kalbėjo apie piktnaudžiavimą mokesčių srityje, t. y. ten, kur teisinis tikrumas, mūsų manymu, turėtų būti garantuojamas bent jau ne mažesniu (o galbūt net ir aukštesniu) lygmeniu nei civiliniame procese. Žr. Generalinio advokato Poiares Maduro nuomonę byloje C-255/02 *Halifax plc ir kt. v. Commisioners of Customs and Excise* [interaktyvus]. Par. 77 [žiūrėta 2010-02-22]. Prieiga per internetą: <<http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en>>.

¹⁹⁵ NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 25.

procesu klausimo iškilimą¹⁹⁶. Juk piktnaudžiavimo teise doktrina visų pirma yra tas teisinis instrumentas, kuriuo siekiama pataisyti tą žalingą efektą, kuris gali atsirasti dėl pernelyg nevaržomo ir absoliutaus individualių teisių taikymo; tai idėjos, kad teisingumas yra svarbiau už teisės raidę griežtai formaliai prasme, atspindys. Piktnaudžiavimo teise technika humanizuoja griežtą teisių įgyvendinimą ir suteikia didesnę lankstumą, kartu priartindama mus prie tikrojo teisingumo¹⁹⁷. Taigi įsisąmoninus tiesą, kad procesinis elgesys nėra visiškai laisvas ir gali būti ribojamas atsižvelgiant į permąstytus civilinio proceso tikslus ir principus, susidarė prielaidos piktnaudžiavimo civiliniame procese doktrinai iškilti. Šią raidą bei ryšį neabejotinai patvirtina ir Lietuvos civilinio proceso istorija. Iki 2002 m. CPK priėmimo galiojusiam procesui įstatyme vientisos teismo vaidmens ir jo santykio su šalimis koncepcijos iš esmės nebuvo. Atitinkamai 1964 m. kodekse nerasime tiesioginių nuorodų į piktnaudžiavimą. 2002 m. priimtame CPK, kuriame svarbus vaidmuo suteiktas teismo aktyvumui, šalių procesinėms pareigoms elgtis procese rūpestingai ir atidžiai, piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis randame paminėtą net keliose kodekso vietose (CPK 7 str. 2 d., 95 str.).

Teismo aktyvumo ribos bet kuriuo atveju turi būti nuspėjamos. Jos negali rasti iš teisėjo savivalės. Todėl itin svarbu suvokti tuos proceso dalyvių elgesį ribojančius kriterijus (ypač vertybinius), kurie įdiegti į Lietuvos civilinį procesą. Tik tinkamai juos pažinus, visapusiškai gali atsiskleisti mūsų pateikiama piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis samprata. Civiliniam procesui esminę reikšmę turintys vertinamojo pobūdžio kriterijai (standartai, principai) pirmiausia taikytini procesinių teisių įgyvendinimo procese ir atsispindi procesinių teisių įgyvendinimo sąlygose, kurias galima dedukuoti iš civilinį procesą reglamentuojančios teisinės materijos. Šie apribojimai turi esminę reikšmę piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sampratai, nes

¹⁹⁶ Pastebėtina, kad dar 1912 m. T. M. Jabločkovas pažymėjo, kad teismas neturi būti despotiško, inkvizicinio pobūdžio, bet tuo pat metu jis negali būti ir silpnas bei beveiksmis, nes toks teismas būtų tik įvairiausio piktnaudžiavimo civilinėje apyvartoje globėjas. Žr. АРГУНОВ, В. В.; *et al.* *Гражданский процесс*. Хрестоматия. Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Городец, 2005, p. 210.

¹⁹⁷ LALUMIERE, C. Speech. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991, p. 10, 12.

pirmosiose šio darbo dalyse piktnaudžiavimą mes susiejome būtent su subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygų nesilaikymu.

II.3. Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos

II.3.1. Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų samprata ir požymiai

Civilinio proceso teisės normos ir principai ne tik suteikia teises, bet ir nustato, kaip turi būti jomis naudojama, t. y. įtvirtina procesinių teisių įgyvendinimo sąlygas. Atsižvelgiant į civilinio proceso teisės doktrinoje nurodomas charakteristikas¹⁹⁸, taip pat išanalizavus Civilinio proceso kodekso normas, galima išskirti šiuos jų požymius:

1. Procesinių teisių įgyvendinimo (toliau – ir realizavimo) sąlygos – tai *ypatingo tipo teisinės pareigos*. Jų esmė atsiskleidžia per nurodymą, kad kiekvienas, kuris realizuoja savo teisę, turi laikytis tam tikrų su jos įgyvendinimu susijusių imperatyvų. Šios pareigos nėra nustatomos kaip tiesioginiai įpareigojimai. Tai tik santykinės (sąlyginės) pareigos, kurios yra neatsiejamos nuo konkrečios procesinės teisės arba jų grupės (visumos) bei parodo, ką turėtų atlikti proceso dalyvis, kad jo procesinės teisės realizavimas būtų teismo pripažintas tinkamu bei sukeltų siekiamus teisinius padarinius. Kitaip tariant, jos riboja subjektyvų asmens pasirinkimą. Pavyzdžiui, CPK 42 straipsnio 5 dalis nustato, kad šalys privalo sąžiningai naudotis savo procesinėmis teisėmis. Nesąžiningas naudojimas procesinėmis teisėmis negali sukelti atitinkamais procesiniais veiksmais siekiamų teisinių padarinių.

2. *Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų vykdymu labiausiai yra suinteresuotas pats proceso dalyvis*. Jis jas vykdo tam, kad galėtų pasiekti savo tikslus. Tik tinkamai vykdydamas šias pareigas asmuo gali sulaukti pozityvių padarinių, t. y. realiai įgyvendinti procesines teises ir pasiekti tą teigiamą rezultatą, kurį proceso teisės normos sieja su pavyzdingu procesinių teisių

¹⁹⁸ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 126–128.

įgyvendinimu (pvz., jei asmuo laikysis ieškinio pateikimo teismui sąlygų, jo ieškinys bus priimtas ir nagrinėjamas įstatymų nustatyta tvarka). Neigiami šių sąlygų neįgyvendinimo padariniai visų pirma paliečia patį įgalintą asmenį, jo interesus ir dažniausiai (bet jokių būdu ne visada) neigiamai nepaveikia teisingumo vykdymo (viešųjų) interesų ar kito proceso dalyvių teisių arba toks poveikis yra mažai reikšmingas (pvz., teismas atmeta kaip nepagrįstą svarbiomis priežastimis ir jas patvirtinančiais įrodymais prašymą atidėti bylos nagrinėjimą).

3. *Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų pažeidimas paprastai nesukelia teisinės atsakomybės priemonių taikymo.* Laikytis šių reikalavimų kaip taisyklė asmuo nėra ir negali būti tiesiogiai verčiamas. Jei realizuojant procesinę teisę nagrinėjamos sąlygos buvo neįvykdytos, procesiniai veiksmai, kuriuos atliko proceso dalyvis, paprasčiausiai turėtų būti nepripažinti teisiškai reikšmingais. Kitaip tariant, teismas turėtų atsisakyti pripažinti teisės įgyvendinimą, nesankcionuoti atitinkamų procesinių veiksmų ir neleisti atsirasti su jais siejamiems ir siekiamiems teisiniams padariniams. Subjektinės teisės įgyvendinimo ribų peržengimas pats savaime lemia, kad asmens pretenzijos negali būti laikomos pagrįstomis ir tenkinamos¹⁹⁹. Toks subjektinės teisės įgyvendinimas negali būti saugomas ir ginamas. Taip, pavyzdžiui, jei asmuo pažeidžia santykinę pareigą laiku pateikti teismui įrodymus (CPK 7 str. 2 d), teismas gali atsisakyti juos priimti (CPK 181 str. 2 d.). Bet tokios neigiamos pasekmės nėra teisinės atsakomybės taikymas. Teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus yra galimas proceso tęsimo variantas, bet ne procesinė sankcija²⁰⁰. Tai visiškai elementarus procesinių teisių netinkamo įgyvendinimo padarinys. Taigi mūsų nagrinėjamos procesinės pareigos iš esmės yra paprastos asmens dalyvavimo procese (pvz., ieškovas, norėdamas, kad būtų iškelta civilinė byla, turi pateikti teismui atitinkamo turinio ir formos ieškinio pareiškimą) arba pasinaudojimo proceso

¹⁹⁹ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторонами процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 28, 72.

²⁰⁰ NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 94.

suteikiamomis galimybėmis ir privalumais sąlygos, o su jomis susijusios „sankcijos“²⁰¹ yra paprasčiausios pasekmės, bet ne bausmės²⁰².

Pastebėtina, kad pastarasis aspektas civilinio proceso teisėje labai svarbus. Jei į anksčiau aptartus (įprastinius) netinkamo naudojimosi procesinėmis teisėmis padarinius žiūrėsime ne kaip į visiškai natūralų reiškinį, paties asmens nulemtą jo veiksmų rezultata, pasireiškiantį nepasinaudojimu atitinkamomis galimybėmis (privalumais) procese, bet laikysime juos bausme (sankcija), tai visiškai iškreips mūsų nagrinėjamos situacijos matymą ir vertinimą, o prie jos sprendimo bus prieinama per netinkamus mąstymo ir teisinio argumentavimo stereotipus, t. y. iš klaidingos pozicijos.

Kai kalbame apie bausmes (sankcijas), mums visada yra svarbu, kad jos būtų adekvačios padarytam pažeidimui. Todėl jei įprastinius procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų nesilaikymo padarinius laikysime bausme, tai į jų taikymo klausimo išsprendimą mes noromis ar nenoromis įtrauksime vertinimą, ar tikrai „pažeidėjas“ nusipelnė tokios „bausmės“. Bausti niekada nėra lengva, ypač kai nagrinėjamas privačių ir lygiateisių šalių ginčas, nes gali atrodyti, kad bausmės taikymas gali sutrukdyti atitinkamai šaliai laimėti ginčą ir tai, daugelio manymu, būtų neteisinga. Tačiau jei į šią situaciją žvelgtume ne kaip į baudžiamojo poveikio priemonių taikymą, mes nekvestionuotume kilusių padarinių teisingumo daugiau nei tuo atveju, kai neišlaikęs vairavimo testo, asmuo negauna vairuotojo pažymėjimo. Akivaizdu, kad jei atitinkamas procesinis reikalavimas yra sąžiningas, tai pareigų nevykdymo rezultatas irgi bus sąžiningas²⁰³. Dėl šių priežasčių būtina atsisakyti stereotipų, kad procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų, ypač tų, kurios *expressis verbis* nustatytos

²⁰¹ Pabrėžtina, kad sankcijos samprata nėra vienareikšmė. Pati bendriausia teisinės sankcijos reikšmė – tai valstybės reakcija į teisės normos adresato veiksmus. Tokia (plačiausia) teisinės sankcijos interpretacija apima sankciją kaip įsakmų patvirtinimą (1), sankciją kaip veiksmų teisinio reikšmingumo nepripažinimą (2) bei sankciją kaip poveikio teisinių imperatyvų adresatui priemonę arba sankciją siaurąja prasme (3). Teisinė sankcija siaurąja (3) prasme – tai vienas iš teisės normos privalomumą užtikrinančių veiksmų. Šia (instrumentine) prasme teisinė sankcija – tai prievartinio valstybės garanto suteikimas teisiniams imperatyvams (žr. LASTAUSKIENĖ, G. Teisinė sankcija kaip daugiareikšmė teisinė kategorija. *Jurisprudencija*, 2003, nr. 41(33), p. 7–14). Šiame darbe teisinės sankcijos kategoriją, jei kitaip neišplaukia iš konteksto, mes vartojame būtent pastarąja prasme.

²⁰² ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, par. 10.18.

²⁰³ *Ibidem*, par. 10.16.

įstatyme, nesilaikymo įprastinių padarinių pritaikymas jau pats savaime yra bausmė. Gilesnė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė, mūsų manymu, leidžia teigti, kad Lietuvos civiliniame procese tokios mastymo klišės dar nėra visiškai atsisakyta²⁰⁴. Tačiau tai nėra šio darbo tyrimo dalykas.

Nepaisant to, pabrėžtina, kad procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų nesilaikymas vis dėlto gali peraugti į teisės pažeidimą ir tapti pagrindu taikyti teisinę atsakomybę tais atvejais, kai tai numatyta įstatyme. Būtent taip, mūsų manymu, atsitinka piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atveju – netinkamas procesinių teisių įgyvendinimas, įgijęs savitų, specifinių požymių, kurie bus aptarti vėliau, tampa teisės pažeidimu ir sudaro pagrindą taikyti įstatyme numatytas teisinės atsakomybės priemones (CPK 95 str.).

4. Procesinių teisių realizavimo sąlygos yra *susijusios tik su subjektinės teisės įgyvendinimo procesu*, atspindinčiu procesinių teisės normų pasireiškimo procesiniuose teisiniuose santykiuose dinamiką. Jos neegzistuoja savarankiškai, nepriklausomai nuo proceso teisės normomis suteikiamų galimybių, nes yra neatsiejamos nuo jų, yra tarsi nuolatiniame „santykiyje“ su jomis ir „aktualizuojasi“, kai procesinės teisės pradedamos įgyvendinti.

²⁰⁴ Pvz., teismų praktikoje teisė pateikti naujus įrodymus apeliacinės instancijos teisme siejama su tuo, kad asmuo nepiktnaudžiauja teise (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 22 d. nutartį c. b. *A. G. v. V. N.*, Nr. 3K-3-506/2008, kat. 77.4.2; 77.4.3; 78.2.1; 2006 m. gruodžio 22 d. nutartį c. b. *V. Š. v. A. T.*, Nr. 3K-3-691/2006, kat. 32.1; 121.11; 2005 m. liepos 11 d. nutartį c. b. *E. M. v. UAB „Mindija“*, Nr. 3K-3-371/2005, kat. 52.3; 121.11). CPK 314 straipsnyje nustatyta, kad „apeliacinės instancijos teismas atsisako priimti naujus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti pirmosios instancijos teisme, išskyrus atvejus, kai pirmosios instancijos teismas nepagrįstai juos atsisakė priimti ar kai šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau“. Nors ši norma nepateikia absoliučiai apibrėžtų kriterijų, kada galima atsisakyti priimti naujus įrodymus, tačiau, nepaisant to, joje nėra jokių užuominų, kad apeliacinės instancijos teismo atsisakymas priimti naujus įrodymus turėtų būti siejamas su asmens piktnaudžiavimu ar įrodymų nuslėpimu. Taigi minėta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, mūsų manymu, rodo, kad teismas labai plačiai interpretuoja galimybę pateikti naujus įrodymus apeliacinės instancijos teisme. Tokiu būdu nukrypstama nuo įstatymo leidėjo valios, kuris, priimdamas naująjį civilinio proceso kodeksą, nesiekė susieti šios galimybės su tomis sąlygomis, kurias savo praktikoje formuoja Aukščiausiasis Teismas. Juolab kad piktnaudžiavimo doktrina šiuo atveju panaudojama labai neįprastai. Ja yra grindžiamas ne laisvės elgtis tam tikru būdu susiaurinimas, bet praplėtimas. Toks teisinio argumentavimo būdas mums atrodo nepriimtinas. Visa tai, mūsų manymu, sudaro pagrįstas prielaidas teigti, kad į įrodymų priėmimo apeliacinės instancijos teisme apribojimus žiūrима ne kaip į natūralų procesinį teisinį padarinį, bet kaip į labai griežtą „bausmę“. Juk piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, su kuriuo siejamas atsisakymas priimti naujus įrodymus apeliacinės instancijos teisme, pagal galiojančią teisinį reguliavimą, yra pats sunkiausias procesinis teisės pažeidimas, už kurį, pagal CPK 95 straipsnio 2 dalį, gali būti skirta didžiausia kodekse numatyta bausmė (iki 20 000 Lt).

5. Procesinių teisių realizavimo sąlygos paprastai pasižymi vienu ar keliais charakteriais ir yra taikomos didelei subjektinių teisių, priklausančių tai pačiai teisės šakai, grupei. Kitaip tariant, *paprastai šios sąlygos yra vienodos visoms procesinėms teisėms, visos procesinės teisės, kaip taisyklė, patiria jų poveikį*. Pavyzdžiui, pareiga naudotis procesinėmis teisėmis sąžiningai, pareiga rūpintis greitu, ekonomišku ir teisingu bylos išnagrinėjimu yra aktualios naudojantis bet kuria procesine teise. Kita vertus, mūsų manymu, ne visos procesinių teisių realizavimo sąlygos turi universalų pobūdį, kaip teigia A. V. Judinas. Tam tikros procesinės teisės gali turėti tik joms būdingas ir taikytinas realizavimo sąlygas²⁰⁵.

6. Pagrindinis procesinių teisių realizavimo sąlygų tikslas yra *procesu normomis abstrakčiai suteikiamos laisvės apribojimas*, kuris tuo pat metu gali būti charakterizuojamas kaip procesinių teisių sustiprinimo priemonė, nes tik ribota laisvė gali būti reali ir užtikrinta. Būtent šiomis sąlygomis apibrėžiama, kada asmuo elgiasi teisėtai, o kada peržengia savo teisės įgyvendinimo ribas ir nebegali remtis ta teise bei pasiekti tų teisinių padarinių, to teisinio rezultato, kurį tos teisės normalus (tinkamas) įgyvendinimas turėtų užtikrinti. Šios sąlygos apibrėžia tas ribas, už kurių vieno asmens teisės įgyvendinimas gali pažeisti kito asmens ar valstybės teises ir įstatymų saugomus interesus, nepateisinamai padaryti jiems žalos.

7. Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos fiksuojamos objektyviojoje teisėje ir pasižymi tuo, kad *jų turinys arba konkrečiai įtvirtinamas proceso teisės normoje, arba glūdi civilinio proceso teisės principų lygmenyje*.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, procesinių teisių įgyvendinimo sąlygas *galime apibūdinti kaip civilinio proceso teisės normose nustatytus apribojimus, t. y. teises pareigas, atspindinčias reikalavimus, taikomus procesinės teisės įgyvendinimui*²⁰⁶.

²⁰⁵ Pvz., teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygos neabejotinai skiriasi nuo teisės pareikšti nušalinimą įgyvendinimo sąlygų. Todėl kai kurie reikalavimai, kurie taikomi nagrinėjant ieškinio priimtinumą, gali neturėti visiškai jokios reikšmės sprendžiant prašymą dėl teisėjo nušalinimo.

²⁰⁶ Šio apibrėžimo pagrindu yra A. V. Judino pateikta procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų definicija. Žr. ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 128.

II.3.2. Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos ir kitos procesinės pareigos

Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygas mes apibrėžėme kaip teisines pareigas. Tačiau anksčiau išdėstyti požymiai rodo, kad tai specifinės, ypatingo tipo pareigos. Akivaizdu, kad jos skiriasi nuo „įprastinių“ pareigų.

Pavyzdžiui, CPK 142 straipsnio 1 dalyje yra minima atsakovo pareiga pateikti atsiliepimą. Tačiau juk atsiliepimų pateikimas iš esmės yra paprasčiausia šalies teisės gintis nuo pareikštų reikalavimų realizavimo forma. Kadangi šalių procesinės teisės yra lygios, ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį, o atsakovas atitinkamai turi teisę gintis nuo jo²⁰⁷. Tačiau atsakovas gali ir nesiginti nuo ieškinio²⁰⁸. Gynyba nuo pareikšto ieškinio, kaip ir atsisakymas gintis – tai neatimama atsakovo teisė²⁰⁹. Tad aptariama pareiga nėra pareiga tikraja, įprastine šio žodžio prasme. Atsakovas negali būti verčiamas pateikti atsiliepimo, jei jis to nenori. Savo ruožtu „klasikinių“ teisinių pareigų nevykdymas visų pirma sietinas su galimybe taikyti tam tikras prievartos ar represines priemones²¹⁰. Atsiliepimo nepateikimas tokių padarinių nesuponuoja. Nepateikęs atsiliepimo, asmuo paprasčiausiai patiria atitinkamus procesinius suvaržymus, netenka galimybės įprastiniu ir normaliu būdu realizuoti savo teisę į gynybą²¹¹. Vartojant žodį „pareiga“, atsakovas šiuo atveju yra tik skatinamas tinkamai ir operatyviai, nepažeidžiant kitų asmenų

²⁰⁷ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, II tomas, p. 489.

²⁰⁸ ZUCKERMAN, A. From Formalism to Court Control of Litigation. In *1806 – 1976 – 2006: de la commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France*. Loïc Cadet et Guy Canivet (sous la dir. de). Paris: Litec, 2006, p. 358.

²⁰⁹ ЮДИН, А. В. Злоупотребление гражданским процессуальным правом. In *Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития*: материалы Всероссийской научно-практической конференции, Воронеж, 14-15 ноября 2003 года. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2004, p. 296.

²¹⁰ АРГУНОВ, В. В.; *et al.* *Гражданский процесс*. Хрестоматия. Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Городец, 2005, p. 310.

²¹¹ Pvz., nepateikus atsiliepimo į ieškinį, gali būti priimamas teismo sprendimas už akių (CPK 142 str. 4 d.), atsisakoma priimti vėliau pateiktus įrodymus (CPK 142 str. 3 d). Tačiau šios priemonės yra skirtos ne nubausti šalį už „pareigos“ pateikti atsiliepimą neįvykdymą, bet užtikrinti sklandžią proceso eigą, koncentraciją, ekonomiškumą ir operatyvumą, kitos šalies procesines teises ir teisėtus interesus.

teisių ir teisėtų interesų gintis nuo pareikštų reikalavimų, kartu numatant tolesnę proceso eigą, jei jis taip nesielgs.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, mūsų manymu, civilinio proceso teisės doktrinoje yra pagrįstai išskiriamos sąlyginės²¹² arba santykinės ir absoliučios²¹³ procesinės pareigos. Mūsų jau aptartos procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos yra sąlyginės (santykinės) pareigos. Dauguma procese įstatyme nurodytų pareigų yra būtent tokio pobūdžio.

Absoliučios procesinės pareigos nuo sąlyginių (santykinių) pareigų iš esmės skiriasi tuo, kad jos nėra neatsiejamos nuo kokios nors procesinės galimybės, jos realizavimo proceso, subjektyvaus asmens pasirinkimo. Šios pareigos tiesiogiai įpareigoja elgtis tam tikru būdu, yra savarankiškos ir kategoriškos, o jų nesilaikymas *per se* yra objektyviai teisei priešinga ir jos kategoriškai draudžiama veika (pvz., teismo tiesiogiai reikalaujamų įrodymų nepateikimas). Tai „įprastinės“ pareigos, kurių pažeidimas tiesiogiai siejamas su galimybe taikyti teisinės atsakomybės ar net represines, prievartos priemones (pvz., liudytojo atvesdinimas (CPK 248 str. 2 d.). Šių pareigų nevykdymu tiesiogiai kėsinamasi į viešąją tvarką procese (pvz., nepaklusimas teisėjo nurodymui, teismo sprendimo nevykdymas). Jų vykdymu yra tiesiogiai suinteresuotas teismas (valstybė) ir jis gali būti priešingas proceso dalyvių norams ar tikslams (pvz., kai teismas pripažįsta asmens dalyvavimą būtinu, nors jie nepageidauja atvykti į teismo posėdį).

Jei susiduriama su absoliučiomis procesinėmis pareigomis, apie piktnaudžiavimą procesine teise negali būti jokios kalbos²¹⁴. Tokiu atveju galime kalbėti tik apie konkrečių procesinių pareigų nevykdymą, jų pažeidimą, o ne apie netinkamą naudojimąsi procesine teise – piktnaudžiavimą ja. Todėl

²¹² LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas, p. 270.

²¹³ Santykinių ir absoliučių pareigų sąvokas vartoja A. V. Judinas, kuris, be kita ko, išsamiai aptaria jų skirtumus ir panašumus. Plačiau žr. ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 159–167.

²¹⁴ Pastebėtina, kad pats draudimas piktnaudžiauti procesine teise (CPK 7 str. 2 d., 95 str.) tam tikra prasme gali būti priskirtas prie absoliučių procesinių pareigų, bet pasireiškia jis visų pirma kaip sąlyginių (santykinių) pareigų nevykdymas, t. y. kaip veika, atlikta teisės abstrakčiai leidžiamo elgesio rėmuose. Todėl ši veika ir gali būti pavadinta piktnaudžiavimu teise.

yra svarbu, ar įstatymų leidėjas, formuluodamas tam tikrą elgesio taisyklę, suteikė asmeniui tam tikrą teisę, kartu privalomomis nuostatomis apibrėždamas jos ribas ir įgyvendinimo sąlygas. Tik nustatę, kad asmuo turi (turėjo) procesinę teisę ir jos garantuojamą laisvę veikti tam tikru būdu, taip pat ir galimybę realizuoti procesinę teisę arba ne, galėtume kalbėti apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Jei asmuo turi absoliučią („gryną“) procesinę pareigą, jis neturi pasirinkimo laisvės, neturi procesinės teisės, taigi neturi ir kuo piktnaudžiauti.

II.3.3. Pareiga naudotis procesinėmis teisėmis pagal paskirtį

V. A. Abolonino nuomone, galima kalbėti apie potencialą naudoti sąžiningumą kaip bendrąjį ir vienintelį procesinių teisių įgyvendinimo principą – ribą²¹⁵. Su šia pozicija vargu ar įmanoma ginčytis. Sąžiningumo principo turinys yra atviras ir be galo talpus. Iš esmės bet koks netinkamas procesinės teisės įgyvendinimas gali būti pripažintas nesąžiningu. Visai tai, mūsų manymu, suponuoja poreikį ieškoti jo abstraktų turinį užpildančių ir plačiau apibrėžiančių imperatyvų.

Pagrindinė tinkamo procesinių teisių įgyvendinimo sąlyga

L'acte abusif est l'acte contraire au but de l'institution, à son esprit, à sa finalité (iš pranc. – piktnaudžiavimas yra aktas, priešingas jo nustatymo paskirčiai, prasmei ir tikslui), teigė L. Jossierandas, bene žymiausias XX a. pirmosios pusės piktnaudžiavimo teise koncepcijos propaguotojas ir vystytojas²¹⁶. Visos subjektinės teisės, kurios yra suteiktos žmonėms ar juridiniams asmenims, nėra absoliučios, bet reliatyvios. Įstatymų leidėjas jas suteikė turėdamas mintyse tam tikrus specifinius tikslus. Taigi teisė – tai

²¹⁵ АБОЛОНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 158–160.

²¹⁶ Žr. COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus de droit. Notion* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-05-03], par. 3. Prieiga per internetą: <<http://www.lexisnexis.fr>>.

priemonė pasiekti juos. Dėl šios priežasties teisės pripažintinos ir gintinos tik tiek, kiek jų įgyvendinimas atitinka socialinę funkciją, kurią ji turi atlikti, teigė šis mokslininkas. Jei teisė realizuojama kitais tikslais arba nukrypstama nuo jos teisinės funkcijos, toks teisės įgyvendinimas negali būti teismų saugomas ir ginamas. Asmenys, kurie naudojami teisėmis, turi pareigą laikytis numatyto atitinkamos teisės tikslo. Kitaip tariant, kiekvienas, kuriam yra suteikta tam tikra teisė, turi implicitinę pareigą įgyvendinti teisę pagal jos socialinę paskirtį. Teisės realizavimas ne pagal jos paskirtį, pasak šio mokslininko, ir sudaro piktnaudžiavimo teise esmę²¹⁷.

Minėtomis idėjomis atskleidžiama vadinamoji teleologinė piktnaudžiavimo teise koncepcija. Ji iš esmės dominuoja ir šiuolaikinėje Prancūzijos teisės doktrinoje²¹⁸, valstybėse, kuriose ji daro didžiausią įtaką²¹⁹,

²¹⁷ CUETO-RUA, J. Abuse of rights. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974-1975, nr. 35 [žiūrėta 2007-08-20], p. 1001. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>; CATALA, P.; WEIR, A. T. Delict and Tort: a Study in Parallel. Part II. In *Tulane Law Review* [interaktyvus]. 1964, t. 38, nr. 2 [žiūrėta 2009-05-15], p. 227–228. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>; GUTTERIDGE, H. C. Abuse of Rights. In *The Cambridge Law Journal* [interaktyvus]. 1933–1935, nr. 5 [žiūrėta 2008-05-11], p. 24. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

²¹⁸ L. Leclercqas teigia, kad piktnaudžiavimas teise gali būti apibrėžtas kaip naudojimasis teise turint tikslą, nesuderinamą su įstatymų leidėjo nustatytoju (žr. LECLERQ, L. Interacting Principles: The French Abuse of Law Concept and EU Notion of Abusive Practices. *Bulletin for International Taxation*, 2007, nr. 6, p. 235). J. Ghestino ir G. Goubeaux manymu, „teleologinė“ („paskirties“) piktnaudžiavimo teise koncepcija, pagal kurią teisės įgyvendinimas ne pagal paskirtį yra pagrindinis piktnaudžiavimo kriterijus, yra pati priimtinausia. Nėra nieko prieštaringo, kad pripažįstamas subjektinių teisių egzistavimas ir kontroliuojamas jų įgyvendinimas. Teisinė tvarka nustato individo iniciatyvos ir laisvės veikti sferą, nes tikisi, kad jis naudosis ja bendram gėriui. Nukreipti žmogaus veiklą šia kryptimi yra tikslas, dėl kurio nereikia jaudintis. Tokia apskritai yra teisės paskirtis (žr. GHESTIN, J.; GOUBEAUX, G.; FABRE-MAGNAN, M. *Traité de droit civile. Introduction générale*. 4e edition. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1994, p. 769–774).

²¹⁹ P-A. Crepeau, kuris vadovavo Kanados Kvebeko valstijos civilinio kodekso reformai, teigimu, visos teisės yra suteiktos su specifiniu užbaigtumu, t. y. socialiniams imperatyvams ir ekonominėms reikmėms tenkinti, o ne keršto, pykčio, pagiežos, blogos valios, diskriminavimo ar net nerūpestingumo instinktams patenkinti, taip pat ne teisėms įgyvendinti, neatsižvelgiant į tai, kokią žalą tai sukelia kitiems asmenims (žr. CREPEAU, P-A. Abuse of Rights in Quebec Civil Law. In *Aequitas and equity: equity in civil law and mixed jurisdictions*: papers presented at the Second international conference on aequitas and equity, The Hebrew University of Jerusalem, May, 1993. Ed. by Alfredo Mordechai Rabello. Jerusalem: Hebrew university of Jerusalem, 1993, p. 586).

Pasak W. E. Crawford, Luizianos valstijoje (JAV) sudėtingose bylose, kuriose yra kvestionuojamas teisės įgyvendinimas, ieškoma teisės *raison d'etre* – kam ji skirta, kodėl įstatymas ją suteikia. Jei asmuo, realizuojantis teisę, veikia jos paskirties rėmuose, jis yra ginamas, nors ir sukelia nepatogumų kitiems. Tačiau jei teisės įgyvendinimas yra nenormalus, neatitinkantis jos paskirties, tada geras teisininkas, sekdamas Celsijaus žodžiais, kad teisė – tai gėrio ir teisingumo menas – kiek įmanoma sieks priimti teisingą ir gerą sprendimą. Taip minėtas mokslininkas apibūdina Luizianos valstijos požiūrį į piktnaudžiavimo teise esmę (CRAWFORD, W. E. *Abuse of rights* [interaktyvus]. Theories of Tort Action. Tort Law. Louisiana Civil Law Treatise. Current Through The 2008-2009 Update. [Žiūrėta 2009-05-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.westlaw.com>>).

ir apskritai laikoma labiausiai paplitusia²²⁰. *Emsland-Stärke* byloje Europos Sąjungos Teisingumo Teismas taip pat konstatavo, kad piktnaudžiavimo nustatymas pirmiausia reikalauja objektyvių aplinkybių, kuriomis, nepaisant formalaus Sąjungos nustatytų taisyklių laikymosi, jų tikslas nebuvo pasiektas²²¹. Taigi naujausia šio teismo praktika rodo, kad piktnaudžiavimas gali būti konstatuotas, jei tikslas, kurio siekiama įgyvendinant teisę, yra priešingas atitinkamai Bendrijos teisės nuostatos paskirčiai²²². Piktnaudžiavimui nustatyti būtina atlikti teleologinę teisių, kuriomis remiasi ir kurias įgyvendina asmuo, analizę²²³.

Bendrajai prasme subjektinės teisės paskirtis yra tikslas (-ai), dėl kurio ji yra nustatyta. Tai objektyvi kategorija. Nors tikslus, kurių siekdamas asmuo realizuoja turimą teisę, lemia individuali teisės turėtojo valia, tačiau jie negali išeiti už tų tikslų, kuriuos pripažįsta visa visuomenė, ribų. Objektyvi teisės paskirties charakteristika yra nulemta, viena vertus, istorinių atitinkamos visuomenės gyvenimo sąlygų; kita vertus, tikslai, kuriems pasiekti gali būti naudojama teisė, yra arba tiesiogiai įtvirtinami įstatyme, arba jo sankcionuojami²²⁴.

Pasak A. A. Malinovskio, subjektinės teisės paskirtį lemia bendrieji ir šakiniai teisės principai, pareigos, kurios nustatytos įgalintam subjektui, taip pat pats subjektinės teisės tikslas ir prasmė²²⁵. V. Mikelėnas ir D. Mikelėnienė nurodo, kad teleologinio aiškinimo tikslas – išaiškinti teisės normą taip, kad ji

²²⁰ PINO, G. *L'abuso del diritto tra teoria e dogmatica (precauzioni per l'uso)* [interaktyvus]. P. 28 [žiūrėta 2010-05-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.unipa.it/gpino/Pino,%20Abuso%20del%20diritto.pdf>>; БЕРЖЕЛЬ, Жан-Луи. *Общая теория права*. Москва: Nota Bene, 2000, p. 444.

²²¹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2000 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje C-110/99, *Emsland-Stärke GmbH v. Hauptzollamt Hamburg-Jonas*, ECR 2000 I-11569.

²²² SORENSEN, E. Abuse of Rights in Community Law: A Principle of Substance or Merely Rhetoric. *Common Market Law Review*. 2006, nr. 43, p. 449.

²²³ SCHAMMO, P. Arbitrage and Abuse of Rights in the EC Legal System. *European Law Journal*, 2008, t. 14, nr. 3, p. 363–366.

²²⁴ ГРИБАНОВ, В. П. *Осуществление и защита гражданских прав* [interaktyvus]. P. 9 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/page_9.html>.

²²⁵ МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование)* [interaktyvus]. М.: Юрлитинформ, 2007 [žiūrėta 2010-04-30], p. 100. Prieiga per internetą: <<http://www.mgimo.ru/files/33503/33503.pdf>>.

nekonfliktuotų su bendraisiais teisės principais ir kitomis normomis²²⁶. G. Pino pažymi, kad teleologinio piktnaudžiavimo teise kriterijaus pagrindu pastaruoju metu tampa rėmimasis teisės principais. Piktnaudžiavimas yra teisės realizavimas, prieštaraujantis kokiam nors teisės principui, kuris tampa teisės įgyvendinimo nesąžiningumo (piktnaudžiavimo) vertinimo parametru. Tačiau teisės principai vienas su kitu gali konfliktuoti, todėl interpretatorius kiekvienu konkrečiu atveju turi sverti ir balansuoti konfliktuojančius principus²²⁷. Taigi nors subjektinės teisės paskirtis ir gali būti laikoma objektyvia kategorija, teisės įgyvendinimo pažeidžiant jos paskirties nulemiamas ribas nustatymas paprastai yra itin sudėtingo teisės aiškinimo, konkuruojančių vertybių, teisės principų ir normų sąveikos bei teisingos pusiausvyros paieškos rezultatas.

Anksčiau išdėstytos nuostatos, mūsų manymu, ypač aktualios civiliniam procesui. Civilinių bylų teisena yra ir turi būti tikslingai orientuota veikla. Civilinis procesas, būdamas apsauginė teisės šaka, egzistuoja ne pats sau, nėra savitikslis. Jis visada yra skirtas tam tikriems uždaviniams įgyvendinti, užtikrinti. Betikslis procesas nebūtų procesas, nes etimologiškai procesas reiškia judėjimą tam tikro rezultato link. Be to, šio rezultato negali būti siekiama bet kaip. Egzistuoja normos ir principai, kuriais turi būti vadovujamasi tai darant. Taigi procesinės teisės turi savo paskirtį, savo egzistavimo procesiniame įstatyme *raison d'être* (iš pranc. – buvimo pagrindas) ir įgyvendinant jas jų negalima nepaisyti. Vargu ar galime nesutikti su P. Taelmanu, kad procesinės teisės riboja tie tikslai, dėl kurių jos yra suteiktos, o tai padaryta ne savivalei įteisinti, bet tam, kad byloje dalyvaujantys

²²⁶ MIKELĖNIENĖ, D.; MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 218. Apskritai apie teleloginį ir su juo glaudžiai susijusį įstatymų leidėjo ketinimų teisės aiškinimo metodus plačiau žr., pvz., MIKELĖNIENĖ, D.; MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 206–212, 217–222; MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S. *Interpreting statutes: a comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 1995, p. 518–525.

²²⁷ PINO, G. *L'abuso del diritto tra teoria e dogmatica (precauzioni per l'uso)* [interaktyvus]. P. 30–31 [žiūrėta 2010-05-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.unipa.it/gpino/Pino,%20Abuso%20del%20diritto.pdf>>.

asmenys galėtų paprastai, efektyviai, operatyviai ir pigiai apginti pažeistas ar ginčijamas teises ar teisėtus interesus²²⁸.

Civilinio proceso tikslus Lietuvos įstatymų leidėjas apibrėžė viename iš pirmųjų 2002 m. Civilinio proceso kodekso straipsnių (CPK 2 str.). Civilinio proceso principai atskleisti CPK II skyriuje. Taigi civilinio proceso tikslai ir principai persmelkia visas procesines teises ir patį procesą apskritai bei tokiu būdu determinuoja visų proceso normų ir jose įtvirtintų teisių paskirtį, nulemia sąžiningumo pareigos turinį. Mes manome, kad be civilinio proceso normų paskirties suvokimo, sąžiningumas civiliniame procese iš esmės būtų tuščia, beformė koncepcija. Šio darbo autoriaus nuomone, sąžiningumo, kaip bendrosios procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos, turinį civiliniame procese atskleidžia ir išreiškia būtent pareiga naudotis procesinėmis teisėmis pagal jų paskirtį. Mums sunku įsivaizduoti situaciją, kai procesinių teisių įgyvendinimas pagal jų tikrąją paskirtį galėtų būti laikomas nesąžiningu ir atvirkščiai. Būtent civilinio proceso normų paskirtis užpildo itin abstraktų ir sunkiai per aiškius nurodymus apibrėžiamą procesinio sąžiningumo reikalavimą konkretesniu ir lengviau identifikuojamu turiniu, suteikia procesiniam sąžiningumui vertybiškai orientuotų standartų formą. Apibendrinant tai, kas anksčiau išdėstyta, autoriaus nuomone, *pareiga naudotis proceso normų suteikiamomis galimybėmis pagal paskirtį yra pagrindinė bendrojo pobūdžio procesinių teisių įgyvendinimo sąlyga, ir kartu vienas iš svarbiausių veikos kvalifikavimo kaip piktnaudžiavimo kriterijų, šios teorijos atspirties taškas*²²⁹.

²²⁸ TAELEMAN, P.; DECONINCK, B. Qui pro quo omtrent de nietigheden en de sancties? In *De Wet van 26 april 2007 tot wijziging van het Gerechdelijk Wetboek met het oog op het bestrijden van de gerechtelijke achterstand doorgelicht*. Piet Taelman en Paul Van Orshoven (ed.). Brugge: Die Keure, 2008, par. 32.

²²⁹ S. Hermanas, analizuodamas L. Josserando teisių reliatyvumo teoriją, pažymėjo, kad ji galėtų egzistuoti, jei teisių tikslai galėtų būti nustatyti (žr. HERMAN, S. Classical Social Theories and the Doctrine of "Abuse of Right". In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1976-1977, nr. 37 [žiūrėta 2009-05-11], p. 760. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>). Civilinio proceso teisėje tokios galimybės egzistuoja, nes pats įstatymų leidėjas aiškiai formuluoja jos tikslus ir principus.

Minėtas išvadas, mūsų manymu, patvirtina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika²³⁰. Civilinio proceso moksle, aptariant procesinio piktnaudžiavimo problemą, naudojimosi procesu pagal paskirtį aspektas taip pat akcentuojamas.

Rusijos mokslininkas E. V. Vaskovskis yra pažymėjęs, kad teisingo „piktnaudžiavimo teise“ prasmės pažinimo išeities taškas yra civilinio proceso esmė ir tikslai. Laikydamas, kad proceso paskirtis yra teisingas ir greitas bylų išnagrinėjimas, kuris rungtyniškame procese yra užtikrinimas bylininkų įtraukimu į procesą, E. V. Vaskovskis darė išvadą, kad procesinės teisės bylininkams įstatymu yra suteikiamos padėti teismui nagrinėjant bylas, taip pat padėti teisingai jas išspręsti, todėl kiekvieną kartą, kai bylininkas atlieka kokį nors veiksmą siekdamas ne šio, o kokių nors kitų tikslų (suklaidinti teismą, užvilinti bylą, sukelti nepatogumų kitai šaliai), jis išeina už tikrojo savo teisės turinio ribų, kitaip tariant, piktnaudžiauja ja. Tokiu būdu, E. V. Vaskovskio teigimu, kaip piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis reikia suprasti jų įgyvendinimą turint tikslą, neatitinkantį proceso paskirties – greitai ir teisingai išnagrinėti bylą²³¹. Šiai pozicijai iš esmės pritaria S. Radčenko²³². M. A.

²³⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad „CPK 31 straipsnio 3 dalis nurodo, jog dalyvaujantys byloje asmenys privalo savo procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai. CPK 128 straipsnio 6 dalis įtvirtina dalyvaujančių byloje asmenų pareigą domėtis nagrinėjamos bylos eiga, veikti už greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą. CPK 31 straipsnio 3 dalis ir 128 straipsnio 6 dalis nustato reikalavimus dalyvaujančių byloje asmenų procesinių teisių įgyvendinimui. Šios teisės (teisė reikšti prašymus, teikti įrodymus, apskusti procesinius teismų sprendimus ir kt.) turi būti naudojamos tik pagal jų paskirtį – užtikrinti operatyvų ir teisingą bylos išnagrinėjimą (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis). Priešingai jų paskirčiai įgyvendinant procesines teises, pažeidžiama kitų dalyvaujančių byloje asmenų teisė į greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Taip pat pažeidžiamas ir viešasis interesas civilines bylas nagrinėti greitai ir teisingai. Procesinių teisių įgyvendinimas tokiu būdu, kuriuo nepagrįstai, prieštaraujant procesinių teisių paskirčiai, suvaržomos kitų asmenų turimos teisės ir teisėti interesai, pažeidžiamas viešasis interesas, laikytinas piktnaudžiavimu procesu – neteisėtu veiksniu“ (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 28 d. nutartis c. b. *UAB „Arthur Andersen“ v. UAB „Ūkas“*, Nr. 3K-3-1212/2001, kat. 84; 87.1; 92. Analogiška argumentacija pateikiama ir 2001 m. spalio 24 d. nutartyje c. b. *G. K. v. akcinė bendrovė „Turto bankas“*, Nr. 3K-3-999/2001, kat. 84; 87.1; 115; 117; 2002 m. lapkričio 25 d. nutartyje c. b. *R. K. ir kt. v. uždaroji akcinė bendrovė „Stilsena“*, Nr. 3K-3-1417/2002, kat. 95.2; 87.1). Taigi, matyti, kad sąžiningo procesinio elgesio imperatyvą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atskleidžia per pareigą naudotis procesinėmis teisėmis griežtai pagal jų paskirtį – užtikrinti operatyvų ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Būtent šios pareigos pažeidimo nustatymas įgalina teismą konstatuoti piktnaudžiavimą procesu – neteisėtą veiksniu.

²³¹ Šaltinis: ГУРВИЧ, М. А. *Право на иск*. Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1949, p. 122.

²³² РАДЧЕНКО, С. Злоупотребление процессуальными правами [interaktyvus]. In *Арбитражная практика*, 2005, Nr. 5 [Žiūrėta 2010-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.vegalex.ru/db/msg/3235>>.

Gurvičius piktnaudžiavimą procesine teise taip pat matė kaip naudojimąsi ja priešingai civilinio proceso tikslams²³³, V. V. Jarkovas sieja su naudojimu ja ne pagal paskirtį²³⁴.

R. De Corte, aptardamas piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, visų pirma dėmesį atkreipia į tai, kad procesinės teisės yra tikslinės, todėl jų įgyvendinimą apibrėžia jų paskirtis²³⁵. P. Taelmanas taip pat pažymi, kad proceso teisės normos pasižymi tikslingumu. Makroprocesiniu aspektu tai reiškia, kad normos turi būti visada aiškinamos ir taikomos bendrojo civilinio proceso uždavinio – suteikti šalims galimybę greitai ir efektyviai įgyvendinti (ginčijamą) materialinę teisę – šviesoje, kartu laikantis formalių teisinio tikrumo reikalavimų (pvz., teisės būti išklaustam ir pan.). Mikroprocesiniame lygmenyje šis tikslingumas reiškia, kad kiekviena formali ar procedūrinė nuostata privalo realiai įkūnyti šį tikslą²³⁶. Šis autorius nurodo, kad ieškinio pareiškimas, naudojimas procesinėmis priemonėmis, gynimas nuo reikalavimų yra klasikinės „tikslinės“ galios, t. y. jų įgyvendinimas yra apribotas paskirtimi, kuriai jos buvo suteiktos. Be to, proceso normos, atsižvelgiant į procesinio ekonomiškumo interesus, turi būti naudojamos taip, kad galutinis proceso rezultatas būtų pasiektas kaip įmanoma greičiau, pigiau ir paprasčiau. Proceso dalyviai turi teisę reikalauti, kad būtų eliminuotos visos kliūtys, kurios daro teisingumo vykdymą sudėtingą, ilgą ir brangų. Būtent su paminėtais aspektais P. Taelmanas ir sieja piktnaudžiavimą procese, apibrėždamas jį kaip naudojimąsi, neturint jokio protingo intereso, proceso normomis tikslu, nesuderinamu su tuo tikslu, kuriam jos buvo skirtos, arba naudojimąsi šiomis teisės normomis tokiu būdu, kuris tomis aplinkybėmis neatitinka proceso ekonomiškumo²³⁷.

²³³ ГУРВИЧ, М. А. *Право на иск*. Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1949, p. 122–123.

²³⁴ ЯРКОВ, В. В. *Арбитражный процесс: учебник*. Москва: Волтерс Клувер, 2006.

²³⁵ DE CORTE, R. Beslag en rechtsmisbruik. In *Het zakenrecht: absoluut niet een rustig bezit* [interaktyvus]. Edited by Eric Dirix, Helene Casman and Rogier De Corte. Antwerpen: Kluwer rechtswetenschappen, 1992 [žiūrėta 2009-05-07], par. 15. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

²³⁶ TAELEMAN, P. Abuse of Procedural Rights. Regional Report: Belgium-The Netherlands. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 127.

²³⁷ TAELEMAN, P. Gebruik en misbruik van procesrecht. *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1990, par. 2–4.

Analogiškai kaip P. Taelmanas piktnaudžiavimą teisiniu procesu apibrėžia ir M. L. Stormas. Pasak jo, teisė į teisminę gynybą (plačiaja prasme), be jokios abejonės, yra teisė, turinti savo konkrečią paskirtį: ieškovas nori gauti teismo sprendimą, kuris patenkintų jo reikalavimą, o kita šalis, jei pareikštas reikalavimas yra nepagrįstas, siekia, kad ieškovo reikalavimas būtų atmestas. Tai mus įgalina kalbėti apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Be to, procesas gali būti laikomas taisyklių, nustatytų tam, kad teisingumas būtų įvykdytas greičiau, pigiau ir paprasčiau, visuma. Jei proceso normomis yra naudojamos ne tuo tikslu, kuriam jos buvo nustatytos, mes susiduriame su piktnaudžiavimu procesu, t. y. piktnaudžiavimu proceso normomis. Šio mokslininko teigimu, pagrindinis proceso uždavinys yra taip viską suorganizuoti, kad šalis gautų arba galėtų gauti tinkamą, teisėtą ir įvykdomą teismo sprendimą ir būtų išvengta neteisėtų sprendimų priėmimo. Etimologiškai procesas išreiškia judėjimą šio tikslo link. Visi tie, kurie be teisėto intereso naudoja procesą kitiems tikslams, gali būti pripažinti piktnaudžiaujančiais procesu. Proceso ekonomiškumas su minėtu proceso tikslu koreliuoja taip, kad orientuoja procesą į tai, jog galutinis rezultatas būtų pasiektas minimaliomis laiko, lėšų ir teismo bei šalių darbo sąnaudomis²³⁸. P. Taelmano ir M. L. Stormo pozicijai iš esmės pritaria ir X. Tatonas²³⁹.

Graikijos civilinio proceso teisės doktrinoje teigiama, kad Graikijos civilinio proceso kodekso 116 straipsnis, įtvirtinantis neleistinumą piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, nustato konkretų draudimą naudotis teisėmis, kurias suteikia proceso teisė, ne ta paskirtimi, kuriai jos buvo sukurtos²⁴⁰. F. Mancini piktnaudžiavimą procesu taip pat yra linkęs sieti su

²³⁸ STORME, M. L. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07], par. 7, 8, 20–22. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

²³⁹ TATON, X. Les irregularites, nullites et abus de procedure. In *Le procès civil accéléré?: premiers commentaires de la loi du 26 avril 2007 modifiant le Code judiciaire en vue de lutter contre l'arriéré judiciaire*. Bruxelles: Larcier, 2007, par. 67.

²⁴⁰ YESSIOU-FALTSI, P. Greece. Suppl. 28 (March 2004). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ., p. 126.

procesinių priemonių naudojimu siekiant netinkamų tikslų ta prasme, kad jie yra priešingi tai paskirčiai, dėl kurios atitinkama priemonė buvo sumanyta²⁴¹.

Anglijos civilinio proceso teisės doktrinoje pažymima, kad civilinio proceso paskirtis yra įgalinti teismą įvykdyti teisingumą, t. y. sąžiningai, taip pat remiantis teise ir tikrais faktais išspręsti ginčą. Todėl piktnaudžiavimu procesu pripažįstamas naudojimas procesu tokiu tikslu arba būdu, kuris reikšmingai skiriasi nuo jo įprasto ir tinkamo naudojimo. Jurisdikcija užkirsti tam kelią peržengia paprastų taisyklių ribas. Ji suteikia teismui galią neleisti arba pripažinti netinkamais procesinius veiksmus ne dėl to, kad jie yra priešingi normoms, bet todėl, kad jie reiškia netinkamą naudojimąsi procesu. Pasak Lordo Diplocko, tai inherentiška (neatskiriama) galia, kurią turi turėti kiekvienas teismas tam, kad užkirstų kelią netinkamam naudojimuisi jo procesu tokiu būdu, kuris nors ir nebūtų priešingas pažodiniam procesinių taisyklių taikymui, bet, nepaisant to, būtų akivaizdžiai nesąžiningas besibylinėjančiai šaliai arba kitaip privestų prie teisingumo vykdymo sumenkinimo teisingai mąstančių žmonių akimis. Teismo procesas turi dvasią. Kadangi mes žinome, kam yra skirtas procesas, mes galime identifikuoti tikslus, kuriems jis neturėtų būti naudojamas. Pasak A. Zuckermano, netinkamo naudojimosi procesu nustatymas šiuo metu yra palengvinamas svarbiausio civilinio proceso tikslo, kuris kartu su teismo aktyvumo galiomis, sudaro tinkamą bendrąją sąžiningo teismo proceso standartą²⁴². Tokiu būdu procesinis nesąžiningumas, piktnaudžiavimas procesu ir Anglijos teisėje iš esmės susiejamas su netinkamu procesui keliamų uždavinių įgyvendinimu.

Procesinių teisių paskirtis

Pagal Konstituciją, teismas vykdo teisingumą. Kiti proceso dalyviai turi prie to prisidėti. A. Zuckermanas, vienas žymiausių Anglijos civilinio proceso

²⁴¹ MANCINI, F. Short Note on Abuse of Procedure in Community Law. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 234.

²⁴² ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, par. 10.208-10.212.

doktrinos atstovų, yra pažymėjęs, kad egzistuoja bendras sutarimas, jog teisingumas civiliniame procese reiškia, jog teisės normos yra tinkamai pritaikomos tikriems faktams arba, paprasčiau tariant, teisingumas – tai tiesos nustatymas ir teisių apsauga bei įgyvendinimas. Todėl teismo sprendimo teisingumas neabejotinai yra pagrindinis civilinio proceso tikslas. Kita vertus, vieningas teisingumo matas neegzistuoja. Kaip pastebėjo J. Rawlsas (*J. Rawls*), nors yra nepriklausomas (išorinis) kriterijus teisingam rezultatui (t. y. tikri faktai ir teisingas teisės pritaikymas), bet nėra įmanoma procedūra, kuri tikrai privestų prie jo. Proceso sistema gali siekti tikrųjų faktų nustatymo ir tinkamo teisės pritaikymo jiems, bet ji negali užtikrinti, kad nebus padaryta klaidų. Taigi mes negalime tikėtis tobulo teisingumo, tačiau galime ir turime reikalauti teisingo proceso, kuris, savo ruožtu, galimas net ir tais atvejais, kai sistema kartais padaro klaidų. Mūsų pasitikėjimas, kad individualus sprendimas yra teisingas, kad jis atitinka faktą ir teisę, paprastai yra funkcija mūsų tikėjimo procesu, kuris davė konkretų rezultatą, jo akceptavimu, pasitenkinimu priemonių, kurios buvo panaudotos procese, adekvatumu užtikrinti protingą sprendimo teisingumo lygmenį. Todėl, pasak A. Zuckermano, teisingumo civiliniame procese sampratai svarbus ne tik tiesos atradimas, bet ir laiko bei kaštų dimensijos, kurios turi didelę reikšmę tiek proceso sistemos, tiek individualių rezultatų teisingumui. Teismo procesas negali būti nei per greitas, nes tai didina klaidos tikimybę, nei tęstis per ilgai, nes tai gali apsunkinti tiesos byloje nustatymą, taip pat gali padaryti teismo sprendimą praktiškai bevertį ir nenaudingą, nepaisant to, kad jis yra teisingas. Kitaip tariant, sprendimas gali būti neteisingas ne tik dėl to, kad buvo netinkamai pritaikyta teisė ar nustatyti faktai, bet ir dėl to, kad jis priimamas paprasčiausiai per vėlai, kai nebeįmanoma užkirsti kelią pažeidimui arba atstatyti (atlyginti) tai, kas buvo padaryta.

A. Zuckermanas atkreipia dėmesį ir į mažėjančios gražos taisyklę. Egzistuoja taškas, už kurio papildomos investicijos (laiko ar kaštų) duos vis mažiau apčiuopiamą naudą. Be to, akivaizdu, kad teismų sistemai išlaikyti skiriamos lėšos yra ribotos, kaip yra ribotos ir lėšos, kurios yra skiriamos

sveikatos apsaugai, švietimui ir kt. Todėl, kaip pastebėjo R. Dworkinas, mes galime tikėtis procedūrų, kuriomis bus siekiama suteikti protingą teisių gynybą, proporcingą bendriems visuomenės ištekliams ir atitinkančią kitas viešąsias paslaugas, kurių reikia visuomenei. Taigi jei mes priimame, kad teisingumo sistemos išlaidos negali būti beribės, turime pripažinti, kad procese gali būti kompromisų – visos proceso sistemos yra priverstos balansuoti tarp prieinamų resursų ir optimalaus teisingumo idealo. Turint omenyje ribotus teismo resursus, būtų neteisinga, jei būtų leidžiama vienam bylininkui pareikalauti tiek laiko ir kitų resursų jo bylai išnagrinėti, kad teismas nebegalėtų laiku ir veiksmingai padėti kitiems, kurie taip pat laukia teismo dėmesio. Taigi būtina teisingai ir proporcingai paskirstyti teismo dėmesį ir ribotus resursus. Proporciumas, be kita ko, gali sėkmingai prisidėti prie to, kad byloje bus pasiektas teisingas rezultatas. Skirdamas mažiau dėmesio lengvoms byloms, teismas turi geresnes galimybes skirti daugiau jo sudėtingoms, kas neabejotinai didina teisingo sprendimo tikimybę. Dar daugiau, nepakanka vien tik to, jog sistema siekia teisingo sprendimo. Ji turi suteikti ir protingą galimybę pasinaudoti ja, o čia kaštai (*inter alia* atsirandantys dėl šalių veiksmų, pvz., atstovavimo išlaidos) ir laikas gali vaidinti nemažą vaidmenį. Taigi teisingumas civiliniuose teismuose yra ne tik teisingas teismo sprendimas. Tai trijų dimensijų koncepcija, kuri apima ne tik paminėtą aspektą, bet ir kaštus bei laiką. Pasitikėjimas teismais taip pat nuo to neatsiejamas, nes pasitenkinti teismų sistemos veiklos rezultatais nepakanka vien tik teisingų sprendimų, reikšmės turi ir laikas, kurio reikia tam pasiekti, taip pat kaštai, kuriuos tenka patirti visuomenei ir bylininkams²⁴³.

Minėtoms idėjoms iš esmės pritaria ir M. Taruffo. Šis mokslininkas pažymi, jog bylinėjimosi sistema yra efektyvi tik tada, kai ji yra protingai

²⁴³ Žr. ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, p. 3–15; ZUCKERMAN, A. A. S. *Justice in Crisis: Comparative Dimensions of Civil Procedure*. In *Civil justice in crisis: comparative perspectives of civil procedure*. Ed. by Adrian A. S. Zuckerman. Oxford: Oxford university press, 1999, p. 3–10; ZUCKERMAN, A. A. S. *Assessment of Cost and Delay – A Multi-National Perspective*. In *Procedural law on the threshold of a new millennium*. Wien: Manzsche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, 2002, p. 167–169; ZUCKERMAN, A. A. S. *Quality and Economy in Civil Procedure. The Case for Commuting Correct Judgments for Timely Judgments*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 1994, t. 14, nr. 3, p. 353–387.

greita ir nebrangi bei struktūriškai orientuota pasiekti visapusiška informacija pagrįstus, tikslius ir patikimus sprendimus dėl bylos esmės. Greitis ir nedideli kaštai bei sprendimų tikslumas ir teisingumas yra dvi tos pačios monetos pusės, kurios gali viena kitai prieštarauti: greitos ir pigios procedūros gali nulemti netobulų ir neteisingų sprendimų priėmimą, o teisingi sprendimai gali pareikalauti daug laiko, pinigų ir teismo bei šalių procesinio aktyvumo. Sąžiningas šios problemos sprendimas, matyt, glūdi šių konkuruojančių idėjų kompromise arba jų pusiausvyros taške. Vienos iš šių prieštaringų pozicijų suabsoliutinimas iš esmės reikštų tą patį, ką ir kitos monetos pusės visiškas ignoravimas²⁴⁴.

J. O. Newmantas, apmąstydamas teisingumą bylinėjimosi procese, pažymi, kad mes dažnai apie jį mąstome per siaurai. Mes privalome išplėsti savo matymo perspektyvą trimis aspektais. Pirma, mes turime išmokti įvertinti kiekvieno procesinio žingsnio teisingumą ne tik siaurame jo pavienio indėlio į rezultatą kontekste, bet platesniame jo pridėtinės vertės užtikrinant teisingumą, sugretintos su neišvengiama neteisingos baigties rizika, kontekste. Antra, į teisingumo vertinimą mes turime įtraukti ne tik nagrinėjamo ginčo rezultato teisingumą, bet ir teisingumą platesniame kontekste, aprėpiančiame visus tuos, kurie bylinėjasi arba ketina bylinėtis. Trečia, mes turime galvoti apie sąžiningą rezultatą ne tik įprastiniame praradimų, atlyginamų teisinės struktūros rėmuose, kontekste, bet platesniame panašių netekimų, kurių apstu visose žmogaus veiklos srityse, plotmėje.

Šio autoriaus nuomone, kadangi ginčo baigtis ne visada bus teisinga, mes neturėtume atkakliai laikytis daug laiko ir lėšų pareikalaujančių procedūrų vien dėl to, kad jos užtikrina vos šiek tiek daugiau galimybių pasiekti sąžiningą rezultatą. Mes labai dažnai susitelkiame į teisingą rezultatą, kuris monopolizuoja mūsų dėmesį, ir procesines priemones vertiname pagal jų potencialą daryti poveikį rezultatui, tačiau netiriame ar tiriame per mažai jų

²⁴⁴ TARUFFO, M. Orality and Writing as Factors of Efficiency in Civil Litigation. In *Oralidad y escritura en un proceso civil eficiente/Oral and written proceedings: efficiency in civil procedure*. Editors Federico Carpi, Manuel Ortells Ramos. València: Univ. de València, 2008, I. Ponencias generales e informes nacionales/General reports and national reports, p. 187–188.

realią pridėtinę naudą. Be to, mes retai vertiname, ar ši nauda apskritai yra verta tų sistemos teisingumo netekčių, kurios dėl naudojimosi atitinkamomis procesinėmis priemonėmis kaip socialinė našta krinta ant visų tų, kurie bylinėjasi arba norėtų bylinėtis. Taigi mes dažnai nepripažįstame būtinybės balansuoti tarp atitinkamų rezultatų naudos ir bylinėjimosi sistemos kaip visumos socialinių kaštų. Sistemos teisingumas atspindi bendrą bylinėjimosi proceso įtaką visų esamų ar potencialių bylininkų gyvenimui²⁴⁵.

Kaip matyti iš to, kas paminėta, šiuolaikiniame civiliniame procese nuo dar XIX a. pabaigoje vieno žymiausių Austrijos civilinio proceso ir romėnų teisės tyrinėtojų Franco Kleino suformuluotų minčių nutolta nedaug. Pagal F. Kleiną, proceso socialinės funkcijos tikslas – kuo greičiau, paprasčiau ir pigiau išspręsti ginčą. Jeigu ginčo šalių veiksmai priešingi šiems tikslams, teisėjas turi teisę (net pareigą) imtis įstatyminių priemonių šiuos veiksmus šalinti. Žinoma, jokių būdu negalima pamiršti būtinybės siekti ir teisingo teismo sprendimo priėmimo. Proceso tikslai ir būdai, kurie naudojami jiems pasiekti, turi būti derinami. Bet kurio iš proceso tikslų pakėlimas „į aukštybes“ reikštų kitų tikslų nuvertinimą ir taip siektinos harmonijos sugriovimą. Joks iš procesinių principų negali būti iškeltas aukščiau kitų. Vienintelis vertinimo kriterijus, lemiantis jų įgyvendinimo konkrečiose įstatymo normose mastą, gali būti tik vieno ar kito principo tikslingumo ir socialinės proceso funkcijos susiejimas į visumą. Protinga, viena vertus, visuomenės ir valstybės, kita vertus, privačių interesų užtikrinimo kombinacija – tai yra šiuolaikinio ir modernaus proceso užduotis. Tiek individualiu, tiek socialiniu požiūriu procedūra ir sėkmė, priemonė ir tikslas procese turi būti harmoningai suderinti²⁴⁶.

Apibendrinant tai, kas anksčiau paminėta, taip pat įvertinę CPK 2 straipsnyje įtvirtintus civilinio proceso tikslus (ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines

²⁴⁵ NEWMANT, J. O. Rethinking Fairness: Perspectives on Litigation Process. In *Yale Law Journal* [interaktyvus]. 1985, nr. 94 [žiūrėta 2009-05-09], p. 1647–1652. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

²⁴⁶ NEKROŠIUS, V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. *Teisė*, 1999, nr. 33(1), p. 43–50.

bylas, priimant sprendimus bei juos vykdančią, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti bei plėtoti teisę), civilinio proceso principus bei normas, mes manome, kad yra pakankamas pagrindas daryti išvadą, jog šiuolaikiniame Lietuvos civiliniame procese *bendroji*²⁴⁷ *procesinių teisių paskirtis yra sudaryti tinkamas galimybes protingai greitai, ekonomiškai ir teisingai išnagrinėti civilinę bylą*²⁴⁸. Kadangi, kaip minėta, pareiga naudotis pagal paskirtį yra pagrindinė procesinių teisių įgyvendinimo sąlyga, darytina išvada, kad kiekviena procesinė teisė turi būti realizuojama taip, jog byla būtų išnagrinėta greitai, ekonomiškai ir teisingai. Priešingi veiksmai gali būti kvalifikuojami kaip piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis.

Atkreiptinas dėmesys, kad tarp Lietuvos civilinio proceso bendrųjų tikslų, išvardytų CPK 2 straipsnyje, neišvystame vieno iš anksčiau paminėtų kriterijų – proceso ekonomiškumo. Proceso ekonomiškumas bendrąja prasme reiškia, kad teismo procesas turi būti kiek įmanoma greitesnis, pigesnis ir paprastesnis kelias galutinio jo rezultato link, t. y. turi pareikalauti minimalių šalių ir teismo laiko, pinigų ir darbo sąnaudų²⁴⁹. Mūsų manymu, jo vaidmuo Lietuvos civiliniame procese neturėtų būti ignoruojamas. Operatyvus bylos išnagrinėjimas yra bene veiksmingiausia priemonė užtikrinti ekonomišką teismo procesą. Tad atsižvelgiant į tai, kad greitas teisinės taikos tarp šalių atkūrimas *expressis verbis* yra nurodytas kaip civilinio proceso tikslas (CPK 2 str.), galime teigti, kad ekonomiškumo reikalavimai Lietuvos civiliniame procese turi (privalo turėti) savarankišką reikšmę. Juolab kad proceso

²⁴⁷ Pastebėtina, kad bendrosios procesinių teisių paskirties egzistavimas jokių būdu nepaneigia galimybės kalbėti apie konkrečią atskirų procesinių teisių paskirtį. Juolab kad kai kurios iš jų yra pakankamai specifinės (pvz., teisė gauti išlaidų, susijusių su dalyvavimu procese, atlyginimą). Tačiau atskiros procesinės teisės paskirtis bet kuriuo atveju, mūsų manymu, iš esmės tėra bendrosios paskirties detalizacija (konkretizacija), negali jai prieštarauti, turi harmoningai su ja derėti, viena kitą papildyti ir atskleisti visapusišką konkrečios procesinės teisės paskirtį.

²⁴⁸ Nors dėl šios išvados galima įnirtingai ginčytis, mūsų manymu, ji įkūnija lygiateisiškumo, ekonomiškumo, proporcingumo ir operatyvumo principus, kurie, pasak Lordo Woolfo, yra fundamentalūs veiksmingam šiuolaikinės teisingumo sistemos funkcionavimui (žr. *Access to Justice* [interaktyvus]. Final Report to the Lord Chancellor on the civil justice system in England and Wales. By The Right Honourable the Lord Woolf, Master of the Rolls. Par. 8 [žiūrėta 2010-04-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.dca.gov.uk/civil/final/index.htm>>).

²⁴⁹ STORME, M. L. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07], par. 22. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

ekonomiškumas, kartu su koncentruotumu, 2002 m. CPK yra paminėti iškart po fundamentalių teisės principų – teisės į teisminę gynybą ir lygiateisiškumo (CPK 7 str.), tokiu būdu parodant jų svarbą šiuolaikiniame Lietuvos civiliniame procese. Pastebėtina, kad nemažas dėmesys šiam principui skiriamas Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje²⁵⁰, ne kartą jis minėtas teismų praktikoje²⁵¹. Proceso ekonomiškumo aspektas yra įtvirtintas ir daugelyje kitų valstybių civilinio proceso įstatymų²⁵², tarp jų ir tuose, kurie tik neseniai buvo priimti (pakeisti)²⁵³, taip pat atsispindi tarptautinėse

²⁵⁰ NEKROŠIUS, V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002, p. 52–54.

²⁵¹ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. lapkričio 9 d. nutartis c. b. *V. U. v. O. U.*, Nr. 3K-3-426/2005, kat. 75.6.1; 121.11; 2005 m. vasario 9 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Garantas“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Revis“*, Nr. 3K-3-69/2005, kat. 124.2.7.

²⁵² JAV Federalinių civilinio proceso taisyklių (*Federal Rules of Civil Procedure* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.cornell.edu/rules/frcp/Rule1.htm>>) 1 straipsnyje nustatyta, kad šios taisyklės turi būti aiškinamos ir administruojamos taip, kad būtų užtikrinamas teisingas, greitas ir nebrangus kiekvieno ieškinio ir teismo proceso išsprendimas. Kitaip tariant, JAV Federaliniame civiliniame procese šalia teisingo ir greito bylos išnagrinėjimo nurodomas ir nebrangus, t. y. ekonomiško, teismo proceso siekis. Federaliniai JAV teismai savo veiksmais turi užtikrinti šių uždavinių įgyvendinimą (KEELING, B. C. Toward a Balanced Approach to “Fivolous” Litigation: A Critical Review of Federal Rule 11 and State Sanctions Provisions. In *Pepperdine Law Review* [interaktyvus]. 1994, nr. 21 [žiūrėta 2010-03-02]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>).

²⁵³ Pvz., 2005 m. patvirtinto naujojo Estijos civilinio proceso kodekso 2 str. nustatyti šie civilinio proceso uždaviniai: užtikrinti teisingą bylos išnagrinėjimą minimaliomis sąnaudomis per protingą terminą (žr. *Гражданский процессуальный кодекс Эстонской Республики* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą: <http://www.riigikantselei.ee/arhiiv/rto/pae/2005/pae_nr18_28-12-2005.pdf>). 2004 m. priimto Serbijos civilinio proceso kodekso 10 str. 2 d. nustatyta, kad teismas privalo vesti procesą be nepateisinamo delsimo ir ekonomiškai (*Civil procedure code of the Republic of Serbia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxweser.htm>>). Kroatijos civilinio proceso kodekso, kurio reforma buvo pradėta 2003 m., 10 str. 1 d. nustatyta, kad teismas privalo vesti procesą taip, kad jis nebūtų vilkinimas, įvyktų per protingą terminą ir minimaliomis sąnaudomis (žr. *Civil procedure act of the Republic of Croatia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwecro.htm>>). 1999 m. priimtų Anglijos civilinio proceso taisyklių 1 str. 1 d. nustatyto pagrindinio civilinio proceso tikslo – nagrinėti bylas teisingai, turinys išsamiai atskleistas šio straipsnio 2 dalyje ir aprėpia, kiek tai naudinga ir tinkama: a) užtikrinimą, kad šalių padėtis procese būtų lygi; b) išlaidų taupymą; c) bylos nagrinėjimą būdu, kuris yra proporcingas – (i) ginčo kainai; (ii) bylos svarbai; (iii) klausimo sudėtingumui; (iv) finansinei šalies padėčiai; d) užtikrinimą, kad byla bus išnagrinėta operatyviai ir teisingai; ir e) skiriant bylai tinkamą teismo resursų kiekį, kartu įvertinant šių resursų poreikį kitoms byloms. Taigi proceso ekonomiškumo, kuris bendrąja prasme gali būti išreikštas per paprastą, nebrangaus ir operatyvaus teismo proceso idėjas, proporcingą naudojimąsi procesinėmis priemonėmis, vizija aiškiai atsispindi naujose Anglijos civilinio proceso taisyklėse (žr. *Rules of Civil Procedure* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-02]. Prieiga per internetą: <http://www.justice.gov.uk/civil/procrules_fin/menus/rules.htm>). Po Kvebeko valstijos (Kanada) civilinio proceso kodekso 2002 m. atliktų pakeitimų nustatyta, kad bet kuriame procese šalys privalo užtikrinti, kad jų pasirinktos procedūros yra proporcingos kaštų ir laiko požiūriu veiksmo ar pareiškimo prigimčiai ir galutiniam tikslui, taip pat ginčo sudėtingumui. Tas pats taikoma ir teisėjo sankcionuojamoms ar nurodomoms procedūroms (Kvebeko valstijos civilinio proceso kodekso 4.2 str.; žr. *Quebec Code of Civil Procedure* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-03]. Prieiga per internetą: <<http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca>>).

rekomendacijose²⁵⁴. Tokiu būdu šis principas, mūsų manymu, turi būti derinamas su kitomis nekvestionuotinomis civilinio proceso vertybėmis – greitu ir teisingu bylos išnagrinėjimu, bei paliesti ne tik teismo veiklą, bet atitinkamai paveikti ir riboti proceso dalyvių procesinių galimybių įgyvendinimą. Teismas negalės veiksmingai užtikrinti proceso ekonomiško, jei tokios pareigos neturės bylos dalyviai.

Be to, būtent procesinio ekonomiško aspekto, mūsų manymu, įgalino Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą²⁵⁵ konstatuoti, kad „vienos šalies procesinių teisių įgyvendinimu negali būti pateisinamas kitos šalies teisių suvaržymas ir jos padėties apsunkinimas žymiai didesniu mastu, palyginus su mažesniu interesu įgyvendinti tokią procesinę teisę. <...> šalis <...> negali naudotis per didelėmis, neproporcingomis priemonėmis, darančiomis nuostolių kitai šaliai“. Mes manome, kad proceso ekonomiškas yra tiesiogiai susijęs su proporcingumu ir protingumu. Jis nepateisina tokio elgesio, kuriuo procesas, kitų asmenų padėtis jame be pakankamo pagrindo ir būtinumo aiškiai perdėtai apsunkinama, tokiu būdu sukuriama situacija, kai bylos dalyviai realiai atsiduria ne vienodoje padėtyje ir faktiškai nebegali lygiais pagrindais rungtis, jiems daroma nepateisinama materialinė ir nematerialinė žala. Civilinio proceso tikslai ir principai reikalauja, kad procesas būtų kiek įmanoma ekonomiškesnis, t. y., be kita ko, paprastesnis, todėl negali būti pagrįstas šimto veiksnių atlikimas, kai iki to paties rezultato galima priesti vos keliais žingsniais, taip pat net ir vieno veiksmo atlikimas, kai jis atitinkamoje situacijoje yra visiškai nereikalingas ir

²⁵⁴ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacijos Nr. R(81)7 valstybėms narėms „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“ įžanginėje dalyje pažymima, kad teisminis procesas turi būti paprastas, greitas ir nebrangus (žr. *Recommendation No. R(81)7 of the Committee of Ministers to Member States on measures facilitating access to justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1981 at its 68th Session) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-02].
Prieiga per internetą:
<http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/textes/ListeRecRes_en.asp>). Tarptautinio civilinio proceso principų, kuriuos parengė Amerikos Teisės Institutas (ALI) ir Tarptautinės privatinės teisės unifikavimo institutas (UNIDROIT), 14.1 punkte pažymima, kad teismas turi aktyviai vadovauti procesui, įgyvendindamas jam suteiktą diskreciją siekdamas teisingai, efektyviai ir per protingą laiko tarpą išspręsti ginčą (žr. *ALI / UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-02].
Prieiga per internetą:
<<http://www.unidroit.org/English/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>>).

²⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 4 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-224/2005, kat. 101. Analogiškos pozicijos laikytasi ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 1 d. nutartyje c. b. R. B. v. P. B., Nr. 3K-3-576/2008, kat. 75.4.1; 99.6.

aiškiai neadekvatus siekiamiems tikslams. Taigi procesinių teisių paskirtyje glūdi ir ekonomiško, mūsų supratimu, pasireiškiančio ne tik valstybės biudžeto ar kitų šalių išlaidų taupymu, bet ir proporcingumu, protingumu, paprastumu įgyvendinant savo teises, priesakas. Teisės turi ir tam tikrą altruistinį aspektą, nes jų pagrindu organizuojami santykiai tarp žmonių²⁵⁶. Taigi procesinių teisių įgyvendinimas yra saistomas ir šių vertybių.

Pastebėtina, kad anksčiau paminėti imperatyvai, išreiškiantys bendrąją procesinių teisių paskirtį, gali „rodyti skirtingomis kryptimis“. Procesas ekonomiškas ir operatyvumas apskritai gana dažnai yra priešinamas teisingam bylos išnagrinėjimui. Todėl nesant procesinių teisių įgyvendinimą konkretinančių nuostatų, savarankiškai taikyti aptariamą jų realizavimo sąlygą yra nelengvas uždavinys. Civilinio proceso tikslų ir principų, jų santykio ir reliatyvaus „svorio“, realizuojant atitinkamą teisę, procesinių pareigų apimtį, nagrinėjamos teisės prigimties ir esmės, jos potencialios reikšmės nustatant byloje tiesą, funkcijų, kurias civiliniame procese jai pavesta atlikti, įvertinant jas kitų vertybių šviesoje, kitų asmens ir visuomenės teisių ir teisėtų interesų, atliktų veiksmų rezultatų vertinimas ir „svėrimas“, kitaip tariant, teisingo balanso tarp konkuruojančių elementų atradimas yra pagrindas spręsti, ar teise naudojasi pagal paskirtį. Paminėti kriterijai pakankamai abstraktūs ir vertinamojo-vertybinio pobūdžio, be to, gali kisti. Tai gali įvykti tiek įstatymų leidėjo valia, tiek dėl teisėjų, byloje dalyvaujančių asmenų ir visos visuomenės teisinės kultūros ir sąmonės, vertybių ir jų santykinės reikšmės pokyčių. Tačiau šiuolaikiniame civiliniame procese, mūsų manymu, būtų neteisinga teigti, kad iškilus materialiosios tiesos nustatymo tikslui ir kitų civilinio proceso tikslų bei principų kolizijai, pirmenybė turi būti teikiama tiesos nustatymui²⁵⁷. Kai

²⁵⁶ CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 3. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

²⁵⁷ VALANČIUS, V. 2002 metų Civilinio proceso kodekso empirinės patikros testas. In *Lietuvos CPK įgyvendinimo problemos: nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*: kolektyvinė monografija. Mokslinis redaktorius V. Nekrošius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 13. Pastebėtina, kad Lietuvos apeliacinio teismo praktikoje taip pat nuosekliai kartojama, kad kilus kolizijai tarp proceso koncentruotumo ir materialiosios tiesos nustatymo, pirmenybę reikia teikti tiesos nustatymo tikslui. Pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 8 d. nutartis c. b. *R. V. v. E. Ž.*, Nr. 2-1077/2009, kat. 119.5; 2007 m. lapkričio 29 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė Medicinos bankas v. A. V. K.*, Nr. 2-784/2007, kat. 104.10, 113.4, 119.5; 2008 m. liepos 10 d. nutartis

principų kolizijos įstatymo nuostatos neišsprendžia, teismas konkrečioje byloje turi užtikrinti principų suderinamumą²⁵⁸, teisingą jų pusiausvyrą²⁵⁹ ir tik tada spręsti, ar tikrai teise yra naudojamosi pagal jos paskirtį.

II.3.4. Kitos procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos

Procesinių teisių realizavimą riboja ne tik jų paskirtis. Kaip matyti, šis kriterijus yra gana abstraktus. Savarankiškas jo taikymas kelia sunkumų. Todėl siekiant užtikrinti, kad teisėmis bus naudojamosi sąžiningai, procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos dažnai yra sukonkretinamos ir išdėstomos įstatyme kur kas tikslesniais nurodymais. Įstatymas įtvirtina konkrečias taisykles,

c. b. *bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Liūto vaistinė“ v. „Medikona“*, Nr. 2-486/2008, kat. 119.5.

²⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 27 d. nutartis c. b. *V. K. v. D. K. ir kt.*, Nr. 3K-3-181/2009, kat. 106.3, 106.4, 119.11.

²⁵⁹ Oponentai į paminėtą argumentą galėtų atsakyti teiginiu, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog „negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris neleistų teismui, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes ir vadovaujantis teise, nenusižengiant iš Konstitucijos kylantiems teisingumo, protingumo imperatyvams, priimti teisingą sprendimą byloje ir šitaip įvykdyti teisingumą“. Tačiau tokia nuostata neturėtų būti kategoriškai interpretuojama taip, kad Konstitucinis Teismas materialiosios tiesos nustatymui visais atvejais teikia prioritetą. Mūsų manymu, Konstitucinis Teismas tiesiog nurodo, kad nepateisinamas yra tik toks teisinis reguliavimas, kuris, neatsižvelgiant į konkrečios situacijos aplinkybes, protingumo ir teisingumo imperatyvus, iš esmės visiškai užkerta kelią („neleidžia“) teismui priimti teisingą teismo sprendimą ir tokiu būdu paneigia teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, prasmę. Išties tam tikrų procesinių formalumų suabsoliutinimas ir iškėlimas virš materialiosios tiesos siekio būtų paprasčiausiai neadekvatus, neproporcingas konkuruojančių vertybių pusiausvyros nustatymas. Tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad teismo veiksmai, kuriais dėl paties bylos dalyvio pasirinkto elgesio modelio būtų suvaržomos jo procesinės galimybės, taip pat galimybė įrodyti savo tiesą, visais atvejais būtų nepateisinami ir reikštų priešingo Konstitucijai teisingumo vykdymą. Tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad „civilinis procesas turi būti įstatymu reglamentuojamas taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų vilkinti bylų nagrinėjimą, sprendimų priėmimą ir vykdymą, būtų užkirstas kelias civilinio proceso dalyviams (proceso šalims taip pat) piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis, nebūtų pažeistos *inter alia* proceso šalies, sąžiningai dalyvaujančios nagrinėjant civilinę bylą, teisės“. Taigi kiekvienu konkrečiu atveju įvertinus visumą reikšmingų aplinkybių, turi būti kruopščiai pasveriami ir racionaliais argumentais pagrindžiama, kuriai iš konkuruojančių vertybių ir principų atitinkamoje situacijoje teiktinas prioritetas, kokias teisės įgyvendinimo ribas konkrečiu atveju apibrėžia jos paskirtis, jokių būdu nepamirštant, kad nė vienas iš tikslų negali būti suteiktas pernelyg didelis svoris, nes tiesos atradimas yra neabejotinai svarbus, tačiau ji gali būti pavėluota ir kainuoti (pačia plačiausia prasme) nepateisinamai daug, turint omenyje, be kita ko, kad visuomenei yra būtina ne tik viešoji teisingumo vykdymo paslauga. Šiai idėjai apibūdinti, mūsų nuomone, puikiai tinka Lordo Binghamo žodžiai: „teisėjas visada turi turėti omenyje, kad teisingumas reikalauja ne tik, kad būtų duotas teisingas atsakymas, bet ir kad jis būtų pasiektas procese, kuris yra sąžiningas visoms šalims“ (ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, p. 16). Savo ruožtu, pasak Lordo Chadwicko, sąžiningas teismo procesas yra toks teismo procesas, kuris vyksta be bereikalingų laiko ir lėšų sąnaudų, atkreipiant tinkamą dėmesį į kitų bylininkų poreikius ribotų teismo resursų kontekste (žr. ZUCKERMAN, A. *Access to Justice for Litigants who Advance their Case by Forgery and Perjury*. In *Civil Justice Quarterly* [interaktyvus]. 2008, nr. 27(4) [žiūrėta 2009-05-09], p. 423. Prieiga per internetą: <<http://www.westlaw.com>>).

priemonės, būdus, formą, vietą ar kitas sąlygas, nurodančias, kaip, koku būdu, esant kokiems pagrindams turi būti naudojamosi subjektinėmis teisėmis (pvz., procesinių dokumentų formos ir turinio, jų priedų reikalavimai, priešiškinio priėmimo, ieškinio pagrindo ar dalyko pakeitimo apribojimai, draudimas kelti reikalavimus apeliacinės instancijos teisme, pareiga rūpestingai ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami reikalavimai ar atsikirtimai, ir t. t.).

Šio darbo tikslas nėra pateikti išsamų ir baigtinį visų procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų sąrašą. Viena vertus, atskiroms procesinių teisių įgyvendinimo sąlygoms jau ir taip yra skirta nemažai dėmesio. Pavyzdžiui, civilinio proceso teisės doktrinoje jau seniai polemizuojama ir retkarčiais iš esmės pakartojamos tos pačios tiesos apie teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygas²⁶⁰. Antra, atskiros procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos gali būti savarankiško tyrimo dalykas. Trečia, piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis doktrinos kontekste jos neturi tokios reikšmės kaip anksčiau aptarta procesinių teisių įgyvendinimo pagal paskirtį pareiga. Kiekvienas konkrečios procesinės teisės įgyvendinimo sąlygos nesilaikymas, mūsų manymu, objektyviai reiškia ir naudojimąsi ja ne pagal paskirtį. Subjektinės teisės paskirtis – ne tik visuomeniškai naudingas jos tikslas, jo įgyvendinimo rezultatas, bet ir turinio požiūriu teisingas pačių teisinių santykių vystymasis²⁶¹. Kaip matėme, procesinių teisių paskirtis apima ne tik galutinį rezultatą, kuris turi būti pasiektas jomis naudojantis, bet ir tai, *kaip* tai turi būti padaryta (pasiekta). Konkrečios procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos būtent ir išreiškia šį procesinių teisių paskirties elementą.

Atkreiptinas dėmesys, kad naudojimuisi procesinėmis teisėmis didelę reikšmę turi laiko faktorius. Vykstant procesui atitinkamų procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos gali smarkiai kisti. Pavyzdžiui, teisė pateikti teismui įrodymus iš esmės yra neribojama, jei ieškovas juos pateikia kartu su ieškiniu,

²⁶⁰ Pvz., VENCKIENĖ, N. Civilinių bylų iškėlimo sąlygos. In *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius: Visus plenus, 2006, p. 178.

²⁶¹ МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: диссертация доктора юридических наук*. Москва, 2009, p. 98.

o atsakovas kartu su atsiliepimu. Šiuo atveju atsisakyti priimti įrodymus galima, jei yra aišku, kad jie nesusiję su byla arba neleistini. Vėliau, bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, galimybė teikti įrodymus yra suvaržoma papildomomis sąlygomis – byloje dalyvaujantis asmuo privalo rūpestingai ir laiku, atsižvelgdamas į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus (CPK 7 str. 2 d.)²⁶².

Pabrėžtina, kad abstraktūs sąžiningumo ir naudojimosi teisėmis pagal paskirtį reikalavimai neturėtų užgožti ir paneigti specifinių procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų bei jas įtvirtinančių normų, padaryti jų taikymą neįmanomą arba pernelyg sudėtingą. Kaip teisingai pastebi J. V. Grelis, bendroji sąžiningumo sąlyga taikoma, jei nėra specialių įstatymo normų, kurios skirtos sulaikyti nesąžiningą šalių elgesį. *Lex specialis* priemonių egzistavimas būna svarbi bendrosios sąžiningumo sąlygos taikymo garantija, nes pasireikšdama specialiosiose teisės normose, ši sąlyga konkretizuojasi proceso įstatymo lygmenyje²⁶³. Pasak E. Sorenseno, bendrieji principai nėra taikytini ten, kur piktnaudžiavimas yra draudžiamas specialiomis taisyklėmis, kuriomis siekiama nustatyti išsamų atitinkamos situacijos reguliavimą²⁶⁴. Taigi kuo detaliau įstatymas reglamentuoja atitinkamų procesinių teisių įgyvendinimą, tuo siauresnė šių veiksmų vertinimo pagal jų atitiktį teisės normų, kurios jais yra realizuojamos, paskirčiai, sąžiningumo principui tiesioginio veikimo sfera²⁶⁵. Nėra jokios būtinybės tiesiogiai remtis bendrojo pobūdžio teisės įgyvendinimo sąlygomis, jei jas tinkamai užtikrina ir atspindi specialiosios

²⁶² Teismas turi teisę atsisakyti priimti įrodymus, jeigu šie įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, o jų vėlesnis pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą (CPK 181 str. 2 d.). Teismas turi teisę atsisakyti priimti <...> motyvus, kurie galėjo būti pateikti atsiliepime į ieškinį, jeigu mano, kad vėlesnis jų pateikimas užvilkins sprendimo priėmimą byloje (CPK 142 str. 3 d.).

²⁶³ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 111.

²⁶⁴ Žr. PIAVAVIGNA, P. Conference Report. Prohibition of Abuse of Law: A New General Principle of EU Law? 3–4 October 2008, Oxford (UK). *Intertax*, 2009, t. 37, nr. 3, p. 169.

²⁶⁵ Pvz., mūsų manymu, teismas negali atsisakyti priimti priešieškinių, kuris pateikiamas iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje, jei yra tenkinamos CPK 143 str. 2 d. 1 ir 2 p. nustatytos teisės į priešieškinių pareiškimą realizavimo sąlygos, motyvuodamas tuo, kad priešieškinių pareiškimas civilinėje byloje užvilkins jos nagrinėjimą. Galimybė vertinti, ar priėmus priešieškinių bylą bus galima greičiau ir teisingai išnagrinėti bylą, yra numatyta tik CPK 143 str. 2 d. 3 p., todėl manytina, kad įstatymų leidėjas sąmoningai nustatė tokį teisinį reguliavimą ir tokiu būdu eliminavo galimybę atsižvelgti į šią aplinkybę.

teisės normos. Kita vertus, minėti imperatyvai visais atvejais gali būti naudojami kaip teisės normų, įtvirtinančių konkrečias procesinių teisių įgyvendinimo sąlygas, aiškinimo gairės, interpretaciniai argumentai, nustatant tikrąjį atitinkamos teisės normos taikymo konkrečioje situacijoje turinį, sprendžiant kolizijas.

Tačiau visgi sunku sutikti su J. V. Greliu, kuris specialiosiose teisės normose (*lex specialis*) mato vaistą nuo visų piktnaudžiavimų procesinėmis teisėmis²⁶⁶. Žinoma, specialusis teisinis reguliavimas gali būti naudingas ir padėti išspręsti nemažai problemų, individualizuoti atitinkamoje situacijoje priimtinius sprendinius, taip pat su tuo susijusias teisinio poveikio priemones. Tačiau, kaip minėta, neįmanoma visko sureguliuoti precizišku tikslumu, be to, tai net nėra naudinga, reikalinga bei būtina. Procesinės taisyklės negali būti aprašytos tokiu tikslumu, kad nebeliktų galimybės nukreipti procesą nuo tikslo įvykdyti teisingumą²⁶⁷. Proceso normos šiuo metu yra suvokiamos labiau kaip gairės konkrečiam ir daugiau arba mažiau diskreciniam pasirinkimui, o ne autoritariški nurodymai, kurie patys savaime gali griežtai apibrėžti savo taikymą²⁶⁸. Reguliavimo intensyvinimas didinant taisyklių skaičių patiria akivaizdžią krizę. Šiandien vis garsiau kalbama apie būtinybę kurti naują teisinio reguliavimo tradiciją, perkeliant svorio centrą ant itin bendro pobūdžio vertybiškai orientuotų elgesio standartų – principų²⁶⁹. Juolab kad vertinamųjų standartų (kriterijų), pavyzdžiui, sąžiningumo, pakeitimas formaliomis taisyklėmis reikalautų priimti ne vieną, o daugybę taisyklių, nustatančių kiekvieną išimtį, aprėpiamą vienu vieninteliu standartu. Todėl gali būti teigiama, kad rėmimasis vienu ar keliais standartais gali padidinti bendrą

²⁶⁶ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 32, 62.

²⁶⁷ ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, par. 10.208.

²⁶⁸ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 11.

²⁶⁹ LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005, nr. 1(47), p. 7.

formalaus suprantamumo lygį, palyginus su tuo sudėtingumu, kurį suponuotų formalių taisyklių tankynė²⁷⁰.

Teismų praktikoje, teisės doktrinoje ar įstatymuose, be naudojimosi teise pagal paskirtį, piktnaudžiavimas teise siejamas su tokiu elgesiu, kai: be teisinio pagrindo pažeidžiamos ar suvaržomos kitų asmenų teisės ar įstatymų saugomi interesai ar daroma žala kitiems asmenims (CK 1.137 str. 3 d.); sąmoningai sukeliama kitai proceso šaliai esminė žala²⁷¹; veikiama turint tikslą padaryti žalos²⁷² ar be pakankamo intereso²⁷³ ar priešingai įstatymo pripažintam teisės turėtojo interesui²⁷⁴; neleistas teisės įgyvendinimas yra nukreiptas prieš šalių lygiateisiškumą arba veda prie ypač neteisingų rezultatų kitai šaliai²⁷⁵; elgesys yra socialiai žalingas ir visuomenės smerkiamas bei darantis žalą kitų visuomeninių santykių dalyvių teisėms, laisvėms ir interesams²⁷⁶; elgesys išėina už įstatymų leidėjo apibrėžtų subjektinės teisės

²⁷⁰ AUER, M. Good Faith: A Semiotic Approach. *European Review of Private Law*, 2002, nr. 2, p. 295.

²⁷¹ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 4 d. nutartis UAB „Oruva“ ir Ko“ restruktūrizavimo byloje, c. b. Nr. 3K-3-224/2005, kat. 101.

²⁷² Šis kriterijus yra tradiciškai nurodomas pirmuoju Luizianos valstijos (JAV) teismų praktikoje. Žr. YIANNPOULOS, A. N. Civil Liability for Abuse of Right: Something Old, Something New... In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1994, nr. 54 [žiūrėta 2009-05-06], p. 1180. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

²⁷³ Olandijos civilinio kodekso 3:13 straipsnyje piktnaudžiavimas teise *inter alia* apibūdinamas kaip naudojimas teise tokiais aplinkybėmis, kuriomis, įvertinus disproporciją tarp intereso realizuoti galimybę ir intereso, kuriam įgyvendinimu daroma žala, nė vienas protingas žmogus nebūtų jos įgyvendinęs. Žr. Olandijos civilinis kodeksas (*Burgerlijk Wetboek*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.wetboek-online.nl/wet/Burgerlijk%20Wetboek%20Boek%203.html>>. Panašios pozicijos laikomasi ir Luizianos valstijos (JAV) teismų praktikoje, kurioje jau tapo jurisprudencine konstanta vienu iš piktnaudžiavimo teise kriterijų nurodyti rimto ir legitimaus intereso, verto teisminės apsaugos, nebuvimą. Žr. YIANNPOULOS, A. N. Civil Liability for Abuse of Right: Something Old, Something New... In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1994, nr. 54 [žiūrėta 2009-05-06], p. 1180. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

²⁷⁴ P vz., S. Radčenko piktnaudžiavimą teise apibrėžia kaip įgaliotam asmeniui priklausančios subjektinės teisės įgyvendinimą priešingai įstatymo pripažintam teisės turėtojo interesui ją įgyvendinti. Žr. РАДЧЕНКО, С. Д. *Злоупотребление правом в гражданском праве России*. Москва: Волтерс Клувер, 2010, p. 77.

²⁷⁵ J. V. Grelis piktnaudžiavimą procesine teise apibūdina kaip neleistiną teisės įgyvendinimą, kuris yra nukreiptas prieš teisingą ir savalaikį ginčo išnagrinėjimą ir išsprendimą, šalių lygiateisiškumą arba priveda prie ypač neteisingo rezultato kitai šaliai. Žr. ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 10.

²⁷⁶ N. A. Durnova piktnaudžiavimą teise apibrėžia kaip juridškai leistinus subjekto veiksmus įgyvendinant savo teisę jam priklausančios subjektinės teisės ribose, pažeidžiančius arba nepažeidžiančius subjektinės teisės įgyvendinimo ribas, bet socialiai žalingus ir visuomenės smerkiamus bei darančius žalą kitų visuomeninių santykių dalyvių teisėms, laisvėms ir interesams.

teisėto įgyvendinimo ribų dėl tikslo padaryti žalą, nepriklausomai nuo jo realizavimo, arba objektyvaus žalos kitų asmenų teisėms ar teisėtims interesams padarymo²⁷⁷; nesilaikoma šių procesinių teisių įgyvendinimo sąlygų: aktyviai, pagal paskirtį, protingai, ekonomiškai, realiai, operatyviai ir sąžiningai²⁷⁸ naudotis procesinėmis teisėmis²⁷⁹ ir t. t.

Mūsų nuomone, būtų neprotinga šiame darbe mėginti paneigti visus ar dalį minėtų kriterijų ar visiškai jų nepripažinti. Daugiau ar mažiau jie visi išties apibūdina tai, kas teisinėje tikrovėje yra (gali būti) įvardijama piktnaudžiavimu teise. Mūsų pateikiamos piktnaudžiavimo teise koncepcijos (kurios pagrindinis bruožas yra tai, kad piktnaudžiavimas teise pasireiškia subjektinės teisės (kaip abstrakčiai leistino bendro pobūdžio elgesio tipo) įgyvendinimo sąlygomis apibrėžiamų jos realizavimo ribų pažeidimu) rėmuose, visi paminėti imperatyvai galėtų būti laikomi atskiroms procesinių teisių įgyvendinimo sąlygomis (ribomis). Tačiau tokios būtinybės nėra. Visus anksčiau paminėtus kriterijus, mūsų nuomone, kuo puikiau gali apibendrinti, aprėpti ir išreikšti pareiga naudotis procesinėmis teisėmis pagal paskirtį. Nepateisinamas ar sąmoningas žalos darymas²⁸⁰, kitų asmenų teisių ar įstatymo saugomų interesų pažeidimas, (pakankamo) intereso įgyvendinti teisę neturėjimas²⁸¹ ar kt., šio darbo autoriaus nuomone, paprasčiausiai negali būti laikomi naudojimusi teise

Žr. ДУРНОВО, Н. А. *Злоупотребление правом как особый вид правового поведения: теоретико-правовой анализ*. Автореферат дис. кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2006, p. 9.

²⁷⁷ E. A. Odegnal piktnaudžiavimą teise apibūdina kaip įgalioto asmens veiką, atliekamą subjektinės teisės realizavimo įstatymo suteiktų galimybių ribose procese, kurios rezultatai išeina už įstatymų leidėjo apibrėžtų subjektinės teisės teisėto įgyvendinimo ribų dėl tikslo padaryti žalą, nepriklausomai nuo jo realizavimo, arba objektyvaus žalos kitų asmenų teisėms ar teisėtims interesams padarymo. Žr. ОДЕГНАЛ, Е. А. *Злоупотребление правом как явление правовой действительности*. Автореферат дис. кандидата юридических наук. Ставрополь, 2009, p. 7.

²⁷⁸ ЮДИН, А. В. Категория «добросовестность» в гражданском процессуальном праве [interaktyvus]. *Університетські наукові записки*, 2007, nr. 1 (21) [žiūrėta 2010-02-26], p. 106–108. Prieiga per internetą: <<http://www.univ.km.ua/visnyk/1230.pdf>>.

²⁷⁹ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 129–136, 533–540.

²⁸⁰ Pz., Jeano-Louis Bergelio (*Jean-Louis Bergel*) manymu, teleologinė („tikslų“) piktnaudžiavimo teise koncepcija apima idėją, kuri piktnaudžiavime mato tikslą padaryti žalą. Žr. БЕРЖЕЛЬ, Жан-Луи. *Общая теория права*. Москва: Nota Bene, 2000, p. 444.

²⁸¹ Šiuo aspektu vargu ar galima nesutikti su A. A. Malinovskiu, kad subjektinės teisės paskirtimi išreiškiamą galimybę atlikti atitinkamus veiksmus, nepažeidžiant kitų asmenų ar visuomenės interesų (МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен*: диссертация доктора юридических наук. Москва, 2009, p. 105). Taigi pačioje teisės paskirtyje jau glūdi kitų asmenų interesų apsauga.

pagal tikrąją jos paskirtį²⁸². Taigi apibendrintai ir supaprastintai kalbant, piktnaudžiavimas procesine teise, mūsų manymu, visais atvejais yra atitinkamos subjektinės teisės realizavimas ne pagal jos teisinę paskirtį²⁸³.

II.4. Teismo vaidmuo įgyvendinant ir ginant procesines teises

Jau minėjome, kad procesinių teisių realizavimas neišsivaizduojamas be aktyvaus arba pasyvaus teismo dalyvavimo. Vienas iš procesinės teisės turinio elementų yra teisė reikalauti atitinkamo kitos procesinio teisinio santykio šalies elgesio. Kadangi tarp proceso dalyvių ir teismo procesiniai teisiniai santykiai, abipusės teisės ir pareigos egzistuoja visada, tai reiškia, kad proceso dalyvis, įgyvendindamas savo procesinę teisę, turi teisę reikalauti tam tikro elgesio iš teismo. Be jokios abejonės, tokia proceso dalyvio reikalavimo teisė nereiškia, kad teismas be jokių išlygų privalo tenkinti kiekvieną prašymą ar toleruoti bet kokį veiksma. Kaip matėme, nepaisant to, kad proceso teisės normos suteikia byloje dalyvaujantiems asmenims plačias procesines teises, jos taip pat nustato ir atitinkamas jų įgyvendinimo sąlygas. Tik tada, jei asmuo turi atitinkamą

²⁸² Šia savo pozicija mes iš dalies prisijungiame prie J. Ghestino ir G. Goubeaux bei A. A. Malinovskio. Minėta, kad J. Ghestinas ir G. Goubeaux naudojimąsi teise pagal paskirtį mato kaip tinkamiausią piktnaudžiavimo teise kriterijų. Aptardami piktnaudžiavimą procesu, jie pažymi, kad jurisprudencija aiškiai rodo, jog iš bylinininkų reikalaujama minimalaus dėmesingumo ir lojalumo, ji siekia išlaikyti naudojimąsi teisėmis, atsižvelgiant į jų tikslą, protingose ribose (žr. GHESTIN, J.; GOUBEAUX, G.; FABRE-MAGNAN, M. *Traité de droit civile. Introduction générale*. 4e édition. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1994, p. 790). A. A. Malinovskis, be kita ko, pažymi, kad gausybės piktnaudžiavimo teise doktrinų, kurios kartais diametriškai skirtingai prieina prie nagrinėjamo reiškinio esmės pažinimo, egzistavimas suponuoja, kad tie patys požymiai vienu autorių yra įvardijami kaip pagrindiniai, kitų – kaip fakultatyvūs, o trečių nurodomi kaip apskritai neturintys jokios reikšmės. Vis dėlto, jo manymu, teisės įgyvendinimas, priešingai jos paskirčiai, yra universalus šio reiškinio bruožas, be kurio negalimas nė vienas piktnaudžiavimas teise. Žr. МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: диссертация доктора юридических наук*. Москва, 2009, p. 68–70, 86–108. M. Vranken taip pat pažymi, kad jei teisė tarnauja tam tikrai funkcijai, tas, kuris šį teisinį įgalinimą nukreipia nuo jo paskirties, piktnaudžiauja teise. Žr. VRANKEN, M. *Fundamentals of European civil law and impact of the European Community*. London: Blackstone, 1997, p. 96.

²⁸³ V. S. Belyhas ir P. A. Izbrehtas taip pat pažymi, kad piktnaudžiavimo teise požymiai kiekvienoje konkrečioje situacijoje gali būti tokie specifiniai, kad jų išskėlimas iki bendrosios taisyklės rango yra neįmanomas, tačiau glaustai šis reiškinys gali būti apibūdintas kaip subjektinės teisės įgyvendinimas socialiai nepriimtiniu tikslu, kuriuo pažeidžiami kitų asmenų interesai. Žr. БЕЛЫХ, В. С.; ИЗБРЕХТ, П. А. *Злоупотребление субъективными гражданскими правами в предпринимательских отношениях* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.kadis.ru/daily/?id=65956>>.

procesinę teisę ir ją tinkamai įgyvendina, teismas gali sankcionuoti procesinius veiksmus ir tokiu būdu pripažinti jų teisinius padarinius²⁸⁴.

Teismo reakcija į konkretų juridinį faktą, atliekamus procesinius veiksmus yra nuspėjama. Tai gali būti teismo procesinės teisės realizavimas arba pareigos asmeniui, turinčiam atitinkamą procesinę teisę, įvykdymas. Toks teismo atsakomasis veiksmas charakterizuojamas svarbiu piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis analizei požymiu – su juo siejamas atitinkamas oficialių procesinių teisinių padarinių, numatytų proceso įstatyme, atsiradimas. Šie padariniai gali būti tiek negatyvūs, tiek pozityvūs²⁸⁵. Dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis gali atsirasti būtent negatyvių padarinių (pvz., priimamas nagrinėti visiškai nepagrįstas ieškinys ir į procesą be jokio reikalo įtraukiamas atsakovas, gaišinamas teismo ir kitų proceso dalyvių laikas, jie patiria atitinkamas sąnaudas). Šie padariniai taip pat gali būti tiek tiesioginiai (pvz., teismas, tenkindamas ieškovo prašymą, įpareigoja kitą byloje dalyvaujantį asmenį pateikti konkretų rašytinį įrodymą), tiek netiesioginiai (pvz., dėl atsakovo prašymo sustabdomas bylos nagrinėjimas), sukelti tiek procesinių (pvz., atidedamas bylos nagrinėjimas), tiek materialinių teisinių pasekmių (pvz., dėl pritaikytų laikinųjų apsaugos priemonių daroma žala atsakovui, suvaržomos jo nuosavybės teisės į areštuotą turtą).

Anksčiau aptarti procesinių teisių įgyvendinimo ypatumai atskleidžia piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir neigiamų padarinių kitiems proceso dalyviams ir teismui (valstybei, visuomenei) susidarymo mechanizmą. Matyti, kad asmuo, siekiantis sau palankių procesinių padarinių, gali atlikti procesinius veiksmus (neveikti), kurie sudaro jo turimos procesinės teisės turinį. Net jei iš tikrųjų šiais procesiniais veiksmais procesinė teisė yra įgyvendinama netinkamai, nes nesilaikoma jos įgyvendinimo sąlygų, teismas šiuos procesinius veiksmus (neveikimą) vis dėlto gali sankcionuoti ir leisti atsirasti

²⁸⁴ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, р. 105.

²⁸⁵ ЮДИН, А. В. Имитационные (притворные) действия в гражданском процессе. In *Концепция развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского Суда по правам человека: сборник научных статей*. Редколлегия: Т. Е. Абова и др. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007, р. 362.

tiems teisiniams padariniams, kurie sietini su tos procesinės teisės įgyvendinimu. Teismas gali daryti klaidingą prielaidą, kad egzistuoja visi juridiniai faktai, būtini šiems padariniams kilti, nors realiai jų egzistavimas yra tik tariamas. Tai gali privesti prie to, kad trikdomas normalus teisingumo vykdymas arba daroma žala kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims, pažeidžiama jų teisė į operatyvų teismo procesą (pvz., dėl nesąžiningų proceso dalyvių veiksmų atidedamas bylos nagrinėjimas).

Proceso dalyvio atliekamų procesinių veiksmų – procesinių teisių įgyvendinimo, nesilaikant numatytų sąlygų – sankcionavimas gali būti susijęs su tuo, kad: 1) proceso teisės normos ar principai teismui atitinkamu atveju (pvz., tam tikru momentu procese) neleidžia aiškintis ir vertinti tam tikrus procesinių teisių įgyvendinimo aspektus ar kitas reikšmingas aplinkybes (pvz., ieškinio priėmimo stadijoje teismas negali nustatinėti, ar ieškovas turi teisę į ieškinio patenkinimą); 2) teismas konkrečioje situacijoje objektyviai neturi realių galimybių išsiaiškinti ir nustatyti visus procesinių teisių įgyvendinimo aspektus ar kitas reikšmingas aplinkybes (pvz., teismas turi nedelsiant išspręsti procesinio veiksmo sankcionavimo klausimą, įstatymas gali nustatyti trumpus tam tikrų prašymų nagrinėjimo terminus²⁸⁶ ar pan.²⁸⁷); 3) teisinis reguliavimas gali būti nepakankamai aiškus, turėti spragų, viena kitai prieštaraujančių nuostatų. Civilinio proceso principai ir tikslai teisėjo elgesį taip pat gali orientuoti skirtingomis kryptimis; 4) teismas neišsiaiškina ir neištiria visų procesinių teisių įgyvendinimo aspektų ar kitų reikšmingų aplinkybių dėl savo paties kaltės, t. y. nepakankamo teismo rūpestingumo ir atidumo (neatsargumo) arba tyčinio pareigų nevykdymo.

Kaip matyti iš to, kas paminėta, nors piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis visada yra aktyvaus arba pasyvaus teismo leidimo (sankcionavimo)

²⁸⁶ Pvz., prašymą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo teismas turi išspręsti per tris dienas nuo jo gavimo (CPK 148 str. 1 d.). Tai apsunkina kitos šalies galimybę pasisakyti dėl šių priemonių taikymo. Dėl šios priežasties sprendimas dėl laikinųjų apsaugos priemonių gali būti priimamas neturint visapusiškos informacijos, kuri galėtų būti reikšminga nagrinėjant šį klausimą.

²⁸⁷ Pvz., proceso dalyviai, žinodami, su kokiais juridiniais faktais sietinas atitinkamų procesinių padarinių atsiradimas, gali imituoti tokių faktų egzistavimą ar dirbtinai juos sukurti, melagingai ar neįsitikinę jų tikrumu, taip pat ir sąžiningai klysdami teigti teismui esant tam tikrus faktus, nors jie realiai neegzistuoja. Atsižvelgiant į tai, kad teismas paprastai pats įrodymų nerenka, ši aplinkybė gali lemti, jog teismas išspręš tam tikrą klausimą nežinodamas tikrosios reikalų padėties.

atlikti tam tikrus procesinius veiksmus padarinys, tačiau ne visada teismas gali būti laikomas dėl to atsakingu. Tam tikrais atvejais proceso teisės normos ar principai, realios situacijos aplinkybės gali lemti, kad teismas neturi teisės arba realių galimybių, t. y. tiesiog negali užkirsti kelio piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis ir juo siekiamiems teisiniams padariniams atsirasti. Todėl mes nevisiškai sutinkame su A. V. Judinu, kuris teigia, kad teismas gali neleisti atsirasti neigiamiems padariniams arba iki minimumo juos sušvelninti, gali koreguoti pažeidėjo elgesį, kad teismas turi pakankamai priemonių nutraukti priežastinį ryšį tarp piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir žalos²⁸⁸. Iš to, kas paminėta, taip pat akivaizdu, kad piktnaudžiauti lengviausia tomis procesinėmis teisėmis, kurių įgyvendinimo kontrolė, atliekama teismo, yra ribota teisės normomis ar faktinės situacijos aplinkybėmis. Taigi papildomų kontrolės mechanizmų atradimas ir įdiegimas civilinio proceso normose ir teismų praktikoje gali būti efektyvi priemonė kovoje su piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis.

Teismo vaidmuo įgyvendinant procesines teises neapsiriboja vien tik jų sankcionavimu, leidimu atsirasti tam tikriems teisiniams padariniams. Proceso dalyvis neturi galimybių tiesiogiai priversti kitą šalį ar teismą, nagrinėjantį jo bylą, atlikti tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti. Todėl jei proceso dalyvio procesinės teisės pažeidžiamos, apginti jas jis gali taip pat tik su teismo (paprastai aukštesnės instancijos) pagalba²⁸⁹.

²⁸⁸ ЮДИН, А. В. Злоупотребление гражданским процессуальным правом. In *Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития*: материалы Всероссийской научно-практической конференции, Воронеж, 14-15 ноября 2003 года. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2004, p. 302–303. Pastebėtina, kad šis autorius vėlesniuose savo darbuose nuo minėtos nuomonės pamažu nutolo, pripažindamas, jog teismas ne visada gali būti laikomas piktnaudžiaujančio procesinėmis teisėmis asmens „bendrininku“ (žr. ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 114).

²⁸⁹ Nesinorėtų sutikti su civilinio proceso teisės doktrinoje pasitaikančia nuomone, kad vienintelė pažeistų procesinių teisių gynybos forma yra teismo aktų, pažeidžiančių teises, apskundimas (ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 36; ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 116). Tam tikrais atvejais procesinių teisių pažeidimus, padarytas procesines klaidas gali pašalinti pats teismas savo ar suinteresuoto asmens iniciatyva (pvz., priimdamas papildomą sprendimą (CPK 277 str.). Kitais atvejais pažeistas procesines teises pagal suinteresuoto asmens prašymą gali atstatyti konkretus teismas, kuris net nepadarė pažeidimo (pvz., jei apeliacinės ar kasacinės instancijos teismas

Iš aptartos procesinių teisių įgyvendinimo specifikos matyti, kad teismo vaidmuo, kovojant su piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis, yra pagrindinis. Tik dalyvaujant teismui galima realizuoti procesines teises, taip pat apginti jas, pašalinti padarytus pažeidimus. Be to, teismas gali reikšmingai prisidėti prie piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, nesiimdamas tų priemonių, kurias įstatymas jam suteikia kovai su šiuo negatyviu reiškiniu. Dėl vienu ar kitu priežasčių (korupcijos, per didelio darbo krūvio, nepakankamos teisėjo kvalifikacijos ar pan.) nepritaikydamas numatytų priemonių procesiniams piktnaudžiavimams sutramdyti, teismas pats iš esmės tampa tiesioginis piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis dalyvis („bendrininkas“) ir turėtų prisiimti atsakomybę už tai. Todėl labai svarbu, kad į teisėjus pretenduoti ir būtų atrenkami aukščiausios kvalifikacijos ir moralės standartus atitinkantys asmenys, o teisėjams ir teismui kaip institucijai būtų užtikrintos jų statusą atitinkančios darbo sąlygos (pačia plačiaja prasme). Deja, tiek kitų valstybių, tiek Lietuvos patirtis rodo, kad šioms iš pirmo žvilgsnio elementarioms tiesoms dėmesio kartais pristingama.

Sunku nesutikti su P. Oberhammeriu, kad ne proceso teisės normų trūkumai, bet bloga teismų organizacija paprastai yra pagrindinė priežastis,

neišsprendė sprendimo įvykdymo atgręžimo ir nepavedė to padaryti pirmosios instancijos teismui, asmuo turi teisę paduoti atitinkamą pareiškimą pirmosios instancijos teismui (CPK 762 str. 2 d.). Tokiais atvejais teismo atliktų veiksmų teisėtumo vertinimas neturi esminės reikšmės. Teismo aktai šiuo atveju nėra skundžiamai tikraja, grynąja to žodžio prasme. Tiesiog nustačius tam tikrus juridinius faktus, imamasi priemonių užtikrinti proceso dalyvių procesines teises, pašalinti padarytus pažeidimus, kartu oficialiai nepripažįstant ir negatyviai neįvertinant atitinkamų teismo atliktų veiksmų. Šiuos atvejus įvardyti kaip teismo aktų apskundimą, mūsų manymu, nederėtų. Civilinis procesas gali ir turi disponuoti ne viena vienintele priemone procesinių teisių įgyvendinimui užtikrinti. Priešingu atveju procesinių teisių gynyba gali būti visiškai neefektyvi. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika rodo, kad veiksmingų priemonių teisei į operatyvų teismo procesą užtikrinti (EŽTK 6 str. 1 d.) nebuvimas gali suponuoti ir savarankišką EŽTK 13 straipsnio („Kiekvienas, kurio teisės ir laisvės, pripažintos šioje Konvencijoje, yra pažeistos, turi teisę pasinaudoti veiksminga teisinės gynybos priemone kreipdamasis į valstybės instituciją nepriklausomai nuo to, ar tą pažeidimą asmenys padarė eidami savo oficialias pareigas“) pažeidimą (žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 26 d. sprendimas byloje *Kudla v. Lenkija*, Nr. 30210/96, Reports of Judgments and Decisions 2000-XI). Dėl šios priežasties kai kurios užsienio valstybės (pvz., Austrija; žr. RECHBERGER, W. H.; KLICKA, TH. Accelerating Civil Litigation in Austria in the Twentieth Century. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C. H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004, p. 244) civiliniame procese įtvirtino net specialias šios teisės užtikrinimo priemones, kurių esmė, kad asmuo gali kreiptis į aukštesnės instancijos teismą prašydamas, jog šis nustatytų žemesnės instancijos teismui terminą atitinkamiems veiksams procese atlikti. Tačiau apskritai dėl tokios priemonės veiksmingumo abejojama (žr., pvz., OBERHAMMER, P. Speeding up Civil Litigation in Austria: Past and Present Instruments. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C. H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004, p. 230–231).

kuri trukdo padaryti teismų darbą efektyvesnį. Proceso ir materialinės teisės normos gana dažnai yra pervertinamos, kai kalbame apie teismų darbo gerinimą, pavyzdžiui, bylos nagrinėjimo trukmės sutrumpinimą²⁹⁰. Puikus to pavyzdys – pailgėję civilinių bylų nagrinėjimo terminai iškart po naujo Civilinio proceso kodekso, kuriame, be jokios abejonės, padaugėjo priemonių procesui spartinti, įsigaliojimo²⁹¹. Įstatymų leidėjas tam tikru mastu gali naudotis proceso įstatymo pakeitimais kaip puikia priemone parodyti, kad kažkas yra daroma, kartu neišleisdamas tam nė cento. Be jokios abejonės, blogos civilinio proceso normos gali nulemti žymų bylų nagrinėjimo užvilkinimą. Tačiau kai procesas yra sukonstruotas efektyviai, papildomas paspartinimas nėra lengvai pasiekiamas²⁹². Tam gali reikėti ir nemažų finansinių investicijų, gerinant teismų infrastruktūrą, darbo priemonės ir personalą, teisėjų atranką, mokymą ir motyvavimą. Šių trūkumų šalinimas kainuoja nemažai, o teisėkūra yra santykinai pigus, paprastas ir politiškai matomas instrumentas. Todėl teismo proceso reformos, prisidengiant bylų nagrinėjimo spartinimu, iš tikrųjų gali būti tik paprasčiausia priemone biudžeto lėšoms sutaupyti²⁹³. Šių tiesų nederėtų pamiršti.

Naujasis Lietuvos civilinio proceso kodeksas, nors dėl to galima ginčytis, mūsų manymu, yra gana modernus ir geras instrumentas civilinio proceso tikslams pasiekti. Todėl prieš svarstant didesnes ar mažesnes jo reformas, reikėtų atidžiai apsvarstyti, ar tikrai siūlomi sprendimo variantai leis

²⁹⁰ OBERHAMMER, P. What kind of judiciary for what kind of society. In *The French Code of civil procedure (1806) after 200 years: The civil procedure tradition in France and abroad*. Editors: Storme, M.; Heirbaut, D.; van Rhee, C. H. Mechelen: Kluwer, 2008, p. 400. S. Chiarloni taip pat pastebi, kad patirtis rodo, jog paprasta procesinių mechanizmų reforma nėra pakankama išspręsti teisingumo sistemos problemų. Tokią reformą turi lydėti ir pakeitimai tradicinėje teisingumo sistemos organizacinėje struktūroje, be kita ko, įdiegiant tokias priemones, kurios sumažintų valstybinių teisėjų darbo krūvį. Žr. CHIARLONI, S. The Crisis of Civil Justice and its Possible Remedies. In *Procedural law on the threshold of a new millennium*. Wien: Manzsche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, 2002, p. 163.

²⁹¹ Žr. *Lietuvos Respublikos Teismai. 2005 metų apžvalga* [interaktyvus]. Nacionalinė teismų administracija: Vilnius, 2006 [žiūrėta 2010-02-20], p. 23–24. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/informacija_apie_lr_teismu_darba_2005_metais.pdf>.

²⁹² OBERHAMMER, P; DOMEJ, T. Improving the Efficiency of Civil Justice: Some Remarks from an Austrian Perspective. In *Civil justice between efficiency and quality: from ius commune to the CEPEJ*. Editors C. H. van Rhee, A. Uzelac. Antwerpen: Intersentia, 2008, p. 62.

²⁹³ OBERHAMMER, P. Speeding up Civil Litigation in Austria: Past and Present Instruments. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C.H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004, p. 218.

pasiekti užsibrėžtų ir viešai deklaruojamų tikslų. Galbūt pagrindinės teismų sistemos neefektyvumo ar nepasitenkinimo ja priežastys yra ne įstatymai, o kita – žema teisinė kultūra, menkas išprusimas, pačių politikų ir valdžios atstovų, taip pat teisėjų ir visos visuomenės klaidingas požiūris į teismo procesą, ydingas įstatymų taikymas teismų praktikoje ar kt. Žinoma, tai jokia būdu nereiškia, kad naujasis Lietuvos Civilinio proceso kodeksas yra tobulas instrumentas. Jame yra ką taisyti, bet tai darant nereikia pamiršti, kad įstatymas „tėra tik keletas puslapių „Valstybės žiniuose“, o bylos nagrinėjimas teisme – tai realus gyvenimas, kuriame dalyvauja daug veikėjų, kuriam tiesioginį poveikį daro ne tik įstatymo raidė. Mūsų manymu, visiškai teisingas yra R. Verkijkas teigdamas, kad bylinėjimasis sukasi ne tik, o galbūt apskritai net ne visų pirma apie normas. Bylinėjimasis – tai ir praktika. Todėl jei norima patobulinti procesinių teisės normų sistemą arba siekiama apibrėžti principus, kurie nustatytų bylinėjimosi reformos pavyzdžius, reikia nepamiršti advokatų (teisininkų) ir teisėjų²⁹⁴. Pirmieji dažniausiai inicijuoja, antrieji sankcionuoja procesinį piktnaudžiavimą.

²⁹⁴ VERKIJK, R. Beyond Winning: Judicial Case Management and the Role of the Lawyers in the Principles of Transnational Civil Procedure. In *Judicial case management and efficiency in civil litigation*. Editor van Rhee, C. H. Antwerp: Intersentia, 2008, p. 57.

III. PIKTNAUDŽIAVIMAS PROCESINĖMIS TEISĖMIS KAIP TEISĖS PAŽEIDIMAS

III.1. Piktnaudžiavimas ir pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis pažeidimas: santykio paieška

Piktnaudžiavimo teise doktrina yra neatskiriama persipynusi su sąžiningumu. Veiksmų kvalifikavimas kaip piktnaudžiavimo būtinai reiškia sąžiningumo pareigos pažeidimą²⁹⁵. Todėl teisiniame diskurse vieną šalia kito sutinkame tokius terminus kaip piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis ir nesąžiningas elgesys. Dar daugiau, jie dažnai taip supinami, kad sunku suprasti, apie ką iš tikrųjų kalbama ir kokia reikšmė suteikiama vieniems ar kitiems žodžiams, ar jie vartojami kaip sinonimai ar kaip savarankišką teisinį turinį įprasminančios ir į jį referuojančios sąvokos.

Jau minėjome, kad pareigą sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis galime laikyti bendrąja procesinių teisių įgyvendinimo sąlyga. Taip pat padarėme išvadą, kad piktnaudžiavimas teise pasireiškia konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygų pažeidimu. Galbūt būtent dėl šių priežasčių piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis dažnai yra visiškai sutapatinamas su nesąžiningu procesiniu elgesiu, t. y. pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis nesilaikymu. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne kartą nurodęs, kad reikalavimo sąžiningai naudotis savo teisėmis pažeidimas yra piktnaudžiavimas teise²⁹⁶. Analogišką poziciją galime aptikti ir Lietuvos apeliacinio teismo sprendimuose²⁹⁷, kai

²⁹⁵ LITVINOFF, S. Good Faith. In *Tulane Law Review* [interaktyvus]. 1997, t. 71, nr. 6 [žiūrėta 2009-05-09], p. 1660–1661. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

²⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 20 d. nutartis c. b. *305-oji daugiabučio namo savininkų bendrija „Bokštas“ v. Vilniaus miesto valdyba ir kt.*, Nr. 3K-3-512/2002; kat. 15.2.1.1.; 15.2.1.2.; 21.2.2.9.; 21.4; 2009 m. balandžio 27 d. nutartis c. b. *V. K. v. D. K.*, Nr. 3K-3-181/2009, kat. 106.3, 106.4, 119.11.

²⁹⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. sausio 22 d. nutartis c. b. *likviduojama uždaroji akcinė bendrovė „Ilema“ v. S. Š.*, Nr. 2-41/2004, kat. 87.1; 2007 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. *J. J. ir kt. v. A. B. ir kt.*, Nr. 2-746/2007, kat. 96.4.

kurių mokslininkų darbuose²⁹⁸. Teisės doktrinoje pateikiama nuomonė, kad piktnaudžiavimas procesu yra pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis pažeidimas²⁹⁹, kad piktnaudžiavimas teise – tai paprasčiausias sąžiningumo principo taikymas teisių realizavimui³⁰⁰. Pasak P. Taelmano, idealiai ir trumpai piktnaudžiavimą procesu turbūt galėtume apibūdinti kaip procesinį elgesį, kuris individualių bylos aplinkybių kontekste prieštarauja (objektyviam) sąžiningumui. Kita vertus, šis autorius tuo pat metu pažymi, jog apie piktnaudžiavimą reikėtų kalbėti, tik kai teisės įgyvendinimas yra neabejotinai ir akivaizdžiai nepriimtinas³⁰¹.

Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis išties visada yra ir pareigos sąžiningai jomis naudotis pažeidimas. Tačiau visiškas nesąžiningumo ir piktnaudžiavimo sutapatinimas kelia problemų. Visų pirma, tampa neaiškus santykis tarp sąžiningumo principo ir piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis. Į šią aplinkybę yra atkreipęs dėmesį ir M. Taruffo, pažymėdamas, kad šis ryšys yra vis dar neaiškus ir konceptualiai neišvystytas³⁰².

Mūsų manymu, piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvoką vartojant kaip sąžiningumo principo pažeidimo sinonimą, piktnaudžiavimo teise koncepcijai aiškios ir savarankiškos vietos civilinio proceso teisėje nebelieka. Nėra jokio poreikio ir pagrindo tą patį reiškinį apibūdinti dviem skirtingomis kategorijomis. Lygiai taip pat nėra jokio reikalo taikyti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis draudimą, jei tas pats rezultatas gali būti pasiektas taikant bendrąjį sąžiningumo principą ir jį išreiškiančią pareigą sąžiningai naudotis savo teisėmis su visomis dėl jos pažeidimo kylančiomis pasekmėmis. Atsižvelgiant į tai, ne be reikalo teisės moksle pasigirsta nuomonių, kad piktnaudžiavimo doktrina neteko savo reikšmės.

²⁹⁸ TEREBEIZA, Ž. *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 121.

²⁹⁹ DRIUKAS, A.; *et al.* *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 69.

³⁰⁰ CHENG, B. *General principles of law: as applied by international courts and tribunals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 121.

³⁰¹ TAEKMAN, P. Abuse of Procedural Rights. Regional Report: Belgium-The Netherlands. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 132.

³⁰² TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 6.

M. Gambaro teigimu, lankstesnių nei piktnaudžiavimas teise nuostatų, tokių kaip sąžiningumo reikalavimas, taikymas padarė šią doktriną perteklinę. Jo nuomone, draudimas piktnaudžiauti teisėmis egzistuoja visur, bet jis prarado savo autonominę, praktinę reikšmę. Daugelyje sričių jis tiesiog yra tai, kas kitą kartą vadinama nesąžiningumu, interesų konfliktu ar pan. Šis mokslininkas nemato jokios naudos šiais atvejais vartoti mažiau tikslią piktnaudžiavimo teise sąvoką³⁰³.

UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių principų komentare, nagrinėjant minėtų Principų 1.7 straipsnį, nustatantį sąžiningo elgesio pareigą, pažymima, kad jai egzistuojant nėra jokio poreikio vystyti savarankišką piktnaudžiavimo teise doktriną, kaip tai daroma kai kuriose jurisdikcijose. Bet kuriuo atveju praktiniai rezultatai, taikant savarankišką piktnaudžiavimo doktriną šiose sistemose, nė kiek nesiskiria nuo tų, kurie gali būti pasiekti taikant 1.7 straipsnį. Pagal abu režimus galima apriboti sutartinės teisės apimtį, kai ja naudojamosi formaliai teisėtai, bet piktavališkai³⁰⁴.

Kita vertus, teisinėje literatūroje randame teiginį, kad piktnaudžiavimo teise koncepcija atlieka tik vieną iš trijų tradicinių sąžiningumo funkcijų, t. y. koregavimo / apribojimo³⁰⁵. Kitaip tariant, ji riboja teisių įgyvendinimą ir „koreguoja“ įstatymo nelankstumą ir griežtumą ten, kur tai vestų prie neteisingų rezultatų. Pasak E. A. Odegnal, piktnaudžiavimas teise yra besitransformuojantis reiškinys. Jam vystantis keičiasi jo teisinis vertinimas. Iš formaliai teisėto teisės įgyvendinimo jis pavirsta teisei priešinga socialiai žalinga veika, o tam tikrais atvejais ir teisės pažeidimu³⁰⁶. Kitų mokslininkų

³⁰³ GAMBARO, A. Abuse of rights in civil law tradition. *European Review of Private Law*, 1995, nr. 4, p. 561, 569.

³⁰⁴ *Commentary on the UNIDROIT principles of international commercial contracts (PICC)*. Ed. by Stefan Vogenauer and Jan Kleinheisterkamp. Oxford: Oxford university press, 2009.

³⁰⁵ Kitos dvi sąžiningumo funkcijos – konkretizavimo / interpretavimo (lot. – *adiuvare*) ir papildymo (lot. – *supplere*). Žr. HESSELINK, M. W. The Concept of Good Faith. In *Towards a European Civil Code*. Eds.: Arthur Hartkamp e. a. The Hague: Kluwer law international, 2004, p. 477-478; STURM, F. Abuse of Rights in Swiss Law – A Survey of Recent Jurisprudence. In *Aequitas and equity: equity in civil law and mixed jurisdictions: papers presented at the Second international conference on aequitas and equity*, The Hebrew University of Jerusalem, May, 1993. Ed. by Alfredo Mordechai Rabello. Jerusalem: Hebrew university of Jerusalem, 1993, p. 674.

³⁰⁶ ОДЕГНАЛ, Е. А. Злоупотребление правом как трансформирующееся межотраслевое явление правовой действительности [interaktyvus]. In *Успехи современного естествознания*, 2009,

manymu, piktnaudžiavimas teise yra tik tada, kai teisės įgyvendinimas suponuoja akį rėžiantį neteisingumą, o ne paprasčiausią nusižengimą teisingumo principui (angl. – *principle of equity*)³⁰⁷.

M. Byers pažymi, kad galima įrodinėti, jog piktnaudžiavimas teise yra niekam nereikalingas, nes tai yra tik labiau specifinė išraiška platesnio sąžiningumo principo. Tačiau šis mokslininkas vis dėlto daro išvadą, kad piktnaudžiavimas teise nėra perteklinė doktrina, bet sąžiningumo principo papildymas, nustatantis ribą, už kurios nesąžiningas elgesys reiškia teisės pažeidimą su visais iš to kylančiais padariniais³⁰⁸. Mūsų manymu, būtent pastarasis pastebėjimas geriausiai tinka piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis reikšmei Lietuvos civiliniame procese apibūdinti.

CPK 7 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis. Kaip matome, šiame straipsnyje įstatymų leidėjas nors ir greta, tačiau vis dėlto atskirai pamini pareigą sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis ir draudimą³⁰⁹ piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis. Pareiga sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis taip pat minima CPK 42 straipsnio 5 dalyje. Tačiau šioje teisės normoje nėra jokios užuominos apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Jis Civilinio proceso kodekse dar kartą paminėtas 95 straipsnyje, nustatančiame piktnaudžiavimo pasekmes. CPK 95 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad šalis, kuri nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (apeliacinį, kasacinį skundą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, gali būti teismo įpareigota atlyginti kitai šaliai jos patirtus nuostolius. CPK 95 straipsnio 2 dalis nurodo, kad

nr. 11, p. 102 [žiūrėta 2010-04-30]. Prieiga per internetą: <http://www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=7784253>.

³⁰⁷ VOYAME, J.; COTTIER, B.; ROCHA, B. Abuse of rights in comparative law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1991, p. 45.

³⁰⁸ BYERS, M. Abuse of Rights: An Old Principle, A New Age. In *McGill Law Journal* [interaktyvus]. 2001-2002, t. 47, nr. 2 [žiūrėta 2009-11-07], p. 411. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

³⁰⁹ CPK 7 str. 2 d. formuluotė „privalo <...> nepiktnaudžiauti“ gali būti pakeičiama žodžiu „draudžiama“, nes minėtos nuostatos turinys, mūsų manymu, išreiškia imperatyvų nurodymą nesielgti atitinkamu būdu, o tai puikiai atspindi žodis „drausti“.

teismas, nustatęs šio straipsnio 1 dalyje numatytus piktnaudžiavimo atvejus, gali paskirti asmeniui iki dvidešimt tūkstančių litų baudą.

Kaip matyti iš to, kas paminėta, akivaizdu, jog piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra teisės pažeidimas³¹⁰, t. y. pavojingas³¹¹, civilinio proceso teisės tiesiogiai draudžiamas elgesys, už kurį numatyta galimybė taikyti teisinę atsakomybę. Jis, mūsų manymu, pasireiškia savarankiško ir atskirai nuo sąžiningumo pareigos nurodyto tiesioginio draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, įtvirtinto CPK 7 straipsnio 2 dalyje, pažeidimu, galinčiu sukelti CPK 95 straipsnyje nustatytas pasekmes, ir todėl negali būti sutapatinamas su sąžiningumo principo pažeidimu. Autoriaus manymu, ne kiekvienas pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis nesilaikymo atvejis pats savaime reiškia teisės pažeidimą, galintį sukelti teisinės atsakomybės priemonių, numatytų CPK 95 straipsnyje, taikymą. Mes visiškai sutinkame su J. V. Grelio teiginiu, kad ne kiekviena nesąžiningumo apraiška, realizuojant turimą teisę, galinti objektyviai padaryti žalos teisingumo ar kitų asmenų interesams, privalo būti kvalifikuojama kaip teisės pažeidimas³¹².

Nesąžiningu gali būti pripažintas toks elgesys, kai asmuo turėjo ir galėjo veikti kitaip. Tokiu būdu nesąžiningu gali būti pripažintas net ir visiškai nedidelis nukrypimas nuo atidaus, rūpestingo žmogaus standarto. Tačiau vargu ar šiuo atveju jau galime kalbėti apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis.

³¹⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra sunkus pažeidimas. Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c. b. *A. B. v. UAB „Kauno diena“*, Nr. 3K-3-404/2007, kat., 98.3; 101.

Apskritai pastebėtina, kad teisės pažeidimą įprasta apibūdinti 4 pagrindiniais požymiais: 1) priešingumas teisei, 2) pavojingumas (žalingumas), 3) galimybė taikyti teisinės atsakomybės priemones, ir 4) kaltė. Žr., pvz., НЕРСЕЯНЦ, В. С. *Общая теория права и государства* [interaktyvus]. Москва: Издательская группа НОРМА — ИНФРА-М, 1999 [žiūrėta 2010-05-01], p. 517. Prieiga per internetą: <<http://www.kursach.com/biblio/0010019/000.htm>>; МАРЧЕНКО, М. Н. *Теория государства и права*. Москва: Проспект, 2004, p. 624.

³¹¹ Šiuo aspektu sutiktina su L. L. Šamšurinu, kad socialinis piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pavojingumas yra tas, kad išoriškai asmens elgesys pasireiškia teisinės sferos rėmuose, bet tuo pačiu metu juo padaroma žala teisingumo sistemos ir kitų civilinio proceso dalyvių interesams. Žr. ШАМШУРИН, Л. Л. О диспозитивности и злоупотреблении процессуальными правами в состязательном процессе в сфере гражданской юрисдикции: вопросы теории и практики. *Арбитражный и гражданский процесс*, 2010, nr. 1, p. 19.

³¹² ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 66.

Mūsų nuomone, elementarus ir nedidelis nukrypimas nuo *bonus pater familias* arba, kaip nurodo M. L. Stormas, *homo novus processualis* standarto³¹³, neturėtų būti laikomas piktnaudžiavimu ir negalėtų būti baudžiamas bauda, kurios dydis gali siekti iki 20 000 Lt (CPK 95 str. 2 d.), taip pat neturėtų tapti pagrindu atlyginti kitos šalies patirtus nuostolius. Toks piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis veikimo srities išplėtimas būtų akivaizdžiai nepateisinamas, be pakankamo pagrindo ir neproporcingai suvaržytų dispozityvumo, rungimosi principus, bylos dalyvių iniciatyvumą. Tai ne tik neprisidėtų prie civilinio proceso uždavinių įgyvendinimo, bet priešingai – bylinėjimasi padarytų per daug sudėtingą ir pavojingą, sudarytų pernelyg dideles kliūtis teisei į teisminę gynybą realizuoti, nes griežtomis baudomis grasintų už bet kokią, net ir nedidelį nukrypimą nuo idealios proceso eigos ir formalizuotų jo taisyklių. Toks procesas taptų ne privačių ginčų sprendimo priemone, aktyviai dalyvaujant teismui, bet nuolatinio baudimo ir persekiojimo instrumentu, kas neabejotinai iškreiptų pačią civilinės teisenos prasmę. Taigi, mūsų manymu, nederėtų tapatinti pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis nesilaikymo ir piktnaudžiavimo. Su pastaruoju Lietuvos civilinio proceso teisė sieja teisinės atsakomybės priemonių taikymą, kas neturėtų būti daroma dėl kiekvieno nedidelio nukrypimo nuo sąžiningo procesinio elgesio standarto.

Elementarus (paprastas) pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis nepaisymas laikytinas ne teisės pažeidimu, bet tik netinkamu subjektinės teisės įgyvendinimu. Toks šios pareigos nesilaikymas nesudaro pagrindo taikyti teisinės atsakomybės priemonių ar traktuoti atitinkamą veiką kaip kategoriškai draudžiamą (teisei priešingą). Jis gali suponuoti tik visiškai natūralų ir įprastą rezultatą – atitinkamos teisės įgyvendinimas nėra teismo sankcionuojamas, nėra pripažįstamas teisiškai reikšmingu ir paprasčiausiai nesukelia (teismas neleidžia, kad taip įvyktų) siekiamų, su jos tinkamu įgyvendinimu siejamų bei teisės normose nurodytų teisinių padarinių. Tačiau

³¹³ STORME, M. L. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07], par. 18. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

atsisakymas pripažinti teisės įgyvendinimą tinkamu nėra teisinės atsakomybės priemonė ar jos taikymas. Teisinė atsakomybė sietina su papildomu apsunkinimu, kuris pasireiškia naujos teisinės pareigos nustatymu teisės pažeidėjui, ir neigiamu teisės pažeidėjo asmenybės įvertinimu³¹⁴. Atsisakymas pripažinti teisės įgyvendinimą tinkamu šiais požymiais nepasižymi. Juk nelaikome, kad asmeniui pritaikoma procesinė teisinė atsakomybė ar kad jis atliko teisei priešingą, jos kategoriškai uždraustą veiksmą, kai jam grąžinamas ieškinio pareiškimas, kurio trūkumai nebuvo pašalinti per nustatytą terminą.

Apibendrinant tai, kas anksčiau išdėstyta, *piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir bendrojo sąžiningumo imperatyvo pažeidimo santykis, mūsų manymu, yra kaip dalies ir visumos*³¹⁵. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis – tai specifinis pareigos naudotis procesinėmis teisėmis sąžiningai nesilaikymo atvejis, kuris pasireiškia savarankišku procesiniu teisės pažeidimu, turinčiu savitus požymius. Kiekvienas piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis pažeidimas, tačiau ne kiekvienas nesąžiningas poelgis procese jau pats savaime yra ir piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis – teisės pažeidimas, už kurį gali būti taikomos teisinės atsakomybės priemonės.* Atsižvelgiant į tai, nėra pagrindo nesutikti su A. V. Judinu, kurio nuomone, nesąžiningas procesinis elgesys gali reikšti ne tik piktnaudžiavimą procesine teise, bet ir kitus netinkamo teisės realizavimo atvejus, kurie gali būti apibūdinti kaip procesinis nedisciplinotumas³¹⁶. Paminėtas išvadas, mūsų manymu, netiesiogiai patvirtina ir Lietuvos civilinio proceso teisės doktrina³¹⁷.

³¹⁴ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 142.

³¹⁵ Šiai minčiai pritarimo galima rasti ir užsienio valstybių civilinio proceso doktrinoje. Pvz., Y. Taniguchi teigia, kad platesnės apimties sąžiningumo principas sudaro pagrindą tam tinkamose situacijose daryti išvadą apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Žr. TANIGUCHI, Y. Good Faith and Abuse of Procedural Rights in Japanese Civil Procedure. In *Tulane Journal of International and Comparative Law* [interaktyvus]. 2000, nr. 8 [žiūrėta 2010-03-06], p. 174. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

³¹⁶ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 256.

³¹⁷ Civilinio proceso kodekso komentare nurodoma, jog pareiga sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis, be jokių abejonių, reiškia ir šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu, t. y. laiku pateikti byloje būtinus ir turimus įrodymus, vykdyti teismo nurodymus ir kitaip bendradarbiauti su teismu

Vadovaujantis tuo, kas anksčiau išdėstyta, darytina išvada, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis Lietuvos civiliniame procese visų pirma turėtų būti suvokiamas kaip specifinis procesinis teisės pažeidimas. Būtent šiai sampratai turėtų būti teikiamas pagrindinis dėmesys ir būtent šia prasme pirmiausia turėtų būti vartojamas žodžių junginys „piktnaudžiavimas procesine teise“. Jis neturėtų būti visiškai sutapatinamas su sąžiningumu. Tik įgijęs savitų (specialių) požymių, nesąžiningas procesinis elgesys perauga (transformuojasi) į teisės pažeidimą – piktnaudžiavimą procesine teise.

Konstatavus, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra procesinis teisės pažeidimas, kritikuotina teisės normos, nustatančios jo pasekmes, vieta mūsų civilinio proceso įstatyme. CPK 95 straipsnis yra CPK VIII skyriuje „Bylinėjimosi išlaidos“. Tačiau šiame straipsnyje nustatyti piktnaudžiavimo padariniai su bylinėjimosi išlaidomis iš esmės niekaip nesusiję³¹⁸. Akivaizdus to įrodymas, kad viename iš civilinio proceso teisės vadovėlių, aptariant temą, skirtą bylinėjimosi išlaidoms, apskritai nėra jokių užuominų į CPK 95 straipsnį³¹⁹. Matyt, Lietuvos įstatymų leidėjui šiuo atveju „meškos paslauga“ padarė Rusijos civilinio proceso kodekso³²⁰, taip pat

siekiant, kad byla būtų teisingai išspręsta kiek galima greičiau (DRIUKAS, A.; *et al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 165). Taigi nesirūpinimas proceso skatinimu yra nesąžiningas elgesys. Tačiau, kaip pastebi V. Nekrošius, šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymas neturi būti tapatinamas su šalies piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis faktu. Pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymas nebūtinai reiškia piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis galima tik tyčia, o šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu gali būti nevykdoma ir dėl neatsargumo (NEKROŠIUS, V. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, nr. 51, p. 74). Šiai pozicijai pritaria ir V. Valančius, nurodantis, kad nevykdanti pareigos rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu šalis vargu ar visais atvejais piktnaudžiauja procesinėmis teisėmis. Jo nuomone, piktnaudžiavimas visada turėtų būti siejamas su tyčine elgsena, kuria siekiama vilkinti bylos nagrinėjimą arba kitaip trukdyti teismui įvykdyti teisingumą (VALANČIUS, V. 2002 metų Civilinio proceso kodekso empirinės patikros testas. In *Lietuvos CPK įgyvendinimo problemos: nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*: kolektyvinė monografija. Mokslinis redaktorius V. Nekrošius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 18). Tačiau jei piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis nėra tas pats, kas nesirūpinimas proceso skatinimu, o šis tuo pat metu yra nesąžiningas elgesys, tai formalios logikos požiūriu, piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis ir nesąžiningas elgesys taip pat negali būti visiškai sutapatintas.

³¹⁸ Tam tikrą ryšį šiuo atveju galime įžvelgti nebent tarp nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atlyginimo ir bylinėjimosi išlaidų, nes pastarosios gali sudaryti dalį patirtų nuostolių.

³¹⁹ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas, p. 333–358.

³²⁰ Rusijos CPK 99 straipsnis nustato, kad iš šalies, nesąžiningai pareiškusios nepagrįstą ieškinį arba ginčą prieš jį, taip pat sistemingai veikiančios prieš teisingą ir savalaikį bylos išnagrinėjimą bei išsprendimą, teismas gali išieškoti kitos šalies naudai kompensaciją už faktiškai prarastą laiką. Kompensacijos dydį nustato teismas protingumo ribose ir atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes. Šis

1964 m. Lietuvos CPK nuostatos³²¹. Savo ruožtu, pvz., Baltarusijos civilinio proceso kodekse piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės išdėstytos atskirame skyriuje, pavadintame „Civilinė procesinė teisinė atsakomybė“³²². Serbijos civilinio proceso kodekse taip pat yra atskiras skyrius, skirtas piktnaudžiavimo procesu teisiniams padariniams (čia numatyta tiek bauda, tiek nuostolių atlyginimas). Kroatijos civilinio proceso kodekse baudos už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis yra įtvirtintos pačiose bendriausiose šio kodekso nuostatose, t. y. 10 straipsnyje, kurio 1 dalis nustato teismo pareigą užkirsti kelią bet kokiam piktnaudžiavimui teise. Nei Belgijos, nei Prancūzijos civilinį procesą reglamentuojančiuose įstatymuose, kuriuose, kaip ir Lietuvoje, numatyta bauda ir nuostolių atlyginimas už piktnaudžiavimą procesu, šias teisinės atsakomybės priemones nustatančios teisės normos nėra dėstomos kartu su normomis, skirtomis bylinėjimosi išlaidoms reglamentuoti³²³. Estijoje apie piktnaudžiavimą ir jo pasekmes buvo užsimenama skyriuje, skirtame bendrosioms proceso dalyvių ir jų atstovų nuostatoms. Pastaroji pozicija mums atrodo pati priimtinausia. Draudimas piktnaudžiauti išreiškia bendro pobūdžio asmens pareigą nesielgti tam tikru būdu, todėl sisteminiu požiūriu su juo susijęs teisinis reguliavimas labiausiai dera CPK V skyriuje „Proceso dalyviai“, kuriame ir nustatomos bendro pobūdžio proceso dalyvių teisės ir pareigos.

straipnis yra išdėstytas skyriuje „Teismo išlaidos“. Žr. *Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.consultant.ru/popular/gpkrf/>>.

³²¹ 1964 m. CPK (Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-139) 114 straipsnyje, išdėstytame skyriuje „Teismo išlaidos“, buvo nustatyta, kad „šali, kuri nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį ar ginčą prieš ieškinį arba sistemingai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, teismas gali įpareigoti sumokėti antrosios šalies naudai atlyginimą už šios faktinį darbo laiko sugaišinimą pagal vidutinį jos uždarbį, bet ne daugiau kaip penkis procentus patenkintos ieškininių reikalavimų dalies“.

³²² *Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.levonevski.net/pravo/norm2009/num37/d37833/page11.html>>.

³²³ Žr. Belgijos teismų kodekso 780bis str. (Belgijos Karalystės teismų kodeksas (*Gerechtelijk Wetboek*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <http://www.juridat.be/cgi_loi/loi_N.pl?cn=1967101003>); Prancūzijos civilinio proceso kodekso 32¹, 559, 581, 628 str. (Prancūzijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Code de procédure civile*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20090902>>).

III.2. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymiai

Kaip ir kiekvienam teisės pažeidimui, taip ir piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis yra būdingi tam tikri požymiai, kurie padeda atriboti jį nuo kitų pažeidimų ir leidžia tinkamai kvalifikuoti padarytą veiką. Teisės pažeidimo požymius yra įprasta atitinkamai sugrupuoti. Teisės teorijoje išskiriamas teisės pažeidimo objektas, objektyvioji pusė, subjektas ir subjektyvioji pusė, kurie apima atitinkamų pažeidimo elementų rinkinius.

III.2.1. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektas

Teisės pažeidimo objektas – tai teisės normų saugomos asmeninės (biologinės), socialinės ir kitokios vertybės (asmens gyvybė, sveikata, garbė, orumas, turtingumas, politinės ir kitokios asmens teisės, taip pat viešoji tvarka, politinė santvarka ir kt.), į kurias neteisėtai kėsiamasi³²⁴.

Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektas yra dvejopas. Jau minėta, kad bendroji procesinių teisių paskirtis yra sudaryti tinkamas galimybes protingai greitai, ekonomiškai ir teisingai išnagrinėti civilinę bylą. Ši paskirtis išreiškia pagrindinius civilinio proceso tikslus ir principus, kurių įgyvendinimu yra tiesiogiai suinteresuota visa visuomenė. Tokiu būdu pagrindinis piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektas yra koncentruota visos visuomenės narių, suinteresuotų veiksminga pažeistų teisių arba įstatymo saugomų interesų gynyba, interesų išraiška³²⁵, kitaip tariant, efektyvi teisingumo vykdymo sistema, leidžianti teisingai išspręsti teisinį ginčą protingai minimaliomis laiko ir kitomis sąnaudomis.

Taip pat minėjome, kad teisę į tinkamą (sąžiningą) teismo procesą turi kiekvienas proceso dalyvis. Vieno proceso dalyvio veiksmai ir teismo reakcija į juos gali tiesiogiai paveikti kitų proceso dalyvių teises ir teisėtus interesus (pvz., teismas šalies prašymu taiko laikinąsias apsaugos priemones, atideda

³²⁴ VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 434.

³²⁵ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 227.

bylos nagrinėjimą ar kt.). Todėl piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis paprastai yra pažeidžiamos ir kitų asmenų teisės, pakenkiama jų turtiniams ar neturtiniams interesams, susijusiems su sklandžiu bylos išnagrinėjimu, padaroma atitinkamos žalos, nes dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis kiti proceso dalyviai būna priversti eikvoti savo lėšas, laiką, taip pat patiria neigiamų emocijų ar kitų neturtinių praradimų (pvz., reputacijos sumažėjimą ar pan.).

Vis dėlto, mūsų manymu, gali būti atvejų, kai piktnaudžiavimu teise kėsiamasi tik į viešąjį visos visuomenės suinteresuotumą efektyviu teisingumo sistemos veikimu. Byloje dalyvaujančių asmenų interesai gali tiek atsitiktinai sutapti, tiek būti sąmoningai suderinti ir jais gali būti siekiama neteisėtų tikslų, pavyzdžiui, dėl tam tikrų priežasčių nė viena iš šalių gali būti nesuinteresuota operatyviu bylos išnagrinėjimu ir jį vilkinti, pasinaudodamos teismo procesu šalys gali mėginti išvengti mokesčių³²⁶, atsakomybės prieš kreditorius. Tokiais atvejais kitos šalies procesinės teisės iš esmės nėra pažeidžiamos, nes ji tiesiog atsisako jų ir nereikalauja iš teismo, kad jų būtų paisoma.

Dvejopa piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objekto prigimtis matyti ir Lietuvos teismų praktikoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad „priešingai jų paskirčiai įgyvendinant procesines teises, pažeidžiama kitų dalyvaujančių byloje asmenų teisė į greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Taip pat pažeidžiamas ir viešasis interesas civilines bylas nagrinėti greitai ir teisingai. Procesinių teisių įgyvendinimas tokiu būdu, kuriuo nepagrįstai, prieštaraujant procesinių teisių paskirčiai, suvaržomos kitų asmenų turimos teisės ir teisėti interesai, pažeidžiamas viešasis interesas, laikytinas piktnaudžiavimu procesu – neteisėtu veiksmu“³²⁷. Taigi teismas

³²⁶ P.vz., pagal Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo (Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085) 17 str. 1 d. 31 p., teismų priteistos sumos neturtinei žalai atlyginti yra neapmokestinamos. Taigi šalys gali inicijuoti fiktyvų teismo procesą, kuriame būtų prašoma atlyginti tokią žalą, kad būtų išvengta atitinkamų sumų apmokestinimo, „išplauti pinigų“.

³²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 28 d. nutartis c. b. *UAB „Arthur Andersen“ v. UAB „Ūkas“*, Nr. 3K-3-1212/2001, kat. 84; 87.1; 92; 2002 m. lapkričio 25 d. nutartis c. b. *R. K. ir kt. v. uždaroji akcinė bendrovė „Stilsena“*, Nr. 3K-3-1417/2002, kat. 95.2; 87.1; ir kt.

piktnaudžiavimą sieja tiek su kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų suvaržymu, tiek su viešojo intereso pažeidimu.

Teisės doktrinoje taip pat pastebėta, kad požiūris į piktnaudžiavimą turėtų apimti įvairius interesus, kurie susipina konkrečiame ginče. Mikroprocesiniame lygmenyje čia visų pirma išskyla ginčo šalių interesai. Šalys yra suinteresuotos paprastu, nebrangiu ir operatyviu procesu. Tačiau nedera pamiršti ir santykių su kitais asmenimis, kurie netiesiogiai įtraukiami į procesą, t. y. ekspertai, liudytojai, advokatai ir kt. Makroprocesiniame lygmenyje duoklė turi būti atiduota teismo ir viešajam interesui. Teismas, ypač turint omenyje jo perkrautumą, neturėtų būti be pagrindo trikdomas arba susidurti su per daug komplikuoju ginčo procesu. Be to, egzistuoja viešasis interesas tinkama ir efektyvia teisine gynyba net ir tais atvejais, kai jokia žala kitai šaliai nepadaroma. Teisinėje valstybėje netoleruotina situacija, kai procesas tampa brangus ir ilgas dėl to, kad jame atliekamas 101 nereikalingas žingsnis³²⁸.

Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objekto dualizmas lemia, kad dėl piktnaudžiavimo gali atsirasti skirtingų teisinių padarinių. Viešojo efektyvaus teisingumo vykdymo intereso pažeidimas, be kita ko, suponuoja galimybę skirti baudą už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis valstybės naudai (CPK 95 str. 2 d.). Savo ruožtu šalis, nukentėjusi dėl piktnaudžiavimo, gali reikalauti nuostolių atlyginimo (CPK 95 str. 1 d.).

III.2.2. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektyvioji pusė

Veika

Kalbant apie piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis objektyviąją pusę visų pirma tikslinga prisiminti bendruosius piktnaudžiavimo teise požymius, kuriuos aptarėme pirmajame šio darbo skyriuje. Būtent jie atspindi kai kuriuos specifinius šio teisės pažeidimo bruožus.

³²⁸ STORME, M. L. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07], par. 16–18. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

Minėta, kad piktnaudžiavimas teise visada yra susijęs su realiu atitinkamos subjektinės teisės įgyvendinimu. Taigi visų pirma būtina nustatyti, kad asmuo turi procesinę teisę. Negali piktnaudžiauti teise tas asmuo, kuris neturi jokios subjektinės teisės arba peržengia jos ribas. Pastaruoju atveju asmuo veikia apskritai neturėdamas teisės taip veikti, o ne piktnaudžiauja ja³²⁹. Dėl šios priežasties negalime laikyti byloje dalyvaujantį asmenį piktnaudžiaujančiu teise į apeliaciją, jei jis paduoda apeliacinį skundą, pasibaigus terminui šiam skundai paduoti³³⁰. Ši teisė yra terminuota ir nustoja egzistuoti suėjus nustatytam terminui. Lygiai taip pat nėra piktnaudžiaujama teise, kai asmuo skundžia teismo sprendimą, kuris apeliacine tvarka apskritai negali būti skundžiamas, arba skundą paduoda ne byloje dalyvaujantis, o koks nors pašalinis asmuo. Apeliacinio skundo (kitais tarimais, teisės į apeliaciją) dalyku gali būti tik įstatyme nurodyti teismo procesiniai sprendimai, o teisę į apeliaciją turi tik tie subjektai, kuriuos aiškiai nurodo proceso įstatymas. Taigi paminėtais atvejais mes kalbame apie asmens elgesį, kuris apskritai neturi jokio teisinio pagrindo. Toks elgesys nėra subjektinės teisės įgyvendinimas, nes tokios teisės asmuo neturi. Tai tiesiog veikimas neturint tam teisės.

³²⁹ O. A. Porotikova nurodo, kad subjekto elgesys, išeinantis už suteiktų įgalinimų ribų, negali būti laikomas piktnaudžiavimu teise (žr., ПОРОТИКОВА, О. А. *Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом*. Москва: Волтерс Клувер, 2006, p. 64). Ši mokslininkė taip pat pažymi, kad jeigu asmuo neturi atitinkamos subjektinės teisės arba klaidingai mano, jog ją turi, jo veiksmai negali būti pripažinti piktnaudžiavimu teise. Jai pritaria ir S. Radčenko (РАДЧЕНКО, С. Д. *Злоупотребление правом в гражданском праве России*. Москва: Волтерс Клувер, 2010, p. 50–51), V. Aboloninas (žr. АБОЛОНИН, В. Действительно ли злоупотребление правом – это употребление права во «зло»? *Арбитражный и гражданский процесс*, 2009, nr. 2, p. 3) ir kiti Rusijos mokslininkai. A. N. Yiannopoulos, remdamasis Luizianos valstijos (JAV) teismų praktika, taip pat tvirtina, kad piktnaudžiavimo teisėmis doktrina netaikytina, kai nėra jokios teisės (žr. YIANNOPOULOS, A. N. Civil Liability for Abuse of Right: Something Old, Something New... In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1994, nr. 54 [žiūrėta 2009-05-06], p. 1193. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>). G. Courtieu pastebi, kad reikia skirti piktnaudžiavimą teisėmis ir veikimą be teisės, nes pastarasis reiškia išorinių (objektyvių) teisės ribų peržengimą. O piktnaudžiavimas teise yra toks neteisėtas elgesys, kuris neperžengia išorinių teisės ribų (žr. COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus de droit. Notion* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-05-03], par. 13. Prieiga per internetą: <<http://www.lexisnexis.fr>>). A. Popovici mano, kad jei asmuo veikė neteisėtai, neturėdamas teisės, mes negalime kalbėti apie piktnaudžiavimą teise todėl, kad šiuo atveju nebuvo jokios teisės, kurią būtų buvę galima netinkamai įgyvendinti (žr. POPOVICI, A. Le sort des honoraires extrajudiciaires [interaktyvus]. In *Revue du Barreau*, 2002, t. 62 [žiūrėta 2010-03-06], p. 97. Prieiga per internetą: <<http://www.barreau.qc.ca>>) ir t. t.

³³⁰ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 79.

Procesinės teisės, kaip ir kitos subjekcinės teisės, visada susijusios su tam tikra asmens laisve. Ši laisvė visų pirma pasireiškia tuo, kad asmuo gali pasirinkti: įgyvendinti turimą teisę ar jos neįgyvendinti. Proceso dalyvis negali būti verčiamas įgyvendinti savo teisę³³¹. Kiekvienas teisės turėtojas taip pat gali reikalauti, kad jo teisę pripažintų įpareigotas asmuo arba gali taikstyti su jo teisę atitinkančių pareigų neįgyvendinimu³³². Pastebėtina, kad procesinės teisės, kaip ir kitos subjekcinės teisės, paprastai yra įgyvendinamos aktyviais teisės turėtojo veiksmais³³³. Neveikimu paprastai galima tik atsisakyti nuo tam tikros teisės³³⁴.

Kadangi piktnaudžiavimas teise, kaip minėjome, visada susijęs su atitinkamos teisės įgyvendinimu, piktnaudžiavimu ja negali būti laikomas nesinaudojimas šia teise³³⁵. Asmuo neturi pareigos įgyvendinti jam priklausančią teisę, nes jei tokia pareiga egzistuotų, tai jis tiesiog neturėtų jokios teisės, bet būtų susaistytas teisine pareiga. Be to, nepaisant to, jog bylininkų neveiklumas gali atsiliiepti jiems labai neigiamai, pavyzdžiui, bylos pralaimėjimu, tačiau iš to dar nekyla teisinė pareiga atlikti atitinkamus procesinius veiksmus³³⁶.

Tačiau su nesinaudojimu atitinkamomis procesinėmis teisėmis ir asmens pasyviu elgesiu procese viskas nėra taip paprasta kaip ką tik buvo išdėstyta.

³³¹ ЮДИН, А. В. Злоупотребление гражданским процессуальным правом. In *Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития*: материалы Всероссийской научно-практической конференции, Воронеж, 14–15 ноября 2003 года. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2004, p. 297.

³³² ВАСЬКОВСКИЙ, Е. В. *Учебник гражданского процесса* [interaktyvus]. Москва, 1917 [žiūrėta 2010-02-20], § 21. Prieiga per internetą: <<http://www.allpravo.ru/library/doc2472p0/instrum4301/item4322.html>>.

³³³ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 21; ПОРОТИКОВА, О. А. Злоупотребление правом как гражданско-правовое правонарушение. In *Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития*: материалы Всероссийской научно-практической конференции, Воронеж, 14-15 ноября 2003 года. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2004, p. 181.

³³⁴ РАДЧЕНКО, С. Д. *Злоупотребление правом в гражданском праве России*. Москва: Волтерс Клувер, 2010, p. 110.

³³⁵ АНОХИН, В. С. *Злоупотребление процессуальными правами* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.voronej.arbitr.ru/about/stati/1998.html>>.

³³⁶ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 34.

Vienoje iš išnagrinėtų bylų Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad atsakovės piktnaudžiavo savo procesinėmis teisėmis, nes neatvykdamas be pateisinamų priežasčių į teismo posėdžius, nepateikė teismui įrodymų, kad atsikirstų į joms pareikštą ieškinį³³⁷. Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad „teismo sprendimas už akių priimamas dėl vienos civilinio proceso šalies piktnaudžiavimo teise nedalyvauti teismo posėdyje, be pateisinamos priežasties nepalaikant savo reikalavimų ar atsikirtimų ir tuo siekiant vilkinti procesą“³³⁸. Įrodymų nepateikimas iš esmės kvalifikuotas kaip piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis ir Lietuvos apeliacinio teismo praktikoje³³⁹.

Mūsų manymu, byloje dalyvaujantis asmuo turi teisę dalyvauti teismo posėdyje (CPK 42 str. 1 d.). Dalyvavimas teismo posėdyje nėra pareiga, išskyrus tuos atvejus, kai įstatymas nustato kitaip (pvz., CPK 388 str. 2 d.) arba teismas nutaria pripažinti atitinkamo asmens dalyvavimą teismo posėdyje būtinu (CPK 160 str. 1 d. 1 p.). Atitinkamai, byloje dalyvaujantis asmuo iš esmės turi teisės normomis garantuojamą laisvę įgyvendinti šią teisę arba jos neįgyvendinti. Todėl jei jis nerealizuoja teisės dalyvauti teismo posėdyje ir į teismo posėdį neatvyksta, vadinasi, šia teise jis nepiktnaudžiauja, nes apskritai ja nesinaudoja.

Kur kas sudėtingesnė padėtis yra dėl piktnaudžiavimo teise įrodinėjimo srityje, kai asmuo ima elgtis pasyviai ir iš esmės neįrodinėja savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrįstumo. Civilinio proceso teisės doktrinoje jau nuo seno vyksta ir šiuo metu dar savo aktualumo neprarado diskusija, ar šalis turi teisę ar pareigą įrodinėti³⁴⁰.

³³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. balandžio 2 d. nutartis c. b. *S. B. v. L. K. ir kt.*, Nr. 3K-3-385/2001, kat. 25.8.

³³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 27 d. nutartis c. b. *UAB „Lavisos agrogrupė“ v. UAB „Vilbana“*, Nr. 3K-3-167/2005, kat. 116.5.2.

³³⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 4 d. nutartis *uždarnosios akcinės bendrovės „Alodas“* bankroto byloje, Nr. 2-236/2010, kat. 126.5.

³⁴⁰ Pvz., M. K. Treušnikovas įrodinėjimą vertina kaip procesinę pareigą ir pažymi, jog ji užtikrinama valstybinės prievartos priemonėmis, nes jei šalis nepateiks tam tikro fakto įrodymų, teismas galės paneigti šį faktą laikydamas jį neegzistuojančiu. Jam iš esmės pritaria ir I. V. Rešetnikova. A. V. Baulinas savo ruožtu teigia, kad šalis neturi pareigos įrodinėti materialinio teisinio pobūdžio aplinkybių, kuriomis ji remiasi. Atsakovas procese gali pasirinkti pasyvią poziciją ir paprasčiausiai neigti ieškinį, kas liudija apie pareigos įrodinėti kokias nors aplinkybes nebuvimą. E. A. Nefedjevo

Mūsų manymu, įrodinėjimas – tai šalies teisė, bet ne pareiga³⁴¹. Pareiga pateikti įrodymus šaliai atsiranda tik tada, kai teismas priima nutartį išreikalauti iš šalies tam tikrą įrodymą (CPK 199 str.). Kitais atvejais šalis negali būti verčiama įrodinėti³⁴². Išskyrus įstatymo nustatytas išimtis, teismas neturi teisės reikalauti iš šalies, kuri elgiasi procese pasyviai, įrodyti savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindą. Priešingas teismo elgesys tiesiog nesiderintų su civilinio proceso rungimosi ir dispozityvumo principais ir sugrąžintų mus prie visiškai inkvizicinio bylinėjimosi modelio. Priešinga šalis taip pat nėra suinteresuota ir objektyviai negali reikalauti, kad kita šalis įrodytų savo reikalavimus ar atsikirtimus, nes bylos aplinkybių neįrodymas yra jai naudingas – neįrodžius teisiškai reikšmingų bylos aplinkybių kitos šalies reikalavimai ar atsikirtimai bus atmesti kaip nepagrįsti. Taigi neegzistuojant subjektui, kuris turi tiesioginę teisę reikalauti įrodyti tam tikras aplinkybes, negali egzistuoti ir jam koresponduojanti pareiga. Apie „pareigą“ įrodinėti galime kalbėti tik kaip apie santykinę, neatsiejamą nuo tinkamo teisės įrodinėti įgyvendinimo, t. y. kaip apie šios teisės įgyvendinimo sąlygą. Teisę įrodinėti šalis turi įgyvendinti laikydamosi nustatytų taisyklių, taip pat ir pareigos rūpestingai ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus, kuriais grindžiami šalies reikalavimai ar atsikirtimai (CPK 7 str. 2 d.). Būtent pastarąja prasme ir galime kalbėti apie tam tikros „pareigos“ įrodinėti egzistavimą. Tačiau tokia pareiga nėra savarankiška ir nepriklausoma, ji nėra

teigimu, tiesioginis vertimas atlikti procesinius veiksmus yra keičiamas neigiamų padarinių, kurie atsiranda jų neatliekant, nurodymu. Žr. ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 283; РЕШЕТНИКОВА, И. В. *Доказывание в гражданском процессе*. Москва: Юрайт, 2010, p. 118–124. Plačiau šia tema: TEREBEIZA, Ž. *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009, p. 51-60.

³⁴¹ NEKROŠIUS, V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjamą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė. *Justitia*, 2005, nr. 3, p. 15.

³⁴² ФОКИНА, М. А. К вопросу о критическом осмыслении применения норм доказательственного права в связи с проблемой злоупотребления процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе. In *Концепция развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского Суда по правам человека: сборник научных статей*. Редколлегия: Т. Е. Абова и др. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007, p. 340.

pareiga tikrąja šio žodžio prasme, ji yra tarsi byloje dalyvaujančiam asmeniui suteiktos teisės įrodinėti „balastas“³⁴³.

Taigi piktnaudžiavimas teise teikti įrodymus apskritai yra įmanomas, tačiau tik tuo atveju, kai ši teisė yra įgyvendinama nesilaikant proceso teisės normų, pavyzdžiui, kai pavėluotai pateikiami įrodymai. Tuo atveju, kai šalis ar kitas byloje dalyvaujantis asmuo užima visiškai pasyvią poziciją ir neteikia teismui jokių įrodymų, teise teikti įrodymus jis paprasčiausiai nesinaudoja ir atitinkamai negali ja piktnaudžiauti. Šiuo aspektu tam tikra prasme teisi yra M. A. Fokina, kuri nurodo, kad įrodymų nepateikimas negali būti vertinamas kaip piktnaudžiavimas procesine teise³⁴⁴. Jai iš esmės pritaria ir J. V. Greliš³⁴⁵.

Tačiau nepaisant to, kas buvo išdėstyta anksčiau, pabrėžtina, kad nors aplinkybių, kuriomis šalis remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu, neįrodinėjimas negali būti laikomas piktnaudžiavimu teise teikti įrodymus, o nedalyvavimas teismo posėdyje – piktnaudžiavimu teise dalyvauti teismo posėdyje, tokia situacija gali liudyti kito tipo piktnaudžiavimą. Iš esmės kiekvienas procesinis prašymas (kreipimasis į teismą su ieškiniu, atsiliepimai ar kt.) turi būti grindžiamas atitinkamų įrodymų³⁴⁶. Tai tinkamo šių prašymų įgyvendinimo sąlyga. Tik įrodymais pagrįstas reikalavimas gali būti patenkintas. Įrodymų savo prašymams pagrįsti nepateikimas, kas gali

³⁴³ CPK 178 straipsnis nustato, kad „šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių šio kodekso nustatyta tvarka nereikia įrodinėti“. Tačiau, mūsų nuomone, ši nuostata anksčiau paminėtų išvadų nepaneigia. CPK 178 straipsnyje įtvirtinta ne pareiga įrodinėti, o tik tai, kad šalis, norėdama laimėti bylą, turi įrodyti atitinkamas aplinkybes, be to, ji šiam tikslui pasiekti turi įrodyti tik tas aplinkybes, kuriomis remiasi, ir neturi įrodinėti tų aplinkybių, kuriomis remiasi kita šalis. Taigi CPK 178 straipsnyje nustatytas įrodinėjimo naštos paskirstymas ir įtvirtinta bendroji taisyklė, kad įrodinėja tas, kas tvirtina (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. Ž. M. v. A. K., Nr. 3K-3-594/2009, kat. 21.1; 28.1; 35.4; 56), bet ne savarankiška procesinė pareiga teikti įrodymus.

³⁴⁴ ФОКИНА, М. А. К вопросу о критическом осмыслении применения норм доказательственного права в связи с проблемой злоупотребления процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе. In *Концепция развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского Суда по правам человека*: сборник научных статей. Редколлегия: Т. Е. Абова и др. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007, p. 340.

³⁴⁵ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 162.

³⁴⁶ Pvz., CPK 111 str. 2 d. 4 p. numatyta, kad kiekviename procesiniame dokumente turi būti nurodomos aplinkybės, patvirtinančios procesinio dokumento dalyką, ir įrodymai, patvirtinantys šias aplinkybes.

pasireikšti ir neatvykimu į teismo posėdį ir paaiškinimų, kurie yra viena iš įrodinėjimo priemonių, nedavimu, gali sudaryti pagrindą išvadai, kad asmuo kreipėsi į teismą su aiškiai nepagrįstu prašymu, siekdamas užvilinti teismo procesą, nusišnešti tikrąsias bylos aplinkybes ar pan. Visa tai gali būti traktuojama kaip piktnaudžiavimas³⁴⁷ (CPK 95 str. 1 d.). Taigi vienu procesinių teisių neįgyvendinimas gali liudyti apie piktnaudžiavimą kitomis procesinėmis teisėmis. Tokiu būdu naudojimas tam tikromis procesinėmis teisėmis gali būti kitų procesinių teisių tinkamo įgyvendinimo sąlyga, santykinė procesinė pareiga, kurios nesilaikymas gali sudaryti pagrindą konstatuoti piktnaudžiavimą kita procesine teise kaip teisės pažeidimą.

Pastebėtina, kad užsienio valstybių civilinį procesą reglamentuojančiuose įstatymuose, nustatant sankcijas už piktnaudžiavimus procese, paprastai nesistengiama tiksliai apibrėžti, kokiais konkrečiais veiksmais tai gali būti padaryta³⁴⁸. Minėta įstatymų leidėjo pozicija, mūsų manymu, pagrįsta. Piktnaudžiauti galima labai įvairiai. Todėl labai aiškiai aprašyti visus veiksmus, kurie gali būti kvalifikuojami kaip nagrinėjamas

³⁴⁷ Pvz., žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. sausio 14 d. nutartį c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „KEC Eastern“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Burtrans“*, Nr. 2-74/2010, kat. 108; 110.2. Šioje byloje teismas konstatavo piktnaudžiavimą procesine teise paduoti atskirąjį skundą, nes apeliantas nepateikė jokių įrodymų, pagrindžiančių jame nurodytus teiginius.

³⁴⁸ ШЕБАНОВА, Н. А. Злоупотребление процессуальными правами [interaktyvus]. In *Арбитражная практика*, 2002, nr. 5 [žiūrėta 2010-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.lawmix.ru/comm.php?id=5399>>. Taip pat, pvz., Prancūzijos civilinio proceso kodekso 32¹ str. nustato, kad tam, kas veikia procese siekdamas užvilinti bylą arba piktnaudžiaudamas (pranc. – *celui qui agit en justice de manière dilatoire ou abusive*), gali būti skirta civilinė bauda nuo 15 iki 1 500 eurų, neskaitant nuostolių atlyginimo, kurio gali būti reikalaujama. Belgijos teismų kodekso 780bis str. 1 d. nustatyta, kad šaliai, kuri naudojasi procesu akivaizdžiai vilkinimo ar kitu netinkamu (neteisėtu) tikslu (pranc. – *la partie qui utilise la procédure a des fins manifestation dilatoires ou abusives*), gali būti skirta bauda nuo 15 iki 2 500 eurų, neskaitant nuostolių, kurių gali būti pareikalauta. Kroatijos civilinio proceso kodekso 10 str. 2 d. nustatyta, kad teismas skirs baudą nuo 500 iki 10 000 kunų (apytiksliai nuo 235 iki 4 700 Lt) fiziniam asmeniui arba nuo 2 500 iki 50 000 kunų (apytiksliai nuo 1 175 iki 23 500 Lt) juridiniam asmeniui, jei jie bandys piktnaudžiauti turimomis procesinėmis teisėmis, nebent šis kodeksas nustato kitaip. Serbijos civilinio proceso kodekso 181 str. 1 d. nustatyta, kad teismas skiria baudą šaliai, trečiajam suinteresuotam asmeniui, atstovui ar ekspertui, kurie piktnaudžiauja procesu – iki 30 000 dinarų (apie 1 000 Lt) fiziniam asmeniui ir iki 100 000 dinarų (apie 3 300 Lt) juridiniam asmeniui. Pagal Portugalijos civilinio proceso kodekso 456 str. 1 ir 2 d., bauda gali būti skirta, o kompensacija (kai prašoma) priteista, jei tyčia ar dėl didelio neatsargumo bylinėjimasi nesąžiningai, t. y. 1) šalys žino apie savo reikalavimų arba atsikirtimų nepagrįstumą; 2) faktai, reikšmingi bylai išspręsti, yra pakeisti arba nutylėti; 3) padaromas rimtas kooperavimosi pareigos pažeidimas; 4) procesas yra naudojamas smerktiniais motyvais, siekiant neteisėtų tikslų, sukliudyti tiesos radimą, sutrikdyti teismų darbą arba užvilinti, be svarbios priežasties, galutinio sprendimo priėmimą (žr. MENDEZ, F. R. Abuse of Procedural Rights? Spain and Portugal. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law international, 1999, p. 182–183).

pažeidimas, yra vargu ar įvykdoma užduotis. Bandytas tai padaryti gali lemti, jog dalis procesinių piktnaudžiavimų liks nepastebėti ir nebaudžiami. Kita vertus, mūsų manymu, teisinio aiškumo ir saugumo principas reikalauja įstatyme pateikti tam tikrus, nors ir bendro bei vertinamojo pobūdžio kriterijus, kurie parodytų aiškią įstatymų leidėjo poziciją, su kokiais imperatyvais nesuderinama veika gali būti kvalifikuojama kaip nagrinėjamas teisės pažeidimas.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, svarstyтина, ar Lietuvos įstatymų leidėjo mėginimas CPK 95 straipsnio 1 dalyje pateikti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis apibrėžimą yra sėkmingas. Mūsų manymu, nevysiškai. Nors pats bandymas vertintinas pozityviai, tačiau CPK 95 straipsnio 1 dalyje kažkodėl paminėtas tik nepagrįsto ieškinio (apeliacinio, kasacinio skundo) pareiškimas, nieko neužsimenant apie prašymą dėl proceso atnaujinimo, nepagrįstų atsiliepimų pateikimą ir pan. Žinoma, įmanoma šiuos veiksmus priskirti prie CPK 95 straipsnio 1 dalyje nurodyto sąmoningo veikimo prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, tačiau tada lieka nepakankamai aišku, kodėl vieni procesiniai dokumentai nurodyti konkrečiai, o kiti ne. Be to, pastebėtina, kad CPK 95 straipsnio 1 dalyje apskritai neminimas proceso ekonomiškumo aspektas. Nors jis yra glaudžiai susijęs su proceso operatyvumu, vis dėlto, mūsų manymu, egzistuoja pakankamas pagrindas išskirti jį kaip savarankišką tinkamo (teisingo) teismo proceso dimensiją, akivaizdus nukrypimas nuo kurios galėtų būti traktuojamas kaip piktnaudžiavimas procesine teise. Dalį šių trūkumų mėginama ištaisyti Lietuvos Respublikos Seimui pateiktame Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte³⁴⁹ (toliau – ir CPK pakeitimo ir papildymo projektas).

³⁴⁹ Siūloma keisti CPK 95 str. 1 d., nurodant, kad piktnaudžiavimas gali pasireikšti ne tik nepagrįsto ieškinio (apeliacinio, kasacinio skundo), bet ir *kito procesinio dokumento* pareiškimu. Žr. Civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIP-1049 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-11-25].
Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=357980&p_query=&p_tr2=>.

Pastebėtina, kad tiek Lietuvos³⁵⁰, tiek Prancūzijos teismų praktikos analizė patvirtina, kad teismai yra linkę atlaidžiau žiūrėti į piktnaudžiavimus, susijusius su gynyba į pareikštą ieškinį³⁵¹. JAV, kurioje egzistuoja atskiras deliktas, skirtas kovai su piktnaudžiavimu teise kreiptis į teismą, iš esmės nėra žinomas deliktas, kuris numatytą atsakomybę atsakovui už aiškiai nepagrįstą gynybą į pareikštą ieškinį³⁵². Pati CPK 95 straipsnio 1 dalies formuluotė panašu, kad taip pat labiau orientuoja į tu, kurie reiškia atitinkamus reikalavimus, piktnaudžiavimus. Šioje teisės normoje, kaip minėta, eksplicitiškai minimas tik nepagrįsto ieškinių (apeliacinio, kasacinio skundo) pateikimas.

Tiek ieškovas, tiek atsakovas turi vienodas galimybes piktnaudžiauti savo procesinėmis teisėmis. Vien tik tai, kad ieškovas inicijuoja procesą, nesudaro pagrindo jam kelti didesnius atidumo ir rūpestingumo reikalavimus nei atsakovui. Visiškai nepagrįstai gindamasis nuo pareikšto reikalavimo atsakovas gali padaryti ne mažiau žalos ieškovui ir visai teisingumo vykdymo sistemai nei ieškovas, pareiškęs akivaizdžiai nepagrįstą ieškinį³⁵³. Jei atsakovas yra ekonomiškai stipresnė šalis³⁵⁴, o ieškovo finansinės galimybės ilgai bylinėtis yra ribotos, nepagrįstai gindamasis nuo pareikšto reikalavimo ir įvairiais būdais vilkindamas procesą atsakovas gali net priversti ieškovą sudaryti taikos sutartį aiškiai jam nenaudingomis sąlygomis³⁵⁵. Proceso šalių lygiateisiškumas turėtų būti pagrindas ir vienodam jų procesinių pareigų ir

³⁵⁰ Mums nepavyko rasti nė vieno Lietuvos teismo sprendimo, kuriame piktnaudžiavimu teise buvo pripažinta aiškiai nepagrįsta gynyba ir už tai taikytos atitinkamos atsakomybės priemonės.

³⁵¹ Apie Prancūzijos teismų praktiką žr. COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus du droit d'agir en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-04-30], par. 18. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>.

³⁵² D. B. Dobbsas nurodo tik vieną valstiją (Njū Hempšyrą), kurioje toks deliktas buvo įvestas 1995 metais. Žr. DOBBS, D. B. *The law of torts*. Saint Paul: West publishing Co., 2001, p. 1241.

³⁵³ VAN PATTEN, J. K.; WILLARD, R. E. The Limits of Advocacy: A Proposal for the Tort of Malicious Defense in Civil Litigation. In *The Hastings Law Journal* [interaktyvus]. 1984, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-10], p. 895. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

³⁵⁴ Dabartiniame teisinių sistemų vystymosi raidos etape tokių ginčų pastebimai daugėja, nes vis dažnesni ginčai tarp vartotojų ir gamintojų, kuriais paprastai būna didelės korporacijos, tarp vartotojų ir draudikų ir pan.

³⁵⁵ VAN PATTEN, J. K.; WILLARD, R. E. The Limits of Advocacy: A Proposal for the Tort of Malicious Defense in Civil Litigation. In *The Hastings Law Journal* [interaktyvus]. 1984, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-10], p. 894. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

atsakomybės už jų nevykdymą supratimui bei taikymui. Teisingumas draudžia vieną šalį traktuoti palankiau nei kitą³⁵⁶.

Pastebėtina, kad atlaidesnis požiūris į atsakovo piktnaudžiavimus procesinėmis teisėmis psichologiniu požiūriu, matyt, yra susijęs su tuo, kad proceso iniciatoriumi ir tam tikra prasme jo „kaltininku“ tradiciškai yra laikomas ne atsakovas, o ieškovas. Atsakovas tokiu atveju dažnai suvokiamas kaip „nukentėjusysis“, kuris dėl pareikšto ieškinio patiria įvairių nepatogumų ir rūpesčių, yra priverstas gintis nuo pareikštų reikalavimų. Moraliu požiūriu „užpultąjį“ visada norisi ginti ir pateisinti. Tačiau tais atvejais, kai ieškovas yra teisingas, toks požiūris yra akivaizdžiai klaidingas. Juk būtent atsakovo veiksmai, nevykdant savo pareigų arba pažeidžiant ieškovo teises, tokioje situacijoje suponuoja, kad ieškovas yra priverstas ieškoti savo teisių gynbos teisme. *A priori* „kaltinti“ ieškovą proceso inicijavimu yra tas pats, kas kaltinti auką tuo, kad ji pati išprovokavo žalą padariusį įvykį³⁵⁷. Juolab kad atsakovo piktnaudžiavimas gali reikšti ieškovo teisių pažeidimą antrą kartą. Pirmą kartą tai daroma ne(i)vykdant pareigų, kylančių iš materialinės teisės, antrą kartą – iš civilinio proceso teisės.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, mūsų manymu, būtų tikslinga formuluojant procesinio piktnaudžiavimo sudėtį konkrečiai nurodyti, kad jis gali pasireikšti ir aiškiai nepagrįsto atsiliepinimo pateikimu. Atsakovas gali gintis, bet jei nusprendžia taip elgtis, jam neturėtų būti leidžiama meluoti, įvairiais veiksmais bandyti nusišluoti tiesą ar nutolinti jos nustatymo momentą.

A. V. Volkovo nuomone, draudimas piktnaudžiauti teise, be kita ko, gali apimti ir netinkamą pareigų įgyvendinimą. Jo nuomone, kiekvienoje pareigoje glūdi „mikroteisė“, t. y. galimybė įvykdyti nustatytą pareigą tuo ar kitu būdu, toje ar kitoje vietoje, tomis ar kitomis sąlygomis³⁵⁸. Tačiau su šio autoriaus pozicija mums nesinorėtų sutikti. Teisė ir pareiga neturėtų būti tapatinamos. Nors jos yra itin glaudžiai tarpusavyje susijusios, tačiau visgi tai

³⁵⁶ *Ibidem*, p. 919.

³⁵⁷ *Ibidem*, p. 920.

³⁵⁸ ВОЛКОВ, А. В. *Злоупотребления гражданскими правами: проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 223–224.

dvi priešybės, išreiškiančios skirtingus elgesio modelius – laisvą ir privalomą. Be to, abejotina, ar tikrai galime teigti, kad kiekviena pareiga suteikia jos turėtojui tam tikrą pasirinkimo laisvę. Teisinės pareigos paprastai apibrėžiamos aiškiai ir konkrečiai, o bet koks nukrypimas nuo jų traktuotinas kaip objektyviai teisei priešinga veika. Savo ruožtu ne kiekvienas netinkamo naudojimosi procesinėmis teisėmis atvejis *stricto sensu* (iš lot. – siaurąja (griežtąja) prasme) yra tiesiogiai draudžiamas. Subjektinės teisės, net ir suvokiamos kaip abstraktus leistino elgesio tipas, turi savo ribas, kurias, be kita ko, determinuoja konkrečios (absoliučios) mūsų pareigos. Subjektinė teisė visada baigiasi ir nuo ten, kur prasideda pareiga (tikrąja to žodžio prasme), subjektinės teisės įgyvendinimo nebepali būti. Taigi ir procesinių pareigų nevykdymo įvardijimas piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis būtų logiškai ir semantiškai ydingas. Atsižvelgiant į tai, mums yra kur kas priimtinesnė pozicija tų autorių, kurie tvirtina, kad negali būti kvalifikuojami kaip piktnaudžiavimas teisėmis, taip pat ir procesinėmis, asmens veiksmai, kai jis nevykdo kokios nors konkrečios teisinės pareigos³⁵⁹. Žinoma, šiuo atveju mes turime omenyje absoliučias, o ne santykines (sąlygines) procesines pareigas, kurių gausu civilinio proceso teisėje.

Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis – tai iš pirmo žvilgsnio (tariamai) teisėtas elgesys, kuris atitinka tam tikros subjektinės teisės abstrakčiai ir objektyviai leidžiamą elgesio modelį³⁶⁰. Pasak A. V. Judino,

³⁵⁹ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 77; ФОКИНА, М. А. К вопросу о критическом осмыслении применения норм доказательственного права в связи с проблемой злоупотребления процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе. In *Концепция развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского Суда по правам человека*: сборник научных статей. Редколлегия: Т. Е. Абова и др. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007, p. 340; GHESTIN, J.; GOUBEАUX, G.; FABRE-MAGNAN, M. *Traité de droit civile. Introduction générale*. 4e édition. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1994, p. 756; COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus de droit. Notion* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-05-03], par. 13. Prieiga per internetą: <<http://www.lexisnexis.fr>>.

³⁶⁰ Pvz., nušalinimo teisėjui pareiškimas iš pirmo žvilgsnio yra teisėtas teisės reikalauti, kad būtų nagrinėtų nešališkas teismas, realizavimas. Tačiau konkrečiu atveju tokie byloje dalyvaujančio asmens veiksmai gali pažeisti objektyviosios teisės nustatytas konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygas. Šia teise gali būti naudojamas ne pagal jos paskirtį, bet siekiant užvilklinti bylos nagrinėjimą, nušalinti nuo bylos principingą ir aktyvų bei nesąžiningai šaliai nepalankų teisėją.

būtent šiuo požymiu piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis skiriasi nuo kitų, „įprastų“ teisės pažeidimų. Pastarųjų pažeidimų objektyvioji pusė charakterizuojama aiškiai neteisėtais veiksmais (neveikimu), nesukuriančiu teisėtumo regimybės³⁶¹. Jam iš esmės pritaria A. A. Malinovskis, nurodydamas, jog nuo įprastinių teisės pažeidimų piktnaudžiavimas teise iš esmės skiriasi tuo, kad teisės subjektas šiuo atveju atlieka neteisėtą veiką realizuodamas savo subjektinę teisę ir pradinė šios veikos stadija esti įstatymu saugomo elgesio ribose³⁶². Pabrėžtina, kad piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis analizėje būtent naudojimosi procesinėmis teisėmis įgyvendinimo sąlygų, kurias nustato objektyvioji teisė, nesilaikymas šalina tą elgesio teisėtumo aureolę, kurią sukuria subjektinė teisė, kai ji pradeda įgyvendinti, bei sudaro pagrindą piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis laikyti neteisėtu. Jei asmuo tinkamai realizuotų jam priklausančią teisę, apie jokią neteisėtumą negalėtų būti kalbos.

Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis dažnai pasižymi tuo, kad proceso dalyvis savo veiksmais pats dirbtinai sukuria (gali sukurti) juridinius faktus, su kuriais teisės normos sieja atitinkamų padarinių, kurių siekia nesąžiningas asmuo, atsiradimą³⁶³. Proceso teisės normos paprastai nustato konkrečius juridinius faktus, su kuriais siejamas aiškiai apibrėžtų teisinių padarinių atsiradimas. Tokiu būdu nesąžiningiems bylos dalyviams atsiveria galimybės imituoti šių faktų egzistavimą, savo procesinį elgesį sumodeliuoti taip, kad teismas sankcionuotų pageidaujamų padarinių atsiradimą. Kaip jau minėjome anksčiau, neretai teismas net neturi galimybių nedelsiant užkardyti

³⁶¹ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Санкт-Петербург, 2009, p. 30.

³⁶² МАЛИНОВСКИЙ, А.А. *Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование)* [interaktyvus]. М.: Юрлитинформ, 2007 [žiūrėta 2010-04-30], p. 287. Prieiga per internetą: <<http://www.mgimo.ru/files/33503/33503.pdf>>.

³⁶³ Pvz., norėdama atidėti bylos nagrinėjimą, šalis neteisėtai gauna nedarbingumo pažymėjimą, pateikia nepagrįstą prašymą dėl teisėjo nušalinimo, kas dėl nustatytos nušalinimo klausimo sprendimo tvarkos paprastai nepalieka jokios kitos išeities kaip tik atidėti bylos nagrinėjimą.

tokius nesąžiningus veiksmus, nes jo galias gali riboti įstatymas arba faktinės situacijos aplinkybės³⁶⁴.

Pastebėtina, kad potencialiai galima piktnaudžiauti bet kuria procesine teise³⁶⁵. Tačiau Lietuvos teismų praktikoje galime sutikti kategoriškai teigiant, kad, pavyzdžiui, negalima piktnaudžiauti teise į apeliaciją³⁶⁶. Tokia pozicija yra klaidinga.

Padariniai

Analizuojant piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis kaip teisės pažeidimą didelę reikšmę turi ir šios veikos padariniai. Kai kurių autorių teigimu, visuomenei žalingų padarinių atsiradimas nėra būtinas piktnaudžiavimo teise požymis³⁶⁷. O. A. Porotikovos manymu, kaip piktnaudžiavimas teise turėtų būti traktuojamos ne tik tokios situacijos, kai žala jau atsirado, bet ir tie atvejai, kai netinkamas teisių įgyvendinimas sudarė visas sąlygas jai atsirasti³⁶⁸. Šiai mokslininkei pritaria ir A. V. Judinas. Jo nuomone, žala dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis gali pasireikšti ne tik realiais praradimais, bet ir

³⁶⁴ Plačiau apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis kaip imitacinius veiksmus, bylos dalyvio elgesio modeliavimą, siekiant atitinkamų teisinių padarinių aktualizavimosi, žr. ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 526–533.

³⁶⁵ CADJET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 43. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

³⁶⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 15 d. nutartyje (c. b. *UAB „Liunetė“ v. R. B. ir kt.*, Nr. 2-340/2006, kat. 102.5) konstatuota, jog „įstatymo suteiktos teisės į apeliaciją įgyvendinimas jokių būdu negali būti įvertinamas kaip nesąžiningas elgesys ar piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis“. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. rugpjūčio 27 d. nutartyje (c. b. Nr. 2-816/2009, kat. 110.1) nurodyta, kad „CPK numato byloje dalyvaujantiems asmenims teisę atskiruoju skundu skųsti teismo priimtas nutartis, todėl ieškovo pasinaudojimas šia teise negali būti vertinamas kaip piktnaudžiavimas teise“. Kita vertus, kituose sprendimuose tokia galimybė jau neatmetama. Pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 26 d. nutartyje (c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Sisteminio modernizavimo grupė“ v. akcinė bendrovė „Spauda“*, Nr. 2A-565/2009, kat. 50.5) pažymėta, kad „teisė į teisminę gynybą, jos prieinamumą garantuojama pagrindiniuose įstatymuose, dėl to ir asmens įgyvendinama teisė į apeliaciją gali būti laikoma piktnaudžiavimu tik išimtiniais atvejais, kai tokia teise naudojama akivaizdžiai ne pagal jos paskirtį“.

³⁶⁷ ВОЛКОВ, А. В. *Злоупотребления гражданскими правами: проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 249; РАДЧЕНКО, С. Д. *Злоупотребление правом в гражданском праве России*. Москва: Волтерс Клувер, 2010, p. 59.

³⁶⁸ ПОРОТИКОВА, О. А. Злоупотребление правом как гражданско-правовое правонарушение. In *Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития*: материалы Всероссийской научно-практической конференции, Воронеж, 14-15 ноября 2003 года. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2004, p. 180.

negatyvių padarinių atsiradimo pavojumi³⁶⁹. Kiti mokslininkai su tuo iš esmės nesutinka. A. A. Malinovskio nuomone, vienas iš neteisėto piktnaudžiavimo teise požymių yra žalos įstatymo saugomiems interesams padarymas³⁷⁰. Jam iš esmės pritaria ir O. Gerasimova³⁷¹, M. V. Ibrahimova³⁷².

Mūsų manymu, žala teisės saugomiems gėriams yra būtinas piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymis. Atsižvelgiant į nustatytą sankciją, šis teisės pažeidimas yra gana sunkus. Todėl vien tik asmens veiksmai, pasireiškiantys netinkamu procesinių teisių įgyvendinimu ir (arba) turintys kitų piktnaudžiavimo požymių, bet nepadarantys jokios žalos, autoriaus vertinimu, neturėtų būti kvalifikuojami kaip nagrinėjamas teisės pažeidimas. Priešingu atveju teisinės atsakomybės taikymo sritis būtų nepateisinamai išplėsta. Šiuo aspektu gali būti kritikuojamas CPK 95 straipsnis, apibrėžiantis jame nustatytų teisinės atsakomybės priemonių taikymo pagrindus. Šioje teisės normoje apie žalą, kad veiką būtų galima kvalifikuoti kaip piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis ir taikyti numatytas atsakomybės priemones, neužsimenama. Tai, mūsų manymu, ydinga pozicija.

Piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis padaromą žalą reikia suprati ne tik kaip turtinius praradimus. A. V. Judinas nurodo, kad dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis gali būti padaryta ekonominė, organizacinė, ideologinė ir asmeninė žala. Ekonominė žala, pasak šio mokslininko, pasireiškia piniginiiais teismo ir byloje dalyvaujančių asmenų praradimais. Organizacinė žala yra padaroma normaliam procesinių teisinių santykių vystymuisi ir funkcionavimui bei pasireiškia bereikalingu procesinių resursų eikvojimu nepagrįstiems ieškiniams ar skundams nagrinėti, teismo sprendimams, paremtiems nepatikimais įrodymais, priimti, kitiems procesiniams

³⁶⁹ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 66.

³⁷⁰ МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен*: диссертация доктора юридических наук. Москва, 2009, p. 271.

³⁷¹ ГЕРАСИМОВА, О. Злоупотребление правом [interaktyvus]. In *Правосудие в Восточной Сибири*, 2003, nr. 2–3 [žiūrėta 2010-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1135116>>.

³⁷² ИБРАГИМОВА, М. В. *Злоупотребление субъективным гражданским правом (Понятие, сущность, виды и последствия)*. Дис. канд. юрид. наук. Введение к работе [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/190451.html>>.

dokumentams paruošti ir pan. Teisingumo sistema šiuo atveju dirba tiesiog „tuščiai“, taip švaistydama brangų laiką, kuris galėtų būti panaudojamas sprendžiant realius ginčus. Ideologinė žala – tai teismo kaip teisingumą vykdančio organo autoriteto sumažėjimas dėl procesinio piktnaudžiavimo. Asmeninę žalą dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sudaro asmens, dalyvaujančio byloje ir nukentėjusio dėl piktnaudžiavimų, moraliniai išgyvenimai ir kiti neturtiniai praradimai. Pastebėtina, kad žala gali būti tiek tiesioginė, tiek netiesioginė, kilti tiek pačiame teismo procese, tiek už jo ribų (pvz., kai dėl nepagrįsto laikinųjų apsaugos priemonių taikymo sutrikdoma įmonės veikla)³⁷³.

Kaip matome, žala dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis gali būti labai įvairi ir nė viena iš jos formų negali būti ignoruojama. Be to, kadangi nagrinėjamo pažeidimo objektas pasižymi dualizmu, žala juo gali būti padaryta skirtingiems asmenims, pažeisti skirtingus, tiek privataus, tiek viešojo pobūdžio teisės saugomus gėrius ir interesus. Tačiau visus šiuos padarinius iš esmės jungia vienas bendras bruožas. Jie nedera su šių teisių paskirtimi – greitai, ekonomiškai ir teisingai išnagrinėti bylą, t. y. neatitinka tų pasekmių, kurios turėtų atsirasti tinkamai realizuojant teises³⁷⁴.

Iš esmės sutiktina su J. V. Greliu, kad piktnaudžiavimui procesine teise labai didelę reikšmę turi ne pats asmens elgesys, bet ta teisinė padėtis, kuri būtų jei asmens elgesys būtų sankcionuotas³⁷⁵. Taigi piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis konstatuoti svarbi ir dėl atitinkamų veiksmų ar neveikimo galinčios kilti žalos grėsmė. Kuo ji didesnė, kuo sunkiau jai užkirsti

³⁷³ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 221–224. Plačiau apie tai žr. ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 67–75.

³⁷⁴ Pvz., ESTT Generalinis advokatas P. Maduro pažymi, kad piktnaudžiavimo nėra, jei nėra prieštaravimo tarp asmens reikalavimo pripažinimo ir tų tikslų bei rezultatų, kurių siekiama ta nuostata, kuria remiasi tas asmuo. Kitaip tariant, piktnaudžiavimui pripažinti reikia normos, kuria galbūt piktnaudžiaujama, paskirties bei tikslų, palyginimo su tikslais ir rezultatu, kuris pasiektas nagrinėjama veika. Žr. Generalinio advokato Maduro išvada byloje C-255/02, C-419/02 ir C-223/02 *Halifax plc. ir kt. v. Commissioners of Customs and Excise* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-12-01]. Prieiga per internetą: <<http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en>>.

³⁷⁵ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 21.

kelią, tuo labiau pateisinamas atsakomybės priemonių už tokius veiksmus taikymas, nes asmens veika tampa pavojingesnė.

Atkreiptinas dėmesys, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis nebūtinai turi sukelti kokių nors neigiamų padarinių kitiems proceso dalyviams. Nagrinėjamam procesiniam pažeidimui konstatuoti gali pakakti neigiamo poveikio viešiesiems efektyvaus teisingumo vykdymo interesams. Pasak M. Taruffo, piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis neturėtų būti visada siejamas su žalos ar kitų nepatogumų sukėlimu kitai šaliai, nes reikšmę (kartais galbūt ir svarbiausią) gali turėti efektyvaus ir greito teisingumo administravimo sutrikdymai³⁷⁶. Kita vertus, sunkiai įsivaizduojamas žalingas poveikis kitų bylos dalyvių interesams, dėl kurio neatsiranda neigiamas poveikis sklandžiam teisingumo vykdymui.

Pabrėžtina, kad tam tikrų procesinių teisių įgyvendinimas, objektyviai vertinant, pats savaime sukelia tam tikrą iš pažiūros neigiamų padarinių. Pavyzdžiui, apeliacinio skundo padavimas reiškia, kad teismo sprendimas neįsiteisėja ir todėl dažniausiai negali būti vykdomas. Tokia situacija, žiūrint apeliacinio skundo nepadavusios ir bylą pirmosios instancijos teisme laimėjusios šalies akimis, gali būti vertinama kaip dar iki proceso pradžios jai padarytos žalos didinimas, nes pažeistų teisių realus apgynimas dar ilgiau užsitęsia. Tačiau tai, be jokios abejonės, nereiškia, kad apeliacinio skundo, net ir to, kuris vėliau yra atmetamas, padavimas jau pats savaime gali būti traktuojamas kaip procesinis teisės pažeidimas – piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Subjektinės teisės, taip pat ir procesinės, turinyje gali glūdėti galimybė atlikti tokius veiksmus, kurie objektyviai sukelia tam tikrą nepatogumų ar praradimų kitai šaliai. Tam tikrų teisių apskritai neįmanoma įgyvendinti nepadarant žalos³⁷⁷. Taigi procesinę teisę net ir netinkamai įgyvendinantis asmuo privalo turėti tam tikrą imunitetą dėl kitiems asmenims daromos žalos. Tokia padėtis grindžiama tuo, kad nemažai procesinių teisių

³⁷⁶ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 15.

³⁷⁷ GUTTERIDGE, H. C. Abuse of Rights. In *The Cambridge Law Journal* [interaktyvus]. 1933–1935, nr. 5 [žiūrėta 2008-05-11], p. 35. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

išreiškia fundamentalius teisinės valstybės principus, pagrindines žmogaus teises ir procesines garantijas. Šios vertybės sukuria tam tikrą apsauginį perimetrą, kuris neleidžia traktuoti, kad bet kokios žalos padarymas, naudojantis procesinėmis teisėmis, yra teisės pažeidimas. Be to, civiliniame procese paprastai susiduria šalys su skirtingais interesais, kurios siekia sau palankių rezultatų. Todėl visiškai natūralu, kad naudojantis procesinėmis teisėmis sukeliama tam tikrų nepatogumų, suvaržymų kitai šaliai. Atsižvelgiant į tai, neturėtų būti daroma klaida ir apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis sprendžiama vien tik iš to, kad kitam asmeniui yra padaroma žala. Tam tikros negatyvios pasekmės, siekiant neiškreipti konkuruojančių vertybių pusiausvyros, gali ir turi būti pateisinamos.

Priežastinis ryšys

Priežastinis ryšys tarp veikos ir jos padarinių nagrinėjant aptariamą procesinį teisės pažeidimą iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nesukeliantis problemų. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis pasireiškia rašytinių dokumentų (prašymų, skundų, įrodymų ar kt.) pateikimu teismui, nesąžiningo dalyvio tiesioginiu bendravimu su teismu arba kitų veiksmų atlikimu teismo akivaizdoje (reiškiant nušalinimą, užduodant klausimus, prašant išreikalauti dokumentus ar pan.). Taigi nesunku nustatyti ryšį tarp šių veiksmų ir su jais susijusių padarinių. Tačiau ne visada viskas taip paprasta. Į tam tikrą procesinį rezultatą suponuojančią veiklą gali įeiti ne tik teisės pažeidėjo, bet ir teismo, taip pat kitų proceso dalyvių elgesys³⁷⁸.

Pasitaiko atvejų, kai teismas, netinkamai vadovaudamas teismo procesui, pats sudaro prielaidas užvilinti teismo procesą. Pavyzdžiui, teismų praktikoje būta atvejų, kad teismas nurodo pateikti tam tikrus įrodymus tik

³⁷⁸ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 86.

teismo posėdžiui³⁷⁹. Tokiu atveju iš esmės užprogramuojamas bylos nagrinėjimo atidėjimas. Tam tikrais atvejais neigiamų padarinių, vertinant proceso ekonomiškumo ir operatyvumo požiūriu, atsiradimas apskritai nepriklauso nuo proceso šalių veiksmų ir jų valios. Pavyzdžiui, jei apie teismo posėdį nėra tinkamai pranešta bent vienam iš byloje dalyvaujančių asmenų, bylos nagrinėjimas turi būti atidėtas. Šie padariniai negali būti siejami su atvykusios į teismo posėdį šalies veiksmais.

Kaip minėta, procesinių teisių realizavimas galimas tik daugiau ar mažiau dalyvaujant teismui. Todėl priežastinio ryšio vystymosi dinamiką nagrinėjamu atveju visada būtina tirti teismo veiksmų kontekste, įvertinant, ar teisėtas ir adekvatus buvo jo atsakas į nesąžiningo subjekto elgesį. Jei teismas neparodė reikiamos valios ir prisidėjo prie žalos atsiradimo ar padidėjimo, negalima vienareikšmiškai teigti apie tiesioginio priežastinio ryšio egzistavimą tarp nesąžiningo asmens elgesio ir jo padarinių, nes jie yra ir tinkamo teismo pareigų nevykdymo, užkertant kelią procesiniams pažeidimams, rezultatas. Perkelti visą atsakomybę ant šalių tokiu atveju būtų neteisinga. Tiesioginis priežastinis ryšys nagrinėjamu atveju galimas tik tuo atveju, jei net teismui veikiant nepriekaištingai, šalių veiksmai neišvengiamai privestų prie neteisėto rezultato³⁸⁰. Atsižvelgiant į tai, kiekvieną kartą būtina kruopščiai įvertinti, kokios buvo teismo galimybės (tiek faktinės, tiek teisinės) užkirsti kelią neigiamiems padariniams atsirasti. Jei galima įžvelgti teismo kaltę, skirti nesąžiningai šaliai į valstybės biudžetą išieškomą baudą turėtų būti galima tik išimtiniais atvejais, pavyzdžiui, kai ji svariai prisideda prie negatyvių padarinių. Valstybė paprastai neturėtų bausti asmens už tai, dėl ko ji pati yra labiausiai kalta. Kiti proceso dalyviai tokiu atveju gali reikalauti teismo (valstybės) atsakomybės (pvz., nesąžiningo proceso metu priimto teismo

³⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. kovo 14 d. nutartis c. b. *Kauno miesto apylinkės vyriausiasis prokuroras v. AB „Kauno šiltnamiai“*, Nr. 3K-3-308/2001, kat. 84, 102.

³⁸⁰ ЮДИН, А. В. Злоупотребление гражданским процессуальным правом. In *Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития*: материалы Всероссийской научно-практической конференции, Воронеж, 14–15 ноября 2003 года. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2004, p. 303.

sprendimo panaikinimo, turtinės ir neturtinės žalos (CK 6.272 str.) atlyginimo³⁸¹).

Pasak A. V. Judino, priežastinio ryšio nustatymui, kvalifikuojant asmens veiksmus kaip piktnaudžiavimą teise, didelę reikšmę turi išankstinis veiksmy, kurie sukėlė neigiamų padarinių, suvokimas arba, kitaip tariant, kaltė³⁸². Su šiuo pastebėjimu nėra pagrindo nesutikti. Mūsų manymu, jei asmens veiksmuose galime įžvelgti tyčią, tai tokiam elgesiui galime priskirti kur kas platesnį neigiamų padarinių spektrą, nei tuo atveju, kai asmuo elgiasi tik neatsargiai.

Apibendrinant tai, kas anksčiau išdėstyta, darytina išvada, kad veika, realizuojant turimą subjektinę teisę, tačiau peržengiant jos įgyvendinimo sąlygomis apibrėžtas ribas, tam tikra žala ir pakankamas teisinis ir faktinis priežastinis ryšys tarp jų yra būtini piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis kaip teisės pažeidimo požymiai. Nesant jų, nėra teisės pažeidimo – piktnaudžiavimo procesine teise. Kita vertus, piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis konstatuoti nėra būtinas kokios nors aiškiai apibrėžtos žalos atsiradimas ar konkretus (pvz., tiesioginis) priežastinis ryšys. Dėl šio pažeidimo atsirandantys neigiami padariniai, ryšys tarp jų ir veikos gali būti labai įvairūs. Be to, svarbi ir žalos, kuri gali kilti teismui leidus atsirasti atitinkamais veiksmais siekiamiems padariniams, grėsmė ir jos realumas.

Kiti požymiai

Be anksčiau paminėtų, nagrinėjamam pažeidimui nustatyti gali turėti reikšmės ir kitos aplinkybės, pavyzdžiui, veiksmy atlikimo laikas, vieta, būdas, sistemingumas, pakartotinumas ir pan. Pavyzdžiui, jau minėta, kad procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos gali kisti bylai judant į priekį. Tad laikas gali būti

³⁸¹ Pastebėtina, kad Lietuvos teismų praktikoje jau randame pavyzdžių, kai pripažįstama, jog dėl teismo kaltų veiksmy valstybė kartu su kitu asmeniu yra solidariai atsakingi už asmeniui padarytą žalą vykdymo procese. Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 8 d. nutartį c. b. A. Š. v. J. K. ir kt., Nr. 3K-3-33/2010, kat. 41; 44.2.4.1; 44.5.2.1; 44.5.2.14; 129.2; 129.17.

³⁸² ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 86–87.

svarbus vertinant, ar asmuo tinkamai realizuoja savo teisę. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat ne kartą yra atkreipęs dėmesį į veiksmų sistemingumą kaip piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymį³⁸³. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad „piktnaudžiauti procesu galima naudojant procesinę nušalinimo teisę ne pagal jos paskirtį, t. y. veikiant prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, *įtraukiant teismą į nepagrįstų nuolatinių iš esmės to paties turinio skundų svarstymą* [išskirta autoriaus], o ne norint pagrįstai nušalinti teisėją, kuris neatitinka nešališkumo reikalavimų ir negali objektyviai išnagrinėti bylos“³⁸⁴. Lietuvos apeliacinis teismas taip pat yra nurodęs, kad „sistemingi, pakartotiniai, nemotyvuoti arba tais pačiais motyvais grindžiami dalyvaujančių byloje asmenų pareiškimai dėl teisėjo, teisėjų ar viso teismo nušalinimo trikdo teismo darbą, trukdo koncentruotai ir greitai išnagrinėti civilinį ginčą, todėl tokie šių asmenų veiksmai gali būti vertinami kaip piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, ir už tai jiems gali būti taikomos CPK 95 straipsnyje nustatytos sankcijos“³⁸⁵.

Tačiau pastebėtina, kad daugeliu atvejų kiti objektyviosios pusės požymiai savarankiškos reikšmės neturi, bet esti tik papildomi kriterijai, sprendžiant dėl kitų šio teisės pažeidimo požymių (pvz., kaltės).

III.2.3. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektai

Piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis gali ne bet kas. Šio pažeidimo subjektu gali būti tik tas, kas gali turėti atitinkamas procesines teises ir jas savo veiksmais įgyvendinti, t. y. asmenys, turintys civilinį procesinį veiksnumą (CPK 38 str.). Todėl negali piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis neveiksnūs asmenys ar nepilnamečiai iki 14 metų. Jie civiliniame procese savarankiškai

³⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 27 d. nutartis c. b. AB „Hidrostatyba“ v. UAB „Klaipėdos šaldytuvų terminalas“, Nr. 3K-3-509/2002, kat. 107.1 ir 84; 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c. b. A. B. v. UAB „Kauno diena“, Nr. 3K-3-404/2007, kat., 98.3; 101.

³⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. spalio 12 d. nutartis c. b. pagal A. B. kasacinį skundą, Nr. 3K-3-406/2007, kat. 98.3; 101.

³⁸⁵ Pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko 2008 m. rugpjūčio 4 d. nutartis dėl UAB „Ober-haus“ prašymo, Nr. 2KT-49/2008, kat. 98.1.

nedalyvauja ir procesinių teisių patys neįgyvendina (CPK 38 str. 4 d.). Juos visiškai pakeičia jų atstovai pagal įstatymą arba CPK numatytais atvejais – kuratorius, turintis visas procesines atstovo pagal įstatymą teises ir pareigas³⁸⁶. Būtent pastarieji asmenys, o ne nepilnamečiai ar neveiksnūs asmenys, ir gali būti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis bei atsakomybės už tai subjektais.

Negali būti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektais ir nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų bei ribotai veiksnūs asmenys, jei civiliniame procese jų teises įgyvendina atstovai pagal įstatymą (CPK 38 str. 2 d.). Tais atvejais, kai nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų gali savarankiškai dalyvauti civiliniame procese ir įgyvendinti atitinkamas procesines teises, jie gali būti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektais ir prisiimti teisinę atsakomybę už šiuos veiksmus (CPK 38 str. 3 d.).

Piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis paprastai negali ir tie asmenys, kurie nėra proceso dalyviai. Jie procesinių teisių kaip taisyklė neturi. Vis dėlto reikia pastebėti, kad proceso įstatymo normos tam tikrais atvejais suteikia atitinkamas teises asmenims, kurie formaliai (dar) nėra civilinio proceso dalyviai. Pavyzdžiui, ieškinio pateikimo teismui metu civilinis procesas dar nėra prasidėjęs, todėl jo dalyvių apskritai nėra. Tačiau tai nereiškia, kad asmuo, pateikiantis teismui aiškiai nepagrįstą ieškinį ir tokiu būdu realizuojantis procesinę teisę kreiptis į teismą, negali šia teise piktnaudžiauti. Todėl tam tikrais atvejais piktnaudžiauti proceso įstatymo suteikiamomis (procesinėmis) teisėmis, mūsų nuomone, gali ir byloje formaliai nedalyvaujantys asmenys. Pastebėtina, kad civilinio proceso teisės doktrinoje egzistuoja ir priešingų nuomonių. Pavyzdžiui, V. S. Anohinas nurodo, kad ieškinio pareiškimas negali būti laikomas piktnaudžiavimu teise, nes procesines teises asmenys įgyja tik iškėlus bylą³⁸⁷.

Apskritai piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektais, mūsų manymu, gali būti visi asmenys (tiek fiziniai, tiek juridiniai), kurie gali turėti

³⁸⁶ DRIUKAS, A.; et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 159.

³⁸⁷ АНОХИН, В. С. *Злоупотребление процессуальными правами* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.voronej.arbitr.ru/about/stati/1998.html>>.

(įgyti) procesines teises ir jas savo veiksmais įgyvendinti. Šiuo aspektu kritikuotina CPK 95 straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta, jog „šalis [išskirta autoriaus], kuri nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (apeliacinį, kasacinį skundą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, gali būti teismo įpareigota atlyginti kitai šaliai jos patirtus nuostolius“. Vien tik šalies paminėjimas minėtoje teisės normoje gali sukurti ir, kaip matysime vėliau, teismų praktikoje kartais sukuria klaidingą įspūdį, kad piktnaudžiavimo subjektais įstatymas pripažįsta tik šalis.

Pabrėžtina, kad piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis faktiškai gali ir atstovai. Jie yra byloje dalyvaujantys asmenys (CPK 37 str. 2 d.), turi visas atstovaujamojo procesines teises (jei kitaip nenumatyta įstatyme arba atstovo įgalinimus įforminančiame dokumente) ir jas įgyvendina – suteiktų įgalinimų ribose atstovas savarankiškai atlieka procesinius veiksmus. Kaip teisingai pastebėjo N. A. Čečina, procesiniuose santykiuose atstovas veikia kaip savarankiškas teisės subjektas ne tik atstovaujamojo, bet ir teismo atžvilgiu. Proceso teisės normos nustato atstovo teises ir pareigas teismo, o ne atstovaujamojo atžvilgiu³⁸⁸.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, atstovams taip pat taikytina CPK 7 straipsnio 2 dalyje nustatyta pareiga nepiktnaudžiauti procesinėmis teisėmis³⁸⁹. Juolab kad gana dažnai būtent jie (ypač advokatai), o ne jų atstovaujami asmenys, būna netinkamo akto faktiniai autoriai. Kita vertus, ne visose valstybėse vienodai sprendžiamas klausimas dėl atstovų atsakomybės už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis³⁹⁰. Atstovai veikia atstovaujamojo vardu, todėl kai kada atsakomybė už atstovų veiksmus yra priskiriama atstovaujamojam. Papildomų sunkumų čia prideda ir tai, kad pagrindinės

³⁸⁸ ŽALĖNIENĖ, I. *Atstovavimas civiliniame procese (teoriniai ir praktiniai aspektai)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 115–116.

³⁸⁹ Pastebėtina, kad teisės doktrinoje taip pat nurodoma, kad piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektais pripažintini ir atstovai. Žr. ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 116–117; ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 106.

³⁹⁰ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 20.

atsakomybės už nagrinėjamą pažeidimą formos yra skirtingos teisinės prigimties. Piktnaudžiavimas gali nulemti tiek civilinės (deliktinės) atsakomybės atsiradimą, tiek savitą procesinę teisinę sankciją (baudą) ir šių atsakomybės rūšių subjektų klausimai gali būti sprendžiami nevienodai.

Mūsų manymu, labai tikslią piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjekto bendro pobūdžio charakteristiką (tipą) atskleidė A. V. Judinas. Jo teigimu, paprastai tai asmuo, turintis atitinkamą teisinių žinių bagažą, įgytą profesinio mokymosi būdu arba nuolat bylinėjantis. Kiti asmenys paprastai nepiktnaudžiauja teise, nes apskritai su jiems priklausančių teisių turiniu yra susipažinę tik labai bendrais bruožais³⁹¹, taigi nelabai numano ir apie tas galimybes, kurias jos jiems atveria.

Pastebėtina, kad kai kurių proceso dalyvių statusas yra specifinis, jų vaidmuo tik pagalbinis, o turimų procesinių teisių apimtis yra minimali. Todėl jų priskyrimas piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektų ratui teisinėje literatūroje yra kvestionuojamas.

A. V. Judinas nurodo, kad negali piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis asmenys, padedantys vykdyti teisingumą, t. y. ekspertai, liudytojai, vertėjai. Jo teigimu, jie civiliniame procese iš esmės turi tik pareigas³⁹². Ši pozicija visiškai atitinka Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktą principinę nuostatą, kuri tik byloje dalyvaujantiems asmenims draudžia piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis (CPK 7 str. 2 d.). Savo ruožtu byloje dalyvaujančių asmenų sąvoka neapima nei vertėjų, nei liudytojų, nei ekspertų (CPK 37 str. 2 d., 61 str.).

Analizuojant Civilinio proceso kodekso normas, išties nelengva atrasti tokių vertėjų ar liudytojų teisių, kuriomis jie galėtų piktnaudžiauti. Kita vertus, CPK 175 straipsnio 4 dalyje numatyta liudytojų, kurie davė parodymus pavedimą vykdančiam teismui, galimybė atvykti į bylą nagrinėjančią teismą ir iš naujo duoti parodymus. Šia galimybe liudytojas gali mėginti piktnaudžiauti.

³⁹¹ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 124.

³⁹² ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 116.

Taip, mūsų nuomone, gali atsitikti, jei jis atvyksta į teismą ir teigdamas, kad turi kažką naujo parodyti ar papildomai paaiškinti, patikslinti, vėl iš naujo ima kartoti ilgą istoriją ar kitus duomenis, kurie jau buvo surinkti anksčiau teismo pavedimo tvarka. Be to, siekdamas pasipelnyti, liudytojas gali suklastoti išlaidas patvirtinančius dokumentus arba nesąžiningai susitarti su paslaugos teikėju, kad jis išrašytų sąskaitą didesnei sumai nei buvo realiai sumokėta. Šiais atvejais, mūsų manymu, galima įžvelgti piktnaudžiavimą liudytojo procesine teise gauti atitinkamų išlaidų atlyginimą. Šia teise, mūsų manymu, gali piktnaudžiauti ir vertėjas, pareikalaudamas už savo suteiktas paslaugas aiškiai per didelės sumos.

Dar akivaizdesnių pavyzdžių, kaip piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis gali ir kiti proceso dalyviai, matyti analizuojant eksperto teisinį statusą civilinėje byloje. Pavyzdžiui, ekspertas turi teisę prašyti teismo pateikti papildomą medžiagą, jeigu tai reikalinga išvadai duoti (CPK 214 str. 2 d.). Tačiau užuot iškart, kai sužinojo, kad jam reikalinga papildoma medžiaga, kreipęsis į teismą su prašymu pateikti tokią medžiagą, jis dėl vienokių ar kitokių priežasčių gali ilgai delsti tai daryti ir tokiu būdu užvilinti teismo procesą. Tai, mūsų nuomone, gali būti įvertinama kaip piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis.

Neturėtų būti atmetama galimybė, kad piktnaudžiauti savo teisėmis gali ir valstybės ir savivaldybių institucijos, dalyvaujančios procese išvadai duoti (CPK 50 str. 2 d.).

Apibendrinami tai, kas anksčiau paminėta, manome, kad nei teoriniu, nei praktiniu požiūriu nėra pagrindo apriboti subjektų, galinčių piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, rato vien tik šalimis ar byloje dalyvaujančiais asmenimis. Dėl šios priežasties yra tobulintina CPK 7 straipsnio 2 dalis. Pareiga elgtis sąžiningai ir nepiktnaudžiauti turėtų būti nustatyta visiems proceso dalyviams³⁹³.

³⁹³ Pastebėtina, kad į šią problemą dėmesį atkreipia ir V. O. Aboloninas, pažymėdamas, jog Rusijos Federacijos civilinio ir arbitražo proceso kodekso normos, nustatančios pareigą elgtis sąžiningai, neapima pagalbinį vaidmenį procese atliekančių asmenų, o tai prieštarauja civilinio proceso esmei ir sąžiningumo pareigos prasmei bei tikslui. Žr. АБОЛОНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в*

Pastebėtina, kad A. V. Judinas iš asmenų, kuriems gali būti taikoma atsakomybė už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, sąrašo siūlo pašalinti prokurorą bei kitus asmenis, kurie teisme pareiškia ieškinį, gindami viešąjį interesą. Šis mokslininkas nurodo, kad nors minėti subjektai, be jokios abejonės, turi savarankiškas procesines teises, tačiau, jo nuomone, jos kartu yra ir jų procesinės pareigos, o tai leidžia teigti, kad jų statusas procese geriau apibūdinimas „kompetencijos“, „įgalinimų“ sąvokomis; dalyvaudami civiliniame procese jie atlieka viešąsias funkcijas, išplaukiančias iš jų veiklos tikslų ir uždavinių³⁹⁴. Tačiau su tokia pozicija, mūsų nuomone, sutikti negalima.

Pirma, išvada, kad asmenys, civilinio proceso tvarka ginantys viešąjį interesą, negali būti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektai Lietuvoje neturėtų jokio teisinio pagrindo. CPK nėra teisės normų, kurių pagrindu galima būtų išskirti asmenis, ginančius viešąjį interesą, į atskirą grupę ir netaikyti jiems procesinės pareigos elgtis sąžiningai bei nepiktnaudžiauti suteiktomis procesinėmis teisėmis. Priešingai, CPK 7 straipsnio 2 dalis tokią pareigą numato visiems byloje dalyvaujantiems asmenims. Asmuo, pareiškęs ieškinį gindamas viešąjį interesą, taip pat yra byloje dalyvaujantis asmuo (CPK 37 str. 2 d.), jis turi visas ieškovo procesines teises ir pareigas (CPK 50 str. 1 d.).

Antra, asmenys, pareiškę ieškinį viešajam interesui apginti, civiliniame procese dalyvauja lygiais pagrindais su kitais proceso dalyviais. Jokie valdingi įgalinimai kitų proceso dalyvių atžvilgiu jiems nesuteikiami, todėl ir jų veikimas civiliniame procese negali būti tapatinamas vien tik su tarnybinių pareigų vykdymu. Nors civiliniame procese jų atliekami veiksmai tam tikra prasme paprastai (pvz., prokuroro atveju) yra kartu ir jų tarnybinių pareigų, jiems pavestų viešosios valdžios funkcijų ir uždavinių vykdymas, tačiau

гражданском процессе Германии. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 172. Taip pat, pvz., Lotynų Amerikos Modelinio civilinio proceso kodekso 5 str. yra įtvirtinta pareiga visiems dalyvaujantiems procese asmenims elgtis sąžiningai, lojaliai. Žr. OTEIZA, E. D. Abuse of Procedural Rights in Latin America. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 193.

³⁹⁴ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 115.

pasireiškia jie civiline procesine forma, kurioje šalių teisės yra lygios (CPK 17 str.). Šiuo aspektu reikia skirti tarnybinius teisinius santykius, kuriuose atitinkami jų veiksmai galėtų būti laikomi pareigų vykdymu, ir procesinius santykius, kuriuose aptariamų jų įgalinimų įgyvendinimas iš tikrųjų yra tiesiog procesinių teisių realizavimas. Todėl, mūsų nuomone, šių asmenų pašalinimas iš atsakomybės už nagrinėjamo pažeidimo subjektų rato pažeistų šalių lygiateisiškumo principą. Procesinių teisių jiems suteikimas negali būti lydimas jų procesinių pareigų ar atsakomybės už jų nevykdymą pašalinimo.

Trečia, tai, kad už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis jiems gali būti taikoma tarnybinė atsakomybė kaip už netinkamą tarnybinių pareigų vykdymą, tarnybinės etikos pažeidimą, nešalina galimybės už tokius veiksmus taikyti ir kitų atsakomybės formų. Tas pats veiksmas gali būti pagrindas skirtingoms atsakomybės rūšims taikyti ir tai nebus principo *ne bis in idem* pažeidimas.

Pastebėtina, kad J. V. Grelis prokurorus ar kitus asmenis, ginančius viešąjį interesą civiliniame procese, taip pat priskiria prie piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektų³⁹⁵.

Civilinio proceso teisės doktrinoje esti nuomonių, kad piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis gali ir teisėjai³⁹⁶. R. Fentimenas nurodo, kad piktnaudžiavimas, kurį padaro teisėjai, paprastai yra piktnaudžiavimas jiems suteikta diskrecija, pasireiškiantis netinkamu iš teismo vadovavimo procesui kylančių galių panaudojimu, susijusiu su proceso eiga³⁹⁷. Apie teismo piktnaudžiavimus užsimena ir Y. Taniguchi. Jis pažymi, kad nesąžiningas teismo elgesys arba piktnaudžiavimas teisėmis sudaro pagrindą taikyti valstybei civilinę atsakomybę³⁹⁸. A. V. Judinas taip pat nurodo, kad galima kalbėti apie teismo piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Jo manymu, tai

³⁹⁵ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 106–107.

³⁹⁶ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 19.

³⁹⁷ *Ibidem*.

³⁹⁸ TANIGUCHI, J. Abuse of Procedural Rights: A Japanese Perspective. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law international, 1999, p. 220.

gali būti tokios situacijos, kai teismas, formaliai nepadarydamas proceso įstatymo pažeidimo, realizuoja savo teises priešingai tiems tikslams ir uždaviniams, kurie keliami civilinei teisei³⁹⁹. Kita vertus, kiti mokslininkai, pvz., J. V. Grelis⁴⁰⁰, J. Normandas⁴⁰¹, teismo kaip piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjekto iš esmės nepripažįsta. Prancūzijos teisės doktrina bent jau teoriniu aspektu skiria piktnaudžiavimą teisėmis (pranc. – *abus de droit*) ir piktnaudžiavimą valdžia (pranc. – *abus (détournement) de pouvoir*)⁴⁰².

Mūsų nuomone, byloje dalyvaujančių asmenų ir kitų proceso dalyvių bei teismo disponuojamų teisių prigimtis ir pobūdis yra skirtingi. Teismas yra valdžios institucija. Tik jis vykdo teisingumą. Teisingumo vykdymas nėra jo teisė. Tai visų pirma jo pareiga, kylanti iš konstitucinės teismo sampratos. Todėl ir teismo įgalinimai kyla ne iš būtinybės įgyvendinti savo materialinį ir (arba) procesinį suinteresuotumą, kaip yra byloje dalyvaujančių asmenų atveju, ar padėti teismui vykdyti teisingumą, kaip yra kitų proceso dalyvių (ekspertų, vertėjų, liudytojų) atveju, bet iš jo kaip valdžios institucijos konstitucinės paskirties. Taigi, nors galima išskirti nemažai teismo teisių (pvz., sujungti ar išskirti bylas, skirti parengiamąjį teismo posėdį ir t. t.), tačiau jos, būdamos teisėmis proceso dalyvių atžvilgiu, viena vertus, yra iš jo kaip valstybės valdžios dalies sampratos ir Konstitucijos priskirtų funkcijų kylančių valdingų įgalinimų ekstrapoliacija civiliniuose procesiniuose santykiuose, o, kita vertus, šios teisės kartu yra ir jo procesinės pareigos, koreliuojančios su valstybės,

³⁹⁹ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 238. Pastebėtina, kad anksčiau šis mokslininkas į teismo galimybę piktnaudžiauti teise žiūrėjo skeptiškai. Žr. ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 115.

⁴⁰⁰ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 107.

⁴⁰¹ J. Normandas teigia, kad teisėjai neturi teisių, kuriomis jie gali piktnaudžiauti. Tačiau jie gali peržengti savo valdingų įgalinimų ribas (angl. – *exceed his powers*), dėl ko gali būti taikomos specifinės sankcijos. Žr. NORMAND, J. Final Report: Two Approaches to Abuse of Procedural Right. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law international, 1999, p. 242.

⁴⁰² CRABB, J. H. The French Concept of Abuse of Rights. In *Inter-American Law Review* [interaktyvus]. 1964, t. 6, nr. 1 [žiūrėta 2009-05-11], p. 11–12. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

kaip visos visuomenės organizavimo formos, teise reikalauti, kad teismas vykdytų jam pavestas funkcijas. Todėl mes manome, kad būtų teisingiau ir tiksliau kalbėti, kad teismas turi pareigą, o ne teisę, sujungti ar išskirti bylas, skirti parengiamąjį teismo posėdį, jei egzistuoja proceso įstatyme nustatytos sąlygos tokiems veiksams atlikti. Dėl šios priežasties ir teismo, kaip piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjekto, statusas teorine prasme yra diskutuotinas ir abejotinas, nes „grynų“ procesinių teisių teismas iš esmės neturi.

Atsižvelgdami į paminėtą specifiką, šiame darbe mes atskirai neanalizuojame teismo piktnaudžiavimo jam suteiktomis galiomis klausimo. Tai turėtų būti atskiro ir kruopštaus tyrimo objektas. Kita vertus, būtina pripažinti, kad teismui suteikta diskrecija gali būti naudojama netinkamai, teismas gali nesilaikyti proceso teisės normų ir principų bei juos pažeisti. Tai gali tapti rimta problema užtikrinant proceso dalyvių teisę į tinkamą teismo procesą, operatyvų bylos išnagrinėjimą. Kaip teisingai pastebi M. L. Stormas, teismas gali būti puikus bendrininkas ir pagalbininkas piktnaudžiaujančiai procesinėmis teisėmis šaliai⁴⁰³, todėl šiuo atveju gali kilti ne tik proceso dalyvio, bet ir valstybės (už teismo neteisėtus veiksmus) atsakomybės klausimo, jų santykio problema.

III.2.4. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis subjektyvioji pusė

Subjektyviųjų piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis požymių klausimas yra bene pats sudėtingiausias ir kontraversišiausias. Teisės moksle išskiriamos trys valstybių grupės pagal tai, koks yra požiūris į piktnaudžiavimo (apskritai) kriterijus. Pirmoji grupė piktnaudžiovimu laiko tik tyčinius veiksmus (pvz., Italija, Austrija, Lichtenšteinas). Antrajai grupei priklauso valstybės, kuriose piktnaudžiavimas grindžiamas objektyviais kriterijais, apimančiais padarytos žalos nenormalumą (pvz., Vokietija, Šveicarija, Ispanija). Galų gale egzistuoja

⁴⁰³ STORME, M. L. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07], par. 19. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

valstybių grupė, kuriose piktnaudžiavimui kvalifikuoti kartais reikalaujama tyčios, o kartais pakanka ir tokio elgesio, kuris neatitinka rūpestingo asmens elgesio tokiomis aplinkybėmis standarto (pvz., Prancūzija, Belgija)⁴⁰⁴. Atsižvelgiant į tai, pateikti neginčijamą poziciją šiuo klausimu yra vargu ar įmanoma. Kita vertus, tai neatleidžia nuo pareigos pateikti motyvuotą sprendimo variantą.

Visų pirma pastebėtina, kad egzistuoja vadinamoji objektyvios kaltės samprata, kai asmens elgesys vertinamas pagal objektyvų reikalaujamo elgesio standartą, kurio turi laikytis visi, nepriklausomai nuo individualių galimybių, ir tik ribota apimtimi atsižvelgiama į individualias savybes ar aplinkybes⁴⁰⁵, ir subjektyvios kaltės teorija, kai asmens elgesys vertinamas pagal jo psichinį santykį su daroma pavojinga veika ir pasekmėmis⁴⁰⁶ (subjektyvus pakaltinamumas).

CPK 95 straipsnio turinys, jo aiškinimo ir taikymo praktika rodo, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra siejamas su subjektyviai kaltu asmens elgesiu, kuris pasireiškia tyčia – asmuo suvokia, kad įgyvendina procesinę teisę pažeisdamas jos realizavimo sąlygomis apibrėžiamas ribas bei nori taip elgtis, taip pat numato, kad dėl to gali atsirasti neigiamų padarinių ir jų siekia arba lengvabūdiškai leidžia jiems atsirasti. Šią išvadą pagrindžia tokie argumentai.

Pirma, Lietuvos apeliacinis teismas yra nurodęs, kad „minimoje normoje [CPK 95 str. 1 d.] nurodomas nesąžiningumas, visų pirma, reiškia asmens, paduodančio nepagrįstą ieškinį, *suvokimą* [išskirta autoriaus], jog ieškinys iš tiesų yra nepagrįstas, o jis neturi teisės reikalauti ginti jo teises, nes jos realiai nebuvo pažeistos. Šiuo atveju esminę reikšmę turi *subjektinė šio suvokimo pusė* [išskirta autoriaus], tai yra būtina nustatyti, kad ieškovas *pats suvokė ar turėjo suvokti* [išskirta autoriaus], jog ieškinys nepagrįstas, o reikalavimas neteisėtas <...>. Taigi nesąžiningumu minimos normos prasme

⁴⁰⁴ VOYAME, J.; COTTIER, B.; ROCHA, B. Abuse of rights in comparative law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1991, p. 28–39.

⁴⁰⁵ *Principles of European tort law: text and commentary*. Wien; New York: Springer, 2005, p. 65–66.

⁴⁰⁶ ABRAMAVIČIUS, A.; et al. *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 198.

negali būti laikomas ieškinio padavimas tuo atveju, kai ieškovas *tiki* [išskirta autoriaus] savo teisių pažeidimu ir nuoširdžiai siekia jas apginti⁴⁰⁷. Nors šioje nutartyje ir nurodoma, kad nagrinėjama pažeidimui nustatyti gali turėti reikšmės ir aplinkybė, jog asmuo *turėjo suvokti*, kad ieškinys yra nepagrįstas, tačiau, mūsų nuomone, tai greičiausiai teismo neapsižiūrėjimas. Šiame procesiniame sprendime nuosekliai akcentuojamas būtent asmens suvokimas, tikėjimas, kurie, mūsų manymu, akivaizdžiai referuoja į subjektyvų pakaltinamumą, asmens psichinį santykį su daroma veika. Jei piktnaudžiavimo kriterijumi laikysime, kad asmuo *turėjo suvokti* ieškinio nepagrįstumą, vadinasi, inkriminuosime asmeniui objektyvią kaltę. Tačiau tai visiškai nesiderintų su nutartyje dominuojančia pozicija.

Antra, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ieškovės sąžiningumą CPK 95 straipsnio prasme yra susiejęs su tuo, kad ji „buvo *įsitikinusi* [išskirta autoriaus] savo reikalavimo teisėtumu ir pagrįstumu“⁴⁰⁸. Taigi nors ir ne taip aiškiai kaip ką tik minėtoje Lietuvos apeliacinio teismo nutartyje, mūsų manymu, teismas ir šioje byloje vadovavosi subjektyvia kaltės samprata.

Trečia, dar iki 2002 m. CPK priėmimo, aiškindamas nesąžiningo ieškinio pareiškimo sampratą 1964 m. CPK 114 straipsnio kontekste, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, jog „nesąžiningai pareiškusia ieškinį laikytina šalis, kuri *aiškiai žino* [išskirta – autoriaus], jog jos pateikti reikalavimai kitai šaliai yra nepagrįsti“⁴⁰⁹. Subjektyvios tyčios reikalavimas tokiam apibūdinime, mūsų manymu, yra akivaizdus.

Ketvirta, CPK 95 straipsnio 1 dalyje yra minimas *sąmoningas* veikimas prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą. Teisiniu požiūriu sąmoningumas, mūsų manymu, reiškia, kad asmuo tikrai žino apie visas

⁴⁰⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. gegužės 16 d. nutartis c. b. *Lietuvos ir Šveicarijos uždaroji akcinė bendrovė „Miltzer and Munch Fortransas“ v. Vokietijos bendrovė Lex System GmbH*, Nr. 2A-170/2006, kat. 99.6. Šia praktika remiamasi ir žemesnės grandies teismų praktikoje. Pvz., Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 19 d. nutartis c. b. *UAB „Vilniaus energija“ v. Vilniaus miesto savivaldybė*, Nr. 2S-1117-467/2009, kat. 06.6.; 122.3.; 122.4.; 122.5.

⁴⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. sausio 4 d. nutartis c. b. *A. B. v. T. P. ir kt.*, Nr. 3K-3-150/2007, kat. 30.5.

⁴⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. spalio 15 d. nutartis c. b. *A. B. v. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija ir kt.*, Nr. 3K-3-944/2001, kat. 16.9; 20.6.

reikšmingas aplinkybes, veikia apgalvotai, aiškiai suvokia, kad jo veika yra pavojinga, gali sutrukdyti teisingam ir greitam bylos išnagrinėjimui bei išsprendimui, ir to siekia⁴¹⁰. Praktikoje šis (sąmoningumo) požymis yra akcentuojamas. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad sprendžiant dėl baudos už piktnaudžiavimą procesine nušalinimo teise pagrįstumo, būtina nustatyti, kad toks piktnaudžiavimas, veikiant prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, buvo sąmoningas⁴¹¹. Lietuvos apeliacinis teismas 2009 m. rugsėjo 10 d. nutartyje iš esmės remdamasis anksčiau paminėta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, pažymėjo, kad nustatant piktnaudžiavimo procesine teise atvejį, būtina nustatyti subjektyviąją veikiančio asmens pusę, tai yra jo sąmoningą siekimą, kad jo pasinaudojimas procesine teise sukeltų kitokias pasekmes, negu numato proceso įstatymas⁴¹².

Penkta, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad „teisėtas ir pagrįstas asmens naudojimas procesinėmis teisėmis, jeigu nenustatytas *tyčinis* [išskirta autoriaus] nesąžiningas elgesys (pavyzdžiui, suklastotų įrodymų pateikimas, melagingi paaiškinimai antstoliui ar teismui ir t. t.), negali būti pripažintas piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis“⁴¹³. Vilniaus apygardos teismas yra pažymėjęs, kad CPK 95 straipsnio nuostatos gali būti taikomos tik tada, kai yra nustatyta, jog asmuo *tyčia* nevykdė pareigos rūpintis proceso skatinimu⁴¹⁴.

Šešta, Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje nurodoma, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis visada sietinas su *tyčine* elgsena⁴¹⁵.

⁴¹⁰ Lietuvių kalbos žodyne „sąmoningumas“ apibrėžiamas kaip apgalvotas, tyčia daromas.

⁴¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c. b. A. B. v. UAB „Kauno diena“, Nr. 3K-3-404/2007, kat., 98.3; 101.

⁴¹² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 10 d. nutartis c. b. B. T. v. J. S., Nr. 2-924/2009, kat. 101.

⁴¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 24 d. nutartis V. L. civilinėje byloje, Nr. 3K-3-572/2006, kat. 129.1.

⁴¹⁴ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 9 d. nutartis c. b. UAB „Verslo erdvė“ v. AB „Spauda“, Nr. 2S-659-56/2010, kat. 101; 121.14; 121.18; 122.4.

⁴¹⁵ NEKROŠIUS, V. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, nr. 51, p. 74; VALANČIUS, V. 2002 metų Civilinio proceso kodekso empirinės patikros testas. In *Lietuvos CPK įgyvendinimo problemos: nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*: kolektyvinė monografija. Mokslinis redaktorius V. Nekrošius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 18; DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2009, IV tomas, p. 579.

Pastebėtina, kad A. V. Judinas taip pat nurodo, kad nagrinėjamas pažeidimas visada pasireiškia tyčine kaltės forma⁴¹⁶. Pasak šio mokslininko, byloje dalyvaujančio asmens elgesys pasireiškia tyčia, kai jis suvokia veiksmų, kuriais jis realizuoja subjektinę procesinę teisę, neteisėtumą, numato neigiamų pasekmių atsiradimo galimybę ir nori, kad civilinės teisenos sferoje atsirastų žalingas rezultatas (tiesioginė tyčia), arba sąmoningai leidžia jam atsirasti, arba savo atliekamiems veiksmams yra abejingas (netiesioginė tyčia)⁴¹⁷. Rusijos teisės doktrinoje subjektyvi kaltė, piktnaudžiavimo teise kaip teisės pažeidimo sampratoje, yra vyraujanti⁴¹⁸, nors kai kurie autoriai mano, kad jis galimas ir neatsargumo forma⁴¹⁹.

Atkreiptinas dėmesys, kad CPK 95 straipsnio 1 dalyje, reglamentuojančioje piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmes, yra minimas asmens nesąžiningumas („šalis, kuri nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį <...>“). Tačiau sąžiningumas gali būti vertinamas ne tik subjektyviai, asmens psichinės būsenos pažinimo pagrindu, bet ir lyginant jo elgesį su tam tikru objektyviu standartu. Kitaip tariant, egzistuoja sąžiningumas subjektyviaja ir objektyviaja prasmėmis. Galima būti sąžiningam subjektyviai, t. y. asmens psichinis santykis su veika gali būti tiek valiniu, tiek intelektualiniu aspektais nepriekaištingas, tačiau tuo pat metu būti nesąžiningam objektyviai, t. y. savo elgesiu pažeisti objektyvų ir visuotinai priimtą elgesio standartą⁴²⁰. Be to, sąžiningumo kategorija yra tokia talpi, kad gali apimti tiek tyčią, tiek neatsargumą. Atsižvelgiant į tai, gali būti keliamas

⁴¹⁶ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 256.

⁴¹⁷ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 88.

⁴¹⁸ Puz., ВОЛКОВ, А. В. *Злоупотребления гражданскими правами: проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 178, 239–240.

⁴¹⁹ Жг. ГРИБАНОВ, В. П. *Осуществление и защита гражданских прав* [interaktyvus]. P. 7 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <http://civil.consultant.ru/elib/books/1/page_7.html>; ПОРОТИКОВА, О. А. *Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом*. Москва: Волтерс Клувер, 2006, p. 153-154; БЕЛЫХ, В. С.; ИЗБРЕХТ, П. А. *Злоупотребление субъективными гражданскими правами в предпринимательских отношениях* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.kadis.ru/daily/?id=65956>>.

⁴²⁰ ПОРОВИЦИ, А. Le sort des honoraires extrajudiciaires. In *Revue du Barreau* [interaktyvus]. 2002, nr. 62 [žiūrėta 2009-05-10], p. 99–100. Prieiga per internetą: <www.barreau.qc.ca/pdf/publications/revue/2002-tome-62-1-p53.pdf>.

klausimas, ar tikrai CPK 95 straipsnio 1 dalyje minimas „nesąžiningumo“ kriterijus visais atvejais reikalauja asmens tyčios.

Atidžiau analizuojant Lietuvos teismų praktiką taip pat gali kilti abejonių, ar piktnaudžiavimui konstatuoti išties visada būtina nustatyti subjektyvią tyčią.

Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad „piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejais laikytini šalies veiksmai naudojantis tokiais teisėmis ne pagal jų paskirtį, ne pagal civilinio proceso tikslus arba kai tokiais veiksmais sąmoningai sukeliama kitai proceso šaliai esminė žala. Vienos šalies procesinių teisių įgyvendinimu negali būti pateisinamas kitos šalies teisių suvaržymas ir jos padėties apsunkinimas žymiai didesniu mastu, palyginus su mažesniu interesu įgyvendinti tokią procesinę teisę. Viena proceso šalis privalo teisiškai gerbti kitą šalį, jos teisėtus interesus. Siekdama savo tikslų ir naudodamasi savo procesinėmis teisėmis šalis negali jomis piktnaudžiauti, t. y. naudotis per didelėmis, neproporcingomis priemonėmis, darančiomis nuostolių kitai šaliai“⁴²¹. Ši pozicija buvo pakartota tiek paties Lietuvos Aukščiausiojo Teismo⁴²², tiek žemesnės grandies teismų praktikoje⁴²³. Tačiau, mūsų manymu, įvertinimas, ar asmens veiksmai atitinka civilinio proceso tikslus, procesinių teisių paskirtį, proporcingumo reikalavimą, patys savaime juk nereikalauja nustatyti asmens psichinio santykio su veika ir jo tyčios. Tokių kriterijų pažeidimas gali būti nustatytas ir objektyvaus standarto pagrindu, nukrypimas nuo kurio nebūtinai turi būti sąmoningas.

2010 m. birželio 10 d. nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad „nesąžiningai pareikštu nepagrįstu reikalavimu, kuriuo piktnaudžiaujama procesinėmis teisėmis (CPK 95 straipsnis), pripažintinas tik toks reikalavimas, kurį išnagrinėjus teisme galima padaryti išvadą, kad normaliai atidus ir protingas asmuo, žinodamas tikrą reikalų padėtį, panašioje

⁴²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 4 d. nutartis UAB „Oruva“ ir Ko“ restruktūrizavimo byloje, Nr. 3K-3-224/2005, kat. 101.

⁴²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c. b. R. B. v. P. B., Nr. 3K-3-576/2008, kat. 75.4.1; 99.6.

⁴²³ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. vasario 14 d. nutartis c. b. *akcinė bendrovė „Neapolis“ v. V. G.*, Nr. 2-128/2008, kat. 101, 125.11.3.

situacijoje teisinės padėties negalėtų įvertinti kaip savo materialinės subjektinės teisės ar įstatymo saugomų interesų pažeidimo ar ginčijimo ir reikalauti ginti jo teises teisme⁴²⁴. Šioje teisės aiškinimo taisyklėje, mūsų nuomone, nėra nieko, kas rodytų, jog piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis būtina sąmoninga, tyčinė veika⁴²⁵. Priešingai, minėta nuostata net sudaro pagrindą manyti, jog piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis gali pakakti paprasto neatsargumo, kuris nustatomas objektyviai – vertinant pagal normaliai atidaus ir protingo žmogaus standartą.

Minėti neaiškumai ir prieštaravimai iš dalies galbūt kyla dėl piktnaudžiavimo sąvokų pliuralizmo Lietuvos teisėje. Kaip minėjome, piktnaudžiavimas kartais tiesiog sutapatinamas su paprasčiausiu neatsargumu, nerūpestingumu arba, kitaip tariant, pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis nesilaikymu. Tačiau, kaip minėjome, dėti lygybės ženklą tarp nesąžiningo elgesio ir piktnaudžiavimo, mūsų manymu, negalima. Taigi jei nebus priimta laikyti, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis – tai procesinis pažeidimas, turintis savitų požymių, ir piktnaudžiavimo sąvoka toliau bus vartojama apibrėžti ne tapačius teisinės realybės reiškinius, suprasti aiškų teismų požiūrį į nagrinėjamą pažeidimą, suvokti, kokie požymiai, pagal teismų praktiką, būtini jam konstatuoti, tyrinėtojiui arba išoriniam stebėtojiui bus iš esmės neįveikiama užduotis. Tik analogiškų objektų tyrimas leidžia atskleisti pagrindinius jų požymius. Jei skirtingus dalykus įvardysime tais pačiais vardais, vargu ar ką nors pozityvaus pasieksime, nebent mūsų tikslas – viską supainioti.

Apskritai pastebėtina, kad piktnaudžiavimo teise doktrina nuo aiškiai subjektyvia kaltės samprata paremtos doktrinos, kurią išreiškė draudimas įgyvendinti turimą teisę, siekiant vien tik padaryti žalos kitam, pamažu vis labiau objektyvizavosi. D. J. Devine teigimu, visos teisinės sistemos nutolo

⁴²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 10 d. nutartis c. b. *A. L. v. D. L.*, Nr. 3K-3-278/2010, kat. 78.2.1; 93.2.6; 114.11.

⁴²⁵ Ši nutartis vis dėlto turi tam tikrų vidinių prieštaravimų. Joje, be kita ko, akcentuojama, kad sprendžiant dėl asmens sąžiningumo būtina įvertinti ir vidinį asmens valinį santykį su konkrečia situacija, kitaip tariant, sąžiningumą subjektyviuoju požiūriu. Tačiau anksčiau pacituotoje apibendrinančioje teismo išvadoje šis aspektas visiškai neatsispindi – pagrindinis kriterijus yra normalaus ir atidaus žmogaus standartas.

nuo visiškai subjektyvaus piktnaudžiavimo teisėmis testo⁴²⁶. Pavyzdžiui, Graikijos civilinio kodekso 281 straipsnis nustato, kad draudžiamas teisės įgyvendinimas, kuris aiškiai peržengia sąžiningumo, moralės arba ekonominę ar socialinę teisės paskirtimi apibrėžiamas ribas⁴²⁷. Iš esmės vien tik objektyviais kriterijais remiamasi ir Belgijoje, Vokietijoje, Liuksemburge, Nyderlanduose, Ispanijoje bei Portugalijoje⁴²⁸. Plintant draudimo piktnaudžiauti teise doktrinai Europos Sąjungos teisėje taip pat pastebima tendencija pereiti prie objektyvesnio požiūrio⁴²⁹. Taigi piktnaudžiavimo teisėmis doktrinos sfera plečiasi ne tik aprėpdama vis naujas teisės šakas, bet ir perkeldama dėmesį nuo subjektyvių ketinimų prie objektyvių faktorių, tokių kaip teisės įgyvendinimo tikslas ir aplinkybės, kuriose ji įgyvendinama, vertinimo sprendžiant, ar buvo piktnaudžiauta⁴³⁰.

Lietuvos civilinėje teisėje, sprendžiant dėl piktnaudžiavimo teise, taip pat dominuoja objektyvūs kriterijai. Visų pirma, CK 1.137 straipsnio 3 dalis, draudžianti piktnaudžiauti teise, jokių subjektyvaus pobūdžio sąlygų, su kuriomis būtų sietinas šis draudimas, konkrečiai nenurodo. Šioje teisės normoje nustatyta, kad draudžiama piktnaudžiauti savo teise, t. y. draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Atsižvelgiant į tai, Lietuvos teisės doktrinoje teigiama, kad šiuo

⁴²⁶ DEVINE, D. J. Some Comparative Aspects of the Doctrine of Abuse of Rights. In *Acta Juridica* [interaktyvus]. 1964 [žiūrėta 2009-05-10], p. 154. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁴²⁷ TRIANTAFYLLOU, D. Abuse of rights versus primacy. *Common Market Law Review*, 1999, nr. 36, p. 158.

⁴²⁸ ANDERSON, D. Abuse of Rights. In *Judicial Review* [interaktyvus]. 2006, nr. 11 [žiūrėta 2010-03-14], p. 348. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>. Pvz., Liuksemburgo civilinio kodekso 6-1 straipsnis nustato, kad bet koks veiksmas, kuris dėl jį atliekančio asmens ketinimų, veiksmo tikslo arba aplinkybių, kuriomis jis atliekamas, akivaizdžiai peržengia normalaus teisės įgyvendinimo ribas, nebus teisės saugomas, suponuos asmens atsakomybę ir gali būti pagrindas ieškiniui dėl tokio piktnaudžiavimo nutraukimo. Žr. MARGUE, G. Abuse of Rights and Luxembourg Law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991, p. 56.

⁴²⁹ MCCARTHY, H. L. Abuse of Rights: The Effect of the Doctrine on VAT Planning. *British Tax Review*. 2007, nr. 2, p. 162.

⁴³⁰ PETROVA, I. „Stepping on the Shoulders of a Drowning Man“ the Doctrine of Abuse of Right as a Tool for Reducing Damages for Lost Profits: Troubling Lessons from the Patuha and Himpurna Arbitrations. In *Georgetown Journal of International Law* [interaktyvus]. 2004, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-10], p. 465. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

atveju svarbus yra būtent objektyvus elgesio vertinimas. Nurodoma, kad paprastai piktnaudžiaujama yra tada, kai neapdairumas yra ypač didelis⁴³¹. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė, mūsų manymu, taip pat rodo, kad šis pažeidimas materialinės teisės rėmuose gali būti nustatomas analizuojant, ar asmuo elgiasi taip, kaip tokioje situacijoje elgtųsi rūpestingas asmuo⁴³².

Belgijos civilinio proceso teisės doktrinoje, kalbant apie piktnaudžiavimą, nuosekliai pasisakoma už objektyvaus standarto (objektyvaus sąžiningumo) taikymą⁴³³. P. Taelmano teigimu, tyčinio akto kriterijaus taikymas stipriai sumažina piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis reikšmę. Pasak jo, piktnaudžiavimas procesu gali būti apibūdintas kaip elgesys, kuris individualiomis aplinkybėmis yra nesuderinamas su objektyviu sąžiningumu. Šiuo aspektu gali būti kvestionuojami veiksmai, kurie nedera su tokiais būdvardžiais kaip doras, teisingas, tinkamas, protingas. Kiekvieną kartą, kai pasielgiama taip, kaip nė vienas geranoriškas ir protingas asmuo nebūtų pasielgęs, teisėjas turi imtis atitinkamų priemonių. Tyčia neturi esminės

⁴³¹ DRAZDAUSKAS, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008, p. 101, 103.

⁴³² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs: „CK1.137 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta bendroji nuostata, kad, įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas, asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų. Šio straipsnio 3 dalyje nustatytas draudimas piktnaudžiauti savo teise bei pasekmės tokio piktnaudžiavimo atveju – teismas gali atsisakyti ginti asmens subjektyvą teisę. Piktnaudžiaujantis savo teise asmuo nebūtinai turi turėti tiesioginį tikslą padaryti žalą kitų asmenų interesams, tačiau žala kitiems asmenims gali atsirasti asmeniui nesąžiningai siekiant savo interesų patenkinimo. Įpareigojimas civilinių teisinių santykių subjektams, įgyvendinant savo teises ir atliekant pareigas, inter alia įgyvendinant teisę į teisminę gynybą, veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus nustatytas ir CK 1.5 straipsnio 1 dalyje bei CPK 7, 42, 95 straipsniuose. Kartu teisėjų kolegija pabrėžia, kad kiekvienas asmuo turi ne tik teises, bet ir tų teisių nulemtas pareigas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnyje nustatyta, kad asmuo privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų asmenų teisių ir laisvių. Taigi, asmuo, kuriam įstatymo suteikiamos tam tikros teisės, kartu privalo vykdyti ir įstatymo jam nustatytus įpareigojimus, kurių būtina laikytis, kad, įgyvendinant šias teises, nebūtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai. *Ar asmuo laikosi šių reikalavimų, nustatoma analizuojant, ar jis elgiasi taip, kaip tokioje situacijoje elgtųsi rūpestingas, sąžiningas ir protingas žmogus*“. Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. balandžio 1 d. nutartis c. b. A. N. v. R. R., Nr. 3K-3-203/2008 63.1; 114.11.

⁴³³ Pvz., VAN DESSEL, G. Contre l'abus procedural. *Journal des Tribunaux*, 1997, p. 680-682; M. L. Stormo teigimu, viskas turi būti vertinama taip vadinamo *homo novus processualis* standarto, t. y. mąstančio ir tik būtinais atvejais besikreipiančio į teismą ir toliau jame besielgiančio atsižvelgiant į proceso ekonomiskumo reikalavimus žmogaus, pagrindu. Žr. STORME, M. L. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07]. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

reikšmės. Veiksmi vertinami pagal tai, kaip tokiomis aplinkybėmis būtų pasielgęs normalus, protingas, apdairus bylininkas. Kita vertus, tik tais atvejais, kai veiksmi yra aiškiai nesuderinami su šiais kriterijais, gali būti taikomos sankcijos. Teisėtumo prezumpcija gali būti paneigta tik aiškiai arba akivaizdžiai netinkamo teisės realizavimo atveju⁴³⁴. Belgijos Karalystės Kasacinis Teismas baustiniu piktnaudžiavimu procese yra pripažinęs ne tik tokį elgesį, kuris atskleidžia tikslą padaryti žalos, bet ir tokį, kuriuo akivaizdžiai nukrypstama nuo atidaus, protingo ir rūpestingo žmogaus standarto⁴³⁵.

Panašios pozicijos laikomasi ir Prancūzijoje. Čia atsakomybei už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, remiantis Prancūzijos Kasacinio Teismo praktika, gali pakakti net paprasčiausios kaltės, paprasčiausio neatsargumo, nors tokia praktika kol kas nėra dominuojanti⁴³⁶. Kai kurie autoriai pažymi, kad daugelyje teismo sprendimų, kuriuose buvo taikyta atsakomybė už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, minimas tyčinis elgesys arba didelė klaida, prilygstanti tyčiai (pranc. – *erreur grossière équipollente au dol*)⁴³⁷. Taigi atsakomybei atsirasti gali pakakti ir didelio neatsargumo⁴³⁸. Be to, Prancūzijos teismų praktikoje išvada dėl tyčinės veikos, siekiant padaryti žalos, dažnai daroma objektyvių aplinkybių pagrindu, pavyzdžiui, nustačius, kad teisės turėtojas realizuodamas savo teisę negavo jokios naudos arba tai darė neturėdamas rimto ir teisėto intereso. Vis dėlto teisės doktrinoje pažymima, kad tokia situacija tik preziumuoja piktnaudžiavimo buvimą. Teisės turėtojas gali įrodinėti, kad teisės įgyvendinimas buvo paremtas teisėtu ir reikšmingu interesu⁴³⁹.

⁴³⁴ TAELEMAN, P. Abuse of Procedural Rights. Regional Report: Belgium-The Netherlands. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 127, 132, 134.

⁴³⁵ MAES, B. De toetsing van het begrip “tergend of roekeloos” hoger beroep [interaktyvus]. In *RABG*, 2005, nr. 18 [žiūrėta 2009-04-21]. Prieiga per internetą: <www.strada.be>.

⁴³⁶ Žr., pvz., COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus du droit d'agir en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-04-30], par. 11–16. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>; CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 137–139. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

⁴³⁷ CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 134. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

⁴³⁸ *Unification of tort law: fault*. P. Widmer (ed.). The Hague: Kluwer law international, 2005, p. 99.

⁴³⁹ COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus de droit. Notion* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-05-03], par. 28. Prieiga per internetą: <<http://www.lexisnexis.fr>>.

L. Cadiet ir P. Tourneau, analizuodami piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, atkreipė dėmesį, kad tradiciškai nagrinėjama problema sutelkiama į klausimą, ar piktnaudžiavimui nustatyti pakanka bet kokios kaltės įgyvendinant teisę ar, priešingai, būtina nustatyti piktavališkumą (tyčią) arba didelę klaidą, prilygstančią tyčiai (piktai valiai). Tačiau, jų manymu, ne tiek svarbus yra kaltės turinys (ir ypač jos sunkumo laipsnis), kiek reikšminga yra individams nustatytų pareigų našta, iš jų reikalaujamas rūpestingumo lygmuo, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes. Visa tai nėra pastovu ir priklauso nuo daugelio faktorių (materialinės teisės, žalos dydžio, pasirinktų procedūrų ar kt.). Atsižvelgiant į tai, visiškai nenuostabu, kad tam tikrais atvejais reikalaujama blogos valios, o kitais pakanka ir neatsargumo. Nepriklausomai nuo to, ar būtina kvalifikuota ar paprasta kaltė, piktnaudžiavimui nustatyti būtinas neadekvatumas tarp priemonių (net ir teisėtų) ir tikslų (net ir teisėtų), kurių siekiama⁴⁴⁰.

Kvebeko valstijoje (Kanada), kuriai didžiausią įtaką turi Prancūzijos teisės doktrina, taip pat iš esmės vadovaujamasi minėtais principais⁴⁴¹. Pagal Kvebeko valstijos civilinio proceso kodekso 54.1 straipsnį, teismas bet kuriuo metu, savo iniciatyva arba pagal asmens prašymą, išklausęs šalis, gali paskelbti ieškinį ar kitą procesinį dokumentą netinkamu (pranc. – *abusif*, angl. – *improper*) ir pritaikyti atitinkamą sankciją. Procesinis netinkamumas (piktnaudžiavimas) gali pasireikšti ieškiniu ar procesiniu dokumentu, kuris yra akivaizdžiai nepagrįstas, lengvabūdiškas ar vilkinantis procesą, arba elgesiu, kuris yra nepagrįstas arba priekabus (angl. – *vexatious or quarrelsome*). Jis taip pat gali pasireikšti piktavališkumu, perdėtu, neprotingu arba žalingu kitam asmeniui naudojimusi procesu, taip pat bandymu sužlugdyti teisingumo tikslus, konkrečiai, kai apribojama laisvė viešojoje diskusijoje reikšti nuomonę. Taigi, kaip matyti iš to, kas paminėta, subjektyviai kalta (tyčinė) veika šioje valstijoje nėra vienintelis kriterijus, pagal kurį sprendžiama apie piktnaudžiavimą.

⁴⁴⁰ CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 121, 124. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

⁴⁴¹ MAYRAND, A. Abuse of rights in France and Quebec. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974, nr. 34 [žiūrėta 2009-05-11], p. 999. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

Pagal Portugalijos civilinio proceso kodekso 456 straipsnį, baudai ir atlyginimui kitai šaliai už nesąžiningą bylinėjimąsi gali pakakti ir didelio neatsargumo. Didelis neatsargumas minimas ir Italijos civilinio proceso kodekso 96 straipsnyje, kuriame taip pat nustatyta sankcija už atitinkamus procesinius piktnaudžiavimus⁴⁴². Ispanijoje laikomasi pozicijos, kad civilinė atsakomybė dėl piktnaudžiavimo procesu gali atsirasti ne tik tada, kai įrodoma, jog asmuo žinojo apie reikalavimų nepagrįstumą, bet ir tada, kai turėjo apie tai žinoti⁴⁴³. Liuksemburge civilinei atsakomybei dėl piktnaudžiavimo teise kreiptis į teismą gali pakakti paprastos kaltės⁴⁴⁴.

Anglijos civilinio proceso doktrinos atstovas N. Andrews pastebėjo, kad piktnaudžiavimo procesu doktrina išsiplėtė už tyčinio civilinio proceso iškraipymo ar sutrikdymo ribų. Pagrindiniu šios paradigmos pavyzdžiu gali būti laikoma objektyviai blogai, lengvabūdiškai, nepagrįstai pradėta byla arba gynyba joje⁴⁴⁵. Taigi akivaizdu, kad piktnaudžiavimas procesu nereikalauja kokios nors piktos valios elemento ir gali pasitaikyti „objektyvia“ prasme⁴⁴⁶. M. Taruffo, apibendrinamas bendrosios teisės sistemos valstybių praktiką, pastebi, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis jose vertinamas taip pat labiau „objektyvaus“ standarto pagrindu⁴⁴⁷.

JAV Federaliniame civiliniame procese ir kai kurių atskirų valstijų civilinio proceso taisyklėse numatytas sankcijas už procesinį elgesį, kuris Lietuvoje galėtų būti priskirtas nagrinėjamam pažeidimui⁴⁴⁸, yra įprasta skirti

⁴⁴² Italijos civilinio proceso kodekso 96 straipsnis nustato, kad jeigu pralaimėjusi šalis veikė arba gynėsi nuo ieškinio piktavališkai arba esant dideliame neatsargumui, teismas gali be bylinėjimosi išlaidų priteisti ir nuostolių atlyginimą. Žr. *Unification of tort law: fault*. P. Widmer (ed.). The Hague: Kluwer law international, 2005, p. 165; Italijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Codice di procedura civile*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=33724>>.

⁴⁴³ *Unification of tort law: fault*. P. Widmer (ed.). The Hague: Kluwer law international, 2005, p. 261.

⁴⁴⁴ Liuksemburgo civilinis kodeksas (*Code civil du Grand-Duche Luxembourg*). Su teismų praktikos pavyzdžiais [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www.legilux.public.lu/leg/textescoordonnes/codes/code_civil/titre_preliminaire.pdf>.

⁴⁴⁵ ANDREWS, N. Abuse of Process in English Civil Litigation. *Zeitschrift für Zivilprozess International*, 1998, nr. 3, p. 33.

⁴⁴⁶ ANDREWS, N. *English civil procedure: fundamentals of the new civil justice system*. Oxford: Oxford university press, 2003, p. 397.

⁴⁴⁷ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 22.

⁴⁴⁸ Pvz., JAV Federalinių civilinio proceso taisyklių 11 straipsnio b dalyje nustatyta, kad pateikdamas teismui pareiškimą, rašytinį prašymą ar kitą dokumentą advokatas arba neatstovaujama šalis patvirtina,

įvertinant jį objektyvių kriterijų pagrindu⁴⁴⁹. Asmens psichinio santykio su veika paieška ir nustatymas paprastai nėra būtinas, o kai kurių teismų praktika reikalauti subjektyvaus pakaltinamumo yra kritikuojama⁴⁵⁰. Pažymima, kad objektyvaus protingumo standarto neigiamas poveikis yra pervertinamas – empirinės studijos patvirtina, kad teisėjai labai retai taiko numatytas sankcijas. Objektyvūs reikalavimai palengvina teisės taikymo ir faktų nustatymo procesą, o piktavališkumo sąlyga sankcijų taikymui daro proceso taisyklės bejėgės⁴⁵¹. Atkreipiamas dėmesys, kad Federalinių civilinio proceso taisyklių 11 straipsnyje nustatytais sankcijomis nesiekama vien tik nubausti šalį, kuri jau

kad kiek jai yra žinoma, remiantis informacija ir įsitikinimu, atsiradusiu atlikus protingą tyrimą atitinkamos situacijos aplinkybėmis: 1) pateiktas dokumentas nėra pareikštas netinkamu tikslu, pavyzdžiui, įbauginti, užvilkti, bereikalingai padidinti bylinėjimosi išlaidas; 2) reikalavimai, atsikirtimai ir kiti teisiniai argumentai yra pagrįsti esama teise arba nepaviršutiniškais argumentais dėl egzistuojančios teisės praplėtimo, patikslinimo arba pakeitimo, arba dėl naujos teisės nustatymo; 3) faktiniai argumentai yra grindžiami įrodymais arba, jei apie tai aiškiai nurodyta, bus grindžiami įrodymais po protingos galimybės atlikti papildomą tyrimą arba įrodymų atskleidimą (angl. – *discovery*); ir 4) faktinių argumentų neigimas remiasi įrodymais arba, jei tai aiškiai nurodyta, yra protingai pagrįstas tikėjimu arba informacijos trūkumu. Už šios normos pažeidimą, be kita ko, gali būti skirta piniginė bausmė teismo naudai, taip pat nurodoma apmokėti kitos šalies išlaidas advokatui arba kitas išlaidas, tiesiogiai kylančias iš šio pažeidimo (Federalinių civilinio proceso taisyklių 11 straipsnio c dalies 4 punktas). Žr. *Federal Rules of Civil Procedure* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.cornell.edu/rules/frcp/>>.

Federalinių apeliacinio proceso taisyklių 38 straipsnis nustato, kad jei apeliacinis teismas nustato, kad apeliacinis skundas yra lengvabūdiškas (angl. – *frivolous*), jis gali, pagal prašymą arba teismo pranešimą ir suteikus protingą galimybę pasisakyti, priteisti teisingą nuostolių sumą ir atsakovo apeliacijoje viengubas arba dvigubas išlaidas. Žr. *Federal Rules of Appellate Procedure* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/uscode/html/uscode28a/usc_sup_05_28_10_sq3.html>.

Iš esmės analogiškos taisyklės perimtos ir daugelyje atskirų JAV valstijų.

⁴⁴⁹ P vz., žr. CLEMENSTON-MOHR, D.; COOKE, J. A. Frivolous, Unreasonable or Groundless Litigation: What Shall the Standard Be for Awarding Attorney's Fees?. In *Indiana Law Review* [interaktyvus]. 1989, nr. 22 [žiūrėta 2009-04-16], p. 309–310. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>; NGUYEN, C. An Ounce of Prevention is Worth a Pound of Cure?: Frivolous Litigation Diagnosis under Texas Government Code Chapters 9 and 10, and Texas Rule of Civil Procedure 13. In *South Texas Law Review* [interaktyvus]. 1999–2000, nr. 41 [žiūrėta 2008-07-16], p. 1077. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>; PLAGER, J.; et al. The Federal Circuit and Frivolous Appeals. In *Federal Circuit Bar Journal* [interaktyvus]. 2002–2003, nr. 12 [žiūrėta 2009-04-12], p. 385. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>; GENSLER, S. S. Rule 11. Practice Commentary. In *Federal Rules of Civil Procedure, Rules and Commentary* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>; RASCH, M. Not Taking Frivolity Lightly: Circuit Variance in Determining Frivolous Appeals Under Federal Rule of Appellate Procedure 38. In *Arkansas Law Review* [interaktyvus]. 2009, nr. 62 [žiūrėta 2010-05-15]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁴⁵⁰ P vz., žr. MARTIN, S. A. Keeping Courts Afloat in a Rising Sea of Litigation: an Objective Approach to Imposing Rule 38 Sanctions for Frivolous Appeals. In *Michigan Law Review* [interaktyvus]. 2002, nr. 100 [žiūrėta 2009-05-02], p. 1162, 1165, 1166. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

⁴⁵¹ DUNLOP, S. L. Are an Empty Head and a Pure Heart Enough? Mens Rea Standards for Judge-Imposed Rule 11 Sanctions and Their Effects on Attorney Action. In *Vanderbilt Law Review* [interaktyvus]. 2008, nr. 61 [žiūrėta 2010-03-11], p. 619, 635–638, 644. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

pažeidė teismo taisykles, bet norima ir neleisti pažeidėjui ar kitiems asmenims pakartotinai daryti tokius pažeidimus ateityje tiek nagrinėjamoje byloje, tiek būsimuose procesuose. Šios normos atgrasomasis poveikis bus veiksmingesnis, jei bus atsisakyta subjektyvaus piktavališkumo standarto ir iš bylos dalyvių bus reikalaujama laikytis objektyvaus protingumo. Tikroji aptariamų sankcijų vertė yra ne realus jų taikymas, bet prevencinis efektas, kurį jos daro⁴⁵². Kita vertus, kai kurie autoriai teigia, kad subjektyvūs ketinimai nėra visiškai nereikšmingi. Jų nustatymas gali turėti reikšmės sankcijos parinkimui⁴⁵³.

Kaip matyti iš E. D. Oteizos pranešimo, tarp Lotynų Amerikos mokslininkų taip pat dominuoja iš esmės objektyvus požiūris į nagrinėjamą problemą. Pasak T. Junioro, Brazilijos civilinio proceso kodekso 17 straipsnyje numatytas piktnaudžiavimas proceso teise reikalauja nesąžiningumo, pasireiškiančio išankstiniu nusistatymu (tyčia) arba bent jau didele kalte. Kolumbijos mokslininko P. Quijano manymu, sprendžiant nagrinėjamą problemą, nėra jokio poreikio imti domėn „psichologinius faktus“ ir vertinti specifines mentalines būsenas. Argentinos civilinio proceso teisės doktrina taip pat prisijungia prie objektyvaus vertinimo šalininkų. Paties E. D. Oteizos nuomone, kai asmuo veikia be teisėto intereso, jis pažeidžia sąžiningumo principą ir tai nėra susiję vien tik su išankstiniu apsisprendimu (tyčia). Pakanka to, kad asmens elgesio analizė neatitinka protingumo standarto tuo metu, kai yra vertinami tokio veiksmo padariniai⁴⁵⁴.

Mūsų manymu, vertinant, kokia kaltės forma yra pakankama piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis pripažinti, reikia nepamiršti, kad teismo procesas yra rimtas reikalas, kuriuo turi būti naudojamosi atsargiai ir rūpestingai, gerai viską apmąsčius. Nepagrįstai apkaltinus atsakovą, jam (ypač jo reputacijai, kai ginče dalyvauja verslo subjektai) gali būti padaryta didelė ir

⁴⁵² GOLAND, J. In re Pennie & Edmonds: The Second Circuit Returns to a Subjective Standard of Bad Faith for Imposing Post-Trial Sua Sponte Rule 11 Sanctions. In *St. John's Law Review* [interaktyvus]. 2004, nr. 78 [žiūrėta 2010-03-15], p. 474-475, 492. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

⁴⁵³ MARTINEAU, R. J. Frivolous Appeals: the Uncertain Federal Response. In *Duke Law Journal* [interaktyvus]. 1984, nr. 5 [žiūrėta 2009-04-17], p. 870-871. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁴⁵⁴ OTEIZA, E. D. Abuse of Procedural Rights in Latin America. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 203-205.

nepataisoma žala⁴⁵⁵. Be to, kai susiduriame su tikslu tinkamai administruoti teisingumo vykdymo sistemą, reikalingas didesnis griežtumas, nes šiuo atveju giname ne kažkieno privačius, bet visų interesus⁴⁵⁶.

Subjektyvios kaltės įrodinėjimas yra susijęs su asmens psichinės būsenos, jo motyvų nagrinėjimu. Tai reikalauja itin kruopštaus ir atidaus tyrimo. Tad reikalaujant tyčios, teismas, prieš taikydamas atitinkamas sankcijas už nagrinėjamą pažeidimą, paprastai turėtų atlikti išsamų ir visapusišką aplinkybių tyrimą. Dažnai tai, viena vertus, yra tiesiog neįmanoma, nes kai kuriuos procesinius sprendimus teismas privalo priimti nedelsiant. Antra vertus, tai nebūtų ekonomiška ir efektyvu, nes pareikalautų neadekvačių teismo sąnaudų ir vykstantį procesą dėl vieno ginčo galėtų paversti virtine smulkesnių procesų, kurie būtų skirti galimam piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis ištirti. Civilinis procesas apskritai nėra skirtas subjektyvia kaltės teorija pagrįstų ginčų sprendimams, nes civilinė teisė, iš kurios kyla didžioji dalis šia teise sprendžiamų ginčų, grįstina objektyvia kalte, o dažnai ji (kaltė) ir iš viso nėra teisiškai reikšminga. Dar daugiau civilinis procesas nėra orientuotas į tokios procesinės veiklos, kuri leistų nustatyti asmens psichikos būklę atitinkamų veiksmų padarymo metu, reglamentavimą.

Laikant, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis gali būti padarytas tik tyčia, mūsų nuomone, šio instituto taikymas būtų nepagrįstai susiaurintas. Vis dėlto įrodyti asmens tyčią yra gana sudėtinga⁴⁵⁷. Be to, civiliniame procese asmenys dažnai elgiasi atitinkamu būdu ne sąmoningai siekdami užvilinti procesą, bet, subjektyviai vertinant, mėgindami pasiekti tokį tikslą, kuris

⁴⁵⁵ COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus du droit d'agir en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-04-30], par. 16. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>.

⁴⁵⁶ NORMAND, J. Final Report: Two Approaches to Abuse of Procedural Right. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law international, 1999, p. 238.

⁴⁵⁷ Nėra pakankamo pagrindo nesutikti su A. V. Judinu, kuris vadovaujasi subjektyvia nagrinėjamo pažeidimo kaltės samprata, kad sunkiausia piktnaudžiavimo įrodinėjimo problema yra būtent subjektyviosios šio pažeidimo pusės pagrindimas. Vidinių determinančių, kurios ne tik paslėptos nuo visų, bet dažnai iki galo nėra suvokiamos ir pačiam asmeniui bei objektyvizuojasi tik realiai atliekamuose veiksmuose (neveikime), įrodinėjimas sukelia pačių didžiausių sunkumų. Žr. ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 122.

procesine prasme yra pateisinamas. Sunku nesutikti su V. I. Krusu, kad abejingumą kitų asmenų interesams yra nekorektiška traktuoti kaip ketinimą padaryti žalą⁴⁵⁸. Kita vertus, siekdami savo tikslų minėti asmenys gali pasirinkti tokias priemones ir būdus, kurie yra aiškiai neadekvatūs situacijai arba apskritai akivaizdžiai neatitinka elementarių protingumo, atidumo ir protingumo standartų. Objektyviai žiūrint, jie yra ne kas kita kaip bandymas užvilinti teismo procesą, nuslėpti tiesą, apšmeižti atsakovą ar pan.⁴⁵⁹ Ar šiuolaikiniame civiliniame procese toks elgesys tikrai turi būti leidžiamas ir pateisinamas?

Pastebėtina, kad CPK 463 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad „asmuo, kuris padavė aiškiai nepagrįstą pareiškimą dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniu ar ribotai veiksnium, teismo nutartimi gali būti nubaustas nuo penkių šimtų iki dviejų tūkstančių litų bauda. Iš šio asmens taip pat priteisiamos bylinėjimosi išlaidos“. Taigi procesinės nuobaudos taikymas šioje teisės normoje nėra siejamas su asmens nesąžiningumu ar sąmoningumu, kaip tai padaryta CPK 95 straipsnyje. Aiškus pareiškimo nepagrįstumas, mūsų manymu, yra objektyvi kategorija ir jokio subjektyvaus elemento nagrinėjimai nuobaudai skirti nėra reikalaujama. Tai, savo ruožtu, rodo, kad įstatymų leidėjas kategoriškai neatmeta galimybės procesinių nuobaudų taikymą susieti su objektyviu asmens elgesio įvertinimu.

Atsižvelgiant į tai, kas anksčiau paminėta, autoriaus nuomone, atėjo laikas ir Lietuvos civiliniame procese pradėti kalbėti apie nagrinėjamą pažeidimą ne tik tada, kai asmens elgesys pasireiškia išimtinai tyčia. Piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis atitinkamais atvejais mes siūlytume laikyti ir tokį elgesį, kuris labai nukrypsta ir akivaizdžiai neatitinka atidaus,

⁴⁵⁸ КРУСС, В. И. *Злоупотребление правом: учебное пособие*. Москва: Норма, 2010, p. 59.

⁴⁵⁹ Pvz., Lietuvos teismų praktikoje būna, kai ieškovas sistemingai teikia aiškiai nepagrįstus nušalinimus visiems iš eilės teisėjams, paskirtiems nagrinėti jo bylą, ir teismams, kuriuose jie dirba. Kvalifikuoti šiuos veiksmus kaip tyčinį piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis nėra lengva. Inkriminuoti subjektyvų suinteresuotumą vilkinti bylos nagrinėjimą šiuo atveju sunku. Priešingai, ilga bylos trukmė kelia pačių pareiškėjų nepasitenkinimą civiliniu procesu ir visa teismų sistema kaip nesudaranti tinkamų ir efektyvių priedaidų procesui vykti. Taigi galima teigti, kad reikšdami nušalinimus, šie žmonės, visiškai subjektyviai vertinant, dažnai tiesiog nori, kad bylą išnagrinėtų nešališkas teisėjas. Toks tikslas yra teisėtas, tad šiuo atveju kalbėti apie subjektyvią kaltę gana sudėtinga. Savo ruožtu, vertinant objektyviai, toks pareiškėjų elgesys yra akivaizdžiai netinkamas ir nesiderina su proceso operatyvumu ir ekonomiškumu.

protingo ir rūpestingo bylos dalyvio, kuris realizuodamas jam priklausančias teises, atsižvelgia į viešuosius efektyvaus teisingumo sistemos funkcionavimo interesus, paiso kitų proceso dalyvių teisių ir teisėtų interesų, t. y. naudojami procesinėmis galimybėmis griežtai pagal paskirtį, elgesio standarto tomis aplinkybėmis⁴⁶⁰. Kitaip tariant, nagrinėjamo elgesio vertinimas galėtų remtis iš esmės objektyviais kriterijais, atitinkamais atvejais pakoreguojant juos pagal individualias aplinkybes ar asmenines savybes (išsilavinimą, patirtį, amžių ir pan.). Didelis ir akivaizdus nukrypimas nuo šio objektyvaus standarto paprastai turėtų būti pakankamas pagrindas konstatuoti piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Klasikinėmis kaltės formulėmis kalbant, matyt, šiuo atveju galėtų būti nurodoma į didelį neatsargumą, t. y. paprasčiausių atidumo, rūpestingumo taisyklių nepaisymą. Toks standartas neleistų pernelyg išplėsti aptariamo pažeidimo taikymo srities, nes reikalautų tokio elgesio, kuris labai priartėtų prie tyčios⁴⁶¹ (ypač netiesioginės) ir beveik visais atvejais garantuotų tyčinę asmens kaltę subjektyviu požiūriu. Kita vertus, tokių standartų taikymas leistų supaprastinti teismo darbą ir net, mūsų manymu, sudarytų prielaidas padaryti jo rezultatus labiau nuspėjamus. Jei asmuo neprisipažįsta, apie subjektyvią kaltę paprastai sprendžiama iš objektyvių pažeidimo aplinkybių visumos ir jų pagrindu dedukuojamų asmens ketinimų, jo elgesio motyvų ir tikslų. Mūsų manymu, mėginimas pagrįsti subjektyvų asmens pakaltinamumą dažniausiai iš esmės remiasi tam tikra fikcija, kad objektyvios aplinkybės patikimai gali įrodyti būtent psichinę asmens būseną veikos padarymo metu. Abejotina, ar civiliniame procese tokios pozicijos būtina griežtai laikytis. Vieniems atitinkamos aplinkybės gali liudyti vienokią konkrečiau asmens

⁴⁶⁰ Pvz., Europos deliktų teisės principų 4:102 str. 1 d. nustatyta, kad reikalaujamo elgesio standartas atitinka protingo žmogaus elgesį tomis aplinkybėmis ir priklauso nuo saugomo intereso vertės ir prigimties, veiklos pavojingumo, kompetencijos, kurios gali būti tikimasi iš asmens, žalos numatomumo, ryšių ir pasitikėjimo tarp šalių, taip pat alternatyvių arba prevencinių priemonių galimybės ir kaštų (žr. *Principles of European tort law: text and commentary*. Wien; New York: Springer, 2005, p. 75–79). *Mutatis mutandis* šiuos nuostatos, mūsų manymu, galėtų būti taikomos ir civiliniame procese.

⁴⁶¹ Pastebėtina, kad teismų praktikoje tam tikrose privatinės teisės srityse didelis neatsargumas net yra prilyginamas tyčiai. Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 7 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „If draudimas“ v. uždaroji akcinė bendrovė „DSV Transport“*, Nr. 3K-3-318/2009, kat. 44.2.3; 44.5.1; 60; 2009 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. *UADB „ERGO Lietuva“ v. UAB „Transtira“*, Nr. 3K-3-172/2009, kat. 60; 44.2.3; 44.8.

psichikos būseną, o kitiems kitokią. Savo ruožtu, mūsų manymu, gali egzistuoti platus konsensusas, kokie veiksmai civiliniame procese, objektyviai vertinant, yra akivaizdžiai netinkami ir neleistini, kokių nė vienas protingas ir rūpestingas bylos dalyvis niekada neatliktų. Juolab kad ir baudžiamojoje teisėje objektyvi kaltė nėra negalima⁴⁶². Nors Lietuvos baudžiamosios teisės specialistai gali su tuo nesutikti, tačiau neatsargumo samprata šioje teisės šakoje, jei dar nereiškia objektyvaus pakaltinamumo, tai bent jau priartėja prie jo tokio atstumu, kad atrasti reikšmingų skirtumų nuo subjektyvaus pakaltinamumo, mūsų manymu, galima labiau teoriniame nei praktiniame lygmenyje⁴⁶³. Todėl, mūsų manymu, objektyvių vertinimo standartų taikymas nagrinėjamu atveju turėtų pozityvią reikšmę ir leistų atsikratyti galbūt niekam šiuo atveju nereikalingų fikcijų, kad galima patikimai pažinti asmens sąmonę.

Pastebėtina, kad anksčiau aptarti aspektai, mūsų manymu, atskleidžia dar vieną piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis skirtumą. Apie pastarosios pareigos pažeidimą tam tikrais atvejais galime kalbėti ir esant paprasčiausiam neatsargumui. Tuo tarpu piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis konstatuoti turėtų būti reikalaujama akivaizdaus ir didelio nukrypimo nuo protingo, atidaus ir rūpestingo žmogaus modelio diktuojamų reikalavimų.

Nuo kaltės neatsiejamas ir elgesio tikslų bei motyvų klausimas. Pasak A. V. Judino, asmens tikslai civiliniame procese gali būti labai skirtingi. Jei jie yra nulemti pozityvių faktinių ir teisinių asmens interesų ir kartu buvo pasirinktas teisinis jų realizavimo būdas, mes galime teigti, kad proceso dalyvis yra sąžiningas. Tačiau jei tikslas yra pagrįstas negatyviais, įstatymo nesaugomais interesais ir jiems įgyvendinti pasirenkamas neteisėtas arba tik išoriškai teisėtas teisės realizavimo būdas, jis pripažįstamas veikiančiu

⁴⁶² Pvz., PACIOCCO, D. M. Subjective and Objective Standards of Fault for Offences and Defences. In *Saskatchewan Law Review* [interaktyvus]. 1995, t. 59, nr. 2 [žiūrėta 2010-03-16], p. 271–310. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>; WILSON, W. *Criminal law: doctrine and theory*. 3rd edition. Pearson Education, 2008, p. 118–120.

⁴⁶³ Lygiai taip pat nėra lengva atrasti aiškia skiriamąją ribą (ypač praktiniu požiūriu) tarp netiesioginės tyčios ir nusikalstamo pasitikėjimo.

nesąžiningai⁴⁶⁴. Su šia mokslininko pozicija nėra pagrindo nesutikti. Siekiant nustatyti, ar asmuo piktnaudžiauja procesinėmis teisėmis, visada būtina analizuoti, kokie yra jo tikslai. Realizuodamas jam priklausančias teises, proceso dalyvis turi paisyti civiliniam procesui keliamų uždavinių, veikti atsižvelgdamas į procesinių teisių paskirtį. Jei asmens veikoje negalima įžiūrėti su šiais imperatyvais nesuderinamų ketinimų, piktnaudžiavimo nėra. Siekis padaryti žalos, nuslėpti tiesą, užvilinti procesą, įbauginti atsakovą ar pan. akivaizdžiai nesiderina su civilinio proceso tikslais ir todėl gali liudyti apie piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis.

Pastebėtina, kad tikslas gali būti apibrėžiamas kaip idealus (įsivaizduojamas) norimo būsimą rezultato modelis, kurio atsiradimo, darydamas pažeidimą, siekia asmuo⁴⁶⁵. Taigi, kaip matome, šis požymis gali būti išimtinai siejamas su žmogaus sąmone, mąstymu.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra konstatavęs, kad piktnaudžiavimo nustatymas reikalauja, be kita ko, subjektyvaus elemento, pasireiškiančio tikslu gauti naudą iš Bendrijos taisyklių dirbtinai sukuriant sąlygas, būtinas tokiai naudai gauti⁴⁶⁶. Tačiau teisės mokslininkai, analizuojantys Teisingumo Teismo praktiką, pastebi, kad nors iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, jog pastaroji sąlyga reikalauja sutelkti dėmesį į asmens, siekiančio pasinaudoti teise, motyvus, tačiau jos prigimtis tikriausiai yra objektyvi. Gali būti, kad svarbiausia yra ne tai, ko asmuo, realizuojantis savo teisę, siekia, bet koks bus rezultatas, jei asmeniui bus leista remtis Bendrijos teise, taip pat dirbtinė situacijos, kurią sukuria asmuo, prigimtis⁴⁶⁷. Pasak D. Weberio, jei suinteresuota šalis atvirai neprisipažįsta, kad nori išvengti nacionalinės teisės taikymo prisidengdama Bendrijos teise, tada tikrieji asmens

⁴⁶⁴ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 94.

⁴⁶⁵ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 258.

⁴⁶⁶ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2000 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje C-110/99, *Emsland-Stärke GmbH v. Hauptzollamt Hamburg-Jonas*, ECR 2000 I-11569.

⁴⁶⁷ SORENSEN, E. Abuse of Rights in Community Law: A Principle of Substance or Merely Rhetoric. *Common Market Law Review*, 2006, nr. 43, p. 451, 457.

ketinimai turi paaiškėti iš objektyvių aplinkybių („objektyvūs ketinimai“)⁴⁶⁸. V. Edwardso ir P. Farmerio nuomone, ne asmens subjektyvūs ketinimai, bet pati veikla, objektyviai ją įvertinant, turi lemiamą reikšmę piktnaudžiavimui nustatyti. Šalių tikslai, remiantis Bendrijos teise įgyti nepagrįstos naudos, yra numanomi iš dirbtinio situacijos pobūdžio, kuris įvertinamas objektyvių aplinkybių visumos plotmėje. Objektyvios aplinkybės parodo tikimybę, kad asmuo turėjo ketinimą piktnaudžiauti Bendrijos teise⁴⁶⁹. A. Metzgeris taip pat pažymi, kad objektyvių kriterijų, ypač nenatūralaus šalies elgesio, gali pakakti įrodyti reikalaujamą „tikslą“⁴⁷⁰. P. Maduro manymu, piktnaudžiavimo koncepcijoje svarbūs ne subjektyvūs asmenų ketinimai, bet pačių analizuojamų veiksmų tikslo objektyvus nustatymas⁴⁷¹. Pasak J. Cueto-Rua, piktnaudžiavimas teise yra tada, kai teisė įgyvendinama turint tikslą padaryti žalos (subjektyvusis momentas), bet apie šio tikslo buvimą yra sprendžiama iš to, kad asmuo, įgyvendinantis savo teisę, pats negauna jokios naudos, tuo pačiu metu darydamas žalą kitai šaliai (objektyvus testas)⁴⁷².

Nors minėtos mintys susijusios ne su piktnaudžiavimu civilinio proceso srityje, tačiau, mūsų manymu, jomis gali būti pasinaudota ir mūsų aptariamam atveju. Griežtai subjektyvaus tikslo nustatymas piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis konstatuoti pats savaime nėra būtinas. Mūsų nuomone, iš esmės pakanka to, kad iš objektyvių aplinkybių visumos, vertinant asmens elgesį pagal atidaus, rūpestingo ir protingo asmens elgesį tokioje situacijoje, galima daryti išvadą, kad, objektyviai žiūrint, atliekamų veiksmų tikslas yra akivaizdžiai nesuderinamas su procesinių teisių paskirtimi, jie yra objektyviai

⁴⁶⁸ WEBER, D. Abuse of Law. European Court of Justice, 14 December 2000. Case C-110/99, Emsland-Stärke. In *Legal Issues of Economic Integration* [interaktyvus]. 2004, nr. 31(1) [žiūrėta 2009-05-11], p. 52–54. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁴⁶⁹ EDWARDS, V.; FARMER, P. The Concept of Abuse in the Freedom of Establishment: a Case of Double Standards. In *Continuity and change in EU law: essays in honour of Sir Francis Jacobs*. Editors Arnall, A.; Eeckhout, P.; Tridimas, T. Oxford: Oxford university press, 2008, p. 224.

⁴⁷⁰ METZGER, A. Abuse of Law in EC Private Law – A (Re-)Construction from Fragments [interaktyvus]. *IRI-Preprints* [žiūrėta 2010-03-20]. P. 7. Prieiga per internetą: <http://www.iri.uni-hannover.de/tl_files/Materialien/Metzger/Publikationen/Metzger-AbuseOfLaw2010.pdf>.

⁴⁷¹ Generalinio advokato Maduro išvada byloje C-255/02, C-419/02 ir C-223/02 *Halifax plc. ir kt. v. Commissioners of Customs and Excise* [interaktyvus]. Par. 87 [žiūrėta 2008-12-01]. Prieiga per internetą: <<http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en>>.

⁴⁷² CUETO-RUA, J. Abuse of rights. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974–1975, nr. 35 [žiūrėta 2007-08-20], p. 988. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>.

nukreipti prieš greitą, ekonomišką ir teisingą bylos išnagrinėjimą ir tokiu būdu yra teisiniu požiūriu neteisėti. Tokia išvada, kaip ir kaltės atveju, leistų patikimai preziumuoti subjektyviai neigiamą asmens elgesio orientaciją.

Pastebėtina, kad elgiantis tam tikru būdu gali būti siekiama skirtingų tikslų. Jie gali būti tiek teisėti, tiek neteisėti. Mūsų manymu, piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis konstatuoti nėra būtina nustatyti, kad veika buvo orientuota į išimtinai su teisės paskirtimi nederančius, neteisėtus tikslus. Gali pakakti to, jog jie yra dominuojantys, pagrindiniai. Išoriškai pozityvūs siekiai šiais atvejais gali tapti paprasčiausia priedanga, norint pateisinti nesąžiningą procesinį elgesį.

Atkreiptinas dėmesys, kad gali būti teigiama, jog tikslas kaip pažeidimo požymis rodo, kad jis gali būti padaromas tik tyčia. Su tokia pozicija nebūtų pagrindo nesutikti, jei vadovautumėmės subjektyviai kaltės samprata. Tačiau mūsų nagrinėjamas pažeidimas itin specifinis, o jį vertinti mes siūlome pagal objektyvizuotą modelį. Tai, kad asmens elgesys aiškiai ir akivaizdžiai nukrypsta nuo protingo, atidaus bei rūpestingo proceso dalyvio standarto (didelis neatsargumas) ir tuo pat metu galima teigti, kad, objektyviai vertinant, jo tikslai yra priešingi naudojamų procesinių galimybių paskirčiai, mūsų manymu, ne visada gali reikšti, kad susiduriame su tyčine, t. y. sąmoninga, elgsena. Sąmoningumas išreiškia asmens psichinę būklę, o mūsų siūloma formulė remiasi išimtinai objektyviu vertinimu, kuris tam tikrais atvejais gali būti individualizuotas, atsižvelgiant į konkrečios situacijos aplinkybes ir nagrinėjamos veikos autoriaus asmenines savybes. Todėl mums nėra jokio reikalo papildomai aiškintis, ar jau kalbame apie asmens suvoktą (sąmoningą) veiksmą. Žinoma, visa tai nedraudžia daryti prielaidos, kurią empiriškai patikrinti yra neįmanoma, kad visais šiais atvejais iš tiesų susiduriame su tyčia. Tačiau ši prielaida mūsų teorijos pagrindų nesugriauna. Šiuo aspektu sutiktina su L. Cadiet ir P. Tourneau, kad nereikia „užsidaryti“ kaltės dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis dilemoje⁴⁷³. Mūsų pateikiamos

⁴⁷³ CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 121. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

pozicijos šerdis yra tai, kad piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis vertinimas visų pirma turi remtis objektyviais kriterijais, o ne siekiu „įsibrauti“ į asmens sąmonę ir nustatyti, ką jis vienu ar kitu atveju mąstė. Jei nukrypimas nuo protingo žmogaus standarto, įvertinus visas reikšmingas aplinkybes, akivaizdžiai didelis ir, objektyviai vertinant, matyti priešingi procesinių teisių paskirčiai tikslai, iš principo galime konstatuoti piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis.

Minėti pasiūlymai gali būti kritikuojami kaip sudarantys prielaidas pernelyg suvaržyti procesines galimybes ir teises. Tačiau, mūsų manymu, toks vertinimas būtų per daug kategoriškas. Piktnaudžiavimo doktrina ne tik civiliniame procese, bet ir apskritai, D. Andersono žodžiais tariant, yra „labiau skydas nei kardas“⁴⁷⁴. Teismas bet kuriuo atveju turėtų pakankamą laisvę nekvalifikuoti atitinkamos veikos kaip nagrinėjamo pažeidimo, jei jam kiltų abejonų, ar konkrečiu atveju, įvertinus visas reikšmingas aplinkybes, tokia išvada būtų teisinga ir pateisinama, taip pat netaikyti numatytų sankcijų. Be to, įstatymų leidėjas gali ir dažnai individualizuoja atskiras piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis apraiškas (pvz., CPK 131 str. 2 d., 186 str. 6 d.). Tokiu atveju, sprendžiant, ar galima taikyti atitinkamas sankcijas, būtina vadovautis specialiosiomis teisės normomis, kurios gali reikalauti ir tyčinės kaltės formos. Pavyzdžiui, CPK 121 straipsnio 3 dalis nustato, jog šaliai, kuri pateikdama melagingus duomenis padarė įtaką, kad nepagrįstai būtų paskirtas kuratorius arba viešai paskelbti procesiniai dokumentai, bylą nagrinėjantis teismas gali skirti baudą iki vieno tūkstančio litų. Taigi ši veika procesiniu teisės pažeidimu ir piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis, užtraukiančiu baudą, gali būti laikoma, tik jei nustatoma tyčia, nes įstatymas reikalauja nustatyti būtent melagingą duomenų pateikimą, kas, mūsų manymu, yra galima tik tyčia⁴⁷⁵. Dėl šių priežasčių, autoriaus nuomone, pateikiami siūlymai sudarytų sąlygas veiksmingiau kovoti su neabejotinai nerūpestingu ir neprotingu elgesiu,

⁴⁷⁴ ANDERSON, D. Abuse of Rights. In *Judicial Review* [interaktyvus]. 2006, nr. 11 [žiūrėta 2010-03-14], p. 348. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁴⁷⁵ Kita vertus, svarstyta, ar tokia nuostata nėra per griežta. Mūsų manymu, taikyti atsakomybę už neteisingų duomenų pateikimą turėtų būti leidžiama ir esant dideliame neatsargumui.

neprisidengiant fikcijomis ir neva sėkmingais bandymais nustatyti asmens sąmonės būseną atitinkamu momentu.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, mūsų nuomone, turėtų būti koreguojamas galiojantis teisinis reguliavimas. CPK 95 straipsnis 1 dalis gali būti traktuojama kaip pateikianti įstatyminių piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis apibrėžimą, kuriuo turėtų vadovautis teismai kvalifikuodami procesinius veiksmus kaip piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Tačiau, kaip minėta, šiame straipsnyje referuojama į sąmoningą (vadinasi, subjektyviai tyčinį) elgesį, reikalaujantį asmens psichinės būsenos nustatymo veikos padarymo metu. Be to, minėta, kad CPK 95 straipsnyje esančią nesąžiningumo sąlygą teismai sieja su asmens suvokimu, atspindinčiu intelektualinę asmens sąmonės pusę. Esant tokiai situacijai, vienintelis veiksmingas būdas įgyvendinti siūlomas idėjas yra įstatymo pakeitimas⁴⁷⁶.

Pabrėžtina, kad net jei pateikiamam siūlymui būtų nepritarta, teisinio reguliavimo pakeitimai vis tiek yra būtini. Teismų praktika šiuo klausimu, autoriaus nuomone, nėra pakankamai aiški. Dažnai akcentuojami subjektyvaus pakaltinamumo elementai (sąmoningumas, suvokimas, tikėjimas ar pan.), bet kartais teismo pateikiami argumentai orientuoja į galimybę vertinti asmens veiksmus objektyvių kriterijų pagrindu, psichinius veiksmus paliekant nuošalyje.

Teisinis reguliavimas šioje srityje taip pat nenuoseklus. CPK 95 straipsnio 1 dalyje minimas tiek nesąžiningas atitinkamų procesinių dokumentų pareiškimas, tiek kitas sąmoningas veikimas, nors nesąžiningas, mūsų manymu, nebūtinai reiškia sąmoningas. Tad susidaro įspūdis, kad vienoks standartas piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis kvalifikuoti galimas dėl ieškinio (apeliacinio, kasacinio skundo) pareiškimo, kitoks dėl kitų procesinių veiksmų.

Dar daugiau, CPK 440 straipsnyje nustatyta, kad „jeigu asmuo šiame skyriuje nustatyta tvarka nesąžiningai pareiškia aiškiai nepagrįstą kreditoriaus

⁴⁷⁶ Visi konkretūs pasiūlymai, kaip, autoriaus manymu, turėtų būti tobulinamas teisinis reguliavimas, bus pateikti pačioje šio darbo pabaigoje.

reikalavimą, teismas gali jam paskirti iki vieno tūkstančio litų dydžio baudą. Be to, įstatymų nustatyta tvarka šis asmuo gali būti įpareigotas atlyginti dėl nesąžiningo reikalavimo pareiškimo kitų asmenų patirtus nuostolius“. Taigi šiuo atveju bauda už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis⁴⁷⁷ siejama ne su paprastu nesąžiningumu, bet su nesąžiningumu pareiškiant *aiškiai* nepagrįstą reikalavimą. CPK 463 straipsnio 3 dalyje baudos už aiškiai nepagrįsto pareiškimo pateikimas eksplicitiškai nesiejamas nei su nesąžiningumu, nei su sąmoningumu.

Taigi, kaip matyti iš to, kas paminėta, reglamentuodamas teisinę atsakomybę už iš esmės analogiškus pažeidimus, t. y. piktnaudžiavimus kreipiantis į teismą su nepagrįstais reikalavimais, įstatymų leidėjas trimis skirtingais būdais apibrėžia sąlygas, su kuriomis sietinas nuobaudų už juos taikymas. Su teisinio reguliavimo nuoseklumu ir aiškumu tai niekaip nesiderina.

Be to, mūsų manymu, vartodamas nesąžiningumo sąvoką kaip požymį piktnaudžiavimui kvalifikuoti, įstatymas palieka pernelyg daug erdvės įvairiausioms interpretacijoms, tiek aiškiai per plačiam, tiek per siauram piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis suvokimui. Jei sutariama, kad nagrinėjamas pažeidimas galimas tik tyčiniaisiais veiksmais, reikėtų atsisakyti tokios šiuo aspektu nevienareikšmės sąvokos kaip (ne)sąžiningumas, kuris gali būti suprantamas tiek objektyviai, tiek subjektyviai, gali pasireikšti įvairiausiai kaltės laipsniais (nuo paprasčiausio neapsižiūrėjimo iki sąmoningo veikimo turint subjektyvų tikslą padaryti žalos). Šį terminą reikia arba pakeisti kitais, aiškesniais kriterijais, kurie, be kita ko, įgalintų lengviau suprasti, kokie yra nagrinėjamo pažeidimo subjektyvieji požymiai, arba būtina išsamiau aptarti, ką įstatymų leidėjas laiko (ne)sąžiningu procesiniu elgesiu, pakankamu piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis konstatuoti⁴⁷⁸, arba apskritai neapibrėžinėti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasitelkus (ne)sąžiningumo terminą. Mūsų manymu, nesąžiningumas iš esmės yra kur kas

⁴⁷⁷ NORKUS, R. *Supaprastintas civilinis procesas*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 117.

⁴⁷⁸ Taip padaryta, pvz., Portugalijos civilinio proceso kodekso 456 str. 2 d.

platesnė sąvoka nei piktnaudžiavimas, todėl bandymas atskleisti siauresnio termino (piktnaudžiavimo) turinį nurodant į platesnio, abstraktesnio pobūdžio žodį (nesąžiningumą) yra nepateisinamas. Tokiu būdu tam tikra sąvoka ne apibrėžiama, patikslinama, bet priešingai – jos turinys apskritai tampa nebeaiškus. Vien tik abstraktus sąžiningumo kriterijus, mūsų manymu, neturėtų būti teisės pažeidimo, už kurį gali būti skiriama bauda iki 20 000 Lt, pagrindu.

Norint sėkmingai kovoti su piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis ir visapusiškai pažinti šį reiškinį, be jokios abejonės, svarbu įvertinti ir tokį elgesį nulemiančias priežastis, motyvus. Elgesio motyvas – tai suvoktos vidinės paskatos, kurios nulemia pasiryžimą veikti tam tikru būdu⁴⁷⁹. Tačiau konkrečių asmens elgesio motyvų nustatymas, mūsų manymu, nėra būtinas nagrinėjamo pažeidimo požymis. Patys savaime daugelis motyvų nėra smerktini nei moralės, nei teisės požiūriu. Pavyzdžiui, noras laimėti bylą, ištaisyti padarytas klaidas ar pan. Dėl šių priežasčių šiame darbe motyvų klausimas nebus detaliau aptarinėjamas. Juolab kad pakankamai išsamią piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis motyvų studiją yra atlikęs A. V. Judinas⁴⁸⁰.

Kita vertus, pastebėtina, kad negali būti daroma išvada, jog elgesio motyvai neturi jokios reikšmės. Jie gali tiek susistiprinti įsitikinimą, kad buvo padarytas teisės pažeidimas (jei nustatoma teisės ir (arba) moralės požiūriu smerktina elgesio motyvacija (pvz., keršto ar revanšo siekimas), tiek pateisinti atitinkamą nukrypimą nuo tinkamo procesinio elgesio standarto (pvz., kai nustatoma, jog asmuo piktnaudžiavo dėl pagrįstos baimės, kad su juo ar jo artimaisiais bus susidorota, ar pan.). Kaip minėta, objektyvus atidaus, rūpestingo ir protingo bylos dalyvio standartas atitinkamais atvejais, ypač kai to reikalauja prigimtinio teisingumo interesai, gali būti individualizuojamas⁴⁸¹.

⁴⁷⁹ ABRAMAVIČIUS, A.; *et al.* *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 210.

⁴⁸⁰ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 96–114.

⁴⁸¹ Pastebėtina, kad objektyvios kaltės standartas ir civilinėje atsakomybėje gali būti atitinkamai individualizuojamas. Žr. MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 340. Europos deliktų teisės principų 4:102 str. 2 d. taip pat nurodoma, kad šio straipsnio 1 dalyje nurodytas reikalaujamo elgesio standartas, kuris iš esmės

Mūsų manymu, priežastys, kurios paskatina asmenį pasirinkti vieną ar kitą elgesio modelį, tam tikrais atvejais gali reikalauti pakoreguoti griežtai objektyvius, vidutinio žmogaus elgesio kriterijus ir kartu tokį nukrypimą pateisinti.

Beje, A. V. Judinas atkreipia dėmesį, kad piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis kvalifikuoti gali turėti įtakos ir tam tikri emociniai elementai, kurių teismas negali palikti nuošalyje. Šis mokslininkas pažymi, kad daugelio procesinių teisės pažeidimų priežastis yra imanentinis civilinės teisenos konfliktiškumas, nes sprendžiant civilines bylas susikerta asmeniniai ir materialiniai bylos dalyvių interesai. Kitos šalies melas, suklastotų įrodymų pateikimas, aiškiai nepagrįstas teismo veiksmas ar sprendimas, taip pat kitos aplinkybės gali išprovokuoti asmenį atlikti atsakomuosius neteisėtus veiksmus. Jo manymu, tam tikros emocinės būsenos šalina galimybę asmens veiksmus kvalifikuoti kaip procesinį teisės pažeidimą⁴⁸². Su šia pozicija nesutikti nėra pagrindo. Gali būti tokių situacijų, kai reikalauti aukštus standartus atitinkančio elgesio iš asmens būtų neteisinga ir neprotinga.

Apibendrinant tai, kas anksčiau paminėta, *piktnaudžiavimu procesine teise mes siūlytume laikyti specifinį procesinį teisės pažeidimą, kuriuo, realizuojant procesinę teisę, tyčia arba dėl didelio neatsargumo, siekiant, objektyviai vertinant, su jos paskirtimi nesuderinamų tikslų, yra pažeidžiamos procesinės teisės įgyvendinimo sąlygomis apibrėžiamos teisėto elgesio ribos, tokiu būdu padarant nepateisinamą žalą viešiesiems efektyvios teisingumo sistemos interesams ir (arba) kitiems proceso dalyviams.*

yra objektyvus, gali būti pakoreguotas, kai atsižvelgiant į asmens amžių, protinę ar fizinę negalią arba dėl kitų išimtinių aplinkybių iš asmens negali būti reikalaujama jo laikytis. Žr. *Principles of European tort law: text and commentary*. Wien; New York: Springer, 2005, p. 75.

⁴⁸² ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 260.

III.3. Piktnaudžiavimas ir teismo diskrecija

Kaip matome iš atliktos analizės, apibrėžti procesinio piktnaudžiavimo turinį ir apimtį pasitelkus deskriptyvius nurodymus yra vargu ar įmanoma⁴⁸³. Net ir pripažįstant piktnaudžiavimą teisės pažeidimu, matyti, kad jo nustatymas yra persmelktas vertinamojo-vertybinio pobūdžio kriterijų, kurių reikšmė, be kita ko, gali kisti priklausomai nuo konkrečios situacijos aplinkybių, pažeidėjo savybių, realizuojamos teisės turinio ir jos svarbos pagrindinio civilinio proceso tikslui – teisingai išnagrinėti bylą – užtikrinti, taip pat reikšmės, kurią teismai ir įstatymų leidėjas suteikia kitoms vertybėms (procesu operatyvumui, ekonomiškumui ar kt.), padarytos arba gresiančios žalos efektyvios teisingumo sistemos ar kitų procesų dalyvių interesams ir t. t. Sprendžiant, ar buvo piktnaudžiauta, visada būtina atsižvelgti į konkrečios teisės prigimtį, tikslą, funkcijas, kurias civiliniame procese jai pavesta atlikti, įvertinant jas kitų vertybių šviesoje. Visi šie kriterijai dažnai patys savaime neturi lemiamos reikšmės. Būtina įvertinti jų visumą. Taigi procesinių veiksmų kvalifikavimas kaip piktnaudžiavimo nėra elementaraus silogistinio argumentavimo rezultatas, kuriame pagal formaliosios logikos taisykles iš atitinkamų prielaidų dedukuojama tam tikra išvada. Sunku nesutikti su V. I. Krusu, kad piktnaudžiavimas teise yra susijęs su susintetintos nuostatos, t. y. optimalaus balanso tarp principų, interesų, vertybių ir tikslų, konkrečioje situacijoje būtino elgesio principinės direktyvos (algoritmo) abstrakčios sintezės, pažeidimu⁴⁸⁴.

Pabrėžtina, kad nors piktnaudžiavimo teise doktrina humanizuoja teisių įgyvendinimą ir suteikia jam daugiau lankstumo, kartu priartindama jį arčiau tikrojo teisingumo⁴⁸⁵, tačiau kartu įtraukia į teisinę sferą politinius ir

⁴⁸³ S. Levinsono teigimu, procesinis lengvabūdiškumas, kaip ir beprotybė bei cinizmas, yra lengviau atpažįstami nei įtikinimai apibrėžiami (angl. – *frivolousness, like madness and obscenity is more readily recognizable than cogently defined*). Žr. LEVINSON, S. Frivolous Cases: Do Lawyers Really Know Anything at All. In *Osgoode Hall Law Journal* [interaktyvus]. 1986, t. 24, nr. 2 [žiūrėta 2009-09-11], p. 370. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁴⁸⁴ КРУСС, В. И. *Злоупотребление правом: учебное пособие*. Москва: Норма, 2010, p. 68–69.

⁴⁸⁵ LALUMIERE, C. Speech. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991, p. 12.

filosofinius pasirinkimus⁴⁸⁶ ir teisės teoretikų bei praktikų yra apibūdinama kaip tiltas tarp teisės ir moralės⁴⁸⁷. Be to, piktnaudžiavimo problema nėra savarankiškas ir konceptualiai bei istoriškai autonomiškas dalykas. Ši doktrina iškyla ant bendrųjų sąžiningumo ir teisingumo vertybių, fundamentaliausių teisės idėjų, glūdinčių pačiuose giliausiuose teisinės sistemos kaip tokios sluoksniuose, pagrindo⁴⁸⁸. Proceso teisės normos, sulaikančios šalių nesąžiningumą, nėra atsitiktinės, izoliuotos nuorodos, bet yra bendrosios teisingumo ir tiesos idėjos išraiškos⁴⁸⁹. Tačiau teisingumo sampratos civiliniame procese atradimo sunkumai ir nevienareikšmiškumas yra neišvengiamybė ir atsiranda dėl to, kad ši sąvoka negali būti paremta nepajudintu objektyviu kriterijumi, bet yra pripildyta istorijos, filosofijos ir socialinės sąmonės (savaime greitai besikeičiančios). Tai samprata, kuri gali kisti erdvėje, laike, taip pat gali priklausyti nuo komentatoriaus kultūrinės aplinkos⁴⁹⁰. Nė vienas principas, institucija ar vertybė negyvena *per se* abstrakčiai ar yra dangiška, nutolusi nuo besikeičiančių istorijos ir visuomenės aplinkybių⁴⁹¹. Matyt, dėl šių priežasčių ir teismų praktikoje nerandame konkrečių atsakymų, ką galime laikyti procesiniu piktnaudžiavimu⁴⁹². Dažniausiai apsiribojama abstrakčiais teiginiais, kurių atžvilgiu ir yra

⁴⁸⁶ BIEVER, R. Speech. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991, p. 15.

⁴⁸⁷ DE VITA, A. Abuse of rights in housing law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991, p. 128.

⁴⁸⁸ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 5–6.

⁴⁸⁹ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 52.

⁴⁹⁰ CARPI, F. Equity in Italian Civil Procedure. In *Aequitas and equity: equity in civil law and mixed jurisdictions: papers presented at the Second international conference on aequitas and equity*, The Hebrew University of Jerusalem, May, 1993. Ed. by Alfredo Mordechai Rabello. Jerusalem: Hebrew university of Jerusalem, 1993, p. 727.

⁴⁹¹ CAPPELLETTI, M. General Report. In *Fundamental guarantees of the parties in civil litigation: studies in national, international and comparative law*. Ed. by Mauro Cappelletti and Denis Tallon. Milano: Giuffrè, 1973, p. 665.

⁴⁹² Tačiau teismai pagrįstai, sprenddami piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis dilemą, siekia atsiriboti nuo grynai etinių-moralinių vertinimų. Pvz., Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. lapkričio 18 d. nutartyje (c. b. Nr. 2A-1299-324/2008, kat. 121.21; 99.5; 99.9) pažymėjo, kad: „atsakovo, pagal bylos duomenis įsiskolinusio didelę sumą nepilnamečių vaikų išlaikymui pagal teismo išduotus vykdomuosius dokumentus, siekis prisiteisti iš ieškovės bylos nagrinėjimo išlaidas įvairiai vertintinas moraliniu aspektu, tačiau tai negali būti prilyginta piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis. Nagrinėjant bylą, atsakovas jas įgyvendino įstatymų nustatyta tvarka. Nenustačius atsakovo piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis nagrinėjamoje byloje fakto, netenkintinas ieškovės prašymas dėl jo nubaudoimo pagal CPK 95 straipsnį“.

įvertinama konkreti situacija. Ši kategorija yra ir greičiausiai visais laikais bus iš esmės vertinamojo-vertybinio pobūdžio.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, gali būti teigiama, kad nagrinėjama doktrina atveria nepateisinamai plačią teismo diskreciją, ypač turint omenyje, kad šis teisės pažeidimas gali suponuoti teisinės atsakomybės priemonių taikymą.

Išties teismo diskrecija šiuo atveju egzistuoja ir tai sukelia tam tikrų pavojų⁴⁹³. Tačiau pabrėžtina, kad ši diskrecija nėra absoliuti. Absoliuti diskrecija apskritai neegzistuoja⁴⁹⁴. R. Dworkino žodžiais kalbant, teisėjo diskrecija procesiniais klausimais yra „silpna“. Teisėjas visada privalo priimti atidžiai pasvertą sprendimą. Teisėjas negali savo galių naudoti kaip jam patinka. Taikant diskreciją turi būti tenkinami apibrėžti tikslai ir laikomasi nustatytų standartų⁴⁹⁵. Teismo interpretacijoje visada egzistuoja protinga riba ir žodžiai dažnai turi tokią visuotinai priimtina reikšmę, jog net pats aktyviausias ir dinamiškiausias teisėjas sunkiai ją galės ignoruoti⁴⁹⁶. Be to, pastebėtina, kad nė vienas sprendimų priėmėjas neprivalo pademonstruoti priimamų sprendimų motyvavimo proceso taip kaip teisėjas⁴⁹⁷.

Pabrėžtina, kad, mūsų manymu, civiliniame procese turėtų būti taikoma bendroji sąžiningumo prezumpcija⁴⁹⁸, kuri reiškia, kad asmuo laikomas

⁴⁹³ N. Andrewso manymu, teismo diskrecijos pavojai yra tai, kad ji atveria kelią subjektyvizmui (teisėjas gali priimti sprendimą veikiamas savo paties vertybinio sprendimo nagrinėjamo klausimu arba temperamento), nenuoseklumui (nes identiškos bylos gali būti išspręstos skirtingai), nenuspėjamumui ir teisiniui neapibrėžtumui. Žr. HESS, B. *Judicial Discretion*. In *Discretionary power of the judge: limits and control*. Ed. Marcel Storme, Burkhard Hess. Mechelen: Kluwer, 2003, p. 48.

⁴⁹⁴ Pasak A. Barako, absoliučios teisėjo diskrecijos egzistavimas būtų demokratijos pabaigos pradžia. Žr. SHETREET, S. *The Discretionary Power of the Judge*. General Report – Part Two. In *Discretionary power of the judge: limits and control*. Ed. Marcel Storme, Burkhard Hess. Mechelen: Kluwer, 2003, p. 75.

⁴⁹⁵ VERKERK, R. R. *What is Judicial Case Management? A Transnational and European Perspective*. In *Judicial case management and efficiency in civil litigation*. Editor van Rhee, C. H. Antwerp: Intersentia, 2008, p. 48.

⁴⁹⁶ CAPPELLETTI, M. *The judicial process in comparative perspective*. Oxford: Clarendon press, 1989, p. 8.

⁴⁹⁷ FREEMAN, M. D. A. *Introduction to jurisprudence*. London: Sweet and Maxwell, 2008, p. 390.

⁴⁹⁸ ЮДИН, А. В. Категория «добросовестность» в гражданском процессуальном праве [interaktyvus]. *Університетські наукові записки*, 2007, nr. 1 (21) [žiūrėta 2010-02-26], p. 108. Prieiga per internetą: < <http://www.univ.km.ua/visnyk/1230.pdf>>; ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 112; АБОЛОНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 165. Teksaso valstijos (JAV) jurisprudencijoje taip pat pažymima, kad teismas turi preziumuoti, jog

besielgiančiu tinkamai, jei neįrodyta priešingai. Ši prezumpcija, autoriaus manymu, išeina už proceso teisės veikimo ribų. Kadangi piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis konstatavimas reikalauja specifinės kaltės formos, mūsų nuomone, sprendžiant dėl civilinės atsakomybės už šį deliktą taip pat neturi būti vadovujamasi bendrąja kaltės prezumpcija. Mes manytume, kad ieškovas tokioje byloje privalo įrodyti, kad buvo padarytas nagrinėjamas teisės pažeidimas, o jo specifiškumas šiuo atveju reikalauja pagrįsti ir atitinkamą asmens nerūpestingumo lygį, kad ieškovo patirta žala būtų pripažinta atlygintina pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisykles. Jau minėjome, kad tam tikri pakenkimai įgyvendinant procesines teises yra ir turi būti pateisinami, todėl vien tik objektyvus žalos atsiradimas dar nereiškia, kad asmuo turi atsakyti už tai ir atlyginti ją.

Teisėjo diskrecijos apimčiai labai didelę reikšmę taip pat turi procesinė teisė, proceso teisės norma, kurios taikymo klausimas yra sprendžiamas konkrečiu atveju. Kiekviena proceso norma daugiau ar mažiau atspindi vieną ar kelis teisės principus, kurie, pasak N. MacCormicko, sąveikauja su normomis, pagrindžia ir paremia jas, apriboja ir pataiso jas⁴⁹⁹. Taigi kuo „stipresnis“ principas pateisina konkretų veiksma ar neveikimą, kuo didesnis jo vaidmuo („svoris“) atitinkamoje situacijoje, tuo siauresnės teismo galimybės suvaržyti jų įgyvendinimą tam tikrais vertinamojo pobūdžio kriterijais ir teisiškai pasmerkti jį.

Teisėjo diskreciją riboja ir specialiosios teisės normos, konkretizuojančios vertinamuosius kriterijus (standartus, principus) arba nustatančios jų išimtis. Teisės doktrinoje teigiama, kad būtent išimtis iš teisės principo veikimo formuluojančios teisės normos yra labai dažnas ir teisės

dokumentas buvo pateiktas sąžiningai (žr. NGUYEN, C. An Ounce of Prevention is Worth a Pound of Cure?: Frivolous Litigation Diagnosis under Texas Government Code Chapters 9 and 10, and Texas Rule of Civil Procedure 13. In *South Texas Law Review* [interaktyvus]. 1999–2000, nr. 41 [žiūrėta 2008-07-16], p. 1077. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>). Kad asmens procesiniai veiksmai turi būti preziumuojami esą teisėti nurodo ir P. Taelmanas (žr. TAELMAN, P. Abuse of Procedural Rights. Regional Report: Belgium-The Netherlands. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 132).

⁴⁹⁹ MACCORMICK, N. *Legal reasoning and legal theory*. Oxford: Clarendon press, 1978, p. 244.

veikimui naudingas reiškinys, nes leidžia konkretinti teisės principo turinį ir veikimo ribas⁵⁰⁰.

Nors yra įprasta teigti, kad teismas privalo *ex officio* imtis priemonių prieš procesinius piktnaudžiavimus, tačiau būtina nepamiršti, kad teismas turi išlikti nešališkas arbitras, negali akivaizdžiai stoti vienos ar kitos šalies pusėn. Teismams, nagrinėjantiems civilines bylas, nėra įprastas kaltintojų vaidmuo, nes be pakankamo pagrindo jį prisiėmę, patys gali būti lengvai apkaltinti, kad privačių šalių ginče iškreipė procesinį lygiateisiškumą, sudarė nevienodas sąlygas bylinėtis, pažeidė rungimosi, dispozityvumo, nešališkumo ar kitus principus. Juolab kad nepaisant to, kad teismas turėtų veikti savo iniciatyva, proceso dalyvio pasyvumas tam tikrais atvejais gali lemti, kad teismas neturės galimybių pastebėti ir nustatyti piktnaudžiavimo. Teismo galimybės savo iniciatyva išsiaiškinti atitinkamas aplinkybes gali būti gana ribotos tiek faktiniu, tiek teisiniu požiūriu⁵⁰¹. Todėl kiekviena proceso šalis privalo aktyviai naudotis savo procesinėmis teisėmis, kad išvengtų žalos dėl kito asmens atliekamų neteisėtų veiksmų. Tai ypač aktualu tais atvejais, kai piktnaudžiavimu siekiami padariniai pirmiausiai nukreipti į kitą šalį, žalos jai padarymą, kitų nepatogumų sukėlimą. Neigiamas poveikis teisingumo vykdymo sistemai tokiais atvejais ne visada būna apčiuopiamas ir aiškiai matomas, jis esti tarsi šalutinis teisės pažeidimo rezultatas⁵⁰². Visos šios aplinkybės taip pat sumažina teismo diskrecijos keliamus pavojus.

Kaip teisingai pastebi A. V. Judinas, dažnai sunku aiškiai nustatyti, kokios procesinės priemonės yra būtinos ir pakankamos procesiniams tikslams pasiekti⁵⁰³. Tai, savo ruožtu, taip pat susiaurina teismo pasirinkimo laisvę.

⁵⁰⁰ LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005, nr. 1(47), p. 13.

⁵⁰¹ Mūsų nuomone, net ir užkardant procesinius piktnaudžiavimus, teismo aktyvumą gali ir turi tam tikra apimtimi riboti rungimosi, dispozityvumo ir kiti proceso principai.

⁵⁰² Pvz., kai be jokio pagrindo prašoma taikyti laikinąsias apsaugos priemones, grindžiant jas išgalvotomis aplinkybėmis, teismas, spręsdamas šio prašymo patenkinimo klausimą, gali jį tenkinti net nenumanydamas apie tam tikrus faktus, kurie galėtų nulemti visiškai kitokį teismo sprendimą, tačiau yra žinomi tik asmeniui, kurio atžvilgiu šios priemonės pritaikomos. Jei ši šalis nebus aktyvi ir negins savo teisių, be pakankamo pagrindo paskirtos laikinosios apsaugos priemonės gali likti galioti. Įžvelgti teismo kaltę šioje situacijoje gana sudėtinga.

⁵⁰³ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 278.

Teismas, negalėdamas tiksliai nurodyti, kas procese yra naudinga ir reikalinga, o kas ne, negali lengvai pakeisti šalių iniciatyvos ir rungimosi savo įsivaizduojamu griežtu proceso eigos modeliu, nukrypimai nuo kurio būtų baudžiami. Be to, per didelis teismo aktyvumas, siekiant išsiaiškinti tikrąją reikalų padėtį ir įrodyti piktnaudžiavimą, gali sutrikdyti teismo darbą, užtęsti procesą, perkelti procesinių veiksmų epicentrą nuo pagrindinio dalyko – bylos išsprendimo – prie ne tokių reikšmingų ir bylos baigčiai tiesioginio ir realiai apčiuopiamo poveikio nedarančių („šalutinių“) klausimų. Savo ruožtu procesinių teisių gynyba neturi užgožti materialinių teisių gynybos⁵⁰⁴. Procesas procese arba procesas dėl proceso nėra pozityvus reiškinys. Atsižvelgiant į tai, teismai labiau linkę, ir tai pateisinama, taikyti konkrečias ir formalias proceso taisykles, jas atitinkamai interpretuoti, o ne nagrinėti sudėtingą konkuruojančių vertybių pusiausvyrą, tirti su tuo susijusias aplinkybes, be kurių atitinkamos teismo išvados dėl piktnaudžiavimo yra negalimos – teismas negali remtis prielaidomis ir spėjimais. Taigi dažnai tas pats proceso ekonomiškumas ir operatyvumas, kuris užima labai svarbią vietą sprendžiant dėl nagrinėjamo pažeidimo nustatymo, diktuoja, kad geriau yra toliau nuosekliai žengti pirmyn procese nei stabtelėti ir aiškintis, ar tikrai buvo padarytas teisės pažeidimas.

Dar daugiau, piktnaudžiavimo konstatavimą apsunkina ir pačios materialinės teisės, dėl kurios gynybos kreipiamasi į teismą, neaiškumas. Jei materialinės teisės normos visais atvejais duotų aiškų ir konkretų atsakymą, kuri šalis teisi, o kuri ne, tai vos ne kiekvienoje byloje galėtume kalbėti apie piktnaudžiavimą teise kreiptis į teismą arba piktnaudžiavimą teise į gynybą. Tačiau materialinė teisė nėra tobula ir gali palikti nemažai klausimų. Nors teismas visada duoda galutinį atsakymą dėl jos, tačiau tai gali būti pasiekama nelengvai. Tokiais atvejais kaltinti šalis dėl netinkamo naudojimosi teismine gynyba nėra jokio pagrindo⁵⁰⁵.

Pastebėtina, kad daugelis piktnaudžiavimų yra užkardomi ir santykinai „nubaudžiami“ ne taikant CPK 95 straipsnyje nustatytas teisinės atsakomybės

⁵⁰⁴ *Ibidem*, p. 372.

⁵⁰⁵ Aišku, šiuo atveju išlieka galimybė pripažinti piktnaudžiavimu atskirus procesinius veiksmus.

priemonės, bet kitais būdais. Atsisakymas priimti ieškinį, kai jis neatitinka įstatymo reikalavimų, pavėluotai pateiktus įrodymus, prašymo dėl bylos nagrinėjimo atidėjimo ar sustabdymo atmetimas, pareiškimo palikimas nenagrinėtu, jeigu abi šalys, neprašiusios nagrinėti bylą jų nesant, neatvyko be svarbių priežasčių ir kt. dažnai yra labai veiksmingos priemonės prieš procesinius piktnaudžiavimus. Tačiau su šiuo procesiniu pažeidimu jos tiesiogiai nesietinos ir jo nustatymas nėra būtina sąlyga (lot. – *conditio sine qua non*) joms taikyti. Tokiais atvejais piktnaudžiavimas yra „nubaudžiamas“ ir užkardomas netiesiogiai, nes procesinių normų nesilaikymas sukelia atitinkamų neigiamų pasekmių, nepriklausomai nuo jų galbūt piktavališko pobūdžio⁵⁰⁶. Taigi labai dažnai nėra poreikio nagrinėti, ar padarytas aptariamas procesinis teisės pažeidimas, ir taikyti specialias, su šiuo teisės pažeidimu susijusias poveikio priemones. Tai taip pat sumažina teisėjo diskrecijos, susijusios su piktnaudžiavimu procesine teise, mastą ir pavojingumą.

Apibendrinant tai, kas anksčiau paminėta, manytina, kad tam tikras teisinis netikrumas, kuris atsiveria dėl vertinamojo piktnaudžiavimo procesine teise požymių pobūdžio, be to, kad jis yra vertas savo kainos, yra atsveriamas sąžiningumo prezumpcijos⁵⁰⁷, procesinių teisės normų, detalizuojančių konkrečių procesinių veiksmų atlikimą ir su tuo susijusias teismo galias, taip pat kitų objektyvių bei subjektyvių kliūčių, kurios apsunkina procesinio elgesio kvalifikavimą kaip teisės pažeidimo arba tiesiog eliminuoja būtinybę nustatyti, kad buvo padarytas aptariamas pažeidimas. Apskritai tam tikras netikrumas yra teisinio gyvenimo faktas⁵⁰⁸. Aptarti nagrinėjamo pažeidimo požymiai rodo, kad

⁵⁰⁶ Žr. pagal analogiją TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 25.

⁵⁰⁷ CREPEAU, P-A. Abuse of Rights in Quebec Civil Law. In *Aequitas and equity: equity in civil law and mixed jurisdictions: papers presented at the Second international conference on aequitas and equity*, The Hebrew University of Jerusalem, May, 1993. Ed. by Alfredo Mordechai Rabello. Jerusalem: Hebrew university of Jerusalem, 1993, p. 615.

⁵⁰⁸ Pvz., JAV Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad kai įstatymas nubrėžia tam tikrą liniją, visada bus bylų, kurios bus labai arti viena kitos priešingose šios linijos pusėse. Tiksliai linijos kryptis gali būti neaiški, bet jei asmuo mąsto, jis negali priartėti prie jos nežinodamas apie tai, o jei tai padaro, tai jis žino teisę ir gali prisiimti riziką (žr. LEVINSON, S. Frivolous Cases: Do Lawyers Really Know Anything at All. In *Osgoode Hall Law Journal* [interaktyvus]. 1986, t. 24, nr. 2 [žiūrėta 2009-09-11], p. 374). Be to, Europos Žmogaus Teisių Teismas yra nurodęs, kad nors baudžiamoji teisė neturi būti plečiamai aiškinama kaltinamojo nenaudai, o nusikaltimas turi būti tiksliai apibrėžtas įstatyme,

jis konstatuotinas, tik kai akivaizdžiai ir labai nukrypstama nuo įprastinio procesinio elgesio standarto, t. y. kai iš esmės nėra vienam vidutiniškai protingam žmogui nekiltų abejonių dėl tokio poelgio neteisėtumo. Ši aplinkybė, mūsų manymu, taip pat iki minimumo sumažina nagrinėjamos doktrinos keliamus pavojus. Taigi teismo diskrecija, kuri, be jokios abejonės, nėra absoliuti, mūsų manymu, šiuo atveju yra labiau potenciali, nei reali. Lietuvos teismai gana retai konstatuoja esant piktnaudžiavimą kaip teisės pažeidimą ir taiko numatytas sankcijas. Dažniausiai draudimas piktnaudžiauti yra minimas vien tik kaip interpretacinis argumentas, atskleidžiant atitinkamų teisės normų turinį⁵⁰⁹.

Atkreiptinas dėmesys, kad vertinamojo pobūdžio procesinio elgesio standartų įvedimas į civilinio proceso sferą bei su tuo susijusi teismo diskrecija gali būti ir buvo kritikuojama kaip paneigianti civilinio proceso rungimosi ir dispozityvumo principus. Tačiau su tuo negalima sutikti. Pirma, sąžiningumo, procesinių teisių įgyvendinimo pagal paskirtį, ekonomiškumo ir panašūs iš esmės vertinamojo pobūdžio imperatyvai, kurie plačiai naudojami

pastarasis reikalavimas laikomas įvykdytu, jei asmuo iš atitinkamos nuostatos teksto ir, jei reikalinga, teismų praktikoje pateikiamo jos aiškinimo, gali žinoti, kokie veiksmai ar neveikimas užtrauks jam baudžiamąją atsakomybę. EŽTT yra nurodęs, kad įstatymuose naudojamų terminų tam tikras neapibrėžtumas yra logiškas padarinys to, kad įstatymai yra bendro pobūdžio taikymo aktai. Viena iš įprastų teisinio reguliavimo technikų yra vartoti bendras kategorijas, išvengiant baigtinio sąrašo pateikimo būtinybės. Poreikis išvengti perdėto nelankstumo ir neatsilikti nuo besikeičiančių aplinkybių reiškia, kad daugelyje įstatymų yra vartojami tokie terminai, kurie daugiau ar mažiau yra neaiškūs. Tokių įstatymų aiškinimas ir taikymas priklauso nuo praktikos. Teisinės technikos naudojimas gali lemti „pilkųjų“ zonų atsiradimą atitinkamo apibrėžimo „pakraščiuose“. Šis abejonės šešelis pats savaime nedaro teisės normos nesuderinamos su EŽTK 7 straipsniu, numatančiu, kad niekas negali būti nuteistas už veiksmus ar neveikimą, kurie pagal jų padarymo metu galiojusius valstybės įstatymus arba tarptautinę teisę nebuvo laikomi nusikaltimais, jei norma išlieka aiški daugeliu atveju. Teismams pavesta teisingumo vykdymo funkcija yra skirta išsklaidyti šias abejones, atsižvelgiant į kasdien vykstančius pasikeitimus (žr., pvz., Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. spalio 22 d. sprendimas byloje *Cantoni v. Prancūzija*, pareiškimo Nr. 17862/91, Reports 1996-V).

⁵⁰⁹ Pastebėtina, kad Europos Sąjungos Teisingumo Teismo Generalinis advokatas M. P. Maduro savo 2005 m. balandžio 7 d. pateiktoje išvadoje sujungtoje byloje C-255/02, C-419/02 ir C-223/02 nurodė, kad terminas „piktnaudžiavimas teise“, atsižvelgiant į Teisingumo Teismo praktiką, iš esmės reiškia tik Bendrijos teisės interpretavimo principą. Žr. Generalinio advokato Maduro išvada byloje C-255/02, C-419/02 ir C-223/02 *Halifax plc. ir kt. v. Commissioners of Customs and Excise* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-12-01]. Prieiga per internetą: <<http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en>>. Tačiau kiti autoriai su tuo nesutinka. Žr., pvz., DE LA FERIA, R. Prohibition of Abuse of (Community) Law: the Creation of a New General Principle of EC Law Through Tax. *Common Market Law Review*. 2008, t. 45, nr. 2. P. Schammo manymu, jei piktnaudžiavimui Bendrijos teise nustatyti reikšmės turi tam tikras subjektyvus elementas, teigti, kad ši doktrina yra vien tik interpretavimo principas, negalima, o Teisingumo Teismo praktika šiuo klausimu galutinio atsakymo dar nedavė (SCHAMMO, P. Arbitrage and Abuse of Rights in the EC Legal System. *European Law Journal*, 2008, t. 14, nr. 3, p. 369).

šiuolaikiniame civiliniame procese (taip pat ir Lietuvoje), niekaip nesusiaurina procesinio teismo ir procesinių teisių. Šaliai išlieka teisė laisvai spręsti, ar įgyvendinti savo procesinę teisę, ar ne⁵¹⁰. Griežtos procesinės sankcijos už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis (CPK 95 str.) taikomos tik už pačius sunkiausius ir pavojingiausius nukrypimus, todėl yra pateisinamos. Atitinkamai, pateisinamas ir tas atgrasomasis šių griežtų teisinės atsakomybės priemonių taikymas, kuris gali paveikti asmenų apsisprendimą dėl procesinių teisių įgyvendinimo ir tokiu būdu netiesiogiai suvaržyti dispozityvumo principą. Be to, dispozityvumo ir rungimosi principai nėra savitiksliai, absoliučiai nepajudinami civilinio proceso postulatai. Rungimasis – tai ne tik pareiga įrodyti savo reikalavimų ir atsikirtimų pagrįstumą, bet ir laikytis procesinės jų pateikimo tvarkos bei aktyviai bendradarbiauti su teismu siekiant kaip galima greičiau ir teisingai išnagrinėti bylą⁵¹¹. Taigi nei dispozityvumas, nei rungimasis negali egzistuoti izoliuotai nuo viso civilinio proceso tikslų, jį supančio viešojo intereso, kitų proceso principų. Teisėjas negali būti neutralus pagrindinių konstitucinių principų, kurie procesą traktuoja kaip visuomeninio gyvenimo reguliavimo pagalbininką, atžvilgiu⁵¹². Jei dispozityvumo ar rungimosi labai toleruosime bet koki, net ir patį nerūpestingiausią elgesį, civilinis procesas rizikuotų nepasiekti jam keliamų uždavinių. Tai, savo ruožtu, devaluotų ir pačių rungimosi bei dispozityvumo principų reikšmę, kadangi jie iš esmės yra tik priemonės proceso tikslams pasiekti. Galutinis teismo tikslas yra teisių nustatymas, todėl teismas negali taikstyti su šalių piktnaudžiavimais, kuriais siekiama iškraipyti teismo nustatinėjamą rezultatą. Juolab kad teisingas rungimasis galimas tik tada, kai proceso dalyvių padėtis procesiškai lygi. Todėl neleistina, kad kuri nors šalis apgaulės būdu įgytų jai nepriklausančią preferenciją arba, atvirkščiai, nesąžiningu būdu atimtų iš

⁵¹⁰ ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, p. 55.

⁵¹¹ NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 47.

⁵¹² *Ibidem*, p. 43.

priešininko jam priklausančią galimybę⁵¹³. Taigi kova su nesąžiningu elgesiu galima ir rungimosi principu grįstame procese. Ši kova nevaržo bylininkų laisvės, jeigu mes šią laisvę suvokiame ne kaip kažką beribį, betikslį, nežinantį savo mato. Galimybė rungtis civiliniame procese šalims duota ne tam, kad jos įgytų nepagrįstą pranašumą prieš kitą šalį, bet savo teisėms ir įstatymo saugomiems interesams ginti⁵¹⁴.

⁵¹³ ГРЕЛЬ, Я. В. Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, р. 56.

⁵¹⁴ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, р. 65.

IV. PIKTNAUDŽIAVIMO PROCESINĖMIS TEISĖMIS SAŲOKOS DAUGIAREIKŠMIŠKUMAS

IV.1. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis koncepcijos ribos

Sutiktina su O. A. Porotikova, kad fenomenus teisėje visų pirma yra įprasta analizuoti per kalbinių ir tekstinių ypatumų prizmę. Egzistuoja atitinkama priklausomybė tarp leksikologinės pavadinimo reikšmės ir nagrinėjamo reiškinio turinio. Bet kuriuo atveju nederėtų termino nevienareikšmiškumą ir paradoksalumą vertinti kaip santykių, kurie yra atsiradę jo pagrindu, prasmės nebuvimą. Tokiu būdu moksliniam pažinimui yra leistinas kreipimasis į leksikologinių pasirinktų pavadinimų krūvį, kartu nepervertinant tokios analizės reikšmės.

Pasak V. D. Katkovo, nors juristas neturi būti filologas, tačiau jis turi parinkti tinkamus susikalbėti žodžius. Nesugebėdami aiškiai pasakyti, mes nei patys aiškiai save suprasime, nei kiti mus supras. Akivaizdu, kad terminijos klausimas teisės moksle yra labai svarbus⁵¹⁵. Kaip teisingai pastebi N. MacCormickas, jei lingvistinis apsvarstymas patvirtina vieną aiškų teisės normos interpretavimo variantą, yra pateisinama taikyti būtent taip išaiškintą nuostatą, nebent egzistuoja kokia nors kita akivaizdi priešastis pereiti prie sudėtingesnio argumentavimo būdo⁵¹⁶. Šiai nuomonei pritariama ir Lietuvos teisės doktrinoje⁵¹⁷.

Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis doktrina dėl savo itin talpaus, atviro vertinamojo-vertybinio pobūdžio turinio, verbalinės išraiškos suteikiamo neigiamo krūvio, glūdinčio žodyje „piktnaudžiavimas“ (naudotis kuo nors piktam), yra patraukli naudoti įvairiausiose situacijose, kai susiduriama su tuo, kas mums atrodo teisiškai smerktinas elgesys. Tačiau net šioje doktrinoje, visų

⁵¹⁵ ПОРОТИКОВА, О. А. *Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом*. Москва: Волтерс Клувер, 2006, p. 125–126.

⁵¹⁶ MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S. *Interpreting statutes: a comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 1995, p. 531.

⁵¹⁷ Plačiau apie lingvistinį teisės aiškinimo metodą, jo privalumus, taikymo principus ir kt. žr. MIKELĖNIENĖ, D.; MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999, p. 170–194.

pirma vadovaujantis lingvistiniu-loginiu teisės aiškinimo metodu, mūsų manymu, galima išskirti tam tikrus postulatus, mąstymo ribas, kurių, norint nesugriauti ir taip trapios koncepcijos, nevalia peržengti. Ši gana aptaki doktrina visgi turi tam tikrus rėmus. Jų nepaisymas gali ištrinti bet koki skirtumą tarp piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir procesinio sąžiningumo, tarp teisės ir pareigos, tarp „įprastinio“ teisės pažeidimo⁵¹⁸ ir specifinio, tariamai legalaus naudojimosi savo teise, peraugančio į teisės pažeidimą, tarp naudojimosi ir nesinaudojimo teisės suteikiama galimybe, tarp naudojimosi tam tikra teise ir veikimo už subjektinės teisės ribų, neturint atitinkamos teisės. Nuoseklus mokslinis šio reiškinio pažinimas tokiu atveju būtų sunkiai įmanomas.

Anksčiau šiame darbe atlikta piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis analizė, mūsų manymu, leidžia teigti, kad:

1. negali piktnaudžiauti procesine teise tas, kas tokios teisės neturi. Neturint atitinkamos teisės, net ir formaliai nebelieka priemonės, kuri gali pavirsti netinkamu įrankiu blogiems tikslams pasiekti;
2. negali piktnaudžiauti procesine teise tas, kuris realiai nesinaudoja subjektinės teisės suteikiama galimybe. Piktnaudžiauti teise reiškia realizuoti suteiktą galimybę arba bent jau mėginti tai daryti. Logikos požiūriu, negalima netinkamai naudotis tam tikru objektu juo apskritai nesinaudojant;

⁵¹⁸ Pastebėtina, kad teisės doktrinoje skiriama nemažai dėmesio piktnaudžiavimo teise ir kitų neteisėtų aktų skirtumams atskleisti. Pvz., J. Cueto-Rua pažymi, kad piktnaudžiavimo teise sąvoka puikiai atlieka savo referentinę funkciją. Kai ji pavartojama, skaitytojas žino, apie kokį modernų teisinį fenomeną yra kalbama, t. y. apie tokius veiksmus, kurie objektyviai atrodo kaip individualios teisės realizavimas, bet nėra teismų saugomi, nes jie yra grindžiami siekiu padaryti žalos arba yra priešingi gerai valiai, arba atlikti be teisėto intereso ir pan. Šis autorius išskiria piktnaudžiavimą teise ir „įprastinius“ neteisėtus veiksmus. Prie pastarųjų jis priskiria tokias veikas, kurios padaromos neturint (be) teisės, pažeidžiant objektyviąją teisę. Piktnaudžiavimas teise, savo ruožtu, yra aktas, atliktas asmens, kurį objektyvioji teisė įgalina tai padaryti, tačiau kuris nėra teisės saugomas arba priverstinai vykdomas atsižvelgiant į tikslus ar aplinkybes, kuriomis jis buvo atliktas. Žr. CUETO-RUA, J. Abuse of rights. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974–1975, nr. 35 [žiūrėta 2007-08-20], p. 976–977, 983. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>. Panašią analizę ir išvadas daro ir G. Courtieu, kurio manymu, nėra piktnaudžiavimo teise, jei veikiama neturint jokios teisės, peržengiant jos išorines ribas, taip pat nevykdant pareigų ir kitaip akivaizdžiai priešingai teisei elgiantis. Žr. COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus de droit. Notion* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-05-03], par. 13. Prieiga per internetą: <<http://www.lexisnexis.fr>>.

3. negali būti pripažintas piktnaudžiaujančiu teise ir tas, kuris pažeidžia absoliučią procesinę pareigą. Nevalia (su)maišyti tokios pareigos pažeidimo ir netinkamo naudojimosi procesinėmis teisėmis⁵¹⁹;
4. nėra piktnaudžiavimo ten, kur asmens veiksmai išeina už pačios subjektinės teisės, o ne už jos įgyvendinimo ribų, t. y. kai asmens elgesys apskritai neatitinka abstraktaus turimos subjektinės teisės turinio. Asmuo šiuo atveju veikia be teisės, neturėdamas jos, todėl jokia teise jis nesinaudoja ir ja paprasčiausiai negali piktnaudžiauti.

Taigi piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra ribotos apimties koncepcija. Tačiau teismų praktikos ir teisės doktrinos analizė leidžia manyti, kad minėtų ribų, būdingų pačiai piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokai ir prigimčiai, ne visada laikomasi.

IV.2. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokos pliuralizmas

Kaip minėta šio darbo III skyriuje, piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis dažnai tapatinamas su nesąžiningumu. Toks šios sąvokos vartojimas grįstinas tuo, kad draudimas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis yra bendrojo sąžiningumo principo ekstrapoliacija civiliniame procese, reikalaujanti, kad proceso dalyviai gerbtų vienas kitą, paisytų vienas kito, taip pat ir visuomenės interesų. Civilinis procesas nebėra privačių šalių kova be taisyklių, kurioje viskas galima ir leistina. Pasak W. D. H. Asserio, bylinėjimasis gali būti suvokiamas ne kaip dvikova, bet kaip paprasčiausias būdas suorganizuoti diskusiją dėl ginčo esmės ir parengti teismo sprendimą⁵²⁰. Nepaisant to, kaip išsiaiškinome, esti skirtumų tarp piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir nesąžiningumo.

⁵¹⁹ Pastebėtina, kad pareigų nevykdymą traktuoti kaip piktnaudžiavimą teise būdinga ir kitose valstybėse. Pvz., E. A. Odegnal kritikuoja tokią Rusijos ir užsienio teismų praktiką, pabrėždama, kad piktnaudžiavimas teise ir subjektinės teisinės pareigos neįvykdymas yra du visiškai skirtingi teisinės tikrovės reiškiniai. Žr. ОДЕГНАЛ, Е. А. *Злоупотребление правом как явление правовой действительности*. Автореферат дис. кандидата юридических наук. Ставрополь, 2009, p. 8.

⁵²⁰ ASSER, W. D. H. Within a Reasonable Time: A Joint Responsibility. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C.H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004, p. 26.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad „CPK 95 straipsnyje numatytos *piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis* [išskirta autoriaus] pasekmės gali būti taikomos ne tik šalims, bet ir kitiems proceso dalyviams – tretiesiems asmenims ir *neįtrauktiems į bylos nagrinėjimą asmenims* [išskirta autoriaus], nesąžiningai paduodantiems nepagrįstą ieškinį (skundą). Būtent asmenų, kurie nėra dalyvaujantys byloje asmenys ir neturi materialinio teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi, apeliacinio ar kasacinio skundo padavimas reiškia, kad toks skundas yra aiškiai nepagrįstas, t. y. atitinka CPK 95 straipsnyje nurodytą ieškinio (skundo) nepagrįstumo kriterijų⁵²¹. Taigi, kaip matyti, viena vertus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo, kad CPK 95 straipsnyje yra nustatytos būtent piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės, kita vertus, pažymi, kad jos gali būti taikomos ir asmenims, neturintiems atitinkamų procesinių teisių (pvz., teisės paduoti apeliacinį skundą). Remiantis tuo, gali būti daroma išvada, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nemato nieko bloga piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis laikyti ir veika, atliktą neturint jokios procesinės teisės.

Asmens veiksmai, nukreipti prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, kurie CPK 95 straipsnio 1 dalyje nurodyti kaip pagrindas šiame straipsnyje numatytoms teisinės atsakomybės priemonėms taikyti, formaliai taip pat gali pasireikšti ne tik netinkamu teisių įgyvendinimu (piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis *stricto sensu*), bet ir konkrečių procesinių pareigų nevykdymu, pavyzdžiui, neatvykimu į teismo posėdį, kai asmens dalyvavimas teismo posėdyje yra pripažintas būtinu, teismo įpareigojimo pateikti konkretų rašytinį įrodymą nevykdymu ir pan. Pačiame CPK 95 straipsnyje piktnaudžiavimo (procesine) teise terminas neminimas. Taigi šio straipsnio turinys formaliai leidžia taikyti jame nustatytas poveikio priemones ne tik piktnaudžiaujančiam procesinėmis teisėmis, bet ir nevykdančiam absoliučių procesinių pareigų bylos dalyviui, taip pat apskritai pasyviai proceso dalyviui,

⁵²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 4 d. nutartis *UAB „Oruva“ ir Ko*“ restruktūrizavimo byloje, Nr. 3K-3-224/2005, kat. 101.

kurio tokį elgesį teismas vertina kaip sąmoningą veikimą prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija vienoje iš išnagrinėtų bylų kaip piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis *inter alia* kvalifikavo teismo įpareigojimo viešai paskelbti apie teismo posėdį neįvykdymą⁵²². Kitoje byloje Lietuvos apeliacinis teismas, vadovaudamasis CPK 95 straipsnio 2 dalimi, paliko nepakeistą pirmosios instancijos teismo nutartį skirti 1 000 Lt baudą už teismo nutarties, kuria „uždraudė atsakovui atlikti priešieškinyje nurodytų darbų kiekio ir kokybės trūkumų šalinimo darbus kaimo turizmo sodybose iki ieškovo atstovas bei ieškovo pasirinktas statybos darbų specialistas apžiūrės ir užfiksuos visus atsakovo nurodytus darbo ir kokybės trūkumus“⁵²³. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra sutikęs su apeliacinės instancijos teismo išvada, kuria jis piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis pripažino teismo įpareigojimų nevykdymą⁵²⁴. Naujausiame civilinio proceso teisės vadovėlyje nurodoma, kad „vengimas atvykti į teismą bus laikomas piktnaudžiavimu procesine teise <...> tik tada, kai teismas šalies dalyvavimą teismo posėdyje pripažįsta būtinu arba šalies privalomą dalyvavimą posėdyje numato įstatymai“⁵²⁵. Iš šių pavyzdžių matyti, kad tiek teismų praktikoje, tiek teisės doktrinoje iš esmės priimtina piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis pripažinti ir absoliučią procesinių pareigų nevykdymą.

Jau minėta, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, jog atsakovės piktnaudžiavo savo procesinėmis teisėmis, nes neatvykusios be pateisinamų priežasčių į teismo posėdžius, nepateikė teismui įrodymų, kad

⁵²² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. liepos 31 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Viktola“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Hanza lizingas“*, Nr. 2-482/2007, kat. 101.

⁵²³ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 30 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Šimtas aukštų“ v. G. B.*, Nr. 2-845/2009, kat. 101.

⁵²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 14 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Akrita“ v. uždaroji akcinė bendrovė „TELE2“*, Nr. 3K-3-176/2010, kat. 35.5; 114.11.

⁵²⁵ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, I tomas, p. 376.

atsikirstų į joms pareikštą ieškinį⁵²⁶. Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad „teismo sprendimas už akių priimamas dėl vienos civilinio proceso šalies piktnaudžiavimo teise nedalyvauti teismo posėdyje, be pateisinamos priežasties nepalaikant savo reikalavimų ar atsikirtimų ir tuo siekiant vilkinti procesą“⁵²⁷. Tokie teismo argumentai leidžia manyti, kad piktnaudžiavimu atitinkama procesine teise galima pripažinti ir nesinaudojimą šia subjektinės teisės suteikiama galimybe.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad *piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokos vartojimas Lietuvos civilinio proceso teisėje pasižymi pliuralizmu. Nors tai, mūsų manymu, visų pirma savitas procesinis teisės pažeidimas, nagrinėjama sąvoka dažnai pasitelkiama kaip bendrojo sąžiningumo principo pažeidimo civiliniame procese sinonimas. Dar daugiau, ji naudojama apibrėžiant ir kitas procesinio elgesio apraiškas, kurios nėra susijusios su naudojimusi turimomis subjektinėmis procesinėmis teisėmis, tačiau, teisinį vertinimą atliekančio asmens manymu, yra teisiškai smerktinos (neteisėtos), arba yra paprasčiausias absoliučių procesinių pareigų nevykdymas.*

Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokos vartojimo pliuralizmas, teoriniu-kalbiniu požiūriu, mūsų manymu, yra ydinga ir netoleruotina praktika. Jis įneša sumaištį ir neaiškumą į teisinį diskursą. Analizuojant teismų praktiką ar kitus teisės šaltinius, dažnai sunku suprasti, apie ką iš tikro kalbama. Vienais atvejais turimas omenyje savitas teisės pažeidimas, už kurį gali būti taikoma teisinė atsakomybė. Kitą kartą jau kalbama apie visiškai su teisės įgyvendinimu nesusijusius teisinės realybės reiškinius (pvz., pareigų nevykdymą). Dar kitais atvejais susiduriame su tiesiog neapdairiu elgesiu. Mūsų manymu, teisinę kalbą šioje srityje būtina tobulinti, gryninti. Žinoma, tai daryti sunku, nes dėl piktnaudžiavimo turinio ir reikšmės buvo, yra ir bus diskutuojama ne tik civiliniame procese, bet ir kitose teisės šakose, taip pat

⁵²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. balandžio 2 d. nutartis c. b. S. B. v. L. K. ir kt., Nr. 3K-3-385/2001, kat. 25.8.

⁵²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 27 d. nutartis c. b. UAB „Lavisos agrogrupė“ v. UAB „Vilbana“, Nr. 3K-3-167/2005, kat. 116.5.2.

grynai teoriniame (teisės filosofijos) lygmenyje, kur šis reiškinys gali įgyti ir savitą atspalvių. Tačiau anksčiau išdėstytos mintys galbūt taps pagrindu bent jau Lietuvos civilinio proceso teisės moksle pradėti diskusiją ir pamėginti atrasti kokį nors sutarimą dėl to, ką vadinti piktnaudžiavimu procesine teise, kad visiems būtų aišku, apie ką ištis kalbama.

IV.3. Piktnaudžiavimas civiliniu procesu ir piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis

Civilinio proceso teisės doktrinoje randame teiginį, kad piktnaudžiavimas procesine teise – tai piktnaudžiavimas procesu⁵²⁸. Rasti skirtumą tarp šių sąvokų nemėginama. Atrodo, kad ir vėl teisinėje terminijoje susiduriame su kelių skirtingų sąvokų vartojimu tam pačiam reiškiniui apibūdinti. Tačiau, mūsų manymu, taip neturėtų būti.

Civilinis procesas – tai tam tikra teismo, civilinės bylos (ginčo) šalių, kitų byloje dalyvaujančių asmenų ir proceso dalyvių procesinių veiksmų sistema konkrečiam tikslui pasiekti – ginčiui dėl teisės išspręsti⁵²⁹. Visa ši procesinė veikla yra pavaldi bendrajam sąžiningumo reikalavimui, kuris civilinio proceso teisės rėmuose aktualizuojasi kaip nurodymas paisyti civilinio proceso tikslais, principais ir normomis determinuotos jo paskirties, kurią koncentruotai, mūsų manymu, išreiškia imperatyvas elgtis taip, kad byla būtų išnagrinėta protingai greitai, ekonomiškai ir teisingai.

Minėjome, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis *stricto sensu* neapima veikimo apskritai neturint subjektinės teisės ar peržengiant jos ribas. Tačiau atriboti tai gali būti gana sudėtinga. Kiekvienas piktnaudžiavimas procesine teise yra veikimas už subjektinės teisės ribų, jei ją įsivaizduojame kaip visiškai save determinuojantį turinį ir vadovaujamės iš pažiūros nepriekaištingu teiginiu – teisė baigiasi ten, kur prasideda piktnaudžiavimas.

⁵²⁸ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, I tomas, p. 373; LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas, p. 198.

⁵²⁹ LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas, p. 27.

Taip pat matėme, kad esti nesutarimų dėl to, ar tam tikri proceso dalyviai turi procesines teises. Kitais atvejais gali būti apskritai sunku atriboti subjektinės teisės ir jos įgyvendinimo ribas⁵³⁰. Be to, tiek piktnaudžiavimas procesine teise *stricto sensu*, tiek veikimas neturint jokios procesinės teisės ar peržengiant jos ribas gali iš pirmo žvilgsnio atrodyti labai panašus į tinkamą teisės įgyvendinimą, nes gali pasireikšti tais pačiais veiksmais, kuriais kitą kartą atitinkama teisė ir realizuojama⁵³¹. Dar daugiau, imperatyvui elgtis taip, kad byla būtų išnagrinėta protingai greitai, ekonomiškai ir teisingai, gali būti nusižengiama ne tik piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis *stricto sensu*, bet ir veikimu neturint teisės ar išeinant už jos ribų, taip pat eksplisitinių absoliučių procesinių pareigų nevykdymu (netinkamu vykdymu). Šie elgesio tipai gali būti vienodai pavojingi ir žalingi teisingumo vykdymo ar kitų proceso dalyvių interesams. Asmenų kaltė, tikslai, motyvai ir kitos reikšmingos aplinkybės, darant tokias veikas, taip pat gali būti iš esmės identiškos. Atsižvelgiant į tai, nėra jokio pagrindo išskirti tik vieną asmens elgesio modelį (netinkamą naudojimąsi procesinėmis teisėmis) ir tik jį laikyti procesiniu teisės pažeidimu, numatant galimybes taikyti atitinkamas procesines sankcijas už jį, sykiu paliekant nušalyje tiek pat pavojingus ir su tais pačiais pagrindiniais civilinio proceso imperatyvais nederančius ir panašiomis charakteristikomis pasižyminčius veiksmus. Juk galima viena nuostata nurodyti kaip draudžiamas įvairias veikas, turinčias bendrų požymių, taip pat nustatyti už jas taikytinas teisinės atsakomybės priemones. Net ir Baudžiamojo kodekso specialiojoje

⁵³⁰ Pvz., jei laikysime, kad asmuo turi teisę daryti teismo posėdžio garso įrašą, posėdžio filmavimo slapta kamera kvalifikuoti kaip piktnaudžiavimo minėta procesine teise negalėsime, nes tokios teisės jis paprasčiausiai neturės. Tačiau, jei labiau abstrahuosime nagrinėjamą teisę ir laikysime, kad asmuo turi teisę fiksuoti teismo posėdžio eigą, o galimybė daryti garso įrašą yra tik jos tinkamo realizavimo būdas (įgyvendinimo sąlyga), galėsime kalbėti apie piktnaudžiavimą procesine teise fiksuoti teismo posėdį.

⁵³¹ Pvz., laikoma, kad teisės pareikšti ieškinį prielaidos – tai aplinkybės, su kurių buvimu arba nebuvimu įstatymas sieja atitinkamo asmens subjektinės teisės pareikšti ieškinį konkrečioje byloje atsiradimą (žr. ИСАЕНКОВА, О. В., *et al. Иск в гражданском судопроизводстве*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 107). Viena iš tokių prielaidų yra teismo sprendimo tarp tų pačių šalių tuo pačiu pagrindu ir dėl to paties dalyko nebuvimas. Taigi jei toks sprendimas yra, nė viena iš šalių teisės kreiptis į teismą neturi. Tačiau jei ji tai padaro, toks veiksmas iš pirmo žvilgsnio atrodo ne kas kita kaip teisės kreiptis į teismą realizavimas. Be to, pvz., apeliacinio skundo padavimu faktiškai gali būti tiek realizuojama turima subjektinė teisė, tiek veikiama apskritai neturint teisės (kai skundą paduoda ne byloje dalyvaujantis asmuo) arba peržengiant jos ribas (kai skundas paduodamas dėl teismo sprendimo, kuris apeliacine tvarka neskundžiamas).

dalyje galima rasti nemažai tokių nusikaltimo sudėčių, kurios gali aprėpti pačias įvairiausias konkretaus asmens elgesio formas⁵³². Tokių teisinės technikos metodų naudojimas, be kita ko, sudaro prielaidas neperkrauti įstatymo atskiromis teisės normomis, nustatančiomis pavienius draudimus (pareigas). Juolab kad tokių teisės normų egzistavimas civiliniame procese apskritai nėra įprastas. Būtent šiuo aspektu, mūsų manymu, ir tampa aktuali piktnaudžiavimo procesu sąvoka.

Piktnaudžiavimo procesu terminas nėra sietinas su kokia nors subjektyvia procesine teise ir naudojimusi ja. Taigi ši sąvoka savo turiniu yra platesnė (talpesnė), nei piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, ir iš principo gali apimti bet kokią procesinę veiklą, nederančią su civilinio proceso paskirtimi. Todėl, mūsų manymu, piktnaudžiavimo procesu samprata gali ir turėtų apimti ne tik piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis *stricto sensu*, bet ir veikimą neturint tam tikros subjektyvios teisės arba peržengiant jos ribas, taip pat absoliučią procesinių pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą, pasižymintį tokiais pačiais pagrindiniais bruožais kaip ir piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis *stricto sensu*. Kitaip tariant, *piktnaudžiavimą procesu mes siūlytume apibrėžti kaip specifinį procesinį teisės pažeidimą – tyčinį arba dėl didelio neatsargumo veikimą arba neveikimą, objektyviai nukreiptą prieš protingai greitą, ekonomišką ir teisingą bylos išnagrinėjimą, kuriuo padaroma nepateisinama žala teisingumo vykdymo sistemai ir (arba) kitiems proceso dalyviams*. Taigi kiekvienas piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra piktnaudžiavimas procesu, bet ne kiekviename piktnaudžiavime procesu galime įžvelgti netinkamą naudojimąsi kokia nors procesine teise, jei šiuos žodžius vartojame korektiškai, pagal įprastinę jų reikšmę. Mūsų nuomone, būtent toks piktnaudžiavimo procesu supratimas įgalina neužsisklęsti ribotos apimties piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis koncepcijos rėmuose, išgryninti teisinę kalbą. Atsižvelgiant į tai, *de lege ferenda*, apibrėžiant, kas

⁵³² Pvz., Baudžiamojo kodekso (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741) 228 straipsnio 1 dalis nustato: valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, piktnaudžiavęs tarnybine padėtimi arba viršijęs įgaliojimus, jeigu dėl to didelės žalos patyrė valstybė, tarptautinė viešoji organizacija, juridinis ar fizinis asmuo, baudžiamas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimu arba bauda, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų.

laikytina procesiniu teisės pažeidimu, piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvoka yra keistina lankstesne ir talpesne piktnaudžiavimo procesu sąvoka, kurioje jau tiesiogiai nesusiduriame su savo specifinę teisinę reikšmę turinčiu elementu – naudojimusi tam tikra teise. Žinoma, tai nereiškia, kad piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokos turėtų būti visiškai atsisakyta. Tiesiog ji turėtų būti vartojama korektiškai, turint omenyje jos ribas, kurias aptarėme anksčiau. Minėtas pakeitimas leistų išvengti loginių prieštaravimų, kurie atsiranda, kai po piktnaudžiavimo procesine teise sąvoka „pakišama“ tai, kas niekaip negali būti laikoma kokios nors procesinės teisės realizavimu, bet kartu yra teisiniu požiūriu netoleruotinas elgesys, nukreiptas prieš veiksmingą civiliniam procesui keliamų uždavinių pasiekimą, civilinio proceso paskirtį. Juolab kad šie prieštaravimai apskritai gali sukelti abejonių, ar pagrįstai tam tikrais atvejais yra taikoma CPK 95 straipsnio 2 dalyje nustatyta bauda už veikas, kurios nėra piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis *stricto sensu*. Juk pagal minėto straipsnio pavadinimą, jame nustatytos tik piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės⁵³³. Vis dėlto praktika rodo, kad CPK 95 straipsnio 2 dalis yra taikoma ir už procesinių pareigų nevykdymą⁵³⁴, taip pat už tokius veiksmus, kurie griežtai formaliu teisiniu požiūriu laikytini atliekamais neturint atitinkamos teisės⁵³⁵.

⁵³³ Teisiniai draudimai ar įpareigojimai, už kurių nesilaikymą gali būti taikoma baudžiamojo pobūdžio atsakomybė, turi būti formuluojami aiškiai ir nedviprasmiškai. Dideles baudas nustatančios teisės normos negali būti interpretuojamos plečiamai, pažeidėjo nenaudai (žr. pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. rugsėjo 22 d. nutartį *D. R.* administracinio teisės pažeidimo byloje Nr. N⁶-1313/2006, kat. 34). CPK 95 straipsnis yra pavadintas „piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės“. Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje, aptariant CPK 95 straipsnį, nurodoma, kad jis nustato *piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės* (Žr. DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, I tomas, p. 382, 386; SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 333–338), įgyvendina draudimą piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis (DRIUKAS, A.; *et al.* *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 241–242). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad „CPK 95 straipsnyje numatytos *piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės* <...>“. Atsižvelgiant į tai, gali būti įrodinėjama, kad 95 straipsnyje nurodytos sankcijos taikytinos tik už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis ir negali būti skiriamos už jokiais kitas veikas, pvz., kai asmuo veikia neturėdamas atitinkamos teisės arba už jos ribų, pažeidžia absoliučias procesines pareigas.

⁵³⁴ Anksčiau jau buvo paminėtas atvejis, kai teismas skyrė baudą už konkrečių nurodymų, susijusių su pritaikytomis įrodymų užtikrinimo priemonėmis, nevykdymą (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 30 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Šimtas aukštų“ v. G. B.*, Nr. 2-845/2009, kat. 101).

⁵³⁵ Pvz., teismas yra skyręs baudą už ieškinio pareiškimą, kai yra įsiteisėjęs teismo sprendimas tarp tų pačių šalių dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu, nors tokia situacija teisiniu požiūriu reiškia, kad

Panašu, kad ir pasauliniu mastu pastebima tendencija į piktnaudžiavimą žiūrėti plačiau, apimant ne tik tai, kas yra piktnaudžiavimas procesine teise *stricto sensu*. J. Normandas, apibendrinamas Tarptautinės proceso teisės asociacijos konferencijos, surengtos piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis aptarti, rezultatus, pastebėjo, kad galima išskirti dvi valstybių grupes, kuriose dominuoja skirtingas požiūris į piktnaudžiavimo reiškinį. Pirmajai grupei priskirtinos valstybės (Belgija, Liuksemburgas, Prancūzija, Nyderlandai ir iš dalies Italija), kurios draudžia bei baudžia piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis griežtąja šių žodžių prasme. Šiose valstybėse atskaitos tašku esti piliečių subjektinės teisės (teisė kreiptis į teismą, teisė gintis nuo pareikšto ieškinio, teisė paduoti apeliacinį skundą ir kt.). Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra tada, kai šias teises įgyvendinant nustatoma kaltė⁵³⁶.

Antrosios grupės valstybėse aptariamoms problemoms analizės atskaitos taškas yra visiškai kitoks. Čia nekalbama apie individualias teises, kuriomis gali būti piktnaudžiaujama ir todėl būtina nustatyti jų ribas. Visos proceso šalys ir visa procesinė veikla yra pavaldi bendrajai lojalumo, sąžiningumo pareigai. Todėl į piktnaudžiavimo sferą patenka ne tik piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, kuris čia analizuojamas visų pirma būtent per sąžiningo elgesio prizmę, bet ir atitinkamų procesinių pareigų nevykdymas, kaip antai procesinė pareiga sakyti tiesą Vokietijoje⁵³⁷.

J. Normando teigimu, pastaruoju metu pastebima valstybių, priklausančių antrajam tipui, t. y. tinkamo teismo proceso arba procesinio sąžiningumo kategorijos, požiūrio plėtros tendencija. Pirmojo tipo valstybėse linkstama jį pripažinti. Gera valia ir procesinis sąžiningumas tapo

asmuo apskritai neturėjo teisės kreiptis į teismą, taigi neturėjo kuo ir piktnaudžiauti. Žr. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 3 d. nutartis c. b. R. N. v. R. P., Nr. 2S-1573-479/2009, kat. 118.4; 101.

⁵³⁶ Pastebėtina, kad Prancūzijos teisės doktrinoje kaltė iš esmės yra sutapatinama su veiksmų neteisėtumu.

⁵³⁷ NORMAND, J. Final Report: Two Approaches to Abuse of Procedural Right. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law international, 1999, p. 237–241. Tačiau mums nesinorėtų sutikti su J. Normando pozicija, kad melagingų parodymų davimas negali būti laikomas piktnaudžiavimu procesine teise. Juk teikiant melagingus paaiškinimus yra įgyvendinama teisė teikti įrodymus (duoti parodymus), tačiau nesilaikoma vienos iš jos įgyvendinimo sąlygų – sakyti tiesą, ši sąlyga, be kita ko, mūsų manymu, kuo puikiau prisideda prie greito, ekonomiško ir teisingo bylos išnagrinėjimo.

konstituciniais principais. Idėja, kad teisės ir pareigos byloje yra diktuojamos ne grynai procesinės technikos priemonių, bet tam tikros vertybių sistemos, kuri suteikia joms atitinkamą prasmę ir darną, vis labiau įsigali. Ši vertybių sistema yra tinkamo teisių ir pareigų interpretavimo raktas ir kai kuriais atvejais parodo jų trūkumus⁵³⁸.

M. Stormo manymu, į piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis turėtų būti žiūrima ne kaip į piktnaudžiavimą teise, kas yra prieštaringa sąvoka, grindžiama bendrąja sąžiningumo (*bona fides*) idėja, bet paprasčiausiai kaip į piktnaudžiavimą viešąja teisingumo vykdymo paslauga⁵³⁹.

Pastebėtina, kad nei piktnaudžiavimu procesu, nei piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis nelaikytinas asmens nesinaudojimas jam suteiktomis teisėmis, jei jis neperauga į piktnaudžiavimą kita procesine teise. Jei įstatymas tikrai asmeniui suteikia teisę, tai jis negali pasmerkti jo vien tik dėl to, kad jis ja nesinaudoja. Pavyzdžiui, jei atsakovas nusprendžia nesiginti nuo ieškinio, nepateikia atsiliepimo ir neatvyksta į teismo posėdį, toks jo neveikimas, mūsų manymu, negali būti laikomas piktnaudžiavimu. Šiuo atveju jis nesinaudoja tomis galimybėmis, kurias jam suteikia įstatymas, ir niekas negali versti jo tai daryti, taip pat smerkti už tai. Būtų nepateisinama iš atsakovo reikalauti, kad jis pripažintų ieškinį. Įstatymas tokiu atveju turėtų suteikti galimybę būti pasyviai, tačiau, be jokios abejonės, kartu numatyti priemonės, kad procesas dėl tokio asmens pasyvumo nesitęstų neprotingai ilgai (pvz., sprendimo už akių priėmimas). Jei įstatymų leidėjas nori, kad pasyviai elgtis nusprendęs atsakovas apie tai praneštų teismui (pvz., kad nusprendė nedalyvauti teismo posėdyje), tokia pareiga turėtų būti nustatyta eksplicitiškai, o ne išvedama iš bendrųjų teisės principų. Tik pastaruoju atveju, t. y. nustačius atitinkamas pareigas asmeniui, nusprendusiam procese iš viso nedalyvauti, galėtume kalbėti apie piktnaudžiavimą procesu.

⁵³⁸ *Ibidem*, p. 243.

⁵³⁹ STORME, M. Foreword. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. xi.

IV.4. Draudimas piktnaudžiauti procesu kaip proceso teisės principas

Lietuvos civilinio proceso vadovėliuose nurodoma, kad draudimas piktnaudžiauti procesu yra vienas iš civilinio proceso teisės principų⁵⁴⁰.

Pastebėtina, kad teisės principai paprastai nepasižymi aiškiai apibrėžtu nurodymu elgtis tam tikru būdu. Jie rodo tik tam tikrą kryptį, bet nepateikia konkretaus sprendimo. Principai atsako į klausimą „kodėl“, kai normos-taisyklės paprastai atsako į klausimą – „ką (kaip)“. Principai pateisina ir pagrindžia normas-taisykles. Skirtingai nei normos, principai nepasižymi tokia jų taikymo charakteristika kaip viskas arba nieko (angl. – *all-or-nothing*) ir turi „svorio“ bei reikšmingumo dimensijas⁵⁴¹. Pasak D. Rosso, principai apibrėžia tik *prima facie* (iš lot. – iš pirmo žvilgsnio) pareigas, tačiau bet kuriuo pasirinkimo atveju mes turime įvertinti visų mūsų moralinių principų reikšmę, kad nustatytume, kuri iš mūsų *prima facie* pareigų yra šiuo atveju aktuali pareiga kažką atlikti (mūsų pareiga „viską apsvarsčius“). N. MacCormicko teigimu, teisės principas gali tik nurodyti tinkamą vertinamąją aplinkybę, kuri gali būti teisėtai panaudota pateisinant konkretų sprendimą vienu ar kitu būdu. Principas apibrėžia legitymią pateisinančiųjų aplinkybių sferą (angl. – *legitimate range of justifying considerations*); jis negali būti formuluojamas kaip duodantis galutinį atsakymą⁵⁴². Taigi teisės principai pasižymi neišbaigtumu, bendrumu, orientaciniu, o ne sprendžiamuoju pobūdžiu, lankstumu.

Draudimas piktnaudžiauti procesu iš esmės yra aiškus ir konkretus, absoliutus ir tiesioginis nurodymas nesielgti tam tikru būdu. Nors piktnaudžiavimo turinys yra apibrėžiamas vertybiniais-vertinamaisiais

⁵⁴⁰ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, I tomas, p. 373–388; LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas, p. 197–199.

⁵⁴¹ TRIDIMAS, T. *The general principles of EU law*. 2nd ed. Oxford: Oxford university press, 2006, p. 1–2; VAN GERVEN, W. Two Twin-Principles of EU Law. In *General principles of EC law in a process of development: reports from a conference in Stockholm, 23–24 March 2007, organised by the Swedish Network for European Legal Studies*. Edited by Ulf Bernitz, Joakim Nergelius, Cecilia Cardner; in association with Xavier Groussot. Austin: Wolters Kluwer Law & Business, 2008, p. 26; FREEMAN, M. D. A. *Introduction to jurisprudence*. London: Sweet and Maxwell, 2008, p. 386.

⁵⁴² Žr. MACCORMICK, N. *Legal reasoning and legal theory*. Oxford: Clarendon press, 1978, p. 177, 257.

kriterijais, tačiau nepaisant to, jis yra tiesiogiai uždraustas – tai yra teisės pažeidimas, už kurį numatyta galimybė taikyti teisinės atsakomybės priemonės. Kaip minėta, teisės principams būdinga atitinkamoje situacijoje, pavyzdžiui, vertinant tam tikrą asmens elgesį, konkuruoti, jie yra „sveriami“, ieškoma tinkamos ir teisingos pusiausvyros tarp jų. Tačiau kyla klausimas, su kokiais kitais principais gali „kovoti“ draudimo piktnaudžiauti procesu principas, jei iš paties jo turinio ir esmės matyti, kad piktnaudžiauti yra neleistina ir viskas tuo pasakyta. Šiuo aspektu, mūsų manymu, gan taiklus yra A. V. Volkovo pastebėjimas – principai draudimais yra nenustatomi, bet palaikomi⁵⁴³.

Autoriaus vertinimu, civiliniame procese tikrai galima kalbėti apie sąžiningumo, koncentruotumo, ekonomiškumo, kooperacijos principus. Pastarieji pagrindžia piktnaudžiavimą procesu kaip teisės pažeidimą, nes už jį nustatytos teisinės atsakomybės priemonės skatina asmenis elgtis apdairiai ir rūpestingai, nevilkinti teismo proceso, neperkrauti jo niekam nereikalingais veiksmais. Tuo pat metu, sprendžiant, ar tam tikra asmens veika gali būti pripažinta procesiniu teisės pažeidimu, minėti principai turi būti vertinami, „sveriami“ kartu su teisingumo, teisingo teismo proceso, teisės būti išklausytam, lygiateisiškumo ir kitais principais. Taigi, mūsų manymu, išskirti draudimą piktnaudžiauti procesu kaip savarankišką civilinio proceso principą nėra pakankamo pagrindo. Nebent kalbėdami apie jį ir vėl turime omenyje ne visai tai, ką jį apibrėžiantys žodžiai aiškiai išreiškia. Jei yra būtent taip ir šiuo atveju paprasčiausiai turime omenyje, pavyzdžiui, pareigą veikti byloje sąžiningai, elgtis byloje pagal civiliniam procesui keliamus uždavinius, proceso normų paskirtį, atsižvelgti į kito asmens interesus, nedaryti kitam asmeniui žalos arba minėtų bei kitų teisės principų, imperatyvų ir konkuruojančių vertybių rinkinį (lydinį), tokio pavadinimo principas galbūt ir turi teisę egzistuoti. Tačiau, ar tikrai tokiu atveju kalbama apie savarankišką proceso teisės principą? Ar nėra tada pagrįsta G. Pino pozicija, kad

⁵⁴³ ВОЛКОВ, А. В. *Злоупотребления гражданскими правами: проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, р. 209.

vadinamasis draudimo piktnaudžiauti teise principas tokiu atveju tampa „kontaineriu“, kurio turinys yra paprasčiausia įvairių piktnaudžiavimo kriterijų suma, ir jis nėra principas tikraja ta žodžio prasme, bet vien tik „parazitinė kategorija“, tam tikra „superstruktūra“⁵⁴⁴?

Pastebėtina, kad analizuodami Prancūzijos, Belgijos civilinio proceso, kuriuose taip pat yra numatyta bauda ir nuostolių atlyginimas už procesinius piktnaudžiavimus, doktriną⁵⁴⁵ paprastai nerandame aiškių nuorodų, kad draudimas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis (procesu) yra civilinio proceso teisės principas. Kaip savarankiškas civilinio proceso principas šis draudimas neišskiriamas ir Rusijos civiliniame procese⁵⁴⁶, nors teisės moksle šiam klausimui analizuoti skiriama išties nemažai dėmesio. Taigi, mūsų manymu, draudimas piktnaudžiauti procesu nėra civilinio proceso teisės principas, bet yra paprasčiausia norma-taisyklė, tiesiogiai uždraudžianti tam tikrą, nors ir sunkiai *a priori* konkrečiais ir deskriptyviais nurodymais apibrėžiamą elgesį.

⁵⁴⁴ PINO, G. *L'abuso del diritto tra teoria e dogmatica (precauzioni per l'uso)* [interaktyvus]. P. 43 [žiūrėta 2010-05-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.unipa.it/gpino/Pino,%20Abuso%20del%20diritto.pdf>>.

⁵⁴⁵ Puz., *Droit et pratique de la procédure civile*. Éd. 2005-2006. Sous la dir. de Serge Guinchard. Paris: Dalloz, 2004; ТАЕЛМАН, Р. Gebruik en misbruik van procesrecht. *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1990.

⁵⁴⁶ Puz., ТРЕУШНИКОВ, М. К., *et al. Гражданский процесс*: Учебник. 3-е изд. Под ред. М. К. Треушникова. Москва: Издательский Дом «Городец», 2010; ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005; ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006.

V. PIKTNAUDŽIAVIMO PROCESU PADARINIAI

V.1. Bendrosios pastabos

Piktnaudžiavimas procesu yra negatyvus teisinis reiškinys, kuris sukelia žalą veiksmingam teisingumo sistemos funkcionavimui ir (arba) kitų proceso dalyvių teisėms ir įstatymų saugomiems interesams, trukdo pasiekti civiliniam procesui keliamus uždavinius. Todėl civilinio proceso teisė turi numatyti atitinkamas priemones kaip su juo kovoti. Aplinkybė, kad ši teisės šaka yra apsauginė, t. y. skirta ginti materialines teises ir įstatymų saugomus interesus, neeliminuoja tokios būtinybės. Dar iš senovės Romos laikų mus pasiekia posakis – o kas gi saugo pačius sargus? (lot. – *quis custodiet ipsos custodiet?*). Taigi nors civilinio proceso teisė pirmiausia yra skirta ginti pažeistas materialines teises, tačiau ji pati yra tam tikra teisinė tvarka, taisyklių visuma, kurios gali būti nesilaikoma ir kuriai būtina apsauga.

Civilinio proceso teisės doktrinoje įprasta teismo taikomas poveikio priemones (sankcijas plačiąja prasme) skirstyti į teisinės atsakomybės ir gynybos priemones.

Teisinės atsakomybės priemonės visų pirma sietinos su teisės pažeidimu, kalta veika, t. y. su kokybiškai nauja juridinių faktų (teisės pažeidimo) sudėtimi. Teisinės atsakomybės taikymas susijęs su papildomu apsunkinimu (kokybiškai naujos teisinės pareigos nustatymu) ir neigiamu teisės pažeidėjo asmenybės įvertinimu. Jos dažniausiai pasižymi baudžiamuoju arba kompensaciniu pobūdžiu, yra nukreiptos į nubaudimą bei teisės pažeidimų prevenciją. Teisinės atsakomybės priemonių funkcija – atstatyti teisingumą. Jos visada yra susijusios su konkrečiu asmeniu, kuriam taikomos.

Teisinės gynybos priemonės nėra išimtinai siejamos su teisės pažeidimu. Jų taikymo pagrindas gali būti ir objektyviai teisės normų neatitinkantis elgesys, t. y. visiškai nekaltas poelgis. Dėl teisinės gynybos priemonių taikymo neatsiranda papildomų apribojimų ar apsunkinimų. Dažniausiai iš asmens tiesiog pareikalaujama padaryti, ko jis anksčiau

nepadarė. Teisinės gynybos priemonės yra pakankamai nuasmenintos ir jų taikymas nesuponuoja neigiamo tam tikro asmens įvertinimo. Funkciniu požiūriu šiomis priemonėmis visų pirma siekiama užtikrinti tinkamą procesinį elgesį, subjektinių teisių apsaugą, taip pat užkirsti kelią teisės pažeidimams ir neigiamų padarinių atsiradimui⁵⁴⁷.

Minėtas skirstymas, mūsų manymu, yra pagrįstas. Akivaizdu, kad civiliniame procese teismo taikomos procesinės poveikio priemonės yra gana skirtingos ir nebūtinai sietinos su kokiu nors procesiniu teisės pažeidimu, priešinga teisei veika. Atsisakymas priimti ieškinio pareiškimą, nutartis laikyti jį nepaduočiu ir grąžinti pareiškėjui, atsisakymas atnaujinti praleistą terminą, atitinkamo prašymo (atidėti bylos nagrinėjimą, sustabdyti bylą ir t. t.) atmetimas, procesinių veiksmų nesankcionavimas (pvz., kai teismas šalina menamus klausimus liudytojui (CPK 192 str. 6 d.), sprendimo už akių ar įprastinio teismo sprendimo priėmimas (pvz., bylą išnagrinėjus iš esmės nedalyvaujant kuriam nors iš byloje dalyvaujančių asmenų), bylos nutraukimas ar pareiškimo palikimas nenagrinėtu, teismo atsisakymas laikyti faktą pripažintu (CPK 187 str. 2 d.) ar priimti pavėluotai pateiktus įrodymus ar argumentus, teisinių fikcijų taikymas (pvz., CPK 389 str. nustatyta, kad teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, atsakovo atsisakymą atlikti ekspertizę gali įvertinti kaip tėvystės įrodymą), teismo sprendimo panaikinimas apeliacine tvarka dėl pirmosios instancijos teisme padarytų procesinių pažeidimų, išlaidų iš bylą pralaimėjusios šalies priteisimas ir kt. nėra kategoriškai sietini su teisės pažeidimu *stricto sensu*⁵⁴⁸. Šie padariniai gali atsirasti objektyviai, nepriklausomai nuo proceso dalyvių norų ar ketinimų, t. y. kaip natūralus proceso eigos, procesinių teisės normų taikymo, asmens atliktų veiksmų ar neveikimo, nebūtinai kvalifikuotino kaip teisės pažeidimas, rezultatas. Taikant

⁵⁴⁷ Ж. ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006, р. 70–72; ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, р. 291–295, 352.

⁵⁴⁸ Plačiau apie įvairias teisinės gynybos priemones žr. ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, р. 350–367.

šias priemones, proceso dalyvis nėra kaip nors nubaudžiamas ar pasmerkiamas. Jomis užtikrinama normali proceso eiga, tinkamas procesinių teisių įgyvendinimas, taip pat procesinių pareigų vykdymas. Pastebėtina, kad, skirtingai nei civilinėje teisėje, civilinio proceso teisėje teisinės gynybos priemonių taikymo iniciatyva pirmiausia priklauso teismui. Dažnai atitinkamas procesines gynybos priemones jis privalo taikyti *ex officio*.

Neabejotina, kad minėtų (gynybos) priemonių taikymas yra itin efektyvi priemonė prieš procesinius piktnaudžiavimus. Tinkamas naudojimasis jomis iš esmės iki minimumo sumažina galimybes neigiamiems šio pažeidimo padariniams atsirasti. Ten, kur asmeniui suteiktos prerogatyvos ir teisės įgyvendinimo sąlygos yra reglamentuojamos detaliomis nuostatomis, nebelieka poreikio išoriniam atsvarui⁵⁴⁹ ir piktnaudžiavimo teisėmis doktrinos taikymo sritis susitraukia. Taigi kovoje su piktnaudžiavimu visų pirma būtina tinkamai ir griežtai taikyti egzistuojančias procesines poveikio (gynybos) priemones. Teismas privalo taip aiškinti ir taikyti teisės normas, kad asmens elgesys neperaugtų į nagrinėjamą teisės pažeidimą, nesukeltų neigiamų padarinių⁵⁵⁰. Būtent tinkamas teisės normų aiškinimas daugeliu atveju pats savaime užkerta

⁵⁴⁹ KRIEPS, R. General Reprot. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991, p. 168.

⁵⁵⁰ Pvz., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (2008 m. spalio 6 d. nutartis c. b. *antstolis Albinas Zenkevičius v. UAB „G4S Lietuva“*, Nr. 3K-3-448/2008, kat. 96.4; 99.9; 129.4), sprenddamas dėl antstolio teisės į atstovavimo išlaidų atlyginimą, konstatavo, kad „priteisiant išlaidas už advokato pagalbą, turi būti atsižvelgiama į konkretaus klausimo, kuriam ši pagalba buvo būtina, sudėtingumą, įvertinant tai, kad antstolis pats turi aukštąjį teisinį išsilavinimą ir privalo būti kvalifikuotas vykdymo proceso specialistas. Dėl to antstoliui priteisiamo išlaidų atlyginimo dydis gali būti mažinamas arba, konstatavus, kad advokato pagalba antstoliui nebuvo būtina, atsisakoma jį priteisti (CPK 98 str. 2 d.)“⁴. Nors teismas šioje byloje tiesiogiai neužsiminė apie piktnaudžiavimą, tačiau akivaizdu, kad CPK 98 str. 2 d. norma šiuo atveju buvo išaiškinta taip, kad būtų užkirstas kelias padaryti šį pažeidimą. Atstovo byloje turėjimas iš esmės yra teisėtas interesas. Tad antstolis, kaip ir kiekvienas byloje dalyvaujantis asmuo, turi teisę turėti atstovą ir, atitinkamai, įstatymo nustatyta tvarka gauti atstovavimo išlaidų atlyginimą. Tačiau antstolis turi būti kvalifikuotas vykdymo procesas žinovas, privalo turėti teisinį išsilavinimą. Jis paprastai turi ir samdomų darbuotojų, kurie padeda įgyvendinti įstatymu antstoliui perduotas vykdyti funkcijas. Taigi gana dažnai, ypač nesudėtingose vykdomo byloje, antstoliui nėra jokio poreikio įgyvendinti teisėtą interesą turėti byloje atstovą. Reikalaudamas atstovavimo išlaidų tokiais atvejais jis naudojasi procesine teise ne pagal paskirtį, nesivadovaudamas proceso ekonomiško imperatyvu, iš esmės siekdamas tik pasipelnymo ir papildomų išlaidų kitai šaliai sukėlimo. Pastebėtina, kad Vilniaus apygardos teismas (Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 22 d. nutartis c. b. Nr. 2S-354-567/2008) vienoje iš išnagrinėtų bylų yra pažymėjęs, kad antstolis, prašydamas priteisti bylinėjimosi išlaidų advokato pagalbai apmokėti atlyginimą už pareiškimą dėl vykdomo išlaidų priteisimo, piktnaudžiauja procesinėmis teisėmis, tuo parodydamas, kad padėtis, kai yra dirbtinai didinamos vykdomo išlaidos, yra jo tikslas.

kelia netinkamai remtis procesinėmis teisėmis⁵⁵¹. Juolab kad piktnaudžiavimas paprastai ir pasireiškia bandymu interpretuoti teisės principus išimtinai savo naudai, siekiant neleistinomis priemonėmis įgyti pranašumą rungimosi procese⁵⁵².

Nustatęs, kad savo procesinėmis teisėmis asmuo piktnaudžiauja, teismas privalo *ex officio* (savo iniciatyva) šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir jų pasekmes⁵⁵³. Iš neteisėtų veiksmų negali kilti jokios teisėtos pasekmės, teisė ir teismai negali pripažinti neteisėtų veiksmų bei ginti piktnaudžiaujančių teise asmenų interesus. Procesinės teisės, kurias dalyvaujantis byloje asmuo įgyvendina, pažeisdamas kitų asmenų teises į greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą bei šias teises atitinkančias paties byloje dalyvaujančio asmens pareigas, negali teismo būti pripažįstamos ir ginamos⁵⁵⁴. Taigi susidūręs su bandymu piktnaudžiauti ir įstatymui nenustatant specialios procesinės poveikio (gynybos) priemonės, teismas turi laikyti, kad proceso normomis, teisėmis naudojamosi netinkamai ir neleisti atsirasti tiems padariniams, kurie galėtų kilti, kurių siekia asmuo, atlikdamas atitinkamus procesinius veiksmus arba susilaikydamas nuo jų. Jei tam tikri padariniai atsirado, teismas turi savo iniciatyva imtis priemonių juos pašalinti, pavyzdžiui, nustatyti terminą ieškinio trūkumams pašalinti, atnaujinti nepagrįstai sustabdytą bylos nagrinėjimą ar kt.

Tačiau pabrėžtina, kad Europos Sąjungos teisės aktais reguliuojamoje civilinio proceso srityje minėtos taisyklės turėtų būti taikomos itin apdairiai ir atsargiai. Teisingumo Teismas yra pažymėjęs, kad Europos Sąjungos teise negali būti piktnaudžiaujama, ji negali būti naudojama apgaulei. Europos Sąjungos teisė nedraudžia valstybės narės teismui taikyti nacionalinę teisės normą, kad būtų nustatyta, ar teise, kylančia iš ES teisės normos, nėra

⁵⁵¹ HESS, B. Abuse of Procedure in Germany and Austria. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 177.

⁵⁵² ШАМШУРИН, Л. Л. О диспозитивности и злоупотреблении процессуальными правами в состязательном процессе в сфере гражданской юрисдикции: вопросы теории и практики. *Арбитражный и гражданский процесс*, 2010, nr. 1, p. 17–18.

⁵⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 25 d. nutartis c. b. R. K. ir kt. v. uždaroji akcinė bendrovė „Stilsena“, Nr. 3K-3-1417/2002, kat. 95.2; 87.1.

⁵⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. spalio 24 d. nutartis c. b. G. K. v. akcinė bendrovė „Turto bankas“, Nr. 3K-3-999/2001, kat. 84; 87.1; 115; 117.

piktnaudžiaujama. Tačiau tokios nacionalinės teisės normos taikymas negali apsunkinti visapusiško Sąjungos teisės veikimo ir vienodo taikymo valstybėse narėse. Valstybių narių teismai, vertindami teisės, kylančios iš ES teisės normų, įgyvendinimą, negali pakeisti šios normos veikimo sferos (turinio) arba sukelti pavojų šia nuostata siekiamiems tikslams⁵⁵⁵. Nustatyti, ar teisių, kylančių iš ES teisės normų, teisminė gynyba pagal nacionalinę teisę yra tinkama, priklauso Teisingumo Teismui⁵⁵⁶. Taigi nors siekiant užkirsti kelią piktnaudžiavimui ES teise, galima naudoti atitinkamas nacionalinės teisės normas ir priemones (pvz., draudimą piktnaudžiauti teise), tačiau tai negali paneigti Europos Sąjungos teisės veikimo ar padaryti jos įgyvendinimą pernelyg sudėtingą.

Teisingumo Teismas, nagrinėdamas bylas, kylančias iš Europos Sąjungos civilinio proceso normų, nėra savo praktikoje eksplicitiškai vadovavęsis draudimu piktnaudžiauti teise ar pripažinęs jį bendruoju Sąjungos teisės principu. Tam tikrais atvejais Teisingumo Teismas net iš esmės atmetė šios doktrinos taikymą aptariamoje srityje⁵⁵⁷. Tai neliko nepastebėta. Teisės mokslininkai, analizuodami Teisingumo Teismo praktiką dėl 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo⁵⁵⁸ (toliau – ir Jurisdikcijos reglamentas), pastebi, kad Jurisdikcijos reglamente nustatytos taisyklės pastaruoju metu tam tikrais atvejais tampa „aklais“ nurodymais, neturinčiais jokie fundamentalaus pateisinimo. Susitarimai dėl jurisdikcijos gali būti nebaudžiamai laužomi, teismas turi išlikti nuošalyje nuo bandymo susidoroti su vienu iš byloje dalyvaujančių asmenų nesąžiningai „užbombarduojant“ jį ieškiniais valstybėje, kurioje pastarasis tiesiog neturi finansinių galimybių apsiginti, ir taip sužlugdyti šio teismo vykdomą teismo procesą, teismas turi prisiimti jurisdikciją, kai kitos valstybės teisme šią bylą

⁵⁵⁵ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1998 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje C-367/96, *Alexandros Kefalas ir kt. v. Elliniko Dimosio*, ECR 1998 I-2843.

⁵⁵⁶ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1996 m. kovo 12 d. sprendimas byloje C-441/93, *Panagis Pafitis ir kt. v. Trapeza Kentrikis Ellados A. E. ir kt.*, ECR 1996 I-1347.

⁵⁵⁷ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2007 m. spalio 11 d. sprendimas byloje C-98/06, *Freeport plc v. Olle Arnoldsson*, ECR 2007 I-08319.

⁵⁵⁸ OL, 2001 L 12, p. 1.

būtų akivaizdžiai geriau (tikslingiau) nagrinėti⁵⁵⁹. Taigi jurisdikcijos taisyklės tampa nelanksčios, griežtos, jos iš esmės nepalieka teismui jokios diskrecijos net ir tais atvejais, kai prigimtinis teisingumas reikalauja kitokio sprendimo. Pasak N. Andrewso, Briuselio jurisdikcinė sistema plačiai atsiveria sisteminiam piktnaudžiavimui ir vilkinimo taktikai⁵⁶⁰.

Nepaisant skepsio, kuris kyla analizuojant dabartinę Teisingumo Teismo praktiką ES civilinio proceso (ypač Jurisdikcijos reglamento) klausimais, šio darbo autorius pritaria teisės moksle svarstomai idėjai taikyti draudimą piktnaudžiauti teise ir šioje ES teisės srityje⁵⁶¹. Šis teisinis instrumentas ne tik nėra svetimas Europos Sąjungos teisei⁵⁶², bet iš esmės atitinka ir bendras valstybių narių vertybes ir tradicijas, teisės normų taikymo praktiką. Atsargus ir apdairus draudimo piktnaudžiauti procesu taikymas prisidėtų prie tinkamo ir protingo teisingumo vykdymo administravimo principo užtikrinimo Europos Sąjungos teisminėje erdvėje, galėtų padėti sušvelninti neigiamus griežto ir nelankstaus kai kurių reglamentų nuostatų taikymo padarinius ir tokiu būdu užtikrinti tam tikrą prigimtinio teisingumo apsaugos lygį šio režimo rėmuose⁵⁶³. Tačiau kol Teisingumo Teismas nėra konkrečiai suformulavęs šios doktrinos taikymo galimybių ir taisyklių ES civilinio procese teisės srityje, prieš taikydami Lietuvos civilinio proceso normas, draudžiančias piktnaudžiauti procesu, ir su tuo susijusias teisinės

⁵⁵⁹ BRIGGS, A. *The Impact of Recent Judgments of the European Court on English Procedural Law and Practice* [interaktyvus]. University of Oxford Faculty of Law Legal Studies Research Paper Series. Working Paper No 11/2006 [žiūrėta 2008-10-19], p. 5, 9. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=899689>.

⁵⁶⁰ ANDREWS, N. Abuse of process and obstructive practice under the Brussels jurisdictional system: Unresolved problems for the European authorities. *Zeitschrift für Gemeinschaftsprivatrecht*, 2005, nr. 1, p. 8.

⁵⁶¹ NUYTS, A. The Enforcement of Jurisdiction Agreements Further to *Gasser* and the Community Principle of Abuse of Right. In *Forum shopping in the European Judicial Area*. Edited by Pascal de Vareilles-Sommieres. Oxford: Hart Publishing, 2007, p. 55–76; DE VAREILLES-SOMMIERES, P. The Mandatory Nature of Article 2 of the Brussels Convention and Derogation from the Rule It Lays Down. In *Forum shopping in the European Judicial Area*. Edited by Pascal de Vareilles-Sommieres. Oxford: Hart Publishing, 2007, p. 110; FRANZOSI, M. Worldwide Patent Litigation and the Italian Torpedo. In *European Intellectual Property Review*, 1997, nr. 7.

⁵⁶² Vis dažniau kalbama, kad draudimas piktnaudžiauti teise yra bendrasis Europos Sąjungos teisės principas. Žr., pvz., DE LA FERIA, R. Prohibition of Abuse of (Community) Law: the Creation of a New General Principle of EC Law Through Tax. *Common Market Law Review*. 2008, t. 45, nr. 2; taip pat pastarajame straipsnyje nurodytus autorius ir publikacijas.

⁵⁶³ Plačiau žr. BRAZDEIKIS, A. Piktnaudžiavimas jurisdikcija: quo vadis Europos Sąjunga? *Teisė*, 2009, Nr. 71, p. 88–105.

gynybos ar atsakomybės priemonės, Lietuvos teismai vis dėlto pirmiausia turėtų apsvarstyti, ar tokių nuostatų taikymas neigiamai nepaveiks Sąjungos teisės veikimo. Iškilus abejonų, kompetentingas teismas turėtų kreiptis į Teisingumo Teismą dėl prejudicinio sprendimo priėmimo (CPK 3 str. 5 d.).

Pasak P. Taelmano, proceso teisės normų aiškumas ir paprastumas, procesinių spragų ir spąstų pašalinimas yra patikimiausia garantija prieš piktnaudžiavimą procesu. Jei įtraukdamas atitinkamas procesines garantijas prieš netinkamą naudojimąsi procesu, įstatymas *de facto* pašalintų piktnaudžiavimo galimybes, piktnaudžiavimas procesu išnyktų pats savaime⁵⁶⁴. Taigi siekiant išvengti piktnaudžiavimų, svarbu tobulinti proceso teisės normas, procesines gynybos priemones. Mūsų manymu, galima pripažinti, kad šiuo aspektu Lietuvos civilinis procesas yra pakankamai modernus, nors tam tikrų siūlymų, kaip jį tobulinti, matyt, visada galima pateikti⁵⁶⁵. Be to, negalima pamiršti, kad įstatymas yra tik „raidė“. Realus procesas vyksta teismuose, kur dalyvauja gyvi žmonės, todėl didelis dėmesys turi būti teikiamas ir šiai teisinės realybės ir gyvenimo daliai. Kaip minėta, proceso reformos, kai procesas yra pakankamai gerai struktūrizuotas, pačios savaime dažniausiai negali užtikrinti deklaruojamų uždavinių paspartinti teismo procesą ar padaryti jį paprastesnį įgyvendinimo.

Tačiau teisinės gynybos priemonės nėra visagalės. Tiek proceso teisės normų netobulumas, tiek jų apibrėžiamos atitinkamų priemonių taikymo ribos

⁵⁶⁴ TAELEMAN, P. Abuse of Procedural Rights. Regional Report: Belgium-The Netherlands. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 146–147.

⁵⁶⁵ Pvz., mūsų manymu, visiškai pagrįstai Vyriausybės pateiktame CPK pakeitimo ir papildymo įstatymo projekte siūloma koreguoti teisėjo (teismo) nušalinimo klausimo sprendimo tvarką, suteikiant teisę atitinkamais atvejais jį išspręsti pačiam bylą nagrinėjančiam teismui. CPK 69 str. siūloma papildyti 5 d., kuri numatyta, jog „dalyvaujančiam byloje asmeniui piktnaudžiaujant nušalinimo teise, bylą nagrinėjantis teisėjas ar teisėjų kolegija išsprendžia nušalinimo klausimą ir pagal šio Kodekso 95 straipsnio 2 dalį priima nutartį dėl baudos šiam asmeniui skyrimo <...>“. Tačiau abejotina, ar reikėtų tokią galimybę sieti būtent su piktnaudžiavimu nušalinimo teise ir, iš pirmo žvilgsnio, automatišku baudos skyrimu už tai. Piktnaudžiavimo nustatymas reikalauja tam tikros pareiškėjo kaltės (kaip minėta, dažnai teigiama, kad net tyčios). Todėl mums kur kas tinkamesnis šiuo atveju atrodytų visiškai objektyvus kriterijus – dėl nušalinimo teisėjas galėtų spręsti pats, jei pareiškimas dėl nušalinimo yra aiškiai nepagrįstas. Tokios pozicijos, pvz., laikomasi Kroatijoje. Žr. UZELAC, A. Accelerating civil proceedings in Croatia. A history of attempts to improve the efficiency of civil litigation. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C.H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004, p. 304.

ar konkrečios situacijos aplinkybės, tiek paties asmens elgesys, kurio teismas tiesiogiai negali kontroliuoti⁵⁶⁶, taip pat pareiga užtikrinti teisingą teismo procesą, nepažeisti pagrindinių civilinio proceso principų ir proceso dalyvių teisių, gali suponuoti, kad užkirsti kelią piktnaudžiavimui gali nepavykti. Be to, kai nustatomas procesinis teisės pažeidimas, gali būti pakankamas pagrindas ir poreikis asmeniui taikyti ne tik įprastines teisinės gynybos priemones (pvz., atmesti tam tikrą nepagrįstą prašymą), bet ir konkrečias teisinės atsakomybės priemones. Šiuo aspektu sutiktina su C. H. van Rhee, kad normos tampa bejėgės, ne tik kai jos yra ignoruojamos, bet ir tada, kai nėra veiksmingų sankcijų arba tos sankcijos nėra taikomos⁵⁶⁷.

2002 m. Civilinio proceso kodekso 95 straipsnis aiškiai apibrėžia, kokias teisinės atsakomybės priemones gali sukelti nagrinėjamas pažeidimas. Kadangi apie piktnaudžiavimo procesu padarinius galima kalbėti itin plačiai, aprėpiant ir atitinkamas teisinės gynybos priemones, galinčias būti atskiro mokslinio tyrimo objektu, šio darbo autorius toliau šiame darbe koncentruosis į CPK 95 straipsnyje nurodytas pasekmes, ypač procesinius jų taikymo aspektus. Detalus jų tyrimas, be kita ko, svarbus, nes praėjus septyneriems metams po naujojo Civilinio proceso kodekso įsigaliojimo, jau galima analizuoti jų taikymo praktiką ir išvelgti tam tikrų probleminių klausimų.

Tačiau prieš pradėdant analizuoti minėtas teisinės atsakomybės priemones, mūsų manymu, derėtų trumpai stabtelėti ties ryšio tarp ankstesnėse šio darbo dalyse atskleistos piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis (piktnaudžiavimo procesu) sampratos ir toliau aptariamų baudos bei nuostolių atlyginimo, taip pat teisinės atsakomybės ir teisinės gynybos priemonių taikymo santykio bei konkurencijos.

Minėta, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis (procesu) yra procesinis teisės pažeidimas, turintis savitą požymių visumą (sudėtį). Todėl

⁵⁶⁶ Pvz., kol kas teismas negali įprastinėmis teisinės gynybos priemonėmis užkirsti kelio sistemingam nepagrįstų nušalinimų pareiškimui. Teismas bet kuriuo atveju turi tokius pareiškimus įstatymų nustatyta tvarka išnagrinėti ir juos atmesti, bet tai vis tiek paprastai suponuoja teismo posėdžio atidėjimą, teismo, kaip valdžios įstaigos, autoriteto sumažėjimą, žalos kitiems proceso dalyviams darymą.

⁵⁶⁷ VAN RHEE, C. H. The law's delay; an introduction. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C. H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004, p. 17.

bauda už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis (procesu; CPK 95 str. 2 d.) gali būti skiriama tik tais atvejais, kai yra nustatomi visi šio pažeidimo požymiai, kuriuos šio darbo autorius prieš tai aptarė. Per daug neužbėgant įvykiams už akių, galima pastebėti, kad gana panaši padėtis yra ir sprendžiant dėl nuostolių, susijusių su procesiniais veiksmais, atlyginimo, taikant civilinės atsakomybės institutą. Mūsų manymu, tikras ar tariamas procesinės teisės įgyvendinimas gali būti laikomas neteisėtu (procesiniu) veiksmu Civilinio kodekso 6.246 straipsnio prasme paprastai (bet ne visada) tik tuo atveju, jei šiuos veiksmus galima kvalifikuoti kaip piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis (procesu), t. y. asmens veiksmuose yra nustatomi piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis (procesu) kaip teisės pažeidimo požymiai. Tačiau apie tai plačiau kitose darbo dalyse.

Teisiniame diskurse yra įprasta kalbėti apie teisinės atsakomybės neišvengiamumą. Teigiama, kad nė vienas teisės pažeidimas neturi būti nepastebėtas ir už padarytą pažeidimą turi būti greitai ir operatyviai pritaikyta atsakomybės priemonė⁵⁶⁸. Piktnaudžiavimas procesu, kaip minėta, yra teisės pažeidimas. Taigi gali būti daroma logiška išvada, kad kiekvienas toks pažeidimas turi būti išaiškintas ir už jį pritaikyta atitinkama sankcija. Tačiau reikia pripažinti, kad civiliniame procese toks tikslas sunkiai įgyvendinamas. Civilinėje teisejoje dažnai apsiribojama atitinkamų teisinės gynybos priemonių taikymu, įstatyme numatytas atsakomybės priemones paliekant nuošalyje. Tai susiję su šiomis aplinkybėmis⁵⁶⁹:

1. Pasitaiko atvejų, kai teismas mato žalingą elgesio variantą, tačiau negali būti tikras, kad šiuo atveju tikrai susiduriama su teisės pažeidimu. Piktnaudžiavimo procesu samprata kupina vertinamojo-vertybinio pobūdžio kriterijų, todėl priimti sprendimą, kad padarytas šis pažeidimas, yra nelengva. Dažnai kur kas paprasčiau suvaldyti situaciją ir išvengti neigiamų padarinių atsiradimo galima taikant atitinkamas teisinės gynybos priemones. Jos

⁵⁶⁸ VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 228.

⁵⁶⁹ Жг. ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 295–299.

pasižymi universalumu ir gali būti naudojamos tose situacijose, kai procesinio veiksmo tikslai iki galo nėra aiškūs.

2. Minėta, kad šiuolaikinio civilinio proceso paskirtis – operatyviai, ekonomiškai ir teisingai išnagrinėti bei išspręsti bylą. Visi procesiniai veiksmai, taip pat ir tie, kuriuos atlieka teismas, turi būti pavaldūs šiam uždaviniui. Tačiau jei vienos bylos rėmuose atsirastų dar vienas procesas, skirtas teisinės atsakomybės priemonėms taikyti, tai, be jokios abejonės, paveiks proceso trukmę. Teisinei atsakomybei taikyti reikia nustatyti, kad buvo padarytas teisės pažeidimas, o tai, savo ruožtu, reikalauja nemažai ir sudėtingo darbo. Juolab kad teisinės atsakomybės priemonių taikymas, jei tai daro žemesniųjų instancijų teismai, suponuoja galimybę dar labiau užvilinti bylą paduodant skundą dėl pritaikytos sankcijos. Taigi jei procesiniai netekimai (kaštų, laiko, žmogiškųjų resursų atitraukimo ir pan.) asmens patraukimui teisinei atsakomybėn viršija žalą, kurią sukelia pats teisės pažeidimas, reikia ieškoti kitų kelių, kaip reaguoti į procesinį deliktą. Šiuo požiūriu procesinės teisinės gynybos priemonės gali būti efektyvesnės. Tokiu būdu atsisakymas taikyti teisinės atsakomybės priemones kitų gynybos priemonių naudai gali būti pateisinamas pačiam civiliniam procesui keliamais uždaviniais. Šiuo aspektu pastebėtina, kad ir baudžiamojoje teisėje numatyta galimybė atleisti nuo atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo⁵⁷⁰, taip pat jei veika prarado pavojingumą⁵⁷¹.

3. Civilinis procesas yra skirtas ginčams dėl materialinių teisių ir pareigų spręsti. Teisinės atsakomybės priemonių taikymas negali nustelbti šio tikslo ir „pastumti“ jį į šalį. Civilinės bylos iškėlimas reiškia, kad dar iki proceso pradžios buvo pažeistos ieškovo teisės, kurių gynybos jis prašo iš teismo, arba procesas buvo pradėtas ir proceso dalyviai buvo įtraukti į jį, nors iš tikrųjų tokio pažeidimo nebuvo. Atsižvelgiant į tai, civiliniame procese turi

⁵⁷⁰ Pagal Baudžiamojo kodekso 37 str., padaręs nusikaltimą asmuo gali būti teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu dėl padarytos žalos dydžio, nusikaltimo dalyko ar kitų nusikaltimo požymių ypatumų veika pripažįstama mažareikšme.

⁵⁷¹ Pagal Baudžiamojo kodekso 36 str., padaręs nusikalstamą veiką asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu teismas pripažįsta, kad iki bylos nagrinėjimo teisme šis asmuo ar jo padaryta veika dėl aplinkybių pasikeitimo tapo nepavojingi.

būti dedamos maksimalios pastangos užkirsti kelią pakartotiniam asmens teisių pažeidimui. Neekonomiškas ir ilgas procesas, kurį, be kita ko, gali suponuoti pernelyg didelis dėmesys teisinės atsakomybės priemonių taikymui, kaip tik ir gali būti toks pažeidimas.

4. Civilinis procesas dinamiška teisinės realybės sritis, kurios paskirtis nuolat judėti į priekį. Taigi stoviniavimas ties kiekvienu procesiniu veiksmu, siekiant visapusiškai išsiaiškinti, ar nebuvo padarytas procesinis teisės pažeidimas, ar nėra pagrindo taikyti procesines sankcijas, nesiderintų su etimologine proceso paskirtimi. Matyt, galima sutikti su F. R. Mendezu, kad teismas, kuris turėtų sistemingai taikyti baudas, kitas sankcijas ar įspėjimus, taptų tokiu teismu, kuris paprasčiausiai prarado kontrolę procese⁵⁷².

5. Teisinės gynybos priemonės pritaikymas gali būti pakankama „sankcija“ piktnaudžiaujančiam procesu asmeniui. Jų pagrindu asmuo gali prarasti ar jam gali būti atimtos galimybės atlikti tam tikrus veiksmus. Tai, atitinkamai, gali sumažinti jo galimybes pasiekti dalyvavimu procese užsibrėžtus tikslus. Tokie neigiami padariniai dažnai pakankamai „nubaudžia“ neatsakingą proceso dalyvį. Pavyzdžiui, dėl termino praleidimo asmuo gali prarasti teisę į apeliaciją, todėl už pavėluotą skundo padavimą dar taikyti ir atitinkamą teisinės atsakomybės priemonę paprastai nebūtų teisinga.

Apibendrinant tai, kas anksčiau išdėstyta, matyti, kad nors proceso teisės normų pažeidimai negali likti be atsako, teisinės atsakomybės priemonių už juos taikymas (atsakomybės neišvengiamumas) neturėtų būti iškeliamas į pirmą vietą ir suabsoliutinamas. Jų taikymas neturi tapti nauja savarankiška kliūtimi civilinio proceso tikslams pasiekti. Todėl galima sutikti su A. V. Judinu, kuris atsakomybės neišvengiamumą ir būtinybę užtikrinti teisėtumą, nustačius piktnaudžiavimo teise požymius, civiliniame procese nėra linkęs susieti išimtinai su teisine atsakomybe. Jo teigimu, šiems principams

⁵⁷² MENDEZ, F. R. Abuse of Procedural Rights? Spain and Portugal. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law international, 1999, p. 188–189.

įgyvendinti gali pakakti ir kitų teisinės gynybos priemonių pritaikymo⁵⁷³; prioritetas turi būti teikiamas kitų procesinės prievartos priemonių taikymui⁵⁷⁴. Visai tai lemia, kad piktnaudžiavimo procesu klausimas nėra vien tik teisinės atsakomybės už jį taikymo problema. Ji persmelkia visą procesinę veiklą – nuo teisės normų aiškinimo iki konkrečių gynybos ar teisinės atsakomybės priemonių taikymo.

V.2. Bauda

V.2.1. Baudos už piktnaudžiavimą procesu prielaidos ir paskirtis

Teismo procesas yra viešoji valstybės paslauga, kurios išlaikymas didžiąja dalimi užgula visos visuomenės pečius. Makroprocesiniame lygmenyje valstybė, kaip visos visuomenės organizacijos forma, yra suinteresuota, kad bylos būtų nagrinėjamos kiek įmanoma teisingiau, t. y. operatyviai ir ekonomiškai atrandant tiesą byloje. Mikroprocesiniame lygmenyje kiekvienas sąžiningas proceso dalyvis tikisi, kad byla bus išnagrinėta greitai, paprastai, nesukeliant nepateisinamų suvaržymų ir nepatogumų, be didelių finansinių išlaidų⁵⁷⁵. Šį interesą teisinėmis priemonėmis valstybė privalo užtikrinti ir ginti. Tai kyla iš jos konstitucinės paskirties. Todėl bet koks piktnaudžiavimas procesu neišvengiamai konfliktuoja su visos visuomenės (viešuoju) interesu, nes daroma žala efektyviam teisingumo sistemos funkcionavimui.

Anksčiau paminėtos aplinkybės suponuoja valstybės interesą kovoti su piktnaudžiavimu procesu. Teismas, kaip valstybės valdžios dalis, turi turėti veiksmingų priemonių arsenalą, kuris padėtų, viena vertus, užkirsti kelią piktnaudžiavimui, o kita vertus, atgrasyti nuo tokio elgesio tiek proceso

⁵⁷³ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 371.

⁵⁷⁴ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Санкт-Петербург, 2009, p. 13.

⁵⁷⁵ STORME, M. L. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07], par. 31. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

dalyvius, tiek kitus asmenis. Kadangi įprastinės procesinės teisinės gynybos priemonės ne visada gali būti (yra) veiksmingos, iškyla poreikis ieškoti kitų būdų šiems tikslams pasiekti. Piniginės baudos valstybės naudai skyrimas šiuo požiūriu, mūsų manymu, iškyla kaip neabejotinai efektyvi priemonė. Galimybė skirti piniginę baudą už pačias pavojingiausias, šurkščiausias netinkamo procesinio elgesio apraiškas veikia prevenciškai, sudaro reikiamas prielaidas sklandžiai proceso eigai, teismo, kaip valstybės valdžios įstaigos, autoriteto išsaugojimui ir užtikrinimui, viešųjų visuomenės interesų, susijusių su efektyviu teisingumo sistemos funkcionavimu, palaikymui. Be to, teisingumo principas leidžia, o tam tikrais atvejais ir reikalauja adekvačiai bausti tuos, kurie reikšmingai nusižengia pagrindinėms teisinio elgesio taisyklėms, daro žalą kitiems asmenims ar visai visuomenei. Ši priemonė neturėtų būti traktuojama kaip nepateisinamas dispozityvumo ir rungimosi principų suvaržymas. Kaip minėta, jie nėra absoliutūs. Minėta procesinė sankcija būtent ir skirta užtikrinti tų šių principų suvaržymų ir ribojimų, kuriuos šiuolaikinis civilinis procesas pripažįsta, realumą ir įgyvendinimą.

Pasak M. Taruffo, baudos už piktnaudžiavimą procesu nustatymas galbūt yra tinkamiausias kelias įstatymų leidėjui, kuris yra tikrai suinteresuotas užkirsti kelią ir nubausti už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis⁵⁷⁶. Teisė skirti baudą už tam tikrus piktnaudžiavimo procesu atvejus numatyta Prancūzijos, JAV, Belgijos, Austrijos⁵⁷⁷, Portugalijos, Kroatijos, Serbijos, Švedijos⁵⁷⁸, Brazilijos⁵⁷⁹, Ispanijos⁵⁸⁰ civilinio proceso įstatymuose⁵⁸¹. Iki

⁵⁷⁶ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 24.

⁵⁷⁷ Žr., pvz., Austrijos civilinio proceso kodekso 512 ir 528 straipsnius, kuriuose numatyta galimybė skirti baudas už piktnaudžiavimą teise į apeliaciją ir kasaciją. Žr. Austrijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Zivilprozessordnung Österreich*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.ibiblio.org/ais/zpo.htm>>.

⁵⁷⁸ Švedijos teismo proceso kodekso I dalies 9 skyrius. *The Swedish Code of Judicial Procedure* [interaktyvus] [žiūrėta 2010-03-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf>>.

⁵⁷⁹ Brazilijos civilinio proceso kodekso 18 str. *Código de Processo Civil* [interaktyvus] [žiūrėta 2010-03-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.planalto.gov.br/ccivil/leis/L5869.htm>>.

⁵⁸⁰ RIGABERT, F. C. Spain. Suppl. 24 (May 2002). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ., p. 40.

⁵⁸¹ Įdomu pastebėti, kad piniginės baudos už procesinius piktnaudžiavimus buvo žinomos dar viduramžiais. Pvz., 1365 m. Prancūzijos didžiajame papročių rinkinyje (pranc. – *Grand Coutumier*) numatyta 60 Paryžiaus su bauda už piktnaudžiavimą teise paduoti apeliacinį skundą ir vėliau jį atšaukti

2009 m. sausio 1 d. ji buvo nustatyta ir Estijos CPK⁵⁸². Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R84(5) „Dėl civilinio proceso principų, skirtų pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“ 2 principo 1 ir 2 dalyse taip pat nustatyta, kad kai šalis pradeda aiškiai nepakankamai pagrįstą teisminį procesą arba veda teismo procesą nesąžiningai ir akivaizdžiai piktnaudžiauja procedūra, turėdama aiškų tikslą vilkinti teisminį nagrinėjimą, teismas, be kita ko, turi turėti galią, kur tinkama, skirti piniginę baudą⁵⁸³. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R(95)5 „Dėl apeliacinių sistemų ir procedūrų civilinėse ir komercinėse bylose įvedimo ir funkcionavimo tobulinimo“ 4 straipsnio b punkte Europos Tarybos valstybėms narėms siūloma numatyti galimybę skirti baudą už akivaizdžiai nepagrįstą, neprotingą ar piktavališką apeliacinį skundą⁵⁸⁴. Į šias tendencijas Lietuvos įstatymų leidėjas visiškai pagrįstai atsižvelgė. CPK 95 straipsnio 2 dalis leidžia skirti asmeniui, piktnaudžiaujančiam procesu, baudą iki 20 000 Lt. Be to, naujajame Civilinio proceso kodekse randame nemažai ir kitų normų, kurios numato galimybę skirti atitinkamo dydžio baudas už specifines piktnaudžiavimo apraiškas (pvz., CPK 440 str., 463 str. 4 d., 131 str. 2 d., 162 str. 6 d., 186 str. 6 d. ir kt.).

(žr. VOYAME, J.; COTTIER, B.; ROCHA, B. Abuse of rights in comparative law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1991, p. 26). Vokietijos viduramžių civiliniame procese taip pat buvo žinomos baudos kitos šalies ir teismo naudai, nors nesutariama, ar jos buvo susijusios su asmens kalte. Tam tikrų piniginio pobūdžio nuobaudų galime aptikti ir senovės Romos laikų civiliniame procese (žr. ENGELMAN, A., *et al. A History of Continental Civil Procedure*. Boston: Little, Brown, and Company, 1927, p. 187–189, 399–403).

⁵⁸² Estijos Respublikos civilinio proceso kodekso 200 straipsnio 2 ir 3 dalyse buvo numatyta galimybė skirti baudas atitinkamai: proceso dalyviui, kuris piktavališkai trukdo teisingam ir greitam bylos išnagrinėjimui minimaliomis sąnaudomis; ieškovui arba trečiajam asmeniui, pareiškiančiam savarankiškus reikalavimus, pateikusiam žinomai nepagrįstą ieškinį, siekiant padaryti žalos priešingai šaliai.

⁵⁸³ *Recommendation No. R 84 (5) of the Committee of Ministers to Member States on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 28 February 1984 at the 367th meeting of the Ministers' Deputies) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-29]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603496&SecMode=1&DocId=682030&Usage=2>>.

⁵⁸⁴ *Recommendation No. R (95) 5 of the Committee of Ministers to Member State concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases* (Adopted by the Committee of Ministers on 7 February 1995 at the 528th meeting of the Ministers' Deputies) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-12]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=535564&SecMode=1&DocId=518772&Usage=2>>.

Prancūzijos Valstybės Taryba, nagrinėdama Naujojo Prancūzijos civilinio proceso kodekso 628 straipsnio, kuriame įtvirtinta galimybė asmeniui, piktnaudžiavusiam teise į kasaciją, skirti baudą, teisėtumo klausimą, 1985 m. liepos 5 d. sprendime pažymėjo, jog ši bauda nėra mokestinė ar kriminalinė sankcija. Jos paskirtis – atgrasyti nepagrįstų apeliacinių skundų autorius, o ne valstybės vardu nubausti už veiksmus, kurie gali sukelti netvarką visuomenėje. Ji nustatyta gero teisingumo administravimo tikslu ir yra viešosios tvarkos užtikrinimo priemonė, kurią Kasacinis Teismas gali taikyti *ex officio*⁵⁸⁵.

JAV Federalinio civilinio proceso taisyklių 11 straipsnyje, suteikiančiame teisę teismui *sua sponte* (iš lot. – savo iniciatyva) už tam tikrus piktnaudžiavimus procesu skirti baudą, mokėtiną į teismo sąskaitą, *expressis verbis* teigiama, kad joje nurodytos sankcijos turi apsiriboti tuo, ko pakaktų atgrasyti tokio elgesio pasikartojimą ar panašų asmenų, kurie yra panašioje padėtyje, elgesį⁵⁸⁶. JAV teismų praktikoje buvo pažymėta, kad nagrinėjama sankcija turi būti pati švelniausia iš tų, kurios adekvačiai užtikrintų šios teisės normos atgrasomąją funkciją⁵⁸⁷.

Taigi, kaip matome, nagrinėjama procesinė nuobauda visų pirma sietina su teisėtumo užtikrinimu ir prevencija. Kita vertus, nepaisant to, kad pagrindinė baudos už piktnaudžiavimą procesu paskirtis yra užkardyti negatyvaus procesinio elgesio apraiškas, negalima paneigti ir to fakto, kad ji taip pat atlieka nubaudo funkciją. Asmuo, atlikęs neteisėtą veiksmą – piktnaudžiavęs procesu, valstybės įgaliotos institucijos (teismo) procesiniu sprendimu yra valstybės vardu pasmerkiamas už juos bei patiria negatyvių finansinių pasekmių – yra įpareigojamas sumokėti atitinkamą pinigų sumą į valstybės biudžetą.

⁵⁸⁵ CAYROL, N. *Action en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2007 [žiūrėta 2009-05-09], par. 171. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>.

⁵⁸⁶ *Federal Rules of Civil Procedure. Rule 11. With Advisory Committee Commentaries* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-25]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

⁵⁸⁷ Išnaša nr. 173 iš GENSLER, S. S. Rule 11. Practice Commentary. In *Federal Rules of Civil Procedure, Rules and Commentary* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

Kaip jau minėta, teisingumo vykdymo sistemos išlaikymas didžiaja dalimi yra finansuojamas iš valstybės biudžeto. Tai yra ta kaina, kurią visa visuomenė moka už tai, kad ginčų sprendimas vyktų civilizuota forma. Tačiau akivaizdu, kad visuomenė nėra suinteresuota tuo, kad jos išlaikoma ir brangiai kainuojančia teisingumo vykdymo sistema būtų naudojama bet kaip ir bet kada. Teismams skiriami visuomeniniai resursai yra riboti, todėl negalima taikstyti su jų naudojimu ne pagal paskirtį⁵⁸⁸. Civilinis procesas nėra „žaidimų aikštelė“, norintiems be jokio pagrindo pasibylinėti. Proceso dalyviai privalo paisyti socialine civilinio proceso prigimtimi determinuojamų jo tikslų ir žaidimo taisyklių, visuomenės ir tų asmenų, kurie yra įtraukiami į teismo procesą, interesų. Todėl natūralu, kad iš tų, kurie nesuvokia ir nepaiso šių tiesų, visuomenė gali pareikalauti susimokėti už bereikalingą naudojimąsi jos išlaikoma sistema. Vien tik žyminio mokesčio priteisimas į valstybės pajamas visų teisingumo vykdymo sistemos sąnaudų nepadengia. Juolab kad net ir būtų laimėjusi šalis, turinti teisę reikalauti, kad jai iš pralaimėjusios šalies būtų priteistas sumokėtas žyminis mokestis, gali būti tas proceso dalyvis, kuris bereikalingai naudoja ir trikdo normalų teismų darbą. Dėl šios priežasties bauda už piktnaudžiavimą procesu faktiškai atlieka ir kompensacinę funkciją. Baudos skyrimu ir išieškojimu atlyginama dalis visuomenės išlaidų, kurios be pateisinamos priežasties išieškvojamos dėl piktnaudžiavimo procesu.

Taigi, apibendrinant tai, kas paminėta, galima daryti išvadą, kad bauda už piktnaudžiavimą procesu atlieka tris pagrindines funkcijas: 1) prevencijos; 2) nubaudimo; ir 3) dalies visuomenės išlaidų, kurios dėl netinkamo procesinio elgesio yra be reikalo išieškvojamos, atlyginimo.

V.2.2. Teisė į kreiptis į teismą ir bauda už piktnaudžiavimą procesu

⁵⁸⁸ TAE LMAN, P.; DECONINCK, B. Qui pro quo omtrent de nietigheden en de sancties? In *De Wet van 26 april 2007 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met het oog op het bestrijden van de gerechtelijke achterstand doorgelicht*. Piet Taelman en Paul Van Orshoven (ed.). Brugge: Die Keure, 2008, par. 35.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje aptinkame teiginį, kad teisė į teisminę gynybą yra absoliuti, jos negalima apriboti arba paneigti (pvz., Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas⁵⁸⁹).

Teisės doktrinoje teigiama, kad piktnaudžiavimo teisėmis doktrina netaikoma absoliučioms teisėms⁵⁹⁰. Tokių teisių turėtojas turi nevaržomą laisvę veikti atitinkamu būdu ir ši jo laisvė niekaip negali būti varžoma. Veikdamas absoliučios teisės rėmuose, asmuo niekada negali susilaukti negatyvių teisinių padarinių, jam negali būti taikoma teisinė atsakomybė.

CPK 95 straipsnio 2 dalyje numatyta bauda gali būti skiriama ir už nesąžiningą nepagrįsto ieškinio pareiškimą, t. y. už asmens kreipimąsi į teismą. Todėl Konstitucinio Teismo pozicija dėl asmens teisės į teisminę gynybą absoliutaus pobūdžio gali sukelti abejonių dėl šios teisinio poveikio priemonės konstitucingumo. Tačiau, autoriaus nuomone, jokie prieštaravimo Konstitucijai šiuo atveju nėra.

Visų pirma, Konstitucinis Teismas nepagrįstai įvardija asmens teisę į teisminę gynybą absoliučia. Nurodydamas, kad asmens teisė kreiptis į teismą yra absoliuti, Konstitucinis Teismas kartu pripažįsta, jog įstatymų leidėjas procesiniuose įstatymuose gali nustatyti kreipimosi į teismą tvarką ir tam tikrus formalius reikalavimus, kuriuos turi atitikti teismui pateikiamas kreipimasis, o tokių formalių reikalavimų nustatymas pats savaime dar nereiškia, kad yra dirbtinai suvaržoma asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą ar nepagrįstai pasunkinamas šios teisės įgyvendinimas⁵⁹¹. Tačiau jeigu teisės kreiptis į teismą realizavimo sąlygas gali nustatyti įstatymas, tai ji nėra ir negali būti absoliuti tikraja ta žodžio prasme. Esant tokiai situacijai, kalbėti apie teisės absoliutumą reiškia vartoti ne visai tinkamą teisinę terminiją. Juolab kad teisės moksle, mūsų manymu, pakankamai pagrįstai yra kvestionuojama ir pati absoliučių

⁵⁸⁹ Valstybės žinios, 2006, Nr. 130-4910.

⁵⁹⁰ Pvz., CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 13. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

⁵⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.

subjektinių teisių egzistavimo idėja⁵⁹². Teigiama, kad teisės įgyvendinimas gali būti tikrinamas tuo aspektu, ar ji įgyvendinama tuo tikslu, dėl kurio įstatymų leidėjas ją nustatė⁵⁹³. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnis taip pat nustato, kad įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Pastebėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas nedviprasmiškai nurodo, kad teisė į teisminę gynybą nėra absoliuti, nes pati jos prigimtis reikalauja teisinio reguliavimo, kuriame valstybė turi tam tikrą pasirinkimo laisvę⁵⁹⁴.

Anglijoje teismo galios kovoti su piktnaudžiavimu procesu kilo iš vidinės teismo jurisdikcijos (angl. – *inherent jurisdiction of the court*). Teisinis šios doktrinos pagrindas yra tezė, kad teismas, kuriam yra priskirta bendroji jurisdikcija nagrinėti bylas (ginčus), turi turėti ir tokių galių – vidinę jurisdikciją, kuri įgalintų jį veikti kaip teisės teismą (angl. – *as a court of law*) ir leistų užkirsti kelią bet kokiems piktnaudžiavimams jo procese. Šios teismo galios natūraliai išplaukia iš pačios teismo prigimties, yra neatsiejamas jam suteiktų bendrųjų galių atributas. Priešingu atveju teismas būtų tik forma be jokio turinio. Tad šios jurisdikcijos teisiniu pagrindu laikytina teismo galia palaikyti, apsaugoti ir įvykdyti teisminę teisingumo vykdymo funkciją, vadovaujantis teise, normaliu, tvarkingu ir efektyviu būdu⁵⁹⁵.

Mūsų nuomone, teisė kreiptis į teismą yra vertinga ir prasminga tik tiek, kiek ji gali padėti užtikrinti pažeistų teisių ir teisėtų interesų gynybą. Jei šia teise naudojama ne šiuo tikslu, įvairiais veiksmais kliudoma efektyviai šį tikslą pasiekti, viešasis interesas reikalauja, kad teismas neliktų vien tik bejėgis ir pasyvus tokios situacijos stebėtojas, bet turėtų tinkamų priemonių sutramdyti, užkardyti ir, kur tinkama, nubausti tokį elgesį. Kreipiantis į teismą

⁵⁹² БЕРЖЕЛЬ, Жан-Луи. *Общая теория права*. Москва: Nota Bene, 2000, p. 75; CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 14. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>

⁵⁹³ COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION*. – *Abus de droit. Notion* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-05-03], par. 32. Prieiga per internetą: <http://www.lexisnexis.fr>.

⁵⁹⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje *Brualla Gomez de la Torre v. Ispanija*, Nr. 26737/95, Reports 1997-VIII, par. 33.

⁵⁹⁵ JACOB, J. The Inherent Jurisdiction of the Court. In *The reform of civil procedural law and other essays in civil procedure*. London: Sweet and Maxwell, 1982, p. 224.

su akivaizdžiai nepagrįstu ieškiniu, teismine gynyba naudojama be pakankamo pagrindo, objektyviai ne tuo tikslu, dėl kurio ji egzistuoja. Šiuo aspektu Prancūzijos apeliacinis teismas 1968 m. gegužės 27 d. sprendime itin taikliai pastebėjo, kad nors įstatymas suteikia teisę bet kuriam asmeniui laisvai kreiptis į teismus ir pateikti jiems savo reikalavimus, kuriuos jie laiko pagrįstais, nors jie tokie gali ir nebūti, tačiau jis neleidžia bylininkams piktnaudžiauti viešąja teisingumo vykdymo paslauga (kuri jiems suteikiama nemokamai) visuomenės, kuri turi išlaikyti teisingumo vykdymo sistemą, kitų bylininkų, kurių bylų nagrinėjimo terminai dėl to užsitęsia, o labiausiai to asmens, kuris be jokio pagrindo įtraukiamas į bylinėjimąsi, sąskaita⁵⁹⁶. Pasak A. Uzelaco, civilinio proceso tvarka turėtų būti sprendžiami sąžiningų šalių ginčai⁵⁹⁷.

Konstitucinis Teismas taip pat pripažįsta, kad civilinis procesas turi būti įstatymu reglamentuojamas taip, kad nebūtų sudaryta prielaidų vilkinti bylų nagrinėjimą, sprendimų priėmimą ir vykdymą, būtų užkirstas kelias civilinio proceso dalyviams (proceso šalims taip pat) piktnaudžiauti procesinėmis ar kitomis teisėmis, nebūtų pažeistos *inter alia* proceso šalies, sąžiningai dalyvaujančios nagrinėjant civilinę bylą, teisės⁵⁹⁸. Galimybė skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu yra viena iš teisinių priemonių, padedančių pasiekti minėtus tikslus. Taigi ja siekiama pozityvių, konstituciškai pagrįstų tikslų. Sąžiningo proceso dalyvio teisės šia priemone nėra niekaip suvaržomos. Priešingai, ja siekiama užtikrinti tokio proceso dalyvio teises ir interesus, neleisti kitiems į jas be jokio pagrindo kėsintis ir jas pažeisti. Dėl šių priežasčių nagrinėjama bauda negali būti laikoma *per se* nesuderinama su Konstitucijos normomis ir principais. Kita vertus, skiriant aptariamą nuobaudą, būtina nepamiršti, kad teisė į teisminę gynybą yra fundamentalus, konstitucinio lygmens garantija. Bauda turėtų būti skiriama itin apdairiai ir atsargiai, siekiant

⁵⁹⁶ GUINCHARD, S. *Droit d'accès à un tribunal: la garantie d'un recours de nature juridictionnelle* [interaktyvus]. Dalloz, 2006 [žiūrėta 2009-05-25], par. 161. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

⁵⁹⁷ UZELAC, A. *Reforming Mediterranean Civil Procedure*. In *Civil Justice between Efficiency and Quality: from ius Commune to the CEPEJ*. Edited by C. H. van Rhee and A. Uzelac. Antwerpen: Intersentia, 2008, p. 76.

⁵⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.

neproporcingai ir nepateisinamai nesuvaržyti proceso dalyvių teisių⁵⁹⁹. Kilus abejonų, prioritetas turėtų būti teikiamas sąžiningumo prezumpcijai ir nuobauda neskiriama.

Atrodo, kad Lietuvos teismų praktikoje didelių problemų šioje srityje nėra. Bauda už piktnaudžiavimą procesu skiriama pavieniais atvejais, pavyzdžiui, kai inicijuojami tapatūs ginčai⁶⁰⁰, reiškiamais ieškiniais kvestionuojamos įsiteisėjusiais teismo sprendimais nustatytos aplinkybės⁶⁰¹, žinant, kad skola buvo gražinta, dėl jos išieškojimo vis tiek kreipiamasi į teismą⁶⁰², reiškiamas pakartotinis prašymas, kai teismuose dar nagrinėjamas anksčiau paduotas⁶⁰³ arba analogiškas prašymas ne kartą buvo atmetas⁶⁰⁴, ieškinys pareiškiamas siekiant užvilkti teismo sprendimo vykdymą⁶⁰⁵, prašymas dėl bankroto bylos iškėlimo naudojamas kaip spaudimo skolininkui priemonė⁶⁰⁶, akivaizdžiai klaidinant teismą dėl dokumento gavimo datos, paduodamas nesąžiningas pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo, tokiu būdu iš esmės siekiant tik užvilkti teismo procesą⁶⁰⁷, ir kt. Kartais net ir *expressis verbis* konstatavus piktnaudžiavimą teise, teismas neskiria nuobaudos už tai⁶⁰⁸. Be to, paskirtas baudas kontroliuoja aukštesnės instancijos teismai,

⁵⁹⁹ Europos Žmogaus Teisių Komisija yra pažymėjusi, kad didelė baudos už piktnaudžiavimą procesu suma gali būti laikoma kliūtimi asmeniui kreiptis į teismą ir pažeisti EŽTK 6 straipsnio 1 dalį, kai byla, kurioje skiriama ši bauda, patenka į minėto straipsnio taikymo sritį. Žr. Europos Žmogaus Teisių Komisijos 1996 m. rugsėjo 2 d. sprendimą dėl priimtino byloje *Veriter v. Prancūzija*, pareiškimo Nr. 25308/94.

⁶⁰⁰ Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 3 d. nutartis c. b. *R. N. v. R. P.*, Nr. 2S-1573-479/2009, kat. 118.4; 101; Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 31 d. nutartis c. b. *J. V. v. V. P.*, Nr. 2S-658-115/2010, kat. 101.; 122.4.

⁶⁰¹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. *V. D. v. I. D. ir kt.*, Nr. 2A-556/2007, kat. 114.8.2.

⁶⁰² Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 20 d. nutartis c. b. *R. Ž. v. K. J.*, Nr. 2A-700-601/2009, kat. 35.3.6; 35.5; 93.2.6; 95.2; 121.18; 121.21.

⁶⁰³ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 8 d. nutartis c. b. *AB „flyLAL - Lithuanian Airlines“ v. antstolė Neringa Lipeikienė*, Nr. 2SA-57-275/09, kat. 129.1.; 129.7.

⁶⁰⁴ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 10 d. nutartis c. b. *16-oji gyvenamųjų namų statybos bendrija v. UAB „NCC plėtra“ ir kt.*, Nr. 2-841/2010, kat. 110.1.

⁶⁰⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. balandžio 20 d. nutartis c. b. *M. B. v. 255-oji daugiabučių namų statybos bendrija*, Nr. 2-3/2006, kat. 101; 114.11.

⁶⁰⁶ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. balandžio 23 d. nutartis c. b. *UAB „Inkaso“ v. UAB „Logipolija“*, Nr. B2-4336-560/2010, kat. 101, 126.1, 126.6.

⁶⁰⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 11 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „F2M group“ v. uždaroji akcinė bendrovė „MB projektai“*, Nr. 2-723-1/2010, kat. 99.6.; 102.5.

⁶⁰⁸ Pvz., Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 3 d. nutartyje (c. b. *UAB „Lemora“ v. UAB „Andova“*, Nr. 2A-1153-345/2009, kat. 121.15; 121.18; 121.21) konstatuota, jog atsakovas, paduodamas aiškiai nepagrįstą apeliacinį skundą, elgėsi nesąžiningai, o ieškovas LR

panaikindami jas, jei jos buvo skirtos nepagrįstai⁶⁰⁹. Iš pastarųjų atvejų daryti nerimą keliančias išvadas apie žemesniųjų instancijų teismų labai blogą darbą šioje srityje nėra pakankamo pagrindo. Tačiau galima pabrėžti, kad teismas turėtų atidžiai įvertinti vieno ar kito reiškinio procese priežastis⁶¹⁰ (pvz., bylos nagrinėjimo atidėjimo) ir pasekmes⁶¹¹, pasverti, ar to nenulėmė paties teismo nepakankamas dėmesys bylai, bylos sudėtingumas, kitos objektyvios aplinkybės (pvz., netinkamas procesinius dokumentus įteikiančios įstaigos darbas⁶¹²). Teismai turėtų nepamiršti, kad ieškinio ar kito prašymo atmetimas⁶¹³, reikalavimo nebepalaikymas⁶¹⁴ pats savaime nepatvirtina piktnaudžiavimo teise.

Pastebėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Komisija yra sprendusi dėl baudos, kurią skyrė Prancūzijos Valstybės Taryba asmeniui,

CPK 95 str. nustatyta tvarka turi teisę kreiptis į teismą dėl nuostolių (pagrįstų) atlyginimo. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. sausio 14 d. nutartyje (c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „KEC Eastern“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Burtrans“*, Nr. 2-74/2010, kat. 108; 110.2) nurodyta, kad atsakovas, paduodamas atskirąjį skundą, piktnaudžiavo procesinėmis teisėmis. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 25 d. nutartyje (c. b. Nr. 3K-3-135/2010, kat. 93.2.5; 93.2.6; 102.5; 122.1) padaryta išvada, kad kasatorius apskundimo procedūroje elgėsi nesąžiningai, piktnaudžiavo procesu, vilkino bylos nagrinėjimą, prašymus grindė turinčiais akivaizdžių trūkumų, negaliojančiais dokumentais. Tačiau nė vienu iš paminėtų atvejų baudos nebuvo skirtos.

⁶⁰⁹ Pvz., Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 7 d. nutartis c. b. *A. G. ir kt. v. akcinė bendrovė „flyLAL–Lithuanian Airlines“ ir kt.*, Nr. 2A-55-467/2008, kat. 21.4.1.1; 35.6.1; 101; 121.15; Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 24 d. nutartis c. b. *D. R. v. Z. R. ir kt.*, Nr. 2S-652-538/2010, kat. 77.4.4; 122.3.

⁶¹⁰ Pvz., Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. sausio 20 d. nutartimi (c. b. *R. R. v. A. R.*, Nr. 2S-141-390/2010, kat. 101; 122.3) buvo panaikinta Kaišiadorių rajono apylinkės teismo paskirta bauda, nustačius, kad skirtingai nei nurodė apylinkės teismas, tik 2 iš 6 parengiamųjų posėdžių buvo atidėti dėl nubausto asmens kaltės, be to, teismas galėjo imtis priemonių ieškinio trūkumams pašalinti, jei manė, kad tokių yra. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 16 d. nutartimi (c. b. *T. C. v. N. C.*, Nr. 2S-625-622/2009, kat. 101.; 122.4) buvo panaikinta pirmosios instancijos teismo skirta bauda, nes teismo posėdį buvo būtina atidėti ne dėl piktnaudžiavimo, bet dėl to, kad kitai šaliai apie jį nebuvo tinkamai pranešta.

⁶¹¹ Pvz., Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2010 m. kovo 24 d. nutartimi (c. b. *D. R. v. Z. R. ir kt.*, Nr. 2S-652-538/2010, kat. 77.4.4; 122.3) panaikino Klaipėdos miesto apylinkės teismo skirtą 1 000 Lt baudą, *inter alia* nurodydamas, kad nubausto asmens neveikimas ne(su)trukdė teismui priimti atitinkamų procesinių sprendimų.

⁶¹² Pvz., Lietuvos apeliacinis teismas panaikino Kauno apygardos teismo skirtą 1 000 Lt baudą, *inter alia* nurodydamas, kad užsitęsęs procesinių dokumentų įteikimas nebuvo sąlygotas atsakovo veiksmų, o buvo nulemtas nepakankamai atidaus ir kvalifikuoto procesinius dokumentus įteikiančių institucijų darbo, todėl nėra pagrindo pripažinti atsakovą piktnaudžiavus procesinėmis teisėmis (Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 8 d. nutartis c. b. *L. L. v. A. J. V.*, Nr. 2-723/2007, kat. 101).

⁶¹³ Žr., pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 17 d. nutartį c. b. *R. M. v. uždaroji akcinė bendrovė „Auksinis varnas“*, Nr. 2A-249/2009, kat. 42.4; 114.11; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 17 d. nutartį c. b. *UAB „Tefire“ v. UAB „Lakis“ ir kt.*, Nr. 3K-3-268/2010, kat. 93.2.2; 124.2.8.

⁶¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 10 d. nutartis c. b. *A. L. v. D. L.*, Nr. 3K-3-278/2010, kat. 78.2.1; 93.2.6; 114.11.

piktnaudžiavusiam teise į apeliaciją, atitiktis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai. Komisija 1987 m. liepos 14 d. sprendime pažymėjo, kad šios baudos tikslas yra apsaugoti teisingumo sistemą nuo nerūpestingų bylininkų, tokiu būdu užtikrinant gerą teisingumo sistemos administravimą, išvengiant teismų sistemos „užkimšimo“, kuris suponuoja bylų nagrinėjimo terminų pailgėjimą. Todėl ši priemonė nepaneigia asmens teisės kreiptis į teismą ir, vertinant per gero teisingumo administravimo prizmę, yra suderinama su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis⁶¹⁵. Tokia išvada visiškai atitinka minėtas Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R84(5) „Dėl civilinio proceso principų, skirtų pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“ nuostatas.

V.2.3. Baudos skyrimas *ex officio*

Baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimu visų pirma siekiama apginti viešąjį, visos valstybės ir visuomenės interesą, kad teisingumo vykdymo sistema funkcionuotų tinkamai ir efektyviai, kad bylos būtų nagrinėjamos teisingai – operatyviai ir ekonomiškai atrandant tiesą, o proceso dalyviai savo veiksmais ar neveikimu be pateisinamos priežasties netrukdytų tam; kad teismai nebūtų perkrauti bylomis, neturinčiomis jokių perspektyvų. Ši bauda išieškoma valstybės naudai ir tokiu būdu atlygina dalį jos sąnaudų, kurios dėl nesąžiningo proceso dalyvio elgesio be jokio pagrindo išieškamos. Jokio tiesioginio suinteresuotumo dėl baudos skyrimo kitas proceso dalyvis neturi ir turėti negali, nes baudos skyrimas arba neskyrimas niekaip jo materialinių ar procesinių teisių tiesiogiai nepaliečia ir paveikti negali. Juolab kad proceso dalyviai ne visada gerai žino jiems suteiktas teises, o jei ir žino, tai jomis dėl vienokių ar kitokių priežasčių gali nesinaudoti. Taip, pavyzdžiui, advokatai gali būti nesuinteresuoti teismui reikšti prašymus dėl baudų skyrimo savo kolegoms. Kartais bylos šalys, kurios pagal proceso prigimtį turėtų turėti

⁶¹⁵ GUINCHARD, S. *Droit d'accès à un tribunal: la garantie d'un recours de nature juridictionnelle* [interaktyvus]. Dalloz, 2006 [žiūrėta 2009-05-25], par. 160. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

skirtingų interesų, taip pat realiai gali veikti išvien, tam tikra proceso eiga jas gali tenkinti. Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimo iniciatyvos teisė pirmiausia turi priklausyti teismui kaip valdžios institucijai, kuri turi atstovauti ir ginti visos visuomenės interesus, vykdyti teisingumą. Tik taip galima užtikrinti pakankamą šios priemonės veiksmingumą. Tokia praktika dominuoja ir užsienio valstybėse (pvz., Prancūzijoje, JAV, Belgijoje).

Pagal CPK 95 straipsnio 2 dalį, teismas, nustatęs šio straipsnio 1 dalyje numatytus piktnaudžiavimo atvejus, gali paskirti asmeniui iki dvidešimt tūkstančių litų baudą. Taigi CPK 95 straipsnio 2 dalis *expressis verbis* nesusieja baudos skyrimo su proceso dalyvio prašymu ją taikyti. Ši norma nukreipia į šio straipsnio pirmąją dalį tik dėl veiksmų, kurie gali būti pagrindas skirti baudą, bet ne dėl asmenų, kurie gali inicijuoti jos skyrimą, apibrėžimo. Vadovaujantis tuo, kas anksčiau išdėstyta, matyti, kad ir Lietuvos įstatymų leidėjas pasirinko tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas dėl baudos skyrimo gali spręsti *sua sponte* (iš lot. – savo iniciatyva). Šią išvadą patvirtina ir teismų praktika⁶¹⁶.

Pastebėtina, kad CPK 95 straipsnio 2 dalis, lingvistiniu požiūriu, formuluoja baudos skyrimą už piktnaudžiavimą procesu kaip teismo teisę („gali paskirti“). Tačiau teismų praktikoje šiai nuostatai buvo suteikta šiek tiek kitokia prasmė ir reikšmė.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. kovo 20 d. nutartyje konstatavo, jog „*teismas*, sprendamas pareikšto nušalinimo klausimus, *privalo* ne tik tiksliai laikytis CPK nustatytos nušalinimo išsprendimo tvarkos, bet ir *aiškintis, ar byloje dalyvaujantys asmenys nepiktnaudžiauja savo procesine teise reikšti nušalinimus, pavyzdžiui, ar, reikšdami aiškiai nepagrįstus nušalinimus, jie nesiekia vilkinti proceso*. Nustačius, kad šia teise piktnaudžiuojama, teismas *turi* tokiems byloje

⁶¹⁶ Lietuvos apeliacinis teismas vienoje iš išnagrinėtų bylų konstatavo, kad teismas, nustatęs piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejus, gali paskirti asmeniui baudą savo nuožiūra, įstatymas nereikalauja kitos šalies prašymo. Žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 20 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Interselas“ v. uždaroji akcinė bendrovė „VIA UNICA“*, Nr. 2-828/2007, kat. 101.

dalyvaujantiems asmenims taikyti CPK 95 straipsnio 2 dalyje nurodytą sankciją“ [išskirta autoriaus]⁶¹⁷.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje taip pat ne kartą konstatuota, kad teismas, nustatęs, jog savo procesinėmis teisėmis asmuo piktnaudžiauja, privalo *ex officio* (savo iniciatyva) šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir jų pasekmes⁶¹⁸. Lietuvos apeliacinis teismas yra pažymėjęs, kad piktnaudžiavimo civilinėmis procesinėmis teisėmis užkardymas yra viešo intereso gynimas, todėl teismas ne tik gali, bet ir privalo *ex officio* šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir jų pasekmes⁶¹⁹.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 27 d. nutartyje pažymėta, kad „egzistuoja viešasis interesas, jog procesu nebūtų piktnaudžiaujama, į teismą nesąžiningai kreipiantis be pagrindo. Piktnaudžiavimas procesu daro žalą jame dalyvaujantiems asmenims, nes gynimuisi nuo nepagrįsto reikalavimo jie priversti eikvoti savo lėšas, laiką, patiria neigiamų emocijų. Neužkirtus kelio galimybei teismo procesą naudoti nesąžiningai, priešingai jo tikslams, mažėja pasitikėjimas teismais. Teismas *ex officio* privalo užtikrinti viešojo intereso apsaugą šiuo aspektu, panaudodamas visas jam suteiktas teises. Taigi teismo teisė taikyti įstatyme nustatytas priemones užkirsti kelią nesąžiningam procesui yra ir teismo pareiga. *Tokia teismo teisė ir pareiga įtvirtinta CPK 95 straipsnio 2 dalyje* [išskirta autoriaus]. Teismas privalo užkirsti kelią piktnaudžiauti procesu ne tik nagrinėjant bylą, bet ir ją išnagrinėjus bei nustačius, kad ieškovas nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį – taikyti įstatyme nustatytas sankcijas, prevenciškai užkertant kelią nepagrįstam kreipimuisi į teismą ateityje“⁶²⁰.

Taigi, atsižvelgiant į tai, kas paminėta, darytina išvada, kad teismas turi ne tik teisę, bet ir pareigą svarstyti baudos už piktnaudžiavimą procesu

⁶¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. kovo 20 d. nutartis c. b. *UAB „Girstučio kultūros ir sporto rūmai“ v. R. I. U. individuali įmonė*, Nr. 3K-3-187/2006, kat. 124.2.7; 124.4.

⁶¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 25 d. nutartis c. b. *R. K. ir kt. v. uždaroji akcinė bendrovė „Stilsena“*, Nr. 3K-3-1417/2002, kat. 95.2; 87.1.

⁶¹⁹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. sausio 3 d. nutartis c. b. *T. Ž. v. akcinė bendrovė „Lietuvos jūrų laivininkystė“ ir kt.*, Nr. 2A-83/2008, kat. 101.

⁶²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 27 d. nutartis c. b. *V. K. v. D. K. ir kt.*, Nr. 3K-3-181/2009, kat. 106.3, 106.4, 119.11.

skyrimą. Tokia pozicija, mūsų manymu, visiškai pagrįsta. Kova su piktnaudžiavimu procesu negali priklausyti vien tik nuo visiškai laisvos ir nevaržomos teismo (teisėjo) valios. Teismui pagal pareigas, pagal visuomenės jam patikėtas funkcijas privalu ginti viešąjį interesą, neleisti ir bausti už teisės pažeidimus.

Žinoma, reikia turėti omenyje, kad nagrinėjamos pareigos egzistavimas ir įgyvendinimas yra gana specifinis ir priklauso nuo daugelio aplinkybių. Minėta, kad gana dažnai piktnaudžiavimo procesu neigiamiems padariniams užkardyti pakanka tokių teisinės gynybos priemonių, kurių taikymas nėra sietinas su teisės pažeidimo nustatymu. Kitais atvejais, net ir matant tam tikrų piktnaudžiavimo požymių, nagrinėjamos teisinės atsakomybės priemonės taikymas, ypač turint omenyje, kad jis visada susijęs su papildoma teismo procesine veikla, gali būti netikslingas, neproporcingas ir neadekvatus konkrečios situacijos aplinkybėms. Sunku būtų įsivaizduoti operatyvų, rungimosi ir dispozityvumo principais grindžiamą bylos nagrinėjimą, jei teismas į visus procesinius veiksmus žiūrėtų įtariai, savo iniciatyva kiekvieną kartą itin detalai aiškintųsi jų atlikimo motyvus, tikslus ir kitas su tuo susijusias aplinkybes bei iškart imtųsi teisinės atsakomybės priemonių, nors jų taikymas konkrečiu atveju gali labiau pakenkti, nei padėti užtikrinti civiliniam procesui keliamus uždavinius. Civilinis procesas nėra ta terpė, kurioje turėtų dominuoti persekiojimas ir baudimas. Todėl, mūsų manymu, teismas turi labai plačią diskreciją spręsti dėl baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimo, o jos įgyvendinimas labai priklauso nuo konkrečios bylos aplinkybių. Nuobaudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimas nėra absoliuti teismo pareiga, kuri neturi išimčių. Tačiau nepaisant to, vargu ar gali būti laikoma pagrįsta Lietuvos apeliacinio teismo pozicija, kad baudos už piktnaudžiavimą paskyrimas visada yra teismo prerogatyva⁶²¹, t. y. išimtinė jo teisė. Tokia teismo retorika sudaro pagrindą manyti, kad šioje srityje teismas turi absoliučiai nevaržomą diskreciją. Tačiau taip nėra. Tam tikrais atvejais, kai susiduriama su

⁶²¹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. rugpjūčio 10 d. nutartis c. b. *UAB „BM ofisas“ v. UAB „Cobra“*, Nr. 2-417/2006, kat. 126.2; 126.8; 2006 m. balandžio 20 d. nutartis c. b. *M. B. v. 255-oji daugiabučių namų statybos bendrija*, Nr. 2-3/2006, kat. 101; 114.11.

akivaizdžiais ir šiurkščiais procesiniais pažeidimais, galima daryti išvadą, kad baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimas yra ne kas kita kaip teismo pareiga⁶²².

V.2.4. Prašymas skirti baudą

Baudos už piktnaudžiavimą procesu paskyrimas gali atgrasyti pažeidėją nuo netinkamo procesinio elgesio. Tai lemia, kad kitas proceso dalyvis taip pat gali turėti tam tikrą (nors ir netiesioginį) suinteresuotumą dėl nagrinėjamos sankcijos taikymo. Taigi, nepaisant to, kad nagrinėjamos baudos skyrimo iniciatyva visų pirma priklauso teismui, prašyti skirti šią sankciją piktnaudžiaujančiai procesui šaliai gali ir kitas proceso dalyvis. Tokie prašymai Lietuvos teismų praktikoje gana dažni.

Kaip minėta, prašymo skirti baudą pateikimas neturėtų būti laikomas būtina prielaida nagrinėjamos sankcijos taikymui. Teismas tokią baudą skiria *ex officio*. Be to, tokio prašymo nagrinėjimas negali nepasizymėti specifika, kurią visų pirma lemia tokio prašymo teisinė prigimtis ir esmė.

Mūsų manymu, šalis neturi subjektinės teisės reikalauti, kad teismas skirtų baudą piktnaudžiaujančiam procesui dalyviui⁶²³. Jokios šio asmens materialinės ar procesinės teisės tokiu prašymu tiesiogiai nėra ir negali būti apginamos ar kitaip tiesiogiai paveikiamos (paskyrus baudą, pareiškėjo statusas niekaip nepasikeičia) – bauda skiriama ir išieškoma valstybės naudai, ja ginamas viešasis interesas, o ne kitų procesų dalyvių teisės. Savo ruožtu proceso dalyviui nėra suteikta teisė šioje srityje ginti viešąjį interesą. Tai, kad

⁶²² Šiuo aspektu kritikuotina ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 14 d. nutartyje (c. b. *J. B. v. B. B. ir kt.*, Nr. 3K-3-670/2005, kat. 129.2) išdėstyta pozicija, kad pagal CK 1.137 str. 3 d. teismas turi teisę, bet ne pareigą atsisakyti ginti asmens subjekcinę teisę, jei ja asmuo piktnaudžiauja. Mūsų manymu, kaip ir kiekviena pareiga, taip ir minėta pareiga turi išimčių. Atsisakymas ginti asmens teises, kaip teisinio poveikio priemonės taikymas, konkrečioje situacijoje gali prieštarauti teisingumo, protingumo, sąžiningumo ar kitiems teisės principams, imperatyvioms teisės normoms. Todėl nereikėtų bijoti pripažinti, kad teismas turi pareigą atsisakyti ginti piktnaudžiaujančio asmens teises, tačiau ji nėra absoliuti. Įvertinus konkrečias aplinkybes, teismas gali nuspręsti netaikyti šios poveikio priemonės. Tačiau bet kuriuo atveju mums nepriimtina tokia mąstymo struktūra, kai sutinkama, jog piktnaudžiavimas teise – neteisėta veika, bet nepripažįstama, kad teismas turi pareigą ją užkardyti.

⁶²³ Panašu, kad tokios pozicijos laikomasi ir Prancūzijoje. Žr. CLOSSEST-MARCHAL, G. Les droits de la defense et les voies de recours. In *Moet het recht van de verdediging worden afgeschaf?* Editeurs: B. Maes en M. Storme. Bruxelles: Bruylant, 2000, par. 12, išnaša 48.

baudos skyrimas gali padėti užtikrinti kito proceso dalyvio procesines teises yra tik šalutinis šios nuobaudos efektas ir, mūsų manymu, nesudaro pakankamo pagrindo daryti išvadą apie savarankišką proceso dalyvio teisę reikalauti baudos valstybės naudai kitam asmeniui skyrimo. Šios baudos skyrimo pagrindas yra viešasis teisinis santykis, egzistuojantis tarp proceso dalyvio ir teismo, kurio viena pusė privalo sąžiningai naudotis procesu, o kita šalis (teismas) turi teisę reikalauti tokio elgesio. Nesilaikant šios pareigos, teismas atitinkamais atvejais valstybės vardu ir naudai turi teisę skirti baudą. Minėto santykio šalimi kitas proceso dalyvis nėra.

Minėtas išvadas netiesiogiai patvirtina ir ta aplinkybė, kad kitas proceso dalyvis neturi teisės skusti teismo atsakymo skirti baudą⁶²⁴, taip pat nutarties, kuria buvo išspręstas baudos sumažinimo ar panaikinimo klausimas (CPK 107 str. 2 d.). Jei įstatymas pripažintų subjektinę teisę reikalauti, kad teismas skirtų baudą už piktnaudžiavimą procesu, asmeniui turėtų būti suteikta galimybė atitinkamais būdais apginti ją (lot. – *ubi ius, ibi remedium*), t. y. skusti per mažą jos dydį, sumažinimą ar panaikinimą, kaip tai yra baudžiamojoje teisėje, kur nukentėjusysis gali skusti teismo nuosprendį ir prašyti skirti griežtesnę bausmę. Tačiau, kaip minėta, įstatymas to nenumato. Ir tai, mūsų manymu, visiškai pagrįsta. Procesinių sankcijų procedūros gali būti pateisinamos, tik jei jos yra paprastos ir ekonomiškios, nesukelia neadekvačių papildomų trikdžių nagrinėjant bylą, yra proporcingos siekiamiems tikslams. Teisės reikalauti skirti baudą pripažinimas ir su tuo susijusių teisinės gynybos priemonių nustatymas vargu ar atitiktų minėtus principus. Ginčai tarp proceso dalyvių dėl baudos skyrimo valstybės naudai tik užtęstų, apsunkintų teisinės taikos byloje atkūrimą, t. y. sprendimo dėl ginčo esmės priėmimą, todėl jų atsiradimą procese yra visiškai pateisinama riboti.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, *proceso dalyvio prašymas dėl baudos skyrimo valstybės naudai, mūsų manymu, nėra nei materialinis, nei procesinis reikalavimas tikraja šių žodžių prasme. Tai iš esmės yra tik priemonė teismo*

⁶²⁴ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, II tomas, p. 294.

dėmesiui į byloje dalyvaujančio asmens galbūt daromus pažeidimus atkreipti, asmens nuomonės tam tikru su vykstančiu procesu susijusiu klausimu pareiškimas.

Pastebėtina, kad nagrinėjamos teisinės atsakomybės priemonės taikymas yra tarsi „procesas procese“. Jis turi savitą (lokalinį) įrodinėjimo dalyką, tikslus. „Šalutinio“ proceso dėl teisinės atsakomybės už procesinį teisės pažeidimą taikymo ir „pagrindinio“ proceso, kuriame sprendžiamas ginčas dėl materialinės subjektinės teisės tikro ar tariamo pažeidimo, dalykas, principai, prigimtis ir esmė yra visiškai skirtingi. Savo ruožtu beveik visos civilinio proceso normos reglamentuoja būtent ginčo dėl materialinės teisės išsprendimo tvarką. Atsižvelgiant į tai, *nagrinėjamam prašymui negali būti tiesiogiai ir be jokių išlygų visa apimtimi taikomos tos teisės normos, kurios skirtos būtent proceso dalyvių materialiniams reikalavimams nagrinėti* (pvz., CPK 135-143, 176-185 str.). Teisinio reguliavimo spragos turi būti šalinamos pagal CPK 3 straipsnio 6 dalyje išdėstytus principus, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, kurios tam tikrais atvejais, autoriaus vertinimu, gali pateisinti minėtų normų taikymą (tik) pagal analogiją (pvz., jei per apsirikimą prašymas pateikiamas ne tam teismui, mūsų manymu, vadovaudamasis CPK 3 str. 6 d. ir 137 str. 2 d. 2 p. teismas galėtų atsisakyti priimti tokį prašymą, išaiškindamas, kad byla, kurioje prašoma skirti baudą, yra kito teismo žinioje). Tačiau bet kuriuo atveju sprendžiant dėl atitinkamų proceso teisės normų taikymo aptariamam prašymui, privalu nepamiršti tokio prašymo teisinės prigimties – tai nėra savarankiškas proceso dalyvio reikalavimas, bet iš esmės tik priemonė padėti teismui įgyvendinti jam pagal pareigas priklausančią funkciją užkardyti ir bausti procesinius teisės pažeidimus. Deja, teismai ne visada atkreipia į tai dėmesį ir daro klaidų.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. vasario 1 d. nutartyje⁶²⁵ konstatavo, kad „pagal CPK 312 straipsnį apeliacinės instancijos teisme negalima kelti reikalavimų, kurie nebuvo

⁶²⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. vasario 1 d. nutartis c. b. *F. P. v. uždaroji akcinė bendrovė „Parex lizingas“*, Nr. 2-99/2007, kat. 99.5.

pareikšti nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme. Atskirajame skunde atsakovas UAB „Parex lizingas“ teigia, kad dėl ieškovo piktnaudžiavimo teise nesąžiningai naudojantis teise kreiptis į teismą nuostolių patyrė ir valstybė, todėl teismas turėjo įpareigoti ieškovą atlyginti nuostolius valstybei bei skirti jam baudą. Iš bylos duomenų matyti, kad toks atsakovo reikalavimas pirmosios instancijos teisme nebuvo pareikštas, todėl teisėjų kolegija nenagrinėja minėtų apelianto argumentų“.

Iš paminėtos nutarties, mūsų manymu, pakankamai akivaizdu, jog Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų kolegija laikė, kad teismas negali skirti baudos proceso dalyviui, nesant pašymo tai padaryti. Be to, toks prašymas, teisėjų kolegijos nuomone, privalo būti pateiktas pirmosios instancijos teismui ir negali būti reiškiamas apeliacinės instancijos ir, jei nuosekliai taikytume šios nutarties logiką, kasacinės instancijos teisme.

Su tokia praktika nesutiktina. Pastebėtina, kad pirmosios instancijos teismas privalo savo iniciatyva apsvarstyti baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimo klausimą ir, atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes, jei tam yra pakankamas pagrindas, privalo skirti ją. Šalies prašymas tam nėra būtinas. Jei pirmosios instancijos teismas to nepadaro, atitinkamais atvejais gali būti konstatuota, kad teismas netinkamai taikė proceso teisės normas, nes, privalėdamas skirti baudą už padarytą procesinį teisės pažeidimą, to nepadarė. Šalies prašymo skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu pateikimas apeliacinės instancijos teismui tokiu atveju iš esmės yra tik apeliacinės instancijos teismo dėmesio atkreipimas į tai, kad pirmosios instancijos teismas galbūt nepagrįstai netaikė viešajam interesui ginti skirtų proceso teisės normų, kurių taikymas jam priklauso pagal pareigas. Jokiu būdu jis nėra naujas reikalavimas CPK 312 straipsnio požiūriu. Jei gali būti diskutuojama, ar toks prašymas nėra procesinis teisinis reikalavimas⁶²⁶, tai bet kuriuo atveju jis nelaikytinas materialiniu teisiniu reikalavimu. Savo ruožtu CPK 312 straipsnis riboja tik

⁶²⁶ Kaip minėjome, mūsų nuomone, tai nėra ir procesinis teisinis reikalavimas, nes klausimo dėl baudos skyrimo išsprendimas niekaip negali paveikti baudos prašančio asmens procesinio teisinio statuso (jo teisių ar pareigų).

naujų materialinių teisinių reikalavimų pateikimą⁶²⁷. Atsižvelgiant į tai, šiam prašymui negali būti taikomi CPK 312 straipsnyje nustatyti apribojimai dėl naujų reikalavimų pareiškimo apeliacinės instancijos teisme, nes toks prašymas apskritai negali būti laikomas reikalavimu CPK 312 straipsnio požiūriu.

Kitoje byloje Lietuvos apeliacinis teismas konstatavo, kad „šaliai, kuri nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (apeliacinį, kasacinį skundą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, gali būti paskirta iki 20 000 Lt bauda (CPK 95 str.). Pažymėtina, jog apeliacinės instancijos teismas nagrinėja apeliacinius ir atskiruosius skundus (CPK 301 str.). Apeliacinio proceso ieškovas neinicijavo, todėl teisėjų kolegija atsisako priimti atsakovo prašymą dėl sankcijos už nesąžiningai pareiškštą nepagrįstą prašymą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo iki ieškinio padavimo skyrimo ieškovui ir su tuo susijusios atskirosios nutarties priėmimo (CPK 137 str. 2 d. 2 p.). Su tokio pobūdžio prašymu atsakovas turėtų kreiptis į pirmosios instancijos teismą, iš esmės nagrinėjusį ieškovo prašymą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo iki ieškinio padavimo“⁶²⁸.

Kaip matyti iš minėtos bylos, apeliacinis teismas išvis atsisakė priimti prašymą dėl baudos skyrimo ir nurodė atsakovui, kuris buvo padavęs atskirąjį skundą, kreiptis į pirmosios instancijos teismą, kuriame procesas apskritai buvo pasibaigęs. Tačiau pasibaigusioje byloje jokie procesiniai klausimai, koks ir yra baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimas, išskyrus įstatyme nustatytus atvejus, negali būti nagrinėjami⁶²⁹. Todėl akivaizdu, kad apeliacinės instancijos teismas nepagrįstai nurodė atsakovui kreiptis į pirmosios instancijos teismą, nes, pasibaigus teisiniams procesams jame, jis jau nebegalėjo spręsti baudos skyrimo klausimo. Autoriaus nuomone, šiuo atveju tik apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas atsakovo atskirąjį skundą, galėjo taikyti baudą už ieškovo piktnaudžiavimą laikinosiomis apsaugos priemonėmis.

⁶²⁷ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2009, IV tomas, p. 88.

⁶²⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 9 d. nutartis c. b. Nr. 2-657/2009, kat. 110.1.; 121.7., 122.5.

⁶²⁹ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 8 d. nutartį c. b. *akcinė bendrovė „Kasyba“ v. akcinė bendrovė „Lietuvos taupomasis bankas“*, Nr. 3K-7-861/2001, kat. 84; 88; 90; 92; 95.1; 107.2.2.

Vilniaus miesto 1 apylinkės teismas 2009 m. sausio 28 d. nutartimi taip pat atsisakė priimti prašymą dėl baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimo kaip nenagrinėtiną. Toks sprendimas buvo priimtas byloje, iškeltoje pagal kreditoriaus prašymą išduoti teismo įsakymą. Teismas tokią savo nutartį motyvavo tuo, kad prašymas paskirti baudą dėl aiškiai nepagrįstų reikalavimų gali būti inicijuojamas atskiroje civilinėje byloje bendra ginčo teiseną arba reiškiamas nagrinėjamoje byloje ginčui perėjus į ginčo teiseną (CPK 95 str.). Galimybė pasinaudoti minėto procesinio įstatymo įtvirtinta nuostata dėl baudos skyrimo negali būti realizuota supaprastinto proceso tvarka nagrinėjamoje byloje⁶³⁰.

Minėtos teismo išvados yra nepagrįstos. Jau minėta, kad procesinis baudos skyrimo klausimas gali būti išnagrinėtas tik vykstančiame (nepasibaigusiam) procese. Šiam procesiniam klausimui spręsti negali būti užvedama nauja atskira byla, prašymas dėl baudos skyrimo negali būti savarankiškas ieškinio dalykas. Mūsų manymu, niekas netrukdo teismui, sprendžiančiam klausimą dėl teismo įsakymo panaikinimo gavus skolininko prieštaravimus, kartu priimti sprendimą ir dėl baudos už piktnaudžiavimą procesu. Jei šis klausimas galėtų būti sprendžiamas tik teismo įsakymo bylai dėl gautų skolininko prieštaravimų perėjus į ginčo teiseną, kaip nurodė apylinkės teismas, tai bauda už piktnaudžiavimą pareiškimu dėl teismo įsakymo išdavimo faktiškai negalėtų būti skiriama tiems kreditoriams, kurie, gavus skolininko prieštaravimus, nepareikštų ieškinio bendrąja tvarka. Tačiau toks apribojimas būtų akivaizdžiai nepateisinamas. Tas kreditorius, kuris piktnaudžiavo teismo įsakymo procedūra, ieškinio pareiškimo bendrąja tvarka paprastai nepareikš. Tokiu būdu didžioji dalis nesąžiningų kreditorių, besinaudojančių supaprastinta ir padidinta neteisingo sprendimo priėmimo rizika pasižyminčia tvarka, lengvai išvengtų nagrinėjamos nuobaudos. Pažymėtina, kad Vilniaus apygardos teismas minėtą apylinkės teismo nutarties dalį panaikino ir grąžino pirmosios instancijos teismui spręsti prašymo dėl

⁶³⁰ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. *UAB „Gaura“ v. UAB „Choreda“*, Nr. 2S-523-345/2009, kat. 122.2;122.4.

baudos skyrimo priėmimo klausimą iš naujo. Teismas sutiko, kad dėl baudos skyrimo už piktnaudžiavimą procesu (CPK 440 str.) gali būti nagrinėjama ir supaprastinto proceso byloje.

Nepaisant to, kad proceso dalyvis neturi savarankiškos teisės reikalauti skirti baudą, mūsų manymu, teismas vis dėlto neturėtų ignoruoti tokio prašymo. Nors civilinio proceso įstatymas nepateikia konkrečių nuostatų, ką gali (turi) daryti teismas, gavęs prašymą skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu, autoriaus nuomone, jei prašymas yra rašytinis ir atitinka bendruosius šalies procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus, jis paprastai turėtų būti teisėjo rezoliucija priimamas (CPK 115 str. 1 d.) ir prijungtas prie bylos⁶³¹. Kaip minėjome, nagrinėjamą prašymą mes vertiname tik kaip tam tikrą bylos dalyvio nuomonės pareiškimą, teismo dėmesio atkreipimą į jo pareigą *ex officio* užkardyti ir bausti procesinius teisės pažeidimus, tad niekas negali drausti šaliai reikšti savo poziciją šiuo klausimu. Įstatymas nenumato kokios nors specifinės tokių prašymų-nuomonės pareiškimų priėmimo tvarkos ar konkrečios galimybės atsisakyti priimti juos, todėl tokie ar panašūs sprendimai galėtų būti pateisinami tik išimtiniais atvejais, užpildant teisinio reguliavimo spragas pagal CPK 3 straipsnio 6 dalyje nustatytus principus. Bet kuriuo atveju teismas turėtų susipažinti su aptariamu prašymu, įvertinti jame nurodytus argumentus ir, esant pagrindui, spręsti dėl sankcijų taikymo. Juolab kad tai daryti, kaip minėjome, yra ne tik teismo teisė, bet ir pareiga.

Esant tinkamai argumentuotam prašymui, dėl jo turėtų būti motyvuotai pasisakoma⁶³². Į tai, mūsų manymu, orientuoja ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. 2010 m. kovo 2 d. nutartyje⁶³³ šis teismas iš esmės pasisakė dėl ieškovo prašymo skirti baudą už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis

⁶³¹ Jei toks prašymas pateikiamas žodžiu teismo posėdžio metu, jis turi būti įrašomas į teismo posėdžio protokolą.

⁶³² Pastebėtina, kad JAV paprastai nereikalaujama, kad teismas nurodytų argumentus, kodėl jis atsisako taikyti Federalinių civilinio proceso taisyklių 11 straipsnyje nurodytas sankcijas. Žr. *Federal Rules of Civil Procedure. Rule 11. With Advisory Committee Commentaries* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-25]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

⁶³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 2 d. nutartis c. b. *bankrutavusi uždaroji akcinė bendrovė „Varta“ v. bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Natūralios sultys“*, Nr. 3K-3-94/2010, kat. 35.6.1.

kasacinės instancijos teisme⁶³⁴. Be to, tokia pozicija grįstina bendrąja teismo pareiga vykdyti teisingumą, bendradarbiauti su šalimis ir išklausti jų nuomonę su procesu susijusiais klausimais, motyvuoti savo priimamus sprendimus, *ex officio* užkardyti ir bausti procesinius piktnaudžiavimus. Bylos dalyvių prašymuose gali būti pateikta reikšminga informacija, galinti padėti teismui tinkamai vykdyti savo pareigas.

V.2.5. Baudos skyrimas ne pirmosios instancijos teisme

Anksčiau pateikti Lietuvos apeliacinio teismo procesinių sprendimų pavyzdžiai rodo, kad aukštesniųjų instancijų teismuose yra daroma klaidų sprendžiant dėl baudos už piktnaudžiavimą procesu. Išties apeliacinės ir kasacinės instancijos teismų funkcijos yra specifinės. Tai lemia ir bylų nagrinėjimo juose tvarkos ypatumus. Tačiau jau minėta, kad proceso teisės normos, taip pat ir tos, kurios reglamentuoja procesą apeliacinės ir kasacinės instancijos teismuose, yra pirmiausia skirtos reglamentuoti materialinės teisinės ginčo pusės sprendimo tvarką. Šios nuostatos negali būti neapgalvotai taikomos šalutiniams, procesinio teisinio pobūdžio klausimams.

Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 3 d. nutartyje⁶³⁵ buvo nustatyta, kad pareiškėja piktnaudžiauja procesinėmis teisėmis, nes pakartotinai siekia apeliacine tvarka patikrinti tos pačios pirmosios instancijos teismo nutarties teisėtumą ir pagrįstumą. Tačiau teismas atsisakė skirti baudą už piktnaudžiavimą apeliaciniu procesu motyvuodamas tuo, kad siekia nebloginti apeliančios padėties (CPK 313 str., 338 str.). Taigi apeliacinės instancijos teismas iš esmės laikė, kad *non reformatio in peius* principas draudžia skirti apeliantui baudą už jo piktnaudžiavimą teise į apeliaciją. Tokia pozicija akivaizdžiai nepagrįsta. CPK 95 straipsnis aiškiai

⁶³⁴ Atsiliepime į kasacinį skundą išdėstytas prašymas skirti baudą už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis kasacinės instancijos teisme buvo iš esmės išnagrinėtas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 17 d. nutartyje c. b. *UAB „Tefire“ v. UAB „Lakis“ ir kt.*, Nr. 3K-3-268/2010, kat. 93.2.2; 124.2.8.

⁶³⁵ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 3 d. nutartis c. b. *„Swedbank“, AB v. M. J.*, Nr. 2S-1187-567/2009.

numato, kad bauda gali būti skiriama ir už nesąžiningą apeliacinio skundo pateikimą. Be to, CPK 313 straipsnis⁶³⁶ riboja galimybę priimti materialiniu teisiniu, o ne procesiniu požiūriu blogesnę, nei yra skundžiamas, sprendimą. Šioje normoje numatyti apribojimai sietini su materialine teisine apeliacine tvarka ginčijamo sprendimo puse, o ne su negalimumu taikyti iš esmės imperatyvaus pobūdžio procesines teisės normas. Juk apeliacinės instancijos teismas gali tiek nutraukti bylą, tiek pareiškimą palikti nenagrinėtą, tiek gražinti bylą nagrinėti į pirmąją instanciją. Todėl pagrįsta tų teismų pozicija, kurie nustatę piktnaudžiavimą apeliacinio proceso normomis, neatmeta galimybės skirti už tai baudą⁶³⁷. Šiuo principu *mutatis mutandis* turėtų vadovautis ir kasacinis teismas⁶³⁸. Mūsų manymu, būtent teismas, kuriame buvo padarytas ar tęsiamas⁶³⁹ žemesnėje instancijos pradėtas pažeidimas, visų pirma turi teisę ir privalo svarstyti dėl baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimo ir nesvarbu, kokios instancijos teismas tai yra. Būtent šis teismas turi geriausias galimybes visapusiškai, ekonomiškai ir operatyviai nustatyti, ar

⁶³⁶ CPK 313 straipsnis „Draudimas priimti blogesnę sprendimą“ nustato: „Apeliacinės instancijos teismas dėl apelianto negali priimti blogesnio, negu yra skundžiamas, sprendimo ar nutarties, jeigu sprendimą skundžia tik viena iš šalių. Nelaikomas blogesnio sprendimo priėmimu skundžiamo sprendimo panaikinimas ir bylos perdavimas iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui, taip pat kai sprendimas priimtas šio Kodekso 320 straipsnio 2 dalyje numatytu atveju.“

⁶³⁷ Pvz., Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 20 d. nutartimi (c. b. *UAB DK „PZU Lietuva“ v. UAB „Aukštaitijos traktas“*, Nr. 2A-425-212/2009, kat. 44.5.2.4; 121.21) ieškovui buvo skirta 1 000 Lt bauda už piktnaudžiavimą procesu, nes jis, atstovaujamas advokato, apeliacinį skundą pateikė visiškai be motyvų. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 26 d. nutartyje (c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Sisteminio modernizavimo grupė“ v. akcinė bendrovė „Spauda“*, Nr. 2A-565/2009, kat. 50.5) iš esmės pasisakyta dėl atsiliepime į apeliacinį skundą išdėstyto prašymo skirti baudą už akivaizdžiai nepagrįstą apeliacinį skundą, t. y. kategoriškai neatmesta galimybė skirti baudą apeliantui ir tuo atveju, kai skundą paduoda tik jis. Iš esmės analogiškai buvo spręsta ir Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 9 d. nutartyje c. b. *bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Skelbk“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Traidenis“*, Nr. 2-345/2009, kat. 110.2.

⁶³⁸ Panašu, kad taip ir yra. Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 2 d. nutartyje (c. b. *bankrutavusi uždaroji akcinė bendrovė „Varta“ v. bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Natūralios sultys“*, Nr. 3K-3-94/2010, kat. 35.6.1) buvo iš esmės išnagrinėtas (pagal ieškovo prašymą) klausimas dėl baudos skyrimo už piktnaudžiavimą teise prašyti sustabdyti ginčijamos nutarties vykdymą.

⁶³⁹ Pvz., Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2009 m. gruodžio 3 d. nutartimi (c. b. *R. N. v. R. P.*, Nr. 2S-1573-479/2009, kat. 118.4; 101) skyrė ieškovei, padavusiai atskirąjį skundą, 1 000 Lt baudą už nepagrįsto ieškinio pareiškimą, kuriame išdėstyta poziciją ji palaikė ir paduodama atskirąjį skundą. Pastarieji veiksmai, mūsų manymu, be kita ko, gali būti kvalifikuojami ir kaip piktnaudžiavimas apeliaciniu procesu, ir kaip pirmojoje instancijoje pradėto pažeidimo tęsimas apeliacinės instancijos teisme.

buvo padarytas pažeidimas bei, esant pagrindui, pritaikyti atitinkamas poveikio priemonės.

Jei procesinis piktnaudžiavimas buvo padarytas pirmosios instancijos teisme, bet jis baudos nepaskyrė, klausimas dėl baudos skyrimo aukštesnės instancijos teisme tampa kur kas sudėtingesnis. Teismų praktika rodo, kad teismai, sprenddami dėl sankcijų už piktnaudžiavimą taikymo, tokiais atvejais paprastai vengia vertinti pirmojoje instancijoje atliktus veiksmus ir jų pagrindu skirti nuobaudą⁶⁴⁰. Tokia pozicija iš dalies pagrįsta. Jau minėta, kad būtent teismas, kuriame atliekami ar tęsiami procesinio piktnaudžiavimo veiksmai, yra tinkamiausias forumas išspręsti baudos už šį pažeidimą klausimą. Todėl bylos dalyvis, kuriam nebuvo skirta bauda už procesinius piktnaudžiavimus atitinkamos instancijos teisme, įgyja tam tikrą lūkestį ir tikėjimą, kad sprendimas šiuo klausimu nebebus keičiamas. Pati proceso logika taip pat diktuoja, kad aukštesnės instancijos teismai, kaip įprasta, neturėtų grįžti prie tų klausimų, kurie galėjo ir turėjo būti išnagrinėti anksčiau. Be to, teismas, nagrinėjantis bylą, turi plačią diskreciją spręsti, ar verta taikyti nagrinėjamą

⁶⁴⁰ Pvz., Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija, priimdama 2008 m. gegužės 6 d. nutartį (c. b. R. P. v. *uždaroji akcinė bendrovė „Akentas“*, Nr. 2S-313-567/2008, kat.122.2), nurodė, kad nevertina atsakovo UAB „Akentas“ atsiliepime į atskirąjį skundą nurodytų argumentų dėl pirmosios instancijos teismo nutarties, kuria ieškovui nebuvo skirta bauda už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, nes atsakovas UAB „Akentas“ įstatymų nustatyta tvarka nepateikė atskirojo skundo dėl šios nutarties. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad įstatymų leidėjas nenumatė galimybės atsiliepimu į atskirąjį skundą revizuoti pirmosios instancijos teismo nutartį ir įtvirtino draudimą apeliacinės instancijos teismui priimti blogesnę procesinę sprendimą dėl apelianto, negu yra skundžiama nutartis, kai nutartį skundžia tik viena iš šalių.

Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 26 d. nutartyje (c. b. A. R. v. E. K., Nr. 2S-155-567/2009) pažymėta, kad „ieškovė ir jos atstovas akivaizdžiai piktnaudžiavo savo procesinėmis teisėmis bei pareigomis. Tai sudarė teisinį pagrindą pirmosios instancijos teismui taikyti CPK 95 str. numatytas teises pasekmes dėl baudos iki dvidešimt tūkstančių litų skyrimą už akivaizdų piktnaudžiavimo atvejį. Apeliacinės instancijos teismas neturi procesinės galimybės taikyti CPK 95 str. pasekmes, nes įstatymų leidėjas draudžia dėl apelianto priimti blogesnę sprendimą negu yra skundžiamas (CPK 313 str., 338 str.)“.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 11 d. nutartyje (civilinėje byloje dėl restruktūrizavimo bylos iškėlimo *uždarojai akcinei bendrovei „Urbico“*, Nr. 2-176/2010, kat. 127.2) nurodė, kad „ieškovo UAB „Urbico“ vadovo atstovas apeliacinės instancijos teismui pateiktu prašymu prašo skirti trečiajam asmeniui Siemens Osakeyhtiö, veikiančiam per Lietuvos filialą, baudą už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis šioje byloje, sąmoningai veikiant prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą. *Kadangi dauguma šiame prašyme nurodytų apelianto veiksmų, kuriuos ieškovas vertina piktnaudžiavimu procesu, yra susiję su bylos nagrinėjimu pirmosios instancijos teisme, teisėjų kolegija jų nevertina ir dėl jų nepasisako* [išskirta autoriaus]. Teisėjų kolegijos nuomone, nagrinėjamu atveju nėra nustatyti apelianto piktnaudžiavimo procesu veiksmai pareiškiant atskirąjį skundą. Todėl UAB „Urbico“ vadovo atstovo apeliacinės instancijos teismui pateiktas prašymas paskirti apeliantui CPK 95 straipsnio 2 dalyje nustatytą baudą netenkintinas“.

procesinę sankciją, todėl pateisinama ir pagrįsta, kad aukštesnės instancijos teismas, nesant pakankamai svaraus pagrindo, neįsiterptų į šią sritį.

Nepaisant to, kas paminėta, mūsų manymu, vis dėlto yra nepagrįsta kategoriškai atsisakyti vertinti žemesnės instancijos teisme atliktus veiksmus bei visiškai atmesti galimybę aukštesnėje instancijoje skirti už tai aptariamą nuobaudą.

Jau minėta, kad teismas dėl baudos už piktnaudžiavimą procesu sprendžia *sua sponte* ir *ex officio*. Piktnaudžiavimo procesu užkardymą ir nubaudimą bauda valstybės naudai pirmiausiai suponuoja poreikis ginti viešąjį, o ne privatų interesą. Procesinę teisinę atsakomybę nustatančios normos iš esmės yra imperatyvaus pobūdžio, todėl jų netaikymas gali būti pagrįstas tik svariais argumentais ir vertybėmis. Aukštesnės instancijos teismas neturėtų būti visiškai nušalintas nuo tokio pobūdžio normų taikymo, nes tai sumenkintų privalomąjį šių normų charakterį, sudarytų prielaidas pažeisti viešąjį interesą kovoti su procesiniais piktnaudžiavimais, ką daryti turi visų instancijų, o ne pavieniai teismai. Be to, kadangi pirmosios instancijos teismo sprendimas gali būti skundžiamas apeliacine tvarka, šios instancijos teismų teisėjai natūraliai nėra linkę taikyti poveikio priemonių už, pavyzdžiui, nesąžiningą ieškinio pareiškimą, nes dar nėra galutinai aišku, kuri šalis yra teisi, o kuri ne. Kaip teisingai pastebi R. Simaitis, paprastai tik aukštesniųjų instancijų teisėjai ryžtasi konstatuoti piktnaudžiavimus procesu⁶⁴¹. Apeliacinės instancijos teisme gali paaiškėti naujų faktų, iš naujo įvertinus įrodymus, gali būti nustatytos visiškai kitokios aplinkybės, nei tai buvo padaryta pirmosios instancijos teisme. Todėl absoliutus draudimas aukštesniųjų instancijų teismams savo iniciatyva spręsti dėl žemesnės instancijos teismuose padarytų šiurkščių procesinių pažeidimų sumenkintų nagrinėjamos poveikio priemonės veiksmingumą.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, mūsų manymu, jei to reikalauja poreikis ginti viešąjį interesą, apeliacinės instancijos teismas turi teisę (ir pareigą) ne tik spręsti dėl baudos skyrimo už veiksmus, atliktus apeliacinio

⁶⁴¹ SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 338.

proceso metu, bet ir skirti baudą už veiksmus, atliktus žemesnės instancijos teisme. Tokią išvadą patvirtina ir CPK 95 straipsnio 2 dalis, kuri nenurodo, kad teismas turi teisę skirti baudą tik už tuos nesąžiningus veiksmus, kurie buvo atlikti konkrečiame ar atitinkamos instancijos teisme. Pastebėtina, kad ir Belgijoje laikomasi nuomonės, jog apeliacinėje instancijoje tam tikrais atvejais galima skirti baudą už piktnaudžiavimus, atliktus žemesnėse instancijose⁶⁴². Prancūzijoje apeliacinės instancijos teismas taip pat gali konstatuoti ieškovo piktnaudžiavimą procesine teise kreiptis į teismą, net jei pirmosios instancijos teisme jis laimėjo ginčą⁶⁴³. Lietuvos teismų praktikoje taip pat randame pavyzdžių, kai apeliacinės instancijos teismas kaip pagrindą baudai už piktnaudžiavimą procesu skirti *inter alia* nurodo veiksmus, atliktus pirmosios instancijos teisme⁶⁴⁴, bylą nagrinėdamas apeliacine tvarka, skiria baudą už aiškiai nepagrįsto ieškinio pareiškimą⁶⁴⁵.

Pabrėžtina, kad sprendimu skirti baudą apeliacinės instancijos teisme CPK 313 straipsnio ar 320 straipsnio⁶⁴⁶ 2 dalies⁶⁴⁷ nuostatos nėra pažeidžiamos. Pirma, jos tiesiogiai neriboja aukštesnės instancijos teismo galimybės pasisakyti dėl imperatyvių proceso teisės normų pažeidimo, nes iš

⁶⁴² Informacija apie tokią Belgijos teismų praktika gauta privataus pokalbio su Gento universiteto (Belgija) Teisės fakulteto dekanu P. Taelmanu.

⁶⁴³ CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03], par. 128. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.

⁶⁴⁴ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 8 d. nutartis c. b. AB „flyLAL - Lithuanian Airlines“ v. antstolė Neringa Lipeikienė, Nr. 2SA-57-275/09, kat. 129.1.; 129.7.

⁶⁴⁵ Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 3 d. nutartis c. b. R. N. v. R. P., Nr. 2S-1573-479/2009, kat. 118.4; 101.

⁶⁴⁶ CPK 320 straipsnis „Bylos nagrinėjimo ribos“ nustato:

„1. Bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka ribas sudaro apeliacinio skundo faktinis ir teisinis pagrindas bei absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų patikrinimas.

2. Apeliacinės instancijos teismas nagrinėja bylą neperžengdamas apeliaciniame skunde nustatytų ribų, išskyrus, kai to reikalauja viešasis interesas nagrinėjant šio Kodekso IV dalies XIX ir XX skyriuose ir V dalyje numatytų kategorijų bylas. Neatsižvelgdamas į apeliacinio skundo ribas, apeliacinės instancijos teismas taip pat patikrina, ar nėra šio Kodekso 329 straipsnyje nurodytų absoliučių sprendimo negaliojimo pagrindų.“

⁶⁴⁷ Pabrėžtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimu (Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 320 straipsnio 2 dalis (2002 m. vasario 28 d. redakcija; Žin., 2002, Nr. 36-1340) ta apimtimi, kuria įtvirtinta, kad apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas kitas, ne Civilinio proceso kodekso IV dalies XIX ir XX skyriuose ir V dalyje numatytų kategorijų bylas, negali peržengti apeliaciniame skunde nustatytų ribų, nors to ir reikalauja viešasis interesas, ir jų neperžengus šio teismo sprendimas (nutartis) būtų neteisingas (neteisinga) ir būtų pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos, jos ginamos ir saugomos vertybės, buvo pripažinta prieštaraujanti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsniui, konstituciniams teisinės valstybės ir teisingumo principams.

esmės yra skirtos reglamentuoti materialinę teisinę ginčo nagrinėjimo pusę⁶⁴⁸. Antra, tiek draudimas priimti blogesnę sprendimą, tiek apeliacinio skundo ribų peržengimas yra galimas, jei to reikalauja viešasis interesas⁶⁴⁹. Nagrinėjamos nuobaudos skyrimas aukštesnės instancijos teisme už veiksmus, padarytus žemesnėje teismo instancijoje, kaip tik ir gali (turėtų) būti pateisinamas viešojo intereso gynyba. Pavyzdžiui, mūsų manymu, viešojo intereso ir teisės pažeidimų prevencijos ir nubaudimo požiūrių nebūtų pateisinama teigti, kad apeliacinis teismas negali skirti baudos už piktnaudžiavimą procesu, jei paaiškėja, kad ieškovo laimėjimas pirmosios instancijos teisme buvo paremtas suklastotais įrodymais, apie ką ieškovas akivaizdžiai turėjo ir galėjo žinoti.

Minėtų principų, mūsų manymu, laikytinasi ir bylą nagrinėjant kasacinės instancijos teisme. Juolab kad kasacinės bylos nagrinėjimo ribas galima peržengti, jei to reikalauja viešasis interesas (CPK 353 str. 2 d.).

Kita vertus, pastebėtina, kad, pavyzdžiui, Kroatijos civilinio proceso kodekso 10 straipsnio 4 dalyje nustatyta, jog baudą už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis gali skirti tik pirmosios instancijos teismas. Aukštesnės instancijos teismas, įtardamas, kad buvo piktnaudžiaujama procesinėmis teisėmis, turi teisę tik nurodyti pirmosios instancijos teismui išnagrinėti šį klausimą. Apie priimtą sprendimą šis teismas turi pranešti aukštesniajam teismui, nurodžiusiam spręsti dėl nuobaudos už piktnaudžiavimą (Kroatijos civilinio proceso kodekso 10 straipsnio 5–6 dalys). Taigi, kaip matome, šioje valstybėje požiūris į mūsų aptariamą problemą yra kitoks nei mūsų siūlomas sprendimo variantas.

Mūsų manymu, minėtoje valstybėje įtvirtintas teisinis reguliavimas yra netinkamas ir nesektinas pavyzdys, nes pernelyg sureikšmina baudos už

⁶⁴⁸ Juk nelaikome blogesniu apeliantui sprendimu ar apeliacinio skundo ribų peržengimu, jei civilinė byla apeliacinės instancijos teismo iniciatyva yra nutraukiama ar pareiškimas paliekamas nenagrinėtas. Toks sprendimas gali būti akivaizdžiai nepalankus apeliantui, tačiau tai neeliminuoja apeliacinės instancijos teismo teisės (ir pareigos) patikrinti, ar pirmosios instancijos teismas tinkamai laikėsi imperatyvių proceso teisės normų. Tokiam sprendimui negali sutrukdyti ir ta aplinkybė, kad pirmosios instancijos teismo nuomonė šiuo klausimu buvo kitokia (pvz., teismas protokoline nutartimi atmetė prašymą nutraukti bylą).

⁶⁴⁹ Teisės doktrinoje taip pat yra laikomasi nuomonės, kad nelaikoma principo *non reformatio in peius* pažeidimu, jei bylos nagrinėjimo ribos peržengiamos ginant viešąjį interesą. Žr. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2005, II tomas, p. 281.

piktnaudžiavimą procesu vaidmenį ir reikšmę civiliniame procese. Papildomi procesai, kai aukštesnysis teismas nurodo pirmosios instancijos teismui išnagrinėti baudos skyrimo klausimą, neigiamai atsiliepia teisingumo sistemai ir taip paprastai dūstančiai nuo milžiniško bylų kiekio, o skirta bauda retai kada galėtų atpirti tuos kaštus, kurie tokiu atveju yra patiriami. Proceso ekonomiskumo požiūriu sankcijų taikymo procedūros turėtų būti kuo pigesnės ir jos neturėtų būti plačiai paplitusios⁶⁵⁰. Jos turi būti struktūrizuotos taip, kad nepadidintų teismo darbo krūvio⁶⁵¹. Procesas turėtų nuosekliai judėti į priekį link galutinio tikslo – ginčo iš esmės išsprendimo, o ne išsiskaidyti į keletą atskirų procesų, kurių dalis vėl grįžtų į žemesnę instanciją. Mes nematome pakankamo pagrindo, kodėl atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, baudos už piktnaudžiavimą procesu negalėtų skirti patys aukštesniųjų instancijų teismai (tokia praktika, beje, gana dažna Prancūzijoje). Tikslas apginti viešąjį interesą, užkardyti ir nubausti sunkius teisės pažeidimus gali pateisinti ir nevisiškai įprastą, aktyvią šių teismų veiklą ir vaidmenį svarstant dėl baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimo. Žinoma, kai byla dėl ginčo esmės gražinama pirmosios instancijos teismui, aukštesnysis teismas gali apsiriboti ir dėmesio atkreipimu į tam tikrus įtariamus procesinius pažeidimus, kurie galbūt sudaro pagrindą skirti nuobaudą už piktnaudžiavimą procesu⁶⁵².

V.2.6. Subjektai, kuriems gali būti skirta bauda

CPK 95 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad „teismas, nustatęs šio straipsnio 1 dalyje numatytus piktnaudžiavimo atvejus, gali paskirti *asmeniui* [išskirta autoriaus] iki dvidešimt tūkstančių litų baudą“. Taigi CPK 95 straipsnio 2 dalis

⁶⁵⁰ POLINSKY, M. A.; RUBINFELD, D. L. Sanctioning Frivolous Suits: An Economic Analysis. In *The Georgetown Law Journal* [interaktyvus]. 1993–1994, nr. 82 [žiūrėta 2009-07-13], p. 401. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁶⁵¹ ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, p. 456.

⁶⁵² Tokių pavyzdžių galima aptikti ir Lietuvos teismų praktikoje. Žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 3 d. nutartį c. b. *D. B. v. uždaroji akcinė bendrovė „Techneta“*, Nr. 2-116/2010, kat. 126.2.

niekaip neapriboja subjektų, kuriems gali būti skiriama ši bauda, rato. Tačiau, kaip rodo teismų praktika, dėl šios normos taikymo kyla neaiškumų.

CPK 95 straipsnio 2 dalyje yra nuoroda į šio straipsnio 1 dalį. Šio straipsnio 1 dalyje subjektu, kuriam gali kilti pareiga atlyginti nuostolius, eksplicitiškai nurodoma tik proceso šalis: „šalis [išskirta autoriaus], kuri nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (apeliacinį, kasacinį skundą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, gali būti teismo įpareigota atlyginti kitai šaliai jos patirtus nuostolius“ (CPK 95 str. 1 d.). Dėl šios priežasties teismai CPK 95 straipsnio 2 dalį kartais aiškina kaip leidžiančią skirti joje numatytą baudą tik proceso šaliai⁶⁵³. Tačiau toks minėtos teisės normos aiškinimas, mūsų nuomone, yra nepagrįstas.

Lingvistiniu metodu analizuojant CPK 95 straipsnio 2 dalį akivaizdu, kad ji nukreipia į šio straipsnio pirmąją dalį tik dėl veiksmų, kurie gali užtraukti antrojoje straipsnio dalyje numatytą sankciją, apibrėžimo, bet ne dėl subjektų, kurie gali būti CPK 95 straipsnio 2 dalyje nustatytos atsakomybės subjektai, rato. Taigi galima daryti išvadą, kad aptariamoje normoje numatyta nuobauda turėtų būti taikoma bet kuriam asmeniui, kuris piktnaudžiauja procesu. Tokia įstatymų leidėjo pozicija, mūsų nuomone, visiškai teisinga ir pagrįsta. Nėra jokių praktinių ar teisinių argumentų, kodėl nagrinėjama bauda galėtų būti skiriama išimtinai tik proceso šalims ir negalėtų būti skiriama, pavyzdžiui, tretiesiems asmenims, nepareiškiantiems savarankiškų reikalavimų. Piktnaudžiauti procesu iš esmės gali bet kuris asmuo, galintis savarankiškai atlikti procesinius veiksmus, todėl apriboti procesinės atsakomybės už tai subjektų ratą nėra jokios būtinybės. Priešingai, subjektinio pobūdžio apribojimų nustatymas tik sumenkintų nagrinėjamos nuostatos efektyvumą, sudarytų prielaidas skirtingai traktuoti asmenis, darančius tapačius

⁶⁵³ Pvz., Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2009 m. balandžio 22 d. nutartyje (c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SNORO lizingas“ v. K. S.*, Nr. 2S-193-212/2009, kat. 122.4) nurodė, kad „šaliai [išskirta autoriaus], kuri piktnaudžiauja procesinėmis teisėmis, t. y. nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, teismas gali paskirti baudą“. Analogiška išvada padaryta ir Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 21 d. nutartyje c. b. *akcinė bendrovė bankas „Snoras“ v. J. B. F.*, Nr. 2S-196-278/2009, kat. 101; 121.14; 122.2; 122.3; 122.4; 2009 m. balandžio 16 d. nutartyje c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SNORO lizingas“ v. M. V.*, Nr. 2S-197-280/2009, kat. 122.4; 101; 99.11.

procesinius pažeidimus. Taigi šiuo atveju nėra jokio poreikio, pasitelkiant kitus aiškinimo metodus, ieškoti kitokios nagrinėjamos teisės normos reikšmės nei ta, kurią mums suponuoja lingvistinė jos analizė.

Pastebėtina, kad aukštesniųjų instancijų teismai taip pat laikosi pozicijos, kad bauda pagal CPK 95 straipsnio 2 dalį gali būti skiriama bet kuriam asmeniui, piktnaudžiaujančiam procesu. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2007 m. liepos 31 d. nutartyje išaiškino, kad CPK 95 straipsnio 2 dalyje esanti nuoroda į pirmąją dalį taikoma tiek, kiek joje išvardyti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejai. Taigi teismas nesutiko su apelianto paminėtoje byloje iškeltu argumentu, kad atsakomybės pagal CPK 95 straipsnio 2 dalį subjektais gali būti tik šio straipsnio pirmojoje dalyje nurodyti asmenys, t. y. šalys. Teismas atsakomybės pagal CPK 95 straipsnio 2 dalį subjektu šioje byloje pripažino šalies atstovą (advokatą)⁶⁵⁴. Belieka tik apgailestauti, kad ne visi teismai su šia pozityvia praktika yra susipažinę ir dėl to kuria savitas teisės normų aiškinimo ir taikymo tradicijas, be kita ko, kartais darydami akivaizdžiai „vaikiškų“ (švelniai tariant) klaidų⁶⁵⁵.

Kita vertus, reikia pripažinti, kad procesinės teisinės atsakomybės už piktnaudžiavimą procesu subjektų klausimas nėra toks paprastas, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Civilinio proceso teisės doktrinoje diskutuojama, ar savarankišku atsakomybės subjektu gali būti pripažįstamas byloje dalyvaujančio asmens atstovas. Šiuo aspektu išsiskiria bendrosios ir civilinės teisės tradicijų valstybių požiūris.

Civilinės teisės sistemose atstovo figūra paprastai yra sutapatinama su šalimi, jam nesuteikiama savarankiška reikšmė procese, todėl atsakomybė už piktnaudžiavimą procesu paprastai jam nėra taikoma⁶⁵⁶. Pavyzdžiui, Prancūzijoje, Belgijoje bauda už piktnaudžiavimą procesu gali būti skiriama tik

⁶⁵⁴ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. liepos 31 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Viktola“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Hanza lizingas“*, Nr. 2-482/2007, kat. 101.

⁶⁵⁵ Pvz., Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2009 m. balandžio 22 d. nutartyje (c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SNORO lizingas“ v. K. S.*, Nr. 2S-193-212/2009, kat. 122.4) nurodė, kad kreditoriaus, paduodančio pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo, atstovas nėra byloje dalyvaujantis asmuo, nors tokia išvada akivaizdžiai prieštarauja CPK 37 str. 2 d.

⁶⁵⁶ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 20.

šaliai, o ne jos atstovui⁶⁵⁷. Analogiška padėtis ir Italijoje. Pasak A. Dondi, kad ir kaip būtų paradoksalu, bet šalis, nukentėjusi nuo jos atstovo piktnaudžiavimo, dar rizikuoja tapti ir vienintele atsakinga, prisiimančia už tai teisinės pasekmes⁶⁵⁸. Vokietijoje ir Austrijoje advokatams taip pat suteikiamas išskirtinis statusas ir sankcijos jiems iš esmės negali būti taikomos⁶⁵⁹.

Bendrosios teisės sistemos valstybės pasižymi priešinga orientacija. Jose piktnaudžiavimas procesu yra siejamas su teisininkų profesine etika ir atsakomybe. Pripažįstama, kad bene svarbiausia priemonė kovoje prieš piktnaudžiavimus yra teisininkų profesinis integralumas (angl. – *integrity*)⁶⁶⁰. Advokato pareigos teisingumo sistemai yra suvokiamos kaip svarbesnės nei pareigos klientui. Advokatai neturi švaistyti laiko nereikšmingiems dalykams, net jei jų klientas mano, kad tam tikras klausimas yra svarbus. Byloje jie turi pareigą veikti savarankiškai teisingumo vardan ir laikytis profesinės etikos reikalavimų, kurie yra viršesni už bet kuriuos kitus advokato įsipareigojimus⁶⁶¹. Tad advokatai čia pripažįstami savarankiška teisingumo vykdymo sistemos dalimi, teismo pareigūnais (angl. – *officer of the court*)⁶⁶². Dėl šios priežasties, pavyzdžiui, JAV Federalinių civilinio proceso taisyklių 11 straipsnis draudžia šaliai taikyti jame nustatytas pinigines sankcijas už aiškiai teisiškai nepagrįsto ieškinio pareiškimą, jei ji buvo atstovaujama. Be to, pripažįstama, kad paprastai baudžiamas turi būti tas, kas pasirašė tą procesinį dokumentą, kuris ir sudaro piktnaudžiavimo procesu pagrindą⁶⁶³. Anglijoje

⁶⁵⁷ BROECKX, K. The discretionary power of the judge. Regional report: Belgium, France, Italy, Netherlands. In *Discretionary power of the judge: limits and control*. Ed. Marcel Storme, Burkhard Hess. Mechelen: Kluwer, 2003, p. 246.

⁶⁵⁸ DONDI, A. Abuse of Procedural Rights: Report for Italy and France. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 121.

⁶⁵⁹ HESS, B. Abuse of Procedure in Germany and Austria. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 175.

⁶⁶⁰ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 20–21.

⁶⁶¹ ANDREWS, N. *English civil procedure: fundamentals of the new civil justice system*. Oxford: Oxford university press, 2003, par. 6.95.

⁶⁶² PATTERSON, L. R.; METZLOFF, T. B. *Legal ethics: the law of professional responsibility*. New York: M. Bender, 1989, p. 420.

⁶⁶³ GENSLER, S. S. Rule 11. Practice Commentary. In *Federal Rules of Civil Procedure, Rules and Commentary* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

advokatas gali būti įpareigotas atlyginti savo kliento ar kitos šalies išlaidas, patirtas dėl advokato ar jo darbuotojo netinkamo, neprotingo ar neatsargaus veiksmo ar neveikimo proceso metu (angl. – *wasted costs order*)⁶⁶⁴.

Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad galimybė atstovui skirti nuobaudą už piktnaudžiavimą procesu yra *expressis verbis* numatyta ir kai kuriose kontinentinės Europos valstybėse (pvz., Švedijoje, Serbijoje, Ispanijoje⁶⁶⁵). Europos veiksmingo teisingumo komisijos Saturno gairėse dėl teismų laiko valdymo taip pat nurodoma, kad už proceso vilkinimą ir nepagrįstai pradėtą procesą sankcijos galėtų būti taikomos bylos šalims arba jų atstovams⁶⁶⁶.

Mūsų nuomone, proceso dalyvio atstovai neturėtų būti eliminuoti iš asmenų, kuriems gali būti taikoma CPK 95 straipsnio 2 dalyje numatyta sankcija, rato. Žinoma, jei pažvelgsime į šį klausimą vien tik materialinės teisės kontekste, susidursime su dar nuo senovės Romos laikų žinoma teze, kad tas, kas veikia per atstovą, laikomas veikiančiu pats (lot. – *qui facit per alium, facit per se*). Vien tik taip suvokiant procesinių atstovavimo santykių pobūdį, apie savarankišką atstovo atsakomybę vargu ar galima būtų kalbėti. Visi atstovo veiksmai, atlikti suteiktų įgalinimų ir duotų pavedimų pagrindu, turėtų būti priskirti atstovaujajam ir tik jam galėtų būti taikoma atsakomybė.

Tačiau proceso teisė nėra materialinės teisės tąsa. Tai savarankiška teisinė industrija su savo taisyklėmis ir normomis. Todėl ir atstovų civiliniame procese problema neturi būti analizuojama vien tik per materialinės teisės normų prizmę. Atstovavimo instituto paskirtis civiliniame procese iš esmės yra dvejopa. Materialine teisine prasme jie pakeičia atstovaujajį. Tačiau procesine prasme jų vaidmuo specifinis. Jie ne tik privalo suteikti tinkamą teisinę pagalbą, bet ir rūpintis tinkamu teismo proceso vedimu⁶⁶⁷.

⁶⁶⁴ ANDREWS, N. Abuse of process in English Civil Litigation. *Zeitschrift für Zivilprozess International*, 1998, nr. 3, p. 20.

⁶⁶⁵ RIGABERT, F. C. Spain. Suppl. 24 (May 2002). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ., p. 40.

⁶⁶⁶ *European commission for the efficiency of justice (CEPEJ) – SATURN guidelines for judicial time management* [interaktyvus]. Adopted by the CEPEJ at its 12th plenary meeting (Strasbourg, 10–11 December 2008). P. 7 [žiūrėta 2010-04-28]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/WCD/Guidelines_en.asp#>.

⁶⁶⁷ NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 80.

Civiliniame procese atstovai gali naudotis labai plačiomis procesinėmis teisėmis⁶⁶⁸, išskyrus atvejus, kai jų įgalinimai yra apriboti atstovavimo sutartimi arba imperatyviais įstatymo reikalavimais. Tačiau jei asmuo turi tam tikras teises, jis privalo vykdyti ir jas atitinkančias pareigas, nes teisė be pareigų virstų savivale. Todėl ir civilinio proceso teisė, suteikdama atstovui galimybę veikti savarankiškai, būti byloje dalyvaujančiu asmeniu, gali ir privalo nustatyti jam atitinkamas pareigas. Tai akivaizdžiai patvirtina ir naujojo Lietuvos civilinio proceso kodekso analizė.

CPK 37 straipsnio 2 dalis *expressis verbis* priskiria atstovus prie byloje dalyvaujančių asmenų, tokiu būdu pripažindamas jų išskirtinę reikšmę civiliniame procese, suteikdamas jiems atskiros procesinės figūros statusą, leisdamas jiems, atstovaujamojo suteiktų įgalinimų ribose, savarankiškai įgyvendinti įstatyme įtvirtintas procesines teises. Tačiau CPK 7 straipsnio 2 dalis įpareigoja visus byloje dalyvaujančius asmenis (neišskiriant ir jų atstovų) naudotis procesinėmis teisėmis sąžiningai ir nepiktnaudžiauti jomis. Taigi civiliniame procese atstovai turi tiek savarankiškas procesines teises, tiek ir procesines pareigas. Tad natūralu, kad už jų nevykdymą proceso teisė gali (ir turėtų) numatyti sankcijas.

Atstovų išbraukimas iš asmenų, kuriems gali būti taikoma procesinė atsakomybė už piktnaudžiavimą, sąrašo realiai neatspindėtų to vaidmens, kurį procese atlieka atstovas. Atstovai (ypač advokatai) paprastai patys priima sprendimus dėl proceso eigos ir strategijos, procese atliktinų veiksmų. Atstovaujamojo vaidmuo čia dažnai būna minimalus, iš esmės tik pritiriamoji, bet ne sprendžiamoji pobūdžio, nes atstovas tam ir pasitelkiamas, kad suteiktų tinkamą teisinę pagalbą, padėtų tinkamai įgyvendinti procesines teises. Todėl

⁶⁶⁸ Mūsų manymu, tai, kad atstovo teisės kyla iš materialinių teisinių atstovavimo santykių, nekeičia pačių šių teisių procesinės prigimties. Neturėtume pamiršti, kad atstovavimo santykiai turi dvi puses: vidinę ir išorinę. Tai, kad vidinė atstovavimo santykių dalis yra materialinė teisinė, nereiškia, kad išorinė šių santykių pusė, pasireiškianti atstovo veiksmais civiliniame procese, negali įgyti savarankiško procesinio teisinio pobūdžio ir reikšmės. Atstovavimo teisme atveju, be kita ko, susiklosto išoriniai teisiniai atstovo, kaip dalyvaujančio byloje asmens, ir teismo santykiai (tai procesiniai teisiniai santykiai, reguliuojami civilinio proceso teisės normų). Žr. MIKELĖNAS, V. *Civilinis procesas*. Vilnius: Justitia, D. 1., 1997, p. 223.

atstovai dažniausiai ir būna tie proceso dalyviai, kurie tiesiogiai inicijuoja, nulemia ir savo faktiniais veiksmais ar neveikimu piktnaudžiauja procesu.

Apskritai advokatų, kaip pagrindinių atstovų civilinėse bylose, vienas iš pagrindinių veiklos principų yra teisėtumas (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo⁶⁶⁹ 5 str. 3 p.). Advokatų profesinę etiką reguliuojantys teisės aktai tiesiogiai įpareigoja juos laikytis teisme taikomų elgesio taisyklių (Advokatų profesinės etikos kodekso⁶⁷⁰ 10.1 p.). Ginant kliento interesus turi būti laikomasi įstatymų ir profesinės etikos reikalavimų (Europos Sąjungos advokatų etikos kodekso⁶⁷¹ 2.7 p.), vedant bylą teisme privalu paisyti sąžiningo teismo proceso reikalavimų (Europos Sąjungos advokatų etikos kodekso 4.2 p.).

Dar daugiau, kaip minėta, nagrinėjama bauda, be jokios abejonės, turi ir nubaudimo elementą. Taikant baudžiamojo pobūdžio priemones paprastai yra laikomasi individualios (asmeninės) atsakomybės principo, t. y. asmuo gali būti baudžiamas tik už savo paties atliktus kaltus veiksmus ar neveikimą. Tik atskirais atvejais atsakomybė gali būti priskirta asmeniui, neatlikusiam tų veiksmų, kurie sudaro pagrindą ją taikyti⁶⁷². Taigi procesinės teisinės atsakomybės už piktnaudžiavimą procesu priskyrimas vien tik atstovaujajam galėtų lemti nepagrįstą atsakomybės perkėlimą tam asmeniui, kuris jokių teisę pažeidžiančių veiksmų neatliko ir realiai nėra kaltas. Toks teisės aktų traktavimas kartu leistų atsakomybės netaikyti tam, kuris savo konkrečiais veiksmais pažeidžia tiek proceso teisės, tiek taikytinus profesinės veiklos reikalavimus (advokatų ir advokatų padėjėjų atveju), t. y. yra tiesiogiai kaltas dėl padarytų teisės pažeidimų.

Atsižvelgdami į tai, kas anksčiau išdėstyta, mes manome, kad nėra jokio pagrindo netaikyti procesinės teisinės atsakomybės priemonių, kokias ir yra

⁶⁶⁹ Valstybės žinios, 2004, Nr. 50-1632.

⁶⁷⁰ Valstybės žinios, 2005, Nr. 130-4681.

⁶⁷¹ *Code of Conduct for European Lawyers* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-31]. Prieiga per internetą: <http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/EN_Code_of_conductp1_1243326214.pdf>.

⁶⁷² Pastebėtina, kad net ir pagal materialines civilinės teisės normas atstovui kyla deliktinė civilinė atsakomybė (kartu su atstovaujamoju), jei, vykdydamas pavidimą, jis savo veiksmais padaro žalos (CK 6.265 str. 2 d.).

CPK 95 straipsnio 2 dalyje numatyta bauda, ir šalies atstovui kaip, savarankiškai procesinei figūrai, besinaudojančiai procesinėmis teisėmis. Kaip minėta, tokių pavyzdžių jau yra ir Lietuvos teismų praktikoje. Jais turėtų būti vadovujamasi ir ateityje. Pastebėtina, kad už tokią galimybę pasisakoma ir tų valstybių, kuriose įstatymas šiuo metu neleidžia to padaryti, civilinio proceso doktrinoje. Tačiau, pavyzdžiui, Belgijoje dėl aršaus advokatų susivienijimų pasipriešinimo šios taisyklės legislatyvinis įtvirtinimas yra mažai tikėtinas⁶⁷³.

Mūsų nuomone, baudos skyrimas atstovui neturėtų būti kliūtis skirti baudą ir atstovaujajam asmeniui, nes jis taip pat gali reikšmingai prisidėti prie piktnaudžiavimo procesu. Tačiau *a priori* suformuluoti konkrečias taisykles, kada tai gali būti daroma vargu ar įmanoma⁶⁷⁴.

Beje, atstovo atsakomybės pagal CPK 95 straipsnio 2 dalį besąlygiškai pašalinti neturėtų aplinkybė, kad atstovas vykde konkretų atstovaujamojo pavedimą. Jau minėta, kad atstovai turi savarankiškas procesines pareigas, tarp jų ir naudotis procesinėmis teisėmis sąžiningai, nepiktnaudžiauti jomis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu (CPK 7 str. 2 d.). Be procesiniame įstatyme nustatytų pareigų, advokatus, kaip byloje dalyvaujančių asmenų atstovus, dar saisto ir jų profesinę veiklą reglamentuojantys teisės aktai, iš esmės draudžiantys iškelti kliento interesus aukščiau už sąžiningo teismo proceso imperatyvą ir teisėtumo principą. Tad, vadovaujantis tuo, kas anksčiau išdėstyta, civilinio proceso teisės požiūriu, atstovai privalo atsisakyti vykdyti akivaizdžiai neteisėtus klientų pavedimus⁶⁷⁵. Jei jie to nepadaro, jie veikia savo

⁶⁷³ TAELMAN, P. Abuse of Procedural Rights. Regional Report: Belgium-The Netherlands. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 143–144.

⁶⁷⁴ Teismas kiekvienu atveju turėtų įvertinti visas bylos aplinkybes, kaip antai atstovo ir atstovaujamojo amžių, išsilavinimą, patirtį, santykių pobūdį ir turinį, ryšį tarp atstovaujamojo veiksmų ar neveikimo ir padaryto pažeidimo ar kt. Jei atstovaujamojo vaidmuo ir įtaka sprendimui dėl tam tikrų veiksmų procese atlikimo buvo lemiamas ar pakankamai reikšmingas, pvz., jei atstovaujamas davė konkretų nurodymą, nepaisant to, kad atstovas jį buvo įspėjęs apie jų neteisėtumą, akivaizdu, kad atstovaujajam taip pat gali būti priskirta atsakomybė už tai. Tačiau jei neturintis teisinio išsilavinimo asmuo, turėdamas pakankamą pagrindą pasitikėti savo atstovu (pvz., advokatu ar kitu teisinį išsilavinimą turinčiu asmeniu), tik pasyviai pritarė jo pasiūlymui veikti tam tikru būdu, mūsų nuomone, taikyti atstovaujajam procesinės atsakomybės negalima. Šiuo atveju turėtų būti baudžiamas tik atstovas.

⁶⁷⁵ Apskritai gali būti teigiama, kad pavedimas gali būti duodamas tik teisiniams, t. y. teisėtiems, veiksams atlikti. Atsižvelgiant į tai, teisiniu požiūriu, atstovas dėl savo neteisėtų veiksmų negali pasiteisinti pavedimo vykdymu ir tuo, kad dėl jų visos neigiamos pasekmės turi kilti atstovaujajam.

rizika ir todėl privalo prisiimti neigiamus tokių veiksmų procesinius teisinius padarinius. Ši taisyklė, mūsų manymu, taikytina ir tais atvejais, kai imama atstovauti aiškiai nepagrįstą reikalavimą ar gynybinę poziciją⁶⁷⁶.

Žinoma, šiuo atveju taip pat turėtų būti nepamirštama, kad sprendžiant, ar asmuo piktnaudžiauja procesu, turėtų būti užtikrinama tinkama pusiausvyra tarp asmens teisės į gynybą (pačia plačiaja prasme), jo teisėtų lūkesčių, teisinio saugumo bei apibrėžtumo imperatyvų ir būtinybės užtikrinti teisingą, t. y. greitą ir ekonomišką tiesos atradimą byloje, ginčo išnagrinėjimą. Todėl jei atstovas, elgdamasis pakankamai atidžiai ir rūpestingai, neturi pagrindo laikyti kliento pavedimo aiškiai neteisėtu, apie jo atsakomybę už piktnaudžiavimą procesu neturėtų būti kalbos. Šiuo atveju tiesiog nebūtų esminio piktnaudžiavimo procesu požymio – tyčios ar didelio neatsargumo. Taigi atstovas už tokio pavedimo įvykdymą neigiamų teisinių padarinių susilaukti neturėtų. Šiuo atveju taip pat itin svarbu, kad taikydamas sankcijas profesionaliam atstovui, teismas nepaneigtų tokio atstovavimo instituto esmės ir tikslų. Pernelyg platus sankcijų advokatams taikymas gali nepateisinamai pakenkti šiai svarbiai teisinės sistemos daliai, reikšmingai prisidedančiai prie teisingumo vykdymo, sumenkinti jos vykdomas funkcijas, apriboti asmenų

⁶⁷⁶ Tokie veiksmai, CPK požiūriu, gali būti pripažinti neteisėtais (teisės pažeidimu) – piktnaudžiavimu procesu, todėl atstovas negali tokiais atvejais pasiteisinti, pvz., advokatų profesinės etikos taisyklėmis, konkrečiai nenumatančiomis advokato teisės atsisakyti vykdyti akivaizdžiai nepagrįstą kliento pavedimą. Šiuo atveju, kiek tai susiję su Lietuvos advokatais, mūsų manymu, galėtų būti taikomas Advokatų profesinės etikos kodekso 2.3.3 punktas, numatantis, kad advokatas neturi teisės ginti tokius kliento interesus, kurie verčia imtis neteisėtų gynybos priemonių ir būdų. Be to, kaip minėta, Advokatūros įstatyme numatyta, kad advokatai savo veikloje privalo vadovautis teisėtumo principu. Kliento interesai negali būti viršesni už šias nuostatas ir leisti advokatui daryti procesinį teisės pažeidimą – piktnaudžiauti procesu. Vargu ar gali būti laikomas su advokatų etika suderinamu teisės pažeidimų teismo procese darymas. Atkreiptinas dėmesys, kad, pvz., Amerikos advokatų asociacijos parengtose Modelinėse profesinio elgesio taisyklėse (3.1 str.) konkrečiai nurodoma, kad advokatas neturi teisės atstovauti reikalavimo ar gynybinės pozicijos procese, tvirtinti arba neigti kokį nors klausimą, jei tam nėra teisinio ir faktinio pagrindo, kuris neturi būti lengvabūdiškas (angl. – *frivolous*), pavyzdžiui, kai pateikiamas sąžiningas argumentas dėl teisės plėtojimo, patikslinimo ar pakeitimo (žr. *ABA Model Rules of Professional Conduct* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-31]. Prieiga per internetą: <http://www.abanet.org/cpr/mrpc/mrpc_toc.html>). Amerikos teisės doktrinoje teigiama, kad advokatas turi pareigą naudoti procesą maksimaliai kliento naudai, bet tuo pat metu jis privalo ir nepiktnaudžiauti juo (ROTUNDA, R. D. *Legal ethics: the lawyer's deskbook on professional responsibility*. St. Paul (Minn.): West Group, 2002, p. 449). Advokatas turi atvirai ir sąžiningai padiskutuoti su savimi, ar turi padorų ieškinį, prieš pateikdamas jį teismui. Negali būti teikiami teismui lengvabūdiški ieškiniai, apie kuriuos nesuinteresuotas teisės žinovas pasakytų, kad jie neturi jokio pagrindo (WESLEY, A. C. Jr. *Frivolous Lawsuits – The Lawyer's Duty to Say "No"*. In *University of Colorado Law Review* [interaktyvus]. 1980-1981, nr. 52 [žiūrėta 2009-04-01], p. 376, 390. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>).

teisę turėti atstovą, kas netiesiogiai paveiktų ir jų galimybes veiksmingai apginti pažeistas teises. Būtina turėti omenyje, kad profesionalūs teisiniai atstovai atlieka fundamentalų vaidmenį užtikrinant žmogaus teises ir laisves. Jie neturėtų patirti ar būti bauginami sankcijomis arba spaudimu, kai veikia pagal jiems taikomus profesinius standartus⁶⁷⁷. Kilus abejonių dėl baudos skyrimo atstovui pagrįstumo ir teisingumo, ši sankcija, mūsų manymu, turėtų būti taikoma atstovaujajam, kuris, savo ruožtu, vėliau galėtų regresu tvarka išieškoti nuostolius už atstovo veiksmais jam padarytą žalą.

Gali kilti klausimas, kaip turėtų būti sprendžiama dėl nagrinėjamos baudos skyrimo, kai byloje dalyvauja juridinis asmuo. Mūsų manymu, pirmiausia šią sankciją galima taikyti pačiam juridiniam asmeniui. Tokio sprendimo pavyzdžių galime rasti ir teismų praktikoje⁶⁷⁸. Kita vertus, tuo pačiu metu neturėtų būti kategoriškai atmetama galimybė skirti baudą ir juridinio asmens atstovui (tiek pagal įstatymą⁶⁷⁹, tiek pagal pavedimą). Tačiau teismų praktikoje randame ir kitokių nuomonių. Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teisme paprastai laikomasi pozicijos, kad nagrinėjama sankcija gali būti taikoma tik šaliai, o juridinio asmens atstovas apskritai nėra byloje dalyvaujantis asmuo⁶⁸⁰, nors tai akivaizdžiai prieštarauja CPK 37 straipsnio

⁶⁷⁷ Žr. *Recommendation No. R(2000)21 of the Committee of Ministers to member States on the freedom of exercise of the profession of lawyer (Adopted by the Committee of Ministers on 22 October 2000 at the 727th meeting of Ministers' Deputies)* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=533749&SecMode=1&DocId=370286&Usage=2>>.

⁶⁷⁸ Pvz., Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 21 d. nutartimi (c. b. *J. J. v. UAB „Lankava“*, Nr. 2S-1807-259/2009, kat. 101, 108, 121.14, 122.4) atsakovui – juridiniam asmeniui – skirta 2 000 Lt bauda už analogiško priešieškinių, kurį anksčiau keletą kartų buvo atsisakyta priimti, pareiškimą. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 8 d. nutartimi (c. b. *AB „flyLAL - Lithuanian Airlines“ v. antstolė Neringa Lipeikienė*, Nr. 2SA-57-275/09, kat. 129.1.; 129.7) pareiškėjui AB „flyLAL–Lithuanian Airlines“ skirta 2 000 Lt bauda už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Pastebėtina, kad minėtas įmonės atstovavo advokatai, todėl, mūsų manymu, atsižvelgiant į specifines bylos aplinkybes, faktą, kad AB „flyLAL–Lithuanian Airlines“ buvo bankrutuojanti bendrovė, teismas privalėjo svarstyti baudos skyrimą ne tik pačioms įmonėms, bet ir jas atstovavusiems advokatams.

⁶⁷⁹ Pvz., Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko 2007 m. spalio 3 d. nutartimi ieškovo (juridinio asmens) direktoriui buvo skirta 1 000 Lt bauda už piktnaudžiavimą nušalinimo teise. Žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 20 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Interselas“ v. uždaroji akcinė bendrovė „VIA UNICA“*, Nr. 2-828/2007, kat. 101.

⁶⁸⁰ Pvz., Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 16 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SNORO lizingas“ v. M. V.*, Nr. 2S-197-280/2009, kat. 122.4; 101; 99.11; 2009 m. balandžio 16 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SNORO lizingas“ v. M. V.*, Nr. 2S-192-280/2009, kat. 122.4; 101; 99.11

2 daliai⁶⁸¹. Kita vertus, šiame teisme beveik tuo pat metu „sugebama“ padaryti ir visai priešingas išvadas. Vos už keleto dienų teismas konstatuoja, jog kreditoriaus (juridinio asmens) atstovas vis dėlto yra byloje dalyvaujantis asmuo, kad „CPK 95 straipsnio 1 dalis numato piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmes šaliai, o CPK 95 straipsnio 2 dalis piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmes numato asmeniui. Juo gali būti tiek fizinis asmuo, tiek juridinis asmuo. Todėl atskirojo skundo argumentai, kad bauda gali būti skiriama tik juridiniam asmeniui, o ne juridinio asmens atstovui ir atskirajame skunde nurodyta aplinkybė, jog teismas, skirdamas baudą, nusprendė dėl neįtrauktų dalyvauti byloje asmenų teisių ir pareigų yra nepagrįsti“⁶⁸². Būtent pastaroji praktika, mūsų manymu, yra teisinga ir pagrįsta.

Nėra jokių teisinių argumentų, kodėl nagrinėjama sankcija negalėtų būti taikoma ir prokurorui ar kitam subjektui, įstatymų nustatyta tvarka ginančiam viešąjį interesą. Šiems asmenims negali būti teikiama privilegijų, nes procese jie dalyvauja lygiais pagrindais su kitais proceso dalyviais. Kadangi prokuroras sprendimus priima savarankiškai ir vienvaldiškai, vadovaudamasis įstatymais ir protingumo principu (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo⁶⁸³ 3 str. 2 d.), atlikdamas savo funkcijas, prokuroras yra nepriklausomas ir klauso tik Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų (Prokuratūros įstatymo 11 str. 2 d.), bauda už piktnaudžiavimą procesu skirtina prokurorui, atlikusiam neteisėtus procesinius veiksmus, ir turėtų būti išieškoma iš jo asmeninių lėšų. Nei valstybė, nei institucija (atitinkama prokuratūros įstaiga) neturėtų prisiimti procesinės atsakomybės už pakankamą savarankiškumą ir specifinį statusą turinčio prokuroro piktnaudžiavimą procesu, nebent paaiškėtų, kad konkretus prokuroras vykdė privalomus kitų asmenų nurodymus (pvz., kai aukštesnysis prokuroras panaikina žemesniojo prokuroro sprendimą atsisakyti ginti viešąjį interesą ir nurodo imtis atitinkamų veiksmų). Tokiu atveju skirti šiam

⁶⁸¹ Atsižvelgiant į tai, už tam pačiam teismui pateiktą trečią pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo, kai skolininkas yra miręs, yra apie tai nurodyta ankstesnėse teismo nutartyse, niekas liko nenubaustas. Žr. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 21 d. nutartį c. b. *akcinė bendrovė bankas „Snoras“ v. J. B. F.*, Nr. 2S-196-278/2009, kat. 101; 121.14.

⁶⁸² Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 17 d. nutartis c. b. *UAB „SNORO lizingas“ v. V. M.*, Nr. 2S-194-198/2009, kat. 101; 121.14; 122.4.

⁶⁸³ Valstybės žinios, 1994, Nr. 81-1514, 2003, Nr. 42-1919.

prokurorui procesinę nuobaudą būtų neteisinga. Šiuo atveju, mūsų manymu, būtų galima svarstyti baudos prokuratūrai kaip institucijai skyrimo galimybę. Be to, teismas galėtų reaguoti atskirą nutartimi, be kita ko, pasiūlydamas (prašydamas) įvertinti padėtį tarnybinės atsakomybės taikymo požiūriu.

Nagrinėjama bauda, autoriaus nuomone, gali būti skiriama tik tam asmeniui, kuris atliko procesinį veiksma arba neatliko kokių nors procesinių veiksmų, nors turėjo tai padaryti. Asmenys, esantys visiškai už civilinio proceso normų veikimo sferos (pvz., jei ieškinys paduodamas dėl kito asmens prievartos ar iš anksto su juo susitarus dėl tam tikrų piktavališkų veiksmų), neturėtų būti baudžiami šia sankcija. Jiems gali būti taikomos kitose teisės šakose (pvz., baudžiamojoje teisėje) nustatytos poveikio priemonės.

Autoriaus manymu, teismas turi teisę skirti nagrinėjamą baudą ir keliems byloje dalyvaujantiems asmenims, taip pat atstovui bei atstovaujajam už tuos pačius veiksmus. Jų indėlis į piktnaudžiavimą procesu gali būti bendras ir pakankamai reikšmingas, kad pateisintų kelių asmenų nubaudimą.

V.2.7. Tinkamas teismo procesas ir sprendimas skirti baudą

Minėta, kad baudos už piktnaudžiavimą skyrimas iš esmės yra „procesas procese“, kurio teisinis reguliavimas gana skurdus. Civilinio proceso kodekse randame vos kelis lakoniškus straipsnius, susijusius su nagrinėjamos procesinės atsakomybės priemonės taikymu. Tačiau pagal CPK 95 straipsnio 2 dalį gali būti skiriama bauda net iki 20 000 Lt. Palyginimui, pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (toliau – ir BK), 20 000 Lt bauda gali būti skiriama už apysunkį nusikaltimą (BK 47 str. 3 d. 3 p.). Taigi skiriant šią nuobaudą, mūsų manymu, būtina laikytis pagrindinių tinkamo (sąžiningo) teismo proceso reikalavimų (CPK 3 str. 6 d.). Juolab kad apskritai kyla klausimas, ar sankcijos už nagrinėjamą pažeidimą skyrimas neturėtų būti vertinamas kaip sprendimas dėl baudžiamojo kaltinimo Europos žmogaus

teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalies požiūriu.

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir EŽTT) 2000 m. lapkričio 14 d. sprendimu⁶⁸⁴ yra pripažinęs, kad skiriant 30 000 Austrijos šilingų (apie 7 500 Lt) baudą už piktnaudžiavimą procesu pagal Austrijos civilinio proceso kodekso 69 ir 220 straipsnius, Austrija pažeidė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies (a) ir (b) punktus, t. y. *asmeniui nebuvo tinkamai pranešta apie baudžiamojo pobūdžio kaltinimą, jo pagrindą, taip pat nebuvo suteikta pakankamai laiko ir galimybių pasirengti gynybai*. Teismas konstatavo, kad minėtos baudos skyrimas reiškė sprendimą dėl baudžiamojo pobūdžio kaltinimo (angl. – *criminal charge*), todėl nubaustajam turėjo būti užtikrintos visos EŽTK 6 straipsnio 3 dalyje numatytos teisės.

Žinoma, reikia pripažinti, kad minėtas EŽTT sprendimas dar neleidžia daryti vienareikšmės išvados dėl CPK 95 straipsnio 2 dalyje numatytos baudos baudžiamojo pobūdžio EŽTK 6 straipsnio požiūriu. Minėtoje byloje analizuota bauda galėjo būti (ir faktiškai buvo) pakeista įkalinimu. Austrijos teisė už minėtą pažeidimą numatė galimybę skirti iki 400 000 Austrijos šilingų (apie 100 000 Lt) baudą. Be to, EŽTT yra konstatavęs, kad taisyklės, įgalinančios teismą nubausti įstatymus pažeidžiantį elgesį procese, yra būdingos visoms prie EŽTK prisijungusioms valstybėms. Šios normos ir sankcijos kyla iš būtinybės teismui turėti tokių galių, kurios leistų užtikrinti tinkamą ir tvarkingą proceso eigą. Tokių normų pagrindu teismų taikomos priemonės yra labiau panašios į drausminančių galių įgyvendinimą nei į bausmės už kriminalinį nusižengimą skyrimą⁶⁸⁵. Remdamasis tuo, kas išdėstyta, teismas yra ne kartą pripažinęs, kad procesinio pobūdžio baudos byloje dalyvaujantiems asmenims negali būti laikomos sprendimu dėl baudžiamojo kaltinimo, todėl EŽTK 6 straipsnio garantijos, susijusios su tokio pobūdžio kaltinimu, nėra

⁶⁸⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. lapkričio 14 d. sprendimas byloje *T. v. Austrija*, pareiškimo Nr. 27783/95, Reports of Judgments and Decisions 2000-XI.

⁶⁸⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Ravnsborg v. Švedija*, pareiškimo Nr. 14220/88.

taikytinos⁶⁸⁶. Nepaisant to, Belgijos teismai taip pat yra pripažinę baudą už piktnaudžiavimą procesu kriminalinio pobūdžio sankcija EŽTK 6 straipsnio požiūriu⁶⁸⁷.

Nubrėžti skiriamąją ribą tarp drausminamojo pobūdžio procesinių priemonių ir sprendimo dėl baudžiamojo kaltinimo, patenkančio į EŽTK 6 straipsnio taikymo sritį, nėra lengva. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika yra sunkiai prognozuojama, nuolat vystosi, be to, labai priklauso nuo konkrečios situacijos aplinkybių. Atsižvelgiant į tai, vienareikšmiškai atsakyti dėl CPK 95 straipsnio 2 dalyje numatytos baudos pobūdžio nėra taip paprasta. Šio darbo autorius mano, kad *paprastai* ji neturėtų patekti į EŽTK 6 straipsnio veikimo sferą. Lietuvos teisė nenumato šios baudos pakeitimo laisvės atėmimu. Be to, jos dydis, lyginant su ta bauda, kuri galėjo būti skiriama pagal Austrijos teisę anksčiau minėtu atveju, nėra toks jau ir didelis. Kita vertus, mūsų manymu, nepriklausomai nuo to, ar ši bauda patenka į EŽTK 6 straipsnio sritį ar ne, tam tikri tinkamo (sąžiningo) proceso reikalavimai, skiriant šią nuobaudą, kyla iš nacionalinės teisės, konstitucinio teisinės valstybės, teisės būti išklausytam ir kitų teisės principų. Toks aiškinimas leidžia išvengti nagrinėjamos nuobaudos, balansuojančios ties baudžiamojo pobūdžio kaltinimo riba, skyrimo proceso konflikto su EŽTK reikalavimais.

Šiuo aspektu visų pirma pastebėtina, kad piktnaudžiavimas procesu visada daugiau ar mažiau paliečia teisingumo vykdymo interesus, kuriuos atstovauja teismas kaip valdžios organas, nagrinėjantis civilines bylas. Būtent teismas dažniausiai yra tiesioginis bei pagrindinis „nukentėjusysis“ dėl nesąžiningų proceso dalyvio veiksmų⁶⁸⁸. Tačiau dar nuo senovės Romos laikų mums žinoma maksima, kad niekas negali būti teisėjas savo paties byloje (lot. – *nemo debet esse iudex in propria causa*). Taigi kyla klausimas, ar teisėjas, nagrinėjantis bylą, gali pats spręsti ir skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu.

⁶⁸⁶ Jau minėtas Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas *Ravnsborg* byloje, be to, 1996 m. sausio 26 d. sprendimas byloje *Putz v. Austrija*, pareiškimo Nr. 18892/91, Reports 1996-I.

⁶⁸⁷ SCHEERS, D. Is er leven na de rol? Instaatstelling na de wet van 26 april 2007 [interaktyvus]. In *Rechtskundig Weekblad*, 2007-2008, nr. 10 [žiūrėta 2009-04-26], p. 402. Prieiga per internetą: <<http://www.jurisquare.be>>.

⁶⁸⁸ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 369.

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pripažinęs EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimą (teismo nešališkumo pažeidimas), kai tie patys teisėjai, kurie nagrinėjo baudžiamąją bylą, skyrė bausmę advokatui už jo netinkamą ir įžeidžiantį elgesį toje pačioje byloje. Europos Žmogaus Teisių Teismas pažymėjo, kad pareiškėjo, liudytojo, prokuroro ir teisėjo vaidmenų sutapimas, sprendžiant atitinkamą klausimą, pats savaime sukelia objektyvių nuogąstavimų dėl tokio proceso atitikties principui, kad niekas negali būti teisėjas savo byloje ir, atitinkamai, teismo nešališkumo⁶⁸⁹. Skirtingų funkcijų teisminiame procese vykdymas, prokuroro ir teisėjo vaidmenų su(si)maišymas ne kartą buvo pagrindas pripažinti teismą buvus nešališką ir kitose Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose⁶⁹⁰.

Tačiau, mūsų manymu, anksčiau paminėtų aspektų nederėtų pervertinti. Kaip minėjome, nagrinėjamos baudos skyrimui EŽTK 6 straipsnio reikalavimai paprastai nebus taikomi. Be to, kas kitas, jei ne teismas, nagrinėjantis bylą, gali geriausiai nustatyti, kad buvo piktnaudžiauta procesu. Šis pažeidimas, be kita ko, retai kada asmeniškai paliečia patį teisėją⁶⁹¹. Todėl dėl procesinio piktnaudžiavimo dažniausiai jokia išankstinė nuomonė ar antipatija pati savaime nesusiformuoja ir netrukdo profesionaliam teisėjui atsiriboti nuo bet kokių pašalinių veiksnių bei priimti tiek objektyviai, tiek subjektyviai nešališką sprendimą. Kad tas pats organas, kuris nagrinėja bylą, taiko ir procesines drausminamojo pobūdžio priemones (skiria baudas) yra įprasta praktika ir kitose Europos valstybėse (pvz., Rusijoje, Prancūzijoje, Belgijoje, Austrijoje). Civilinio proceso teisės doktrinoje taip pat teigiama, kad tvarka, kai pats teismas taiko procesines prievartos priemones, labiausiai atitinka proceso ekonomiškumo reikalavimus ir, turint omenyje jų apskundimo galimybę, yra pakankamai pateisinama⁶⁹². Tačiau, nepaisant to, kas išdėstyta,

⁶⁸⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje *Kyprianou v. Kipras*, pareiškimo Nr. 73797/01, Reports of Judgments and Decisions 2005-XIII.

⁶⁹⁰ Plačiau žr., pvz., HARRIS, D.; *et al. Law of the European convention on human rights*. 2nd ed. Oxford: Oxford university press, 2009, p. 286–297.

⁶⁹¹ Pastebėtina, kad būtent tokia situacija buvo anksčiau paminėtoje EŽTT *Kyprianou* byloje, nes joje advokato elgesys asmeniškai įžeidė pačius teisėjus.

⁶⁹² ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 369.

mes manome esant tikslinga papildyti Civilinio proceso kodeksą nuostata, kad *išimtiniais atvejais baudos skyrimo klausimas gali būti perduotas spręsti teismo pirmininkui (civilinių bylų skyriaus, jei jis yra, pirmininkui) ar jo paskirtam teisėjui*. Tai leistų teisėjui, nagrinėjančiam bylą, nusišalinti nuo nuobaudos skyrimo, kai kyla realus pavojus pažeisti teismo nešališkumo principą.

JAV Aukščiausiasis Teismas 1980 m. birželio 23 d. sprendime byloje *Roadway Express, Inc. prieš Piper* konstatavo, kad pranešimas ir galimybė atsakyti yra būtinos prielaidos sankcijos civiliniame procese taikymui⁶⁹³. Šio precedentinio teismo sprendimo *ratio decideni* atsispindi ir JAV civilinio proceso normose.

JAV Federalinių civilinio proceso taisyklių 11 straipsnyje eksplicitiškai nustatyta, kad joje numatytos sankcijos už atitinkamus piktnaudžiavimus procesu gali būti skiriamos tik iš anksto pranešus apie tai ir suteikus galimybę pateikti paaiškinimus. Pagal šią taisyklę, teismas inicijuoja sankcijos skyrimo procedūrą priimdamas specialią nutartį (angl. – „*show cause*“ order). Šioje nutartyje teismas aprašo įtariamą pažeidimą ir nurodo atsakingai šaliai arba advokatui nurodyti argumentus, kodėl jis turėtų būti laikomas nepadariusiu pažeidimą. Šioje nutartyje privalo būti aiškiai aprašytas tas elgesys, dėl kurio teismui kilo abejonių, taip pat sąžiningai įspėta apie galimybę taikyti sankcijas. Bendro pobūdžio pranešimas, kad teismas svarsto sankcijų taikymą, nėra pakankamas. Ši taisyklė netaikoma tik tada, kai skirti atitinkamą sankciją aiškiai prašo kitas proceso dalyvis⁶⁹⁴.

Pastebėtina, kad Vokietijos civilinio proceso kodekso 139 straipsnio 1 dalies 4 punkte nustatyta teismo pareiga nurodyti šalims tuos aspektus, kuriuos jis gali pastebėti savo iniciatyva⁶⁹⁵. Belgijos civiliniame procese skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu galima tik apie tai iš anksto įspėjus šalį ir

⁶⁹³ Jungtinių Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1980 m. birželio 23 d. sprendimas byloje *Roadway Express, Inc. v. Piper*, Nr. 79-701 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/us/447/752/case.html>>.

⁶⁹⁴ GENSELR, S. S. Rule 11. Practice Commentary. In *Federal Rules of Civil Procedure, Rules and Commentary* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

⁶⁹⁵ MURRAY, P. L., STÜRNER, R. *German civil justice*. Durham (N.C.): Carolina academic press, 2004, p. 168.

suteikus jai galimybę pasisakyti šiuo klausimu. Šios pareigos vykdymo galima išvengti tik tuo atveju, jei kitas proceso dalyvis prašo atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu. Tokiu atveju teismas gali skirti baudą tuo pačiu metu, kai priima sprendimą dėl nuostolių atlyginimo. Tokią praktiką lemia teisės į tinkamą teismo procesą ir teisės būti išklaustytam principai⁶⁹⁶. Estijos civilinio proceso kodekso 46 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad šiame kodekse nustatyta bauda gali būti paskirta tik tuo atveju, jei asmuo buvo įspėtas apie tokią galimybę, nebent išankstinis pranešimas yra neįmanomas arba būtų neprotingas. Vengrijos mokslininkai taip pat pažymi, kad teisėjas turi įspėti šalis elgtis sąžiningai ir informuoti apie pasekmes, kurios gali kilti, jei bus daroma priešingai. Sankcijos negali būti taikomos nesant tokio pranešimo⁶⁹⁷.

Kita vertus Europos Žmogaus Teisių Komisija yra sprendusi Prancūzijos įmonės pareiškimą dėl EŽTK 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo, kai Prancūzijos Respublikos Valstybės Taryba, nagrinėdama apeliacinį skundą administracinėje byloje, skyrė apeliantui baudą už aiškiai nepagrįstą skundą, nors nei pirmosios instancijos administraciniame teisme, nei ginčą 4 metus nagrinėjant Valstybės Taryboje apie tokį jo reikalavimų pobūdį nebuvo užsiminta ir nebuvo sudaryta galimybė atskirai išdėstyti pozicijos šiuo konkrečiu klausimu. Komisija, įvertinusi konkrečias aplinkybes ir pažymėjusi, kad bauda buvo tiesiogiai susijusi su pačia ginčo, kurį nagrinėjo Valstybės Taryba, esme, pripažino, kad procesas nebuvo nesąžiningas ir Prancūzija nepažeidė EŽTK 6 straipsnio 1 dalies⁶⁹⁸.

Lietuvos Civilinio proceso kodekse eksplicitiškai nenumatyta, kad prieš skiriant nagrinėjamą nuobaudą, teismas turėtų informuoti (įspėti) apie tai. Nepaisant to, mūsų nuomone, įžvelgdamas piktnaudžiavimo procesu požymių, teismas paprastai turėtų įspėti proceso dalyvį apie galimybę skirti už tai

⁶⁹⁶ TATON, X. Les irregularites, nullites et abus de procedure. In *Le procès civil accéléré?: premiers commentaires de la loi du 26 avril 2007 modifiant le Code judiciaire en vue de lutter contre l'arriéré judiciaire*. Bruxelles: Larcier, 2007, par. 69.

⁶⁹⁷ SZABÓ, I.; KÖBLÖS, A. Hungary. Suppl. 31 (November 2005). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ., p. 82.

⁶⁹⁸ Europos Žmogaus Teisių Komisijos 1991 m. liepos 2 d. sprendimas byloje *Les Travaux du Midi v. Prancūzija*, pareiškimo Nr. 12275/86. In *Yearbook of the European Convention on Human Rights*. The Hague: Nijhoff, 1991, t. 34, p. 114–115.

baudą⁶⁹⁹. Tai išplaukia iš bendrųjų tinkamo teismo proceso reikalavimų. Juolab kad aktyvus teismo vaidmuo apskritai gali veikti prevenciškai, paskatinti šalis būti atidesnes, kruopštesnes, vengti nereikalingų procesinių žingsnių ar atsisakyti savo piktavališkų ketinimų, taikiai užbaigti ginčą. Todėl, mūsų manymu, apie nagrinėjamos procesinės sankcijos egzistavimą prevenciniais tikslais teismas apskritai galėtų užsiminti išaiškindamas proceso dalyviams jų procesines teises ir pareigas (CPK 243 str. ir kt.). Taip pat svarstyтина, ar apie nagrinėjamą sankciją proceso dalyviai neturėtų būti informuojami atitinkamai pakoreguojant pažymų formas⁷⁰⁰, naudojamas įteikiant procesinius dokumentus, ir jau jose nurodant teismo teisę skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu.

Kita vertus, abejotina, ar vien tik minėtos teismo informavimo (įspėjimo) pareigos neįvykdymas pats savaime turėtų suponuoti nuobaudos neteisėtumą ir jos panaikinimą. Įstatymus turi žinoti visi, o jų nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia (Konstitucijos 7 str. 3 d.). Pareigą informuoti apie baudos skyrimo galimybę mes laikytume ne visais atvejais būtina nagrinėjamos nuobaudos skyrimo prielaida (lot. – *conditio sine qua non*), bet teismo bendradarbiavimo, išaiškinimo pareigos, procesinių staigmenų vengimo ir sąžiningo teismo proceso principų, kurių reikšmė konkretaus teismo akto teisėtumui labai priklauso nuo konkrečios situacijos aplinkybių, išraiška.

⁶⁹⁹ Šiuo aspektu mes manome, kad kiekvienu konkrečiu atveju turėtų būti vertinama, ko reikia, kad bauda netaptų nemalonia staigmena nieko apie tai nenučiuokiančiam asmeniui, sprendimu, pažeidžiančiu elementarius tinkamo teismo proceso reikalavimus, kurių veiksmingas pašalinimas vėlesnėse procedūrose būtų neįmanomas arba pernelyg sudėtingas. Vienais atvejais galbūt pakaktų bendro pobūdžio įspėjimo, kad už nepagrįstą ieškinį ar kitą su sąžiningumo imperatyvais aiškiai nederantį elgesį gali būti skiriama bauda. Jau vien tai leistų asmeniui apmąstyti savo poziciją ir, reikalui esant, pateikti teismui papildomų argumentų ar kt. Kitais atvejais, teismas galbūt turėtų plačiau išdėstyti, kokie faktai jį verčia svarstyti nagrinėjamos sankcijos skyrimo galimybę, paprašyti asmens paaiškinti tam tikras aplinkybes. Kartais apskritai gali būti aiškiai matyti, kad asmuo turėjo numanyti, jog elgiasi nederamai ir gali susilaukti sankcijų (pvz., pirmosios instancijos teismas atmeta ieškinį, pažymėdamas, kad jis yra aiškiai nepagrįstas, išsamiai aptardamas visus iškeltus argumentus, tačiau ieškovas vis tiek paduoda apeliacinį skundą grįsdamas jį tais pačiais argumentais ir net nemėgindamas kaip nors paneigti teismo sprendime išdėstytų argumentų, asmuo yra atstovaujamas profesionalaus atstovo ar pan.). Be to, baudos skyrimo arba nuostolių atlyginimo dėl piktnaudžiavimo procesu gali prašyti ir kitas proceso dalyvis. Pastaruoju atveju, jei asmuo supažindinamas su atitinkamu procesiniu dokumentu, kuriame minėtas prašymas išdėstytas, apskritai nebelieka būtinybės teismui jį įspėti, kad gali būti svarstomas baudos už piktnaudžiavimą procesu klausimas.

⁷⁰⁰ Žr. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. sausio 17 d. įsakymas Nr. 14 „Dėl pažymos formų, naudojamų įteikiant procesinius dokumentus, patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 9-307.

Kiek tai susiję su asmens teise būti išklausytam, teise į gynybą, tiesioginiu dalyvavimu, sprendžiant baudos skyrimo klausimą, mūsų manymu, teismas, atsižvelgdamas į konkrečias aplinkybes, paprastai taip pat turėtų siekti dar prieš skiriant baudą išklausti šalį, suteikti galimybę jai pasiaiškinti, išdėstyti savo poziciją. Kita vertus, teismas neturėtų tapti prokuroru ir prieš skirdamas baudą surašyti „kaltinamąjį aktą“ ar pan. Tinkamo proceso standartai, mūsų manymu, šiuo atveju gali būti taikomi lanksčiai. Baudos skyrimo procedūra neturėtų tapti betiksle papildoma našta, pernelyg sudėtingu ir pagrindinį procesą tik užvilkinančiu veiksmu. Juolab kad Lietuvos teisėje yra nustatyta speciali baudos peržiūrėjimo procedūra (CPK 107 str.), kuri, mūsų manymu, gali būti veiksminga priemonė potencialiems sąžiningo (tinkamo) teismo proceso trūkumams, klaidoms, padarytoms prieš skiriant nuobaudą, ištaisyti ir pašalinti. Egzistuojant šiai procedūrai, nutartis skirti baudą iš esmės gali būti traktuojama tarsi preliminarus teismo pozicijos („kaltinimo“) dėl padaryto pažeidimo pareiškimas, dėl kurio asmeniui suteikiama reali galimybė pasisakyti paduodant pareiškimą dėl baudos sumažinimo arba panaikinimo. Taigi būtent šioje procedūroje gali būti užtikrinamas asmens teisės į gynybą realumas, visų baudos skyrimui, jos dydžiui reikšmingų klausimų išnagrinėjimas. Tačiau, mūsų manymu, siekiant padaryti baudos peržiūrėjimo procedūrą tikrai veiksmingą ir visapusiškai užtikrinančią asmens procesines teises derėtų apsvarstyti keletą jos pakeitimų.

Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą, gali atsitikti taip, kad baudos klausimas gali būti išspręstas tiesiogiai apskritai neišklausius pažeidėjo. Bauda gali būti skiriama asmeniui nedalyvaujant teismo posėdyje. Pagal CPK 107 straipsnio 1 dalį, pareiškimas dėl baudos panaikinimo arba sumažinimo nagrinėjamas rašytinio proceso tvarka, atskirasis skundas taip pat (pagal bendrą taisyklę) nagrinėjamas už uždarų durų. Tokia padėtis, mūsų manymu, gali būti pripažinta nesuderinama su tinkamo (sąžiningo) teismo proceso, tiesioginio dalyvavimo ir betarpiškumo principais. Dėl paskirtos baudos asmuo gali likti apskritai tiesiogiai neišklaustas. Todėl, mūsų manymu, įstatyme derėtų numatyti, kad *sprendimas dėl baudos peržiūrėjimo arba panaikinimo (CPK*

107 str.) gali vykti žodinio proceso tvarka, skiriant atskirą teismo posėdį, į kurį būtų kviečiamas asmuo, kuriam skirta bauda, o prirėikus – ir kiti asmenys. Šių asmenų neatvykimas į teismo posėdį neturėtų būti kliūtis išnagrinėti pareiškimą. Pareiškimas dėl baudos panaikinimo ar peržiūrėjimo turėtų būti visada nagrinėjamas žodinio proceso tvarka, kai bauda buvo skirta neišklausius asmens. Pastebėtina, kad Latvijos ir Rusijos civilinio proceso kodeksuose, kuriuose nustatytos analogiškos baudos peržiūrėjimo procedūros, šis klausimas visada sprendžiamas žodinio proceso tvarka teismo posėdyje⁷⁰¹.

Mūsų manymu, tinkamo teismo proceso principas taip pat reikalauja, kad sprendimą pagal pareiškimą dėl baudos panaikinimo arba sumažinimo spęstų ne tas pats teisėjas (-ai), kurie dalyvavo skiriant nuobaudą. Šiuo atveju turėtų būti laikomasi principo, kad niekas negali būti teisėjas savo byloje. Savo ruožtu, paskirtos baudos sumažinimo arba panaikinimo pareiškimo sprendimas iš esmės reiškia, kad yra tikrinamas teismo nutarties skirti sankciją teisėtumas ir pagrįstumas. Tas pats teisėjas to daryti neturėtų. Proceso ekonomiško ir operatyvumo sumetimais⁷⁰² neturėtų nusverti teismo nešališkumo imperatyvų. Ir nesvarbu, kad teisėjas galbūt nėra subjektyviai suinteresuotas. Teisingumas turi būti ne tik vykdomas: turi būti matoma, kad jis yra vykdomas (angl. – *justice must not only be done: it must be seen to be done*). Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje pabrėžiama, kad teisė į nešališką teismą turi būti nagrinėjama dviem aspektais – subjektyviuoju ir objektyviuoju. Subjektyvusis teismo ir teisėjo nešališkumas reiškia tai, kad nė vienas teisėjas neturi išankstinio nusistatymo ar nėra tendencingas. Objektyvusis teisėjo nešališkumas yra bet kokių prielaidų, sukeliančių abejonių dėl nešališkumo, nebuvimas. Iš Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos galima daryti išvadą, kad, sprendžiant teisės į nešališką teismą pažeidimo klausimą, svarbu netgi tai, kaip susidariusi situacija ir esančios aplinkybės atrodo objektyviam

⁷⁰¹ Latvijos Respublikos civilinio proceso kodekso 68 str. 3 d. Žr. Latvijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Latvijas civilprocesa kodekss*) [interaktyvus]. Anglų k. [žiūrėta 2010-04-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.vvc.gov.lv/>>; Rusijos Federacijos civilinio proceso kodekso 106 str. 1 d.

⁷⁰² Be jokios abejonės, teisėjas (-ai), kuris skyrė baudą, turi geriausias galimybes greitai išspręsti šį klausimą, nes jis yra susipažinęs su byla.

stebėtoju⁷⁰³. Tai, kad tas pats teisėjas skiria baudą (ir tokiu būdu tarsi apkaltina asmenį padarius teisės pažeidimą) ir svarsto jos panaikinimo (asmens išteisinimo) klausimą, objektyviau (išorinio stebėtojo) požiūriu, mūsų manymu, negali nesukelti abejonių. Juolab kad pačiam teismui priklauso ir baudos skyrimo („kaltinimo“) iniciatyva, o peržiūrėjimo procedūros reikšmė, kaip minėta, yra gana didelė ir negali būti nuvertinama. Todėl mes nesutinkame su Lietuvos teismų praktika, kurią sankcionavo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁷⁰⁴, kad tas pats teisėjas gali ir skirti baudą, ir spręsti dėl pareiškimo sumažinti arba panaikinti ją. Autorius siūlo pakeisti baudos skyrimo tvarką reglamentuojančias nuostatas, papildant jas norma, kad *teisėjas, kuris dalyvavo skiriant baudą, negali spręsti pareiškimo dėl jos sumažinimo ar panaikinimo.*

V.2.8. Apskundimas

Su bauda už piktnaudžiavimą procesu susiję apskundimo klausimai analizuotini dviem aspektais, t. y. kai bauda yra: 1) paskiriama; 2) nepaskiriama.

Paskirtos baudos apskundimas

CPK 95 straipsnis nenustato jame numatytos baudos apskundimo tvarkos. Teismai, spręsdami šį klausimą, paprastai vadovaujasi CPK 107 straipsniu, reguliuojančiu baudos panaikinimo ir peržiūrėjimo tvarką. Tačiau teismų praktika yra nevienoda.

CPK 107 straipsnyje nustatyta, kad asmuo, kuriam paskirta bauda, per keturiolika dienų nuo nutarties priėmimo gali prašyti teismą, paskyrusią baudą,

⁷⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 7 d. nutartis c. b. *Klaipėdos rajono apylinkės prokuratūra v. draudimo UAB „Baltijos garantas“*, Nr. 3K-3-675/2007, kat. 93.2.2; 124.2.8.

⁷⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. spalio 12 d. nutartis c. b. pagal *A. B. kasacinį skundą*, Nr. 3K-3-406/2007, kat. 98.3; 101. Kaip matyti iš su šia nutartimi susijusių Lietuvos apeliacinio teismo nutarčių, baudą skyrė ir dėl jos peržiūrėjimo pasisakė tas pats teisėjas.

ją panaikinti ar sumažinti. Vadovaujantis šia nuostata, dėl nutarties skirti baudą atskirasis skundas apeliacinės instancijos teismui tiesiogiai negali būti paduotas. Teismui, skyrusiam nuobaudą, pirmiausia turi būti pateikiamas prašymas ją panaikinti arba sumažinti.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. gegužės 20 d. nutartyje konstatavo: „Civilinio proceso kodeksas prašymą dėl paskirtos nuobaudos panaikinimo ar sumažinimo priskiria teismo, paskyrusio šią baudą (nagrinėjamu atveju pirmosios instancijos teismo), kompetencijai (CPK 107 str.). Tuo tarpu dėl teismo nutarties, kuria pareiškimas panaikinti ar sumažinti baudą atmetamas, gali būti duodamas atskirasis skundas (CPK 107 str. 2 d.). Taigi nutartis arba nagrinėjamoju atveju sprendimo dalis (teismo priimto procesinio sprendimo dėl baudos paskyrimo forma nekeičia šio klausimo reguliavimo tvarkos) dėl teismo nuobaudos paskyrimo nėra apeliacinio apskundimo objektas“⁷⁰⁵. Atsižvelgdamas į tai, Lietuvos apeliacinis teismas nusprendė apeliacinį procesą, pradėtą pagal ieškovo R. S. apeliacinį skundą dėl Vilniaus apygardos teismo 2007 m. birželio 26 d. sprendimo dalies, kuria už nesąžiningą nepagrįsto ieškinio pareiškimą R. S. paskirta 8 000 Lt bauda, nutraukti. Kaip matyti, buvo laikomasi nuomonės, kad nepriklausomai nuo to, kokiam procesiniame dokumente (sprendime ar nutartyje) išdėstytas sprendimas skirti baudą, jo peržiūrėjimas (panaikinimas) turi būti nagrinėjamas specialia CPK 107 straipsnyje nustatyta tvarka. Panašu, kad pozicija, reikalaujanti laikytis CPK 107 straipsnyje nustatytos tvarkos, vis labiau įsitvirtina⁷⁰⁶.

Tačiau tokia praktika nėra vieninga. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis teismas 2007 m. gruodžio 18 d. nutartimi⁷⁰⁷ iš esmės pasisakė dėl apelianto argumentų, susijusių su jam skirta bauda už piktnaudžiavimą procesu, nors jie ir buvo įtraukti į apeliacinį skundą. Bauda buvo palikta nepakeista. Dėl baudos

⁷⁰⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis c. b. R. S. v. Lietuvos valstybė, Nr. 2A-280/2008, kat. 44.5.2.17; 121.17.

⁷⁰⁶ Žr., pvz., Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 10 d. nutartį c. b. R. R. v. A. R., Nr. 2S-1166-259/2009, kat. 101, 113.6.2.4, 119.11, 121.14, 122.4; 2009 m. balandžio 27 d. nutartį c. b. R. Ž. v. N. S., Nr. 2A-518-264/2009, kat. 35.3.6; 35.5; 121.15; 121.21.

⁷⁰⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. V. D. v. I. D. ir kt., Nr. 2A-556/2007, kat. 114.8.2.

už piktnaudžiavimą procesu pagrįstumo pasisakė, ją savo 2008 m. kovo 7 d. nutartimi, išnagrinėjęs apeliacinį skundą, panaikino, nors prieš tai nebuvo naudojamosi baudos peržiūrėjimo procedūra, ir Vilniaus apygardos teismas⁷⁰⁸. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 20 d. nutartimi⁷⁰⁹ buvo išnagrinėtas ieškovo apeliacinis skundas dėl apylinkės teismo sprendimo dalies, kuria jam, vadovaujantis CPK 95 straipsnio 2 dalimi, buvo skirta 1 000 Lt bauda, nors sprendimo dalis, kuria pats ieškinys buvo atmestas, nebuvo ginčijama ir baudos peržiūrėjimo procedūra nebuvo pasinaudota.

Vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kuri praktika tinkamesnė, mūsų manymu, sudėtinga. Tačiau akivaizdu, kad nevienoda pozicija yra netoleruotina. Negali būti taip, kad vieną kartą iš asmens reikalaujama kreiptis dėl baudos panaikinimo arba peržiūrėjimo, o kitą kartą jau pakanka pačiame apeliaciniame (atskirajame) skunde išdėstyti nesutikimą su ja.

Sprendžiant paminėtą problemą, viena vertus, gali būti teigiama, kad baudos peržiūrėjimo procedūra yra speciali. Ji padeda užtikrinti veiksmingą nubausto asmens teisių gynybą. Baudos skyrimo procedūra suponuoja „procesą procese“, todėl ji galėtų vykti atskirai nuo „pagrindinio“ proceso dėl materialinio ginčo esmės, pagal specialias taisykles.

Kita vertus, jei dėl teismo sprendimu paskirtos baudos bus leidžiama jos peržiūrėjimo procedūra, sprendimo rezoliucinėje dalyje turės būti nurodytos ir realiai vykdomos skirtingos atskirų sprendimo dalių teisėtumo ir pagrįstumo tikrinimo procedūros, kas tikrai neprisidės prie proceso aiškumo, paprastumo ir ekonomiškumo. Dėl vieno ir to paties teismo sprendimo (jo atskirų dalių) bus užvestos dvi bylos, kurias pradinėje stadijoje nagrinės skirtingų instancijų teismai ir skirtingi teisėjai, turės būti priimti atskiri procesiniai sprendimai,

⁷⁰⁸ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 7 d. nutartis c. b. *A. G. ir kt. v. akcinė bendrovė „flyLAL–Lithuanian Airlines“ ir kt.*, Nr. 2A-55-467/2008, kat. 21.4.1.1; 35.6.1; 101; 121.15; 121.18; 121.21. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. birželio 4 d. nutartimi *S. V. civilinėje byloje* (Nr. 2Sa46-72/2008) apylinkės teismo už piktnaudžiavimą procesu paskirta bauda taip pat buvo panaikinta be baudos peržiūrėjimo procedūros, t. y. išnagrinėjus tik atskirąjį skundą.

⁷⁰⁹ Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 20 d. nutartis c. b. *R. Ž. v. K. J.*, Nr. 2A-700-601/2009, kat. 35.3.6; 35.5; 93.2.6; 95.2; 121.18; 121.21.

nors faktiškai tai galėtų padaryti viena aukštesniojo teismo teisėjų kolegija, priimdama vieną sprendimą. Tokiu būdu ne tik sudaromos prielaidos papildomoms teismų sistemos resursų ir laiko sąnaudoms, bet sukuriama nepatogumų ir nubaustam asmeniui. Dėl to paties sprendimo jis skirtingais terminais (apeliacinį skundą per 30 (40) dienų, pareiškimą dėl baudos peržiūrėjimo per 14 dienų) turi paduoti iš esmės du atskirus procesinius dokumentus. Be to, jei paskirta bauda bus tiesiogiai susijusi su sprendimu dėl ginčo esmės ir dėl to bus paduotas apeliacinis skundas, peržiūrėjimo procedūra greičiausiai turės būti stabdoma, kol apeliacinės instancijos teismas išnagrinės jį. Apeliacinės instancijos teismas gali pakeisti apskųstą sprendimą ir tokiu būdu gali išnykti teisinis ir faktinis pagrindas paskirtai baudai. Pavyzdžiui, jei aukštesniojo teismo teisėjų kolegija, nagrinėjanti apeliacinį skundą, nustatytų, jog asmuo, kuris buvo nubaustas už nesąžiningą ieškinio pareiškimą, vis dėlto buvo teisus, būtų akivaizdu, kad pirmosios instancijos teismo nutartis skirti baudą negalėtų būti laikoma pagrįsta. Pastaruoju atveju teismas vėl turėtų spręsti sudėtingą dilemą: ar naikinti nutartį, dėl kurios paduotas ir nagrinėtinas pareiškimas specialia CPK 107 straipsnio tvarka, ar pačiam peržengti apeliacinio skundo ribas bei panaikinti akivaizdžiai nepagrįstą sankciją⁷¹⁰. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad CPK 107 straipsnyje minimas būtent *nutarties* (o ne teismo sprendimo) dėl baudos skyrimo panaikinimas ar peržiūrėjimas.

Kaip matyti iš to, kas paminėta, baudos peržiūrėjimo procedūra turi ir tam tikrų privalumų, ir trūkumų, kurių poveikis procesui skiriasi priklausomai nuo konkrečios situacijos aplinkybių. Atsižvelgiant į tai, mes siūlytume tokį aptariamą problemą sprendimo variantą.

⁷¹⁰ Mūsų manymu, šiuo klausimo aspektu teisingą požiūrį išreiškė Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2009 m. kovo 10 d. nutartyje (c. b. *E. A. v. A. A.*, Nr. 2A-229-340/2009, kat. 75.4.3; 75.6.1; 75.8; 78.2.1; 121.15; 121.18; 121.21). Teismas, sprenddamas dėl nuobaudos pagal CPK 186 str. 6 d. teisėtumo, pažymėjo, jog teismo nuobaudos panaikinamos CPK 107 str. numatyta tvarka, tačiau nagrinėjamoje byloje baudos skyrimas tapo apeliacijos dalyku. Pripažinusi, kad bauda atsakovui paskirta be pakankamo pagrindo, kolegija, civilinio proceso koncentracijos sumetimais, panaikino teismo sprendimą dalyje dėl baudos skyrimo.

Pirma, pirmosios instancijos teismas⁷¹¹ tuo pačiu procesiniu dokumentu (sprendimu, nutartimi) neturėtų spręsti ir baudos paskyrimo, ir kitą klausimą, galintį būti savarankišku apeliacinio (atskirojo) skundo objektu, jei jie nėra tarpusavyje glaudžiai susiję. Jei tarp šių klausimų nėra pakankamo ryšio, jie turėtų būti sprendžiami atskirais procesiniais dokumentais, o baudos paskyrimas – atskira nutartimi, kuriai būtų taikoma CPK 107 straipsnyje nustatyta tvarka. Pavyzdžiui, nederėtų tuo pačiu teismo sprendimu atmesti ieškinį ir skirti baudą už proceso vilkinimą, niekuo nesusijusį su materialiniu teisiniu ieškinio nepagrįstumu. Tokia praktika leistų atriboti baudas, kurių teisėtumas ir pagrįstumas tiesiogiai nepriklauso nuo „pagrindinio“ proceso baigties ir todėl dėl jo (teisėtumo) gali būti sprendžiama nepriklausomai nuo to, ar apskūstas procesinis sprendimas, kuriuo ginčas išspręstas iš esmės. Problemos dėl peržiūrėjimo procedūros iš esmės kyla tik tada, kai paskirta sankcija yra tiesiogiai susijusi su „pagrindiniu“ procesu, t. y. su ginču dėl materialinės teisės⁷¹², kuris nėra užbaigtas galutiniu ir įsiteisėjusiu sprendimu. Pastaruoju atveju visapusiškas baudos pagrįstumo ir teisėtumo peržiūrėjimas teisme, skyrusiam baudą, yra neįmanomas, jei „pagrindinį“ ginčą dar sprendžia aukštesnės instancijos teismas.

Antra, pirmosios instancijos teismas turėtų skirti baudą tuo pačiu procesiniu dokumentu (sprendimu, nutartimi), kuriame išsprendžiami ir kiti klausimai, galintys būti savarankišku apeliacinio (atskirojo) skundo objektu, tik jei nuobaudos skyrimo pagrindai yra pakankamai susiję su „pagrindiniu“ ginčo dalyku, kas daro peržiūrėjimo ir apeliacijos procedūros atskyrimą nepraktišku. Baudos teisėtumas ir pagrįstumas tokiu atveju pirmiausia priklauso nuo, ar bus skundžiamas atitinkamas sprendimas (nutartis), o jei taip – kokie bus tokio skundo išnagrinėjimo rezultatai. Atsižvelgiant į tai, teismui paskyrus baudą tuo pačiu procesiniu dokumentu (sprendimu, nutartimi), kuriame išsprendžiami ir

⁷¹¹ Šios nuostatos esmė ta, kad apeliacinės ir kasacinės instancijos teismo procesiniai sprendimai dėl „pagrindinių“ ginčo klausimų įsiteisėja nuo jų priėmimo momento, todėl šiems teismams dažniausiai nekils kliūčių peržiūrėti paskirtą baudą, nes ginčas iš esmės bus užbaigtas. Taigi jei bauta skiriama apeliacinės ar kasacinės instancijos teismo, ji turėtų būti visais atvejais peržiūrima CPK 107 str. nustatyta tvarka.

⁷¹² Pvz., kai skiriama bauta už aiškiai nepagrįstą ieškinį.

kiti klausimai, galintys būti savarankišku apeliacinio (atskirojo) skundo objektu, ji turėtų būti ginčijama bendra tvarka, t. y. paduodant apeliacinį (atskirąjį) skundą. Šiuo aspektu pastebėtina, kad panašių pavyzdžių galime atrasti ir teismų praktikoje. Pavyzdžiui, jei teismo sprendimu išsprendžiami klausimai (pvz., dėl bylos nutraukimo), kurie dažniausiai yra atskirojo skundo objektas, net ir dėl šios sprendimo dalies duodamas apeliacinis skundas.

Kadangi teismų praktika šiuo aspektu yra skirtinga, minėtiems pasiūlymams įgyvendinti, mūsų manymu, turėtų būti atlikti atitinkamų CPK normų pakeitimai⁷¹³.

Pabrėžtina, jog nusprendus laikytis pozicijos, kad visais atvejais turi būti naudojama baudos peržiūrėjimo procedūra, teismo procesiniame dokumente, kuriuo skiriama ši sankcija, turėtų būti konkrečiai išaiškinama, kokia tvarka ji peržiūrima. Pirmosios instancijos teismas ar Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atrankos kolegija, sprendama atitinkamo skundo priėmimo klausimą, ir matydama, kad jame yra išdėstytas prašymas panaikinti ar sumažinti paskirtą baudą ir nėra pasinaudota baudos peržiūrėjimo procedūra, turėtų nutartimi atsisakyti priimti skundą šioje dalyje, išskirti šį klausimą bei perduoti jį nagrinėti specialia CPK 107 straipsnio nustatyta tvarka. Bet kuriuo atveju teismai privalo užimti aiškia poziciją, ar reikia paduoti pareiškimą dėl baudos peržiūrėjimo, kai ji paskirta pirmosios instancijos teismo sprendimu (nutartimi), kuria išspręsti ir kiti klausimai, galintys būti savarankišku skundo objektu.

Teismų praktikoje taip pat yra kilęs ir panašus, kad nėra galutinai išspręstas klausimas, kaip turi būti skundžiama apeliacinės instancijos (apygardos) teismo, skyrusio asmeniui baudą, nutartis atsisakyti tenkinti prašymą dėl paskirtos baudos panaikinimo ar sumažinimo.

⁷¹³ Detalūs pasiūlymai pateikiami paskutiniame šio darbo skyriuje. Tačiau jau šioje vietoje pastebėtina, kad be paminėtų pozicijų įtvirtinančių nuostatų, siekiant užtikrinti, kad siūloma galimybė nebūtų piktnaudžiaujama ir būtų užtikrintas tinkamas darbo tarp skirtingų instancijų teismų pasiskirstymas, autoriaus nuomone, Civilinio proceso kodekse derėtų papildomai nustatyti, jog jei apeliacinis (atskirasis) skundas paduodamas tik dėl sprendimo (nutarties) dalies, kuria skirta bauda: 1) pirmosios instancijos teismas, sprenddamas skundo priėmimo klausimą, laiko jį pareiškimu dėl baudos panaikinimo ar sumažinimo ir išnagrinėja CPK 107 straipsnio nustatyta tvarka; 2) toks skundas neturi įtakos likusios sprendimo (nutarties) dalies įsiteisėjimui ir vykdymui.

Lietuvos apeliacinis teismas 2010 m. vasario 25 d. nutartyje konstatavo, kad „CPK 107 straipsnyje nustatyta, kad po peržiūrėjimo asmeniui yra nustatyta teisė į apeliaciją. Pagal CPK 107 straipsnio 2 dalį, teismo nutartis, kuria pareiškimas panaikinti ar sumažinti baudą atmetamas, gali būti skundžiama apeliacine tvarka paduodant atskirąjį skundą. Tai reiškia, kad teismo nutarties teisėtumo ir pagrįstumo peržiūrėjimas atliekamas aukštesnės instancijos teisme. Nagrinėjamu atveju nutartis, kuria atmestas pareiškimas dėl paskirtos baudos peržiūrėjimo, yra priimta Panevėžio apygardos teismo, kuris bylą nagrinėjo apeliacine tvarka. Skundas dėl tokios nutarties peržiūrėjimo paduodamas Lietuvos apeliaciniam teismui, kaip aukštesnei teismo instancijai. Tokios praktikos laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Lietuvos Aukščiausiojo teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-406/2007)“⁷¹⁴.

Tačiau 2010 m. rugpjūčio 10 d. nutartyje Lietuvos apeliacinis teismas jau laikėsi kitokios pozicijos. Teismas nurodė, kad „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 331 straipsnio šeštoji dalis nustato, jog apeliacinės instancijos teismo sprendimas ar nutartis įsiteisėja nuo jų priėmimo dienos. Skundžiama Panevėžio apygardos teismo 2009 m. lapkričio 6 d. nutartis, kuria ieškovui <...> nepanaikinta bauda už bylos vilkinimą <...>, priimta apeliacinės instancijos teismo, t. y. Panevėžio apygardos teismui nagrinėjant civilinę <...>, todėl įsiteisėjo nuo jos priėmimo dienos ir negali būti apeliacinio apskundimo objektu. Atsižvelgiant į tai, kad skundžiama nutartis negali būti apeliacinio apskundimo objektu, apeliacinis procesas pagal ieškovo <...> atskirąjį skundą dėl Panevėžio apygardos teismo 2009 m. lapkričio 6 d. nutarties nutraukiamas (CPK 315 str. 2 d. 3 p., 5 d.)“⁷¹⁵.

Mums priimtinesnis yra pastarasis teisės normų aiškinimas. Pirma, mūsų manymu, CPK 107 straipsnio 2 dalis, numatanti atskirojo skundo dėl

⁷¹⁴ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 25 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė draudimo kompanija „PZU Lietuva“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Aukštaitijos traktas“*, Nr. 2-240/2010, kat. 101, 122.1.

⁷¹⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 19 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė draudimo kompanija „PZU Lietuva“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Aukštaitijos traktas“*, Nr. 2-870/2010, kat. 122.1.

nutarties peržiūrėti paskirtą baudą padavimo galimybę, buvo suformuluota turint omenyje situaciją, kai bauda skiriama bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme. Antra, nei CPK 279 straipsnio 1 dalis, nei 331 straipsnio 6 dalis nenumato išimčių iš taisyklės, kad apeliacinės instancijos teismo, kuriuo gali būti ir apygardos teismas, nutartys įsiteisėja nuo priėmimo momento. Savo ruožtu, Lietuvos apeliacinis teismas apeliacine tvarka negali peržiūrėti įsiteisėjusių teismo nutarčių. Trečia, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas iš esmės nagrinėja kasacinius skundus dėl apygardos teismo, apeliacine tvarka nagrinėjančio bylą dėl apylinkės teismo sprendimo (nutarties), priimtų nutarčių sustabdyti bylos nagrinėjimą⁷¹⁶. Taigi nors CPK 165 straipsnis numato, kad dėl nutarties sustabdyti bylą gali būti paduodamas atskirasis skundas, tačiau, kaip matyti iš to, kas paminėta, tokios nutarties peržiūrėjimas vyksta ne Lietuvos apeliaciniame, bet kasacinės instancijos teisme. Mūsų nuomone, nėra jokių teisiškai pagrįstų argumentų, kodėl kitaip turėtų būti sprendžiamas klausimas dėl apeliacinės instancijos (apygardos) teismo priimtų nutarčių dėl pareiškimo panaikinti ar peržiūrėti šio teismo paskirtą baudą. Ketvirta, minėtoje Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. vasario 25 d. nutartyje nepagrįstai remiamasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 12 d. nutartimi civilinėje byloje Nr. 3K-3-406/2007, nes joje nagrinėta kitokia situacija⁷¹⁷. Penkta, toks aiškinimas užtikrina operatyvesnį baudos teisėtumo ir pagrįstumo klausimo išsprendimą. Mūsų manymu, nėra poreikio, pakankamų teisinių ir praktinių argumentų šį klausimą spręsti trijų instancijų teismuose (apygardos teisme du kartus – skiriant baudą ir peržiūrint ją, Lietuvos apeliaciniame teisme – nagrinėjant atskirąjį skundą, Lietuvos Aukščiausiajame Teisme – nagrinėjant kasacinį skundą).

Jei baudą skirtų pirmosios instancijos teismas, o apeliacinės instancijos (apygardos) teismas išnagrinėtų atskirąjį skundą dėl nutarties, kuria buvo

⁷¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. sausio 5 d. nutartis c. b. *UAB „Neo Group“ v. S. G.*, Nr. 3K-3-25/2010, kat. 113.6.1.3; 2009 m. spalio 12 d. nutartis c. b. *A. P. v. D. P.*, Nr. 3K-3-404/2009, kat. 113.6.1.3.

⁷¹⁷ Civilinėje byloje Nr. 3K-3-406/2007 Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sprendė dėl Lietuvos apeliacinio teismo paskirtos baudos, kurią buvo atsisakyta panaikinti to paties Lietuvos apeliacinio teismo nutartimi.

išspręstas pareiškimas dėl baudos panaikinimo ar sumažinimo, tokia apygardos teismo nutartis įsiteisėtų iškart (CPK 339 str.) ir galėtų būti skundžiama tik kasaciniu skundu. Kasaciniu skundu skundžiama ir Lietuvos apeliacinio teismo nutartis, kuria jis išsprendžia atskirąjį skundą dėl apygardos teismo nutarties, kuria išnagrinėtas pareiškimas dėl baudos panaikinimo arba sumažinimo, taip pat nutartis, kuria buvo išspręstas prašymas dėl šio (Lietuvos apeliacinio) teismo paskirtos baudos panaikinimo ar sumažinimo⁷¹⁸. Pastebėtina, kad CPK nustatyti kasacijos ribojimai pagal ginčo kainą nėra taikytini procesinio teisinio pobūdžio sumoms, kokia yra ir nagrinėjama nuobauda, todėl kasacinis skundas galėtų būti paduodamas nepriklausomai nuo paskirtos baudos dydžio⁷¹⁹.

Apskundimas nepaskyrus baudos

Aptarus paskirtos baudos peržiūrėjimo problematiką, pereitina prie klausimų, susijusių su baudos už piktnaudžiavimą procesu nepaskyrimo ginčijimu.

Proceso įstatymas nenumato nutarties atsisakyti skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu apskundimo galimybės. Tokia nutartis neužkerta kelio ir tolesnei bylos eigai (CPK 334 str. 1 d.). Be to, kaip minėta, mes manome, kad šalis neturi subjektinės teisės reikalauti, kad teismas skirtų piktnaudžiaujančiam procesu dalyviui baudą valstybės naudai. Atitinkamai jis negali turėti ir su tuo susijusių teisinės gynybos priemonių, pirmiausia skundo šiuo klausimu teisės. Dar daugiau, dėl galimybės aukštesnės instancijos teismui tiesiogiai skųsti baudos už piktnaudžiavimą procesu nepaskyrimą valstybės naudai, atsirastų didelė „satelitinių“ ginčų dėl procesinių klausimų grėsmė, sudaranti prielaidas nukreipti proceso eigą ir koncentraciją nuo ginčo esmės prie šalutinių, nepagrindinių dalykų. Tai tik papildomai ir be pakankamo pagrindo apkrautų teismų sistemą, trikdytų jos veiksmingą funkcionavimą, didintų pačių bylininkų susierzinimą, jų patiriamus nepatogumus ir

⁷¹⁸ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. spalio 12 d. nutartį c. b. pagal A. B. kasacinį skundą, Nr. 3K-3-406/2007, kat. 98.3; 101

⁷¹⁹ DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2009, IV tomas, p. 206.

bylinėjimosi kaštus. Taigi, mūsų manymu, atsisakymas skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu ar apskritai jos nepaskyrimas negali būti atskirojo, apeliacinio arba kasacinio skundo objektas.

Kita vertus, įstatymas nedraudžia byloje dalyvaujančiam asmeniui apeliaciniame, atskirajame ar kasaciniame skunde, kuriuo jis skundžia atitinkamą teismo sprendimo ar nutartį, iškelti klausimą dėl baudos skyrimo, prašyti ją taikyti, kritikuoti žemesnės instancijos poziciją neskirti baudos, pateikti su tuo susijusius argumentus ir samprotavimus. Iš tiesų nėra jokio teisinio pagrindo neleisti asmeniui pareikšti savo nuomonę, atkreipti teismo dėmesį šiuo viešojo intereso gynimo reikalu. Juk tokiu būdu asmuo tik padeda teismui atlikti tai, ką pastarasis turi daryti *ex officio*.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, autoriaus nuomone, aptariamam klausimui spręsti pagal analogiją turėtų būti taikoma CPK 334 straipsnio 3 dalyje suformuluota taisyklė, t. y. *nutartis, kuria teismas atsisako skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu, yra neskundžiama, bet motyvai dėl jos neteisėtumo ir nepagrįstumo gali būti įtraukiami į atskirąjį, apeliacinį ar kasacinį skundą*. Kaip minėjome anksčiau, mūsų manymu, net apeliacinės ir kasacinės instancijos teismas gali skirti baudą už žemesnės instancijos teisme atliktus procesinio piktnaudžiavimo veiksmus. Taigi teismas bet kuriuo atveju iš esmės turėtų pasisakyti dėl apeliaciniame (atskirajame), kasaciniame skunde proceso dalyvio išdėstyto prašymo skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu. Jis neturėtų visiškai nusišalinti nuo šio klausimo, remdamasis išimtinai tokiomis nuostatomis, kurios yra skirtos apriboti proceso dalyvių procesines galimybes, o ne teismo pareigą *sua sponte* taikyti iš esmės imperatyvaus procesinio teisinio pobūdžio normas ir kovoti su piktnaudžiavimu.

Kaip matyti iš Lietuvos teismų praktikos, aiškios pozicijos nagrinėjamu klausimu kol kas nėra.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2005 m. gegužės 26 d. nutartyje konstatavo, jog „CPK nenumato, jog teismo atsisakymas šaliai taikyti CPK 95 straipsnyje numatytas sankcijas gali būti skundžiamas kitos šalies ar trečiojo asmens atskiruoju skundu. Pagal CPK

107 straipsnio antrąją dalį atskirasis skundas gali būti duodamas dėl teismo nutarties, kuria atmetamas pareiškimas panaikinti ar sumažinti baudą. Tokį atskirąjį skundą gali paduoti tik asmuo, kuriam bauda paskirta. Teismo nutartis dėl CPK 95 straipsnyje numatytų sankcijų netaikymo neužkerta galimybės tolesnei bylos eigai. *Atsižvelgiant į minėtas aplinkybes, darytina išvada, jog teismo nutartis dėl CPK 95 straipsnyje numatytų sankcijų netaikymo atskiruoju skundu neskundžiama <...>*⁷²⁰ [išskirta autoriaus].

Iš pirmo žvilgsnio viskas su šia nutartimi lyg ir būtų puiku ir ji atitiktų mūsų siūlomą poziciją. Tačiau iš tikrųjų taip nėra. Nutarties neskirti baudos už piktnaudžiavimą procesu neskundžiamumu Lietuvos apeliacinis teismas minėtu atveju pasinaudojo kaip argumentu apskritai nepasisakyti, ar buvo šiuo atveju piktnaudžiavimas, ar ne, nors šį klausimą savo skundais kėlė net du byloje dalyvaujantys asmenys. Mūsų manymu, nors apeliacinis procesas dėl nutarties dalies neskirti baudos buvo nutrauktas formaliai teisėtai ir pagrįstai, tačiau, nepaisant to, teismas turėjo iš esmės bent keliais sakiniais pasisakyti, kodėl jis neįžvelgia piktnaudžiavimo procesu ir nemato pagrindo skirti už tai nuobaudos. Juk kovoti su piktnaudžiavimu teismas turi *ex officio*.

Kitoje byloje Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. rugpjūčio 10 d. nutartimi⁷²¹ jau iš esmės išnagrinėjo atsakovo atskirąjį skundą, kuriuo jis tik prašė pakeisti nutarties dalį, kuria atmestas prašymas paskirti ieškovui 20 000 Lt baudą, bei šią baudą skirti. Taigi šiuo atveju Apeliacinis teismas laikė, kad atsisakymas skirti baudą skundžiamas atskiruoju skundu.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. rugsėjo 17 d. nutartimi⁷²² iš esmės ir visa apimtimi išnagrinėjo atsakovo atskirąjį skundą, kuriuo buvo prašoma pakeisti Kauno apygardos teismo 2009 m. liepos 15 d. nutartį ir konstatuoti, jog pareiškėjo atstovas

⁷²⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gegužės 26 d. nutartis c. b. *akcinė bendrovė „Klaipėdos hidrotechnika“ v. valstybės įmonė „Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija“*, Nr. 2-250/2005, kat. 69; 106.6.

⁷²¹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. rugpjūčio 10 d. nutartis c. b. *UAB „BM ofisas“ v. UAB „Cobra“*, Nr. 2-417/2006, kat. 126.2; 126.8.

⁷²² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 17 d. nutartis c. b. *AB „Žydra“ v. UAB „Granex“*, Nr. 2-1285/2009, kat. 126.2.

administratorius piktnaudžiavo procesinėmis teisėmis ir, vadovaujantis CPK 95 straipsniu, skirti jam baudą, priimti atskirąją nutartį, informuojant apie jo piktnaudžiavimą teisėmis bei galimą dokumentų klastojimą Įmonių bankroto departamentą ir prokuratūrą, taip pat padidinti priteistas atstovavimo išlaidas iki 2 760 Lt. Nors kai kas galbūt gali papriekaištauti teismui, kad minėtoje byloje jis tarsi pripažino, kad baudos už piktnaudžiavimą nepaskyrimas (pirmosios instancijos teismas netenkino tokio atsakovo prašymo) gali būti skundžiamas atskiruoju skundu ir gali būti apeliacinio proceso objektu, tačiau, mūsų manymu, sprendimas iš esmės yra teisingas ir pagrįstas. Teismas pagrįstai (ir net gana išsamiai) pasisakė, kodėl nėra pagrindo skirti baudos.

Pastebėtina, kad teismų praktikoje taip pat būta pavyzdžių, kai atskiruoju skundu yra skundžiamas pirmosios instancijos teismo atsisakymas priimti prašymą dėl baudos skyrimo ir nuostolių atlyginimo už piktnaudžiavimą procesu. Apeliacinės instancijos teismas tokį skundą išnagrinėjo iš esmės ir panaikino teismo nutarties dalį atsisakyti priimti minėtą prašymą⁷²³.

Mūsų manymu, nuosekliai laikantis pozicijos, kad asmuo neturi teisės reikalauti, kad kitam proceso dalyviui būtų skirta bauda, nutartis, kuria prašymą dėl baudos skyrimo atsisakyta priimti, taip pat turėtų būti neskundžiama atskiruoju skundu. Nepriklausomai nuo to, ar yra byloje prašymas skirti baudą ar ne, esant pagrindui teismas *ex officio* turi apsvarstyti tokią galimybę. Taigi atsisakymas priimti prašymą dėl baudos skyrimo neužkerta kelio tiek „pagrindinio“ (dėl bylos esmės), tiek „šalutinio“ (dėl baudos skyrimo) proceso, t. y. bylos kaip tokios eigai. Be to, šiuo atveju nėra pagrindo vadovautis CPK 137 straipsnio 5 dalimi, nes atsisakoma priimti ne ieškinio pareiškimą, o procesinio teisinio pobūdžio prašymą, kuris jokių pareiškėjo teisių tiesiogiai apginti negali. Tokiu būdu nėra teisinio pagrindo paduoti atskirąjį skundą dėl atsisakymo priimti tokį prašymą (CPK 334 str. 1 d.). Tačiau, matyt, motyvai dėl tokio sprendimo neteisėtumo, taip pat kaip ir

⁷²³ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. UAB „Gaura“ v. UAB „Choreda“, Nr. 2S-523-345/2009, kat. 122.2;122.4.

atsisakymo skirti baudą atveju, galėtų būti įtraukti į atskirąjį (apeliacinį, kasacinį) skundą ir aukštesnės instancijos teismas galėtų į tai atitinkamai sureaguoti bei panaikinti nepagrįstą nutartį.

V.2.9. Kiti su bauda už piktnaudžiavimą procesu susiję klausimai

Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą, vyraujančią praktiką bei nuomones, konstatuoti piktnaudžiavimą galima, tik jei nustatoma asmens tyčia. Be to, mūsų manymu, baudos už nagrinėjamą pažeidimą nederėtų skirti, jei dėl jos atsiradę ir gresiantys negatyvūs padariniai yra mažai reikšmingi. Pavyzdžiui, net ir aiškiai nepagrįsto (bet vienintelio) prašymo dėl bylos atidėjimo pateikimas, kurį teismas be didesnių sunkumų atmeta, mūsų manymu, neturėtų būti pagrindas taikyti aptariamą sankciją. Jokia apčiuopiama žala šiuo atveju neatsiranda, teismo veiklos sutrikdymas ir gresiančių negatyvių padarinių dėl tokio elgesio (bylos užvilkinimo dėl jos atidėjimo) realumas nėra didelis – teismas be didesnio vargo prašymą atmeta. O kuo lengviau teismas gali identifikuoti netinkamą naudojimąsi procesinėmis teisėmis ir užkirsti kelią neigiamiems padariniams atsirasti, tuo mažiau pavojinga yra atitinkama veika ir kartu mažiau pagrįstas tampa nuobaudos skyrimas. Tačiau situacija gali būti vertinama visiškai kitaip, jei tai jau dešimtas prašymas per tą patį teismo posėdį, be kita ko, grindžiamas iš esmės tapačiais arba dirbtinai modeliuojamais argumentais. Tokiu elgesiu jau yra realiai ir akivaizdžiai ženkliai kenkiama teismo kaip valdžios įstaigos autoritetui, nes sudaromas įspūdis, jog teismas yra bejėgis ir nesugeba užkirsti kelio nesąžiningam elgesiui byloje, be to, dėl nuolatinio nepagrįstų prašymų teikimo sutrinka normalus teismo darbas ir nemažai laiko išsekvojama perniek. Bet kuriuo atveju, sprendžiant dėl atsakomybės priemonių už piktnaudžiavimą taikymo, visada svarbu nepamiršti dviejų konkuruojančių interesų: teisė į teisminę gynybą yra fundamentali garantija ir ji neturėtų būti nepateisinamai

ribojama, bet kartu yra būtini stabdžiai, ribojantys procesinius ekscesus, nes teisingumo sistema taip pat yra ir viešoji paslauga⁷²⁴.

CPK 95 straipsnis nenustato jokių kriterijų, pagal kuriuos teismas turi spręsti dėl baudos dydžio. Tačiau tai nereiškia, kad teismas šiuo atveju turi absoliučią diskreciją.

Teismas, parinkdamas konkretų baudos dydį, visų pirma turi įvertinti tuos tikslus ir funkcijas, kurias ši bauda atlieka. Kitaip tariant, teismas turi orientuotis į tokią sumą, kuri atgrasytų nuo panašių pažeidimų ir adekvačiai nubaustų už jau padarytąjį, kompensuotų valstybei padarytą žalą. Todėl pagrindiniai kriterijai, sprendžiant šį klausimą, turėtų būti padaryto nusižengimo pavojingumo pobūdis ir laipsnis, jo trukmė, pasikartojamumas (sistemingumas), kaltės laipsnis, sukelti padariniai. Pastebėtina, kad vertinant sukeltus padarinius, neturėtų būti teikiamas išskirtinis dėmesys tiems nuostoliams, kuriuos patyrė ar galėjo patirti priešinga šalis. Šių nuostolių atlyginimo ji gali savarankiškai pareikalauti. Nagrinėjamu atveju prioritetą yra ne jos, bet valstybės interesai.

Be to, skiriant baudą, turėtų būti atsižvelgta ir į individualias aplinkybes, susijusias su teisės pažeidimą padariusiu asmeniu, pavyzdžiui, jo finansine padėtimi, amžiumi, išsilavinimu, ankstesniu elgesiu šiame ar kituose procesuose.

Iš esmės analogiški kriterijai taikomi ir teismų praktikoje. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius yra nurodęs, kad sprendžiant dėl skirtinos baudos dydžio, turi būti atsižvelgiama į piktnaudžiavimo pobūdį, mastą, pasikartojimą, pasekmes, asmens, kuriam skiriama bauda, savybes ir pajamas, ieškinio kainą ir kitas reikšmingas aplinkybes⁷²⁵. Bet kuriuo atveju pateikti baigtinį sąrašą kriterijų, į kuriuos turi būti atsižvelgta skiriant baudą, nėra nei būtinybės, nei galimybės.

⁷²⁴ LE TOURNEAU, P.; CADIET, L. *Droit de la responsabilité et des contrats*. 7e éd. Paris: Dalloz, 2008, par. 6950.

⁷²⁵ Žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. balandžio 20 d. nutartis c. b. *M. B. v. 255-oji daugiabučių namų statybos bendrija „Juna“*, Nr. 2-3/2006, kat. 101; 114.11; 2008 m. spalio 23 d. nutartis c. b. *R. S. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2-798/2008, kat. 101.

Kaip rodo teismų praktika, baudos už piktnaudžiavimą procesu dydis svyruoja nuo kelių šimtų⁷²⁶ iki kelių ar keliolikos tūkstančių⁷²⁷ litų. Dažniausiai skiriamos baudos neviršija 3 000 Lt⁷²⁸. Vieno tūkstančio litų dydis tapo įprastas tais atvejais, kai baudžiama už piktnaudžiavimą nušalinimo teise⁷²⁹.

⁷²⁶ Pvz., Vilniaus miesto 2 apylinkės teismas už advokato prisiimtų įsipareigojimų neįvykdymą ir neatvykimą į teismo posėdį yra skyręs 100 Lt baudą (žr. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. sausio 29 d. nutartis c. b. *V. G. v. D. G.*, Nr. 2S-61-186/2009, kat. 95.2, 101, 122.3); Vilniaus miesto 1 apylinkės teismas už advokato nesirūpinimą greitu bylos išnagrinėjimu yra skyręs jam 200 Lt baudą (žr. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 9 d. nutartis c. b. *UAB „Verslo erdvė“ v. AB „Spauda“*, Nr. 2S-659-56/2010, kat. 101; 121.14; 121.18; 122.4); Vilniaus apygardos teismas už proceso vilkinimą yra skyręs 300 Lt baudą (žr. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 20 d. nutartis c. b. *UAB „Vilniaus energija“ v. G. K.*, Nr. 2SA-48-464/2008, 124.2.8; 124.2.9; 124.3); Lietuvos apeliacinis teismas už neteisingų duomenų apie neatvykimą į teismo posėdį pateikimą yra skyręs 500 Lt baudą (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. sausio 3 d. nutartis c. b. *T. Ž. v. akcinė bendrovė „Lietuvos jūrų laivinkystė“ ir kt.*, Nr. 2A-83/2008, kat. 101).

⁷²⁷ Pvz., Vilniaus apygardos teismas įmonės vadovui už nesąžiningą pareiškimo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo pareiškimą (iš esmės proceso vilkinimą), taip pat akivaizdų teismo klaidinimą dėl dokumento gavimo datos, be kita ko, pasitelkiant šiam tikslui pašto paslaugas teikiančią įmonę, yra skyręs net 12 000 Lt baudą (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 11 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „F2M group“ v. uždaroji akcinė bendrovė „MB projektai“*, Nr. 2-723-1/2010, kat. 99.6.; 102.5). Vilniaus apygardos teismas yra skyręs 5 000 Lt baudą už analogiškų prašymų, kurie jau buvo išspręsti, pakartotinį teikimą, nepasikeitus aplinkybėms ir į tai jau anksčiau atkreipus ieškovo dėmesį (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 10 d. nutartis c. b. *16-oji gyvenamųjų namų statybos bendrija v. UAB „NCC plėtra“ ir kt.*, Nr. 2-841/2010, kat. 110.1); nesąžiningą aiškiai nepagrįstą ieškinį, kai kvestionuojami įsiteisėję teismo sprendimai ir jais nustatytos aplinkybės (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. *V. D. v. I. D. ir kt.*, Nr. 2A-556/2007, kat. 114.8.2). Lietuvos apeliacinis teismas yra skyręs 5 000 Lt baudą už teisiškai reikšmingos informacijos nutylėjimą bankroto byloje (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. balandžio 22 d. nutartis c. b. Nr. 2-678/2010, kat. 95.6.1; 122.1; 126.2), o Vilniaus apygardos teismas 8 000 Lt baudą, kurią Lietuvos apeliacinis teismas sumažino iki 4 000 Lt, už nesąžiningą aiškiai nepagrįstų reikalavimų, kurie buvo išspręsti įsiteisėjusiu teismo sprendimu, pareiškimą, tokiu būdu kvestionuojant įsiteisėjusį teismo sprendimą nepaisant kelis kartus pakartotų išaiškinimų šiuo klausimu (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 23 d. nutartis c. b. *R. S. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2-798/2008, kat. 101). 3 000 Lt bauda buvo skirta už nepagrįsto ieškinio, siekiant užvilklinti teismo sprendimo vykdymą, pareiškimą, duomenų apie faktines aplinkybes, akivaizdžiai prieštaraujančias tikrosioms bylos aplinkybėms, pateikimą (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. balandžio 20 d. nutartis c. b. *M. B. v. 255-oji daugiabučių namų statybos bendrija*, Nr. 2-3/2006, kat. 101; 114.11); 2 500 Lt – už tapatų ieškinį, kai teismas ieškovui jau ne kartą buvo išaiškinęs procesinės ir materialinės teisės normas (žr. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 31 d. nutartis c. b. *J. V. v. V. P.*, Nr. 2S-658-115/2010, kat. 101.; 122.4), 2 000 Lt – už skirtinguose procesiniuose dokumentuose nurodytas prieštaraujančias viena kitai aplinkybes (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 19 d. nutartis c. b. *A. G. v. D. V. ir kt.*, Nr. 2-1050/2010, kat. 101), pakartotinio prašymo sustabdyti bylą, kai analogiškas vis dar yra nagrinėjamas instancine tvarka, pateikimą (Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 8 d. nutartis c. b. *AB „flyLAL - Lithuanian Airlines“ v. antstolė Neringa Lipeikienė*, Nr. 2SA-57-275/09, kat. 129.1.; 129.7), tapataus priešieškinio, kurį anksčiau du kartus buvo atsisakyta priimti, pareiškimą (žr. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. *J. J. v. UAB „Lankava“*, Nr. 2S-1807-259/2009, kat. 101, 108, 121.14, 122.4).

⁷²⁸ Iš 36 šio darbo autoriaus nustatytų baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimo atvejų daugiau kaip 80 proc. iš jų neviršijo 3 000 Lt sumos.

⁷²⁹ Žr., pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. liepos 13 d. nutartis c. b. 2KT-48/2010, kat. 94.4; 101; 2010 m. birželio 22 d. nutartis c. b. Nr. 2KT-41/2010, kat. 93.2.6; 94.4;

Atsižvelgiant į tai, didelių, palyginus su anksčiau minėtomis sumomis, baudų skyrimas turėtų būti išsamiai motyvuotas, pagrįstas teismo nustatyto nusizengimo sunkumu ar kitomis atsakomybę sunkinančiomis aplinkybėmis (pvz., pakartotinumu). Atsižvelgdamas į konkrečios situacijos aplinkybes (pvz., nepadaryta žalos nuosekliai proceso eigai ir nuostolių kitai šaliai), net ir nustatęs piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis faktą, teismas gali nuspręsti apskritai neskirti nuobaudos⁷³⁰.

Kaišiadorių rajono apylinkės teismas yra konstatavęs, kad atsižvelgiant į tai, jog nubaustas už piktnaudžiavimą procesu asmuo neprašo sumažinti baudos, t. y. nori tik jos panaikinimo, klausimas dėl jos sumažinimo nesvarstytinas⁷³¹. Iš esmės analogiškais argumentais vadovavosi ir Lietuvos apeliacinis teismas sprenddamas dėl 12 000 Lt baudos. Teismas nurodė, kad „atskiruoju skundu neprašoma mažinti baudos dydį ir nenurodomi pagrindai bei aplinkybės dėl baudos dydžio sumažinimo“⁷³². Atsižvelgdamas į tai, teismas net nesvarstė, ar bauda, savo dydžiu beveik prilygstanti bausmei (baudai) už apysunkį nusikaltimą (BK 47 str. 3 d. 3 p.), nėra per griežta.

Minėta pozicija, mūsų manymu, nepagrįsta. Prašymas panaikinti nuobaudą implicitiškai apima ir jos sumažinimą. Todėl teismai, peržiūrėdami paskirtą baudą, neturėtų apsiriboti vien tik jos panaikinimo pagrindų patikrinimu, bet turėtų įvertinti ir jos dydį, ar ji nėra per griežta. Tai teismas turėtų daryti *ex officio*, net ir nesant konkrečiai suformuluoto šalies prašymo. Tokių praktikos pavyzdžių jau galime sutikti ir Lietuvos apeliacinio⁷³³, taip pat kitų teismų⁷³⁴ veikloje.

101; Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 1 d. nutartis c. b. *A. V. v. A. V.*, Nr. 2S-380-280/2009, kat. 101; 122.2.

⁷³⁰ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 11 d. nutartis c. b. *Daugiabučio namo Vytauto g. 61 savininkų bendrija v. A. K. ir kt.*, Nr. 2A-713-275/2010, kat. 35.3.6.; 35.5.; 121.21.

⁷³¹ Žr. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. sausio 20 d. nutartis c. b. *R. R. v. A. R.*, Nr. 2S-141-390/2010, kat. 101; 122.3.

⁷³² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 11 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „F2M group“ v. uždaroji akcinė bendrovė „MB projektai“*, Nr. 2-723-1/2010, kat. 99.6.; 102.5.

⁷³³ Teismas yra nurodęs, kad „nors pareiškime dėl <...> nutarties peržiūrėjimo ieškovas A. B. nepareiškė prašymo ir kartu su juo nepateikė įrodymų, kurių pagrindu būtų galima spręsti klausimą dėl baudos dydžio sumažinimo, atsižvelgiant į svarbias pinigines baudos dydžiui aplinkybes, tarp jų ir

Baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimas galimas ne tik bylą nagrinėjant bendrąja ginčo teiseną. Nėra jokio teisinio pagrindo netaikyti CPK 95 straipsnio nuostatų nagrinėjant bylą ypatingąja teiseną. CPK 443 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad ypatingosios teisenos bylas teismas nagrinėja pagal šio Kodekso taisykles, su išimtimis ir papildymais, kuriuos nustato šio Kodekso V dalis ir kiti įstatymai. Ypatingąją teiseną reglamentuojančios teisės normos konkrečiai nedraudžia minėtos nuostatos taikymo. Kita vertus, tais atvejais, kai ypatingąją teiseną reglamentuojančios teisės normos pačios nustato baudos taikymo galimybę (CPK 463 str. 4 d., 572 str. 3 d.), tai esant jose nustatytoms sąlygoms, bauda skirtina ne vadovaujantis CPK 95 straipsnio 2 dalimi ir joje numatytose ribose, bet pagal atitinkamą Kodekso V skyriuje nurodytą teisės normą ir joje numatytose ribose (*lex specialis derogat generalis*).

Pastebėtina, kad pagal taisyklę, jog specialioji teisės norma turi prioritetą prieš bendrąją, turėtų būti sprendžiamas klausimas ir dėl kitų Civilinio proceso kodekso nuostatų (pvz., CPK 199 str. 6 d., 246 str. 3 d. ir kt.), numatančių baudos skyrimą, bei CPK 95 straipsnio 2 dalies konkurencijos⁷³⁵. Pastaroji yra tarsi „rezervinė“ (bendroji) norma tiems atvejams, kurie įstatyme nėra tiesiogiai sureglamentuoti kitaip. Vis dėlto reikia pažymėti, kad tam tikrais atvejais CPK 95 straipsnio 2 dalis gali geriau ir visapusiškiau atspindėti padarytas veikas ir patį pažeidimą (jo požymius), už kurį teismas nusprendžia skirti baudą (visumos ir dalies konkurencija). Šiais atvejais pažeidimas turėtų būti kvalifikuojamas pagal CPK 95 straipsnio 2 dalį.

Nėra pagrindo netaikyti CPK 95 straipsnio 2 dalyje numatytos nuobaudos bylą nagrinėjant supaprastinto proceso (dokumentinis, teismo

ieškovo sveikatos būklę, baudos dydis sumažintinas“. Žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. kovo 22 d. nutartis c. b. Nr. A2-3/2007, kat. 98.1; 120.

⁷³⁴ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 31 d. nutartimi (c. b. J. V. v. V. P., Nr. 2S-658-115/2010, kat. 101;122.4) Visagino miesto apylinkės teismo paskirta 5 000 Lt bauda sumažinta iki 2 500 Lt net ir nesant prašymo tai padaryti, t. y. apelianui siekiant visiško baudos panaikinimo.

⁷³⁵ Pvz., jei asmuo neįvykdė teismo reikalavimo pateikti rašytinį įrodymą, jo veiką kvalifikuoti ir bausti galima tik pagal CPK 199 str. 6 d. Nors formaliai tokie veiksmai gali būti laikomi nukreiptais prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą ir tokiu būdu patekti į CPK 95 str. 2 d. veikimo sritį, šiuo atveju taikytina speciali norma, nes ji visiškai aprėpia padarytą pažeidimą.

įsakymo⁷³⁶, ginčų dėl nedidelių sumų nagrinėjimo ir daikto valdymo pažeidimo bylų nagrinėjimo procesai) tvarka, taip pat CPK XIX ir XX skyriuje nustatyta tvarka nagrinėjant šeimos ir darbo bylas. Tačiau ir šiuo atveju atkreiptinas dėmesys, kad CPK IV dalyje yra atskirų teisės normų, kuriose numatyta baudos skyrimo galimybė (CPK 384 str. 2 d., 388 str. 3 d., 440 str.). Todėl teismas kiekvieną kartą sprenddamas dėl baudos skyrimo turėtų įvertinti, ar teisės normos, įtvirtinančios pastarąsias nuobaudas, neturėtų būti laikomos specialiosiomis CPK 95 straipsnio 2 dalies atžvilgiu ir dėl šios priežasties joms teikiamas prioritetas.

Pastebėtina, kad, mūsų manymu, nėra pagrįsti kai kurių praktikų nuogaštavimai, kad bauda pagal CPK 95 straipsnio 2 dalį negali būti taikoma už akivaizdžiai nepagrįstą prašymą dėl proceso atnaujinimo. Nors, kaip minėta, šiuo aspektu kelia tam tikrų abejonių, kad CPK 95 straipsnio 1 dalyje eksplicitiškai paminėti tik ieškinys (apeliacinis, kasacinis skundai), tačiau, nepaisant to, tyčinis nepagrįsto prašymo dėl proceso atnaujinimo pateikimas, mūsų supratimu, reiškia sąmoningą veikimą „prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą“. Juk veikimas „už“ teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą, žinant, kad pretenzijos dėl proceso atnaujinimo yra nepagrįstos, gali pasireikšti tik vienu būdu – nesikreipimu į teismą. Juolab kad nepagrįsto prašymo pateikimas apskritai niekaip negali derėti su tikslu teisingai išnagrinėti bylą. Priešingai, šiuo atveju bandant suklaidinti teismą tiesiog siekiama neteisėtai, be pagrindo pasiekti tai, ką asmuo neturi teisės gauti, o tai su teisingumu nieko bendro neturi. Lygiai taip pat, mūsų manymu, turėtų būti sprendžiamas klausimas ir dėl kitų aiškiai nepagrįstų procesinių dokumentų-prašymų pateikimo⁷³⁷.

Kaip ir kiekvienas teisės pažeidimas, piktnaudžiavimas procesu turi būti įrodytas. Teismo išvados negali būti pagrįstos išankstiniu nusistatymu, prielaidomis, asmeninėmis simpatijomis ar antipatijomis. Konkrečių faktų,

⁷³⁶ Žr. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. *UAB „Gaura“ v. UAB „Choreda“*, Nr. 2S-523-345/2009, kat. 122.2;122.4.

⁷³⁷ Iš esmės analogiškas išvadas šiuo aspektu daro ir R. Simaitis. Žr. SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 334.

kurių pagrindu daroma išvada apie piktnaudžiavimą, įrodinėjimas paprastai nesukelia sunkumų. Šis pažeidimas dažniausiai matomas iš šalies pateiktų procesinių dokumentų, procesinio elgesio, atliekamo teismo akivaizdoje. Kita vertus, tam tikrais atvejais situacija gali būti ir ne tokia paprasta. Pavyzdžiui, asmuo įrodinėja savo reikalavimus suklastotais įrodymais, dirbtinai sukuria arba imituoja faktus, su kuriais proceso įstatymas sieja tam tikrus teisinius padarinius (pvz., kai neteisėtai gaunamas nedarbingumo pažymėjimas, teismo posėdžio metu neva pasijuntama blogai ar pan.). Tokiais ir panašiais atvejais norint įrodyti piktnaudžiavimą būtina nustatyti tokias aplinkybes, kurias šalis slepia, nenori, kad apie jas būtų žinoma.

Pabrėžtina, kad su nagrinėjama teisinės atsakomybės priemone susijusių faktų įrodinėjimo dalykas skiriasi nuo bendrojo byloje įrodinėtų faktų, kuriais grindžiami byloje pareikšti reikalavimai ar atsikirtimai, dalyko. Netapatūs ir šių faktų įrodinėjimo tikslai bei teisiniai padariniai. Taigi mes susiduriame su lokaliu įrodinėjimo dalyku⁷³⁸, kuris negali nepasižymėti savo specifika. Taisyklės, susijusios su bendruoju įrodinėjimo dalyku ir teismo procesine veikla šioje srityje, svarstant klausimą dėl baudos už piktnaudžiavimą procesu skyrimo, tiesiogiai netaikytinos.

Minėta, kad esant pagrindui teismas turi ne tik teisę, bet ir pareigą svarstyti dėl nagrinėjamos nuobaudos skyrimo. Ta aplinkybė, kad kita proceso šalis nekelia šio klausimo, neteikia su tuo susijusių argumentų ar įrodymų, jokių būdu nereiškia, kad teismas negali (neturi) svarstyti dėl procesinės atsakomybės priemonių taikymo. Spręsdamas šį klausimą, teismas negali būti saistomas bylos dalyvio nurodomų aplinkybių bei gali skirti baudą ir už tokius veiksmus (neveikimą), dėl kurių kita šalis neturi jokių pretenzijų. Taigi, taikant aptariamą sankciją, pareiga įrodyti, kad buvo padarytas procesinis teisės pažeidimas pirmiausia tenka teismui. Kitas proceso dalyvis iš esmės gali tik padėti, sudaryti reikiamas sąlygas teismui įvykdyti šią pareigą, tačiau iš jo negali būti reikalaujama įrodyti kitos šalies nesąžiningumą.

⁷³⁸ Apie lokalinį įrodinėjimo dalyką plačiau žr. РЕШЕТНИКОВА, И. В. *Доказывание в гражданском процессе*. Москва: Юрайт, 2010, p. 61–64.

Mūsų manymu, atsižvelgiant į tai, kad teismas nagrinėjamu klausimu veikia *ex officio*, jis turi teisę savo iniciatyva aiškintis, tirti, teikti svarstyti faktus, reikšmingus nuobaudai už nagrinėjamą pažeidimą skirti, taip pat rinkti su tuo susijusius įrodymus⁷³⁹. Procesinių pažeidimų įrodinėjimas negali būti paliktas vien tik proceso dalyvių valiai, nes tai yra ir viešojo intereso gynimo reikalas⁷⁴⁰. Faktai, susiję su procesine atsakomybe, paprastai laikytini procesinio teisinio pobūdžio, t. y. tokiais, dėl kurių išaiškinimo teismas turi plačias galimybes veikti savo iniciatyva, nes dažniausiai jie nėra tiesiogiai susiję su materialine teisine ginčo išsprendimo puse. Pavyzdžiui, teismas gali užklausti gydymo įstaigą dėl nedarbingumo pažymėjimo išdavimo, skirti ekspertizę įrodymo teisėtumui (ar jis nėra suklastotas) ištirti, išreikalauti ir prijungti bylą, kurioje gali būti duomenų apie tapataus ginčo išnagrinėjimą, susipažinti su kitos bylos medžiaga informacinių technologijų pagalba ir pan. Teismo teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, pagrindžiančius nagrinėjamą teisės pažeidimą, netiesiogiai patvirtina ir Lietuvos teismų praktika. Lietuvos apeliacinis teismas yra pažymėjęs, kad „ieškovės teiginiai, kad teismas <...> neturėjo teisės savavališkai kištis į ieškovės reikalus, atlikti tikrinimą dėl ieškovės dalyvavimo kitose bylose, yra nepagrįsti. <...>. Ieškovė neteisingus duomenis pateikė šioje byloje. Teismų nutartys ir bylos medžiaga yra vieša informacija, su kuria, jei bylos duomenys nėra įslaptinti, gali susipažinti visi asmenys (CPK 10 str. 1 d.). Todėl teismas galėjo naudotis informacija, gauta iš kitos civilinės bylos. Be to, piktnaudžiavimo civilinėmis procesinėmis teisėmis

⁷³⁹ Su šia pozicija iš esmės sutinka ir A. V. Judinas. Žr. ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 122.

V. V. Jarkovo teigimu, faktai, sudarantys faktinę sudėtį, būtiną procesinei atsakomybei taikyti, yra savarankiškas lokalinis įrodinėjimo dalykas, kuris neįeina į bendrąjį. Žr. ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 274.

⁷⁴⁰ Pastebėtina, kad civiliniame procese yra nemažai vadinamųjų procesinio teisinio pobūdžio faktų, kuriuos teismas gali ir turėtų nustatinėti savo iniciatyva (pvz., ar byla išnagrinėjo teisėtos sudėties teismas, ar tinkamai įforminti atstovo įgaliojimai ir pan.), todėl mintis, kad teismas pats gali aiškintis ir rinkti įrodymus, kurie yra susiję su baudos skyrimu, civiliniame procese nėra joks perversmas.

užkardymas yra viešo intereso gynimas, todėl teismas ne tik gali, bet ir privalo *ex officio* šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir jų pasekmes“⁷⁴¹.

Vis dėlto reikia pažymėti, kad teismo teisė *sua sponte* rinkti įrodymus baudai už piktnaudžiavimą procesu pagrįsti neturėtų būti suabsoliutinama. Realybėje ji negali būti neribota. Ši veikla yra saistoma bendrųjų civilinio proceso principų (rungimosi, dispozityvumo, ekonomiškumo, koncentruotumo, lygiateisiškumo, protingumo, teisingumo, teismo nešališkumo ir kt.), pačios proceso prigimties ir esmės⁷⁴², taip pat procesinės teisinės atsakomybės taikymo konkrečiu atveju adekvatumo, tikslingumo ir proporcingumo reikalavimų. Pavyzdžiui, teismas, siekdamas išsiaiškinti, ar nėra pagrindo ieškinį kvalifikuoti kaip aiškiai nepagrįstą ir skirti nuobaudą už piktnaudžiavimą teise kreiptis į teismą, neturėtų savo iniciatyva rinkti duomenis, kurie leistų daryti išvadą apie ieškinio nepagrįstumą. Apie teismo galias savo iniciatyva aiškintis ir rinkti duomenis, kurie yra reikšmingi skiriant nuobaudą už piktnaudžiavimą procesu, turėtų būti sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju, įvertinant visumą bylos aplinkybių.

Nėra pagrindo nesutikti su A. V. Judinu, kad nėra nė vieno universalus įrodymo, kuris leistų pakankamai užtikrintai konstatuoti bylos dalyvio piktnaudžiavimą. Išvada apie šį pažeidimą daroma remiantis visuma byloje esančių įrodymų. Toks vertinimas turi tam tikrą spėjimo elementą⁷⁴³. Tačiau, mūsų manymu, bet kuriuo atveju sprendžiant, ar faktai, kurių pagrindu skiriama bauda, yra įrodyti, negali būti vadovaujamosi bendrąja įrodymų vertinimo civiliniame procese taisykle (tikėtinumo taisykle), kurios esmė teismų praktikoje yra apibūdinama taip: „teismas gali daryti išvadą apie tam tikrų aplinkybių buvimą tada, kai byloje esančių įrodymų visuma leidžia

⁷⁴¹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyrius 2008 m. sausio 3 d. nutartis c. b. T. Ž. v. *akcinė bendrovė „Lietuvos jūrų laivininkystė“ ir kt.*, Nr. 2A-83/2008, kat. 101.

⁷⁴² Civilinio proceso esmė yra sudaryti reikiamas sąlygas greitai, ekonomiškai ir teisingai atkurti teisinę taiką tarp šalių, o ne paversti jį terpe nuobaudoms už bet kokius nukrypimus nuo idealaus procesinio elgesio modelio skirti.

⁷⁴³ ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 125.

manyti, jog labiau tikėtina atitinkamą faktą buvus, nei jo nebuvus⁷⁴⁴. Kadangi nagrinėjama pažeidimui kvalifikuoti reikšmingų aplinkybių nustatymas suponuoja teismo nuobaudos skyrimą, autoriaus nuomone, šie faktai turi būti įrodyti taip, kad jų egzistavimas būtų akivaizdus⁷⁴⁵, t. y. iš esmės taikant baudžiamosioms byloms keliamus standartus. Kitaip tariant, įrodymų pakankamumo kartelė šiuo atveju turėtų būti pakelta kur kas aukščiau nei faktų, sudarančių bylos esmę, nustatymo atveju.

Pastebėtina, kad sprendžiant dėl baudos skyrimo už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, gali turėti reikšmės ir kitose bylose asmens atlikti veiksmai. Šiuo aspektu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs: „kasatorius teigia, kad pažeista CPK 95 straipsnio 2 dalis, nes bauda už piktnaudžiavimą procesine nušalinimo teise paskirta už veiksmus, atliktus ne konkrečioje civilinėje byloje, bet už kasatoriaus piktnaudžiavimą procesine teise kitose jo inicijuotose civilinėse bylose. Teisėjų kolegija pažymi, kad bauda už piktnaudžiavimą procesine teise gali būti skiriama tik už piktnaudžiavimo veiksmus, atliktus konkrečiame procese. Sprendžiant klausimą, ar asmuo veikė piktnaudžiaudamas suteikta teise, turi reikšmės ir yra vertinami ne tik konkrečiame procese asmens atlikti veiksmai, bet ir asmenį apibūdinančios aplinkybės, jo veiksmų motyvacija ir kt. Duomenys apie tai gali būti ne tik nagrinėjamoje byloje, bet ir kitose bylose, kuriose dalyvauja asmuo, kurio veiksmai, manoma, gali būti įvertinti kaip piktnaudžiavimas procesu. Juos gali žinoti baudą skiriantis pareigūnas ar teisėjas arba juos į bylą gali pateikti kiti proceso dalyviai. Tai yra su byla susijusios aplinkybės, nes bet kuris proceso dalyvis turi būti suinteresuotas greitu ir teisingu bylos išnagrinėjimu, o piktnaudžiavimas procesu pirmiausia pažeidžia kitų bylos dalyvių teisę į tinkamą teismo procesą. <...> Asmens veiksmai, atlikti kitose bylose, gali būti panaudojami kaip asmens suvokimo, išprusimo įvertinimo

⁷⁴⁴ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 23 d. nutartis c. b. *I. J. ir kt. v. viešoji įstaiga Vilniaus miesto universitetinė ligoninė*, Nr. 3K-3-59/2010, kat. 44.2.1; 44.2.2; 44.2.3; 44.2.4.2; 44.5.2.2; 44.5.2.15; 44.5.2.16; 114.9.6.1; 114.11.

⁷⁴⁵ Netiesiogiai šią išvadą patvirtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. balandžio 7 d. nutartis (c. b. *G. N. ir kt. v. uždaroji akcinė bendrovė „JPSF“*, Nr. 3K-3-154/2010, kat. 116.5.1; 116.5.3), kurioje išvada, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis neįrodytas, pagrįsta tuo, jog byloje nėra tai patvirtinančių *akivaizdžių* faktų ar duomenų.

pagrindas. Tai yra aplinkybės, turinčios įtakos asmens veiksmų teisiniam vertinimui ir baudos skyrimui, bet jos pačios nesudaro piktnaudžiavimo pagrindo⁷⁴⁶.

Su šia teismo praktika nėra pagrindo nesutikti.

Apskritai pastebėtina, kad civilinis procesas – tai veiksmų visuma, sistema ginčui dėl teisės išspręsti. Nors galima kalbėti apie piktnaudžiavimą procesu dėl pavienio netinkamo asmens poelgio, labai dažnai tik kompleksas veiksmų, jų visuma, o ne atskira apraiška, gali sudaryti pagrindą patikimai konstatuoti, kad „taurė yra perpildyta“, t. y. yra padarytas nagrinėjamas teisės pažeidimas, o baudos paskyrimas yra adekvati, teisinga ir proporcinga sankcija už jį. Todėl sprendžiant dėl piktnaudžiavimo procesu, svarbu įvertinti ir analizuoti ne tik atskirą veiksma, bet visą asmens elgesį procese. Tik kruopštus ir visapusiškas bylos aplinkybių tyrimas gali atskleisti, ar tikrai bylos dalyvis veikė siekdamas tikslų, nesuderinamų su greitu, ekonomišku ir teisingu bylos išnagrinėjimu⁷⁴⁷. Todėl, mūsų manymu, nėra pateisinama tokia apeliacinės instancijos teismų praktika, kai gavęs prašymą skirti baudą, teismas atsisako vertinti atitinkamus procesinius veiksmus visų bylos aplinkybių kontekste⁷⁴⁸.

⁷⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. spalio 12 d. nutartis c. b. pagal *A. B. kasacinį skundą*, Nr. 3K-3-406/2007, kat. 98.3; 101. Panaši teismo pozicija išdėstyta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartyje (c. b. *A. B. v. UAB „Kauno diena“*, Nr. 3K-3-404/2007, kat., 98.3; 101).

⁷⁴⁷ Pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 25 d. nutartimi (c. b. *D. V. v. Ž. P.*; Nr. 2-481/2010, kat. 93.2.6.; 110.4) skirdamas ieškovui 1 500 Lt baudą už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, vertino visus jo veiksmus nuo pat ieškinio pareiškimo iki paskutinio atskirojo skundo išnagrinėjimo. Atsižvelgdama į tai, teisėjų kolegija padarė išvadą, jog visus tris atskiruosius skundus (įskaitant paskutinįjį) ieškovas pareiškė turėdamas tikslą atitolinti skolos pagal vekselį išieškojimą, o ne realiai apginti pažeistas teises ir / arba įstatymo saugomus interesus, t. y. elgėsi nesąžiningai. Netinkamas ieškovo procesinių pareigų įgyvendinimas ir tendencingas nutarčių skundimas turėjo įtakos tam, jog mažiausiai 1 m. sustojo skolos pagal vekselį išieškojimas. Tokie ieškovo veiksmai neatitinka civilinio proceso tikslų (CPK 2 str.), todėl pripažinti piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis.

⁷⁴⁸ Žr., pvz., Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 2 d. nutartis c. b. *Švenčionių rajono savivaldybė v. UAB „Žeimenos krantai“*, Nr. 2S-201-340/10, kat. 94.3; 122.4. Teisėjų kolegija šioje byloje pažymėjo, kad atsižvelgiant į tai, jog atsakovo argumentai susiję su ieškovo elgesiu bylos nagrinėjimo eigoje apskritai, o ne dėl atskirojo skundo pareiškimo, kuris nagrinėjamas apeliacine tvarka, nėra pagrindo dėl šių argumentų pasisakyti ir skirti baudos. Tačiau iš teismo nutarties aprašomosios dalies matyti, kad atsakovas kėlė klausimą dėl bylos vilkinimo, kuris, be kita ko, galėjo pasireikšti aiškiai nepagrįsto atskirojo skundo padavimu.

V.3. Nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu atlyginimas

V.3.1. Nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu atlyginimo prielaidos ir paskirtis

Dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu gali būti pažeidžiami ne tik viešieji efektyvaus teisingumo sistemos funkcionavimo interesai, bet ir kitų proceso dalyvių teisės ir įstatymų saugomi interesai. Teismo procesas paprastai pareikalauja atitinkamų jame dalyvaujančių asmenų išlaidų, atsitraukimo nuo įprastinės veiklos, kuri taip pat gali suponuoti tam tikrų ekonominio pobūdžio praradimų. Asmens įtraukimas į bylos nagrinėjimą dažnai sukelia ir neigiamų išgyvenimų, reputacijos sumažėjimą, stresą ar kitą neturtinę žalą. Taigi piktnaudžiavimu procesu kaip neteisėtu veiksmu (neveikimu) gali būti padaroma turtinė ir (arba) neturtinė žala kitam bylos dalyviui. Teisingumas reikalauja, kad tokie praradimai būtų kompensuoti.

Galimybė reikalauti nuostolių dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu atlyginimo yra *expressis verbis* įtvirtinta naujajame Lietuvos civilinio proceso kodekse (CPK 95 str. 1 d., 440 str.). Apie nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu (arba atskiras jo apraiškas) atlyginimą nurodoma ir kitų valstybių civilinio proceso įstatymuose (pvz., JAV, Prancūzijoje, Belgijoje, Italijoje, Austrijoje⁷⁴⁹, Serbijoje, Portugalijoje, Brazilijoje). Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacijos Nr. R(84)5 „Dėl Civilinio proceso principų, turinčių pagerinti teisingumo sistemos funkcionimą“ 2 principo 1 ir 2 dalyse Europos Tarybos valstybėms narėms siūloma įstatymuose nustatyti galimybę atlyginti nuostolius, kai pradedamas aiškiai nepakankamai pagrįstas teisminis procesas arba šalis veda teismo procesą nesąžiningai ir akivaizdžiai piktnaudžiauja procedūra, turėdama aiškų tikslą vilkinti teisminį nagrinėjimą. Taigi Lietuvos įstatymų leidėjo žingsnis įtvirtinant tokią teisę įstatymu vertintinas pozityviai. Kita vertus, kaip

⁷⁴⁹ Žr. Austrijos civilinio proceso kodekso 408 straipsnį.

matysime, užsienio valstybėse nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu atlyginimas gali pasižymėti ir tam tikra specifika.

Be kompensacinės funkcijos, nuostolių už piktnaudžiavimą procesu išieškojimas neabejotinai turi ir prevencinį poveikį. Jei šių nuostolių atlyginimo griežtai nesusiesime su civilinės atsakomybės sąlygomis, kaip tai yra daroma kai kuriose užsienio valstybėse, galėsime kalbėti ir apie baudžiamąją jo paskirtį.

V.3.2. Reikalavimo atlyginti nuostolius (CPK 95 str. 1 d.) prigimtis

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius 2004 m. gegužės 20 d. konsultacijoje nurodė, kad „CPK 95 straipsnio 1 dalies pagrindu reiškiamas reikalavimas atlyginti nuostolius, kurie vienai ginčo šaliai atsirado dėl kitos šalies piktnaudžiavimo procesu, yra ne materialinio, o procesinio teisinio pobūdžio, kuris neatsiejamai susijęs su nagrinėjama civiline byla ir gali būti sprendžiamas tik toje pačioje byloje“⁷⁵⁰. Jokių detalesnių paaiškinimų, pagrindžiančių šią išvadą, minėtoje konsultacijoje nepateikta. Kaip rodo teismų praktika, teisinių argumentų, patvirtinančių minėtą teiginį, teismai nepateikia ir nagrinėdami konkrečias bylas. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2005 m. gegužės 5 d. nutartyje⁷⁵¹ be jokios papildomos motyvacijos, vien tik nukreipdama į minėtą Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus konsultaciją, pakartojo minėtą išvadą. Tačiau ar tikrai reikalavimas atlyginti nuostolius, padarytus dėl piktnaudžiavimo procesu, yra tik procesinio teisinio pobūdžio? Atsakymą į šį klausimą visų pirma pamėginsime rasti trumpai apžvelgę užsienio valstybių praktiką.

Vokietijoje teisinis pagrindas reikalauti atlyginti nuostolius už piktnaudžiavimą procesu yra Vokietijos civilinio kodekso 826 straipsnis, kuris nustato, kad asmuo, kuris priešingai geriems papročiams sąmoningai padaro

⁷⁵⁰ *Teismų praktika*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2004, nr. 21, p. 285.

⁷⁵¹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gegužės 5 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Militzer and Munch Fortransas“ v. Lex System GmBh*, Nr. 2-239/2005, kat. 94.2.1.

žalos kitam asmeniui, privalo ją jam atlyginti⁷⁵². Taigi šio reikalavimo esmė glūdi ne civilinio proceso teisėje, bet materialinėje teisėje – deliktinės civilinės atsakomybės srityje, kurios normomis ir reglamentuojamos šio reikalavimo patenkinimo sąlygos⁷⁵³. Jis gali būti pareiškiamas priešieškiniu forma (nagrinėjamoje byloje) arba kaip savarankiškas ieškinys naujoje byloje⁷⁵⁴.

JAV deliktų teisėje žinomi du atskiri deliktai, susiję su piktnaudžiavimu procesu: piktavališkas naudojimas civiliniu procesu (angl. – *malicious use of civil proceedings*) ir piktnaudžiavimas procesu (angl. – *abuse of process*). Taigi nuostolių, patirtų dėl piktnaudžiavimo, atlyginimas pripažįstamas deliktų teisės klausimu ir visų pirma analizuojamas šio teisės pošakio kontekste⁷⁵⁵. Anglijoje atskiras piktavališko naudojimosi civiliniu procesu deliktas iš esmės nepripažįstamas, be kita ko, motyvuojant tuo, kad tokiais veiksmais padarytos žalos atlyginimas yra galimas kitų deliktų pagrindu⁷⁵⁶. Kita vertus, Anglijos teisė žino piktnaudžiavimo procesu deliktą. Atsakomybė pagal ją atsiranda, kai civilinis procesas naudojamas neteisėtu netiesioginiu tikslu, pavyzdžiui, kaip neleistinos prievartos priemonė reikale, nesusijusiame su ginču⁷⁵⁷.

Austrijoje⁷⁵⁸, Belgijoje, Šveicarijoje, Ispanijoje nuostolių atlyginimas už žinomai nepagrįsto ieškinio pareiškimą (piktnaudžiavimą teise kreiptis į teismą) taip pat sprendžiamas pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisykles⁷⁵⁹. Belgijos teismų kodekso 563 straipsnyje tiesiogiai minimas priešieškiny dėl akivaizdžiai nepagrįsto ar piktavališko ieškinio, tuo aiškiai patvirtinant, kad toks reikalavimas suvokiamas kaip savarankiškas materialinis teisinis reikalavimas, kuris gali būti ginamas pareiškiant priešieškinį. Šią

⁷⁵² Vokietijos Federacinės Respublikos civilinis kodeksas (*Bürgerliches Gesetzbuch*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/BGB>>.

⁷⁵³ MARKESINIS, B. S.; UNBERATH, H. *The German Law of Torts. A Comparative Treatise*. 4th edition. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2002, p. 888–892.

⁷⁵⁴ АБОЛЮНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии*. Москва: Волтерс Клувер, 2009, p. 120.

⁷⁵⁵ PROSSER, W. *Law of Torts*. St. Paul: West Publishing Company, 1977, p. 850–858.

⁷⁵⁶ DEAKIN, S.; JOHNSTON, A.; MARKESINIS, B. *Markesinis and Deakin's Tort Law*. Sixth Edition. Oxford: Clarendon Press, 2008, p. 476.

⁷⁵⁷ ROGERS, W. V. H. *Winfield and Jolowicz on Tort*. Seventeenth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2005, p. 874.

⁷⁵⁸ *Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen / von Hans W. Fasching*. Wien: Manz, 2000, p. 1150–1151.

⁷⁵⁹ *Unification of European Tort Law: Fault*. Principles of European Tort Law. Volume 10. Edited by P. Widmer. Kluwer Law International, 2005, p. 24, 50, 261–262, 299.

išvadą patvirtina ir ta aplinkybė, kad pagal Belgijos teismų praktiką, pagrindinio ieškinio nepriimtumas neužkerta kelio iš esmės išnagrinėti priešinį ieškinį, kuriuo reikalaujama atlyginti dėl piktnaudžiavimo procesu padarytus nuostolius. Atsižvelgiant į Belgijos Kasacinio Teismo 1963 m. sprendimą, šie ieškiniai yra laikomi visiškai nepriklausomais ir savarankiškais⁷⁶⁰.

Prancūzijos teisės doktrinoje teigiama, kad nuostolių dėl piktnaudžiavimo teise į kasaciją priteisimas buvo išimtinai civilinės atsakomybės klausimas tol, kol nebuvo pakeistas Naujojo civilinio proceso kodekso 628 straipsnis, nustatant, kad kasacinis teismas už piktnaudžiavimą procesu gali priteisti tik iki 3 000 eurų kompensaciją. Nustačius šią ribą, Prancūzijoje pripažįstama, kad šis reikalavimas nebegali būti tapatinamas su civilinės atsakomybės institutu. Teigiama, kad civilinės atsakomybės paskirtis ir pagrindinė funkcija – visiškai kompensuoti patirtus nuostolius. Todėl nurodoma, kad kompensacijos dydžio apribojimas yra nesuderinamas su šia civilinės atsakomybės funkcija ir išskiria šį reikalavimą iš bendrųjų civilinės atsakomybės taikymo atvejų⁷⁶¹. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad tam tikrų pinigų sumų už piktnaudžiavimą procesu priteisimas Prancūzijos civilinio proceso kodekse numatytas ne tik jau minėtame 628 straipsnyje, kuris yra išimtinai susijęs su kasaciniu procesu ir kasacinio teismo teisėmis. Naujojo Prancūzijos civilinio proceso kodekso 32¹, 559, 581 straipsnyje taip pat minimas nuostolių už piktnaudžiavimą procesu atlyginimas⁷⁶². Šie straipsniai nuostolių sumos neriboja. Tad šiais atvejais sprendami dėl reikalavimo atlyginti patirtus nuostolius Prancūzijos teismai jau tiesiogiai remiasi Prancūzijos

⁷⁶⁰ LAMINE, L.; SCHOENAERTS, B.; VAES, C. *Het tergend en roekeloos geding: het tergend óf roekeloos geding en het roekeloos én tergend geding*. Antwerpen: Intersentia, 2003, par. 247.

⁷⁶¹ Prancūzijos valstybės taryba, nagrinėdama Naujojo Prancūzijos civilinio proceso kodekso 628 straipsnio teisėtumą, 1985 m. liepos 5 d. sprendime pažymėjo, kad kompensacija, kurią gali priteisti Kasacinis Teismas, nėra nuostolių atlyginimas, skirtas visiškai atlyginti piktnaudžiavimu padarytą žalą, todėl ji negali būti priskirta prie civilinės atsakomybės taisyklių. Žr. COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus du droit d'agir en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-04-30], par. 37. Prieiga per internetą: <www.lexisnexus.fr>; CAYROL, N. *Action en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2007 [žiūrėta 2009-05-09], par. 172. Prieiga per internetą: <www.lexisnexus.fr>.

⁷⁶² Pastebėtina, kad šie straipsniai, skirtingai nei Naujojo Prancūzijos civilinio proceso kodekso 628 straipsnis, iš esmės yra skirti procesui pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose.

civilinio kodekso⁷⁶³ 1382 straipsniu, įtvirtinančiu bendrąją deliktinės civilinės atsakomybės taisyklę – kiekvienas žmogaus veiksmas, kuris padaro žalą kitam asmeniui, įpareigoja asmenį, dėl kurio kaltės ta žala atsirado, ją kompensuoti⁷⁶⁴.

Kaip matyti iš to, kas paminėta, užsienio valstybių praktika gana vienoda – reikalavimo atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo procesu, prigimtis yra materialinė teisinė, jo esmė glūdi deliktinės civilinės atsakomybės srityje.

Šiai minčiai iš dalies pritariama ir Lietuvos civilinio proceso teisės doktrinoje. R. Simaitis pažymi, kad „reikalavimas atlyginti dėl piktnaudžiavimo procesu padarytus nuostolius gali būti vertinamas ir kaip savarankiškas materialinio teisinio pobūdžio reikalavimas. Pagal CK 1.137 straipsnio 1 ir 3 dalis žala, padaryta pažeidžiant draudimą piktnaudžiauti teise į gynybą, atlyginama vadovaujantis deliktinės civilinės atsakomybės taisyklėmis <...>. Materialiuoju atžvilgiu atlyginimui už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis tiesiogiai taikomos CK normos, reglamentuojančios deliktinę civilinę atsakomybę“⁷⁶⁵.

Nuodugnesnė Lietuvos teismų praktikos analizė atskleidžia, kad ir jie nuo savo pirminės pozicijos, kad nagrinėjamas reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo yra procesinio pobūdžio, pamažu nukrypo, nors tiesiogiai to dar nepripažino.

Visų pirma, teismai išaiškino, jog reikalavimas atlyginti piktnaudžiavimu procesu padarytus nuostolius neprivalo būti pareiškiamas toje pačioje byloje.

⁷⁶³ Prancūzijos Respublikos civilinis kodeksas (*Code civil*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20090902>>.

⁷⁶⁴ Pvz., Prancūzijos Kasacinio Teismo Komercinio skyriaus 2009 m. kovo 31 d. sprendimas c. b. *Société G2M Publicité v. M. Dumas ir kt.*, Nr. 08-12.554 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.dalloz.fr/>>; Prancūzijos Kasacinio Teismo 3 Civilinio skyriaus 2009 m. balandžio 1 d. sprendimas c. b. *Yang Ting v. Avril ir kt.*, Nr. 07-21.833 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.dalloz.fr/>>.

⁷⁶⁵ SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 334.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2004 m. rugpjūčio 9 d. nutartyje konstatavo, kad „motyvuotas prašymas dėl nuostolių atlyginimo gali būti paduotas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos, tai yra turi būti išnagrinėtas kartu su civiline byla, tačiau įstatymas numato galimybę jį išnagrinėti ir atskiroje byloje. <...> apeliantas ir prieš atskirojo skundo pridedant tretysis asmuo teisę reikalauti atlyginti nuostolius, kilusius dėl, jų manymu, nesąžiningai pareikšto nepagrįsto ieškinio, gali įgyvendinti pareikšdami ieškinį bendraja ginčo teisenos tvarka“⁷⁶⁶.

Tokią pat išvadą Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija padarė ir 2005 m. gegužės 5 d. nutartyje, pažymėdama, kad „nors prašymas dėl nuostolių atlyginimo pagal CPK 95 straipsnio pirmąją dalį gali būti paduotas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos, *minėta norma*, aiškinant sistemiškai, reiškia ne tik, kad tokio pobūdžio prašymas gali būti paduodamas toje pačioje byloje, bet ir išnagrinėjus bylą iš esmės arba bylą užbaigus be teismo sprendimo“⁷⁶⁷.

2006 m. vasario 23 d. nutartyje Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, jog „iš piktnaudžiausios procesinės teisės šalies nuostolių atlyginimas gali būti priteistas CPK pagrindu. Tačiau ieškinys dėl nuostolių atlyginimo gali būti pareikštas ir remiantis bendrosiomis CK normomis, reglamentuojančiomis nuostolių atlyginimą“⁷⁶⁸.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija dar 2001 m. lapkričio 8 d. nutartimi suformulavo precedentinę taisyklę, pagal kurią išvestiniai iš pagrindinio materialinio teisinio reikalavimo civilinėje byloje procesinio teisinio pobūdžio reikalavimai, nesant specialios

⁷⁶⁶ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. rugpjūčio 9 d. nutartis c. b. *akcinė bendrovė „Klaipėdos hidrotechnika“ v. valstybės įmonė „Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija“*, Nr. 2-383/2004, kat. 104.

⁷⁶⁷ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gegužės 5 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Militzer and Munch Fortransas“ v. Lex System GmBh*, Nr. 2-239/2005, kat. 94.2.1.

⁷⁶⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. vasario 23 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Aljos statyba“ v. I. N. ir kt.*, Nr. 2-92/2006, kat. 121.20.

nuorodos įstatyme, negali būti savarankiško ieškinio naujoje byloje dalyku⁷⁶⁹. Taigi visi procesiniai klausimai, vadovaujantis proceso įstatyme nustatytais taisyklėmis, paprastai privalo būti išnagrinėti toje byloje, kurioje jie atsirado. Pastebėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jau minėtoje 2004 m. gegužės 20 d. konsultacijoje nagrinėjamo reikalavimo procesinį teisinį pobūdį taip pat netiesiogiai grindė tuo, kad, kaip nurodyta minėtoje konsultacijoje, jis yra neatsiejamas nuo nagrinėjamos bylos ir gali būti sprendžiamas *tik toje pačioje* byloje. Taigi jei pripažintume, kad reikalavimas dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesu, atlyginimo yra grynai procesinio teisinio pobūdžio, neišvengiamai tektų daryti išvadą, kad tokio reikalavimo nepareiškimas bylos nagrinėjimo metu užkerta kelią jį kaip savarankišką reikalavimą pareikšti pasibaigus civilinei bylai. Tokia išvada ne tik prieštarautų anksčiau paminėtiems teismų praktikos pavyzdžiams, bet ir būtų „mažų mažiausiai netoliaregiška“⁷⁷⁰, nepateisinamai suvaržytų byloje dalyvaujančių asmenų teises, sumenkintų draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis efektyvumą. Todėl teismų užimta pozicija, kad reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo gali būti savarankiško ieškinio dalykas, iš tikrųjų reiškia ne ką kita, o pripažinimą, kad šis reikalavimas vis dėlto nėra vien tik procesinės teisinės prigimties ir pobūdžio.

Reikalavimo atlyginti piktnaudžiavimu padarytą žalą teisinei prigimčiai ir pobūdžiui jokios reikšmės negali turėti tai, kad jis, vadovaujantis CPK 95 straipsnio 1 dalimi, gali būti pareiškiamas bylos nagrinėjimo metu. Reikalavimo teisinis pobūdis ir prigimtis neturėtų priklausyti ir keistis priklausomai nuo to, ar jis pareiškiamas vykstančio teismo proceso metu, ar ne. Antraip tektų daryti išvadą, kad ir priešieškinio pareiškimas yra procesinio teisinio pobūdžio, nes priešieškinys visada pareiškiamas ir išsprendžiamas jau užvestoje civilinėje byloje. Pastebėtina, kad proceso teisė gali nustatyti ir nustato atitinkamų materialinių teisinių reikalavimų nagrinėjimo ypatumus,

⁷⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 8 d. nutartis c. b. *akcinė bendrovė „Kasyba“ v. akcinė bendrovė „Lietuvos taupomasis bankas“*, Nr. 3K-7-861/2001, kat. 84; 88; 90; 92; 95.1; 107.2.2.

⁷⁷⁰ SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 337.

specifinę jų pareiškimo teismui ar nagrinėjimo tvarką, tačiau materialinės teisinės jų prigimties tai nekeičia.

Vien tai, jog aptariamų nuostolių atlyginimas minimas civilinio proceso įstatyme taip pat niekaip jo teisinės prigimties neatskleidžia ir nepagrindžia. Nemažai proceso teisės normų randame ir Civiliniame kodekse – materialiosios teisės šaltinyje, tačiau nuo to jos netampa materialinės teisės normomis ir jokių materialinių teisių nesuteikia. Be to, žalos atlyginimas minimas ir kituose viešosios teisės aktuose⁷⁷¹, bet vien tik dėl šios priežasties jis netampa tos teisės šakos teisinės prigimties.

Mūsų nuomone, teisinio reikalavimo (pačia plačiaja prasme) pobūdį nulemia ne jo pareiškimo laikas, kontekstas ar tokio reikalavimo nagrinėjimo procesiniai niuansai. Nederėtų pamiršti, kad civilinio proceso dalykas pirmiausia yra teismo, byloje dalyvaujančių asmenų ir kitų proceso dalyvių procesinė elgsena, jų teisių įgyvendinimas ir pareigų vykdymas nagrinėjant civilines bylas. Proceso teisė nusako, kaip apginti pažeistą ar ginčijamą materialinę teisę ir užtikrinti jos įgyvendinimą (vadinamoji apsauginė teisė). Tuo tarpu materialioji teisė apibrėžia, ką asmuo gali ar privalo daryti (vadinamoji reguliuojamoji teisė)⁷⁷². Reikalavimo teisiniui pobūdžiui nustatyti svarbu, kokia yra šio reikalavimo teisinė prigimtis, kokiomis teisės normomis remiantis jis pirmiausia sprendžiamas iš esmės – materialiosios ar proceso teisės⁷⁷³. Taigi procesiniai reikalavimai (pačia plačiaja prasme) turėtų kilti iš pačių proceso teisės normų, proceso esmės, jo logikos ir būti sprendžiami prioritetiškai vadovaujantis proceso įstatyme įtvirtintomis taisyklėmis, reglamentuojančiomis proceso dalyvių procesinę elgesį. Be to, jie turėtų būti tiesiogiai susiję su procesinėmis teisėmis, „tarnauti“ procesinių teisių įgyvendinimui ir (arba) gynybai. Jie neturėtų būti vien tik savarankiškų

⁷⁷¹ Pvz., Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymo (Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75) 32 straipsnis.

⁷⁷² LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas, p. 22.

⁷⁷³ Tai patvirtina ir atstovavimo išlaidų priteisimo klausimo analizė, kurią atliko Lietuvos Aukščiausiasis Teismas jau minėtoje AB „Kasyba“ byloje. Teismas šioje byloje padarė išvadą, kad reikalavimas dėl atstovavimo išlaidų atlyginimo yra sureglamentuotas proceso teisės normų ir gali būti iš esmės išspendžiamas taikant būtent proceso teisės normas (kai kurias ir pagal analogiją).

materialinių teisių gynimo procesinė forma, nes tai ištrintų bet kokias ribas tarp materialinio ir procesinio teisinio pobūdžio reikalavimų, kurie, kaip rodo teismų praktika, civiliniame procese traktuojami nevienodai⁷⁷⁴.

Akivaizdu, kad reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu, net ir pareikštas nagrinėjamoje civilinėje byloje, nagrinėtinas ir sprendimas dėl jo esmės (tenkinimo ar atmetimo) priimtinas materialinės teisės normų, reglamentuojančių deliktinę civilinę atsakomybę, pagrindu. CPK įtvirtintas teisinis reguliavimas šiam klausimui išspręsti yra aiškiai nepakankamas. Procesu įstatymas visiškai neaptaria nuostolių, minimų CPK 95 straipsnio 1 dalyje, sampratos, nenurodo jų apskaičiavimo taisyklių, neapibrėžia, koks turi būti ryšys tarp šių nuostolių ir piktnaudžiavimo procesu kaip teisei priešingo veiksmo (neveikimo), neaptaria kitų bendrųjų šio reikalavimo tenkinimo sąlygų, senaties terminų ir iš esmės apsiriboja kelių piktnaudžiavimo procesu pavyzdžių pateikimu. Pastebėtina, kad nepaisant to, jog piktnaudžiavimo procesu teisiniai padariniai nustatyti CPK skyriuje „Bylinėjimosi išlaidos“, reikia pripažinti, kad iš esmės sprendžiant piktnaudžiavimo procesu nuostolių atlyginimo klausimą, bendrosios bylinėjimosi išlaidų paskirstymą reglamentuojančios taisyklės negali būti taikomos net ir pagal analogiją. Bylinėjimosi išlaidų paskirstymo pagrindinis principas – „pralaimėjęs moka“ – šiuo atveju yra akivaizdžiai netinkamas, nes piktnaudžiauti procesu gali ir bylą laimėjusi šalis. Pabrėžtina, kad ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienareikšmiškai pripažįsta, jog „CPK 95 straipsnio 1 dalies taikymas reiškia deliktinės atsakomybės taikymą, kuris galimas tik esant sąlygoms, nustatytoms CK 6.246 – 6.249 straipsniuose (neteisėti veiksmai, kaltė, priežastinis ryšys ir žala)⁷⁷⁵, „proceso vilkinimas yra piktnaudžiavimo procesu atvejis, t. y. civilinis deliktas, už kurį gali būti taikoma civilinė atsakomybė (CPK 95 straipsnio 1 dalis, CK 6.263 straipsnio

⁷⁷⁴ Pvz., laikomasi pozicijos, kad procesiniai reikalavimai neapmokestinami žyminiu mokesčiu, jie, kaip minėta, paprastai turi būti išsprendžiami nagrinėjamoje byloje, jiems netaikomi bendrieji ieškiniui keliami reikalavimai, neturėtų būti taikomi ieškiniui senaties terminai ir pan.

⁷⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c. b. R. B. v. P. B., Nr. 3K-3-576/2008, kat. 75.4.1; 99.6; Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 4 d. nutartis c. b. V. V. įmonė v. uždaroji akcinė bendrovė „Neapolis“, Nr. 2A-134/2010, kat. 121.7.

1 dalis) bei CPK 95 straipsnio 2 dalyje nustatyta bauda⁷⁷⁶. Taigi kaip ir bet kuriuo kitu ieškiniu, taip ir reikalavimu dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesu, prašoma apginti materialinę teisę, šiuo konkrečiu atveju – teisę reikalauti padarytos žalos atlyginimo.

Reikalavimo atlyginti piktnaudžiavimu padarytus nuostolius teisinio pobūdžio negali nulemti ir tai, kad jie atsiranda dėl veiksmų (neveikimo) naudojantis procesinėmis, o ne materialinėmis teisėmis. Pagal Lietuvos civilinę teisę, teisinių santykių, iš kurių kyla žala, sfera reikalavimo dėl šios žalos atlyginimo prigimčiai nėra teisiškai reikšminga. Civilinė atsakomybė gali kilti ir dėl teismo procesinių veiksmų (CK 6.272 str.) ir dėl viešojo administravimo institucijų neteisėtų veiksmų (CK 6.271 str.), bet dėl to jos taikymas netampa atitinkamai civilinio proceso ar administracinės teisės reguliavimo dalyku. Abiem minėtais atvejais pati teisė reikalauti žalos atlyginimo išlieka materiali, reikalavimas dėl žalos atlyginimo, jo patenkinimo sąlygos ir toliau lieka civilinės teisės reguliavimo sferoje, todėl ir jo pobūdis, prigimtis lieka materialiniai.

Tad, apibendrinant tai, kas anksčiau paminėta, galima teigti, kad reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu (CPK 95 str. 1 d.) yra materialinės teisinės prigimties, o tai šiuo atveju lemia ir jo materialinį teisinį pobūdį.

Žinoma, kalbėti, kad minėtas reikalavimas vis dėlto yra dvejopo pobūdžio⁷⁷⁷ – ir procesinio, ir materialinio – galima. Tačiau tik specifine ir gana ribota prasme. Niekas negali paneigti, kad tam, jog šis reikalavimas būtų nagrinėjamas civilinio proceso tvarka, jis turi įgyti atitinkamą procesinę formą, turi būti įgyvendinamas laikantis civilinio proceso taisyklių. Kita vertus, lygiai taip pat ir ieškinys privalo būti pareikštas civilinio proceso įstatymo nustatyta tvarka. Tačiau ši aplinkybė dar nereiškia, kad ieškinys turi būti laikomas procesinio teisinio pobūdžio reikalavimu ta prasme, kokią Lietuvos

⁷⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 1 d. nutartis *BUAB „Vilnita“* bankroto byloje, Nr. 3K-3-21/2010, kat. 36.2; 95.6; 126.8.

⁷⁷⁷ SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 333.

Aukščiausiasis Teismas ir juo pasekusi žemesniųjų instancijų teismų praktika mėgino suteikti mūsų nagrinėjamam reikalavimui dėl nuostolių atlyginimo.

Mūsų nuomone, kalbėti apie nagrinėjamą reikalavimą kaip apie grynai procesinio teisinio pobūdžio mes galėtume tik tada, jei visiškai atsisakytume susieti jo tenkinimą su deliktinės civilinės atsakomybės sąlygomis. Tačiau nei formuojama teismų praktika, nei teisės doktrinoje pateikiamas požiūris, nei atliktas tyrimas tokio radikalaus pokyčio nereikalauja. Asmenims turėtų būti suteikta teisė reikalauti, kad būtų taikoma deliktinė civilinė atsakomybė, jei proceso dalyviai piktnaudžiauja civiliniu procesu. Tai, autoriaus nuomone, šiuo atveju ir numato CPK 95 straipsnio 1 dalis. Priešingas aiškinimas, t. y. CPK 95 straipsnio 1 dalyje numatyto reikalavimo visiškas atribojimas nuo deliktinės civilinės atsakomybės, nesiderintų su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, prieštarautų teisės doktrinoje dėstomoms mintims, be to, neatitiktų Lietuvos teisei ir lietuvių kalbai⁷⁷⁸ įprastos žodžio „nuostoliai“ sampratos, kuri paprastai siejama būtent su deliktine civiline atsakomybe ir patirta žala.

Pabrėžtina, kad lygiai taip pat kaip ir CPK 95 straipsnio 1 dalyje numatytąjį, mes vertiname ir CPK 440 straipsnyje nurodytą nuostolių atlyginimą. Pastaroji norma nurodo galimybę įstatymų nustatyta tvarka, t. y. taikant deliktinę atsakomybę, įpareigoti asmenį atlyginti dėl nesąžiningo aiškiai nepagrįsto kreditoriaus pareiškimo patirtus nuostolius.

V.3.3. Civilinės atsakomybės taikymas ir CPK 95 straipsnis

Vadovaujantis CK 1.3 straipsnio 2 dalimi, jeigu yra šio kodekso ir kitų įstatymų prieštaravimų, taikomos šio kodekso normos, išskyrus atvejus, kai šis kodeksas pirmenybę suteikia kitų įstatymų normoms. Civilinio kodekso 6.246–6.249 straipsniai išsamiai reglamentuoja ir nustato bendrąsias civilinės atsakomybės taikymo sąlygas – neteisėti veiksmai, kaltė, priežastinis ryšys ir žala. Minėtose teisės normose numatytas tik vienas atvejis, kai kiti įstatymai

⁷⁷⁸ Pagal Lietuvių kalbos žodyną, nuostoliai – tai materialinė žala; praradimas, netekimas, nustojimas ko labai reikalingo, svarbaus, reikšmingo.

gali koreguoti šias sąlygas. Pagal CK 6.248 straipsnio 1 dalį, įstatymas gali numatyti asmens atsakomybę be kaltės. Be to, CK 6.265 straipsnis nustato atstovaujamojo asmens solidarią atsakomybę už atstovo, vykdančio pavedimą, padarytą žalą. Civilinis kodeksas atskirai (specialiai) nereglamentuoja deliktinės civilinės atsakomybės už piktnaudžiavimą procesu taikymo ir jo sąlygų. Taigi darytina išvada, kad šis klausimas turėtų būti sprendžiamas taikant bendrąsias CK nuostatas. Tokios pozicijos, kaip minėta, iš esmės laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

Tačiau CPK 95 straipsnio 1 dalis, įtvirtinanti teisę reikalauti nuostolių atlyginimo, kas, mūsų supratimu, turėtų būti traktuojama kaip prašymas taikyti deliktinę civilinę atsakomybę, pirma, apibrėžia subjektus, kurie gali būti įpareigoti atlyginti nuostolius. Nors teismų praktikoje buvo išaiškinta šiek tiek plačiau⁷⁷⁹, tačiau šis straipsnis *expressis verbis* mini tik *šalies* pareigą atsakyti. Savo ruožtu Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 2 dalis nustato, kad žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. CK 6.265 straipsnis nustato ir solidarios atstovo bei atstovaujamojo atsakomybės galimybę. Antra, CPK 95 straipsnis nustato subjektus, kurie gali reikalauti nuostolių atlyginimo („šalis <...> gali būti teismo įpareigota atlyginti *kitai šaliai* [išskirta autoriaus] jos patirtus nuostolius“). Tokių apribojimų CK nerandame. Trečia, aptariama procesinė norma nurodo konkrečius veiksmus, dėl kurių šalis gali būti įpareigota atlyginti nuostolius, tokiu būdu tarsi dar labiau apribodama civilinės atsakomybės taikymo sritį. Ketvirta, vadovaujantis CPK 95 straipsnio 1 dalimi, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad esant piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejui, gali būti atlyginami tik tie realūs nuostoliai, kurie susidarė kaip piktnaudžiavimo *tiesioginė* pasekmė⁷⁸⁰. Taigi CPK

⁷⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad „CPK 95 straipsnyje numatytos piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės gali būti taikomos ne tik šalims, bet ir kitiems proceso dalyviams – *tretiesiems asmenims* [išskirta autoriaus] <...>“ (žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 4 d. nutartis *UAB „Oruva“ ir Ko“* restruktūrizavimo byloje, c. b. Nr. 3K-3-224/2005, kat. 101).

⁷⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 4 d. nutartis *UAB „Oruva“ ir Ko“* restruktūrizavimo byloje, c. b. Nr. 3K-3-224/2005, kat. 101; 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c. b. *R. B. v. P. B.*, Nr. 3K-3-576/2008, kat. 75.4.1; 99.6

95 straipsnis, be kita ko, pasitelkiamas kaip pagrindas reikalauti tiesioginio priežastinio ryšio tarp piktnaudžiavimo procesu ir nuostolių, nors CK 6.247 straipsnis tokio santykio nereikalauja. Be to, nurodoma, kad atlygintini tik realūs nuostoliai, kas, matyt, turėtų būti suprantama kaip negalimumas reikalauti dėl piktnaudžiavimo procesu negautų pajamų. Galimybės nustatyti tokį apribojimą Civilinis kodeksas taip pat nenumato. Taigi, kaip matyti iš to, kas paminėta, CPK 95 straipsnio 1 dalis gali būti laikoma iš dalies įsiterpiančia į Civilinio kodekso reglamentavimo sritį.

Į aptariamą problemą buvo atkreiptas dėmesys ir Lietuvos teisės doktrinoje. R. Simaitis pažymi, kad CK ir CPK normos šiuo atveju turėtų būti taikomos sistemiškai. Atlyginimui už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis tiesiogiai taikomos CK normos, reglamentuojančios deliktinę civilinę atsakomybę (CK 1.1 str. 2 d.), o CPK nuostatos laikytinos papildančiomis šį teisinį reguliavimą ir, aiškinant įstatymus, neturėtų būti su juo priešingos⁷⁸¹. Su šia pozicija nėra pagrindo nesutikti.

Vis dėlto šiek tiek neįprastai atrodo minėto autoriaus pozicija, kad taikyti CK normas šiuo atveju jis siūlo CK 1.1 straipsnio 2 dalies⁷⁸² pagrindu, nors ir pripažįsta, kad nagrinėjamas reikalavimas gali būti laikomas savarankišku materialiniu teisiniu reikalavimu, o CPK (ne CK, kaip sektų iš CK 1.1 str. 2 d.) normos taikytinos tik papildomai⁷⁸³. Mūsų manymu, laikant prašymą atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu reikalavimu taikyti deliktinę civilinę atsakomybę, CK normos taikomos tiesiogiai vadovaujantis CK 1.1 straipsnio 1 dalimi, net ir kilus konfliktui su CPK normomis (CK 1.3 str. 2 d.). Kaip rodo praktika, bandymai kažkaip kitaip spręsti šį klausimą, privedė prie to, kad teismai, nesant pakankamo teisinio pagrindo, vien tik

⁷⁸¹ SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 334, 336.

⁷⁸² Ši norma nustato: „turtiniams santykiams, kurie pagrįsti įstatymų nustatyto asmenų pavaldumu valstybės institucijoms ir kurie tiesiogiai atsiranda, kai valstybės institucijos atlieka valdžios funkcijas (realizuojamas pavaldumas) arba įstatymų nustatytas asmenims pareigas valstybei ar jos taiko įstatymų nustatytas administracines ar baudžiamąsias sankcijas, įskaitant valstybės mokesčių, kitų privalomų rinkliavų ar įmokų valstybei ar jos institucijoms, valstybės biudžeto santykius, bei kitokiems santykiams, kuriuos reglamentuoja viešosios teisės normos, šio kodekso normos taikomos tiek, kiek šių santykių nereglamentuoja atitinkami įstatymai, taip pat šio kodekso įsakmiai nurodytais atvejais“.

⁷⁸³ SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 334.

savitai interpretuodami ir remdamiesi CPK 95 straipsnio 1 dalimi, nepagrįstai koreguoja civilinės atsakomybės už piktnaudžiavimą procesu sąlygas.

Minėta išvada kartu lemia, kad anksčiau aptarti kai kurie CPK 95 straipsnio 1 dalies netobulumai (pvz., kad nenurodyta, jog aptariamą atsakomybę gali lemti atskirojo skundo ar prašymo dėl proceso atnaujinimo padavimas), netrukdo taikyti nagrinėjamos teisinės atsakomybės priemonės ir jos niekaip neapriboja. Deliktinės civilinės atsakomybės taikymas spręstinas ne pagal CPK, o pagal CK, kuriuose minėtų trūkumų ir apribojimų nėra.

Mūsų manymu, dabartinė CPK 95 straipsnio 1 dalies konstrukcija sukelia nepateisinamą įtampą tarp proceso ir materialinės teisės, dėl ko teismų praktikoje gali būti ir yra daroma klaidų. Ši nuostata tikslintina. Civilinio proceso kodeksas turėtų pasižymėti tokiomis formuluočiomis, kurios neleistų kilti konkurencijai tarp materialinės ir proceso teisės, reglamentuojant materialinės teisinės prigimties institutą.

Taikant deliktinę atsakomybę už atitinkamus procesinius veiksmus ar neveikimą, taip pat nedera pamiršti, kad atsakomybės pagrindas tokiu atveju paprastai gali būti tik piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis (procesu). Kitaip tariant, mes manome, kad tik piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis (procesu) kaip teisės pažeidimas, turintis savitą požymių visumą (sudėtį), ir absoliučių procesinių pareigų nevykdymas (netinkamas vykdymas) gali būti laikomi neteisėtais (procesiniais) veiksmais Civilinio kodekso 6.246 straipsnio prasme, nebent įstatymas nustato kitaip. Kiti procesiniai veiksmai neturėtų būti pakankamas pagrindas tenkinti reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo pagal civilinės atsakomybės taisyklės, išskyrus įstatyme nustatytas išimtis. Todėl, pavyzdžiui, jei asmuo savo procesines teises netinkamai įgyvendina dėl paprasto neatsargumo ar objektyviai nesiekdamas su jų paskirtimi nesuderinamų tikslų ir tuo kitam asmeniui padaro žalos, pareiga atlyginti šią žalą pagal civilinės atsakomybės taisyklės paprastai turėtų neatsirasti, nes tokiu atveju tiesiog nebūtų būtinųjų piktnaudžiavimo kaip teisės pažeidimo požymių (atitinkamo kaltės laipsnio ir (arba) tikslo). Aplinkybė, kad Civilinio kodekso normos šiam atvejui tiesiogiai nereikalauja konkretaus kaltės laipsnio ar tikslo

negali pakeisti šios išvados, nes šiuo atveju, mūsų manymu, civilinė atsakomybė neatsiranda dėl to, kad tiesiog nėra neteisėtų veiksmų CK 6.246 straipsnio prasme.

Kaip teisingai pastebima Prancūzijos teisės moksle, būtina nepamiršti, kad civilinės atsakomybės taikymas aptariamam atveju neturi kliudyti įgyvendinti fundamentalią asmens teisę į teismą; jei bylininkams bus per plačiai ir lengvai taikoma atsakomybė, jie, ypač neturtingi bei nedrąsūs asmenys, bus atgrasomi nuo savo teisių gynimo⁷⁸⁴. Tačiau tai būtų akivaizdžiai nesuderinama su teisinės valstybės prigimtimi ir esme. Todėl, kaip minėta, procesinę teisę net ir netinkamai įgyvendinantis asmuo privalo turėti tam tikrą imunitetą dėl kitiems asmenims daromos žalos. Procesinės teisės ir veiksmai dažnai grindžiami fundamentaliais teisinės valstybės ar proceso principais, pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir procesinėmis garantijomis, todėl šios vertybės sukuria tam tikrą apsauginį perimetrą, kuris neleidžia traktuoti, kad bet kokios žalos padarymas, tikrai ar tariamai naudojantis procesinėmis teisėmis, visada yra neteisėtas veiksmas Civilinio kodekso 6.246 straipsnio prasme.

Pastebėtina, kad ir užsienio valstybėse civilinė atsakomybė už nepagrįstą ieškinio pareiškimą neatsiranda dėl paprasčiausio nerūpestingumo ar neatsargumo⁷⁸⁵. Izraelio moksle pateikiama nuomonė, kad civilinės atsakomybės už bylinėjimąsi „vartai“ neturėtų būti pernelyg atverti, nes, pirma, teismus gali užplūsti tokių ieškinių gausa; antra, gali būti paneigta teismo sprendimo *res judicata* galia; trečia, per didelis atgrasomasis poveikis gali lemti, kad ieškinio nepateiks asmenys, kurių teisės tikrai buvo pažeistos; ketvirta, šiuo atveju yra sudėtinga ir brangu įrodyti, kad yra kalti (neteisėti) veiksmai; penkta, taisyklė, jog pralaimėjęs apmoka bylinėjimosi išlaidas, mažina civilinės atsakomybės poreikį⁷⁸⁶.

⁷⁸⁴ LE TOURNEAU, P.; CADIET, L. *Droit de la responsabilité et des contrats*. 7e éd. Paris: Dalloz, 2008, par. 6950.

⁷⁸⁵ *Unification of tort law: fault*. P. Widmer (ed.). The Hague: Kluwer law international, 2005, p. 364–365 ir kt.

⁷⁸⁶ *Unification of tort law: fault*. P. Widmer (ed.). The Hague: Kluwer law international, 2005, p. 147.

Vis dėlto, kaip matysime vėliau, pareiga atlyginti iš procesinės veiklos kylančią žalą tam tikrais atvejais gali atsirasti be kaltės, nesiejant neteisėtumo sąlygos su piktnaudžiavimu procesu. Taigi anksčiau aptarti principai turi išimčių.

V.3.4. Procesiniai reikalavimo atlyginti nuostolius nagrinėjimo aspektai

Išvada, kad reikalavimas atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo procesu, yra materialinės teisinės prigimties, svarbi ne tik teorine prasme. Ji negali neturėti reikšmės ir civilinio proceso teisei.

Žyminis mokeskis

Visų pirma, laikant, kad reikalavimas atlyginti piktnaudžiavimu procesu padarytus nuostolius yra materialinės teisinės prigimties ir pobūdžio, susvyruoja minėtoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gegužės 20 d. konsultacijoje pateiktas išaiškinimas, kad toks reikalavimas neturi būti apmokestinamas žyminiu mokesčiu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šią savo poziciją grindė būtent nagrinėjamo reikalavimo procesiniu teisiniu pobūdžiu.

Žinoma, labai norint būtų galima įtikinėti, kad CPK 80 straipsnis, nustatantis žyminio mokesčio dydžius, tarp procesinių dokumentų, kurie apmokestinami žyminiu mokesčiu, nemini aptariamo reikalavimo. Tačiau dar prieš tai turėtų būti labai atidžiai apmąstyta, ar tikrai yra verta „skatinti“ tokių reikalavimų pareiškimą jų neapmokestinant žyminiu mokesčiu.

Pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą, reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu gali būti pareikštas iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos. Taigi šia priemone gali būti kuo puikiau piktnaudžiaujama pareiškiant ją teismo posėdžio, kuriame byla nagrinėjama iš esmės, metu. Tinkamo teismo proceso, teisės būti išklaustam, procesinio lygiateisiškumo principai tokiu atveju neleistų priimti galutinio teismo sprendimo byloje, nes turėtų būti suteikta galimybė šaliai pasisakyti dėl

pareikšto reikalavimo. Neatmestina tikimybė, kad kito teismo posėdžio metu tokį reikalavimą jau gali pareikšti ir priešinga šalis. Dar kito posėdžio metu ir trečiasis asmuo, susierzinęs dėl netinkamo šalių elgesio. Taigi tokio reikalavimo pareiškimas nagrinėjamoje byloje – tai neblogo terpė procesiniams bandymams užvilkti teismo procesą. Žyminio mokesčio taikymas šiuo atveju kaip tik galėtų tapti priemone tokiems piktnaudžiavimams užkardyti.

Pastebėtina, kad, pavyzdžiui, Anglijoje, išskyrus labai retas išimtis, apskritai nepripažįstama teisė reikalauti atlyginti nuostolius dėl nepagrįsto civilinio proceso inicijavimo⁷⁸⁷. Ši pozicija, be kita ko, grindžiama tuo, kad bylinėjimasis kažkada turi baigtis, o galimybė minėtu atveju pareikšti reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo tik skatintų nesibaigiantį „satelitinį“ bylinėjimąsi, kuriame įsižeidusi šalis galėtų reikalauti „perspręsti“ jau išnagrinėtą bylą, siekdama įrodyti, kad bylą pralaimėjęs ieškovas elgėsi nesąžiningai ir jokio pagrindo kreiptis į teismą neturėjo. Tokios bylos būtų tik papildomas krūvis ir taip nuo bylų dūstančiai teisingumo vykdymo sistemai. Be to, Anglijos civilinio proceso teisės doktrinoje pripažįstama, kad pats civilinis procesas yra pakankamai gerai aprūpintas priemonėmis, užtikrinančiomis reikiamą pusiausvyrą tarp teisminės gynybos prieinamumo ir atgrasymo nuo piktavališkų ieškinių, o galiojanti bylinėjimosi išlaidų atlyginimo sistema sudaro prielaidas paskirstant bylinėjimosi išlaidas atsižvelgti į šalies netinkamą elgesį procese⁷⁸⁸.

Mūsų nuomone, paminėti argumentai, nors ir nėra pakankamai svarūs, kad apskritai pateisintų teisės reikalauti nuostolių atlyginimo dėl piktnaudžiavimo procesu panaikinimą⁷⁸⁹, tačiau neabejotinai yra reikšmingi svarstant, ar šis reikalavimas neturėtų būti apmokestinamas žyminiu mokesčiu, ypač kai jis pareiškiamas naujoje byloje. Todėl įstatymų leidėjas turėtų atidžiai įvertinti, ar pritarti Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateiktam pasiūlymui⁷⁹⁰

⁷⁸⁷ STEELE, J. *Tort Law. Text, Cases, and Materials*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

⁷⁸⁸ ANDREWS, N. *English civil procedure: fundamentals of the new civil justice system*. Oxford: Oxford university press, 2003, p. 409–410.

⁷⁸⁹ Šiuo klausimu žr., pvz., PROSSER, W. *Law of Torts*. St. Paul: West Publishing Company, 1977, p. 851.

⁷⁹⁰ Žr. CPK pakeitimo ir papildymo projektą.

papildyti CPK 95 straipsnio 1 dalį, nustatant, kad tokie reikalavimai (tiek pareikšti proceso metu, tiek pasibaigus bylai) žyminiu mokesčiu neapmokestinami. Mes tokiam pasiūlymui dėl jau anksčiau paminėtų priežasčių nepritartume. Skatinti, atleidžiant nuo žyminio mokesčio, „satelitinę“ bylinėjimąsi nėra jokio pagrindo. Tikrai nukentėjusi ir turinti aiškų interesą gauti patirtų nuostolių atlyginimą šalis žyminį mokesťį tikrai sugebės sumokėti (juolab kad įstatymas numato galimybę atidėti žyminio mokesčio sumokėjimą ar iš dalies atleisti nuo jo), o tuos, kurie šį teisinį instrumentą norėtų panaudoti vien tik „tąsymui“ po teismus, pareiga sumokėti žyminį mokesťį gali ir atbaidyti.

Prašymo turinys ir forma. Priėmimas nagrinėti. Tretieji asmenys

Kadangi reikalavimas dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesu, atlyginimo yra materialinės teisinės prigimties, jo pareiškimas jau nagrinėjamoje civilinėje byloje, be bendrųjų reikalavimų, keliamų procesinio dokumento formai ir turiniui, mūsų manymu, turėtų atitikti ir specialius reikalavimus, nustatytus ieškiniui (CPK 135 str.). Šio procesinio dokumento pavadinimas neturi esminės reikšmės (CPK 115 str. 4 d.), tačiau, atsižvelgiant į tai, kad CPK 95 straipsnio 1 dalyje minimas būtent „prašymo“ terminas, mes siūlytume jį vadinti „prašymu dėl nuostolių atlyginimo“. Šio prašymo priėmimo klausimas turėtų būti sprendžiamas ta pačia tvarka kaip ir ieškinio, *inter alia* įvertinant, ar nėra CPK 137 straipsnyje nustatytų pagrindų atsisakyti jį priimti.

Teismo atsisakymas priimti prašymą, mūsų nuomone, pagal analogiją (CPK 3 str. 6 d.) vadovaujantis CPK 143 straipsnio 3 dalimi, neturėtų būti skundžiamas atskiroju skundu. Toks sprendimas neužkerta kelio pareikšti nagrinėjamą reikalavimą atskiroje byloje, kurioje, jei teismas atsisakytų priimti atitinkamą ieškinį, būtų galima pasinaudoti atskirojo skundo institutu.

Galimybė apskusti atsisakymą priimti prašymą dėl nuostolių atlyginimo jau nagrinėjamoje byloje tik užvilkinant jos nagrinėjimą⁷⁹¹.

Jei nukentėjęs asmuo pageidautų pasinaudoti supaprastinto proceso (dokumentinio ar teismo įsakymo) suteikiamomis galimybėmis, tai turėtų būti daroma ne nagrinėjamoje byloje, o bendrąja tvarka, užvedant naują bylą.

Tiek jau nagrinėjamoje byloje, tiek atskirai pareiškus ieškinį dėl nuostolių atlyginimo įstatymo nustatyta tvarka turi būti sprendžiama dėl trečiųjų asmenų, nepareiškiančių savarankiškų reikalavimų, įtraukimo į procesą (CPK 47 str.). Kaip rodo praktika, net ir nagrinėjamoje byloje pareiškus reikalavimą dėl nuostolių, patirtų dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu, atlyginimo gali egzistuoti asmenų, kuriems šio klausimo išsprendimas gali būti teisiškai reikšmingas, gali turėti įtakos jų teisėms arba pareigoms.

Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 3 d. nutartimi⁷⁹² iš UAB „Parex Lizingas“ buvo priteistas 90 000 Lt nuostolių, kurie buvo kildinami iš šio juridinio asmens ankstesnių atstovų procesinių veiksmų, atlyginimas. Neabejotina, kad šių asmenų teisėms ir pareigoms šis sprendimas turėjo reikšmės, nes netrukus šiems asmenims buvo pareikštas regresinis reikalavimas⁷⁹³. Tenka tik apgailestauti, kad teismai šių asmenų į pirmąją civilinę bylą dėl nuostolių atlyginimo trečiaisiais asmenimis neįtraukė ir klausimą dėl nuostolių išsprendė jiems nedalyvaujant. Atsižvelgiant į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. rugsėjo 25 d. nutartį⁷⁹⁴, dėl jų neįtraukimo į paminėtą bylą trečiaisiais asmenimis, jie tiesiog neteko galimybės ginčyti minėtų nuostolių dydžio, nes

⁷⁹¹ Vis dėlto teismų praktikoje galime rasti pavyzdžių, kai teismas nagrinėja atskirąjį skundą dėl atsisakymo priimti prašymą dėl nuostolių atlyginimo. Žr. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 7 d. nutartį c. b. UAB „Gaura“ v. UAB „Choreda“, Nr. 2S-523-345/2009, kat. 122.2; 122.4.

⁷⁹² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 3 d. nutartis c. b. „Parex Lizingas“ v. UAB „Oruva“ ir kt., Nr. 2-291/2004, kat. 116; 125.1.

⁷⁹³ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. rugsėjo 25 d. nutartį c. b. UAB „Parex lizingas“ v. UAB „MRI Finansinis auditas“ ir kt., Nr. 3K-3-439/2006, kat. 28.1; 44.5.2.17.

⁷⁹⁴ *Ibid.*

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino⁷⁹⁵, kad Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 3 d. nutartimi išnagrinėtoje byloje teismo nustatyti faktai dėl turtinių nuostolių fakto ir dydžio šiems asmenims yra prejudiciniai ir neturi būti iš naujo įrodinėjami kitose bylose, kuriose šie asmenys dalyvauja. Teismas šiuo atveju nekreipė jokio dėmesio į tai, kad faktiškai Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 3 d. nutartimi išnagrinėtoje byloje šie asmenys dalyvauti jokių galimybių nebeturėjo, nes jų teisė atstovauti UAB „Parex Lizingas“, kai buvo sprendžiama dėl nuostolių atlyginimo, jau buvo pasibaigusi.

Atkreiptinas dėmesys, kad dėl piktnaudžiavimo procesu gali kilti solidari proceso dalyvio ir valstybės atsakomybė (CK 6.6 str. 3 d., 6.272 str., 6.279 str.). Todėl gavęs atitinkamą reikalavimą, teismas turi įvertinti, ar nėra pagrindo trečiuoju asmeniu įtraukti ir valstybę, atstovaujamą Teisingumo ministerijos⁷⁹⁶.

Reikalavimo pateikimo ribojimai laiko požiūriu

Lietuvos civilinio proceso teisė grindžiama socialinio civilinio proceso idėjomis. Viena iš šios idėjos ekstrapoliacijos Lietuvos civiliniame proceso formų yra pasirengimo civilinės bylos nagrinėjimui stadijos sustiprinimas. Būtent šioje stadijoje privalo būti galutinai suformuluoti šalių materialiniai teisiniai reikalavimai ir atsikirtimai, jų pagrindai, išsiaiškinami ir surenkami įrodymai, kuriais šalys grindžia savo poziciją⁷⁹⁷. Bylą išnagrinėti jau per pirmąjį teismo posėdį įmanoma, tik kai pasirengus teisminiam nagrinėjimui, tiek teismui, tiek šalims yra visiškai aiškus ieškinio pagrindas ir dalykas, atsikirtimai į ieškinį, ieškovo pozicija jų atžvilgiu, įrodymai, kuriais šalys

⁷⁹⁵ Autorius atkreipia dėmesį, kad jis plačiau nevertina ir neanalizuoja šio Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos sprendimo, nes tai nėra tiesiogiai susiję su nagrinėjama tema, nors iš pirmo žvilgsnio paminėtas išaiškinimas kelia tam tikrą abejonių.

⁷⁹⁶ Žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimo Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“ 2 p. Valstybės žinios, 2001, Nr. 66-2415.

⁷⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis c. b. T. P. ir kt. v. A. B., Nr. 3K-3-436/2008, kat. 110.1; 110.2; 114.9.6.1; 114.9.6.2.

grindžia ar neigia pareikštus reikalavimus ar atsikirtimus⁷⁹⁸. CPK, išskyrus griežtai apibrėžtas išimtis, draudžia ieškovui ar atsakovui pareikšti naujų materialinių teisinių reikalavimų po to, kai teismas priima nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje (CPK 141 str., 143 str.).

CPK 95 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad motyvuotas prašymas dėl nuostolių atlyginimo gali būti paduotas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos. Taigi pagal savo prigimtį ir pobūdį materialinis teisinis reikalavimas, kuris, jeigu būtų pareikštas pasibaigus bylai, būtų savarankiško ieškinio ir naujo civilinio proceso dalykas, be jokių apribojimų gali būti pareikštas jau pasibaigus pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijai. Tai, mūsų manymu, niekaip nedera su civilinio proceso koncentruotumo, ekonomiškumo principais. Tokia galimybė, kaip minėta, yra puiki terpė savarankiškam piktnaudžiavimui. Tokio reikalavimo pareiškimas, pasibaigus pasirengimo nagrinėti civilinę bylą stadijai paprastai užtęstų civilinės bylos nagrinėjimą, nes priešingai šaliai turėtų būti suteikta galimybė pateikti ir pagrįsti savo atsikirtimus.

Dėl šių priežasčių, mūsų nuomone, proceso įstatyme būtų tikslinga nustatyti, kad nagrinėjamoje civilinėje byloje reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo turėtų būti pareiškiamas, jo pagrindas keičiamas taikant iš esmės tokius pat apribojimus, kokie yra nustatyti priešieškiniui pareiškimui (CPK 143 str. 1 d.), taip pat ieškinio pagrindo arba dalyko pakeitimui (CPK 141 str. 1 d.). Kitaip tariant, toks reikalavimas galėtų būti pareiškiamas ir jo pagrindas keičiamas tik iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo, vėlesnį pateikimą (pakeitimą) leidžiant tik tuo atveju, jeigu tokia būtinybė iškilo vėliau arba jeigu yra gautas priešingos šalies sutikimas, arba jeigu teismas mano, kad tai neužvilkins teismo proceso. Suteikti galimybę pareikšti tokį reikalavimą ir jo pagrindą keisti be jokių apribojimų iš esmės bet kada (iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos), kaip yra šiuo metu, mūsų nuomone, nėra tikslinga ir ekonomiška, niekaip nep prisideda prie proceso operatyvumo, sudaro

⁷⁹⁸ NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 141.

beveik nevaržomas galimybes naujiems „procesams“ (dėl nuostolių atlyginimo) jau vykstančiame procese „užgimti“. Manome, kad siūlomi apribojimai leistų kovoti su nesąžiningais proceso dalyviais, kurie tik siekia pasibylinėti arba vilkinti procesą, be to, sudarytų puikias prielaidas procesinei drausmei ir nuoseklumui įsitvirtinti.

Atkreiptinas dėmesys, kad daugelyje JAV valstijų apskritai yra draudžiama atsakovui toje pačioje byloje pareikšti priešieškinių dėl nuostolių už nepagrįstą civilinio proceso inicijavimą atlyginimo. Šio ieškinio patenkinimo būtina sąlyga yra atsakovui palanki bylos baigtis, todėl dar vykstančioje byloje toks reikalavimas yra priešlaikinis⁷⁹⁹. Tačiau pastaruoju metu toks teisinis reguliavimas sulaukia kritikos⁸⁰⁰. Be to, pastebėtina, kad net ir JAV yra leistinas priešieškinių dėl piktnaudžiavimo procesu delikto⁸⁰¹. Todėl į Lietuvos civilinio proceso teisę minėtas draudimas neturėtų būti perkeltas⁸⁰².

Anksčiau pateikti pasiūlymai taip pat suponuoja išvadą, kad jei reikalavimas dėl nuostolių, patirtų dėl piktnaudžiavimo pirmosios instancijos teisme, pateikiamas pirmą kartą tik apeliacinės instancijos teismui, jis turėtų būti laikomas nauju (CPK 312 str.) ir nepriimamas nagrinėti⁸⁰³. Tokį reikalavimą iš esmės išnagrinėjus apeliacinės instancijos teisme, iš šio klausimo sprendimu suinteresuotų šalių būtų nepateisinamai atimta teisė į apeliaciją, t. y. galimybė patikrinti tiek faktinę, tiek teisinę teismo sprendimo dėl deliktinės civilinės atsakomybės taikymo pusę. Apeliacinės instancijos

⁷⁹⁹ PROSSER, W. *Law of Torts*. St. Paul: West Publishing Company, 1977, p. 852.

⁸⁰⁰ DOBBS, D. B. *The law of torts*. Saint Paul (Minn.): West publishing Co., 2001, p. 1241.

⁸⁰¹ JAV teisėje tai yra atskiras deliktas, kurio patenkinimo sąlygos nėra tiesiogiai susijusios su bylos baigtimi.

⁸⁰² Visų pirma, ne visada galima lengvai atskirti, ar nuostoliai atsiranda dėl piktnaudžiavimo pačia teise kreiptis į teismą ar dėl atskirų procesinių veiksmų jau prasidėjusiame teismo procese, o jei taip, kurie iš jų priskirtini pirmiesiems, o kurie – antriesiems. Antra, vis dėlto egzistuoja tam tikras poreikis visus klausimus, susijusius su konkrečia nagrinėjama byla, išspręsti toje pačioje byloje. Todėl jei ieškinys yra aiškiai nepagrįstas, nėra neišvengiamos būtinybės visais atvejais laukti, kol byla pasibaigs.

⁸⁰³ Pastebėtina, kad Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. spalio 10 d. nutartyje (c. b. *V. Č. v. Šalčininkų rajono medžiotojų klubas „Rūdninkų giria“*, Nr. 2A-843-340/08, kat. 27.7; 35.5; 44.2.4.2; 121.15; 121.18; 121.21) taip pat konstatavo, kad reikalavimas dėl neturtinės žalos, patirtos dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, atlyginimo – tai vienas iš įstatymo numatytų pažeistos teisės gynimo būdų, taigi jis turėjo būti pareikštas ir įrodinėjamas pirmosios instancijos teisme; apeliacinės instancijos teismas negali svarstyti reikalavimo, kuris nebuvo pateiktas pirmosios instancijos teismui, pagrįstumo. Vadovaudamasis CPK 312 straipsniu, iš esmės analogiškos pozicijos Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyrius laikėsi ir 2010 m. liepos 26 d. nutartyje c. b. *Z. D. v. M. K. ir kt.*, Nr. 2S-771-275/2010, kat. 99.5.; 122.4.

teismo procesinis sprendimas skundžiamas tik kasacine tvarka, kur fakto klausimai nenagrinėjami (CPK 353 str. 1 d.), be to, proceso įstatymas nustato gana griežtas kasacinio skundo priėmimo sąlygas ir apribojimus (CPK 341, 346 str.).

Kadangi byloje nagrinėjamų materialinių teisinių reikalavimų dalykas ir pagrindas turi būti galutinai apibrėžti pirmosios instancijos teisme, mūsų nuomone, nei bylą nagrinėjant apeliacinės, nei kasacinės instancijos teisme negalima pareikšti reikalavimo atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo procesu šios instancijos teismuose (pvz., dėl nuostolių, patirtų dėl nesąžiningo apeliacinio ar kasacinio skundo pateikimo). Priešingas aiškinimas atimtų teisę į apeliaciją, jei klausimas būtų išspręstas apeliacinės instancijos teisme. Be to, minėta, jog tokio reikalavimo nagrinėjamas gali pareikalauti naujų proceso dalyvių įtraukimo į procesą, kas apeliacinės instancijos teisme iš esmės yra negalima⁸⁰⁴. Jei šis klausimas būtų sprendžiamas kasacinės instancijos teisme, tai jis apskritai turėtų veikti kaip pirmosios instancijos teismas ir nagrinėti faktines aplinkybes, susijusias su deliktinės civilinės atsakomybės taikymu. Tai aiškiai nesiderintų su jam priskirtų funkcijų vykdymu. Pastebėtina, kad panašios pozicijos laikomasi Austrijoje. Nors Austrijos civilinio proceso kodekso 408 straipsnis numato galimybę bylą laimėjusios šalies naudai iš pralaimėjusios šalies, kuri vedė procesą akivaizdžiai tyčia, priteisti nuostolių atlyginimą (kompensaciją), tačiau teisės doktrinoje teigiama, kad apeliacinėje instancijoje tokio reikalavimo pareikšti negalima, nes išlieka savarankiško ieškinio dėl žalos atlyginimo galimybė⁸⁰⁵. Dėl šių priežasčių mes nesutinkame su Civilinio proceso kodekso komentaro autoriais, teigiančiais, kad nuostolių atlyginimo klausimas,

⁸⁰⁴ Kiek tai susiję su naujų šalių įtraukimo į procesą apeliacinės instancijos teisme negalimumu, žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 5 d. nutartį c. b. *J. P. v. O. P.*, Nr. 3K-3-205/2009, kat. 30.6.

⁸⁰⁵ *Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen / von Hans W. Fasching*. Wien: Manz, 2000, p. 1152. Kita vertus, pvz., nors Prancūzijoje reikalavimo dėl žalos dėl piktnaudžiavimo atlyginimo pateikimas apeliacinėje instancijoje yra laikomas naujo reikalavimo pareiškimu, tačiau jis vis dėlto yra leistinas. Žr. BEAUCHARD, J.; GIVERDON, C.; DESDEVISES, Y. *APPEL. – Parties à l'instance d'appel. – Appelant. Intimé* [interaktyvus] JurisClasseur: LexisNexis, 2008 [žiūrėta 2009-04-29], par. 107. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>.

pavyzdžiui, dėl nepagrįsto kasacinio skundo padavimo, gali būti sprendžiamas ir kasacinės instancijos teisme⁸⁰⁶.

Pastebėtina, kad net ir šiuo metu proceso įstatyme įtvirtinta galimybė pareikšti nagrinėjamą reikalavimą iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos praktiškai yra labai sunkiai įgyvendinama⁸⁰⁷ ir itin retai praktikuojama⁸⁰⁸. Taigi mūsų teikiami pasiūlymai iš esmės neturėtų sumenkinti realaus šiuo metu egzistuojančio mechanizmo efektyvumo. Nukentėjusiam asmeniui visada išliktų galimybė reikalauti atlyginti visus patirtus nuostolius užvedant naują bylą. Kita vertus, minėtų apribojimų nustatymas užkirstų kelią galimiems piktnaudžiavimams šiuo kol kas dar ne itin populiariu teisiniu instrumentu, taip pat sumažintų galimybes vilkinti teismo procesą ir nepateisinamai vėlai „užgimti“ jame naujam „procesui“ su nauju dalyku ir pagrindu. Svarbu ir tai, kad civilinės atsakomybės taikymas tokiu atveju nebebūtų „užmaskuojamas“ neva elementaraus procesinio klausimo sprendimu, tokiu būdu išvengiant kruopštaus jo tyrimo ir nagrinėjimo teisme bei su tuo susijusių procesinių garantijų (pvz., teisės į apeliaciją)⁸⁰⁹.

⁸⁰⁶ DRIUKAS, A.; *et al.* Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2004, p. 241.

⁸⁰⁷ Pirma, išliekant apeliacijos ir kasacijos galimybei, proceso dalyviai yra nesuinteresuoti pareikšti šį reikalavimą, nes jo baigtis dažnai gali priklausyti būtent nuo galutinio sprendimo nagrinėjamoje byloje priėmimo ir būtent šis sprendimas gali suteikti realų pagrindą ir postūmį reikalauti patirtų nuostolių atlyginimo. Be to, esant apeliacinio ir kasacinio procesų galimybei, nei ieškovas, nei atsakovas nėra suinteresuoti pareikšti šį reikalavimą pirmosios instancijos teisme dar ir dėl to, kad toks reikalavimas neapimtų visų tų nuostolių, kuriuos per visą teismo procesą (įskaitant ir apeliacinį bei kasacinį procesus) atitinkama šalis galėtų patirti dėl kitų asmenų piktnaudžiavimo. Kitaip tariant, net ir tokio reikalavimo patenkinimas dažnai reikštų tik dalies nuostolių atlyginimą, o tai, be jokios abejonės, neskatina jo pareikšti jau nagrinėjamoje byloje. Antra, apskaičiuoti nuostolių dydį ir surinkti jį patvirtinančius įrodymus dar iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos gali būti itin sudėtinga, pareikalauti neproporcingų laiko ir piniginių resursų sąnaudų, lyginant su ta nauda, kuri gali būti iš to gauta.

⁸⁰⁸ Šio darbo autoriui yra pavykę rasti tik vieną aukštesniosios instancijos teismo sprendimą, kuriame, pagal toje pačioje byloje pareikštą reikalavimą, buvo priteistas nuostolių atlyginimas (žr. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 3 d. nutartį c. b. „*Parex Lizingas*“ v. *UAB „Oruva“ ir ko*“, Nr. 2-291/2004, kat. 116; 125.1). Tačiau ši byla, autoriaus nuomone, nėra tinkamos praktikos pavyzdys, nes tiek šios bylos, tiek su minėtomis bendrovėmis susijusių kitų bylų aplinkybės sudaro prielaidas manyti, kad tiek ieškovo, tiek atsakovo interesai sprendžiant minėtą klausimą iš tikrųjų sutapo (UAB „*Parex Lizingas*“, iš kurio buvo priteistas nuostolių atlyginimas, pats pripažino teisę į nuostolių atlyginimą), o tie fiziniai asmenys, dėl kurių konkrečiai atliktų veiksmų ir buvo reikalaujama nuostolių atlyginimo, į šio klausimo sprendimą net nebuvo įtraukti trečiaisiais asmenimis, nors regresiniai reikalavimai jiems vėliau buvo pareikšti. Be to, minėta byla, buvo dėl bankroto bylos iškėlimo, t. y. specifinė civilinė byla.

⁸⁰⁹ P vz., Serbijos civilinio proceso kodekso 182 straipsnio 2 dalyje apskritai nustatyta, kad jei šalis pareiškia ieškinį priteisti kompensaciją už piktnaudžiavimą procesu, teismas išskiria tokį reikalavimą iš

Kaip alternatyva paminėtiems pasiūlymams gali būti pateikiama idėja nekeisti šiuo metu egzistuojančio teisinio reguliavimo, t. y. leisti reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo nagrinėjamoje byloje pareikšti iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos, turint omenyje teismo galimybę priimti dalinį sprendimą. Kitaip tariant, jei reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo pareiškiamas pasibaigus pasirengimo bylos nagrinėjimui stadijai, teismas, priėmęs jį, gali nuspręsti priimti dalinį sprendimą dėl pagrindinių nagrinėjamos bylos reikalavimų (CPK 261 str.) ir tik vėliau imtis klausimo dėl piktnaudžiavimo procesu padarinių taikymo. Tai leistų teismo procesui judėti į priekį, neatidedant sprendimo dėl pagrindinių (pirminių) byloje pareikštų materialinių teisinių reikalavimų priėmimo.

Minėtas variantas yra įmanomas ir dėl šios idėjos tinkamumo gali būti diskutuojama. Mes vis dėlto pasisakytume už anksčiau aptartų ribojimų nustatymą. Civilinio proceso eiga turėtų būti logiška ir nuosekli. Civilinis procesas privalo turėti tam tikras ribas savo dalyko atžvilgiu. Kuo platesnės bylos nagrinėjimo ribos, tuo, be jokios abejonės, teismui tampa sudėtingiau operatyviai ir teisingai išnagrinėti ginčą. Bylos nagrinėjimo dalyko (ribų) su(si)formavimas procese taip pat turėtų kažkada baigtis. Antraip kyla grėsmė procesui tapti begaliniu, niekada nesibaigiančiu nei laiko, nei nagrinėjamų klausimų požiūriu. Mūsų nuomone, pasibaigus pasirengimui bylos nagrinėjimui, jokie nauji materialiniai teisiniai reikalavimai jame paprastai nebeturėtų būti pareiškiami ir nagrinėjami. Prasidėjusi byla, prasidėjęs konkretus civilinis procesas neturėtų būti bazė rasti jame vis naujiems „procesams“. Būtent šia logika remiasi teismui suteikta galimybė išskirti ieškinyje pareikštus reikalavimus (CPK 136 str.), draudimas ieškovui jau užvestoje byloje pareikšti visiškai naują reikalavimą, taip pat įstatyme nustatyti ribojimai keisti ieškinio pagrindą ar dalyką bei reikšti priešinį ieškinį toje pačioje byloje, nors šiuo atveju taip pat egzistuoja galimybė priimti dalinį sprendimą dėl savarankiškų reikalavimų. Pastebėtina ir tai, kad mūsų siūlomi

bylos. Taip pat žr. STAROVIC, B. Serbia. Suppl. 48 (May 2008). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ., p. 82.

apribojimai nėra absoliutūs. Autorius siūlo taikyti tas taisykles, kurios šiuo metu jau yra taikomos priešieškiniui, taip pat ieškinio pagrindo arba dalyko keitimui. Taigi teismas, vadovaudamasis proceso ekonomiško, koncentracijos, teisingumo ir protingumo bei kitais kriterijais, paprastai turėtų galimybę pats apsispręsti dėl tokio reikalavimo priėmimo ir jo tolesnio nagrinėjimo byloje (ar jis bus nagrinėjamas priėmus dalinį sprendimą ar kartu su pagrindiniais byloje pareikštais materialiniais teisiniais reikalavimais). Todėl nors neabejotinai egzistuoja interesas su vykstančia byla susijusius klausimus išspręsti toje pačioje byloje, autoriaus nuomone, tai vis dėlto nepateisina kitokio nei siūlomi apribojimai sprendimo.

Pastebėtina, kad CPK 440 straipsnio atveju, t. y. kai prašomas nuostolių atlyginimas yra susijęs su kreditoriaus pareiškimu dėl teismo įsakymo, reikalavimas juos priteisti, mūsų manymu, turėtų būti pareiškiamas kartu su prieštaravimais arba iki prieštaravimų dėl teismo įsakymo pateikimo per įstatyme nustatytą terminą. Gavus tokį reikalavimą ir panaikinus išduotą teismo įsakymą, byla dėl nuostolių atlyginimo, autoriaus nuomone, turėtų būti tęsiama bendrąja ginčo teisenos tvarka, nepriklausomai nuo to, ar kreditorius pasinaudoja galimybe pareikšti ieškinį skolininkui (CPK 439 str. 3 d.). Žinoma, prašymo dėl nuostolių atlyginimo nepateikimas teismo įsakymo procedūroje, neužkerta kelio pareikšti jo bendrąja tvarka naujoje byloje.

Kadangi CPK 430 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad dokumentiniame procese negalima pakeisti ieškinio dalyko ir pagrindo, padidinti ieškinio reikalavimus bei pareikšti priešieškinį, mūsų manymu, aptariamo reikalavimo, bylą nagrinėjant šia tvarka, pareikšti kol kas apskritai negalima. Tai gali būti daroma tik atskiroje byloje.

Teisingumas

Šiuo metu galiojanti CPK 95 straipsnio 1 dalis nustato, kad motyvuotas prašymas dėl nuostolių atlyginimo gali būti paduotas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos. Tai suponuoja neabejotiną išvadą, kad vykstančiame procese

šis reikalavimas turi būti pateikiamas tam pačiam teismui, kuris nagrinėja civilinę bylą, dėl piktnaudžiavimo kurioje atsirado reikalaujami nuostoliai⁸¹⁰.

Gali kilti klausimas, kaip turėtų būti elgiamasi tuo atveju, jei civilinėje byloje, nagrinėjamoje apylinkės teisme, būtų pareikštas ir priimtas nagrinėti reikalavimas dėl nuostolių, kurių suma viršija 100 000 Lt, atlyginimo? Šiuo atveju gali būti teigiama, kad vadovaujantis CPK 33 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisykle, byla turėtų būti perduota nagrinėti atitinkamam apygardos teismui. Tačiau tokiai praktikai mes nepritartume. Bylos perdavimas aukštesnės instancijos teismui tik užvilktų bylos nagrinėjimą. Egzistuojantis tokio reikalavimo ryšys su nagrinėjama civiline byla ir jo suponuojamas interesas paprastai šį reikalavimą išnagrinėti toje pačioje byloje, mūsų nuomone, pateisina net ir didesnio kaip 100 000 Lt reikalavimo išsprendimą apylinkės teisme. Tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2006 m. vasario 23 d. nutartyje konstatavo, jog „civilinės bylos teisingumas turi būti nustatomas pagal pareikštą pagrindinį reikalavimą. CPK 95 straipsnio pagrindu byloje pareikštas prašymas dėl nuostolių atlyginimo nekeičia pagal pagrindinį reikalavimą nustatyto civilinės bylos teisingumo“⁸¹¹.

Situacija tampa sudėtingesnė, kai pradėdame analizuoti savarankiško ieškinio dėl žalos, padarytos piktnaudžiaujant procesu, atlyginimo teisingumo klausimą.

Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2005 m. gegužės 5 d. nutartyje išaiškino, kad „ieškinys dėl nuostolių, padarytų nesąžiningu naudojimu procesinėmis teisėmis, atlyginimo turi būti pateikiamas tam pačiam teismui, kuris nagrinėjo civilinę bylą“⁸¹². Teismas pažymėjo, kad nagrinėjant procesinio pobūdžio klausimą (tokiu teismas laikė

⁸¹⁰ Pastebėtina, kad, mūsų manymu, niekas netrukdo teismui, gavusiam tokį reikalavimą, jį išskirti į atskirą bylą (CPK 136 str.).

⁸¹¹ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. vasario 23 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Aljos statyba“ v. I. N. ir kt.*, Nr. 2-92/2006, kat. 121.20.

⁸¹² Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gegužės 5 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Militzer and Munch Fortransas“ v. Lex System GmBh*, Nr. 2-239/2005, kat. 94.2.1.

savarankišką ieškinį dėl nuostolių atlyginimo!), reiškiamo procesinio reikalavimo suma įtakos teisingumui neturi.

Tačiau jei reikalavimą atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu laikysime materialinės teisinės prigimties ir pobūdžio, minėtas teismo išaiškinimas netenka savo pagrindinio ir vienintelio argumento, kuriuo buvo grindžiamas tokio reikalavimo priskyrimas nagrinėti tam teismui, kuris išnagrinėjo civilinę bylą. Žinoma, reikia pripažinti, kad ieškinio dėl piktnaudžiavimo procesu priskyrimas nagrinėti tam teismui, kuris išnagrinėjo bylą, turi tam tikrą privalumą. Teismų sistema sutaupo lėšų, nes nereikia persiųsti bylos, iš kurios kildinami nuostoliai, teismui nagrinėjamam atitinkamą ieškinį. Be to, tokį ieškinį galėtų išnagrinėti tas pats teisėjas, kuris nagrinėjo bylą ir geriausiai yra su ja susipažinęs. Tačiau šis aspektas turi ir vieną, mūsų nuomone, itin neigiamą atspalvį.

Visiškai teisus yra M. L. Stormas, teigdamas, kad teismas gali būti puikus bendrininkas ir pagalbininkas piktnaudžiaujančiai procesinėmis teisėmis šaliai⁸¹³. Būtent dėl teismo nekompetentingumo, per didelio darbo krūvio ar kitų priežasčių civiliniame procese ir gali susidaryti prielaidos piktnaudžiauti procesu. Todėl ieškinio dėl piktnaudžiavimo procesu priskyrimas nagrinėti tam pačiam teismui, kuris jau išnagrinėjo bylą, tam tikrais atvejais gali lemti savo paties ar kolegų tame pačiame teisme tiesioginį arba netiesioginį darbo broko ir klaidų tikrinimą bei vertinimą. Tačiau tai sukeltų trintį su dar nuo senovės Romos laikų žinoma maksima – *nemo iudex in propria causa* (iš lot. – niekas negali būti teisėjas savo paties byloje), taip pat sudarytų pagrindą abejoti teismo nešališkumu. Neutralaus ieškinio dėl nuostolių, padarytų piktnaudžiaujant procesu, forumo privalumas nurodomas ir JAV teisės doktrinoje⁸¹⁴.

⁸¹³ STORME, M. L. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07], par. 19. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.

⁸¹⁴ VAN PATTEN, J. K.; WILLARD, R. E. The Limits of Advocacy: A Proposal for the Tort of Malicious Defense in Civil Litigation. In *The Hastings Law Journal* [interaktyvus]. 1984, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-23], p. 906. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>

Pastebėtina ir tai, kad piktnaudžiauti procesu galima pradėti ir apeliacinės instancijos teisme (pvz., Lietuvos apeliaciniam teismui paduodamas aiškiai nepagrįstas apeliacinis skundas). Todėl jei naujoje byloje būtų reiškiamas reikalavimas dėl su tuo susijusių nuostolių atlyginimo, pirmosios instancijos teismas (pvz., atitinkamas apygardos teismas), kuris kaip pirmosios instancijos teismas išnagrinėjo tą bylą, apskritai nebūtų tiesiogiai susijęs su tomis aplinkybėmis, kurių pagrindu naujoje byloje būtų pareikštas ieškinys. Tačiau, ar Lietuvos apeliacinio teismo vystoma šios kategorijos bylų teisingumo praktika bei logika ir tokiu atveju reikalautų, kad byla, net nepaisant to, jog joje pareikšto ieškinio suma, pavyzdžiui, būtų mažesnė kaip 100 000 Lt, turėtų būti nagrinėjama apygardos teisme, kuriame ta byla buvo nagrinėta pirmąja instancija? O gal ji reiškia, kad byla pirmosios instancijos teismo tvarka turėtų būti nagrinėjama iš karto apeliacinės instancijos teisme, kuriame ir buvo piktnaudžiuojama? Deja, Lietuvos apeliacinio teismo pasiūlytas sprendimo variantas neduoda aiškaus atsakymo. Tačiau nei vienas iš jų mums nėra priimtinas. Pirmuoju atveju, t. y. bylą priskiriant apygardos teismui, taip ir lieka neaišku, kuo pateisinamas toks priskyrimas – juk piktnaudžiuojama buvo ne apygardos teisme. Savo ruožtu bylų teisingumas turėtų būti nustatomas atsižvelgiant į reikšmingus nagrinėjamo ginčo ryšius su tuo teismu, kuriam nagrinėti jis priskiriamas. Antruoju atveju, t. y. bylą priskiriant nagrinėti iš karto apeliacinės instancijos teismui, procesinės logikos apskritai nebelieka, jau nekalbant apie tai, kad asmuo praranda teisę į apeliaciją fakto klausimais.

Apibendrinant tai, kas pasakyta, ir laikantis pozicijos, kad reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu yra materialinės teisinės prigimties ir pobūdžio, nėra jokio teisinio pagrindo ieškinį dėl piktnaudžiavimo išimtinai priskirti nagrinėti tam teismui, kuris anksčiau išnagrinėjo tą civilinę bylą⁸¹⁵. Autoriaus nuomone, toks teisinis reguliavimas nėra būtinas ir *de lege ferenda*. Vien tik bylos siuntimo kaštų sutaupymas, turint omenyje galimas

⁸¹⁵ Pastebėtina, kad tokios pozicijos laikomasi ir Belgijoje. Žr. LAMINE, L.; SCHOENAERTS, B.; VAES, C. *Het tergend en roekeloos geding: het tergend óf roekeloos geding en het roekeloos én tergend geding*. Antwerpen: Intersentia, 2003, par. 251.

problemas dėl teismo nešališkumo, tokio sprendimo nepateisina. Kita vertus, mes manome, kad, plačiau interpretuojant CPK 30 straipsnio 5–7 dalis, ieškovui turėtų būti suteikta teisė tokį ieškinį pareikšti ir pagal savo gyvenamąją (buveinės) vietą arba žalos padarymo vietą. Šie teisingumo nustatymo kriterijai paprastai atspindėtų autentišką ir pakankamą ryšį⁸¹⁶ tarp teismo, nagrinėjančio ieškinį, ir ginčo.

Bylos užbaigimas be teismo sprendimo

Pripažinus, kad reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo yra pakankamai savarankiškas materialinis teisinis reikalavimas, kuris gali būti pareiškiamas nagrinėjamoje byloje, darytina išvada, kad jo išsprendimas procesine prasme turėtų nepriklausyti nuo kitų (pagrindinių materialinių) reikalavimų likimo. Tad, pavyzdžiui, jeigu ieškovas atsisako ieškinio po to, kai yra priimtas reikalavimas atlyginti nuostolius dėl ieškovo nesąžiningo ir nepagrįsto ieškinio pareiškimo, byla turėtų būti nutraukiama tik dalyje dėl ieškinyje pareikštų reikalavimų ir, nesant savarankiškų bylos nutraukimo ar pareiškimo palikimo nenagrinėtų pagrindų, turėtų būti toliau tęsiama dėl reikalavimo atlyginti nuostolius. Kaip minėta, tokios praktikos laikomasi ir Belgijoje. Panašių pavyzdžių jau galime rasti ir Lietuvoje. Druskininkų miesto apylinkės teismas iš esmės išnagrinėjo atsakovo prašymą dėl nuostolių, patirtų dėl piktnaudžiavimo procesu atlyginimo, ir jį atmetė, nors ieškovas atsisakė nuo ieškinio ir byla buvo nutraukta. Kita vertus, pastebėtina, kad teismas šį klausimą išsprendė nutartimi⁸¹⁷. Mūsų manymu, laikant reikalavimą dėl nuostolių atlyginimo materialinės teisinės prigimties, dėl jo turėtų būti pasisakoma teismo sprendimu, be to, iki jo priėmimo civilinio proceso

⁸¹⁶ Būtent ryšiu (angl. *proximity*) tarp ginčo ir teismo bei sąžiningumo aplinkybėmis yra grindžiamos civilinės teisės tradicijos valstybių, tarp kurių yra ir Lietuva, teismų jurisdikcijos nustatymo taisyklės. Plačiau apie tai žr. GARDELLA, A.; RADICATI DI BROZOLO, L. G. Civil Law, Common Law and Market Integration: The EC approach to Conflicts of Jurisdiction. In *The American Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. 2003, nr. 51 [žiūrėta 2008-09-07]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁸¹⁷ Žr. Vilniaus apygardos teismo civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 28 d. nutartį c. b. P. S. v. UAB „Pamario namas“, Nr. 2S-806-275/09, kat. 101; 122.4.

įstatymo nustatyta tvarka turėtų būti praeinamos pasirengimo ir bylos nagrinėjimo teisme stadijos.

V.3.5. Piktnaudžiavimas procesu ir nuostolių dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo atlyginimas

Nuostolių atlyginimas Civilinio proceso kodekse minimas ne tik CPK 95 straipsnio 1 dalyje ar 440 straipsnyje. Nagrinėjamai temai aktualiausia ir daugiausia diskusijų kelia CPK 147 straipsnio 3 dalis, kurioje nustatyta, jog įsiteisėjus sprendimui, kuriuo ieškinys atmestas, atsakovas turi teisę reikalauti, kad ieškovas atlygintų nuostolius, kuriuos jam padarė ieškovo prašymu taikytos laikinosios apsaugos priemonės.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, aiškindamas paminėtos teisės normos santykį su CPK 95 straipsnio 1 dalimi ir piktnaudžiavimu procesu, pažymėjo: „proceso teisės normos nustato galimybę skolininkui ginti savo teises ir iki pagrindinio ginčo išsprendimo CPK 95 straipsnio tvarka, kai skolininkas iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pareiškia prašymą atlyginti nuostolius, atsiradusius taikant laikinąsias apsaugos priemones. Šis skolininko teisių gynimo pagrindas skiriasi nuo įtvirtinto CPK 147 straipsnio 3 dalyje ne tik procesine forma, bet ir sąlygomis, suteikiančiomis teisę reikalauti nuostolių atlyginimo. Pagal CPK 95 straipsnį turi būti įrodytas piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis, o pagal CPK 147 straipsnio 3 dalį pateikus įsiteisėjusį teismo sprendimą kreditoriaus kaltės skolininkui nereikia įrodinėti, nes tai yra kreditoriaus atsakomybės už jo rizika atliktus veiksmus atvejis. Kreditoriaus rizika reiškiasi jo suvokimu, kad prašymo taikyti laikinąsias apsaugos priemones tenkinimas jokių būdu nereiškia jam palankaus galutinio ginčo sprendimo. Tokiu atveju, prašydamas laikinos teisių apsaugos iki ginčo išsprendimo, jis veikia savo rizika ir turi pareigą atlyginti skolininkui nuostolius. Kolegija konstatuoja, kad, atmetus ieškinį, skolininkas, kurio turtinės teisės kreditoriaus prašymu buvo suvaržytos laikinosiomis apsaugos priemonėmis ir kuris dėl tokio suvaržymo patyrė nuostolių, gali kreiptis į

teismą atskiru ieškiniu CPK 147 straipsnio 3 dalies tvarka prašydamas taikyti kreditoriui deliktinę atsakomybę, nenustatinėjant jos sąlygos – kaltės⁸¹⁸. Taigi teismas padarė išvadą, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis nėra būtina CPK 147 straipsnio 3 dalies taikymo sąlyga.

Nors dėl minėtos pozicijos gali būti diskutuojama, tačiau mes su ja sutinkame. Pirma, CPK 147 straipsnio 3 dalis gali būti interpretuojama kaip nuostata, kuri numato nuostolių atlyginimą be kaltės, nes apie šią atsakomybės sąlygą šiame straipsnyje neužsimenama. Savo ruožtu CK 6.248 straipsnio 1 dalis leidžia kituose įstatymuose nustatyti civilinę atsakomybę be kaltės. Antra, atsakomybė be kaltės už laikinųjų apsaugos priemonių taikymu sukeltą žalą yra gana paplitusi ir kitose Europos valstybėse (pvz., Austrijoje⁸¹⁹, Suomijoje⁸²⁰, Danijoje⁸²¹, Švedijoje⁸²², Nyderlanduose⁸²³, paprastai ir Anglijoje⁸²⁴). Trečia, Lietuvos teismai gana dosniai „dalija“ laikinąsias apsaugos priemones. Tai, be kita ko, mūsų manymu, susiję su tuo, kad teismo galios atsisakyti taikyti šias priemones yra gana ribotos. Skirtingai nei daugelyje kitų valstybių (pvz., Vokietijoje⁸²⁵, Austrijoje⁸²⁶, Ispanijoje⁸²⁷,

⁸¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. gruodžio 15 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Miltzer and Munch Fortransas“ v. Vokietijos bendrovė „Lex System“ GmbH*, Nr. 3K-3-589/2006, kat. 99.6; 110.6.

⁸¹⁹ KODEK, G. E. *Preliminary proceedings in Austrian legal system* [interaktyvus]. P. 275 [žiūrėta 2007 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bibliojuridica.org/libros/4/1652/16.pdf>>.

⁸²⁰ NIEMI-KIESILÄINEN, J. Finland. Suppl. 41 (February 2007). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ., p. 129.

⁸²¹ WERLAUFF, E. Denmark. Suppl. 16 (March 2001). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ., p. 107.

⁸²² HESSLÉN, N. *Questionnaire Provisional Measures. Swedish National Report* [interaktyvus]. P. 13 [žiūrėta 2010-04-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.ipr.uni-heidelberg.de/studie/National%20Reports/Sweden/Report%20Sweden%20Provisional%20Measures.pdf>>.

⁸²³ FREUDENTHAL, M. *Questionnaire concerning provisional measures. The Netherlands* [interaktyvus]. P. 14 [žiūrėta 2010-04-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.ipr.uni-heidelberg.de/studie/National%20Reports/Netherlands/Report%20Netherlands%20Provisional%20Measures.pdf>>.

⁸²⁴ ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, p. 340–342.

⁸²⁵ NORKUS, R. Sumariniai procesai: samprata, požymiai, rūšys. *Teisė*, 2004, nr. 51.

⁸²⁶ KODEK, G. E. *Preliminary proceedings in Austrian legal system* [interaktyvus]. P. 270 [žiūrėta 2007 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bibliojuridica.org/libros/4/1652/16.pdf>>.

⁸²⁷ *Interim measures and precautionary measures – Spain* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/civiljustice/interim_measures/interim_measures_spa_en.htm#2.2.>.

Švedijoje⁸²⁸, Suomijoje⁸²⁹ ir kt.⁸³⁰), sprendžiant dėl laikinųjų apsaugos priemonių, paprastai Lietuvoje net preliminariai nevertinamas reikalavimo pagrįstumas⁸³¹. Preziumuojant, kad jis bus patenkintas, dažniausiai iš tiesų nelieka jokios kitos išeities kaip tik tenkinti prašymą dėl laikinosios apsaugos. Taigi atsakomybė be kaltės šiuo atveju gali tapti tuo savotišku filtru, kuris gali normalizuoti šių procesinių priemonių taikymą ir užkirsti kelią nepateisinamai plačiam jų naudojimui. Griežta atsakomybė turėtų drausminti proceso dalyvius ir versti juos atidžiai apsvarstyti, ar laikinoji apsauga jiems tikrai yra būtina. Ketvirta, prašydamas taikyti laikinąsias apsaugos priemones asmuo reikalauja dar iki teismo sprendimo įsiteisėjimo, t. y. neturėdamas vykdytino dokumento, suvaržyti kito asmens teises. Todėl, mūsų manymu, nėra neteisinga tokioje situacijoje priskirti su tuo susijusią riziką būtent asmeniui, inicijuojančiam šių priemonių taikymą. Lygiateisiškumo principas reikalauja, kad jei pareiškėjas gavo laikinąją savo materialinių teisių apsaugą, atsakovui turi būti suteikta atitinkama kompensacija už tai⁸³².

Pabrėžtina, kad ką tik aptartas atvejis yra vienas iš nedaugelio, kai nuostoliai, kylantys iš procesinių teisių įgyvendinimo, gali būti atlyginami nenustačius piktnaudžiavimo teise fakto⁸³³. Ieškinio atmetimas šiuo atveju pats

⁸²⁸ WESTBERG, P. Interim measures in civil litigation. In *Procedural law: court administrations*. Scandinavian Studies in Law. T. 51. Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law, p. 544.

⁸²⁹ *Interim measures and precautionary measures – Finland* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/civiljustice/interim_measures/interim_measures_fin_en.htm#2.2.>.

⁸³⁰ Pastebėtina, kad šis laikinųjų apsaugos priemonių taikymo aspektas akcentuojamas ir teisės doktrinoje. Tarptautinės Teisės Asociacijos 1996 m. patvirtintų laikinųjų apsaugos priemonių tarptautiniuose ginčiuose principų 4 straipsnio (a) dalis nustato, kad laikinosios apsaugos priemonės taikomos, jei pareiškėjas įrodo bylos dėl ginčo esmės (pareikšto ieškinio pagrįstumo) egzistavimą mažesniu įrodymų pakankamumu laipsniu, nei tai yra būtina ginčą sprendžiant iš esmės (žr. JUENEGER, F. K. The ILA Principles on Provisional and Protective Measures. In *The American Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. 1997, nr. 45, [žiūrėta 2007 m. balandžio 13 d.], p. 942. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>).

⁸³¹ Pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 18 d. nutartis c. b. *AB DnB Nord bankas v. UAB „Baltijos grupė“*, Nr. 2-314/2010, kat. 110.1; 2009 m. lapkričio 12 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SEB lizingas“ v. K. P.*, Nr. 2-1321/2009, kat. 110.1.

⁸³² ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, p. 340–341.

⁸³³ Kitu tokiu atveju, nesusijusiu su laikinąja apsauga, mūsų manymu, galėtų būti CPK 760 str. 2 d. numatytas atlyginimas nuostolių, padarytų skubiai vykdant teismo sprendimą, kuris paskui buvo panaikintas, jeigu skubiai vykdyti buvo leista išieškotojo prašymu.

savaime patvirtina neteisėtus veiksmus, o kaltės klausimas yra neaktualus – atsakomybė kyla be kaltės.

V.3.6. Kiti nuostolių atlyginimo būdai

JAV mokslininkai, atlikę ekonominę sankcijų prieš lengvabūdiškus ieškinius analizę, padarė išvadą, kad taikytinų sankcijų dydis turėtų būti labiau orientuojamas į atgrasymą nuo piktnaudžiavimo nei į nukentėjusiojo asmens praradimų kompensavimą. Be to, sankcijas tikslinga „sudvejinti“, t. y. dalį sumos skirti proceso dalyvio, o kitą dalį valstybės naudai. Bet kuriuo atveju sankcijų taikymo procedūros turėtų būti kiek galima pigesnės ir paprastesnės. Tik tokiu būdu jos gali būti socialiai ir ekonomiškai pateisinamos⁸³⁴. Šioms mintims pritaria ir A. Zuckermanas, pažymėdamas, kad sankcijų procedūros neturėtų sukurti papildomo darbo teismui⁸³⁵.

Deliktinės atsakomybės taikymas, kaip piktnaudžiavimo procesu padarinys, yra laikui ir kaštams imli procedūra, reikalaujanti laikytis įprastinės materialinių teisinių reikalavimų nagrinėjimo tvarkos⁸³⁶, nustatyti ir įrodyti visas civilinės atsakomybės sąlygas. Be to, šis procesas negarantuoja visapusiškai teigiamo ir naudingo rezultato (pvz., gali likti neatlyginta dalis procese dėl atsakomybės taikymo patirtų bylinėjimosi išlaidų, ieškinys patenkintas tik iš dalies). Todėl ir CPK 95 straipsnio 1 dalyje minimas

⁸³⁴ Plačiau apie tai žr. POLINSKY, M. A.; RUBINFELD, D. L. Sanctioning Frivolous Suits: An Economic Analysis. In *The Georgetown Law Journal* [interaktyvus]. 1993-1994, nr. 82 [žiūrėta 2009-07-13], p. 397–435. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁸³⁵ ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006, p. 456.

⁸³⁶ Šiuo aspektu šio darbo autorius nesutinka su R. Simaičiu, kad atlyginimo už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis klausimas gali būti sprendžiamas pagal reikalavimų dėl bylinėjimosi išlaidų atlyginimo nagrinėjimo procedūrinės taisyklės (SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 335). Pirmiausia tokių taisyklių Lietuvos civiliniame procese iš esmės nėra (šio teiginio teisingumui pagrįsti pakanka žvilgtelėti į tai, kaip detalai reglamentuojamas bylinėjimosi išlaidų atlyginimas Anglijos civilinio proceso taisyklėse. Žr. *Civil Procedure Rules* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.justice.gov.uk/civil/procrules_fin/menus/rules.htm>). Be to, reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo pagal esmę yra materialinio teisinio pobūdžio reikalavimas, kuris turėtų būti nagrinėjamas iš esmės taip pat kaip ir kiti panašaus pobūdžio reikalavimai, nebent įstatymas jam nustatytų specialią, supaprastintą nagrinėjimo procedūrą. Tai įmanoma, bet nėra padaryta. Tad vargu ar patys teismai šiuo atveju galėtų susikurti savas taisykles ar tradicijas materialinio teisinio pobūdžio reikalavimams spręsti.

prašymas atlyginti nuostolius, kurį mes suvokiame kaip materialinį teisinį reikalavimą taikyti civilinę atsakomybę, nėra labai ekonomiška ir veiksminga priemonė kovoti su procesiniu piktnaudžiavimu⁸³⁷. Viską pasvėrus (laiką, papildomus kaštus ir kt.), gali būti kur kas naudingiau nereikalauti nuostolių pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisykles. Juolab kad tokio prašymo pateikimas gali tik dar labiau „užąštrinti“ ir taip sudėtingus, konfliktinius santykius tarp ginčo šalių. Matyt, dėl šios priežasties ir Lietuvos teismų praktikoje tokius prašymus sutinkame retai.

Iš esmės nėra pagrindo nesutikti su J. W. Wade, kad procesiniai instrumentai gali būti kur kas veiksmingesni nei deliktų teisės suteikiamos galimybės⁸³⁸. Todėl civilinio proceso teisėje turėtų būti ieškoma alternatyvių priemonių, kaip padaryti kovą su piktnaudžiavimu procesu veiksmingesnę, kartu sudarant galimybes kompensuoti tam tikrus nukentėjusio asmens praradimus ir tokiu būdu sumažinant deliktinių reikalavimų poreikį.

Šiuo aspektu visų pirma pastebėtina, kad proceso dalyvio išlaidos, patirtos dėl kito asmens piktnaudžiavimo procesu, gali būti atlyginamos pasitelkus bylinėjimosi išlaidų institutą. Tai pakankamai veiksmingas ir santykinai nesudėtingas procesinis instrumentas, galintis ne tik atgrasyti nuo procesinių piktnaudžiavimų, bet ir kompensuoti tuos dėl jų patirtus praradimus, kurie patenka į bylinėjimosi išlaidų kategoriją. Šiuo metu civilinio proceso įstatymas *expressis verbis* nenumato galimybės nukrypti nuo bendrųjų bylinėjimosi išlaidų atlyginimo ir paskirstymo taisyklių dėl netinkamo byloje dalyvaujančio asmens procesinio elgesio. Tai mažina šios priemonės efektyvumą kovoje su piktnaudžiavimu. Todėl pritartina CPK pakeitimo ir papildymo projektu teikiamam siūlymui aiškiai numatyti teismo teisę nukrypti nuo bendrųjų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo ir atlyginimo taisyklių,

⁸³⁷ Plačiau šiuo klausimu iš Amerikos teisinės sistemos perspektyvų, kur į deliktą dėl nepagrįsto civilinio proceso pradėjimo neretai taip pat žiūrima skeptiškai, žr. CAMPBELL, W. C. Groundless Litigation and the Malicious Prosecution Debate: A Historical Analysis. In *Yale Law Journal* [interaktyvus]. 1979 [žiūrėta 2010-05-02], p. 1218–1237. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

⁸³⁸ WADE, J. W. On Frivolous Litigation: A Study of Tort Liability and Procedural Sanctions. In *Hofstra Law Review* [interaktyvus]. 1986, t. 14, nr. 3 [žiūrėta 2009-10-13], p. 494. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

įvertinant šalies procesinio elgesio tinkamumą ir priežastis, dėl kurių jos susidarė⁸³⁹.

Nors minėtas projektas dar nėra priimtas, teisės doktrinoje jau dabar randame teigiant, kad nustatęs, jog pagal CPK 93 straipsnį ar kurį nors kitą CPK straipsnį formaliai turinti teisę į bylinėjimosi išlaidų atlyginimą šalis piktnaudžiavo savo procesinėmis teisėmis, atsižvelgdamas į tai, kokią įtaką šios šalies bylinėjimosi išlaidoms turėjo jos piktnaudžiavimas procesu, teismas turėtų *ex officio*, net kai priešinga šalis to nereikalauja, sumažinti jai tenkantį bylinėjimosi išlaidų atlyginimą arba apskritai atsisakyti priteisti bylinėjimosi išlaidas (CK 1.1 str. 2 d., 6.282 str., 1 s., CPK 95 str. 1 d.)⁸⁴⁰. Tačiau tokia pozicija mums kelia abejonių.

Mes sutinkame, kad minėtų principų iš esmės turėtų būti laikomasi tais atvejais, kai bylinėjimosi išlaidų paskirstymas ir atlyginimas pagal įprastines taisykles lemtų tam tikrų sumų nepateisinimą nepriteisimą valstybės naudai, kitaip tariant, kai kalbama apie žalos dėl piktnaudžiavimo procesu padarymą valstybei. Tačiau kai susiduriame su bylinėjimosi išlaidų paskirstymu tarp proceso šalių ir valstybės interesai niekaip nepaveikiami, mūsų manymu, nėra pakankamo pagrindo teismui visais atvejais veikti *ex officio* ir stoti kurios nors šalies pusėn (net jai to neprašant) bei priteisti didesnes nei paprastai priklausytų bylinėjimosi išlaidas. Priešingu atveju, mūsų manymu, būtų pažeisti rungimosi ir dispozityvumo principai. Teismui neturėtų būti perkelta našta rūpintis tam tikros proceso šalies interesais (nebent tai pateisina viešasis interesas, pvz., šeimos bylose). Niekas iš esmės netrukdo šaliai pačiai prašyti teismo nukrypti nuo įprastų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo principų ir įrodinėti su tuo susijusias aplinkybes. Jei ji to nedaro, galima daryti išvadą, kad

⁸³⁹ CPK 93 straipsnį siūloma papildyti 4 dalimi, nustatančia, kad „jeigu šalis sąžiningai naudojosi procesinėmis teisėmis ir sąžiningai vykdė procesines pareigas (toliau – tinkamas šalies procesinis elgesys), teismas gali nukrypti nuo šio straipsnio 1–3 dalyse nustatytų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių, įvertindamas priežastis, dėl kurių susidarė bylinėjimosi išlaidos“. CPK 94 straipsnio siūloma išdėstyti taip: „kai byla baigiama be teismo sprendimo dėl ginčo esmės, teismas bylinėjimosi išlaidas paskirsto, atsižvelgdamas į tai, ar šalių procesinis elgesys buvo tinkamas, ir įvertindamas priežastis, dėl kurių susidarė bylinėjimosi išlaidos“. CPK 96 straipsnio 5 dalį numatoma papildyti nuostata, kad „kai byla baigiama be teismo sprendimo dėl ginčo esmės, teismas bylinėjimosi išlaidas paskirsto, atsižvelgdamas į tai, ar šalių procesinis elgesys buvo tinkamas, ir įvertindamas priežastis, dėl kurių susidarė bylinėjimosi išlaidos“.

⁸⁴⁰ SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 335.

ji nėra suinteresuota ir nenori, kad atitinkamos jos išlaidos būtų atlygintos. Todėl „per prievartą“ jai neturėtų būti duodama daugiau, nei ji savo faktiniais veiksmais siekia. Be to, nubausti proceso dalyvį už piktnaudžiavimą teismas gali ir skirdamas baudą⁸⁴¹. Dar kartą jį savo iniciatyva „bausti“ per bylinėjimosi išlaidų paskirstymą nėra jokio reikalo.

Atkreiptinas dėmesys ir į atstovavimo išlaidų atlyginimo klausimo sprendimo galimybes, kai kitas proceso dalyvis piktnaudžiauja procesu. CPK 98 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad šalies išlaidos, susijusios su advokato ar advokato padėjėjo pagalba, atsižvelgiant į konkrečios bylos sudėtingumą ir advokato ar advokato padėjėjo darbo ir laiko sąnaudas, yra priteisiamos ne didesnės, kaip yra nustatyta Teisingumo ministro kartu su Lietuvos advokatų tarybos pirmininku patvirtintose rekomendacijose dėl užmokesčio dydžio. Nei šiuo metu galiojančiame CPK, nei CPK pakeitimo ir papildymo projekte nėra nuostatos, kuri priteisiant aptariamą bylinėjimosi išlaidas leistų teismui atsižvelgti į piktnaudžiavimą procesu. Tačiau Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymu patvirtintų Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio⁸⁴² 11 punkte nustatyta, kad „teismas išimtiniais atvejais gali nukrypti nuo šių rekomendacijų 8 punkte nustatytų maksimalių dydžių, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes ir vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais (pavyzdžiui, kai advokatas arba advokato padėjėjas teikia teisinę paslaugas itin sudėtingoje byloje ir pan.)“. Taigi ši nuostata, mūsų manymu, įgalina teismą, sprendžiant išlaidų advokato ar advokato padėjėjo pagalbai apmokėti, kurios pripažįstamos bylinėjimosi išlaidomis (CPK 79 str., 88 str.

⁸⁴¹ Šiuo aspektu pastebėtina, kad JAV Federaliniame civiliniame procese teismai kartais praktikuoja atitinkamų sumų priteisimą dėl nuo aiškiai nepagrįsto apeliacinio skundo nukentėjusiai šaliai savo iniciatyva, nesant prašymo. Tai dažnai daroma siekiant atgrasyti nuo nepagrįstų skundų ir nubausti už nepagrįstą apeliacijos resursų švaistymą (žr. RASCH, M. Not Taking Frivolity Lightly: Circuit Variance in Determining Frivolous Appeals Under Federal Rule of Appellate Procedure 38. In *Arkansas Law Review* [interaktyvus]. 2009, nr. 62 [žiūrėta 2010-05-15]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>). Tačiau tokia praktika labai lengvai paaiškinama tuo, kad teismas čia iš esmės negali skirti viešo pobūdžio baudos, išieškotinos ne šalies naudai. Taigi nebelygia kaip kitaip teismui su nesąžiningais proceso dalyviais kovoti, kaip tik bausti juos, priteisiant atitinkamas sumas jų priešinkams.

⁸⁴² Valstybės žinios, 2004, Nr. 54-1845.

1 d. 6 p.), atlyginimo klausimą, be kita ko, atsižvelgti į tai, ar procese buvo elgiamasi tinkamai, ar nebuvo piktnaudžiaujama, ir nustatyti teisingą atlyginimo sumą.

Apskritai bylinėjimosi išlaidų paskirstymas ir iš jų kylantys proceso dalyvių reikalavimai bei reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo (civilinės atsakomybės taikymo), autoriaus nuomone, neturėtų būti tapatinami ir maišomi. Nors minėti institutai išties gali turėti (ir turi) nemažai bendro, tam tikrų sankirtos taškų⁸⁴³, tačiau, mūsų manymu, bylinėjimosi išlaidos yra ir turi likti procesinis institutas, kuriame priimami sprendimai nėra (neturėtų būti) vien tik civilinės atsakomybės taikymas *stricto sensu*. Bylinėjimosi išlaidų paskirstymas turėtų remtis protingumo, proporcingumo, teisingumo ir kitais iš esmės lanksčiais kriterijais, leidžiančiais šį klausimą išnagrinėti operatyviai, supaprastinta tvarka, įvertinant bylinėjimosi išlaidų susidarymo specifiką ir kontekstą, o ne užvedant iš esmės naują bylą, ko, autoriaus nuomone, turėtų reikalauti visiškas civilinės atsakomybės „perkėlimas“ į bylinėjimosi išlaidų institutą. Juolab kad toks „perkėlimas“ vargu ar apskritai įmanomas ir galimas. Bylinėjimosi išlaidų ir jų paskirstymo bei deliktinės civilinės atsakomybės taikymo principai, tikslai, funkcijos, interesai, į kuriuos turėtų būti atsižvelgta sprendžiant šiuos klausimus, nėra identiški, konceptualių požiūriu šie institutai, be jokios abejonės, skirtingi⁸⁴⁴. Civilinės atsakomybės normos galėtų būtų taikomos nebent tais atvejais, kai būtina užpildyti bylinėjimosi išlaidų instituto reglamentavimo spragas procesiniame įstatyme⁸⁴⁵.

Mūsų manymu, civilinės bylos nagrinėjimo metu turėtų išlaidos, kurias patenka į procesinių bylinėjimosi išlaidų sritį, visų pirma turėtų būti atlyginami būtent pasitelkus bylinėjimosi išlaidų paskirstymo mechanizmą, o su tuo susiję reikalavimai neturėtų būti laikomi materialinio teisinio pobūdžio reikalavimais

⁸⁴³ Visų pirma, ir viena, ir kita yra susiję su tam tikromis išlaidomis, kurių kompensaciją asmuo nori gauti.

⁸⁴⁴ Plačiau apie bylinėjimosi išlaidas žr. SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007; apie civilinę atsakomybę, pvz., MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.

⁸⁴⁵ Plačiau apie subsidiarų Civilinio kodekso normų taikymą, užpildant teisės pragas, žr. SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidų atlyginimas įsigaliojus naujiesiems Civiliniam ir Civilinio proceso kodeksams. Teisė*, 2003, nr. 47.

dėl nuostolių atlyginimo, t. y. civilinės atsakomybės taikymo, nes dėl jos, kaip minėta, šio proceso metu, mūsų manymu, *stricto sensu* nėra (neturėtų būti) sprendžiama⁸⁴⁶. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo plenarinė sesija 2003 m. nurodė, kad atstovavimo teisme išlaidos, patirtos teisme ginčijant nuobaudos paskyrimą administracinio teisės pažeidimo byloje, priskirtinos administracinių teisės pažeidimų *proceso* [išskirta – autoriaus] teisinio reguliavimo sferai ir į CK 6.249 bei 6.271 straipsnių reguliavimo sritį nepatenka⁸⁴⁷. Lietuvos civilinės teisės doktrinoje, komentuojant nuostolių sampratą civilinės atsakomybės instituto kontekste, taip pat nurodoma, kad išlaidos, susijusios su nuostolių išieškojimu teismo tvarka, nėra priskiriamos prie nuostolių, todėl jos atlyginamos pagal specialiąsias taisykles, nustatytas CPK (CPK 93–98 str.)⁸⁴⁸. Pastebėtina, kad, pavyzdžiui, Estijoje proceso dalyvis neturi teisės pareikšti asmeniui, turinčiam pareigą atlyginti procesines išlaidas, reikalavimą dėl šių išlaidų atlyginimo reikalavimo dėl žalos atlyginimo ar kita analogiška forma ne proceso dėl išlaidų nustatymo metu arba daugiau nei nustatyta jo metu (Estijos civilinio proceso kodekso 174 str. 7 d.)⁸⁴⁹. Dėl analogiškos nuostatos įtvirtinimo, priimant Vyriausybės siūlomus pakeitimus, mūsų manymu, reikėtų svarstyti ir Lietuvoje. Leisti spręsti iš esmės tą patį klausimą, t. y. kas turi dengti atitinkamas bylinėjimosi išlaidas,

⁸⁴⁶ Reikalavimai dėl bylinėjimosi išlaidų paskirstymo, mūsų manymu, turėtų būti laikomi procesinės teisinės prigimties, nes jų objektas yra su byla susijusios išlaidos, be to, jų paskirstymas sprendinamas pagal civilinio proceso teisės normas ir principus. Taip pat žr., be kita ko, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 8 d. nutartį c. b. *akcinė bendrovė „Kasyba“ v. akcinė bendrovė „Lietuvos taupomasis bankas“*, Nr. 3K-7-861/2001, kat. 84; 88; 90; 92; 95.1; 107.2.2.

⁸⁴⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. gruodžio 15 d. nutartis administracinėje byloje *R. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. A⁴-689/2003, kat. 18.2; 18.4.

⁸⁴⁸ MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 343.

⁸⁴⁹ Pasak V. O. Abolonino, ir pagal Vokietijos teisę, būtina skirti žalą, kurią ieškovas padaro piktnaudžiaujant teise į ieškinį, ir atsakovo bylinėjimosi išlaidas, kurios išieškomos atskirai (АБОЛОНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии*. Москва: Волгерс Клувер, 2009, p. 120). Lietuvos teisės doktrinoje irgi galime sutikti tokių užuominų. Pvz., A. Driukas ir V. Valančius nurodo, kad kalbant apie nuostolių, numatytų CPK 440 str. (jie sietini su piktnaudžiavimu teismo įsakymo procedūra), atlyginimą, pabrėžtina, jog galvoje turimos ne bylinėjimosi išlaidos, o nuostoliai materialiosios teisės prasme (žr. DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2009, IV tomas, p. 579). Jau minėta, kad Anglijoje, išskyrus labai retas išimtis, apskritai nepripažįstama teisė reikalauti atlyginti nuostolius dėl nepagrįsto civilinio proceso inicijavimo. Toks sprendimas, be kita ko, grindžiamas aplinkybe, kad paskirstant bylinėjimosi išlaidas, galima atitinkamai įvertinti ir šalies procesinį elgesį.

ties jū paskirstymo procedūroje, tiek nagrinėjant reikalavimą dėl deliktinės civilinės atsakomybės taikymo yra neracionalu ir neekonomiška. Tokia padėtis įneša papildomų neaiškumų ir sudėtingų klausimų į teisės taikymo praktiką⁸⁵⁰. Žinoma, kol nėra aiškaus teisinio reglamentavimo, kad bylinėjimosi išlaidos gali būti paskirstomos atsižvelgiant į procesinio elgesio tinkamumą ir jų susidarymo priežastis, tokios normos egzistavimas gali nepateisinamai apriboti šalių teisę gauti išlaidų, patenkančių į bylinėjimosi išlaidų kategoriją, atlyginimą ir tai gali būti pripažinta prieštaraujančiu Lietuvos Respublikos Konstitucijai (Konstitucijos 30 str. 2 d.)⁸⁵¹. Esant pakankamai neišsamiam šiuo aspektu teisiniam reglamentavimui, o teismų praktikai šioje srityje nevengiant remtis įstatymo raide⁸⁵², kategoriškai teigti, kad bylinėjimosi išlaidų institutas jau šiuo metu pats suteikia pakankamai garantijų, jog dėl piktnaudžiavimo patirtos bylinėjimosi išlaidos bus teisingai paskirstytos, mūsų manymu, būtų

⁸⁵⁰ Pvz., kokia yra teismo sprendimo *res judicata* galia ir veikimo ribos, jei vienoje byloje įsiteisėjusiu teismo sprendimu išspręstas klausimas dėl bylinėjimosi išlaidų paskirstymo, yra kitoje byloje iš naujo persvarstomas pasinaudojant civilinės atsakomybės institutu.

⁸⁵¹ Šiuo aspektu yra įdomi Rusijos Federacijos Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 20 d. nutartis (byloje Nr. 22-O „Pagal akcinės bendrovės „Bolševik“ skundą dėl konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo Rusijos Federacijos civilinio kodekso 15, 16 ir 1069 straipsniais“). Šioje byloje Konstitucinis Teismas konstatavo, jog atstovavimo teisme išlaidų pašalinimas iš nuostolių, kurie gali būti atlyginti pagal Rusijos Federacijos CK 15, 16 ir 1069 straipsnius, reiškia netinkamą teisės normų aiškinimą, pažeidžiantį jų konstitucinę-teisinę prasmę. Pastebėtina, kad minėti Rusijos Federacijos CK straipsniai reglamentuoja civilinės atsakomybės santykius (žr. Rusijos Federacijos civilinis kodeksas (*Гражданский кодекс Российской Федерации*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.interlaw.ru/law/docs/10064072-003.htm>>), o tuo metu galiojęs Rusijos Federacijos arbitražo proceso kodeksas apskritai nenumatė galimybės atlyginti šalims atstovavimo teisme išlaidų. Atsižvelgiant į tai, teismas, dėl kurio sprendimo Konstituciniam Teismui skundėsi minėta bendrovė, jos ieškinį dėl atstovavimo išlaidų atmetė, teigdamas, kad šių išlaidų paskirstymo klausimą reglamentuoja proceso teisės normos, o jos, savo ruožtu, nenumato tokių išlaidų, kurių reikalavo bendrovė, atlyginimo. Taigi RF Konstitucinis Teismas išvelgė konstitucinę problemą situacijoje, kai atstovavimo išlaidos negalėjo būti priteistos nei pagal proceso, nei pagal materialines (civilinės atsakomybės) teisės normas. Žr. Rusijos Federacijos Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 20 d. nutartis byloje Nr. 22-O „Pagal akcinės bendrovės „Bolševik“ skundą dėl konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo Rusijos Federacijos civilinio kodekso 15, 16 ir 1069 straipsniais“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-04]. Prieiga per internetą: <http://ksportal.garant.ru:8081/SESSION/S_qJ8svPi7/PILOT/main.html>.

⁸⁵² Pvz., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas griežtai laikosi proporcingo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo dėl turtinio reikalavimo atlyginti neturtinę žalą. Įstatymo raidės šiuo atveju, žinoma, laikomasi, bet protingumo ir teisingumo principų, mūsų manymu, ne. Juk ieškovas tikrai neturi jokių galimybių tiksliai apskaičiuoti neturtinės žalos dydžio, todėl ir taikyti šiaip įprastus principus šioje situacijoje nėra adekvatu. Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 23 d. nutartis c. b. *J. G. v. uždaroji akcinė bendrovė „Respublikos leidiniai“*, Nr. 3K-3-136/2010, kat. 26.7; 44.2.4.2; 99.1.1; 99.5.

per drašų⁸⁵³. Todėl kol kas tiesiog negalime atmesti galimybės jų reikalauti ir reiškiant reikalavimą dėl žalos atlyginimo (deliktinės atsakomybės taikymo)⁸⁵⁴.

Pažymėtina, kad įtvirtinus atitinkamą galimybę įstatyme arba praktikoje jau šiuo metu paskirstant bylinėjimosi išlaidas atsižvelgiant į tai, ar šalis nepiktnaudžiavo procesu, nederą pamiršti pagrindinių tinkamo (sąžiningo) proceso reikalavimų (teisės būti išklaustyta, tiesioginio dalyvavimo tiriant įrodymus, procesinių staigmenų negalimumo ir pan.), nors šis procesas ir nėra (neturėtų būti) civilinės atsakomybės taikymas *stricto sensu*. 2002 m. CPK beveik visiškai nėra teisės normų, kurios reglamentuotų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo klausimo nagrinėjimo procedūrinius aspektus, todėl reikėtų vengti tokios situacijos, kuri, B. C. Keelingo žodžiais kalbant, reikštų, kad „sankcijos taikymui reikia mažiau proceso nei šaldytuvo areštui“⁸⁵⁵. Įstatymų leidėjas apskritai turėtų apsvarstyti, ar nederėtų kur kas detalčiau sureguliuoti procedūrinių bylinėjimosi išlaidų paskirstymo klausimų⁸⁵⁶.

Įdiegiant galimybę paskirstyti bylinėjimosi išlaidas atsižvelgiant į proceso dalyvių elgesį, taip pat labai svarbu, kad pats sprendimo dėl šių išlaidų priėmimo mechanizmas taptų lankstesnis. Pavyzdžiui, pagal šiuo metu vyraujančią teismų praktiką, advokato atstovavimo išlaidos negali būti priteisiamos, jeigu prašymas dėl jų priteisimo ir išlaidų dydį patvirtinantys įrodymai nepateikti iki bylos išnagrinėjimo iš esmės pabaigos⁸⁵⁷. Mūsų

⁸⁵³ Pastebėtina, kad teismų praktikoje vis dėlto galima rasti pavyzdžių, kai teismas priteisia bylinėjimosi išlaidas, atsižvelgdamas į kitos šalies piktnaudžiavimą procesine teise (žr. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 20 d. nutartis c. b. *UAB DK „PZU Lietuva“ v. UAB „Aukštaitijos traktas“*, Nr. 2A-425-212/2009, kat. 44.5.2.4; 121.21). Tačiau iš bylos nėra aišku, ar teismas tokį sprendimą priėmė kūrybiškai ir lanksčiai taikdamas procesines bylinėjimosi instituto normas (kur reikia, užpildydamas jų spragas CK normomis) ar tiesiog vadovaudamasis bendrosiomis civilinės atsakomybės taisyklėmis, įtvirtintomis CK.

⁸⁵⁴ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. gruodžio 15 d. nutartimi (c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Miltzer and Munch Fortransas“ v. Vokietijos bendrovė „Lex System“ GmbH*, Nr. 3K-3-589/2006, kat. 99.6; 110.6) ieškovui, pareiškusiam ieškinį dėl žalos atlyginimo, buvo priteistos ir nagrinėjant civilinę bylą neatlygintos bylinėjimosi išlaidos.

⁸⁵⁵ KEELING, B. C. Toward a Balanced Approach to “Fivolous” Litigation: A Critical Review of Federal Rule 11 and State Sanctions Provisions. In *Pepperdine Law Review* [interaktyvus]. 1994, nr. 21 [žiūrėta 2010-03-02], p. 1087. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

⁸⁵⁶ Pvz., mums ne taip tolimoje Estijoje bylinėjimosi išlaidoms iš viso skirti net 58 straipsniai ir yra atskiras skirsnis, kuriame reglamentuojami iš esmės vien tik procedūriniai bylinėjimosi išlaidų paskirstymo klausimai.

⁸⁵⁷ Žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. liepos 9 d. nutartis c. b. *UAB „IMG Company“ v. A. M.*, Nr. 3K-3-335/2010, kat. 36.1; 42.9; 42.10; 54.1; 2007 m. spalio 30 d. nutartis c. b. *J. L. v. E. K.*, Nr. 3K-3-447/2007, kat. 21.4.1.3; 63.1; 99.9.

manymu, CPK pakeitimo ir papildymo projekte siūlomos naujovės, pagal kurias būtų galima paskirstyti bylinėjimosi išlaidas atsižvelgiant į šalių elgesį, atveriančios platesnes galimybes kovoti su piktnaudžiavimu, kompensuoti dėl jo patiriamus praradimus, nebus pakankamai veiksmingos ir vargu ar pasieks numatytų tikslų, jei ir toliau atstovavimo išlaidų, kurios dažnai sudaro didžiąją dalį visų bylinėjimosi išlaidų, priteisimas bus įspraustas į tokius griežtus procedūrinius rėmus. Šiuo metu egzistuojantis teisinis reguliavimas neproporcingai ir neprotingai suvaržo teisę gauti pagrįstai patirtų protingų atstovavimo sąnaudų atlyginimą, o drauge mažina ir bylinėjimosi išlaidų instituto efektyvumą kovoje su nesąžiningu procesiniu elgesiu. Todėl pritartina Vyriausybės pasiūlymui CPK pakeitimo ir papildymo projektu modifikuoti CPK 98 straipsnio 1 dalį, sudarant galimybes atstovavimo išlaidų prašyti ir jas pagrįsti po bylos išnagrinėjimo, tokiu atveju taikant CPK 277 straipsnio normas dėl papildomo sprendimo priėmimo.

Užsienio valstybių patirties analizė, mūsų manymu, leidžia teikti svarstyti ir kitas procesines priemones kovai su piktnaudžiavimu, kurios, be kita ko, leistų kompensuoti nukentėjusiojo asmens praradimus (tiek turtinius, tiek neturtinius).

N. Cayrol, analizuodamas Naujajame Prancūzijos civilinio proceso kodekse numatytas galimybes reikalauti nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu atlyginimo, yra linkęs jį atriboti nuo civilinės atsakomybės net ir tais atvejais, kai priteistinių nuostolių suma yra neribota (pvz., Prancūzijos CPK 32¹, 559 straipsniai). Tačiau jo pozicija grįstina iš tiesų įdomia Prancūzijos teismų praktika priteisiant šiuos nuostolius. Prancūzijos Kasacinio Teismo jurisprudencijoje būta atvejų, kai jie buvo priteisti, net kai priešinga šalis nieko neprašė. Patirtų nuostolių dydį, N. Cayrol teigimu, teismai apskritai retai kada vertina ir nagrinėja. Šių nuostolių paskirtis yra labiau atgrasyti nuo piktnaudžiavimo nei kompensuoti sąžiningos šalies praradimus. Taigi nors teismai remiasi Civilinio kodekso 1382 straipsniu, įtvirtinančiu generalinio

delikto taisyklę, tačiau civilinės atsakomybės sąlygų nustatymo priteisiant šiuos nuostolius paprastai nereikalaujama⁸⁵⁸.

Apskritai, turint omenyje, kad Naujojo Prancūzijos civilinio proceso kodekso 628 straipsnyje minima kompensacija, kuri priteisiama nukentėjusiam nuo piktnaudžiavimo teise į kasaciją, yra riboto dydžio (galima priteisti ne daugiau kaip 3000 eurų sumą), ją iš esmės galima lyginti su privataus pobūdžio (kito asmens naudai skirtina) bauda, o ne klasikiniu nuostolių atlyginimu kaip civilinės atsakomybės taikymu *stricto sensu*. Tai, be kita ko, patvirtina ir ta aplinkybė, kad skirtingai nei Prancūzijos CPK 32¹ ir 559 straipsniuose, kuriuose minima nuostolių, neribojamų jokia maksimalia suma, sąvoka (pranc. – *dommages-intérêts*), šio kodekso 628 straipsnyje kalbama jau apie kompensaciją (pranc. – *indemnité*).

Panašaus pobūdžio procesinė priemonė yra numatyta ir JAV Federalinių civilinio proceso taisyklių 11 straipsnyje. Pagal šią normą⁸⁵⁹, proceso dalyvio prašymu, teismas gali įpareigoti asmenį, piktnaudžiaujantį procesu, atlyginti pašymą pateikusios šalies atstovavimo ir kitas su padarytu pažeidimu tiesiogiai susijusias išlaidas⁸⁶⁰. Tačiau teismas nėra įpareigotas priteisti visišką patirtų išlaidų atlyginimą. Ši sankcija privalo apsiriboti tokiu dydžiu, kurio pakanka atgrasyti asmenis nuo tokio ar panašaus elgesio pakartojimo⁸⁶¹.

Italijos civilinio proceso kodekso 96 straipsnio 1 dalyje taip pat yra numatyta galimybė priteisti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu. Tačiau Italijos teisės doktrinoje teigiama, kad šių nuostolių atlyginimas nesietinas su deliktinės civilinės atsakomybės pagal Italijos civilinio kodekso 2043 straipsnį taikymu. Ir tai visiškai suprantama. Atsižvelgiant į tai, kad praradimus dėl piktnaudžiavimo procesu apskaičiuoti iš esmės yra neįmanoma, Italijos teismai šiuos nuostolius priteisia *ex aequo et bono* (iš lot. – kaip reikalauja teisingumas

⁸⁵⁸ CAYROL, N. *Action en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2007 [žiūrėta 2009-05-09], par. 173. Prieiga per internetą: <www.lexisnexus.fr>.

⁸⁵⁹ Pabrėžtina, kad Federalinių civilinio proceso taisyklių 11 straipsnio (a) ir (b) dalyse yra konkrečiai apibrėžti atvejai, kada ši norma gali būti taikoma.

⁸⁶⁰ Pastebėtina, kad pagal „amerikietišką“ taisyklę, JAV proceso dalyviai paprastai patys dengia savo atstovavimo išlaidas ir negauna jokio patenkinimo iš bylą pralaimėjusios šalies.

⁸⁶¹ GENSLER, S. S. Rule 11. Practice Commentary. In *Federal Rules of Civil Procedure, Rules and Commentary* [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.

ir padorumas)⁸⁶². Be to, 2009 m. Italijos civilinio proceso kodekso 96 straipsnis buvo papildytas 3 dalimi, kurioje numatyta teismo teisė (net ir *ex officio*) iš pralaimėjusios šalies kitai šaliai priteisti teisingą pinigų sumą. Italijos teismų praktikoje šis pakeitimas iš esmės įvertintas kaip privačios baudos instituto įtvirtinimas⁸⁶³.

Panaši situacija yra ir Belgijoje. Nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu atlyginimas, nesant galimybių tiksliai nustatyti patirtų nuostolių dydžio, nustatomas *ex aequo et bono*⁸⁶⁴ ir tai yra įprasta praktika⁸⁶⁵. Portugalijos civilinio proceso kodekso 457 straipsnio 1 dalyje taip pat nustatyta, kad teisėjas parenka tokį kompensacijos už piktnaudžiavimą procesu dydį, kuris atrodo jam labiausiai tinkamas⁸⁶⁶. Argentinos civilinio ir komercinio proceso kodekso⁸⁶⁷ 45 straipsnio 1 dalyje numatyta galimybė skirti baudą šalies, nukentėjusios nuo piktnaudžiavimo, naudai. Pagal Brazilijos civilinio proceso kodekso 18 straipsnį, kompensacija už nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu negali viršyti 20 procentų ginčo sumos. Estijos civilinio proceso kodekso 200 straipsnio 3 dalyje buvo nustatyta, kad teismas ieškovui arba trečiajam asmeniui, pareiškiančiam savarankiškus reikalavimus, pateikusiam žinomai nepagrįstą ieškinį, siekiant padaryti žalos priešingai šaliai, gali skirti baudą, išieškoti kitai šaliai *protingą* [išskirta autoriaus] sumą turtinei ar neturtinei žalai atlyginti, taip pat įpareigoti sumokėti visas ar dalį teismo išlaidų⁸⁶⁸. Rusijos civilinio proceso teisės doktrinos atstovas A. V. Judinas taip pat pasisako už nuostolių tvirta suma priteisimą nukentėjusiai nuo tam tikrų

⁸⁶² CARPI, F.; COLESANTI, V.; TARUFO, M. *Commentario breve al codice di procedura civile*. Complemento giurisprudenziale. Padova: Cedam, 1998, p. 96-97; Italijos Kasacinio Teismo 2009 m. vasario 9 d. sprendimas *Eni s. p. a.* byloje, Nr. 3057 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=45808&idstr=20>>.

⁸⁶³ Varezės (Italija) teismo 2010 m. sausio 23 d. nutartis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=49514&idstr=20>>.

⁸⁶⁴ VAN DESSEL, G. Contre l'abus procedural. *Journal des Tribunaux*, 1997, p. 681.

⁸⁶⁵ TAELEMAN, P. Gebruik en misbruik van procesrecht. *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1990, par. 30.

⁸⁶⁶ MENDEZ, F. R. Abuse of Procedural Rights? Spain and Portugal. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer law international, 1999, p. 183.

⁸⁶⁷ Argentinos civilinio ir komercinio proceso kodeksas (*Código Procesal Civil y Comercial de la Nación*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.infoleg.gov.ar/infolegInternet/anexos/15000-19999/16547/texact.htm>>.

⁸⁶⁸ Ši nuostata neteko galios nuo 2009 m. sausio 1 d. (prieiga per internetą: <<https://www.riigiteataja.ee/akt/13322571?leiaKehtiv>>).

procesinių piktnaudžiavimų šaliai, kartu paliekant galimybę reikalauti visiško nuostolių atlyginimo pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisykles⁸⁶⁹.

Taigi, kaip matyti iš to, kas paminėta, nors šiose valstybėse dažnai kalbama apie nuostolių (išlaidų) atlyginimą, tačiau jų priteisimu paprastai tik iš dalies, o ne visiškai kompensuojami patirti praradimai, be to, asmuo tokiu būdu yra tarsi „nubaudžiamas“, nes nustatant jų dydį, iš esmės remiamasi protingumo ir teisingumo kriterijais. Tokiu būdu šių nuostolių priteisimas, nors iš pirmo žvilgsnio kartais gali būti siejamas su deliktine civiline atsakomybe bei remiasi panašiomis idėjomis, tačiau nėra jos taikymas *stricto sensu* bei gali būti laikomas specifine procesinio, o ne materialinio teisinio pobūdžio atsakomybės priemone⁸⁷⁰.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, Lietuvos proceso įstatyme taip pat galėtų būti įtvirtintas grynai procesinis teisinis instrumentas, kuriuo iš dalies būtų atlyginami nukentėjusiosios šalies praradimai, jai padaryta žala, kartu akivaizdžiai atrebojant jį nuo deliktinės civilinės atsakomybės taikymo. Mūsų nuomone, toks instrumentas galėtų būti proceso įstatyme įtvirtinimas galimybės šaliai, nukentėjusiai (pačia plačiaja prasme) nuo piktnaudžiavimo procesu, reikalauti baudos⁸⁷¹ jos naudai skyrimo. Kitaip tariant, bet kurios instancijos teismui, nukentėjusiosios šalies prašymu, turėtų būti suteikta teisė piktnaudžiavusiam procesu asmeniui skirti tam tikro dydžio baudą, kurios maksimalus dydis būtų nustatytas įstatyme. Ši bauda būtų išieškoma nukentėjusiojo asmens, o ne valstybės naudai. Skirtingai nei prašant nuostolių atlyginimo, baudos skyrimas nereikalautų preciziško nuostolių, priežastinio ryšio tarp jų ir neteisėtų veiksmų įrodinėjimo. Teismas dėl baudos dydžio spręstų visų pirma atsižvelgdamas į piktnaudžiavimo pobūdį, trukmę,

⁸⁶⁹ ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009, p. 391–392.

⁸⁷⁰ Kitaip tariant, nuostolių atlyginimo sąvoka šiais atvejais yra vartojama bendrine prasme, o ne kaip specialus teisinis terminas, tiesiogiai sietinas su civilinės atsakomybės institutu.

⁸⁷¹ Vietoje baudos termino galėtų būti naudojamas ir kitas, pavyzdžiui, kompensacija. Tačiau autorius šiuo atveju siūlytų vartoti būtent baudos sąvoką, nes kompensacijos lingvistinė reikšmė („atlyginimas už nuostolius“; žr. Lietuvių kalbos žodyną) tiesiogiai asocijuojasi su nuostolių atlyginimu. Savo ruožtu nuostolių atlyginimas dažnai tapatinamas su civilinės atsakomybės taikymu, todėl siekiant išvengti galimų žodžio „kompensacijos“ sąsajų su civilinės atsakomybės institutu, „privačios baudos“ sąvoką mes laikytume tinkamesne.

pasikartojamumą, padarytos arba tikėtinos žalos dydį, poveikį bylos nagrinėjimo operatyvumui ir ekonomiškumui, teisingumo ir protingumo principus bei kitas reikšmingas aplinkybes. Pagrindiniai šios baudos tikslai būtų trys: iš dalies kompensuoti nukentėjusiajai šaliai padarytą žalą, nubausti piktnaudžiaujančią procesą šalį ir atgrasyti ją nuo panašių veiksmų ateityje. Bauda turėtų būti įskaitoma į nuostolius, jei nukentėjusioji šalis vis dėlto pareikštų reikalavimą dėl jų atlyginimo pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės. Tokiu būdu galimybė reikalauti visiško nuostolių atlyginimo nebūtų paneigta. Spręsdamas dėl baudos, išieškotinos valstybės naudai (CPK 95 str. 2 d.), teismas turėtų atsižvelgti į tai, ar buvo skirta bauda nukentėjusiosios šalies naudai.

Mūsų manymu, akivaizdu, kad minėta bauda būtų išimtinai procesinio pobūdžio institutas, todėl nekiltų daugelis problemų, su kuriomis susiduria reikalavimas atlyginti nuostolius pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės. Dar daugiau, mūsų nuomone, tai turėtų būti veiksmingesnis ir ekonomiškesnis pažeistų teisių gynimo, patirtos turtinės ar neturtinės žalos atlyginimo ir atgrasymo nuo piktnaudžiavimo procesu būdas nei nuostolių atlyginimas pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės.

Jau minėta, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja praktiką, kad dėl piktnaudžiavimo procesu gali būti priteisiami tik realūs nuostoliai, kurie susidarė kaip piktnaudžiavimo tiesioginė pasekmė. Įstatymas nenumato, kad šiuo atveju galėtų būti atlyginama neturtinė žala. Taigi nukentėjęs asmuo neturtinės žalos atlyginimo galėtų reikalauti tik pavieniais įstatymų nustatytais atvejais⁸⁷² (pvz., kai dėl piktnaudžiavimo sutrinka nukentėjusiojo sveikata (CK

⁸⁷² P vz., Prancūzijoje, JAV dėl piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis galima reikalauti ir neturtinės žalos (žr. COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus du droit d'agir en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-04-29], par. 44. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>; DOBBS, D. B. *The law of torts*. Saint Paul: West publishing Co., 2001, p. 1242). Už tai pasisakoma ir Rusijos civilinio proceso moksle (žr. ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005, p. 74). Kadangi piktnaudžiavimas pasireiškia tyčia arba dideliu neatsargumu, mūsų manymu, būtų pagrįsta ir Lietuvos teisinėje sistemoje aiškiai numatyti tokią galimybę. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad teisės doktrinoje apskritai abejojama dėl galimybės plėsti neturtinės žalos atlyginimo sferą. Į tai, be jokios abejonės, būtina atsižvelgti bei kruopščiai pasverti prieš priimančią atitinkamą sprendimą. Žr. VOLODKO, R. *Teoriniai ir praktiniai neturtinės žalos instituto taikymo*

6.250 str. 2 d.). Be to, reikalavimo dėl nuostolių atlyginimo patenkinimas reikalauja įrodyti visas civilinės atsakomybės sąlygas. Tačiau dažnai tiksliai apskaičiuoti ir įrodyti nuostolių dydį, ypač kai jie susiję, pavyzdžiui, su dalykinės reputacijos sumažėjimu ar kitais piktnaudžiavimo procesu sukeltais nepatogumais ir praradimais (pvz., užvilkinu teismo procesu, prarastomis galimybėmis), yra itin sudėtinga, o kai kada net ir neįmanoma. Į tai atkreiptas dėmesys ir teisės doktrinoje⁸⁷³.

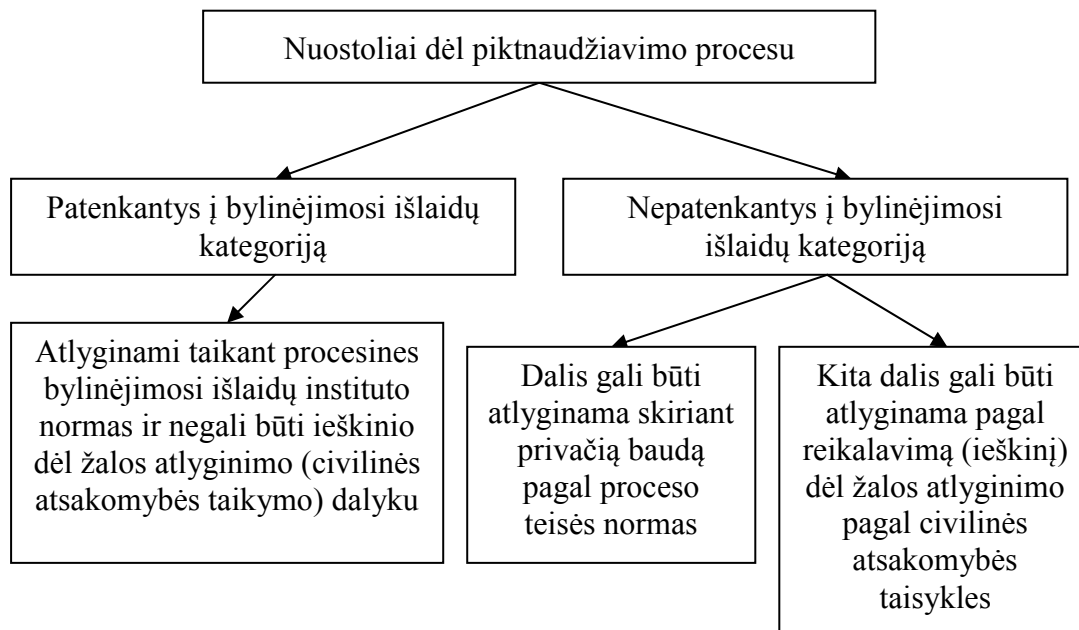
Pastebėtina, kad asmens patirtų nuostolių pakeitimas bauda, kuri išieškoma nukentėjusio asmens naudai, Lietuvos teisėje nėra neįprastas. Pavyzdžiui, CK 6.215 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad jeigu skolininkas nevykdo teismo sprendimo, įpareigojančio įvykdyti sutartinę prievolę natūra, teismas skiria skolininkui baudą. Intelektinės nuosavybės teisinius santykius reguliuojantys įstatymai kaip alternatyvą nuostolių atlyginimui numato kompensaciją už atitinkamų teisių pažeidimą⁸⁷⁴. CPK 771 straipsnio 5 dalyje taip pat nurodyta, kad jeigu per teismo nustatytą terminą neįvykdytas sprendimas, įpareigojantis skolininką atlikti arba nutraukti tam tikrus veiksmus, kuriuos gali atlikti arba nutraukti tiksliai pats skolininkas, teismas, nustatęs, kad skolininkas sprendimo neįvykdė, gali jam skirti iki vieno tūkstančio litų dydžio baudą išieškotojo naudai ir nustatyti naują terminą sprendimui įvykdyti.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, mūsų siūloma nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu atlyginimo schema, įdiegus CPK pakeitimo ir papildymo projekte bei šiame darbe pateiktus siūlymus, galėtų atrodyti taip:

aspektai Lietuvos civilinėje teisėje. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 122–126.

⁸⁷³ TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999, p. 23.

⁸⁷⁴ Pz., Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo (Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2003, Nr. 28-1125) 83 straipsnio 4 dalis.

(2 pav.)

VI. PASIŪLYMAI DĖL TEISINIO REGULIAVIMO TOBULINIMO

Apibendrinami anksčiau šiame darbe padarytas išvadas ir pateiktas pastabas, siūlome šiuos konkrečius Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nuostatų pakeitimus:

1. Atsižvelgiant į tai, kad draudimas piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis (procesu), autoriaus nuomone, nėra savarankiškas civilinio proceso teisės principas, o tik specifinė pareigos elgtis sąžiningai išraiška, paverčianti piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis (procesu) teisės pažeidimu, be to, sąžiningai turi elgtis ne tik byloje dalyvaujantys asmenys, bet ir kiti proceso dalyviai, keistina CPK 7 straipsnio 2 dalis ir šis straipsnis papildytinas trečiaja dalimi, išdėstant jas taip:

„2. Dalyvaujantys byloje asmenys privalo rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai.

3. Visi proceso dalyviai privalo elgtis sąžiningai.“

2. CPK 95 straipsnis „Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis pasekmės“, autoriaus vertinimu, sisteminiu požiūriu yra išdėstytas netinkamoje Civilinio proceso kodekso vietoje, be to, piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvoka keistina į piktnaudžiavimo procesu. Su šiuo pažeidimu susijusios nuostatos, jas pakeitus ir papildžius, perkeltinos į penktąjį CPK skyrių ir jis papildytinas 62¹ ir 62² straipsniais:

„62¹ straipsnis. Piktnaudžiavimas procesu

Draudžiama piktnaudžiauti procesu. Piktnaudžiavimu procesu gali būti pripažintas tyčinis arba dėl didelio neatsargumo, nepateisinamą žalą teisingumo vykdymo sistemai arba kitiems proceso dalyviams darantis:

1) aiškiai nepagrįsto ieškinio (apeliacinio, atskirojo, kasacinio skundo)

ar atsiliepimo į juos, taip pat kito procesinio dokumento pateikimas;

2) kitas veikimas ar neveikimas, objektyviai nukreiptas prieš greitą, ekonomišką ir teisingą bylos išnagrinėjimą.

62² straipsnis. Atsakomybė už piktnaudžiavimą procesu

- 1. Asmeniui, piktnaudžiaujančiam procesu, teismas, jei įstatymas nenustato ko kita⁸⁷⁵, gali skirti iki dešimt tūkstančių litų baudą, kuri išieškoma į valstybės biudžetą (viešoji bauda).*
- 2. Už šio straipsnio 1 dalyje nurodytus veiksmus teismas taip pat gali skirti iki dešimt tūkstančių litų baudą, nukentėjusio asmens, pateikusio atitinkamą prašymą, naudai (privati bauda).*
- 3. Šio straipsnio 1 ir 2 dalyje numatytos baudos gali būti skiriamos bet kurioje proceso stadijoje. Baudos dydį nustato teismas, atsižvelgdamas į pažeidimo pobūdį, trukmę, pasikartojamumą, padarytos, grėsusios arba tikėtinos žalos dydį, poveikį bylos nagrinėjimo operatyvumui ir ekonomiškumui, teisingumo ir protingumo principus bei kitas reikšmingas aplinkybes.*
- 4. Šio straipsnio 2 dalyje nurodytas prašymas gali būti pateikiamas ne vėliau kaip iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos, o jei byla nagrinėjama rašytinio proceso tvarka – iki teismo posėdžio pradžios.*
- 5. Asmuo turi teisę reikalauti, kad jam būtų atlyginta turtinė ir neturtinė žala, padaryta dėl piktnaudžiavimo procesu. Jau nagrinėjamoje byloje toks reikalavimas gali būti pareiškimas iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Vėlesnis reikalavimo pareiškimas galimas tik asmens, kuriam jis reiškiamas, sutikimu arba kai teismas mano, kad tai neužvilkins teismo proceso, arba tokia būtinybė iškilo vėliau. Šio reikalavimo pareiškimui mutatis mutandis taikomi ieškiniui nustatyti reikalavimai. Reikalavimas dėl žalos atlyginimo nekeičia nagrinėjamos bylos teisingumo ir yra apmokestinamas žyminiu mokesčiu pagal tas pačias taisykles kaip ir ieškinys. Reikalavimo nepareiškimas nagrinėjamoje byloje, neužkerta kelio bendra tvarka paduoti ieškinį dėl žalos atlyginimo naujoje byloje.*

⁸⁷⁵ Pastaroji nuostata skirta pabrėžti, kad ši bauda paprastai turėtų būti traktuojama kaip bendroji kitų CPK normų, įtvirtinančių baudos skyrimo galimybę, atžvilgiu.

6. Reikalavimo (ieškinio) dėl žalos atlyginimo dalyku negali būti bylinėjimosi išlaidos, kurios paskirstomos pagal šio Kodekso VIII skyriaus nuostatas⁸⁷⁶.

7. Kai pareiškiamas šio straipsnio 5 dalyje numatytas reikalavimas, šio straipsnio 2 dalies pagrindu asmens naudai skirta bauda įskaitoma į šiam asmeniui priteistą nuostolių sumą.

8. Teismas, priimdamas sprendimą, kuriuo užbaigiamas procesas atitinkamos instancijos teisme, turi teisę atidėti klausimo dėl šiame straipsnyje numatytų baudų skyrimo nagrinėjimą. Sprendimui dėl baudos skyrimo tokiu atveju mutatis mutandis taikomas šio Kodekso 277 straipsnis⁸⁷⁷.

9. Atsisakymas skirti viešąją baudą yra neskundžiamas, bet motyvai dėl tokio sprendimo neteisėtumo ar nepagrįstumo gali būti įtraukti į apeliacinį (atskirąjį, kasacinį) skundą.⁸⁷⁸

3. Atsižvelgiant į tai, kad atitinkamais atvejais teisėjo, nagrinėjančio bylą, sprendimas skirti baudą gali suponuoti teismo nešališkumo reikalavimų pažeidimą, CPK 106 straipsnio 1 dalis papildytina:

„1. Teismas baudas skiria šiame Kodekse numatytais atvejais ir jame nustatyto dydžio. Išimtiniais atvejais baudos skyrimo klausimas gali būti perduotas spręsti teismo pirmininkui (civilinių bylų skyriaus, jei jis yra, pirmininkui) ar jo paskirtam teisėjui.“

4. Mūsų manymu, tinkamas (sąžiningas) procesas gali reikalauti dėl paskirtos baudos peržiūrėjimo spręsti žodinio proceso tvarka, neleidžia šį klausimą nagrinėti tam pačiam teisėjui, be to, keistina baudos apskundimo

⁸⁷⁶ Pastaroji nuostata siūloma tikintis, kad bus priimtos teisės normos, kurios leis paskirstyti bylinėjimosi išlaidas, atsižvelgiant į proceso dalyvių elgesį, išlaidų atsiradimo priežastis.

⁸⁷⁷ Tam tikrais atvejais teismas gali neturėti galimybių iš karto, t. y. priimdamas sprendimą, apsispręsti ir priimti sprendimą dėl baudos skyrimo (pvz., kai būtina užtikrinti šalies teisę būti išklausytai (lot. *audiatur at altera pars*), todėl autorius siūlo suteikti teismui teisę atidėti šio klausimo išsprendimą ir po sprendimo priėmimo išspręsti jį pagal taisykles, reglamentuojančias papildomo sprendimo priėmimą.

⁸⁷⁸ Mūsų manymu, teismo atsisakymas skirti privačią baudą turėtų būti skundžiamas bendra tvarka, nes toks sprendimas tiesiogiai paliečia (ir gali pažeisti) nukentėjusiojo asmens turtinius interesus. Matyt, dėl panašių priežasčių šiuo metu leidžiama skusti teismo atsisakymą atlyginti visas ar dalį bylinėjimosi išlaidų. Vis dėlto egzistuoja ir svarių argumentų prieš tokį siūlymą. Pirma, teismui atsisakius skirti privačią baudą, išlieka galimybė bendra tvarka kreiptis dėl nuostolių atlyginimo. Antra, šis institutas neturėtų tapti pagrindu papildomiems ginčams atsirasti.

tvarka, kai ji paskiriama teismo sprendimu (nutartimi), kuriuo išsprendžiami ir kiti klausimai, galintys būti savarankišku apeliacinio (atskirojo) skundo objektu, todėl CPK 107 straipsnis keistinas, išdėstant jį taip:

„107 straipsnis. Baudos panaikinimas ar sumažinimas

1. Asmuo, kuriam paskirta bauda, per keturiolika dienų nuo nutarties priėmimo gali prašyti teismą, paskyrusį baudą, ją panaikinti ar sumažinti. Teismas tokį pareiškimą nagrinėja rašytinio proceso tvarka, *išskyrus atvejus, kai bauda buvo paskirta neišklausius nubausto asmens arba prašymą nagrinėjantis teismas pripažįsta žodinį nagrinėjimą būtinu. Į žodinį nagrinėjimą kviečiamas asmuo, kuriam skirta bauda, o prireikus – ir kiti asmenys. Teisėjas, kuris dalyvavo skiriant baudą, negali spręsti pareiškimo dėl jos sumažinimo ar panaikinimo.*

2. Dėl teismo nutarties, kuria pareiškimas panaikinti ar sumažinti baudą atmetamas, gali būti duodamas atskirasis skundas. Atskirąjį skundą gali paduoti tik asmuo, kuriam bauda paskirta.

3. *Jei pirmosios instancijos teismas baudą paskiria teismo sprendimu (nutartimi), kuria išsprendžia ir kitą klausimą, galintį būti savarankišku apeliacinio (atskirojo) skundo objektu, paskirta bauda skundžiama bendrąja tvarka, paduodant apeliacinį (atskirąjį) skundą. Tačiau jei apeliacinis (atskirasis) skundas paduodamas tik dėl sprendimo (nutarties) dalies, kuria skirta bauda:*

1) *pirmosios instancijos teismas laiko jį pareiškimu dėl baudos panaikinimo ar sumažinimo ir išnagrinėja šio straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka;*

2) *skundo padavimas neturi reikšmės likusios sprendimo (nutarties) dalies įsiteisėjimui ir vykdymui.*

4. Skundo padavimas sustabdo nutarties vykdymą.“

5. CPK 440 straipsnyje ir 463 straipsnyje yra įtvirtintas iš dalies perteklinis teisinis reguliavimas. Mūsų manymu, CPK 440 straipsnyje yra numatyta baudos skyrimo ir nuostolių atlyginimo už piktnaudžiavimą kreditoriaus procesine teise paduoti pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo, o

CPK 463 straipsnio 4 dalyje baudos už piktnaudžiavimą procesine teise paduoti pareiškimą dėl asmens pripažinimo neveiksniu arba ribotai veiksniumi galimybė. Tačiau analogiškos sankcijos yra nustatytos šiuo metu galiojančio CPK 95 straipsnyje (mūsų siūlomame CPK 62² str.). Autoriaus nuomone, nėra jokios būtinybės aukščiausio abstrakcijos ir teisės normų sisteminimo lygmens teisės akte – kodekse – keliose vietose kartoti iš esmės tas pačias nuostatas, be kita ko, apibrėžiant iš esmės tą patį teisinio reguliavimo turinį skirtingomis lingvistinėmis formuluotėmis⁸⁷⁹ ir tokiu būdu sudarant prielaidas skirtingam interpretavimui, vidiniam teisinio reguliavimo nenuoseklumui. Be to, mūsų manymu, nėra jokių teisinių argumentų, kodėl minėtiems atvejams įstatyme turėtų būti nustatyti kitokie baudos už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis dydžiai nei CPK 95 straipsnyje. Priešingai, nesąžiningas naudojimas teismo įsakymo procedūra, kurioje egzistuoja bene didžiausia rizika dėl neteisingo sprendimo priėmimo, ar mėginimas pripažinti asmenį neveiksniu ar ribotai veiksniumi, kas gali sukelti itin rimtų neigiamų teisinių ir kitų pasekmių asmeniui, kurį paliečia pastarieji apribojimai, mūsų manymu, tam tikrais atvejais gali būti laikomas net pavojingesniu ir šurkštesniu teisės pažeidimu. Dėl šių priežasčių mes siūlytume panaikinti perteklinį CPK 440 straipsnį, o CPK 463 straipsnio 4 dalį išdėstyti taip:

„Asmuo, piktnaudžiaujantis pareiškimo dėl asmens pripažinimo neveiksniu arba ribotai veiksniumi teise, atlygina visas bylinėjimosi išlaidas.“

⁸⁷⁹ CPK 95, 440 ir 463 str. 4 d. lingvistinių formuluočių turinys skiriasi, nors, kaip minėta, mūsų manymu, šiomis teisės normomis įstatymų leidėjas siekė nustatyti atsakomybės priemones už iš esmės tos pačios teisinės prigimties ir turinio veiksmus – piktnaudžiavimą atitinkama procesine teise.

IŠVADOS

1. Subjektinė teisė – tai asmens išorinės laisvės veikti arba neveikti sfera, kurią apibrėžia objektyvioji teisė. Subjektinės teisės įgyvendinimas – tai toks faktinis teisės subjekto elgesys, kuriuo realizuojamas konkrečios subjektinės teisės turinys. Sujungę teisės įgyvendinimo ir subjektinės teisės reikšmes gauname, kad piktnaudžiavimas teise – neteisėtas veiksmas (neveikimas) – pirmiausia yra toks elgesys, kuris atitinka subjektinės teisės turinyje užfiksuotą bendro pobūdžio galimybę elgtis tam tikru būdu. Teisės moksle iškelta problema, kad minėta išvada lemia, jog piktnaudžiavimas teise yra logiškai ydinga sąvoka, nes tas, kuris įgyvendina savo subjektinę teisę – visada veikia teisėtai, išsprendžiama, atribojant subjektinės teisės ribas nuo jos įgyvendinimo ribų.

Analizuodami objektyviosios teisės normas, mes galime išskirti objektyviosios teisės nuostatas, susijusias su pačia subjektine teise kaip abstrakčiai leistinu elgesio modeliu, ir nuostatas, kurios yra susijusios su jos įgyvendinimu. Objektyviosios teisės nuostatos, susijusios su pačia subjektine teise, mums parodo, ar konkrečioje situacijoje atitinkamas asmuo turi subjektinę teisę ir koks yra abstraktus, formaliai aiškiai apibrėžtas jos turinys. Tačiau net jei konkretus asmuo turi tam tikrą subjektinę teisę, paprastai jis negali jos įgyvendinti bet kaip, bet kada, bet koku būdu ar vedamas bet kokių tikslų ir motyvų. Objektyvioji teisė, abstrakčiai leisdama tam tikrą elgesį ir tokiu būdu tiesiogiai ar netiesiogiai įtvirtindama tam tikrą subjektinę teisę, gali nustatyti ir atitinkamus reikalavimus bei apribojimus jos įgyvendinimui, kitaip tariant, nustatyti šios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygas ir tokiu būdu apibrėžti jos įgyvendinimo ribas. Realizuojant subjektinę teisę jų privalu laikytis.

Atsižvelgiant į tai, kas paminėta, piktnaudžiavimo teise koncepcijos rėmuose darytina išvada, kad subjektinė teisė nurodo tik bendro pobūdžio galimybę veikti tam tikru būdu ir neapima visų tų reikalavimų ir sąlygų, kurie yra taikytini jos įgyvendinimui. Būtent į tokią subjektinės teisės sampratą

piktnaudžiavimo teise sąvokoje ir referuoja žodis „teisė“. Piktnaudžiaujant netinkamai („piktam“) yra naudojama tuo, kas abstrakčiai yra leidžiama, yra teisėta. Tokiu būdu pagal šią doktriną išskirtini ir analizuotini du skirtingi realaus ir konkretaus asmens elgesio matai – subjektinės teisės ir subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygomis apibrėžiamos jos realizavimo ribos, kurios nėra tapačios ir kurių neapima viena ir ta pati subjektinės teisės sąvoka. Įgyvendindamas subjektinę teisę asmuo gali pažeisti vienas (subjektinės teisės įgyvendinimo) ribas, kartu likdamas kitų (subjektinės teisės) ribų rėmuose. Būtent tai, autoriaus nuomone, ir atskleidžia piktnaudžiavimo teise loginę-semantinę konstrukciją.

Atsižvelgiant į atliktą tyrimą, piktnaudžiavimas teise gali būti apibūdintas kaip iš pirmo žvilgsnio (tariamai) teisėtas elgesys, kuriuo teisės subjektas realiai įgyvendina subjektinės teisės turinyje užfiksuotą abstrakčiai leistino elgesio modelį, tačiau tuo pačiu metu pažeidžia subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygomis apibrėžiamas jos realizavimo ribas. Taigi piktnaudžiavimas teise:

1. visada yra susijęs su realiu atitinkamos subjektinės teisės įgyvendinimu;
2. iš pirmo žvilgsnio (tariamai) teisėtas elgesys, kuris atitinka tam tikros subjektinės teisės abstrakčiai leidžiamą bendro pobūdžio elgesio modelį;
3. pažeidžia objektyviosios teisės nustatytas konkrečios subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygas ir tokiu būdu peržengia jomis apibrėžiamas teisėto elgesio ribas.

Bendrieji piktnaudžiavimo teise požymiai taikytini ir piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis.

2. Procesiniai teisiniai santykiai atsiranda tik dalyvaujant teismui, nes per teismą arba jo leidimu yra įgyvendinamos šalių teisės ir vykdomos pareigos. Taigi piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra aktyvaus arba pasyvaus teismo leidimo (sankcionavimo) atlikti tam tikrus procesinius veiksmus padarinys; visada ir iš esmės tiesiogiai paliečia visos visuomenės (valstybės) interesus; juo kėsinama į vienos iš valstybės valdžių (teismo)

galias tinkamai vykdyti jai pavestas funkcijas – nagrinėti ir spręsti civilines bylas.

Visi proceso dalyviai turi tarpusavio teises ir pareigas, susijusias su tinkamu procesinių teisių įgyvendinimu. Pareigos elgtis sąžiningai pagrindu atsirandantys santykiai apima visus proceso dalyvius. Šalis yra įpareigota būti sąžininga ne tik valdžios institucijai – teismui, bet ir priešingai šaliai. Visa tai suponuoja, kad netinkamu (nesąžiningu) procesinių teisių įgyvendinimu, taip pat ir piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis kaip viena iš jo formų, gali būti pažeistos ne tik teismo (valstybės ir visos visuomenės), bet ir kitų proceso dalyvių teisės ir teisėti interesai.

3. Plačiai apibrėžiamų procesinių teisių įgyvendinimas civiliniame procese gali ir turi būti ribojamas. Modernaus ir socialinio civilinio proceso idėjomis grįsto privataus pobūdžio ginčų sprendimo mechanizme šis proceso dalyvių laisvės suvaržymas galimas ir atliktinas ne tik formaliomis, detaliomis proceso taisyklėmis. Į teisinio reguliavimo mechanizmą turėtų būti įdiegti ir bendresnio pobūdžio kriterijai (standartai, principai), kurie orientuotų proceso dalyvius į greitą, ekonomišką ir teisingą ginčo išsprendimą, o teismui suteiktų pakankamai galių ir galimybių, atsižvelgiant į konkrečios situacijos aplinkybes, tai užtikrinti. Civiliniam procesui esminę reikšmę turintys vertinamojo pobūdžio kriterijai (standartai, principai) pirmiausia taikytini procesinių teisių įgyvendinimo procese ir atsispindi procesinių teisių įgyvendinimo sąlygose, kurias galima dedukuoti iš civilinį procesą reglamentuojančios teisinės materijos. Šie apribojimai turi esminę reikšmę piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sampratai, nes ji sietina būtent su subjektinės teisės įgyvendinimo sąlygų nesilaikymu.

Procesinių teisių įgyvendinimo sąlygos – tai civilinio proceso teisės normose nustatyti apribojimai, t. y. teisinės pareigos, atspindinčios reikalavimus, taikomus procesinės teisės įgyvendinimui. Tai santykinės (sąlyginės) pareigos, kurias reikia skirti nuo absoliučių procesinių pareigų. Pastarosios nėra neatsiejamoms nuo kokios nors procesinės galimybės, jos realizavimo proceso, subjektyvaus asmens pasirinkimo. Šios pareigos tiesiogiai

įpareigoja elgtis tam tikru būdu, yra savarankiškos ir kategoriškos, o jų nesilaikymas *per se* yra objektyviai teisei priešinga ir jos kategoriškai draudžiama veika. Jei susiduriama su absoliučiomis procesinėmis pareigomis, apie piktnaudžiavimą procesine teise negali būti jokios kalbos. Asmuo, turintis absoliučią procesinę pareigą, neturi pasirinkimo laisvės, neturi procesinės teisės, taigi neturi ir kuo piktnaudžiauti.

Mūsų manymu, pareiga naudotis proceso normų suteikiamomis galimybėmis pagal paskirtį yra pagrindinė bendrojo pobūdžio procesinių teisių įgyvendinimo sąlyga, drauge ir vienas iš svarbiausių veikos kvalifikavimo kaip piktnaudžiavimo kriterijų, šios teorijos atspirties taškas. Apibendrintai ir supaprastintai kalbant, piktnaudžiavimas procesine teise visais atvejais yra atitinkamos subjektinės teisės realizavimas ne pagal jos teisinę paskirtį.

Bendroji procesinių teisių paskirtis yra sudaryti tinkamas galimybes protingai greitai, ekonomiškai ir teisingai išnagrinėti civilinę bylą. Priešingi šiai paskirčiai veiksmai gali būti kvalifikuojami kaip piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Tačiau procesinių teisių paskirtis nėra vienakryptis imperatyvas, todėl teisės įgyvendinimo pažeidžiant jos paskirties nulemiamas ribas nustatymas yra itin sudėtingo teisės aiškinimo, konkuruojančių vertybių, teisės principų ir normų sąveikos bei teisingos pusiausvyros paieškos rezultatas.

4. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir bendrojo sąžiningumo imperatyvo pažeidimo santykis yra kaip dalies ir visumos. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis – tai specifinis pareigos naudotis procesinėmis teisėmis sąžiningai nesilaikymo atvejis, kuris pasireiškia savarankišku procesiniu teisės pažeidimu, turinčiu savitus požymius. Kiekvienas piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis yra pareigos sąžiningai naudotis procesinėmis teisėmis pažeidimas, tačiau ne kiekvienas nesąžiningas poelgis procese jau pats savaime yra ir piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis – teisės pažeidimas, už kurį gali būti taikomos teisinės atsakomybės priemonės. Apibendrinus šio pažeidimo požymius, piktnaudžiavimą procesine teise autorius siūlo apibrėžti kaip specifinį procesinį teisės pažeidimą, kuriuo, realizuojant procesinę teisę, tyčia

arba dėl didelio neatsargumo, siekiant, objektyviai vertinant, su jos paskirtimi nesuderinamų tikslų, yra pažeidžiamos procesinės teisės įgyvendinimo sąlygomis apibrėžiamos teisėto elgesio ribos, tokiu būdu padarant nepateisinamą žalą viešiesiems efektyvios teisingumo sistemos interesams ir (arba) kitiems proceso dalyviams.

5. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis tyrimas atskleidė, kad:

- negali piktnaudžiauti procesine teise tas, kas tokios teisės neturi;
- negali piktnaudžiauti procesine teise tas, kuris realiai nesinaudoja subjektinės teisės suteikiama galimybe;
- negali būti pripažintas piktnaudžiaujančiu teise ir tas, kuris pažeidžia absoliučią pareigą;
- nėra piktnaudžiavimo ten, kur asmens veiksmai išeina už pačios subjektinės teisės, o ne už jos įgyvendinimo ribų.

Tačiau piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokos vartojimas Lietuvos civilinio proceso teisėje pasižymi pliuralizmu. Nors tai, autoriaus nuomone, visų pirma, savitas procesinis teisės pažeidimas, nagrinėjama sąvoka dažnai pasitelkiama kaip bendrojo sąžiningumo principo pažeidimo civiliniame procese sinonimas. Dar daugiau, ji naudojama apibrėžiant ir kitas procesinio elgesio apraiškas, kurios nėra susijusios su naudojimusi turimomis subjektinėmis procesinėmis teisėmis, tačiau, teisinį vertinimą atliekančio asmens manymu, yra teisiškai smerktinos (neteisėtos), arba yra paprasčiausias absoliučių procesinių pareigų nevykdymas.

Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvokos vartojimo pliuralizmas teoriniu-kalbiniu požiūriu yra ydinga ir netoleruotina praktika. Jis įneša sumaištį ir neaiškumą į teisinį diskursą.

6. Piktnaudžiavimo procesu samprata gali ir turėtų apimti ne tik piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis *stricto sensu*, bet ir veikimą neturint tam tikros subjektinės teisės arba peržengiant jos ribas, taip pat absoliučių procesinių pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą, pasižyminčius tokiais pačiais pagrindiniais bruožais kaip ir piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis *stricto sensu*. Kitaip tariant, piktnaudžiavimą procesu mes siūlytume apibrėžti

kaip specifinį procesinį teisės pažeidimą – tyčinį arba dėl didelio neatsargumo veikimą arba neveikimą, objektyviai nukreiptą prieš protingai greitą, ekonomišką ir teisingą bylos išnagrinėjimą, kuriuo padaroma nepateisinama žala teisingumo vykdymo sistemai ir (arba) kitiems proceso dalyviams. *De lege ferenda*, apibrėžiant, kas laikytina procesiniu teisės pažeidimu, piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis sąvoka yra keistina lankstesne ir talpesne piktnaudžiavimo procesu sąvoka, kurioje jau tiesiogiai nesusiduriame su savo specifinę teisinę reikšmę turinčiu elementu – naudojimusi tam tikra teise.

7. Apdairiai taikyti draudimą piktnaudžiauti procesu turėtų būti galima ir Europos Sąjungos teisės aktais reglamentuojamoje civilinio proceso srityje. Be to, teisinės atsakomybės priemonių taikymas už piktnaudžiavimą procesu neturėtų būti iškeliamas į pirmąją vietą ir suabsoliutinamas. Atsakomybės neišvengiamumas civiliniame procese gali būti realizuojamas ir įprastinėmis procesinėmis teisinės gynybos priemonėmis.

8. Bauda už piktnaudžiavimą procesu yra bene labiausiai paplitusi ir veiksmingiausia teisinės atsakomybės priemonė prieš piktnaudžiavimą procesu, kuria siekiama teisės pažeidimų prevencijos, nubaudo ir dalies išlaidų, kurios dėl netinkamo procesinio elgesio buvo be pagrindo išekvotos, atlyginimo tikslų.

Šią baudą teismas turi taikyti *ex officio*, nes ja siekiama apginti viešąjį interesą teisingai nagrinėti bylas, o proceso dalyvis apskritai neturi subjektinės teisės reikalauti, kad teismas ją skirtų. Proceso dalyvio prašymas dėl baudos skyrimo valstybės naudai nėra nei materialinis, nei procesinis reikalavimas tikrąja šių žodžių prasme. Tai iš esmės tik priemonė teismo dėmesiui į byloje dalyvaujančio asmens galbūt daromus pažeidimus atkreipti, asmens nuomonės tam tikru su vykstančiu procesu susijusiu klausimu pareiškimas.

Baudos skyrimo procedūra yra „procesas procese“, turintis savo įrodinėjimo dalyką, tikslus ir principus. Todėl prašymui dėl baudos skyrimo negali būti tiesiogiai ir be jokių išlygų visa apimtimi taikomos tos teisės normos, kurios skirtos būtent proceso dalyvių materialiniams reikalavimams

nagrinėti. Teisinio reguliavimo spragos šiuo atveju turi būti šalinamos pagal CPK 3 straipsnio 6 dalyje išdėstytus principus, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes. Esant tinkamai argumentuotam prašymui skirti baudą, teismas turėtų dėl jo motyvuotai pasisakyti.

Draudimas priimti blogesnę nei skundžiamas teismo sprendimas ar apeliacinio skundo ribos nėra pažeidžiami, jei siekiant apginti viešąjį interesą, bauda už piktnaudžiavimą procesu yra skiriama apeliacinės ar kasacinės instancijos teisme.

Bauda už piktnaudžiavimą procesu gali būti skiriama bet kuriam asmeniui, atliekančiam atitinkamus procesinius veiksmus. Taigi ji gali būti skirta ir byloje dalyvaujančių asmenų atstovams. Įžvelgdamas piktnaudžiavimo procesu požymių teismas paprastai turėtų įspėti proceso dalyvį apie galimybę skirti už tai baudą. Prieš skirdamas nuobaudą, teismas taip pat paprastai turėtų siekti išklausyti šalį, suteikti galimybę jai pasiaiškinti, išdėstyti savo poziciją šiuo klausimu. Egzistuojant specifinei baudos peržiūrėjimo procedūrai, nutartis skirti baudą iš esmės gali būti traktuojama tarsi preliminarus teismo pozicijos („kaltinimo“) dėl padaryto pažeidimo pareiškimas, dėl kurio asmeniui suteikiama reali galimybė pasisakyti paduodant pareiškimą dėl baudos sumažinimo arba panaikinimo. Taigi būtent šioje procedūroje, įdiegus papildomas procesines garantijas, gali būti užtikrinamas asmens teisės į gynybą realumas, visų reikšmingų baudos skyrimui, jos dydžiui klausimų išnagrinėjimas.

Už piktnaudžiavimą paskirtos baudos apskundimo procedūros požiūriu teismų praktika yra nevienoda ir aiškių perspektyvų, kad ji suvienodėtų kol kas nematyti, todėl tikslingas įstatymų leidėjo įsikišimas. Nutartis, kuria teismas atsisako skirti baudą už piktnaudžiavimą procesu arba atsisako priimti tokį prašymą, yra neskundžiama, bet motyvai dėl jos neteisėtumo ir nepagrįstumo gali būti įtraukiami į atskirąjį, apeliacinį ar kasacinį skundą.

Atsižvelgiant į tai, kad teismas dėl baudos už piktnaudžiavimą veikia *ex officio*, jis turi teisę savo iniciatyva aiškintis, tirti, teikti svarstyti faktus, reikšmingus šiai nuobaudai skirti, taip pat rinkti su tuo susijusius įrodymus.

Procesinių pažeidimų įrodinėjimas negali būti paliktas vien tik proceso dalyvių valiai, nes tai yra ir viešojo intereso gynimo reikalas. Faktai, susiję su procesine atsakomybe, paprastai laikytini procesinio teisinio pobūdžio, t. y. tokiais, dėl kurių išaiškinimo teismas turi plačias galimybes veikti savo iniciatyva, nes dažniausiai jie nėra tiesiogiai susiję su materialine teisine ginčo išsprendimo puse. Kadangi nagrinėjamam pažeidimui kvalifikuoti reikšmingų aplinkybių nustatymas suponuoja nuobaudos skyrimą, šie faktai turi būti įrodyti taip, kad jų egzistavimas būtų akivaizdus, t. y. iš esmės taikant baudžiamosioms byloms keliamus standartus.

9. Reikalavimas atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu (CPK 95 str. 1 d.), pirmiausia yra materialinės teisinės prigimties. Iš esmės tai reikalavimas taikyti deliktinę civilinę atsakomybę. Kaip savarankiškas ieškinys jis gali būti pareiškiamas ir naujoje byloje. Šios aplinkybės negali būti ignoruojamos teismui nagrinėjant įvairius su šio reikalavimo nagrinėjimu teisme susijusius klausimus.

Pirma, sprendžiant dėl tokio reikalavimo pagrįstumo, turėtų būti tiesiogiai vadovaujamosi Civilinio kodekso normomis, reglamentuojančiomis civilinės atsakomybės taikymą, o ne Civilinio proceso kodekso 95 straipsnio 1 dalimi. Antra, įstatyme turėtų būti nustatyta, kad reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo jau prasidėjusioje civilinėje byloje turėtų būti pateikiamas iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. Vėlesnis reikalavimo pareiškimas turėtų būti galimas tik asmens, kuriam jis reiškiamas, sutikimu arba kai teismas mano, kad tai neužvilkins teismo proceso, arba tokia būtinybė iškilo vėliau. Trečia, tokio reikalavimo pareiškimas jau nagrinėjamoje byloje turėtų nedaryti įtakos pagrindinės bylos teisingumui, o naujoje byloje jis turėtų būti pareiškiamas pagal bendrąsias teisingumo taisykles, suteikiant teisę paduoti ieškinį ir pagal ieškovo gyvenamąją vietą arba žalos padarymo vietą. Ketvirta, pagrindinio ieškinio užbaigimas be teismo sprendimo neturėtų užkirsti kelio šio reikalavimo išnagrinėjimui iš esmės toje pačioje byloje bendrąja tvarka, nes jis turėtų būti traktuojamas kaip nepriklausomas nuo pagrindinio ieškinio. Penkta, *de lege lata*, ieškiniai, o *de lege ferenda*, ir

nagrinėjamoje byloje pareiškiami reikalavimai atlyginti nuostolius, patirtus dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu, neturėtų būti „skatinami“, atleidžiant juos nuo žyminio mokesčio.

Civilinė atsakomybė už tikrą ar tariamą procesinės teisės įgyvendinimą paprastai kyla tik tuo atveju, jei asmens veiksmus galima kvalifikuoti kaip piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis (procesu).

10. Civilinio proceso teisėje gali ir turėtų būti įdiegtos veiksmingesnės priemonės atlyginti tam tikrus dėl piktnaudžiavimo patirtus turtinius ar neturtinius praradimus, nei civilinės atsakomybės taikymas. Pirma, tai turi būti daroma paskirstant bylinėjimosi išlaidas atsižvelgiant į asmenų elgesį procese. Antra, įtvirtintinas privačios baudos, kuri būtų skiriama dėl piktnaudžiavimo nukentėjusio asmens naudai, institutas. Mūsų manymu, pastaroji priemonė būtų veiksmingesnis ir ekonomiškesnis pažeistų teisių gynimo, patirtos turtinės ar neturtinės žalos atlyginimo ir atgrasymo nuo piktnaudžiavimo procesu būdas nei nuostolių atlyginimas pagal deliktinės civilinės atsakomybės taisyklės.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Teisės aktai

Lietuvos Respublikos teisės aktai ir jų projektai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-139.
6. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 50-1632.
7. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 50-1598, 2003, Nr. 28-1125.
8. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75.
9. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085.
10. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 81-1514, 2003, Nr. 42-1919.
11. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 63-2243.
12. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851, 2002, Nr. 17-649.

13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimas Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“. Valstybės žinios, 2001, Nr. 66-2415.
14. Advokatų profesinės etikos kodeksas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 130-4681.
15. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymas Nr. 1R-85 „Dėl Rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 54-1845.
16. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003 m. sausio 17 d. įsakymas Nr. 14 „Dėl pažymos formų, naudojamų įteikiant procesinius dokumentus, patvirtinimo“. Valstybės žinios, 2003, Nr. 9-307.
17. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas Nr. XIP-1049 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-11-25].
Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=357980&p_query=&p_tr2=>.

Tarptautiniai, Europos Sąjungos ir užsienio valstybių teisės aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.
2. 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. OL, 2001 L 12, p. 1.
3. Argentinos civilinio ir komercinio proceso kodeksas (*Código Procesal Civil y Comercial de la Nación*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-15].
Prieiga per internetą:
<<http://www.infoleg.gov.ar/infolegInternet/anexos/15000-19999/16547/texact.htm>>.

4. Austrijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Zivilprozessordnung Österreich*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.ibiblio.org/ais/zpo.htm>>.
5. Belgijos Karalystės teismų kodeksas (*Gerechtig Wetboek*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <http://www.juridat.be/cgi_loi/loi_N.pl?cn=1967101003>.
6. Brazilijos civilinio proceso kodeksas (*Código de Processo Civil*) [interaktyvus] [žiūrėta 2010-03-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.planalto.gov.br/ccivil/leis/L5869.htm>>.
7. *Civil procedure act of the Republic of Croatia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxwecro.htm>>.
8. *Civil procedure code of the Republic of Serbia* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/eur/lxweser.htm>>.
9. *Civil Procedure Rules* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.justice.gov.uk/civil/procrules_fin/menus/rules.htm>.
10. *Federal Rules of Civil Procedure* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.cornell.edu/rules/frcp/Rule1.htm>>.
11. *Federal Rules of Civil Procedure. Rule 11. With Advisory Committee Commentaries* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-25]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.
12. Italijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Codice di procedura civile*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=33724>>.
13. Latvijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Latvijas civilprocesa kodekss*) [interaktyvus]. Anglų k. [žiūrėta 2010-04-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.vvc.gov.lv/>>.
14. Liuksemburgo civilinis kodeksas (*Code civil du Grand-Duche Luxembourg*). Su teismų praktikos pavyzdžiais [interaktyvus]. [Žiūrėta

- 2010-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www.legilux.public.lu/leg/textescoordonnes/codes/code_civil/titre_preliminaire.pdf>.
15. Olandijos civilinis kodeksas (*Burgerlijk Wetboek*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.wetboek-online.nl/wet/Burgerlijk%20Wetboek%20Boek%203.html>>.
 16. Prancūzijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (*Code de procédure civile*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20090902>>.
 17. Prancūzijos Respublikos civilinis kodeksas (*Code civil*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20090902>>.
 18. *The Swedish Code of Judicial Procedure* [interaktyvus] [žiūrėta 2010-03-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.sweden.gov.se/content/1/c4/15/40/472970fc.pdf>>.
 19. Vokietijos Federacinės Respublikos civilinis kodeksas (*Bürgerliches Gesetzbuch*) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/BGB>>.
 20. *Quebec Code of Civil Procedure* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-03]. Prieiga per internetą: <<http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca>>.
 21. *Гражданский кодекс Российской Федерации* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.interlaw.ru/law/docs/10064072-003.htm>>.
 22. *Гражданский процессуальный кодекс Эстонской Республики* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą: <http://www.riigikantselei.ee/arhiiv/rto/pae/2005/pae_nr18_28-12-2005.pdf>.
 23. *Гражданский процессуальный кодекс Республики Беларусь* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą:

<<http://www.levonevski.net/pravo/norm2009/num37/d37833/page11.html>>.

24. *Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.consultant.ru/popular/gpkrf/>>.

II. Specialioji literatūra

1. ABRAMAVIČIUS, A.; *et al.* *Baudžiamoji teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998.
2. *Access to Justice* [interaktyvus]. Final Report to the Lord Chancellor on the civil justice system in England and Wales. By The Right Honourable the Lord Woolf, Master of the Rolls [žiūrėta 2010-04-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.dca.gov.uk/civil/final/index.htm>>.
3. AMBRASAITĖ, G. Apeliacinio proceso prielaidos. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 1(79).
4. ANDERSON, D. Abuse of Rights. In *Judicial Review* [interaktyvus]. 2006, nr. 11 [žiūrėta 2010-03-14]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
5. ANDREWS, N. Abuse of process and obstructive practice under the Brussels jurisdictional system: Unresolved problems for the European authorities. *Zeitschrift für Gemeinschaftsprivatrecht*, 2005, nr. 1.
6. ANDREWS, N. *English civil procedure: fundamentals of the new civil justice system*. Oxford: Oxford university press, 2003.
7. ANDREWS, N. Abuse of Process in English Civil Litigation. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
8. ANDREWS, N. Abuse of Process in English Civil Litigation. *Zeitschrift für Zivilprozess International*, 1998, nr. 3.

9. ASSER, W. D. H. Within a Reasonable Time: A Joint Responsibility. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C.H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004.
10. AUER, M. Good Faith: A Semiotic Approach. *European Review of Private Law*, 2002, nr. 2.
11. BEAUCHARD, J.; GIVERDON, C.; DESDEVISES, Y. *APPEL. – Parties à l'instance d'appel. – Appelant. Intimé* [interaktyvus] JurisClasseur: LexisNexis, 2008 [žiūrėta 2009-04-29]. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>.
12. BIEVER, R. Speech. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991.
13. BOLGAR, V. Abuse of Rights in France, Germany, and Switzerland: a Survey of a Recent Chapter in Legal Doctrine. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974–1975, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-06]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
14. BRIGGS, A. *The Impact of Recent Judgments of the European Court on English Procedural Law and Practice* [interaktyvus]. University of Oxford Faculty of Law Legal Studies Research Paper Series. Working Paper No 11/2006 [žiūrėta 2008-10-19]. Prieiga per internetą: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=899689>.
15. BROECKX, K. The discretionary power of the judge. Regional report: Belgium, France, Italy, Netherlands. In *Discretionary power of the judge: limits and control*. Ed. Marcel Storme, Burkhard Hess. Mechelen: Kluwer, 2003.
16. BROWN, L. N. Is there a General Principle of Abuse of Rights in European Community Law? In *Institutional Dynamics of European Integration*. Essays in Honour of Henry G. Schermers. Volume II. Edited by Deidre Curtin and Ton Heukels. Dordrecht: Nijhoff, 1994

17. BRUNNER, C. J. H. Abuse of Rights in Dutch Law. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1976–1977, nr. 37 [žiūrėta 2009-05-11]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
18. BYERS, M. Abuse of Rights: An Old Principle, A New Age. In *McGill Law Journal* [interaktyvus]. 2001–2002, t. 47, nr. 2 [žiūrėta 2009-11-07]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>
19. CADIET, L.; TOURNEAU, P. *Abus de droit* [interaktyvus]. Repertoire de droit civile: Dalloz, 2008 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>.
20. CADIET, L. Le sanction et le procès civil. In *Mélanges dédiés à la mémoire du doyen Jacques Héron: liber amicorum*. Paris: LGDJ, 2008.
21. CAMPBELL, W. C. Groundless Litigation and the Malicious Prosecution Debate: A Historical Analysis. In *Yale Law Journal* [interaktyvus]. 1979 [žiūrėta 2010-05-02]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.
22. CAPPELLETTI, M. General Report. In *Fundamental guarantees of the parties in civil litigation: studies in national, international and comparative law*. Ed. by Mauro Cappelletti and Denis Tallon. Milano: Giuffrè, 1973.
23. CARPI, F. Equity in Italian Civil Procedure. In *Aequitas and equity: equity in civil law and mixed jurisdictions: papers presented at the Second international conference on aequitas and equity, The Hebrew University of Jerusalem, May, 1993*. Ed. by Alfredo Mordechai Rabello. Jerusalem: Hebrew university of Jerusalem, 1993.
24. CARPI, F.; COLESANTI, V.; TARUFO, M. *Commentario breve al codice di procedura civile*. Complemento giurisprudenziale. Padova: Cedam, 1998.
25. CATALA, P.; WEIR, A. T. Delict and Tort: a Study in Parallel. Part II. In *Tulane Law Review* [interaktyvus]. 1964, t. 38, nr. 2 [žiūrėta 2009-05-15]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>

26. CAYROL, N. *Action en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2007 [žiūrėta 2009-05-09]. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>
27. CHENG, B. *General principles of law: as applied by international courts and tribunals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
28. CHIARLONI, S. The Crisis of Civil Justice and its Possible Remedies. In *Procedural law on the threshold of a new millennium*. Wien: Manzsche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, 2002.
29. *Commentary on the UNIDROIT principles of international commercial contracts (PICC)*. Ed. by Stefan Vogenauer and Jan Kleinheisterkamp. Oxford: Oxford university press, 2009.
30. DE CORTE, R. Beslag en rechtsmisbruik. In *Het zakenrecht: absoluut niet een rustig bezit* [interaktyvus]. Edited by Eric Dirix, Helene Casman and Rogier De Corte. Antwerpen: Kluwer rechtswetenschappen, 1992 [žiūrėta 2009-05-07]. Prieiga per internetą: <www.jura.be>.
31. COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus de droit. Notion* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <http://www.lexisnexis.fr>.
32. COURTIEU, G. *DROIT À RÉPARATION. – Abus du droit d'agir en justice* [interaktyvus]. JurisClasseur: LexisNexis, 2005 [žiūrėta 2009-04-30]. Prieiga per internetą: <www.lexisnexis.fr>.
33. CLEMENSTON-MOHR, D.; COOKE, J. A. Frivolous, Unreasonable or Groundless Litigation: What Shall the Standard Be for Awarding Attorney's Fees?. In *Indiana Law Review* [interaktyvus]. 1989, nr. 22 [žiūrėta 2009-04-16]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
34. CLOSSEST-MARCHAL, G. Les droits de la defense et les voies de recours. In *Moet het recht van de verdediging worden afgeschafft?* Editors: B. Maes en M. Storme. Bruxelles: Bruylant, 2000.

35. CRABB, J. H. The French Concept of Abuse of Rights. In *Inter-American Law Review* [interaktyvus]. 1964, t. 6, nr. 1 [žiūrėta 2009-05-11]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
36. CRAWFORD, W. E. *Abuse of rights* [interaktyvus]. Theories of Tort Action. Tort Law. Louisiana Civil Law Treatise. Current Through The 2008–2009 Update. [Žiūrėta 2009-05-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.westlaw.com>>.
37. CREPEAU, P-A. Abuse of Rights in Quebec Civil Law. In *Aequitas and equity: equity in civil law and mixed jurisdictions: papers presented at the Second international conference on aequitas and equity, The Hebrew University of Jerusalem, May, 1993*. Ed. by Alfredo Mordechai Rabello. Jerusalem: Hebrew university of Jerusalem, 1993
38. CUETO-RUA, J. Abuse of rights. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974–1975, nr. 35 [žiūrėta 2007-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>
39. DEAKIN, S.; JOHNSTON, A.; MARKESINIS, B. *Markesinis and Deakin's Tort Law*. Sixth Edition. Oxford: Clarendon Press, 2008.
40. VAN DESSEL, G. Contre l'abus procedural. *Journal des Tribunaux*, 1997.
41. DEVINE, D. J. Some Comparative Aspects of the Doctrine of Abuse of Rights. In *Acta Juridica* [interaktyvus]. 1964 [žiūrėta 2009-05-10]. Prieiga per internetą:<www.heinonline.org>.
42. DICKINSON, A. Legal Certainty and the Brussels Convention – Too Much of a Good Thing? In *Forum shopping in the European Judicial Area*. Edited by Pascal de Vareilles-Sommieres. Oxford: Hart Publishing, 2007.
43. DOBBS, D. B. *The law of torts*. Saint Paul: West publishing Co., 2001.
44. DONDI, A. Abuse of Procedural Rights: Report for Italy and France. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.

45. DOUMA, S; ENGELN, F. Halifax Plc v. Customs and Excise Commissioners: the ECJ applies the abuse of rights doctrine in VAT cases. *British Tax Review*. 2006, nr. 4.
46. DRAZDAUSKAS, S. *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.
47. DRIUKAS, A.; et al. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitia, 2004.
48. DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, I tomas.
49. DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, II tomas.
50. DRIUKAS, A.; VALANČIUS, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2009, IV tomas.
51. *Droit et pratique de la procédure civile*. Éd. 2005-2006. Sous la dir. de Serge Guinchard. Paris: Dalloz, 2004.
52. DUNLOP, S. L. Are an Empty Head and a Pure Heart Enough? Mens Rea Standards for Judge-Imposed Rule 11 Sanctions and Their Effects on Attorney Action. In *Vanderbilt Law Review* [interaktyvus]. 2008, nr. 61 [žiūrėta 2010-03-11]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.
53. EDWARDS, V.; FARMER, P. The Concept of Abuse in the Freedom of Establishment: a Case of Double Standards. In *Continuity and change in EU law: essays in honour of Sir Francis Jacobs*. Editors Arnull, A.; Eeckhout, P.; Tridimas, T. Oxford: Oxford university press, 2008.
54. ENGELMAN, A., et al. *A History of Continental Civil Procedure*. Boston: Little, Brown, and Company, 1927.
55. ENGLEBERT, J. Abus du droit de la procedure – L’argument de procedure est-il juridiquement correct? In *Tien jaar toepassing Wet 3 augustus 1992 en haar reparatiewetgeving: evaluatie en toekomstperspectieven*. Eds.: P. Taelman en M. Storme; E. Brewaeys, G. Closset-Marchal, G. De Leval e. a. Brugge: Die Keure, 2004.

56. DE LA FERIA, R. Prohibition of Abuse of (Community) Law: the Creation of a New General Principle of EC Law Through Tax. *Common Market Law Review*. 2008, t. 45, nr. 2.
57. FERNHOUT, F. Formal rules in civil procedure and access to justice: striking a balance between excessive formalism and “anything goes”. In *Civil justice between efficiency and quality: from ius commune to the CEPEJ*. Editors C. H. van Rhee, A. Uzelac. Antwerpen: Intersentia, 2008.
58. FRANZOSI, M. Worldwide Patent Litigation and the Italian Torpedo. *European Intellectual Property Review*, 1997, nr. 7.
59. FREEMAN, M. D. A. *Introduction to jurisprudence*. London: Sweet and Maxwell, 2008.
60. FREUDENTHAL, M. *Questionnaire concerning provisional measures. The Netherlands* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-09]. Prieiga per internetą: <http://www.ipr.uni-heidelberg.de/studie/National%20Reports/Netherlands/Report%20Netherlands%20Provisional%20Measures.pdf>.
61. GADZHIEV, G. A. The Constitutional Principles of *Bona Fides* and Impermissibility of the Abuse of Subjective Rights. In *Human rights in Russia and Eastern Europe: Essays in honour of Ger P. van den Berg*. Ed. by Ferdinand Feldbrugge and William B. Simons. The Hague: Nijhoff, 2002.
62. GAMBARO, A. Abuse of rights in civil law tradition. *European Review of Private Law*, 1995, nr. 4.
63. GARDELLA, A.; RADICATI DI BROZOLO, L. G. Civil Law, Common Law and Market Integration: The EC approach to Conflicts of Jurisdiction. In *The American Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. 2003, nr. 51 [žiūrėta 2008-09-07]. Prieiga per internetą: www.heinonline.org.

64. GENSLER, S. S. Rule 11. Practice Commentary. In *Federal Rules of Civil Procedure, Rules and Commentary* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.
65. VAN GERVEN, W. Two Twin-Principles of EU Law. In *General principles of EC law in a process of development: reports from a conference in Stockholm, 23-24 March 2007, organised by the Swedish Network for European Legal Studies*. Edited by Ulf Bernitz, Joakim Nergelius, Cecilia Cardner; in association with Xavier Groussot. Austin: Wolters Kluwer Law & Business, 2008.
66. GHESTIN, J.; GOUBEAUX, G.; FABRE-MAGNAN, M. *Traité de droit civile. Introduction générale*. 4e edition. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1994.
67. GOLAND, J. In re Pennie & Edmonds: The Second Circuit Returns to a Subjective Standard of Bad Faith for Imposing Post-Trial Sua Sponte Rule 11 Sanctions. In *St. John's Law Review* [interaktyvus]. 2004, nr. 78 [žiūrėta 2010-03-15]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.
68. GUINCHARD, S. *Droit d'accès à un tribunal: la garantie d'un recours de nature juridictionnelle* [interaktyvus]. Dalloz, 2006 [žiūrėta 2009-05-25]. Prieiga per internetą: <www.dalloz.fr>
69. GUTTERIDGE, H. C. Abuse of Rights. In *The Cambridge Law Journal* [interaktyvus]. 1933–1935, nr. 5 [žiūrėta 2008-05-11]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>
70. HAMMERSTEIN, A. Te goeder trouw procederen. *Tijdschrift voor privaatrecht*, 1989.
71. HARRIS, D.; et al. *Law of the European convention on human rights*. 2nd ed. Oxford: Oxford university press, 2009.
72. HERMAN, S. Classical Social Theories and the Doctrine of “Abuse of Right”. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1976–1977, nr. 37 [žiūrėta 2009-05-11]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.

73. HESS, B. Judicial Discretion. In *Discretionary power of the judge: limits and control*. Ed. Marcel Storme, Burkhard Hess. Mechelen: Kluwer, 2003.
74. HESS, B. Abuse of Procedure in Germany and Austria. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
75. HESSLÉN, N. *Questionnaire Provisional Measures. Swedish National Report* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-04-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.ipr.uni-heidelberg.de/studie/National%20Reports/Sweden/Report%20Sweden%20Provisional%20Measures.pdf>>.
76. HESSELINK, M. W. The Concept of Good Faith. In *Towards a European Civil Code*. Eds.: Arthur Hartkamp e. a. The Hague: Kluwer law international, 2004.
77. *Interim measures and precautionary measures – Finland* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/civiljustice/interim_measures/interim_measures_fin_en.htm#2.2>.
78. *Interim measures and precautionary measures – Spain* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007 m. balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/civiljustice/interim_measures/interim_measures_sp_a_en.htm#2.2>.
79. JACOB, J. The Inherent Jurisdiction of the Court. In *The reform of civil procedural law and other essays in civil procedure*. London: Sweet and Maxwell, 1982.
80. JOVANOVIĆ, M. *Aequitas and Bona Fides in the Legal Practice of Ancient Rome and the Prohibition of the Abuse of Rights*. *Law and Politics*, 2003, t. 1, nr. 7.
81. JUENEGER, F. K. The ILA Principles on Provisional and Protective Measures. In *The American Journal of Comparative Law* [interaktyvus].

- 1997, nr. 45 [žiūrėta 2007-04-13]. Prieiga per internetą: <<http://heinonline.org>>.
82. KAMM, F. M. Rights. In *The Oxford handbook of jurisprudence and philosophy of law*. Ed. by Jules Coleman e. a. Oxford: Oxford university press, 2002.
83. KEELING, B. C. Toward a Balanced Approach to “Frivolous” Litigation: A Critical Review of Federal Rule 11 and State Sanctions Provisions. In *Pepperdine Law Review* [interaktyvus]. 1994, nr. 21 [žiūrėta 2010-03-02]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
84. KJELLGREN, A. On the Border of Abuse – The Jurisprudence of the European Court of Justice on Circumvention, Fraud and Other Misuses of Community Law. In *European Business Law Review* [interaktyvus]. 2000, nr. 11 [žiūrėta 2009-04-13]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
85. KODEK, G. E. *Preliminary proceedings in Austrian legal system* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bibliojuridica.org/libros/4/1652/16.pdf>>.
86. *Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen / von Hans W. Fasching*. Wien: Manz, 2000.
87. KRIEPS, R. General Reprot. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991.
88. LAMINE, L.; SCHOENAERTS, B.; VAES, C. *Het tergend en roekeloos geding: het tergend óf roekeloos geding en het roekeloos én tergend geding*. Antwerpen: Intersentia, 2003.
89. LALUMIERE, C. Speech. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991.
90. LASTAUSKIENĖ, G. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. *Teisės problemos*, 2005, nr. 1(47).

91. LASTAUSKIENĖ, G. Teisinė sankcija kaip daugiareikšmė teisinė kategorija. *Jurisprudencija*, 2003, nr. 41(33).
92. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2004, I tomas.
93. LAUŽIKAS, E.; MIKELĖNAS, V.; NEKROŠIUS, V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2005, II tomas.
94. LECLERQ, L. Interacting Principles: The French Abuse of Law Concept and EU Notion of Abusive Practices. *Bulletin for International Taxation*, 2007.
95. LEVINSON, S. Frivolous Cases: Do Lawyers Really Know Anything at All. In *Osgoode Hall Law Journal* [interaktyvus]. 1986, t. 24, nr. 2 [žiūrėta 2009-09-11]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
96. *Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas* [interaktyvus]. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <www.lkz.lt>.
97. LITVINOFF, S. Good Faith. In *Tulane Law Review* [interaktyvus]. 1997, t. 71, nr. 6 [žiūrėta 2009-05-09]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
98. MACCORMICK, D. N.; SUMMERS, R. S. *Interpreting statutes: a comparative study*. Aldershot: Dartmouth, 1995.
99. MACCORMICK, N. *Legal reasoning and legal theory*. Oxford: Clarendon press, 1978.
100. MAES, B. De toetsing van het begrip “tergend of roekeloos” hoger beroep [interaktyvus]. In *RABG*, 2005, nr. 18 [žiūrėta 2009-04-21]. Prieiga per internetą: <www.strada.be>.
101. MANCINI, F. Short Note on Abuse of Procedure in Community Law. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.

102. MARGUE, G. Abuse of Rights and Luxembourg Law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991.
103. MARKESINIS, B. S.; UNBERATH, H. *The German Law of Torts. A Comparative Treatise*. 4th edition. Oxford and Portland: Hart Publishing, 2002.
104. MARTIN, S. A. Keeping Courts Afloat in a Rising Sea of Litigation: an Objective Approach to Imposing Rule 38 Sanctions for Frivolous Appeals. In *Michigan Law Review* [interaktyvus]. 2002, nr. 100 [žiūrėta 2009-05-02]. Prieiga per internetą: <www.westlaw.com>.
105. MARTINEAU, R. J. Frivolous Appeals: the Uncertain Federal Response. In *Duke Law Journal* [interaktyvus]. 1984, nr. 5 [žiūrėta 2009-04-17]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
106. MAYRAND, A. Abuse of rights in France and Quebec. In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1974, nr. 34 [žiūrėta 2009-05-11]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
107. MAZEAUD, H.; MAZEAUD, L.; TUNC, A. *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle*. 6e éd. Paris: Montchrestien, 1965.
108. MCCARTHY, H. L. Abuse of Rights: The Effect of the Doctrine on VAT Planning. *British Tax Review*. 2007, nr. 2.
109. MENDEZ, F. R. Abuse of Procedural Rights? Spain and Portugal. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
110. METZGER, A. Abuse of Law in EC Private Law – A (Re-)Construction from Fragments [interaktyvus]. *IRI-Preprints* [žiūrėta 2010-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.iri.uni-hannover.de/tl_files/Materialien/Metzger/Publikationen/Metzger-AbuseOfLaw2010.pdf>.

111. MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
112. MIKELĖNAS, V. *Civilinis procesas*. Vilnius: Justitia, D. 1, 1997.
113. MIKELĖNAS, V. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003.
114. MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (2). *Justitia*, 1996, nr. 2.
115. MIKELĖNAS, V. Piktnaudžiavimas teise: samprata ir įstatymų taikymo problemos (1). *Justitia*, 1996, nr. 1.
116. MIKELĖNIENĖ, D.; MIKELĖNAS, V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
117. MIZARAS, V. Civilinių teisių įgyvendinimas ir gynimas. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis*. Moksl. red. Vytautas Mizaras. Vilnius: Justitia, 2009.
118. MURRAY, P. L., STÜRNER, R. *German civil justice*. Durham (N.C.): Carolina academic press, 2004.
119. NEKROŠIUS, V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė. *Justitia*, 2005, nr. 3.
120. NEKROŠIUS, V. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese. *Teisė*, 2004, nr. 51.
121. NEKROŠIUS, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius: Justitia, 2002.
122. NEKROŠIUS, V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. *Teisė*, 1999, nr. 33(1).
123. NEWMANT, J. O. Rethinking Fairness: Perspectives on Litigation Process. In *Yale Law Journal* [interaktyvus]. 1985, nr. 94 [žiūrėta 2009-05-09]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
124. NGUYEN, C. An Ounce of Prevention is Worth a Pound of Cure?: Frivolous Litigation Diagnosis under Texas Government Code Chapters

- 9 and 10, and Texas Rule of Civil Procedure 13. In *South Texas Law Review* [interaktyvus]. 1999–2000, nr. 41 [žiūrėta 2008-07-16]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
125. NIEMI-KIESILÄINEN, J. Finland. Suppl. 41 (February 2007). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ.
126. NORKUS, R. *Supaprastintas civilinis procesas*. Vilnius: Justitia, 2007.
127. NORKUS, R. *Sumarinis civilinių bylų nagrinėjimas: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
128. NORKUS, R. Sumariniai procesai: samprata, požymiai, rūšys. *Teisė*, 2004, nr. 51.
129. NORMAND, J. Final Report: Two Approaches to Abuse of Procedural Right. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
130. NUYTS, A. The Enforcement of Jurisdiction Agreements Further to *Gasser* and the Community Principle of Abuse of Right. In *Forum shopping in the European Judicial Area*. Edited by Pascal de Vareilles-Sommieres. Oxford: Hart Publishing, 2007.
131. OBERHAMMER, P. What kind of judiciary for what kind of society. In *The French Code of civil procedure (1806) after 200 years: The civil procedure tradition in France and abroad*. Editors: Storme, M.; Heirbaut, D.; van Rhee, C. H. Mechelen: Kluwer, 2008.
132. OBERHAMMER, P.; DOMEJ, T. Improving the Efficiency of Civil Justice: Some Remarks from an Austrian Perspective. In *Civil justice between efficiency and quality: from ius commune to the CEPEJ*. Editors C. H. van Rhee, A. Uzelac. Antwerpen: Intersentia, 2008.
133. OBERHAMMER, P. Speeding up Civil Litigation in Austria: Past and Present Instruments. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C. H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004.

134. OTEIZA, E. D. Abuse of Procedural Rights in Latin America. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
135. PACIOCCO, D. M. Subjective and Objective Standards of Fault for Offences and Defences. In *Saskatchewan Law Review* [interaktyvus]. 1995, t. 59, nr. 2 [žiūrėta 2010-03-16]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>
136. PALOMBELLA, G. The Abuse of Rights and the Rule of Law. In *Abuse: The Dark Side of Fundamental Rights*. Edited by Andre Sajo. Utrecht: Eleven International Publishing, 2006.
137. VAN PATTEN, J. K.; WILLARD, R. E. The Limits of Advocacy: A Proposal for the Tort of Malicious Defense in Civil Litigation. In *The Hastings Law Journal* [interaktyvus]. 1984, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-10]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
138. PATTERSON, L. R.; METZLOFF, T. B. *Legal ethics: the law of professional responsibility*. New York: M. Bender, 1989.
139. PERILLO, J. M. Abuse of Rights: A Pervasive Legal Concept [interaktyvus]. In *Pacific Law Journal*, 1995, t. 27, nr. 1 [žiūrėta 2008-07-16]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
140. PETROVA, I. „Stepping on the Shoulders of a Drowning Man“ the Doctrine of Abuse of Right as a Tool for Reducing Damages for Lost Profits: Troubling Lessons from the Patuha and Himpurna Arbitrations. In *Georgetown Journal of International Law* [interaktyvus]. 2004, nr. 35 [žiūrėta 2009-05-10]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
141. PEYRANO, J. W. The Evidence between Orality and Writing (Abridged Version). In *Oralidad y escritura en un proceso civil eficiente/Oral and written proceedings: efficiency in civil procedure*. Editors Federico Carpi, Manuel Ortells Ramos. València: Univ. de València, 2008, I. Ponencias generales e informes nacionales/General reports and national reports.

142. PIANTAVIGNA, P. Conference Report. Prohibition of Abuse of Law: A New General Principle of EU Law? 3–4 October 2008, Oxford (UK). *Intertax*, 2009, t. 37, nr. 3.
143. PINO, G. *L'abuso del diritto tra teoria e dogmatica (precauzioni per l'uso)* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.unipa.it/gpino/Pino,%20Abuso%20del%20diritto.pdf>>.
144. PLAGER, J.; *et al.* The Federal Circuit and Frivolous Appeals. In *Federal Circuit Bar Journal* [interaktyvus]. 2002–2003, nr. 12 [žiūrėta 2009-04-12]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
145. POLINSKY, M. A.; RUBINFELD, D. L. Sanctioning Frivolous Suits: An Economic Analysis. In *The Georgetown Law Journal* [interaktyvus]. 1993–1994, nr. 82 [žiūrėta 2009-07-13]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
146. POPOVICI, A. Le sort des honoraires extrajudiciaires [interaktyvus]. In *Revue du Barreau*, 2002, t. 62 [žiūrėta 2010-03-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.barreau.qc.ca>>.
147. *Principles of European tort law: text and commentary*. Wien; New York: Springer, 2005
148. PROSSER, W. *Law of Torts*. St. Paul: West Publishing Company, 1977.
149. RAIMON, M. L'abus du droit d'action dans les litiges internationaux [interaktyvus]. In *La Semaine Juridique - Edition Générale*, 2000, nr. 74(38) [žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <[ww.lexisnexis.fr](http://www.lexisnexis.fr)>.
150. RASCH, M. Not Taking Frivolity Lightly: Circuit Variance in Determining Frivolous Appeals Under Federal Rule of Appellate Procedure 38. In *Arkansas Law Review* [interaktyvus]. 2009, nr. 62 [žiūrėta 2010-05-15]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
151. RECHBERGER, W. H.; KLIČKA, TH. Accelerating Civil Litigation in Austria in the Twentieth Century. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C. H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004.

152. REID, E. The Doctrine of Abuse of Rights: Perspective from a Mixed Jurisdiction. In *Electronic Journal of Comparative Law* [interaktyvus]. 2004, t. 8.3 [žiūrėta 2010-02-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejcl.org/83/art83-2.html>>.
153. VAN RHEE, C. H. The Development of Civil Procedure Law in Twentieth Century Europe: From Party Autonomy to Judicial Case Management and Efficiency. In *Judicial case management and efficiency in civil litigation*. Editor van Rhee, C. H. Antwerp: Intersentia, 2008.
154. VAN RHEE, C. H. The law's delay; an introduction. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C. H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004.
155. VAN RHEE, C. H. Introductory Adress. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C.H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004.
156. RIGABERT, F. C. Spain. Suppl. 24 (May 2002). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ.
157. RIPERT, G. *La règle morale dans les obligations civiles*. 4e éd. Paris: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1949.
158. ROGERS, W. V. H. *Winfield and Jolowicz on Tort*. Seventeenth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2005.
159. ROTUNDA, R. D. *Legal ethics: the lawyer's deskbook on professional responsibility*. St. Paul (Minn.): West Group, 2002.
160. SAJO, A. Preface. In *Abuse: The Dark Side of Fundamental Rights*. Edited by Andre Sajo. Utrecht: Eleven International Publishing, 2006.
161. SCHAMMO, P. Arbitrage and Abuse of Rights in the EC Legal System. *European Law Journal*, 2008, t. 14, nr. 3.
162. SCHEERS, D. Is er leven na de rol? Instaatstelling na de wet van 26 april 2007 [interaktyvus]. In *Rechtskundig Weekblad*, 2007–2008, nr. 10 [žiūrėta 2009-04-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.jurisquare.be>>.

163. SHETREET, S. The Discretionary Power of the Judge. General Report – Part Two. In *Discretionary power of the judge: limits and control*. Ed. Marcel Storme, Burkhard Hess. Mechelen: Kluwer, 2003.
164. SIMAITIS, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007.
165. SIMAITIS, R. Bylinėjimosi išlaidų atlyginimas įsigaliojus naujiesiems civiliniam ir civilinio proceso kodeksams. *Teisė*, 2003, nr. 47.
166. SORENSEN, E. Abuse of Rights in Community Law: A Principle of Substance or Merely Rhetoric. *Common Market Law Review*, 2006, nr. 43.
167. STAROVIC, B. Serbia. Suppl. 48 (May 2008). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ.
168. STAUSKIENĖ, E. *Teismo vaidmuo vykdymo procese: daktaro disertacija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
169. STEELE, J. *Tort Law. Text, Cases, and Materials*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
170. STORME, M. E., L'obligation de procéder de manière diligente et raisonnable: une obligation indépendante du fond de l'affaire. *Revue de jurisprudence Liège Mons Bruxelles*, 1991.
171. STORME, M. Foreword. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
172. STORME, M. L. Over het tergend geding voor een roekeloze vriendschap [interaktyvus]. In *Liber Amicorum Jan Ronse*. Brussel: Story-Scientia, 1986 [žiūrėta 2009-05-07. Prieiga per internetą: <www.jura.be>].
173. STURM, F. Abuse of Rights in Swiss Law – A Survey of Recent Jurisprudence. In *Aequitas and equity: equity in civil law and mixed jurisdictions: papers presented at the Second international conference on aequitas and equity*, The Hebrew University of Jerusalem, May,

1993. Ed. by Alfredo Mordechai Rabello. Jerusalem: Hebrew university of Jerusalem, 1993.
174. SZABÓ, I.; KÖBLÖS, A. Hungary. Suppl. 31 (November 2005). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ.
175. TAELEMAN, P. Abuse of Procedural Rights. Regional Report: Belgium-The Netherlands. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999
176. TAELEMAN, P. Gebruik en misbruik van procesrecht. *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 1990,
177. TAELEMAN, P.; DECONINCK, B. Qui pro quo omtrent de nietigheden en de sancties? In *De Wet van 26 april 2007 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met het oog op het bestrijden van de gerechtelijke achterstand doorgelicht*. Piet Taelman en Paul Van Orshoven (ed.). Brugge: Die Keure, 2008.
178. TANIGUCHI, J. Abuse of Procedural Rights: A Japanese Perspective. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
179. TANIGUCHI, Y. Good Faith and Abuse of Procedural Rights in Japanese Civil Procedure. In *Tulane Journal of International and Comparative Law* [interaktyvus]. 2000, nr. 8 [žiūrėta 2010-03-06]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
180. TARUFFO, M. Orality and Writing as Factors of Efficiency in Civil Litigation. In *Oralidad y escritura en un proceso civil eficiente/Oral and written proceedings: efficiency in civil procedure*. Editors Federico Carpi, Manuel Ortells Ramos. València: Univ. de València, 2008, I. Ponencias generales e informes nacionales/General reports and national reports.

181. TARUFFO, M. General Report. In *Abuse of Procedural Rights: Comparative Standards of Procedural Fairness*. Edited by Michele Taruffo. The Hague: Kluwer Law International, 1999.
182. TATON, X. Les irregularites, nullites et abus de procedure. In *Le procès civil accéléré?: premiers commentaires de la loi du 26 avril 2007 modifiant le Code judiciaire en vue de lutter contre l'arriéré judiciaire*. Bruxelles: Larcier, 2007
183. TEREBEIZA, Ž. *Įrodinėjimo našta ir jos paskirstymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
184. LE TOURNEAU, P.; CADIET, L. *Droit de la responsabilité et des contrats*. 7e éd. Paris: Dalloz, 2008.
185. TRIANTAFYLLOU, D. Abuse of rights versus primacy. *Common Market Law Review*, 1999, nr. 36.
186. TRIDIMAS, T. *The general principles of EU law*. 2nd ed. Oxford: Oxford university press, 2006.
187. *Unification of tort law: fault*. P. Widmer (ed.). The Hague: Kluwer law international, 2005.
188. UZELAC, A. Reforming Mediterranean Civil Procedure. In *Civil Justice between Efficiency and Quality: from ius Commune to the CEPEJ*. Edited by C. H. van Rhee and A. Uzelac. Antwerpen: Intersentia, 2008.
189. UZELAC, A. Accelerating civil proceedings in Croatia. A history of attempts to improve the efficiency of civil litigation. In *The law's delay: essays on undue delay in civil litigation*. Editor: C.H. Van Rhee. Antwerp: Intersentia, 2004.
190. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004.
191. VALANČIUS, V. 2002 metų Civilinio proceso kodekso empirinės patikros testas. In *Lietuvos CPK įgyvendinimo problemos: nacionaliniai ir tarptautiniai aspektai*: kolektyvinė monografija. Mokslinis redaktorius V. Nekrošius. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.

192. VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
193. DE VAREILLES-SOMMIERES, P. The Mandatory Nature of Article 2 of the Brussels Convention and Derogation from the Rule It Lays Down. In *Forum shopping in the European Judicial Area*. Edited by Pascal de Vareilles-Sommieres. Oxford: Hart Publishing, 2007.
194. VENABLES, R. Abuse of Rights in EC Law. *The EC Tax Journal*, 2002, t. 6, nr. 2.
195. VENCKIENĖ, N. Civilinių bylų iškelimo sąlygos. In *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius: Visus plenus, 2006.
196. VERKERK, R. R. What is Judicial Case Management? A Transnational and European Perspective. In *Judicial case management and efficiency in civil litigation*. Editor van Rhee, C. H. Antwerp: Intersentia, 2008.
197. VERKIJK, R. Beyond Winning: Judicial Case Management and the Role of the Lawyers in the Principles of Transnational Civil Procedure. In *Judicial case management and efficiency in civil litigation*. Editor van Rhee, C. H. Antwerp: Intersentia, 2008.
198. VĖLYVIS, S. Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso doktrinoje. In *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Vilnius: Visus plenus, 2006.
199. DE VITA, A. Abuse of rights in housing law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991.
200. VITKEVIČIUS, P; *et al.* *Civilinė teisė: vadovėlis*. Ats. red. V. Staskonis. Kaunas: Vijusta, 1997.
201. VRANKEN, M. *Fundamentals of European civil law and impact of the European Community*. London: Blackstone, 1997.
202. VOLODKO, R. *Teoriniai ir praktiniai neturtinės žalos instituto taikymo aspektai Lietuvos civilinėje teisėje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.

203. VOYAME, J.; COTTIER, B.; ROCHA, B. Abuse of rights in comparative law. In *Abuse of rights and equivalent concepts: the principle and its present day application*. Strasbourg: Council of Europe, 1990–1991.
204. WADE, J. W. On Frivolous Litigation: A Study of Tort Liability and Procedural Sanctions. In *Hofstra Law Review* [interaktyvus]. 1986, t. 14, nr. 3 [žiūrėta 2009-10-13]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
205. WEBER, D. Abuse of Law. European Court of Justice, 14 December 2000. Case C-110/99, Emsland-Stärke. In *Legal Issues of Economic Integration* [interaktyvus]. 2004, nr. 31(1) [žiūrėta 2009-05-11]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
206. WERLAUFF, E. Denmark. Suppl. 16 (March 2001). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ.
207. WESLEY, A. C. Jr. Frivolous Lawsuits – The Lawyer’s Duty to Say “No”. In *University of Colorado Law Review* [interaktyvus]. 1980–1981, nr. 52 [žiūrėta 2009-04-01]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
208. WESTBERG, P. Interim measures in civil litigation. In *Procedural law: court administrations*. Scandinavian Studies in Law. T. 51. Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law
209. WHITTAKER, S; ZIMMERMAN, R. Good faith in European contract law: surveying the legal landscape. In *Good faith in European contract law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
210. WILSON, W. *Criminal law: doctrine and theory*. 3rd edition. Pearson Education, 2008.
211. YESSIOU-FALTSI, P. Greece. Suppl. 28 (March 2004). In *International Encyclopaedia of Laws: Civil Procedure*. Deventer: Kluwer law and taxation publ.

212. YIANNOPOULOS, A. N. Civil Liability for Abuse of Right: Something Old, Something New... In *Louisiana Law Review* [interaktyvus]. 1994, nr. 54 [žiūrėta 2009-05-06]. Prieiga per internetą: <www.heinonline.org>.
213. ZUCKERMAN, A. Access to Justice for Litigants who Advance their Case by Forgery and Perjury. In *Civil Justice Quarterly* [interaktyvus]. 2008, nr. 27(4) [žiūrėta 2009-05-09]. Prieiga per internetą: <http://www.westlaw.com>.
214. ZUCKERMAN, A. *Zuckerman on civil procedure: principles of practice*. London: Sweet and Maxwell, 2006.
215. ZUCKERMAN, A. From Formalism to Court Control of Litigation. In *1806 - 1976 - 2006: de la commémoration d'un code à l'autre: 200 ans de procédure civile en France*. Loïc Cadiet et Guy Canivet (sous la dir. de). Paris: Litec, 2006.
216. ZUCKERMAN, A. A. S. Assessment of Cost and Delay – A Multi-National Perspective. In *Procedural law on the threshold of a new millennium*. Wien: Manzsche Verlags-und Universitätsbuchhandlung, 2002.
217. ZUCKERMAN, A. A. S. Justice in Crisis: Comparative Dimensions of Civil Procedure. In *Civil justice in crisis: comparative perspectives of civil procedure*. Ed. by Adrian A. S. Zuckerman. Oxford: Oxford university press, 1999.
218. ZUCKERMAN, A. A. S. Quality and Economy in Civil Procedure. The Case for Commuting Correct Judgments for Timely Judgments. *Oxford Journal of Legal Studies*, 1994, t. 14, nr. 3.
219. ŽALĖNIENĖ, I. *Atstovavimas civiliniame procese (teoriniai ir praktiniai aspektai)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
220. ŽERUOLIS, J. Сущность советского гражданского процесса. *Teisė*, 1969.

221. ŽOLYNAS, M. Vykdyto procesas – civilinio proceso stadija ar savarankiškas procesas? *Teisė*, 2006, Nr. 62.
222. АБОЛОНИН, В. О. *Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии*. Москва: Волтерс Клувер, 2009.
223. АБОЛОНИН, В. Действительно ли злоупотребление правом – это употребление права во «зло»? *Арбитражный и гражданский процесс*, 2009, нр. 2.
224. АЛЕКСЕЕВ, С.С. *Общая теория права: курс в 2-х т.* Москва: Юрид. лит., 1981–1982, т. 2.
225. АЛЕКСЕЕВ, С. С., *et al.* *Теория государства и права*. Под ред. С. С. Алексеева. Москва: Юрид. лит., 1985.
226. АНОХИН, В. С. *Злоупотребление процессуальными правами* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.voronej.arbitr.ru/about/stati/1998.html>>.
227. АРГУНОВ, В. В.; *et al.* *Гражданский процесс*. Хрестоматия. Учебное пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Городец, 2005.
228. БЕЛЫХ, В. С.; ИЗБРЕХТ, П. А. *Злоупотребление субъективными гражданскими правами в предпринимательских отношениях* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.kadis.ru/daily/?id=65956>>.
229. БЕРЖЕЛЬ, Жан-Луи. *Общая теория права*. Москва: Nota Bene, 2000.
230. ВАСЬКОВСКИЙ, Е. В. *Учебник гражданского процесса* [interaktyvus]. Москва, 1917 [žiūrėta 2010-02-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.allpravo.ru/>>.
231. ВИКУТ, М. А. Субъективные гражданские процессуальные прав (понятие и виды). In *Вопросы теории и практики гражданского процесса: гражданское судопроизводство и арбитраж*. Межвузовский научный сборник. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1984.

232. ВОЛКОВ, А. В. *Злоупотребления гражданскими правами: проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009.
233. ГЕРАСИМОВА, О. Злоупотребление правом [interaktyvus]. In *Правосудие в Восточной Сибири*, 2003, nr. 2–3 [žiūrėta 2010-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1135116>>.
234. ГРЕЛЬ, Я. В. *Злоупотребления сторон процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе*. Диссертация кандидата юридических наук. Новосибирск, 2006.
235. ГРИБАНОВ, В. П. *Осуществление и защита гражданских прав* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-03]. Prieiga per internetą: <<http://civil.consultant.ru/>>.
236. ГУРВИЧ, М. А. *Право на иск*. Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1949.
237. ГУРЕЕВ, В. А.; ГУЩИН, В. В. *Исполнительное производство*. Москва: Эксмо, 2009.
238. ДУРНОВО, Н. А. *Злоупотребление правом как особый вид правового поведения: теоретико-правовой анализ*. Автореферат дис. кандидата юридических наук. Нижний Новгород, 2006.
239. ИБРАГИМОВА, М. В. *Злоупотребление субъективным гражданским правом (Понятие, сущность, виды и последствия)*. Дис. канд. юрид. наук. Введение к работе [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/190451.html>>.
240. ИСАЕНКОВА, О. В., *et al.* *Иск в гражданском судопроизводстве*. Москва: Волтерс Клувер, 2009.
241. КРУСС, В. И. *Злоупотребление правом: учебное пособие*. Москва: Норма, 2010.
242. МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом как юридический феномен: диссертация доктора юридических наук*. Москва, 2009.

243. МАЛИНОВСКИЙ, А. А. *Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование)* [interaktyvus]. М.: Юрлитинформ, 2007 [žiūrėta 2010-04-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.mgimo.ru/files/33503/33503.pdf>>.
244. МАЛИНОВСКИЙ, А. А. Пределы субъективного права [interaktyvus]. In *Журнал российского права*, 2005, nr. 11 [Žiūrėta 2010-02-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.lawmix.ru/comm/138/>>.
245. МАРЧЕНКО, М. Н. *Теория государства и права*. Москва: Проспект, 2004.
246. НЕРСЕСЯНЦ, В. С. *Общая теория права и государства* [interaktyvus]. Москва: Издательская группа НОРМА — ИНФРА-М, 1999 [žiūrėta 2010-05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.kursach.com/biblio/0010019/000.htm>>.
247. ОДЕГНАЛ, Е. А. *Злоупотребление правом как явление правовой действительности*. Автореферат дис. кандидата юридических наук. Ставрополь, 2009.
248. ПОКРОВСКИЙ, И. А. *Основные проблемы гражданского права* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-16]. Prieiga per internetą: <<http://civil.consultant.ru/>>.
249. ПОРОТИКОВА, О. А. *Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом*. Москва: Волтерс Клувер, 2006.
250. ПОРОТИКОВА, О. А. Злоупотребление правом как гражданско-правовое правонарушение. In *Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития*: материалы Всероссийской научно-практической конференции, Воронеж, 14–15 ноября 2003 года. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2004.
251. РАДЧЕНКО, С. Д. *Злоупотребление правом в гражданском праве России*. Москва: Волтерс Клувер, 2010.

252. РАДЧЕНКО, С. Злоупотребление процессуальными правами [interaktyvus]. In *Арбитражная практика*, 2005, №. 5 [Žiūrėta 2010-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.vegaslex.ru/db/msg/3235>>.
253. РЕШЕТНИКОВА, И. В. *Доказывание в гражданском процессе*. Москва: Юрайт, 2010.
254. СТРЕЛЬЦОВА, Е. Г. Свобода защиты права и ответственность в ее реализации. In *Концепция развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского Суда по правам человека*: сборник научных статей. Редколлегия: Т. Е. Абова и др. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007.
255. ТРЕУШНИКОВ, М. К., *et al.* *Гражданский процесс*: Учебник. 3-е изд. Под ред. М. К. Треушникова. Москва: Издательский Дом «Городец», 2010.
256. ФОКИНА, М. А. К вопросу о критическом осмыслении применения норм доказательственного права в связи с проблемой злоупотребления процессуальными правами в гражданском и арбитражном процессе. In *Концепция развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского Суда по правам человека*: сборник научных статей. Редколлегия: Т. Е. Абова и др. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007.
257. ШАМШУРИН, Л. Л. О диспозитивности и злоупотреблении процессуальными правами в состязательном процессе в сфере гражданской юрисдикции: вопросы теории и практики. *Арбитражный и гражданский процесс*, 2010, №. 1.
258. ШЕБАНОВА, Н. А. Злоупотребление процессуальными правами [interaktyvus]. In *Арбитражная практика*, 2002, №. 5 [žiūrėta 2010-

- 05-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.lawmix.ru/comm.php?id=5399>>.
259. ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Санкт-Петербург, 2009.
260. ЮДИН, А. В. *Гражданское процессуальное правонарушение и ответственность*. Санкт-Петербург: Изд. Дом Санкт-Петербургского гос. ун-та: Юридическая книга, 2009.
261. ЮДИН, А. В. Имитационные (притворные) действия в гражданском процессе. In *Концепция развития судебной системы и системы добровольного и принудительного исполнения решений Конституционного Суда РФ, судов общей юрисдикции, арбитражных, третейских судов и Европейского Суда по правам человека*: сборник научных статей. Редколлегия: Т. Е. Абова и др. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007.
262. ЮДИН, А. В. Категория «добросовестность» в гражданском процессуальном праве [interaktyvus]. *Університетські наукові записки*, 2007, nr. 1 (21) [žiūrėta 2010-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.univ.km.ua/visnyk/1230.pdf>>.
263. ЮДИН, А. В. *Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве*. СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербургского гос. ун-та, 2005.
264. ЮДИН, А. В. Злоупотребление гражданским процессуальным правом. In *Российское правовое государство: итоги формирования и перспективы развития*: материалы Всероссийской научно-практической конференции, Воронеж, 14–15 ноября 2003 года. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2004.

265. ЯЦЕНКО, Т. С. Проблемы ответственности за злоупотребление правом по российскому гражданскому законодательству [interaktyvus]. In *Юрист*, 2002, nr. 8 [Žiūrėta 2010-04-21]. Prieiga per internetą: <<http://www.lawmix.ru/comm/4750/>>.
266. ЯРКОВ, В. В. *Арбитражный процесс*: учебник. Москва: Волтерс Клувер, 2006.

III. Teismų sprendimai

Lietuvos teismų sprendimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 32-1114.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 130-4910.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 102-3957.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. liepos 9 d. nutartis c. b. *UAB „IMG Company“ v. A. M.*, Nr. 3K-3-335/2010, kat. 36.1; 42.9; 42.10; 54.1.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 14 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Akrita“ v. uždaroji akcinė bendrovė „TELE2“*, Nr. 3K-3-176/2010, kat. 35.5; 114.11.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 10 d. nutartis c. b. *A. L. v. D. L.*, Nr. 3K-3-278/2010, kat. 78.2.1; 93.2.6; 114.11.

8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 17 d. nutartis c. b. *UAB „Tefire“ v. UAB „Lakis“ ir kt.*, Nr. 3K-3-268/2010, kat. 93.2.2; 124.2.8.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. balandžio 7 d. nutartis c. b. *G. N. ir kt. v. uždaroji akcinė bendrovė „JPSF“*, Nr. 3K-3-154/2010, kat. 116.5.1; 116.5.3.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 25 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-135/2010, kat. 93.2.5; 93.2.6; 102.5; 122.1.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 23 d. nutartis c. b. *J. G. v. uždaroji akcinė bendrovė „Respublikos leidiniai“*, Nr. 3K-3-136/2010, kat. 26.7; 44.2.4.2; 99.1.1; 99.5.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 2 d. nutartis c. b. *bankrutavusi uždaroji akcinė bendrovė „Varta“ v. bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Natūralios sultys“*, Nr. 3K-3-94/2010, kat. 35.6.1.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 23 d. nutartis c. b. *I. J. ir kt. v. viešoji įstaiga Vilniaus miesto universitetinė ligoninė*, Nr. 3K-3-59/2010, kat. 44.2.1; 44.2.2; 44.2.3; 44.2.4.2; 44.5.2.2; 44.5.2.15; 44.5.2.16; 114.9.6.1; 114.11.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 8 d. nutartis c. b. *A. Š. v. J. K. ir kt.*, Nr. 3K-3-33/2010, kat. 41; 44.2.4.1; 44.5.2.1; 44.5.2.14; 129.2; 129.17.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 1 d. nutartis *BUAB „Vilnita“* bankroto byloje, Nr. 3K-3-21/2010, kat. 36.2; 95.6; 126.8.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. sausio 5 d. nutartis c. b. *UAB „Neo Group“ v. S. G.*, Nr. 3K-3-25/2010, kat. 113.6.1.3.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. *Ž. M. v. A. K.*, Nr. 3K-3-594/2009, kat. 21.1; 28.1; 35.4; 56.

18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 12 d. nutartis c. b. *A. P. v. D. P.*, Nr. 3K-3-404/2009, kat. 113.6.1.3.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 7 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „If draudimas“ v. uždaroji akcinė bendrovė „DSV Transport“*, Nr. 3K-3-318/2009, kat. 44.2.3; 44.5.1; 60.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 5 d. nutartis c. b. *J. P. v. O. P.*, Nr. 3K-3-205/2009, kat. 30.6.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 27 d. nutartis c. b. *V. K. v. D. K. ir kt.*, Nr. 3K-3-181/2009, kat. 106.3, 106.4, 119.11.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 14 d. nutartis c. b. *UADB „ERGO Lietuva“ v. UAB „Transtira“*, Nr. 3K-3-172/2009, kat. 60; 44.2.3; 44.8.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c. b. *R. B. v. P. B.*, Nr. 3K-3-576/2008, kat. 75.4.1; 99.6.
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 22 d. nutartis c. b. *A. G. v. V. N.*, Nr. 3K-3-506/2008, kat. 77.4.2; 77.4.3; 78.2.1.
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 6 d. nutartis c. b. *antstolis Albinas Zenkevičius v. UAB „G4S Lietuva“*, Nr. 3K-3-448/2008, kat. 96.4; 99.9; 129.4.
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. rugsėjo 29 d. nutartis c. b. *T. P. ir kt. v. A. B.*, Nr. 3K-3-436/2008, kat. 110.1; 110.2; 114.9.6.1; 114.9.6.2.
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. balandžio 1 d. nutartis c. b. *A. N. v. R. R.*, Nr. 3K-3-203/2008, kat. 63.1; 114.11.
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 7 d. nutartis c. b. *Klaipėdos rajono apylinkės prokuratūra v. draudimo UAB „Baltijos garantas“*, Nr. 3K-3-675/2007, kat. 93.2.2; 124.2.8.

29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. spalio 30 d. nutartis c. b. *J. L. v. E. K.*, Nr. 3K-3-447/2007, kat. 21.4.1.3; 63.1; 99.9.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. spalio 12 d. nutartis c. b. pagal *A. B.* kasacinį skundą, Nr. 3K-3-406/2007, kat. 98.3; 101.
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis c. b. *A. B. v. UAB „Kauno diena“*, Nr. 3K-3-404/2007, kat., 98.3; 101.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. sausio 4 d. nutartis c. b. *A. B. v. T. P. ir kt.*, Nr. 3K-3-150/2007, kat. 30.5.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis c. b. *V. Š. v. A. T.*, Nr. 3K-3-691/2006, kat. 32.1; 121.11.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. gruodžio 15 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Miltzer and Munch Fortransas“ v. Vokietijos bendrovė „Lex System“ GmbH*, Nr. 3K-3-589/2006, kat. 99.6; 110.6.
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 24 d. nutartis *V. L.* civilinėje byloje, Nr. 3K-3-572/2006, kat. 129.1.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. rugsėjo 25 d. nutartis c. b. *UAB „Parex lizingas“ v. UAB „MRI Finansinis auditas“ ir kt.*, Nr. 3K-3-439/2006, kat. 28.1; 44.5.2.17.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. kovo 20 d. nutartis c. b. *UAB „Girstučio kultūros ir sporto rūmai“ v. R. I. U. individuali įmonė*, Nr. 3K-3-187/2006, kat. 124.2.7; 124.4.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gruodžio 14 d. nutartis c. b. *J. B. v. B. B. ir kt.*, Nr. 3K-3-670/2005, kat. 129.2.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. lapkričio 9 d. nutartis c. b. *V. U. v. O. U.*, Nr. 3K-3-426/2005, kat. 75.6.1; 121.11.

40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. liepos 11 d. nutartis c. b. *E. M. v. UAB „Mindija“*, Nr. 3K-3-371/2005, kat. 52.3; 121.11.
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 27 d. nutartis c. b. *UAB „Lavisos agrogrupė“ v. UAB „Vilbana“*, Nr. 3K-3-167/2005, kat. 116.5.2.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. balandžio 4 d. nutartis *UAB „Oruva“ ir Ko“* restruktūrizavimo byloje, c. b. Nr. 3K-3-224/2005, kat. 101.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 9 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Garantas“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Revis“*, Nr. 3K-3-69/2005, kat. 124.2.7.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. sausio 13 d. nutartis c. b. *Ž. B. individuali įmonė v. AB „Lietuvos telekomas“ ir kt.*, Nr. 3K-3-35/2003, kat. 37.7.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 25 d. nutartis c. b. *R. K. ir kt. v. uždaroji akcinė bendrovė „Stilsena“*, Nr. 3K-3-1417/2002, kat. 95.2; 87.1.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti UAB „Magvė“ v. UAB „Zignė“*, Nr. 3K-3-1317/2002, kat. 84.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. spalio 9 d. nutartis c. b. *K. Š. komercinė firma v. E. Š.*, Nr. 3K-3-1172/2002, kat. 98; 115.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 27 d. nutartis c. b. *AB „Hidrostatyba“ v. UAB „Klaipėdos šaldytuvų terminalas“*, Nr. 3K-3-509/2002, kat. 107.1 ir 84.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 20 d. nutartis c. b. *305-oji daugiabučio namo savininkų bendrija „Bokštas“ v. Vilniaus miesto valdyba ir kt.*, Nr. 3K-3-512/2002; kat. 15.2.1.1.;15.2.1.2.; 21.2.2.9.; 21.4.

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 28 d. nutartis c. b. *UAB „Arthur Andersen“ v. UAB „Ūkas“*, Nr. 3K-3-1212/2001, kat. 84; 87.1; 92.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. lapkričio 8 d. nutartis c. b. *akcinė bendrovė „Kasyba“ v. akcinė bendrovė „Lietuvos taupomasis bankas“*, Nr. 3K-7-861/2001, kat. 84; 88; 90; 92; 95.1; 107.2.2.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. spalio 24 d. nutartis c. b. *G. K. v. akcinė bendrovė „Turto bankas“*, Nr. 3K-3-999/2001, kat. 84; 87.1; 115; 117.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. spalio 15 d. nutartis c. b. *A. B. v. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija ir kt.*, Nr. 3K-3-944/2001, kat. 16.9; 20.6.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. balandžio 2 d. nutartis c. b. *S. B. v. L. K. ir kt.*, Nr. 3K-3-385/2001, kat. 25.8.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. kovo 14 d. nutartis c. b. *Kauno miesto apylinkės vyriausiasis prokuroras v. AB „Kauno šiltnamiai“*, Nr. 3K-3-308/2001, kat. 84, 102.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. spalio 2 d. nutartis c. b. *UAB „Init“ v. UAB „Parabolė“ ir kt.*, Nr. 3K-3-905/2000, kat. 42.
57. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. rugsėjo 22 d. nutartis *D. R. administracinio teisės pažeidimo byloje* Nr. N⁶-1313/2006, kat. 34.
58. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2003 m. gruodžio 15 d. nutartis administracinėje byloje *R. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. A⁴-689/2003, kat. 18.2; 18.4.
59. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 19 d. nutartis c. b. *A. G. v. D. V. ir kt.*, Nr. 2-1050/2010, kat. 101.

60. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 19 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė draudimo kompanija „PZU Lietuva“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Aukštaitijos traktas“*, Nr. 2-870/2010, kat. 122.1.
61. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. liepos 13 d. nutartis c. b. 2KT-48/2010, kat. 94.4; 101.
62. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 22 d. nutartis c. b. Nr. 2KT-41/2010, kat. 93.2.6; 94.4; 101.
63. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 11 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „F2M group“ v. uždaroji akcinė bendrovė „MB projektai“*, Nr. 2-723-1/2010, kat. 99.6.; 102.5.
64. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 10 d. nutartis c. b. *16-oji gyvenamųjų namų statybos bendrija v. UAB „NCC plėtra“ ir kt.*, Nr. 2-841/2010, kat. 110.1.
65. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 4 d. nutartis c. b. *V. V. įmonė v. uždaroji akcinė bendrovė „Neapolis“*, Nr. 2A-134/2010, kat. 121.7
66. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. balandžio 22 d. nutartis c. b. Nr. 2-678/2010, kat. 95.6.1; 122.1; 126.2.
67. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 25 d. nutartis c. b. *D. V. v. Ž. P.*, Nr. 2-481/2010, kat. 93.2.6.; 110.4.
68. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 25 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė draudimo kompanija „PZU Lietuva“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Aukštaitijos traktas“*, Nr. 2-240/2010, kat. 101, 122.1.
69. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 18 d. nutartis c. b. *AB DnB Nord bankas v. UAB „Baltijos grupė“*, Nr. 2-314/2010, kat. 110.1.
70. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje dėl restruktūrizavimo bylos iškėlimo *uždarajai akcinei bendrovei „Urbico“*, Nr. 2-176/2010, kat. 127.2.

71. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 4 d. nutartis *uždarnosios akcinės bendrovės „Alodas“* bankroto byloje, Nr. 2-236/2010, kat. 126.5.
72. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. vasario 3 d. nutartis c. b. *D. B. v. uždaroji akcinė bendrovė „Techneta“*, Nr. 2-116/2010, kat. 126.2.
73. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. sausio 14 d. nutartos c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „KEC Eastern“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Burtrans“*, Nr. 2-74/2010, kat. 108; 110.2.
74. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. lapkričio 12 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SEB lizingas“ v. K. P.*, Nr. 2-1321/2009, kat. 110.1.
75. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 26 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Sisteminio modernizavimo grupė“ v. akcinė bendrovė „Spauda“*, Nr. 2A-565/2009, kat. 50.5.
76. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 8 d. nutartis c. b. *R. V. v. E. Ž.*, Nr. 2-1077/2009, kat. 119.5.
77. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 17 d. nutartis c. b. *AB „Žydra“ v. UAB „Granex“*, Nr. 2-1285/2009, kat. 126.2.
78. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 10 d. nutartis c. b. *B. T. v. J. S.*, Nr. 2-924/2009, kat. 101.
79. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. rugpjūčio 27 d. nutartis c. b. Nr. 2-816/2009, kat. 110.1.
80. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 30 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Šimtas aukštų“ v. G. B.*, Nr. 2-845/2009, kat. 101.
81. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 9 d. nutartis c. b. Nr. 2-657/2009, kat. 110.1.; 121.7., 122.5.
82. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 9 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Skelbk“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Traidenis“*, Nr. 2-345/2009, kat. 110.2.

83. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 17 d. nutartis c. b. *R. M. v. uždaroji akcinė bendrovė „Auksinis varnas“*, Nr. 2A-249/2009, kat. 42.4; 114.11.
84. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 23 d. nutartis c. b. *R. S. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2-798/2008, kat. 101.
85. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko 2008 m. rugpjūčio 4 d. nutartis dėl *UAB „Ober-haus“* prašymo, Nr. 2KT-49/2008, kat. 98.1.
86. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 10 d. nutartis c. b. *bankrutuojanti uždaroji akcinė bendrovė „Liūto vaistinė“ v. „Medikona“*, Nr. 2-486/2008, kat. 119.5.
87. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 20 d. nutartis c. b. *R. S. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-280/2008, kat. 44.5.2.17; 121.17.
88. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. vasario 14 d. nutartis c. b. *akcinė bendrovė „Neapolis“ v. V. G.*, Nr. 2-128/2008, kat. 101, 125.11.3.
89. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. sausio 3 d. nutartis c. b. *T. Ž. v. akcinė bendrovė „Lietuvos jūrų laivininkystė“ ir kt.*, Nr. 2A-83/2008, kat. 101.
90. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 20 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Interselas“ v. uždaroji akcinė bendrovė „VIA UNICA“*, Nr. 2-828/2007, kat. 101.
91. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis c. b. *V. D. v. I. D. ir kt.*, Nr. 2A-556/2007, kat. 114.8.2.
92. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 29 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė Medicinos bankas v. A. V. K.*, Nr. 2-784/2007, kat. 104.10, 113.4, 119.5.
93. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. *J. J. ir kt. v. A. B. ir kt.*, Nr. 2-746/2007, kat. 96.4.

94. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 8 d. nutartis c. b. *L. L. v. A. J. V.*, Nr. 2-723/2007, kat. 101.
95. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. liepos 31 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Viktola“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Hanza lizingas“*, Nr. 2-482/2007, kat. 101.
96. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. kovo 22 d. nutartis c. b. Nr. A2-3/2007, kat. 98.1; 120.
97. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. vasario 1 d. nutartis c. b. *F. P. v. uždaroji akcinė bendrovė „Parex lizingas“*, Nr. 2-99/2007, kat. 99.5.
98. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. rugpjūčio 10 d. nutartis c. b. *UAB „BM ofisas“ v. UAB „Cobra“*, Nr. 2-417/2006, kat. 126.2; 126.8.
99. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 15 d. nutartis c. b. *UAB „Liunetė“ v. R. B. ir kt.*, Nr. 2-340/2006, kat. 102.5.
100. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. gegužės 16 d. nutartis c. b. *Lietuvos ir Šveicarijos uždaroji akcinė bendrovė „Militzer and Munch Fortransas“ v. Vokietijos bendrovė Lex System GmbH*, Nr. 2A-170/2006, kat. 99.6.
101. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. balandžio 20 d. nutartis c. b. *M. B. v. 255-oji daugiabučių namų statybos bendrija*, Nr. 2-3/2006, kat. 101; 114.11.
102. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. vasario 23 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Aljos statyba“ v. I. N. ir kt.*, Nr. 2-92/2006, kat. 121.20.
103. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gegužės 26 d. nutartis c. b. *akcinė bendrovė „Klaipėdos hidrotechnika“ v. valstybės įmonė „Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija“*, Nr. 2-250/2005, kat. 69; 106.6.

104. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. gegužės 5 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „Militzer and Munch Fortransas“ v. Lex System GmBh*, Nr. 2-239/2005, kat. 94.2.1.
105. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. rugpjūčio 9 d. nutartis c. b. *akcinė bendrovė „Klaipėdos hidrotechnika“ v. valstybės įmonė „Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija“*, Nr. 2-383/2004, kat. 104.
106. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 3 d. nutartis c. b. *„Parex Lizingas“ v. UAB „Oruva“ ir ko*, Nr. 2-291/2004, kat. 116; 125.1.
107. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. sausio 22 d. nutartis c. b. *likviduojama uždaroji akcinė bendrovė „Ilema“ v. S. Š.*, Nr. 2-41/2004, kat. 87.1.
108. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 20 d. nutartis c. b. *UAB DK „PZU Lietuva“ v. UAB „Aukštaitijos traktas“*, Nr. 2A-425-212/2009, kat. 44.5.2.4; 121.21.
109. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 1 d. nutartis c. b. *A. V. v. A. V.*, Nr. 2S-380-280/2009, kat. 101; 122.2.
110. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2009 m. balandžio 22 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SNORO lizingas“ v. K. S.*, Nr. 2S-193-212/2009, kat. 122.4.
111. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 21 d. nutartis c. b. *akcinė bendrovė bankas „Snoras“ v. J. B. F.*, Nr. 2S-196-278/2009, kat. 101; 121.14; 122.2; 122.3; 122.4.
112. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 17 d. nutartis c. b. *UAB „SNORO lizingas“ v. V. M.*, Nr. 2S-194-198/2009, kat. 101; 121.14; 122.4.
113. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 16 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SNORO lizingas“ v. M. V.*, Nr. 2S-197-280/2009, kat. 122.4; 101; 99.11.

114. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 16 d. nutartis c. b. *uždaroji akcinė bendrovė „SNORO lizingas“ v. M. V.*, Nr. 2S-192-280/2009, kat. 122.4; 101; 99.11.
115. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. sausio 20 d. nutartis c. b. *R. R. v. A. R.*, Nr. 2S-141-390/2010, kat. 101; 122.3.
116. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis c. b. *J. J. v. UAB „Lankava“*, Nr. 2S-1807-259/2009, kat. 101, 108, 121.14, 122.4.
117. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. rugsėjo 10 d. nutartis c. b. *R. R. v. A. R.*, Nr. 2S-1166-259/2009, kat. 101, 113.6.2.4, 119.11, 121.14, 122.4.
118. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 20 d. nutartis c. b. *R. Ž. v. K. J.*, Nr. 2A-700-601/2009, kat. 35.3.6; 35.5; 93.2.6; 95.2; 121.18; 121.21.
119. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 27 d. nutartis c. b. *R. Ž. v. N. S.*, Nr. 2A-518-264/2009, kat. 35.3.6; 35.5; 121.15; 121.21.
120. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. lapkričio 18 d. nutartis c. b. Nr. 2A-1299-324/2008, kat. 121.21; 99.5; 99.9.
121. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 24 d. nutartis c. b. *D. R. v. Z. R. ir kt.*, Nr. 2S-652-538/2010, kat. 77.4.4; 122.3.
122. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 3 d. nutartis c. b. *R. N. v. R. P.*, Nr. 2S-1573-479/2009, kat. 118.4; 101.
123. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 16 d. nutartis c. b. *T. C. v. N. C.*, Nr. 2S-625-622/2009, kat. 101.; 122.4.
124. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. rugpjūčio 11 d. nutartis c. b. *Daugiabučio namo Vytauto g. 61 savininkų bendrija v. A. K. ir kt.*, Nr. 2A-713-275/2010, kat. 35.3.6.; 35.5.; 121.21.
125. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. liepos 26 d. nutartis c. b. *Z. D. v. M. K. ir kt.*, Nr. 2S-771-275/2010, kat. 99.5.; 122.4.

126. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. birželio 9 d. nutartis c. b. *UAB „Verslo erdvė“ v. AB „Spauda“*, Nr. 2S-659-56/2010, kat. 101; 121.14; 121.18; 122.4.
127. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 31 d. nutartis c. b. *J. V. v. V. P.*, Nr. 2S-658-115/2010, kat. 101.; 122.4.
128. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. gegužės 28 d. nutartis c. b. *G. G. v. V. M.*, Nr. 2SA-94-492/2010, kat. 99.7; 122.2; 122.4.
129. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. balandžio 23 d. nutartis c. b. *UAB „Inkaso“ v. UAB „Logipolija“*, Nr. B2-4336-560/2010, kat. 101, 126.1, 126.6.
130. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 2 d. nutartis c. b. *Švenčionių rajono savivaldybė v. UAB „Žeimenos krantai“*, Nr. 2S-201-340/10, kat. 94.3; 122.4.
131. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 3 d. nutartis c. b. *UAB „Lemora“ v. UAB „Andova“*, Nr. 2A-1153-345/2009, kat. 121.15; 121.18; 121.21.
132. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gruodžio 3 d. nutartis c. b. *„Swedbank“, AB v. M. J.*, Nr. 2S-1187-567/2009.
133. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. spalio 19 d. nutartis c. b. *UAB „Vilniaus energija“ v. Vilniaus miesto savivaldybė*, Nr. 2S-1117-467/2009, kat. 06.6.; 122.3.; 122.4.; 122.5.
134. Vilniaus apygardos teismo civilinių bylų skyriaus 2009 m. liepos 28 d. nutartis c. b. *P. S. v. UAB „Pamario namas“*, Nr. 2S-806-275/09, kat. 101; 122.4.
135. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. *UAB „Gaura“ v. UAB „Choreda“*, Nr. 2S-523-345/2009, kat. 122.2;122.4.
136. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. balandžio 8 d. nutartis c. b. *AB „flyLAL–Lithuanian Airlines“ v. antstolė Neringa Lipeikienė*, Nr. 2SA-57-275/09, kat. 129.1.; 129.7.

137. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyrius 2009 m. kovo 10 d. nutartis c. b. *E. A. v. A. A.*, Nr. 2A-229-340/2009, kat. 75.4.3; 75.6.1; 75.8; 78.2.1; 121.15; 121.18; 121.21.
138. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 26 d. nutartis c. b. *A. R. v. E. K.*, Nr. 2S-155-567/2009.
139. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. sausio 29 d. nutartis c. b. *V. G. v. D. G.*, Nr. 2S-61-186/2009, kat. 95.2, 101, 122.3.
140. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 20 d. nutartis c. b. *UAB „Vilniaus energija“ v. G. K.*, Nr. 2SA-48-464/2008, 124.2.8; 124.2.9; 124.3.
141. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 10 d. nutartis c. b. *V. Č. v. Šalčininkų rajono medžiotojų klubas „Rūdninkų giria“*, Nr. 2A-843-340/08, kat. 27.7; 35.5; 44.2.4.2; 121.15; 121.18; 121.21.
142. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. birželio 4 d. nutartis *S. V.* civilinėje byloje Nr. 2Sa46-72/2008.
143. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 22 d. nutartis c. b. Nr. 2S-354-567/2008.
144. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 6 d. nutartis c. b. *R. P. v. uždaroji akcinė bendrovė „Akentas“*, Nr. 2S-313-567/2008, kat.122.2.
145. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 7 d. nutartis c. b. *A. G. ir kt. v. akcinė bendrovė „flyLAL–Lithuanian Airlines“ ir kt.*, Nr. 2A-55-467/2008, kat. 21.4.1.1; 35.6.1; 101; 121.15.

Tarptautinių, Europos Sąjungos ir užsienio teismų sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje *Kyprianou v. Kipras*, pareiškimo Nr. 73797/01, Reports of Judgments and Decisions 2005-XIII.

2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. lapkričio 14 d. sprendimas byloje *T. v. Austrija*, pareiškimo Nr. 27783/95, Reports of Judgments and Decisions 2000-XI.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 26 d. sprendimas byloje *Kudla v. Lenkija*, Nr. 30210/96, Reports of Judgments and Decisions 2000-XI.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. gruodžio 19 d. sprendimas byloje *Brualla Gomez de la Torre v. Ispanija*, Nr. 26737/95, Reports 1997-VIII.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. spalio 22 d. sprendimas byloje *Cantoni v. Prancūzija*, pareiškimo Nr. 17862/91, Reports 1996-V.
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. sausio 26 d. sprendimas byloje *Putz v. Austrija*, pareiškimo Nr. 18892/91, Reports 1996-I.
7. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Ravnsborg v. Švedija*, pareiškimo Nr. 14220/88.
8. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. lapkričio 23 d. sprendimas byloje *Scopelliti v. Italija*, Nr. 15511/89, Series A no. 278.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Unión Alimentaria Sanders SA v. Ispanija*, Nr. 11681/85, Series A no 157.
10. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje *Sunday Times v. Jungtinė Karalystė*, pareiškimo Nr. 6538/74.
11. Europos Žmogaus Teisių Komisijos 1996 m. rugsėjo 2 d. sprendimas dėl priimtinumų byloje *Veriter v. Prancūzija*, pareiškimo Nr. 25308/94.
12. Europos Žmogaus Teisių Komisijos 1991 m. liepos 2 d. sprendimas byloje *Les Travaux du Midi v. Prancūzija*, pareiškimo Nr. 12275/86.
13. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2007 m. spalio 11 d. sprendimas byloje C-98/06, *Freeport plc v. Olle Arnoldsson*, ECR 2007 I-08319.
14. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2006 m. vasario 21 d. sprendimas byloje C-225/02, *Halifax plc ir kt. v. Commissioners of Customs & Excise*, ECR 2006 I-1609.

15. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2000 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje C-110/99, *Emsland-Stärke GmbH v. Hauptzollamt Hamburg-Jonas*, ECR 2000 I-11569.
16. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1998 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje C-367/96, *Alexandros Kefalas ir kt. v. Elliniko Dimosio*, ECR 1998 I-2843.
17. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1996 m. kovo 12 d. sprendimas byloje C-441/93, *Panagis Pafitis ir kt. v. Trapeza Kentrikis Ellados A. E. ir kt.*, ECR 1996 I-1347.
18. Italijos Kasacinio Teismo 2009 m. vasario 9 d. sprendimas *Eni s. p. a.* byloje, Nr. 3057 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-09-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=45808&idstr=20>>.
19. Jungtinių Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1980 m. birželio 23 d. sprendimas byloje *Roadway Express, Inc. v. Piper*, Nr. 79-701 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-15]. Prieiga per internetą: <<http://supreme.justia.com/us/447/752/case.html>>.
20. Prancūzijos Kasacinio Teismo Komercinio skyriaus 2009 m. kovo 31 d. sprendimas c. b. *Société G2M Publicité v. M. Dumas ir kt.*, Nr. 08-12.554 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.dalloz.fr/>>.
21. Prancūzijos Kasacinio Teismo 3 Civilinio skyriaus 2009 m. balandžio 1 d. sprendimas c. b. *Yang Ting v. Avril ir kt.*, Nr. 07-21.833 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-03-25]. Prieiga per internetą: <<http://www.dalloz.fr/>>.
22. Rusijos Federacijos Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 20 d. nutartis byloje Nr. 22-O „Pagal akcinės bendrovės „Bolševik“ skundą dėl konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo Rusijos Federacijos civilinio kodekso 15, 16 ir 1069 straipsniais“. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-05-04]. Prieiga per internetą: <http://ksportal.garant.ru:8081/SESSION/S__qJ8svPi7/PILOT/main.html>.

23. Varezės (Italija) teismo 2010 m. sausio 23 d. nutartis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.altalex.com/index.php?idnot=49514&idstr=20>>.

IV. Kiti šaltiniai

1. *Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso I-III dalių projekto* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-07-06]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=147584&p_query=&p_tr2=>>.
2. *Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso IV-VII dalių projekto* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-07-06]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=152966&p_query=&p_tr2=>>.
3. *ABA Model Rules of Professional Conduct* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-31]. Prieiga per internetą: <http://www.abanet.org/cpr/mrpc/mrpc_toc.html>.
4. *ALI / UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/English/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>>.
5. *Code of Conduct for European Lawyers* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-05-31]. Prieiga per internetą: <http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/EN_Code_of_conductp1_1243326214.pdf>.
6. Generalinio advokato Poiarės Maduro nuomonė byloje C-255/02 *Halifax plc ir kt. v. Commisioners of Customs and Excise* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-02-22]. Prieiga per internetą: <<http://curia.europa.eu/juris/cgi-bin/form.pl?lang=en>>

7. *European commission for the efficiency of justice (CEPEJ) – SATURN guidelines for judicial time management* [interaktyvus]. Adopted by the CEPEJ at its 12th plenary meeting (Strasbourg, 10 – 11 December 2008). [Žiūrėta 2010-04-28]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/WCD/Guidelines_en.asp#>.
8. *Recommendation No. R(2000)21 of the Committee of Ministers to member States on the freedom of exercise of the profession of lawyer* (Adopted by the Committee of Ministers on 22 October 2000 at the 727th meeting of Ministers' Deputies) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-01]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=533749&SecMode=1&DocId=370286&Usage=2>>.
9. *Recommendation No. R(95)5 of the Committee of Ministers to Member State concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases* (Adopted by the Committee of Ministers on 7 February 1995 at the 528th meeting of the Ministers' Deputies) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-04-12]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=535564&SecMode=1&DocId=518772&Usage=2>>.
10. *Recommendation No. R 84(5) of the Committee of Ministers to Member States on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 28 February 1984 at the 367th meeting of the Ministers' Deputies) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-29]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603496&SecMode=1&DocId=682030&Usage=2>>.

11. *Recommendation No. R(81)7 of the Committee of Ministers to Member States on measures facilitating access to justice* (Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1981 at its 68th Session) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010-03-02]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/textes/ListeRecRes_en.asp> .
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius 2004 m. gegužės 20 d. konsultacija Nr. A3-106. In *Teismų praktika*. Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2004, nr. 21.
13. *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl actio Pauliana, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga* [interaktyvus]. Teismų praktika, 2009, nr. 29 [žiūrėta 2010-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/tp/91331>>.
14. *Lietuvos Respublikos Teismai. 2005 metų apžvalga* [interaktyvus]. Nacionalinė teismų administracija: Vilnius, 2006 [žiūrėta 2010-02-20]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/informacija_apie_lr_teismu_darba_2005_metais.pdf>.

AUTORIAUS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo civiliniu procesu. *Teisė*, 2010, Nr. 75, p. 126–142.
2. Piktnaudžiavimas jurisdikcija: quo vadis Europos Sąjunga? *Teisė*, 2009, Nr. 71, p. 88–104.

KITOS MOKSLINĖS PUBLIKACIJOS

1. Piktnaudžiavimas administraciniu procesu: keletas pastebėjimų. In *Administraciniai teismai Lietuvoje: nūdienos iššūkiai*: kolektyvinė monografija. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2010, p. 375–388.
2. Sandoriai. In *Civilinė teisė. Bendroji dalis*: vadovėlis (moksl. red. Vytautas Mizaras). Vilnius: Justitia, 2009, p. 317–370.
3. Kai kurie administracinių teisės pažeidimų kodekso taikymo klausimai. *Administracinė jurisprudencija*: Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis, 2008, nr. 4(14), p. 146–160.